

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ВОЙЦЕЩУК АНДРІЙ ДМИТРОВИЧ

УДК 339.543

ДИСЕРТАЦІЯ
**РИЗИКООРІЄНТОВАНА ПАРАДИГМА ЗБАЛАНСУВАННЯ МИТНОГО
ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Спеціальність 08.00.02 – «Світове господарство і міжнародні економічні
відносини»

Галузь знань – економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 А. Д. Войцещук

*Ідентифікований за змістом
з іменем при
підписанні
дисертації; що
було подано до редакції*

Науковий консультант:

Крисоватий Андрій Ігорович

доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Тернопіль, 2018

Взявши секретар   *М.О.*

АНОТАЦІЯ

Войцещук А. Д. Ризикоорієнтована парадигма збалансування митного простору України в глобальному середовищі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Тернопільський національний економічний університет МОН України, Тернопіль, 2018.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню теоретико-методологічних основ і прикладних аспектів формування ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України в процесі глобальної інтеграції та розробці стратегічних напрямів його розвитку з урахуванням викликів глобального середовища. Дослідження ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України дало змогу сформулювати методологічні, науково-теоретичні і практичні висновки та рекомендації для вирішення актуальної проблематики представленої завданнями і метою дисертаційної роботи.

Виявлено, що асиметричність розподілу стратегічних ресурсів і нерівномірність економічного розвитку країн зумовлюють поглиблення існуючих глобальних проблем. Глобальні трансформаційні процеси зумовлюють дуалістичний вплив на розвиток сучасної глобальної економіки. Активізація і поглиблення усіх форм міжнародних економічних відносин сприяє розвитку міжнародних торговельних та інвестиційних зв'язків між суб'єктами господарювання у глобальному економічному середовищі. У протилежність цьому, інтенсифікація використання протекціоністських підходів у регулюванні зовнішньоекономічних відносин сигналізують про виникнення нових викликів для інтегрованості країн у глобальний економічний простір.

Полярність ефектів глобалізаційних процесів дають поштовх до вироблення концепції збалансованого соціально-економічного розвитку.

Формування збалансованого митного простору України є пріоритетним завданням для забезпечення ефективної інтеграції у глобальний простір. Беручи до уваги існуючі виклики України у реалізації зовнішньоекономічної політики, необхідність формування новітньої парадигми функціонування митного простору України свідчить про актуальність тематики дисертаційної роботи.

Подано авторське визначення поняття «митний простір країни» і окреслено сутнісні відмінності від поняття «митна територія». Митним простором країни запропоновано вважати відкриту систему в умовах глобалізації. Авторське визначення поняття «безпека митного простору» полягає у пріоритетності дотримання національних економічних інтересів і забезпечення захисту базових інтересів суспільства в економічній, інформаційній, соціальній та економічній сферах.

Результатом дослідження теоретичних підходів до сегментації глобального економічного простору є виявлення позиції митного простору в ньому та детермінант останнього. На основі доповнення системних детермінант митного простору виокремлено базові детермінанти, які характеризують його стан та визначають ефективність функціонування в глобальному середовищі: розширення економічної інтеграції країни у глобальний простір; зростання фінансових надходжень від оподаткування операцій із переміщення товарів і предметів через митний кордон країни; активізація зовнішньоекономічної й інвестиційної діяльності; поживлення соціально-економічних умов проживання населення шляхом збільшення прозорості кордонів та умов переміщення, якості контролю за імпортом товарів, забезпечення ефективної митної логістики, привабливості країни для ділової активності; зменшення випадків порушення митних правил і контрабанди.

В умовах глобалізаційних процесів обґрунтовано сучасні моделі формування митного простору. Подана характеристика ролі процесів регіональної економічної інтеграції в лібералізаційному векторі розвитку міжнародних торговельних відносин. Запропоновано модель формування митного простору. Теоретико-методологічні основи формування цієї моделі

представлені ієрархічними рівнями, характерними ознаками, функціями, принципами, детермінантами і критеріальними ознаками структурування митного простору.

На основі розробленої авторської моделі формування митного простору в глобальному середовищі, сформульовано базові положення ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору. Наростаючі виклики глобального середовища пов'язані з трансформаційними процесами глобалізації дали змогу виявити основні ризики для митного простору України, на основі чого розроблено структурно-логічну схему ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України в глобальному середовищі. Важливу роль у цій парадигмі відіграють ризики економічної інтеграції країн, основними серед яких виокремлено такі як посилення кризових явищ і зростання нестабільності у світі, лобіювання економічно розвиненими країнами власних інтересів, відсутність стійких структурних реформ у країнах, що розвиваються, суперечності між заходами національної політики захисту інтересів країни та політикою організації чи об'єднання та інші. Встановлено, що значними ризиками для збалансованого розвитку митного простору України з огляду на посилення транснаціональної злочинності є недостатньо ефективна протидія порушенню митних правил і контрабанді. Мінімізацію цих ризиків запропоновано здійснювати у контексті законодавчої і функціональної складових митного простору.

Проведена ідентифікація країн у митному просторі дала змогу довести використання країнами різних моделей формування митного простору і виявити неоднозначність у використанні критеріїв класифікації митного простору. Встановлено, що останній визначається національними і наднаціональними просторами. Виявлено фактори, які впливають на економічне зростання в країнах та ступінь їхнього залучення у міжнародну торгівлю. Відтак з'ясовано позиції України у глобальному митному просторі за обраними для дослідження характеристиками.

На основі удосконалення підходів до оцінювання ефективності функціонування інститутів митного простору України виявлено їхню невідповідність міжнародним стандартам, низький рівень гнучкості й адаптивності до нормативно-правових змін у міжнародному правовому полі, слабкість інституційної системи контролю за ризиками нефіскального характеру, що в сукупності здійснює негативний вплив на збалансованість митного простору України. Виявлені низький рівень внутрішньої взаємодії і слабка зовнішня кооперація з інститутами інших країн дали змогу розробити заходи з модернізації діяльності інститутів у межах України і зменшення ризиків неефективного використання кадрового потенціалу функціонування митного простору України.

Дослідження інтеграційних процесів України у глобальний простір дало змогу виявити значущість впливу нефіскальних ризиків на забезпечення збалансованого розвитку митного простору України. Аргументовано, що посилення контролю за операціями з біологічними, хімічними, ядерними, радіологічними і вибухонебезпечними товарами, особливо в контексті їхнього переміщення через митний кордон, суттєво покращить інтенсивність інтеграції України у глобальні процеси екологізації митного простору.

З'ясовано основні проблеми економічної інтеграції країн, які перешкоджають збалансуванню митного простору та посилюють невизначеність глобального середовища, ускладнюючи цим ідентифікацію ризиків, за поглиблення теоретико-методичних підходів до визначення системних невідповідностей глобалізаційних процесів. Виявлено сфери існування ризиків для митного простору України, заходи перешкоджання позиціонуванню держави на світових ринках і найбільш сприятливі для імплементації світових стандартів митного простору сфери на основі проведеної діагностики фіскальних ризиків митного простору із використанням удосконалених підходів до оцінювання зовнішньоторговельних передумов і перспектив інтеграції України у глобальний митний простір з урахуванням вимог Угоди про асоціацію з ЄС, документів СОТ і ВМО.

У контексті форматування організаційної компоненти митного простору України спрямованої на забезпечення якісних трансформаційних процесів, запропоновано законодавчі та інституційні зміни для покращення практики протидії порушенню митних правил і контрабанді. З цією метою розроблено та аргументовано доцільність апробації на одній із митниць алгоритму здійснення митного контролю товарів і транспортних засобів із залученням скануючих систем та кінологічних команд митниць України.

Розроблено практичні рекомендації стосовно покращення системи управління ризиками митного простору в Україні на основі удосконалення існуючих теоретико-методологічних підходів до оцінювання ризиковості митного простору шляхом врахування економічної, соціальної й екологічної складової митного простору.

Подано обґрунтування концептуальних основ функціонування митного простору країни з акцентом на забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. Оцінювання впливу характеристик митного простору на площини збалансованого розвитку запропоновано здійснювати на основі розроблених теоретико-концептуальних підходів, практичне застосування яких дало змогу визначити особливості взаємодії досліджуваних множин митного простору й ідентифікувати країни у глобальній системі координат [митний простір; сталий розвиток]. Такий підхід дозволив виокремити принципи (прозорість; уніфікованість; стабільність; раціональність; системність; ефективність) й функції (регулююча; контролююча; фіскальна; соціальна; економічна; інтеграційна) митного простору.

Окреслено стратегічні напрями запровадження запропонованої ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України: покращення якісних складових процедур контролю за дотриманням митного законодавства із врахуванням необхідності максимального спрощення митних процедур; розширення і поглиблення напрямів міжнародного співробітництва; створення ефективних митних лабораторій; впровадження комп'ютерних й інформаційних технологій у процеси митного огляду та контролю, сучасних

технічних засобів огляду й ідентифікації товарів і предметів, розвиток людського капіталу органів митного контролю, що в сукупності дасть змогу підвищити збалансованість митного простору.

Доповнено взаємопов'язані критерії існуючих підходів до оцінювання просторових і функціональних асиметрій митного простору, сформованих під впливом викликів глобального середовища та національної економічної політики для здійснення оперативної діагностики динаміки асиметрій митного простору України.

Практичне значення отриманих результатів. Основні результати дисертаційної роботи, зокрема теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації, можуть бути використані органами державної влади при розробці стратегії реформування митної системи України з урахуванням ризиків і викликів глобального середовища.

Одержані в процесі дослідження наукові результати прийняті до впровадження Комітетом з питань податкової та митної політики Верховної Ради України, Державною фіскальною службою України, Українським національним комітетом Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine), ТзОВ «Рімексон», Регіональним центром з інституційного розвитку європейського регіону Всесвітньої митної організації. Основні положення та результати дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету при викладанні дисциплін «Митне адміністрування», «Митний контроль», «Митні розрахунки і звітність», «Селекція митних ризиків», «Митна справа», «Міжнародна економіка», «Процедури СОТ», «Зовнішня торгівля України» «Глобальна економіка», «Глобальні економічні проблеми».

Ключові слова: ризикоорієнтована парадигма, глобальний митний простір, сталий розвиток, митна політика, ризики митного простору.

ANNOTATION

Voytseshchuk A. D. Risk-oriented paradigm of balancing Ukraine customs space in the global environment. – Manuscripts.

Thesis for the degree of Doctor of Economics, specialty 08.00.02 – World economy and international economic relations. – Ternopil National Economic University. – Ternopil, 2018.

The thesis explores the principles and application of the risk-oriented paradigm of balancing Ukraine customs space within the process of global integration, as well as strategic development goals adjusted to global challenges the customs space should achieve. Research in the risk-oriented paradigm of balancing Ukraine customs space results in reasonable conclusions and feasible recommendations enabling to find a solution to the problem represented by the purpose and goals of the thesis.

Asymmetrically allocated strategic resources and uneven economic development worldwide aggravate the global challenges of nowadays. Global transformation processes have ambiguous effects on modern world economy. Being intensified and further advanced, international economic relationships encourage international trade and investing. On the other hand, growing protectionist tendencies present new challenges to globalization.

Polarity the effects of globalization exhibit encourages to develop the social and economic development balancing concept. Providing for the efficient global-oriented integration is the crucial goal Ukraine customs space balancing activity should aim at. For the international economic policy is the second to none challenge Ukraine gives priority to, it is of vital importance to develop a new Ukraine customs space paradigm in order to deal with pressing difficulties.

We put forward the argument that the differences between national customs space and customs territory appear more pronounced than depicted in the current literature. We formulate the definitions of national customs space and customs space safety. The former refers to an open system sensitive to globalization, meanwhile the

latter consists in giving priority to national economic interests and basic social needs when developing economic, informational, social and ecological policies.

Research in approaches to segmenting the global economic space points out a position customs space takes up and shows main determinants of thereof. By expanding the repository of the system determinants, we succeed to distinguish principle determinants, which give an insight into the nature of customs space and its efficiency relative to global environment. These determinants are as follows: expanding economic global integration; increase in customs taxes and charges; intensification of international economic activities and investing; improvement to national well-being originating from boosted customs transparency, more efficient approaches to the quality control of imported goods, efficient customs logistics, favorable business environment, shrinkage in smuggling and customs rule infringement.

We substantiate the modern models of the customs space with a strong emphasis on globalization. The outlines of the models include the hierarchy-based structure, specific features, functions, rules, determinants and criteria of customs space. We give a clear understanding of regional economic integration in terms of international trade liberalization.

Pursuant to the original customs space model developed in the thesis, we propose the cornerstone of the risk-oriented paradigm of Ukraine customs space. Being entwined with the transformation processes, growing global challenges enable to point to main risks to Ukraine customs space. On these grounds, we propose the logical structure of the risk-oriented paradigm of Ukraine customs space in the global environment. Of particular importance to the paradigm are risks related to economic integration. Among these risks, the most outstanding are as follows: effects crisis and instability worldwide become more intense; developed economies give priority to their interests; developing countries lack structural reform initiatives; inconsistency between the promotion of national interests and integration policies. Considering an increase in transnational crime rate inadequate counter policy counteraction against both customs rule infringement and smuggling pose considerable risks to Ukraine

sustainable customs space. It is recommended to effect changes in legislative basis and functions of customs space in order to mitigate the risks.

The identification of economies within the customs space provides convincing evidence that both customs models they adapt widely varies and there is ambiguity in criteria applied to classify the customs space. The customs space constitutes of national and supranational spaces. We have discovered the drivers of economic growth and engagement in international trade. The data yielded by this research shows the position Ukraine takes up in customs space.

By making improvement to the approaches to assessing Ukraine customs space institutes we have discovered that they fail to catch up with international standards, but demonstrate poor flexibility and adaptivity to changes in the legislative basis. Of particular importance to the institutes is the matter of poor non-fiscal risk control. Associated with the arguments aforementioned is a claim that malfunctioning the institutes demonstrate has severe effects on maintaining sustainable customs space in Ukraine.

The data generated by the research on the global integration activities Ukraine engage in suggests that there is a strong cause-effect relationship between growing non-fiscal risks and decreasing likelihood of Ukraine sustainable customs space taking place. Boosting Ukraine's global integration success rate means toughening customs control over international transactions in biological, chemical, nuclear, radiological and explosive goods. These policy changes may help Ukraine to gain traction on the course of improving environmental sustainability.

Current research enables to find out the key obstructions slowing down the pace of economic integration. These obstacles both make it harder to balance customs space and amplifies uncertainties in the global environment. On these grounds, risk identification loses its smoothness. We have found out major domains accommodating the majority of risks to Ukraine customs space, techniques to improve economy's position on world markets and the most favorable conditions for implementing international customs standards. These findings rely on fiscal risks diagnosis based on well-established approaches to assessing international trade

preconditions, as well as perspectives for Ukraine to integrate in global customs space while meeting the requirements specified in the EU-Ukraine Association Agreement and the official documents and legal texts of WTO and WCO.

In terms of formatting the organization component of Ukraine customs space aimed at providing for high quality transformation, we recommend to bring a set of legislative and institutional changes to improve current approaches to counteracting customs rule infringement and smuggling. To achieve this goal we have tested original customs control algorithms based on scanning systems and dog expert teams in Ukrainian customs.

We have made recommendations to improve the risk management system of Ukraine customs space by ameliorating current approaches to assessing customs space risk rate when developing economic, informational, social and ecological policies.

When substantiating national customs space, a special emphasis is placed on ensuring sustainable social and economic development. Assessing effects, the features of customs space have on sustainable development is the responsibility of the original approaches, the application of which has enabled to both establish specific forms of relationship between the sets of the customs space and identify countries' positions in the global coordinate system [customs space; sustainable development]. Based on this approach we have distinguished principles (transparency, commonality, stability, reasonability, efficiency, and the system-defined principle) and functions (regulatory, the function of control, fiscal, social, economic and integrational)

We have outlined the strategic goal list to follow in order to successfully implement the original risk-oriented paradigm of balancing Ukraine customs space. The goals are as follows: improve the quality of customs legality control; simplify customs procedures; expand international cooperation and partnership; create efficient customs laboratories; incorporate computer and information technologies into inspection and control procedures; encourage human capital development.

We have expanded the set of criteria pertaining to the current approaches to assessing the spatial and functional asymmetries of the customs space, which are

driven by challenges originating from global environment and national economic policy in order to time diagnose Ukraine customs space asymmetries.

The importance of the results. The results of the dissertation, especially the principles, conclusions and recommendations, can be used by the bodies of state authority in order to reform the customs system of Ukraine while making a special emphasis on global risks and challenges.

The findings and results presented in the thesis are incorporated by the Tax and Customs Policy Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine, the State Fiscal Service of Ukraine, the International Chamber of Commerce of Ukraine (ICC Ukraine), Rimekson LLC, Regional Center for the Institutional Development of the European Region of the World Customs Organization, as well as in the syllabus of Ternopil National Economic University. In particular, the findings and results straddle the following subjects: Customs Control, Customs Calculations and Reports, Customs Risks Selection, Customs Activities, International Economics, WTO Procedures, International Trade of Ukraine, Global Economy, Global Economic Problems.

Key worlds: risk-oriented paradigm, global customs space, sustainable development, customs policy, risks to customs space.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Войцещук А. Д. Митний простір України: глобальні виклики та ризики: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 438 с. (25,5 д. а.).
2. Актуальні питання теорії та практики митної справи: монографія; за заг. ред. І. Г. Бережнюка [Бережнюк І. Г., Пашко П. В., Войцещук А. Д. та ін.]. Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2013. 428 с. (особистий внесок автора: обґрунтовано напрями зниження ризиків в митній справі) (0,3 д. а.).
3. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика: монографія; за заг. ред. І. Г. Бережнюка [Бережнюк І. Г. Брендас А. І., Булана В. В., Войцещук А. Д. та ін.]. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2014.

288 с. (особистий внесок автора: аргументовано важливість управління ризиками при спрощенні митних процедур) (0,27 д. а.).

4. Voytseshchuk A. Some functional and institutional reform aspects of state customs affairs of Ukraine. Modern determinants of fiscal policy: local and international dimension: monograph. Wroclaw, 2016. – P. 91–97 (0,36 д. а.).

5. Войцещук А. Д., Іващук І. О. Тарифне регулювання зовнішньої торгівлі в Україні. Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. 2005. Вип. 210, Т. IV. С. 930–936 (особистий внесок автора: визначено тенденції застосування інструментів тарифного регулювання в Україні) (0,13 д. а.).

6. Войцещук А. Д., Іващук І. О. Митна політика: фіскально-регулюючий аспект. Київ : Мануфактура, 2005. 160 с. (особистий внесок автора: розкрито світовий досвід реалізації митної політики та протидії ухиленню від сплати митних платежів) (3,4 д. а.).

7. Войцещук А. Д. Підвищення кваліфікації працівників митних органів України – елемент системи управління освітньою діяльністю відомчого навчального закладу. Вісник Академії митної служби України. 2006. №4 (32). С. 124–127 (0,28 д. а.).

8. Войцещук А. Д., Бережнюк І. Г. Сутність, структура та управлінський зміст митних правил і процедур. Вісник Академії митної служби України. 2007. №4 (36). С. 8–13 (особистий внесок автора: обґрунтовано суть митних процедур і формальностей відповідно до Кіотської конвенції) (0,18 д. а.).

9. Войцещук А. Д., Бережнюк І. Г. Організаційна структура митної служби та митного органу: шляхи оптимізації. Вісник Академії митної служби України. 2008. №4 (40). С. 23–31 (особистий внесок автора: обґрунтовано структурні зміни в управлінні митною системою України) (0,18 д. а.).

10. Войцещук А. Д. Митна вартість як інструмент захисту економічної безпеки держави. Економіка і держава. 2009. № 11. С. 95–96 (0,39 д. а.).

11. Войцещук А. Д. Реформирование структуры и управления государственной таможенной службы Украины: проблемные вопросы. Налоги и финансовое право. 2010. № 4. С. 291–296 (0,48 д. а.).

12. Войцещук А. Д. Запровадження професійно-психологічного добору кадрів на службу до митних органів України як один з заходів удосконалення системи розвитку персоналу. Університетські наукові записки. 2010. №4 (36). С.351–354 (0,31 д. а.).

13. Войцещук А. Д., Фесько Д. Л. Митне регулювання в умовах глобалізації. Вісник Академії митної служби України. Державне управління. 2010. № 3 (3). С. 57–61 (особистий внесок автора: розкрито роль міжнародних стандартів у спрощенні митних процедур) (0,20 д. а.).

14. Войцещук А. Д. Проблеми визначення правового статусу посадових осіб митної служби України. Вісник Державної служби України. 2011. №1. С. 47–49 (0, 22 д. а.).

15. Войцещук А., Бережнюк І., Джумурат О. Система управління ризиками у міжнародних стандартах та митному кодексі України. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2012. №5–2. С. 9–15 (особистий внесок автора: проаналізовано відповідність Митного кодексу України світовим стандартам управління ризиками) (0,18 д. а.).

16. Войцещук А. Д. Захист інформації в комплексній системі «Електронна митниця» як одна зі складових економічної безпеки держави. Вісник Академії митної служби України. Технічні науки. 2013. № 1. С. 18–24 (0,53 д. а.).

17. Войцещук А., Крисоватий А., Гуцул І. Диверсифікація векторів підготовки фахівців для митно-податкової сфери. Економіст. 2015. №7. С. 19–22 (особистий внесок автора: обґрунтовано роль кадрового забезпечення митних органів у формуванні ефективної фіскальної політики та економічної безпеки України) (0,31 д. а.).

18. Войцещук А. Д. Детермінанти розвитку митного простору країни як складової економічного простору під впливом глобалізації. Інноваційна економіка. 2016. №11–12. С.18–24 (0,62 д. а.).

19. Войцещук А. Д. Інституційні зміни управління митними ризиками в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2016. Вип. 3. С. 15–21 (0,77 д. а.).

20. Войцещук А. Д., Вірковська А. А. Митні аспекти захисту національних економічних інтересів країн. Економічний аналіз. 2016. Т. 24. № 1. С. 106–113 (особистий внесок автора: розкрито роль митної політики у забезпеченні безпеки міжнародної торгівлі та реалізації національних економічних інтересів) (0,58 д. а.).

21. Voytseshchuk A., Stopenchuk S. Risks of moving cultural property across the customs border: challenges for Ukraine. Схід. 2016. № 4 (144). С. 17–22 (особистий внесок автора: визначено ризики та загрози переміщення культурних цінностей через митний кордон України) (0,51 д. а.).

22. Войцещук А. Д. Залучення кінологічних команд та скануючих систем до процедур митного контролю для попередження ризиків митного простору країни. Інфраструктура ринку. 2017. Вип. 11. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/11-2017>. С. 3–10 (0,82 д. а.).

23. Войцещук А. Д. Процеси економічної інтеграції в збалансуванні глобального митного простору. Сталий розвиток економіки. 2017. №3 (36). С. 37–45 (0,50 д. а.).

24. Войцещук А. Д. Інформаційні технології у забезпеченні безпеки митного простору України. *Наукові записки* Національного університету «Острозька академія». Економіка. 2017. №5 (33). С. 84–89 (0,58 д. а.).

25. Войцещук А. Д. Ефективність інституційно-організаційного забезпечення управління ризиками митного простору України в контексті світових тенденцій. Інноваційна економіка. 2017. №7–8. С. 5–12 (0,64 д. а.).

26. Войцещук А. Д., Вірковська А. А. Сучасні тенденції спільної зовнішньоторговельної політики ЄС у контексті захисту митного простору. Науковий журнал «*Наукові записки* Національного університету «Острозька академія». Економіка. 2017. №6 (34). С. 35–41 (особистий внесок автора: визначено особливості митної політики ЄС у контексті захисту митного простору) (0,43 д. а.).

27. Войцещук А. Д. Ризики транскордонного переміщення небезпечних відходів для митного простору країни. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 19. С. 5–12 (0,75 д. а.).

28. Войцещук А., Пархоменко В. Інспекційно-доглядові комплекси в системі управління митними ризиками. Економічний дискурс. 2017. Вип. 1. С. 7–14 (особистий внесок автора: обґрунтовано доцільність використання інспекційно-доглядових комплексів в системі управління митними ризиками) (0,48 д. а.).

29. Войцещук А. Д. Фіскальні та нефіскальні ризики митного простору України в умовах лібералізації торгівлі й спрощення митних процедур. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2017. Вип. 5. С. 64–69 (0,56 д. а.).

30. Voytseshchuk A. D. Identification of chemical and explosive goods while transferring through customs border: global threats and challenges for countries. *Cxid*. 2017. №4 (150). С. 5–11 (0,60 д. а.).

31. Voytseshchuk A. D. Contraband of goods and customs offense: the assessment of global challenges and problems for Ukraine. *EUREKA: Social and Humanities*. 2017. Num. 5. P. 38–47 (0,86 д. а.).

32. Войцещук А. Д., Іващук І. О., Запухляк В. З. Просторові асиметрії регіональної економічної інтеграції. Економічний аналіз. 2017. Т. 27. №3. С. 266–275 (особистий внесок автора: аргументовано роль інтеграції у лібералізації торгівлі через зниження тарифних бар'єрів) (0,33 д. а.).

33. Войцещук А. Д. Світовий досвід та вітчизняна практика захисту об'єктів права інтелектуальної власності: митний аспект. Економіка і управління. 2018. №1 (77). С. 35–41 (0,55 д. а.).

34. Войцещук А. Д. Оцінка впливу митного простору країн на збалансований розвиток в глобальному середовищі. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 3 (131). С. 126–133 (0,48 д. а.).

Наукові праці апробаційного характеру:

35. Войцещук А. Д., Иващук І. О. Світова організація торгівлі та перспективи вступу до неї України. Митна політика України в умовах інтеграції до світової спільноти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. курс., студ. та молодих наук. (Дніпропетровськ, 14 квіт. 2006 р.). Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2006. С. 20–22 (особистий внесок автора: обґрунтовано тарифні аспекти вступу України у СОТ) (0,14 д. а.).

36. Войцещук А. Д., Иващук І. О. Определения и контроль таможенной стоимости в условиях глобального пространства. Ломоносов 2006: сб. тезисов Междунар. конф. студ., асп. и молодых учен. по фундаментальным наукам. (Москва 12–15 апр. 2006 г.). Москва: КДУ, 2006. С. 208–210 (особистий внесок автора: розкрито роль контролю за визначенням митної вартості у митній справі) (0,07 д. а.).

37. Войцещук А. Д. Актуальні питання порушення митного законодавства та економічна контрабанда у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Актуальні питання реформування правової системи України: зб. наук. статей VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 29–30 травня 2009 р.). Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. С. 151–152 (0,08 д. а.).

38. Войцещук А. Д. Професійна підготовка працівників митних органів складова частина ефективного державного управління. Розвиток публічного адміністрування на засадах менеджменту: європейський контекст: матеріали Міжнар. наук. практ. конф. (Дніпропетровськ, 15–16 трав. 2009 р.). Дніпропетровськ : НАДУ, 2009. С. 235–237 (0,09 д. а.).

39. Войцещук А. Д. Правовий режим зовнішньоекономічної діяльності. Формування і ефективне використання ресурсного потенціалу територій, галузей і підприємств національної економіки: матеріали Міжнар. наук. практ. інтернет-конф. (Хмельницький, 29–30 верес. 2011 р.). Хмельницький, 2011. С. 32–36 (0,10 д. а.).

40. Войцещук А. Д. Особенности повышения квалификации персонала таможенных органов Украины. Модернизация таможенного дела – актуальная

задача современного развития ФТС России: материалы Междунар. науч.–практ. конф. (Москва, 22 окт. 2010 г.). Москва : Изд-во РТА, 2011, С. 226–229 (0,18 д. а.).

41. Войцещук А. Д. Основні форми міжнародного економічного співробітництва України. Основні напрямки і механізми ресурсозбереження в системі антикризового управління виробництвом: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 13–14 жовт. 2011 р.). Хмельницький, 2011. С. 44–46 (0,16 д. а.).

42. Войцещук А. Д. Участие Украины в евразийском диалоге: тенденции и перспективы. Таможенный союз Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации: современность и перспективы развития в контексте формирования Единого экономического пространства: сб. докладов III Междунар. науч.-практ. конф. (Минск, Беларусь, 20–21 сент. 2012 г.). Минск, 2013. С. 79–82 (0,20 д. а.).

43. Войцещук А. Д. Участь України в євразійському діалозі: перспективи і ризики. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ 25 квіт. 2013р.). Київ : НАДУ, 2013. С. 349–350 (0,08 д. а.).

44. Войцещук А. Д. Упровадження ІТ-технологій у митній службі України та пов'язані з цим ризики. Інтегроване управління кордоном: Теорія та практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький 21–22 трав. 2013 р.). Хмельницький : в-во Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 2013. С. 111–112 (0,08 д. а.).

45. Войцещук А. Д. Фіскальна ефективність митних органів: шляхи підвищення. Світовий досвід упровадження індикаторів результативності діяльності органів державної податкової служби: зб. наук. праць за матер. наук.-практ. круглого столу (Київ, 29 берез. 2013 р.). Київ : АЛЕРТА, 2013. С.20–21 (0,10 д. а.).

46. Войцещук А. Д. Ротація у державних структурах як один з ризиків: міжнародний досвід. Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної

безпеки України: IV Наук.-практ. семінар з міжнародною участю (Тернопіль, 19–20 черв. 2013 р.). Тернопіль, 2013. С. 73–76 (0,13 д. а.).

47. Войцещук А. Д., Бережнюк І. Г. Ризикологія в митній сфері. Зовнішньоекономічна політика держави та актуальні проблеми митної справи: економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 30 листоп. 2012 р.). Дніпропетровськ, 2012. С. 45–46 (особистий внесок автора: аргументовано необхідність врахування ризиків у митній сфері) (0,08 д. а.).

48. Войцещук А. Д. Вплив інституційних реформ системи митного регулювання на ефективність діяльності митних органів. Дослідження теоретичних аспектів та розробка системи оцінювання ефективності митних процедур: збірник тез Наук.-практ. конф. (Хмельницький, 25 верес. 2014 р.). Хмельницький : Державний науково-дослідний інститут митної справи, 2014. С. 26–30 (0,18 д. а.).

49. Войцещук А. Д. Актуальні питання зменшення ризиковості та забезпечення безпеки митного простору України в умовах глобалізації. Напрямки та тенденції розвитку економіки України: матеріали Міжнар. наук.–практ. інтернет-конф. економічного спрямування (Тернопіль, 20 груд. 2017 р.). Тернопіль, 2017. С. 79–81(0,15 д. а.).

50. Войцещук А. Д. Контрафакт пестицидів та контрабанда прекурсорів: ризики та заходи протидії. Актуальные вызовы современной науки: материалы Междунар. науч. конф. (Переяслав-Хмельницкий, 26–27 дек. 2017 г.). Переяслав-Хмельницкий, 2017. Вып. 12 (20), ч. 2. С. 153-155 (0,18 д. а.).

51. Войцещук А. Д. Освітні технології підготовки та підвищення рівня професійної компетентності фахівців у митній сфері. Проблеми сучасної Європи та України: матеріали Міжнар.наук.-практ. інтернет-конф. студ. та молодих вчен. (Тернопіль, 25–26 трав. 2018 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2018. С. 20–21 (0,11 д. а.).

52. Войцещук А. Д., Ксенжук О. С. Проблеми залучення індустрії дорогоцінного каміння та дорогоцінних металів до міжнародного злочинного

бізнес. Двадцять дев'яти економіко-правові дискусії: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Львів, 19 лип. 2018 р.). Львів, 2018. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-2497/> (особистий внесок автора: обґрунтовано проблему незаконного обігу дорогоцінного каміння та дорогоцінних металів) (0,08 д.а.)

53. Войцещук А. Д. Вплив характеристик митного простору на глобальний збалансований розвиток. Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права в сучасних умовах: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 10 верес. 2018 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2018. С. 10–11 (0,12 д. а.).

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ БАЗИС ФОРМУВАННЯ МИТНОГО ПРОСТОРУ В ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	
1.1. Теоретичні підходи до сегментації глобального економічного простору	18
1.2. Детермінанти формування митного простору	33
1.3. Сучасні моделі формування митного простору під впливом глобальних трансформацій	63
1.4. Регіональний зріз функціонування митного простору	79
Висновки до розділу 1	98
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ РИЗИКООРІЄНТОВАНОЇ ПАРАДИГМИ МИТНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ ТА СПРОЩЕННЯ МИТНИХ ПРОЦЕДУР	
2.1. Теоретичний базис та методологія формування ризикоорієнтованої парадигми митного простору	101
2.2. Гнесеологічні та зовнішньоторговельні передумови формування ризиків митного простору України	135
2.3. Організаційні та управлінські підходи до оцінювання ризиковості митного простору України	161
Висновки до розділу 2	171
РОЗДІЛ 3. ІНСТИТУЦІЙНА КОМПОНЕНТА УПРАВЛІННЯ РИЗИКОВІСТЮ МИТНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	
3.1. Інституційні чинники управління ризиками митного простору України	173
3.2. Кінологічне забезпечення мінімізації ризиковості митного простору України	194

3.3. Логістичні системи у забезпеченні збалансування митного простору України в умовах глобальної взаємодії	207
3.4. Інноваційно-інформаційні технології у зменшенні ризиковості митного простору України та його збалансування	228
Висновки до розділу 3	250
РОЗДІЛ 4. ОЦІНЮВАННЯ ФІСКАЛЬНИХ ТА НЕФІСКАЛЬНИХ РИЗИКІВ МИТНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ ТА ПРІОРИТЕТИ ЙОГО ЗБАЛАНСУВАННЯ	
4.1. Фіскальні ризики митного простору України	253
4.2. Протидія порушенню митних правил та контрабанді як елемент зменшення ризиковості митного простору України	275
4.3. Екологізація митного простору України	299
4.4. Захист об'єктів права інтелектуальної власності в збалансуванні митного простору: національний та глобальний контекст	325
Висновки до розділу 4	336
РОЗДІЛ 5. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЗМЕНШЕННЯ РИЗИКОВОСТІ ТА ЗБАЛАНСУВАННЯ МИТНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ	
5.1. Шляхи узгодження глобального сталого розвитку та збалансування національного митного простору	339
5.2. Просторові та функціональні асиметрії митного простору України: шляхи збалансування	358
5.3. Стратегічні вектори розвитку митного простору України в глобальному середовищі	368
Висновки до розділу 5	382
ВИСНОВКИ	384
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	394
ДОДАТКИ	434

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується поглибленням світогосподарських зв'язків, активізацією всіх форм міжнародних економічних відносин, у тому числі довгостроковим зростанням обсягів міжнародної торгівлі та інвестиційної активності країн. Разом з тим, глобальне економічне середовище під впливом глобальних трансформацій стає більш нестабільним, а в умовах переформатування світового економічного порядку зростають вимоги міжнародних організацій щодо фінансово-економічного оздоровлення національних економік, посилюються протекціоністські настрої країн, актуалізується роль національної компоненти у регулюванні зовнішньоекономічних відносин. При цьому спостерігається втрата країнами частини національного суверенітету у вирішенні питань міжнародної торгівлі, правил її ведення, інституційного регулювання, асиметричне позиціонування країн за використанням інструментів тарифного захисту та нетарифних обмежень, за інфраструктурним забезпеченням зовнішньоторговельних операцій і логістичним сервісом.

Подібні трансформації потребують від країн урахувати сучасні глобальні тренди і дуалістичну природу глобалізації при розробці стратегічних напрямів розвитку та інтеграції у глобальне економічне середовище, адже глобальна нестабільність стала поштовхом до вироблення концепції сталого (збалансованого) розвитку, яка трансформувала сучасні національні моделі зовнішньоторговельної активності країн. Об'єктивно, що процеси глобалізації, як і глобальне середовище, спричинюють нові виклики для інтегрованості країн у глобальний простір, підвищують роль митного регулювання та митної політики у захисті вітчизняного економічного простору та національних інтересів. Разом з тим, зазначені процеси суттєво вплинули на автономність країн у реалізації митної політики через делегування функцій на наднаціональний і глобальний рівні, їхню ініціативність у розробці нового

формату економічної та митної взаємодії. Для України, якій властиві нестійкі позиції у міжнародній торгівлі, повільні структурні трансформації та неперервна, нерівномірна модернізація митної складової, нагальною залишається проблема максимального врахування нестійкості та викликів глобального середовища для формування пріоритетів розвитку її митного простору у новому форматі, його ефективної інтегрованості в глобальний простір із збереженням національних економічних інтересів.

Проблеми реалізації й удосконалення митної політики розглянуто у працях І. Бережнюка, Г. Бобрижної, І. Бондаренко, Є. Гармаша, Л. Івашової, Г. Колодко, А. Крисоватого, Т. Крушельницької, А. Мазур, Ф. Мейль, В. Науменка, П. Пашка, Ю. Петруні, П. Пісного, Д. Скрябіної, С. Терещенка, Ф. Тонгерена, Т. Тоцької, В. Ченцова. Питання лібералізації міжнародної торгівлі досліджували такі зарубіжні вчені: Д. Белл, Д. Бен-Давід, М. Корен, П. Ліндерт, С. Ліпсіц, М. Маклюен, Б. Олін, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, Т. Фрідман, П. Хірст, С. Хорнок, Н. Хортон, Д. Хуммельс, Г. Шаур. Дослідженню різних форм регіональної інтеграції та особливостей функціонування митних союзів, а також специфіки митного регулювання у країнах-членах Європейського Союзу присвятили праці такі вчені: Б. Балласа, С. Беренда, І. Гладій, В. Іванов, С. Кірдіна, В. Косенко, В. Кухаренко, М. Лизун, В. Орешкін, М. Сорокін, В. Чужиков. Організацію інформаційного забезпечення митної справи в Україні досліджували І. Бережнюк, Н. Жмурко, П. Пашко, Д. Приймаченко, Н. Черняк, Т. Шталь. Вирішенню проблем економічного співробітництва, в тому числі зовнішньоторговельного та митного, в умовах глобалізації присвячені праці І. Бережнюка, О. Бертіл, О. Білоруса, В. Будкіна, І. Іващук, І. Журби, М. Каленського, П. Кругмана, В. Козюка, В. Куриляк, Д. Лук'яненко, З. Луцишин, Ю. Макогона, Т. Мельник, А. Мокія, В. Новицького, С. Осики, П. Пашка, Н. Резнікової, В. Рибчука, Є. Савельєва, П. Самуельсона, О. Сохацької, В. Сіденка, А. Філіпенка, Т. Циганкової, О. Швиданенка, С. Якубовського.

Базуючись на надбаннях світової та вітчизняної наукової думки і внеску вчених у розробку теоретико-методологічних засад митної політики та митної справи на всіх ієрархічних рівнях глобального простору, питання його збалансування з урахуванням основних ризиків глобального середовища зумовлюють наукові дослідження теоретико-методологічних основ і практичних рекомендацій із формування новітньої парадигми функціонування митного простору України. Зазначене актуалізує тему, мету та завдання дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету: «Цивілізаційні виміри глобальних трансформацій і геоекономічні пріоритети України» (номер державної реєстрації 0114U001079), де автором обґрунтовано особливості розвитку митного простору в глобальній системі економічних координат; «Розвиток міжнародних відносин України в системі світової та європейської економічної інтеграції» (державний реєстраційний номер 0114U001085), в якій виокремлено концептуальні підходи щодо мінімізації впливу глобальних ризиків на формування митного простору України. Також дисертаційна робота виконана у межах науково-дослідних робіт Державної митної служби України (Міністерства доходів і зборів України): «Розробка системи аналізу та управління ризиками в галузі митної справи», шифр «Ризики – 1/06» (державний реєстраційний номер 0108U001656); «Удосконалення системи розвитку персоналу», шифр «Персонал – 1/10» (державний реєстраційний номер 0110U004385); «Розвиток системи управління ризиками у напрямі її застосування у пунктах пропуску через митний кордон України» (державний реєстраційний номер 0112U003858); «Розробка механізмів функціонування системи управління ризиками під час митного контролю в морських пунктах пропуску, в тому числі з використанням інформації про результати застосування ТЗМК», шифр – «ТЗМК 1/13» (державний реєстраційний номер

0113U000576); «Розбудова митної справи України: витоки, реалії, перехід до сталого розвитку» (державний реєстраційний номер 0111U006927), в яких автором обґрунтовано напрями удосконалення управління ризиками в митній справі.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України в процесі глобальної інтеграції та розробка стратегічних напрямів його розвитку з урахуванням викликів глобального середовища.

Для досягнення окресленої мети у роботі визначено такі завдання:

– дослідити об’єктивні передумови і концептуальні засади сегментації глобального простору для визначення ролі митного простору в глобальній системі економічних координат;

– розкрити детермінанти формування митного простору у контексті виявлення його системних характеристик;

– проаналізувати сучасні моделі формування митного простору для обґрунтування підстав вибору країнами формату зовнішньоекономічної відкритості;

– провести моніторинг процесів регіональної економічної інтеграції у світі для оцінювання потенціалу інтеграційних процесів як вектора збалансування та ефективності митного простору країни;

– ідентифікувати ризики митного простору в глобальному середовищі для обґрунтування структурно-логічної схеми формування ризикоорієнтованої парадигми формування митного простору;

– виявити об’єктивні та суб’єктивні передумови виникнення системних ризиків для митного простору України у контексті з’ясування існуючих його дисбалансів під впливом глобального середовища;

– розкрити організаційні та управлінсько-методичні підходи до оцінювання ризиків митного простору для виявлення ефективних технологій

діагностики його ризиковості в Україні та стану імплементації світових стандартів управління ризиками у вітчизняну митну систему;

– розглянути інституційне забезпечення збалансованого функціонування митного простору країни для виокремлення заходів щодо його модернізації з урахуванням процесів глобальної інтеграції;

– охарактеризувати особливості логістично-сервісної концепції розвитку митного простору України в глобальному середовищі для ідентифікації характеру її впливу на збалансованість простору;

– узагальнити системні характеристики інноваційно-інформаційних технологій, які сприяють мінімізації ризиковості митного простору країни, для вироблення прикладних рекомендацій щодо підвищення їхньої відповідності світовим стандартам;

– виявити та оцінити фіскальні ризики митного простору України для визначення напрямів їхнього зменшення та пошуку резервів надходження коштів до бюджету;

– комплексно оцінити стан боротьби з контрабандою та порушенням митних правил в Україні для розробки заходів протидії наявним ризикам;

– запропонувати заходи протидії нефіскальним ризикам у контексті зменшення їхнього впливу на екологічність і збалансованість митного простору України;

– оцінити стан захисту прав інтелектуальної власності при переміщенні товарів через митний кордон України для розробки пропозицій щодо внесення змін у законодавчі акти та вітчизняну практику сприяння захисту прав інтелектуальної власності з урахуванням глобальних тенденцій;

– обґрунтувати взаємовплив глобального розвитку і функціонування митного простору країн для визначення структурних характеристик залежностей та ідентифікації позицій України у глобальному митному просторі;

– виявити і оцінити просторові та функціональні асиметрії митного простору України у контексті визначення перспектив і можливостей його

збалансування та підвищення ефективності;

– сформулювати науково-прикладні рекомендації щодо стратегічних векторів розвитку митного простору України в глобальному середовищі для удосконалення системи управління його ризиками.

Об’єктом дослідження є процес формування та функціонування митного простору під впливом процесів глобалізації.

Предметом дослідження є теоретико-концептуальні положення та прикладні засади формування ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України в глобальному середовищі.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети та вирішення окреслених завдань використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, застосування яких забезпечило ґрунтовність, об’єктивність і достовірність поданих у дисертації положень і сформульованих висновків. Методологічною основою дисертаційної роботи є фундаментальні положення теорій глобалізації, інтеграції, ризикології та митної справи. Зокрема, у дисертаційній роботі використані такі методи: систематизації та узагальнення (при концептуалізації, окресленні генезису та архітектоніки митного простору); наукової абстракції та експлікації (при дослідженні понятійно-категоріального апарату дослідження); аналізу, синтезу, індукції, дедукції (при вивченні закономірностей формування і функціонування митного простору, в процесі аналізу глобального митного простору в контексті регіональної економічної інтеграції); типологізації (при виокремленні детермінант формування митного простору, класифікації його ризиків); історико-логічний (при визначенні передумов та чинників інтеграції митного простору України в глобальне економічне середовище); інституційного аналізу (при дослідженні інституційного базису функціонування митного простору України з урахуванням ризиків); структурно-функціонального аналізу (при сегментації глобального економічного простору); ризикології (при розробці напрямів зменшення ризиковості митного простору України в глобальному середовищі); порівнянь (при оцінюванні фіскальних і нефіскальних ризиків

митного простору України); економетричного моделювання (канонічний аналіз – при визначенні взаємозалежності сталого розвитку та митного простору; кореляційно-регресійний аналізу – при встановленні залежностей між митним простором і рівнем залучення країн у міжнародну торгівлю й економічним зростанням країн; методи описової статистики та візуального аналізу – при виявленні асиметрій глобального митного простору та митного простору України).

Інформаційною і фактологічною базою дослідження є монографічні дослідження та публікації вітчизняних і зарубіжних учених з проблематики формування й розвитку глобального простору, в тому числі митного, дані й інформаційно-аналітичні матеріали Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Світової організації торгівлі, ЮНКТАД, Всесвітньої митної організації, Державної служби статистики України, Державної фіскальної служби України; наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, діюча нормативно-правова база України та чинні міжнародні угоди з питань митної справи, інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні важливої науково-прикладної проблеми обґрунтування теоретико-методологічних засад розробки ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України в глобальному середовищі та формулюванні прикладних рекомендацій щодо визначення стратегічних пріоритетів розвитку митного простору з урахуванням процесів глобальної інтеграції.

У результаті дослідження отримані такі найбільш вагомні наукові результати:

вперше:

– сформульовано вихідні концептуальні положення ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору країни, за основу якої взята авторська модель формування митного простору в глобальному середовищі, на основі чого обґрунтовано сутнісне наповнення понятійного апарату дослідження, виокремлено функції та ієрархічні рівні митного простору, його

функціональні характеристики; враховуючи такий підхід, розроблено структурно-логічну схему цієї парадигми, метою якої є дослідження структурно-функціонального збалансування простору з урахуванням ризиків, пов'язаних із суперечностями інтересів суб'єктів простору, обмеженістю ресурсів, альтернативами рішень, природними чинниками, викликами глобального середовища;

– здійснено ідентифікацію країн у митному просторі за обраними характеристиками, які поєднують основні напрями розвитку національних економік і глобальні тренди розвитку, що дало змогу сформулювати спільні та відмінні риси для групи країн, які сформувалися за результатами кластерного аналізу, виявити домінантні тенденції у розвитку митної політики країн під впливом викликів глобального середовища, визначити позиції України у глобальному митному просторі; за отриманими результатами доведено використання країнами різних моделей формування митного простору; виявлено нечіткість критеріїв класифікації глобального митного простору та констатовано, що він формується національними просторами, для яких характерна дифузія при виникненні спільних інтересів у сфері зовнішньої політики (зокрема, при переміщенні товарів та осіб через митні кордони країн), і наднаціональними (коли спільний простір виникає при утворенні однієї з форм регіональної інтеграції, при об'єднанні країн для вироблення спільної зовнішньої політики в окремих секторах);

– обґрунтовано концептуальні основи функціонування митного простору країни в контексті сталого розвитку на основі розробки теоретико-концептуальних підходів до оцінювання впливу характеристик митного простору на показники, які відображають соціальну, екологічну та економічну площини збалансованого розвитку, що дало змогу визначити структуру зв'язків і залежності між змінними обох множин, канонічні корені, факторну структуру досліджуваних множин та ідентифікувати країни у глобальній системі координат [митний простір; сталий розвиток];

удосконалено:

– категорійно-понятійний апарат дослідження через обґрунтування авторського визначення поняття «митний простір країни» як відкритої системи в умовах глобалізації з сутнісними відмінностями від поняття «митна територія», функціональне призначення якої виходить за межі лише територіального позиціонування, відображаючи процеси формування та реалізації міжсуб'єктних зв'язків з метою реалізації інтересів кожного з них і забезпечення безпеки митного простору; безпекою митного простору, на відміну від існуючих трактувань, запропоновано вважати такий його стан, пріоритетністю якого є дотримання національних економічних інтересів, забезпечення захищеності життєво важливих для суспільства інтересів в економічній, соціальній, інформаційній та екологічній сферах в умовах розширення зовнішньоекономічної активності суб'єктів, збереження довкілля, протидії загрозам життю і здоров'ю людей та зовнішнім викликам, які виникають у процесі переміщення товарів, предметів, людей, капіталу через митний кордон країни;

– теоретико-методологічні підходи до оцінювання ризиковості митного простору, що, на відміну від існуючих, охоплюють не лише митну складову митного простору, але й екологічну, соціальну та економічну, що дало підстави розробити практичні рекомендації стосовно удосконалення системи управління ризиками митного простору в Україні відповідно до стандартів і міжнародних норм та новітніх технічних засобів митного контролю, програмно-інформаційних комплексів та ІТ-технологій, зміни функції державних інституцій із фіскально-регулюючої на сервісну, підвищення фаховості працівників митниць, які здійснюють митні процедури, впровадження прогресивних методів їхньої спеціальної та спеціалізованої підготовки, що, на відміну від існуючих, об'єднують усі інституції, які забезпечують функціонування митного простору, та враховують міжнародне співробітництво;

– інституційно-регулятивні підходи до оцінювання ефективності функціонування інститутів митного простору країни, на основі чого:

встановлено недоліки їхнього впливу на його збалансованість та поширення ризиків, їхню низьку адаптованість до світових вимог, слабкість інституційної системи контролю за нефіскальними ризиками митного простору України, ідентифіковано ризики незахищеності прав об'єктів інтелектуальної власності в Україні, які поглиблюються під впливом глобального середовища; виявлено низький рівень координації діяльності інститутів у межах України та з інститутами інших країн, що стало підґрунтям для розробки заходів з модернізації їхньої діяльності та зменшення ризиків неефективного використання кадрового потенціалу функціонування митного простору України;

– методологію оцінювання просторових і функціональних асиметрій митного простору країни, що, на відміну від наявних підходів, передбачають доповнення взаємопов'язаних критеріїв, сформованих під впливом викликів глобального середовища та національної економічної політики для здійснення оперативної діагностики динаміки асиметрій митного простору України;

набули подальшого розвитку:

- системні характеристики детермінант митного простору, що охоплюють певні види детермінант залежно від ознак, на основі чого: виокремлено базові детермінанти, які характеризують його стан та визначають ефективність функціонування в глобальному середовищі: розширення економічної інтеграції країни у глобальний простір; активізація зовнішньоекономічної й інвестиційної діяльності; збільшення товаро- та пасажиропотоків через митний кордон; зростання фінансових надходжень від оподаткування операцій із переміщення товарів і предметів через митний кордон країни; поліпшення соціально-економічних умов проживання населення (йдеться про прозорість кордонів та умов переміщення, якість контролю за імпортом товарів, забезпечення ефективної митної логістики, привабливість країни для ділової активності); зменшення випадків порушення митних правил і контрабанди;

- теоретико-методичні підходи до визначення системних суперечностей процесів глобалізації та мегарегіональної інтеграції у формуванні й забезпеченні збалансованості митного простору, що дало підстави з'ясувати основні проблеми економічної інтеграції країн, які перешкоджають збалансуванню митного простору та посилюють невизначеність глобального середовища, ускладнюючи цим ідентифікацію ризиків;

- оцінювання зовнішньоторговельних передумов і перспектив інтеграції України у глобальний митний простір з урахуванням вимог Угоди про асоціацію з ЄС, документів СОТ і ВМО, на основі чого: здійснено діагностику фіскальних ризиків митного простору; визначено сфери, де існують загрози для митного простору України, та заходи, які перешкоджають позиціонуванню держави на світових ринках (антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні, дозволені Світовою організацією торгівлі), а також сфери, де імплементація світових стандартів зменшує вплив глобальних викликів на митний простір;

- науково-організаційні підходи щодо трансформації митного простору України, а саме: на основі системно-динамічного аналізу практики протидії порушенню митних правил і контрабанді запропоновано законодавчі та інституційні зміни; розроблено та аргументовано доцільність апробації на одній із митниць (з необхідними скануючими системами та кінологічними командами) алгоритму здійснення митного контролю товарів і транспортних засобів із залученням скануючих систем та кінологічних команд митниць України; визначено стратегічні напрями і заходи для практичної реалізації ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України й забезпечення його безпеки під впливом викликів глобального середовища, серед яких: контроль за дотриманням митного законодавства при одночасному спрощенні митних процедур; поглиблення напрямів міжнародного співробітництва; створення ефективних митних лабораторій; впровадження інформаційних технологій у процеси митного огляду та контролю, сучасних технічних засобів огляду й ідентифікації товарів і предметів, підготовка

висококваліфікованих спеціалістів, що дасть змогу підвищити збалансованість митного простору.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних положень збалансування митного простору України на основі розробленої ризикоорієнтованої парадигми та доведенні їх до рівня практичних рекомендацій, які можуть бути використані органами державної влади при розробці стратегії реформування митної системи України з урахуванням ризиків і викликів глобального середовища.

Одержані в процесі дослідження наукові результати прийняті до впровадження Комітетом з питань податкової та митної політики Верховної Ради України (довідка № 34/20-11/2018-1 від 20 листопада 2018 р.), Державною фіскальною службою України (довідка № 32112/6/99-99-18-15 від 2 жовтня 2018 р.), Українським національним комітетом Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine) (довідка № 434/1 від 6 грудня 2018 р.), ТзОВ «Рімексон» (довідка № 20-11/3 від 16 листопада 2018 р.), Регіональним центром з інституційного розвитку європейського регіону Всесвітньої митної організації (довідка № 2018-he). Основні положення та результати дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету при викладанні дисциплін «Митне адміністрування», «Митний контроль», «Митні розрахунки і звітність», «Селекція митних ризиків», «Митна справа», «Міжнародна економіка», «Процедури СОТ», «Зовнішня торгівля України» «Глобальна економіка», «Глобальні економічні проблеми» (довідка № 126-34/762 від 2 травня 2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Всі наукові результати та положення наукової новизни, що наведені у дисертації і виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї і положення, які є результатом власних розробок автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію на міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: «Митна політика України в умовах інтеграції до світової спільноти» (м. Дніпропетровськ, 2006 р.); «Ломоносов 2006» (м. Москва, 2006 р.); «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 2009 р.); «Розвиток публічного адміністрування на засадах менеджменту: європейський контекст» (м. Дніпропетровськ, 2009 р.); «Формування і ефективне використання ресурсного потенціалу територій, галузей та підприємств національної економіки» (м. Хмельницький, 2011 р.); «Модернізація митної справи – актуальне завдання сучасного розвитку Федеральної митної служби Росії» (м. Москва, 2011 р.); «Основні напрямки і механізми ресурсозбереження в системі антикризового управління виробництвом» (м. Хмельницький, 2011 р.); «Митний союз Республіки Казахстан, Республіки Білорусь та Російської Федерації: сучасність і перспективи розвитку в контексті формування Єдиного економічного простору» (м. Мінськ, 2012 р.); «Модернізація державного управління та європейська інтеграція України» (м. Київ, 2013 р.); «Інтегроване управління кордоном: Теорія та практика» (м. Хмельницький, 2013 р.); «Світовий досвід упровадження індикаторів результативності діяльності органів державної податкової служби» (м. Ірпінь, 2013 р.); «Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України» (м. Тернопіль, 2013 р.); «Зовнішньоекономічна політика держави та актуальні проблеми митної справи: економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.); «Дослідження теоретичних аспектів та розробка системи оцінювання ефективності митних процедур» (м. Хмельницький, 2014 р.); «Напрямки та тенденції розвитку економіки України» (м. Тернопіль, 2017 р.); «Актуальні виклики сучасної науки» (м. Хмельницький, 2017 р.); «Проблеми сучасної Європи та України» (м. Тернопіль, 2018 р.); «Двадцять дев'яти економіко-правові дискусії» (м. Львів,

2018 р.); «Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права в сучасних умовах» (м. Полтава, 2018 р.)

Публікації. Основні наукові положення, висновки та результати дисертаційної роботи опубліковано у 53 наукових працях, у тому числі: 1 одноосібна монографія, 3 розділи – у колективних монографіях; 30 наукових статей, з яких: 24 статті – у наукових фахових виданнях (з них 13 – у виданнях, внесених до реєстру міжнародних наукометричних баз), 2 публікації – у періодичних наукових виданнях інших держав (Росія, Естонія), 4 публікації – в інших наукових виданнях; 19 публікацій за матеріалами міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій. Загальний обсяг опублікованих праць становить 51,63 д.а., з них автору належить 45,65 д.а.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 505 сторінок, з них 393 сторінки основного тексту. Дисертація містить 49 таблиць, 80 рисунків та 12 додатків на 72 сторінках. Список використаних джерел налічує 445 найменувань на 40 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ БАЗИС ФОРМУВАННЯ МИТНОГО ПРОСТОРУ В ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

1.1. Теоретичні підходи до сегментації глобального економічного простору

Формування глобальної системи економічних координат на початку ХХІ ст. відбувається під впливом різновекторних тенденцій і суперечностей, глобальних викликів та деструктивних внутрішніх трансформацій національних економік. З розвитком міжнародних економічних відносин країни припинили існування в режимі відносно закритої економічної системи та змушені налагоджувати взаємовідносини з іншими суб'єктами світової економіки. За кілька десятиліть успішного функціонування глобальних інституцій, на зразок Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Світової організації торгівлі, країни провели низку реформ, що сприяли їхній відкритості до дво- та багатостороннього співробітництва.

Таке поглиблення міжнародного співробітництва об'єктивно зумовлене розширенням участі країн у міжнародному поділі праці, а також вичерпністю природних ресурсів і демографічними тенденціями, зростанням мобільності фінансового капіталу та розширенням обсягів міжнародної торгівлі. Країни прийшли до розуміння того, що потрібно новий об'єднавчий процес, адже повторити консолідацію зусиль після Другої світової війни у такому самому форматі не вдається. Як зазначають дослідники, ХХ ст. є періодом безпрецедентного зростання усіх форм міжнародних економічних відносин [136]. Серед основних тенденцій цього періоду виокремлюють такі: зростання обробної промисловості, покращення міжнародної транспортної інфраструктури, інформаційна революція, розвиток процесів транснаціоналізації, розповсюдження нових виробничих та управлінських технологій, якісні зрушення у розвитку міжнародного ринку позикового

капіталу. Названі процеси загалом сприяють фінансовій і зовнішньоторговельній відкритості країн, підвищенню залучення їх у систему міжнародних відносин, а «...світовий економічний простір стає єдиним полем для ділових ігор» [243]. Темпи економічного зростання країн за останні століття, за даними «Maddison Project» [364], підтверджують ці процеси. Водночас країнами, що змогли за останнє століття суттєво збільшити обсяги ВВП на особу поряд з розвиненими країнами, є країни Азії та Латинської Америки. Проте кожна з них обрала свою модель інтеграції у глобальний простір.

Важливою сферою міжнародних економічних відносин, розвиток якої став підґрунтям економічного зростання, є міжнародна торгівля. Завдяки торгівлі у світі сформувалися стійкі мережі міжкраїнної взаємодії, тим більше, що у цих процесах задіяні усі країни світу, незалежно від рівня економічного розвитку, а наслідки торговельного співробітництва є очевидними не лише для країн загалом, а й для домогосподарств. Разом з тим, слід визнати існування диспропорцій у географічній та товарній структурі міжнародної торгівлі, які кумулюються під впливом процесів глобалізації. Результат зусиль не завжди був виправданим для країн, що розвиваються, адже, окрім отримання зовнішньої фінансової і технічної допомоги, вони зобов'язані були використати переваги лібералізації економіки та відкриття ринків.

Так, у світі сформувалися країни-лідери на міжнародних ринках, які певною мірою визначають умови їх функціонування. Наприклад, темпи зростання міжнародної торгівлі також відрізняються на різних етапах глобалізації, тим більше, що не можна недооцінювати роль міжнародних інституцій у цих процесах. У зв'язку із розвитком науково-технічного прогресу та розширення процесів інтеграції, змінилися і способи доставки товарів, серед яких в останні роки перше місце посідає морський транспорт: у 2017 р. близько 80% перевезень товарів здійснювалося морем. Незважаючи на виникнення суперечливих ситуацій між країнами в процесі торгівлі, звернення у третейські суди щодо порушень правил, міжнародна торгівля продовжує

розвиватися, бо країни завжди диверсифікують свої ризики у сфері торгівлі. Однак, упродовж останнього десятиліття міжнародна торгівля розвивалася набагато швидшими темпами, ніж відбувалося зростання ВВП (рис. 1.1). А 2016 р. став періодом, коли таке співвідношення становило менш як одиниця [418], що у майбутньому може бути поштовхом до повернення країн до протекціоністської політики. У після кризовий період багато країн звернулися до інструментів фінансово-кредитного регулювання для оздоровлення національних економік, проведення структурних реформ та підтримання темпів економічного зростання, проте роль торгівлі не слід применшувати, незважаючи на низький споживчий попит в певні періоди часу, незавершеність окремих перемовин між країнами в межах багатосторонніх угод, слабкість впливу торгівлі на екологічну ситуацію, тощо.

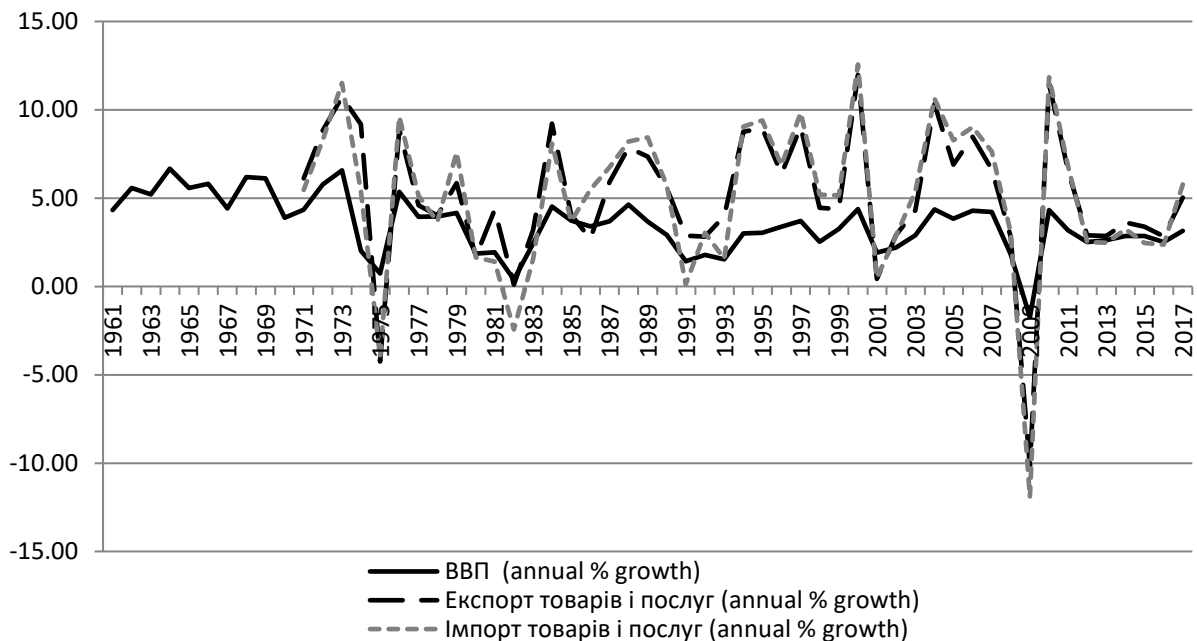

Рис. 1.1. Динаміка темпів зростання світового ВВП, експорту та імпорту товарів і послуг

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку. World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator>).

За даними Світового банку США генерують четверту частину світового ВВП (24,32%), далі за рейтингом, перебуває Китай (14,8%). Ці країни залишаються лідерами у глобальному економічному просторі, що підтверджує

неоднорідність простору за рівнем участі країн у формуванні світового ВВП (рис. 1.2). Щодо регіонального розподілу у структурі домінують три блоки (83,16%): перше місце посідають країни Азії, друге місце – країни Північної Америки, третє – країни Європи. Тому очевидним є той факт, що поляризація світової економіки поглибила асиметричність світової структури виробництва, попиту, споживання [14].

Під впливом геополітичних та гео економічних трансформацій відбуваються видимі й приховані тектонічні зсуви у глобальному просторі, які перерозподілили сили впливу між країнами. Особливо ці тенденції помітні у період кризових явищ та після кризовий період, коли країни з різною швидкістю відновлюють макроекономічну стабільність та забезпечують економічне зростання.

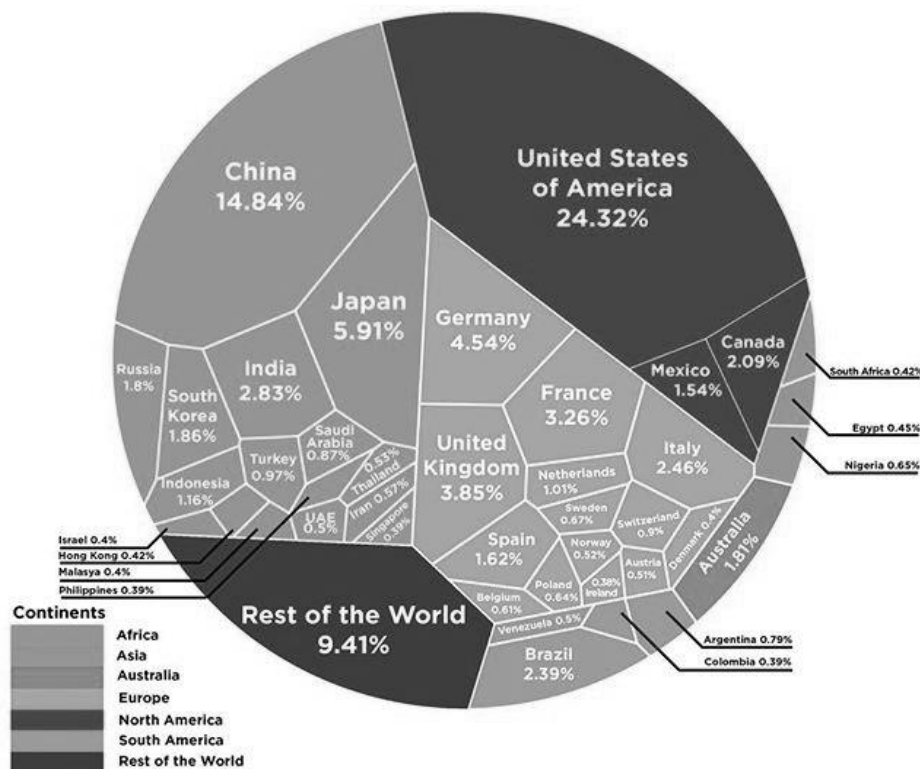

Рис. 1.2. Просторова структура світового ВВП [408]

Останнє століття характеризуються не лише змінами у позиціонуванні країн із різним рівнем економічного розвитку та їхньою спроможністю забезпечувати економічне зростання (рис. 1.3), широкомасштабними

соціально-економічними реформами, імplementованими більшістю країн світу, спільними напрацьованими орієнтирами і стандартами розвитку країн, й побудовою архітектури глобального економічного простору, де основне місце відведене інституційному підґрунтю: створенню дієвих інститутів та розробці уніфікованого законодавчого базису розвитку. Проте реалії розвитку світової економіки, зокрема остання світова економічна криза, масштабна та тривала за своїми наслідками, поставили під сумнів спроможність країн за уніфікації та гармонізації підходів до проведення зовнішньої політики, в тому числі зовнішньоекономічної, подолати існуючі дисбаланси розвитку національних економік і пом'якшити деструктивну дію зовнішніх чинників.

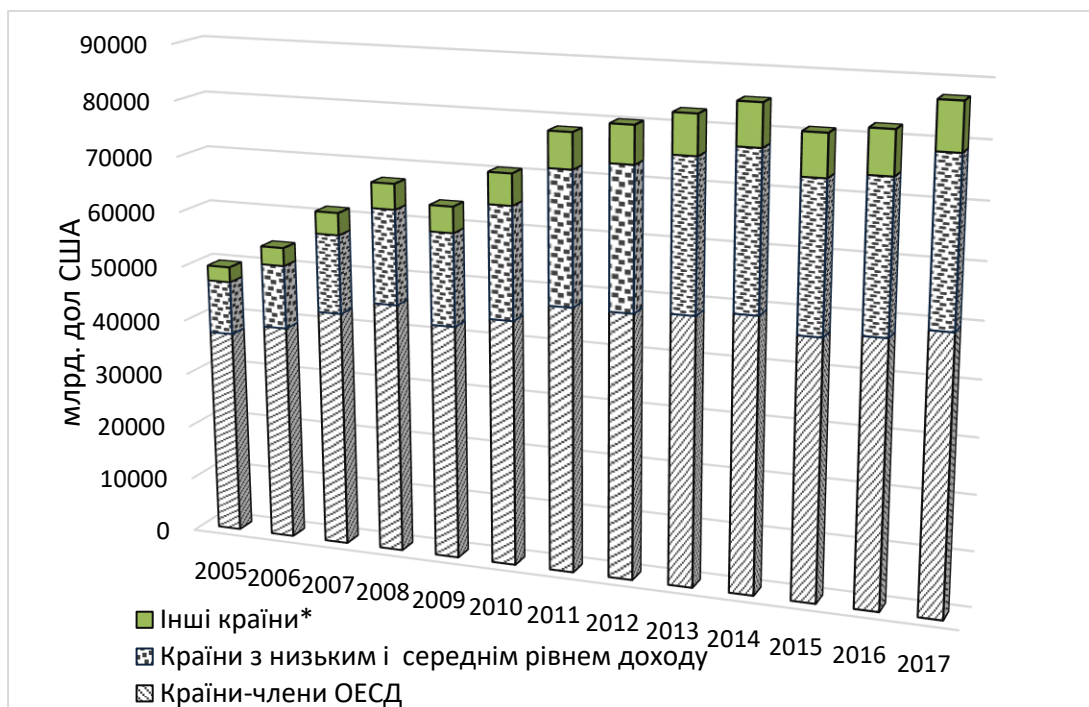

Рис. 1.3. Динаміка обсягу ВВП за вибраними групами країн

* Інші країни – країни з рівнем доходу, нижчим за середній, найменш розвинені країни, бідні країни з високим рівнем заборгованості.

За останній період активізувалися рух товарів і капіталу й переміщення осіб між країнами, відбувається гармонізація та уніфікація умов міжнародного співробітництва, які пришвидшують інтеграцію національних економік, досягнуті домовленості між країнами про спрощення умов торгівлі та

інвестування, розширюється культурний обмін тощо. Водночас поширюються нові виклики для розвитку всіх складових економічного простору.

Зовнішньоекономічна складова стратегічних орієнтирів розвитку країн залишається однією із найбільш значимих для них за поглибленої інтеграції в глобальний простір. Практика засвідчує, що в глобалізованому суспільстві пошук нових сценаріїв розвитку людства неможливий без розробки кожною країною ефективної зовнішньоекономічної політики на умовах максимально можливої синергії національних інтересів. Водночас зрозуміло, що країна прагне захистити свій національний економічний простір від експансії інших. Країни–економічні лідери змогли трансформувати національні інтереси у глобальні, нав'язавши власне бачення розвитку міжкраїнного співробітництва та узгодження національних інтересів. Так, глобальні інтереси на сучасному етапі розвитку світової економіки є проекцією переваг і можливостей певної групи країн, але не сумою інтересів країн та індивідуальних інтересів [443]. Зовнішньоекономічна політика при цьому залишає країнам механізми захисту національних інтересів. Проте і вони не завжди забезпечують однаковий ефект при застосуванні країнами із різним рівнем економічного розвитку. Разом з тим, з часу утворення Світової організації торгівлі пройшло більше 20 років, але за цей період існують суперечності у застосуванні тарифних та нетарифних механізмів захисту національних ринків.

Відповідно національні економіки, прийнявши зобов'язання щодо глобальної інтеграції і будучи певною мірою відкритими економічними системами через різні рівні економічної інтеграції, достатньо взаємопов'язані між собою зв'язками виробничого, інвестиційного, торговельного, соціокультурного характеру, що актуалізує питання досягнення власних інтересів при реалізації зовнішньої політики за умови збереження необхідного рівня національної безпеки та одночасної активності у глобальному просторі.

Під впливом глобальних трансформацій у світі, поглиблення інтеграційної активності країн та формування складних економічних систем, за зміни ролі людини у парадигмі глобального розвитку зароджується новий

науковий напрям – просторологія, яку вчені трактують «...як науку про просторові аспекти ефективності систем» [243], причому система як об'єкт дослідження розглядається як «...множина взаємопов'язаних елементів, які становлять одне ціле», а її організація у просторі є предметом.

Відповідно до філософського підходу простір, як і час, є об'єктивними та суб'єктивними характеристиками буття. У першій парадигмі визначають субстанційну та реляційну концепції. З позиції субстанційної концепції простору і часу (окремі аспекти сформульовані Демокритом, а згодом І. Ньютоном) [258] простір є пустотою, де розміщується матерія, тому він розглядався як нерухомий та однорідний, незалежний від часу. Відповідно всі процеси, що в ньому відбуваються, не впливають ні на нього самого, ні на час. Ця концепція досягла піку визнання у XVII–XVIII ст. Ідеї реляційної концепції отримали поширення наприкінці XIX ст., хоча окремі з них були закладені Арістотелем. Наукові дослідження в галузі математики та фізики, зокрема основи евклідової геометрії (геометрія М. Лобачевського [240], геометрія Рімана (німецький математик Б. Ріман підтвердив кривизну простору, але яку можна виміряти числом через точки простору, і площа може мати як негативну (як у М. Лобачевського), так і позитивну кривизну [271], про що зазначав К. Ф. Гаусс – викривлення відбувається не лише з об'єктами, а й з простором, в якому вони знаходяться)), теорія відносності А. Ейнштейна, наріжним каменем якої є концепція просторово-часового континууму [271] (простір-час слід розглядати через їхні характеристики і характер взаємодії між матеріями, а сам простір Землі є гіперболічною сферою), підтвердили зв'язок між простором і часом, а простір виступає як відносини між його об'єктами та процесами. З огляду на це дослідники пропонують розглядати простір як «...загальну об'єктивну форму існування матерії, яка відображає структурність, протяжність і розташування матеріальних об'єктів та систем відносно один одного [66], а основними властивостями простору є протяжність, трьохвимірність, однорідність, ізотропність [239].

Дослідники для тлумачення простору (у фіскальній площині) пропонують два підходи:

- онтологічний – простір розглядається як форма «буття соціально-організованої матерії, що відображає взаємодії між існуючими суб'єктами фіскалу, порядком їх розташування в структурно-ієрархічних мережах»;

- субстанційний за яким простір трактується як «єдиний багатовимірний простір, в якому функціонують суб'єкти та відбуваються фіскальні взаємодії, що характеризуються певною тривалістю, глибиною взаємопроникнення та частотою» [257].

На сьогодні питання сутності економічного простору, його структури не мають єдиного тлумачення, незалежно від рівнів функціонування. Так, наприклад, глобальний простір трактується науковцями як середовище, де країни реалізують власний потенціал розвитку [110], тому він й охоплює всі країни, однак їхня роль у просторі та активність залежать від геостратегічних цілей.

На думку Т. Кальченка, глобальний простір можна інтерпретувати через геоекономічний атлас світу, де відбувається поділ простору на сегменти, а поняття «простір» є тотожним до «поле» [114]. Як основні зрізи глобального простору науковець виокремлює такі: геополітичний, геокультурний, етноекономічний, геофінансовий, митний, військово-стратегічний, товарно-вартісний, договірний, ресурсний (сировинний), екологічний, які можна представити у вигляді карт геоекономічного атласу.

На сьогодні формуються сегменти глобального простору, які необмежені видимими координатами, а відображають сукупність відносин і взаємозв'язків між його учасниками. Прикладом такого просторового співробітництва вважаємо БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південна Африка). Основним мотивом для об'єднання країн є не територіальний чинник, а ресурсний. Як зазначають вчені, об'єднання БРІКС формують представники п'яти цивілізацій, країни із різним природно-ресурсним й економічним потенціалом [109], проте основним у їхньому зближенні та формуванні так званої

просторової організації взаємовідносин є консолідація зусиль для вирішення проблем соціально-економічного характеру і протидія новим глобальним викликам. БРІКС став черговим викликом для світової економіки та економічно розвинених країн світу, адже саме він, зважаючи на ресурсний потенціал його членів (у 2016 р. це 42% населення світу, 29% території), може похитнути гегемонію країн-лідерів, змінити баланс сил, якщо змістить пріоритет з партнерства на економічну та фінансову інтеграцію. Зовнішньоторговельна складова такого партнерства також потребує подальшого розвитку, а цьому може сприяти перехід від періодичних зустрічей до регулярних самітів, від об'єднання клубного типу до економічного союзу із всіма його атрибутами: зміною тарифного і нетарифного регулювання, створення спільного митного простору, що підвищить обсяги взаємної торгівлі. Очевидно, що в останні десятиліття простір є ширшим, ніж поняття території, обмеженої кордонами.

Узагальнюючи, існуючі теоретичні підходи до розуміння глобального простору можна поділити на такі: прихильники єдності та цілісності простору як середовища, сприятливого для розвитку, та прихильники мультиструктурності простору, що через свою складність і суперечливість поглиблює асиметрії розвитку й спричинює дисбаланси у ньому.

Іспанський соціолог М. Кастельс пропонує дві форми простору: «простір місця» і «простір потоків», акцентуючи на останньому, адже інформаційні потоки відіграють дедалі більшу роль в організації життєспроможності суспільств. Учений трактує простір як матеріальну основу практик розподілу часу (time sharing), тобто зводить водночас ті практики, які існують в часі [115]. Така позиція має право на існування, оскільки інформатизація суспільства стала магістральним напрямом і каталізатором, завдяки якому простір розширюється, а час стискається, адже підвищився доступ до можливостей розвитку та завдяки просторовій взаємодії та комунікації створюються умови для економічного зростання, розширюється доступ до торговельних і фінансових потоків, зростає відкритість національних

економік. Так, ті країн, які змогли зорієнтувати національні економіки на впровадження інновацій і технологій, через інтеграцію в інформаційний простір використали позитивні результати глобалізації. Разом з тим, спостерігається розрив як між країнами за рівнем інформатизації, так і між регіонами всередині країни, відмінності у гендерному доступі до інформаційно-комунікаційних технологій. За індексом розвитку ІКТ, у світі в 2015 р. (розраховується Міжнародним союзом електрозв'язку, ІТУ) серед 167 країн лідирують ті, які мають значні конкурентні позиції на ринках і високий рівень доходу, зокрема: Південна Корея (значення індексу становить 8,93), Данія (8,88), Ісландія (8,86), Великобританія, Швеція, Люксембург, Швейцарія, Нідерланди, Гонконг, Норвегія[359]. Останню позицію у рейтингу має Чад (1,17), а Україна посідає 79 місце. Інформатизація глобального простору сприяла його деформації, що у подальшому може відсунути країни із низьким рівнем використання інформаційних технологій, на периферію простору. Разом з тим, інноваційний розвиток країн також поглиблює дистанцію між ними в просторі, і з кожним роком ця просторова асиметрія зростає, але є країни, які ефективно використовують інноваційні розробки для утвердження свого позиціонування у просторовому вимірі, що є ще одним аргументом на підтримку позиції М. Кастельса. Так, за індексом інновацій (дослідження охопило 127 країн у 2017 р.) лідерами визначилися економічного розвинені країни світу, що не викликає сумнівів, проте насторожує розрив за значенням індексу між країнами: перше місце належить Швейцарії із значенням 67,69 і останнє Ємену із значенням 15,64. Україна зайняла в рейтингу 50 місце із значенням індексу 37,62. Така ситуація є стримуючим чинником економічного зростання країн та суттєвим викликом для національних економік, які не спроможні конкурувати на світових ринках, не використовуючи свій технологічний потенціал.

Дослідження науковців структури глобального простору підтвердили відсутність чітких критеріїв класифікації, адже культурний простір взаємопов'язаний з економічним і політичним підпросторами, а

інформаційний є базисом для розвитку та синергії всіх підпросторів. Разом з тим, глобальний простір формується національними просторами, для яких характерна дифузія при виникненні спільних інтересів у сфері зовнішньої політики (наприклад, при переміщенні товарів та осіб через митні кордони країн), і наднаціональними (спільний простір виникає при утворенні однієї з форм регіональної інтеграції, яким є єдиний простір Європейського Союзу, при об'єднанні країн для вироблення спільної зовнішньої політики в окремих секторах, наприклад, БРІКС). Науковці пропонують виокремити часткові простори, «...пов'язані із поведінкою та діями людини»: географічний, соціальний, економічний, інформаційний, політичний тощо [233].

Вважаючи простір фундаментальним поняттям природничих наук, В. Чекмарєв обґрунтовує, що із появою нових економічних тенденцій актуалізується проблема просторової економіки та виокремлення економічного простору як об'єкта та предмета нової економічної теорії [262]. Такий підхід дає змогу розглядати економічний простір як «...загальну комунітарну економічну модель» [7].

Узагальнюючи етимологію поняття «економічний простір» у науковій літературі, зазначимо, що переважають такі підходи до його тлумачення, як «...територіальний, інформаційний, ресурсний, процесний, системний», що підтверджує міждисциплінарний характер цього терміна [67]. З позицій транскордонного співробітництва соціально-економічний простір розглядається як «...сукупність розміщених у межах суміжних прикордонних територій сусідніх держав економічних суб'єктів та об'єктів, які вступають між собою в певні економічні взаємовідносини з метою досягнення своїх цілей і виконання покладених на них завдань, а також відповідні економічні процеси та явища, які зумовлюються цими взаємовідносинами та визначають характер їхнього подальшого розвитку» [129].

Зважаючи на значну нерівність в економічному розвитку країн, Ф. Перроукс вказує на існування гострої асиметрії у розподілі економічних ресурсів між країнами, тому розглядає економічний простір з позиції

економічних взаємозв'язків між великою та малою країнами [371]. Таким чином, мала країна перебуває у суб'єктивно-об'єктивних відносинах відносно великої, тобто такі економічні відносини характеризуються залежністю та експлуатацією. Досліджуючи економічні простори, вчений стверджував, що вони визначаються економічними відносинами, які існують між економічними елементами. Ці економічні простори умовно поділяються на три види: економічний простір, визначений планом, економічний простір як силове поле й економічний простір як гомогенна структура (складова, агрегат). Такий підхід пояснює існуючі асиметрії країн у глобальному просторі, оскільки поява сильних країн базується на асиметричності розподілу ресурсів, перерозподіл яких має геополітичні наслідки.

Розглядати економічний простір з географічно-просторової точки зору пропонує М. Слейд, акцентуючи увагу на ролі економічного простору у процесах прийняття рішень на макрорівні та стверджуючи, що просторова локація, в тому числі і фізична локація капіталу, і позиціонування готової продукції, має значний вплив на економічні рішення та кінцевий результат [391].

З позицій психологічного підходу визначає економічний простір Дж. Мурфі [363], тобто звертає увагу на необхідність будівництва взаємної довіри між економічними одиницями, елементами економічного простору, з метою посилення регіонального розвитку, трансферу технологій та агломерації економік. Учений робить акцент на контекстуалізації мікро-соціальних процесів, які можуть посилити економічні взаємозв'язки та сформувати передумови для розвитку кластерів, виробничих мереж і глобальних ланцюгів створення доданої вартості.

Таким чином, економічний простір є системою, в якій налагоджені зв'язки між її суб'єктами та основними ланками. Доволі часто термін «економічний простір» визначає територію, де функціонує певна економічна система чи формуються спільні економічні відносини (наприклад, уніфіковані

нормативно-правова база, система оподаткування, умови зовнішньої торгівлі, єдина валюта).

В широкому розумінні суть поняття «економічний простір» розкривається через діяльність, спрямовану на задоволення життєвих потреб людини, незалежно від рівня розвитку суспільства, тобто він виступає як форма вияву суспільного відтворювального процесу. У вузькому розумінні термін «економічний простір» відображає унікальне поєднання набору продуктивних сил та/або системи економічних відносин, що характерні для певної території, та відрізняється від інших територій цього ієрархічного рівня. Наприклад, для позначення економічного простору національної економіки чи економічного союзу (сукупності національних економік) спільною ознакою є економічні відносини (політико-правове середовище). Для виокремлення регіонального економічного простору основною ознакою унікальності є організаційно-управлінська система, яка не завжди збігається з ареалом поширення природних ресурсів, господарським комплексом чи розселенням етнокультурної спільності, а для територіальних господарських систем різного ієрархічного рівня – завершеність виробничого циклу чи циклу суспільного відтворення.

Найбільш поширеним у наукових дослідженнях є виокремлення галузевої (галузі економіки, види економічної діяльності) та функціональної структур господарства. Територіальна та організаційно-управлінська структури економічного простору розкривають його просторову організацію та систему управління. Факторно-компонентна структура економічного простору розкривається через синтез продуктивних сил із системою економічних відносин, локалізованих на певній території, що має статус політично-адміністративної чи економічно-правової суверенності: інститути суспільства та політично-правове середовище, що визначає систему економічних відносин, а також забезпечує законність, безпеку та свободу суб'єктів господарювання; людські ресурси (статеві-вікова структура населення, його освітньо-кваліфікаційний рівень); економічні умови

навколишнього середовища та природні ресурси; капітал (фізичний – будівлі, обладнання, машини; неречовий – знання, технології та розробки; фінансовий).

Сукупність економік країн утворюють глобальний економічний простір. Економічний простір є неоднорідним і може розпадатися на окремі менші інтегральні утворення, які зберігають його властивості, в результаті чого формується його ієрархічна структура: глобальний економічний простір; простір наддержавних інтеграційних економічних об'єднань; економічний простір держави; регіональний економічний простір; економічний простір транскордонних утворень; окрема група економічних територіальних систем, які характеризуються підвищеною концентрацією продуктивних сил та економічних процесів (територіально-виробничі комплекси, кластери, «полюси зростання»), або точково-мережевою організацією (ТНК).

Питання структурування економічного простору в нових геоекономічних і геополітичних умовах є особливо актуальними для таких країн, як Україна [266], що прагне інтегруватися у глобальне середовище. Як зазначав М. Кастельс у концепції мережевого суспільства, на сьогодні існують два конкуруючі між собою простори: один із них – це світ мережевих зв'язків, вільного руху й потоку інформації та людей, інший – територіально визначена просторова організація, інакше кажучи – національна держава [113].

Поряд із позитивними тенденціями розширення простору під впливом процесів глобалізації посилюються також загрози для національних економік і світу. Глобальний простір є полем діяльності різних за цілями та інтересами учасників МЄВ, зокрема держав, регіональних об'єднань, транснаціональних компаній, які ведуть боротьбу за досягнення своїх завдань, збалансувати які поки у глобальному вимірі не вдається. Через суперництво між країнами формуються полюси розвитку, а світ природно стає багатополюсним, формується ядро, центр, периферія за світ-системним підходом І. Валлерстайна [19]. Окрім того, розвиненість одних країн відбувається за

нерозвиненості інших. І така експлуатація потенціалу країн характерна для всієї світової історії, про що свідчать дослідження німецького економіста, одного із фундаторів теорії залежного розвитку А. Г. Франка [328].

Так, у ХХ ст. виявилися нові особливості функціонування глобального економічного простору, зокрема зросла залежність країн «першого світу» від природних і людських ресурсів країн «третього світу», посилилася роль ТНК як глобального посередника [4], що підтверджує те, що кожна історична система переживає своє життя, а простір не є незмінним у часі [19]. Відповідно глобальна нерівність економічного розвитку та нерівномірність володіння стратегічними ресурсами набувають характеру не тенденції, а закономірності, причому подолання цих проблем є неможливим з огляду на перманентний конфлікт інтересів між суб'єктами міжнародних економічних відносин, до яких, крім країн, належать і транснаціональні корпорації, регіональні інтеграційні об'єднання, міжнародні організації. Особливо глобальний простір деформується через володіння транснаціональними компаніями великим капіталом, що дає їм змогу проводити глобальну експансію, вводити інноваційні технології, але зменшуючи роль держави у захисті національних інтересів [351; 387; 6].

Безперечно, транснаціоналізація світової економіки є важливим чинником поглиблення її глобалізації, інтегрувавши успішно країни світу у глобальний простір, створивши передумови для економічного зростання. Разом з тим, транснаціоналізація для багатьох країн стала черговим викликом для інноваційного розвитку, екстраполюючись з іншими викликами глобального середовища, адже стратегії ТНК спрямовані на переміщення капіталу в ті країни, де існує його гострий дефіцит та слабка система державного регулювання. Невипадково було розпочато за підтримки ООН розробку Кодексу про поведінку ТНК, визначено керівні принципи ТНК, які зазнали оновлення. Такий акцент на ролі ТНК в глобальному просторі робимо з тих позицій, що це не просто суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, це структура, метою якої не лише здійснення зовнішньоторговельних операцій, а

вкладення капіталу, причому із максимальним його поверненням в короткі терміни. ТНК мають власну корпоративну політику, тому вплив держави на прийняття ними рішень мінімальне. Будучи важливим донором прямих іноземних інвестицій в ті сфері, які є привабливими для ТНК, а не для країни, використовуючи механізми трансфертного ціноутворення, маючи приховані зв'язки у своїй діяльності, оминаючи механізми митного регулювання, ТНК в окремих випадках використовуються геополітичними гравцями для тиску на країни, становлячи загрози національним економічним інтересам та безпеці.

Разом з тим, глобальна система економічних координат характеризується нестійкими зв'язками між країнами та іншими суб'єктами міжнародних економічних відносин, які позиціонуються у глобальному економічному просторі. За таких умов вплив глобалізації неоднозначно сприйняли країни із різним рівнем економічного розвитку, адже не всі сфери міжнародних економічних відносин розвиваються із однаковою швидкістю.

1.2. Детермінанти формування митного простору

Поглиблення та розширення взаємозв'язків у сучасному світовому просторі, пришвидшення інтеграційних процесів формують єдиний глобальний простір. Глобалізація спонукає країни до єдиного спільного розвитку, охоплюючи всі напрямки діяльності людини – від фінансових операцій до культурного обміну. У динаміці глобалізаційних процесів відбувається міграція товарів і послуг, пришвидшення обміну інформацією, перетин через національні кордони грошей і капіталу, формується система глобальних поставок, постійно розвиваються інновації та впроваджуються нові технології. Таким чином, глобалізацію можна розглядати у трьох вимірах: політичному, що відображає політичну вагу країни на світовій арені та її вплив

на глобальні процеси світового розвитку; соціальному, який вказує на рівень інтегрованості людини у міжнародну спільноту через її діяльність, родинні та професійні зв'язки, належність до світових інституцій; економічному, який характеризується можливостями розвитку виробництва, залученням іноземних інвестицій, поглибленням процесів транснаціоналізації. Однак глобалізація зумовлює виникнення багатьох суперечностей. На думку Д. Лук'яненка та А. Поручника, найбільш гострими є суперечності між глобальною експансією монополій і національним економічним суверенітетом країн світу, тобто між глобальними та національними економічними інтересами; між глобальними і локальними економічними інтересами [64].

Митна складова економічного простору за різних історичних епох та суспільних устроїв посідала важливе місце у розвитку держави, адже інтеграція країн неможлива без розвитку зовнішньоекономічної політики. Витоки організації митної справи та відповідно формування митного простору і врегулювання відносин між його суб'єктами знаходимо в ранні періоди виникнення торгівлі. Проте митний простір країни під впливом процесів глобалізації функціонує як відкрита система, що об'єктивно потребує розробки та реалізації такої прозорої митної політики держави, яка б відповідала світовим стандартам гармонізації та спрощення митних процедур і водночас забезпечувала якісний митний контроль та огляд, забезпечувала його безпеку та інтеграцію у простори вищого ієрархічного порядку.

В умовах глобальної інтеграції в глобальному просторі сформувався митний підпростір, історично який має одну із найдавніших передумов, оскільки історія торгівлі започаткована у III ст. до н. е. Лише коли торгівля почала виходити за межі певної території, було введено заходи регулювання на переміщення товарів іншою територією. І як засвідчила столітня практика, «...стабільні держави – держави, які торгують» [433], тому митний простір став однією з основоположних ланок глобального простору.

Митний простір безпосередньо стосується таких питань, як забезпечення безпеки митної території та кордону, суверенітет, захист національних

інтересів, адже інтеграція в регіональний або глобальний простір однозначно потребує від країн поступитися частиною національних інтересів. Історично базис державного суверенітету закладений Вестфальським договором у 1648 р. Як зазначають дослідники, «...головний зміст суверенітету (бути єдиною політико-територіальною організацією владарювання, що встановлює правопорядок, якому підкоряються всі фізичні особи і організації всередині країни (внутрішній аспект), і незалежною на міжнародній арені (зовнішній аспект)) залишається незмінним з моменту запровадження даної категорії» [75].

У практичній площині питання суверенітету періодично загострюються через зміну системи міжнародних економічних відносин та перерозподіл країнами позицій у глобальному просторі, тому поняття «державний суверенітет», незважаючи на задекларовані принципи та тлумачення відповідно до Хартії ООН, змінює своє змістовне наповнення. Наприклад, щодо Європейського Союзу дедалі частіше йдеться не про суверенність кожної держави, а про ЄС як об'єднання суверенітетів, що передбачає «...спільні дії країн-членів з метою більш ефективної реалізації власних національних інтересів» [269]. Отже, митний простір може об'єднувати кілька суверенних держав, які інтегровані в спільний простір.

Враховуючи те, що митний простір є поняттям, що взаємопов'язане з такою політико-правовою категорією, як суверенітет, він може розглядатися як сфера, що пов'язана або з державною, або з так званою міжнародною територією, або до частини території однієї держави, яка використовується для здійснення митної юрисдикції іншою державою – за угодою між ними і в межах, що допускаються міжнародним правом. Країнами захист національних інтересів у межах митного простору розглядається як механізм забезпечення національної безпеки. З іншого боку, захист національних інтересів – це захист інтересів суб'єктів ЗЕД, прав споживачів на отримання якісних товарів та послуг. Безпосередньо поняття «митні інтереси» з'явилося одночасно із поняттям «митна безпека». Це привертає увагу науковців і дослідників до

вивчення та надання авторського трактування цих дефініцій з точки зору їхньої етимології, змістовного наповнення відносно сучасних реалій. І якщо тема митної безпеки досліджувалася доволі часто, то митні інтереси як окрема категорія митного законодавства поки не є об'єктом поглибленого вивчення.

Трактування поняття «митні інтереси» законодавчо закріплене в Митному кодексі України, зокрема відповідно до ст. 6 це «...національні інтереси України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення державної митної справи», а митна безпека відповідно визначена як «...стан захищеності митних інтересів України» [139]. Складовими державної митної справи є встановлений порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, митний контроль та митне їхнє оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, здійснення митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил, організація і забезпечення діяльності митних органів та ін.

Митні інтереси слід розглядати у кількох аспектах, наприклад, з економічної точки зору вони передбачають реалізацію фіскальної функції митної політики, а відповідно – забезпечення надходження митних платежів до бюджету (оподаткування експортно-імпортних операцій), через застосування інструментів митного регулювання забезпечення конкурентоспроможності національних виробників; з позицій правоохоронної діяльності – захист національної безпеки та державного кордону при переміщенні товарів, предметів, осіб через митний кордон країни; з позицій забезпечення безпеки та здоров'я людей і навколишнього середовища – недопущення походження на митну територію тих предметів, які становлять загрози, що частково перегукується з екологізацією митного простору (серед напрямів державної політики з питань національної безпеки України зазначено недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів, збудників хвороб, небезпечних для людей,

тварин, рослин, організмів) [90] та ін. Законодавче визначення поняття «національні інтереси» закріплено в Законі України «Про основи національної безпеки України» [90], де зазначається, що національні інтереси – це «...життєво важливі матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток». У лютому 2018 р. у Верховній Раді України було зареєстровано Проект Закону про національну безпеку України [220].

На думку К. Новікової, діяльність держави у сфері митної безпеки має гарантувати певне коло митних інтересів, серед яких науковець виокремлює такі: «...створення умов лібералізації зовнішньої торгівлі; недопущення контрабанди та порушення митних правил; удосконалення митного законодавства України відповідно до світових та європейських стандартів; пришвидшення товаро- та пасажиропотоку через митний кордон; забезпечення споживчого ринку якісними іноземними продуктами та недопущення ввезення небезпечних для здоров'я людей товарів» [188].

Н. Осадча розглядає забезпечення митних інтересів з точки зору євроінтеграційних процесів. Забезпечення митних інтересів, на думку дослідниці, спрямоване на збалансування інтересів держави та бізнесу на основі концепції задоволеного інтересу (містить «...цілі митної політики, стратегії розвитку митної справи, алгоритми митних процедур, стимули та обмеження суб'єктів митних інтересів») [190].

Дослідники трактують митні інтереси відповідно до суб'єктів митних відносин. Поняття «митні інтереси» не обмежується лише реалізацією державної митної справи, оскільки, проводячи митну політику, держава певною мірою або захищає, або порушує інтереси інших суб'єктів, наприклад, тих споживачів, які здійснюють ЗЕД. Д. В. Приймаченко зазначає, що «задоволення інтересів держави прямо чи опосередковано задовольняє також інтереси окремих його громадян, а отже, захищаючи

національні інтереси держави, митні органи захищають інтереси окремо взятих громадян; всі ланки системи митних органів при врахуванні пріоритету прав та свобод людини і громадянина повинні враховувати інтереси держави загалом» [215].

О. Комаров використовує у своїх працях поняття «національні митні інтереси» та розмежовує інтереси держави, тобто національні митні інтереси, й інтереси суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, оскільки основою митної складової зовнішньоекономічної безпеки є зовнішньоекономічна діяльність [119]. Погоджуючись із таким розмежуванням національних митних інтересів та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, поділяємо також позицію О. Недобега щодо цього питання: дослідник позиціонує національні митні інтереси як забезпечення митної безпеки держави; пришвидшення інтеграції національної економіки у світовий економічний простір; реалізацію фіскальної функції митної політики; захист національного ринку та вітчизняного виробника; інвестиційну привабливість країни. Разом з тим, учений відстоює думку, що митні інтереси зумовлюють конфлікт інтересів, оскільки суб'єкти цих відносин мають різну місію [183].

Відомий фахівець митної справи в Україні П. Пашко розглядає митні інтереси як «...певний спектр національних інтересів держави, що пов'язані їх забезпеченням і реалізацією митної справи та задоволення яких сприяє забезпеченню ефективного функціонування, стійкого розвитку економічної системи, зменшенню загроз національній безпеці України, стабільності в суспільстві у сферах, що пов'язані з митною сферою, та визначається поточним станом зовнішньоекономічних відносин, повнотою задоволення матеріальних потреб громадян, ступенями реалізації визначених стратегічних орієнтирів соціально-економічного розвитку й захисту культурного та інформаційного середовища держави, станом зовнішньоекономічної та митної безпеки» [193]. Таке ж трактування поняття «митні інтереси» подає «Митна енциклопедія» [137].

Разом з тим, таке визначення митних інтересів обмежується лише реалізацією митної справи, тоді як, окрім держави, у захисті митних інтересів беруть участь й інші суб'єкти ЗЕД та міжнародних відносин (слід вказати на впливову роль на розвиток міжнародної торгівлі міжнародних організацій, таких як Світова організація торгівлі, Світовий банк, Всесвітня митна організація, Міжнародна торгова палата та ін.).

Складниками державної митної справи є встановлені порядок й умови переміщення товарів через митний кордон країни, їхній митний контроль і митне оформлення, застосування механізмів тарифного й нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, ведення національної класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, здійснення відповідно до закону державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію країни, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил, організація і забезпечення діяльності органів доходів і зборів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної політики у сфері державної митної справи.

Митна політика країни є частиною державної економічної політики. Головним функціональним завданням митної політики є забезпечення захисту національних інтересів і національної безпеки країни в політичній, економічній, соціальній, екологічній та інших сферах. Митна політика здійснюється шляхом реалізації відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм у різних сферах державної діяльності (як внутрішніх, так і зовнішніх), відповідно до чинного законодавства та міжнародно-правових актів і стандартів.

Помилково було б вважати, що митна політика зосереджена лише на забезпеченні своїх інтересів. У практичній площині форми та інструменти митної політики визначаються пріоритетами економічного розвитку. Так, встановлюючи певний рівень тарифного та нетарифного захисту, країна обмежує ввезення країну небажаного імпорту, товарів, які становлять загрозу

життю і здоров'ю населенню; протидіють порушенню митних правил та контрабанді товарів застосовує заходи попередження ввезення на митну територію країни товарів, які може спричинити погіршення екологічної ситуації; змінює експорту структуру, зміщуючи акцент з сировинних товарів на високотехнологічні товари; забезпечення продовольчої безпеки і доступності населення до продуктів харчування.

Формування та розвиток митного простору із відповідним інституційним забезпеченням для більшості країн світу мали еволюційний характер і відбувалися поступово з огляду на різну готовність інтегруватися у світове господарство та міжнародну торгівлю зокрема. Слід виокремити такі рівні митного простору: глобальний, наднаціональний (регіональний, транс-регіональний), національний, локальний. Проте зауважимо, що кожен з цих рівнів не відмежований від інших, адже кожен вищий рівень вміщує у собі нижчі рівні. З позицій національних інтересів митний простір на національному рівні є стратегічно важливим для держави з метою забезпечення безпекових пріоритетів розвитку, оскільки він не обмежується лише митною інфраструктурою чи митним контролем.

Аналіз сучасних наукових і правових підходів до трактування митного простору підтверджує існування національних нормативно-правових актів (здебільшого Митного кодексу) на рівні країн, на рівні інтеграційних об'єднань (наприклад, Митний кодекс Європейського Союзу), в межах укладених глобальних угод і виконання зобов'язань за міжнародними конвенціями й угодами (у межах СОТ, Всесвітньої митної організації), в рамках виконання дво- та багатосторонніх угод між країнами (угод про вільну торгівлю, митний союз тощо). Разом з тим, законодавець уникає чіткого тлумачення митного простору та його структурування.

Проаналізуємо трактування митного простору на національному рівні на прикладі України, чиє митне законодавство максимально наближене до вимог Європейського Союзу. Так, розуміння митного простору через його ототожнення із митною територією не розкриває структурності та

функціонального призначення простору, адже відповідно до законодавства України митна територія охоплює сушу, море, водний і повітряний простір, території вільних економічних зон, штучні острови, установки і споруди, створені в економічній зоні України і на які поширюється юрисдикція країни (ст. 9 Митного кодексу України), тобто обмежена митним кордоном (ст. 10 Митного кодексу України) [139]. Аналогічно розглядається й митна територія Європейського Союзу [405], і відповідно встановлено перелік країн, які належать до території митного союзу [396]. Разом з тим, згідно з положеннями Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур [145], митна територія трактується з позицій законодавчого регулювання, зокрема як територія, на якій використовується законодавство держави (договірної сторони, яка підписала цей документ).

Після здобуття незалежності у Законі України «Про митну справу в Україні» від № 1262-XII 25.06.1991 р. на законодавчому рівні у ст. 2 визначено, що «...територія України становить єдину митну територію, в межах якої Україна має виключну юрисдикцію щодо митної справи» [89].

Відповідно до Науково-практичного коментарю до Митного кодексу України, її митна територія охоплює:

а) суходіл, у т. ч. острови у відкритому морі, що належать Україні (при цьому острів – це природно утворений простір суходолу, оточений водою, який знаходиться вище від рівня води під час припливу). Як частина берега розглядаються постійні портові споруди, що виступають у море і є складовою цього порту (крім прибережних установок і штучних островів);

б) внутрішні води, що історично належать Україні, морські води, води портів, бухт, заток, губ і лиманів, гаваней і рейдів та інші водойми, частини вод річок, озер та інших водойм;

в) надра в межах кордонів України, у т. ч. надра під територіальним морем (на глибину, доступну для їхнього геологічного освоєння);

г) повітряний простір над суходолом і водним простором, у т. ч. над територіальним морем (на висоту до 100–110 км над рівнем моря);

д) територіальне море (прилеглий морський пояс) – смуга прибережних морських вод завширшки до 12 морських миль (майже 19 км), відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, які з'єднують відповідні точки;

е) континентальний шельф (дно і надра під територіальним морем), у т. ч. континентальний шельф островів, що належать Україні (однак скелі, не придатні для підтримання життя людини або для самостійної господарської діяльності, вважаються такими, що не мають континентального шельфу» [182].

Особливості формування митної території можна проілюструвати на прикладі Європейського Союзу. У ст. 4 Митного кодексу ЄС визначено митну територію ЄС. Так, в ЄС існують поняття «митна територія» та «фіскальна територія», які охоплюють усі країни-члени ЄС, є також окремі країни, які введено у митну територію (зокрема, Нормандські острови, Острів Мен, Монако) (табл. 1.1) [305].

Наприклад, Андорра не є членом Європейського Союзу, але у 1990 р. уклала з Європейською комісією Угоду про утворення митного союзу щодо торгівлі певними товарами (розділи 25-97 Гармонізованої системи опису та кодування товарів [339]), на які у 1996 р. поширилася транзитна процедура, тоді як на інші товари (розділ 1-24) поширюються правила експорту та імпорту, які застосовуються в торгівлі країнами, які не є членами ЄС У 1992 р. було підписано Тимчасову угоду про митний союз із Сан-Марино, проте її правила не поширилися на товари, перелічені в розділах 72 і 73 Гармонізованої системи. Важливим етапом у розвитку євроінтеграційного вектора Туреччини став 1995 р., коли було прийнято рішення про утворення митного союзу (вперше заявка на членство в ЄС подана у 1959 р., у 1987 р. Туреччина подала заявку про повне членство).

Таблиця 1.1

Країни, які належать до митної території Європейського Союзу [305]

Митна та фіскальна територія ЄС		
Країни ЄС та їхні території	належать до митної території ЄС	належать до фіскальної території ЄС
1	2	3
Австрія	так	Так
Бельгія	так	Так
Болгарія	так	Так
Хорватія	так	Так
Кіпр	так	Так
Північний Кіпр	ні	Ні
Чехія	так	Так
Данія	так	Так
Естонія	так	Так
Фінляндія	так	Так
Аландські острови	так	Ні
Франція	так	Так
Департаменти: Гваделупа, Майотта, Мартиніка, Французька Гвіана, Реюньойн, Сен-Мартен	так	Ні
Інші департаменти та території: Сен-П'єр і Мікелон, Нова Каледонія, Волліс і Футуна, Французька Полінезія, території Франції в Австрії та Антарктиці	ні	Ні
Німеччина	так	Так
Гельголанд	ні	Ні
Греція	так	Так
Афон	так	Ні
Угорщина	так	Так
Ірландія	так	Так
Італія	так	Так
Лівіньо і Кампоне-д'Італія	ні	Ні
Води озера Лугано	ні	Ні
Латвія	так	Так
Литва	так	Так
Мальта	так	Так
Нідерланди (території в Європі)	так	Так
Португалія	так	Так
Польща	так	Так
Ромунія	так	Так
Словаччина	так	Так
Словенія	так	Так
Іспанія	так	Так
Канарські острови	так	Ні
Сеута та Мелілья	ні	Ні
Швеція	так	Так

Продовження табл. 1.1

1	2	3
Великобританія	так	Так
Гібралтар	ні	Ні
Штати і території за межами ЄС	належать до митної території ЄС	належать до фіскальної території ЄС
Нормандські острови	так	Ні
Фарерські острови	ні	Ні
Гренландія	ні	Ні
Острів Мен	так	-
Монако	так	-
Ватикан	ні	Ні
Штати і території за межами ЄС	формують митний союз з ЄС	належать до фіскальної території ЄС
Андорра	так (стосується розділів 25-97)	Ні
Сан-Марино	так (за винятком розділів 72 і 73)	належать до території, де сплачують акциз; не належать до території, де сплачують ПДВ
Туреччина	так	Ні

До країн і територій, на які розповсюджується законодавство ЄС щодо митної політики, ПДВ та акцизу, належать Монако (вважається територією Франції за веденням митної політики, ПДВ і акцизу), Сан-Марино (вважається територією Італії у контексті митної політики і акцизом), Острів Мен (вважається територією Великобританії за веденням митної політики, ПДВ і акцизом), Акротирі і Декелія (вважається територією Кіпру за веденням митної політики, ПДВ і акцизом).

З огляду на вищезазначене вважаємо, що митний простір виходить за межі митної території країни, якщо розглядати його не з географічно-територіальної точки зору, а з економічної, тому обмежується економічними кордонами, які науковці пропонують розуміти як «...умовні економіко-функціональні межі впливу країн, транснаціональних структур» [237], тобто «...економічна межа простору віртуальна і має тимчасовий характер» [265].

Таким чином, помилково розглядати митний простір як митну територію, оскільки простір у дослідженні визначено як місце, де

відбуваються процеси розвитку митної справи, формуються та реалізуються зв'язки між суб'єктами. З огляду на це сама собою територія країни без відповідного інституційного підґрунтя не має змістового навантаження для реалізації митної політики країни. В процесі формування митного простору відносини між його елементами зазнають змін, саме тому пропонуємо акцентувати не на його стабільності, а на збалансованості як фундаментальній характеристиці розвитку.

К. Сандровський трактує митний простір як сферу, яка «...пов'язана або з державною, або з так званою міжнародною територією, або до частини території однієї держави, яка використовується для здійснення митної юрисдикції іншою державою» [236].

Підсумовуючи наведені підходи щодо розуміння сутності поняття «простір», вважаємо за необхідне застосувати комплексний підхід до розгляду митного простору, що дозволяє розробити модель формування митного простору (рис. 1.4). Запропоновані теоретико-методологічні основи формування митного простору об'єднують основні функції, принципи, детермінанти, критеріальні та характерні ознаки.

Грунтуючись на філософському підході щодо тлумачення сутності митного простору, визначимо його характерні ознаки:

– відкритість до взаємодії та взаємопроникнення з іншими підпросторами геоeкономічного простору. Дифузія підпросторів може супроводжуватися міграцією основних елементів між ними, змінюючи концентрацію;

– анізотропність, яка виявляється у різній реакції структурних елементів простору на дію зовнішніх щодо них чинників. Анізотропність митного простору пояснюється його структурними асиметріями, внутрішніми суперечностями архітектоніки простору, неоднорідністю глобального середовища, диференціацією характеристик простору;

– неоднорідність простору як у часовому, так і територіальному та функціональному вимірах;

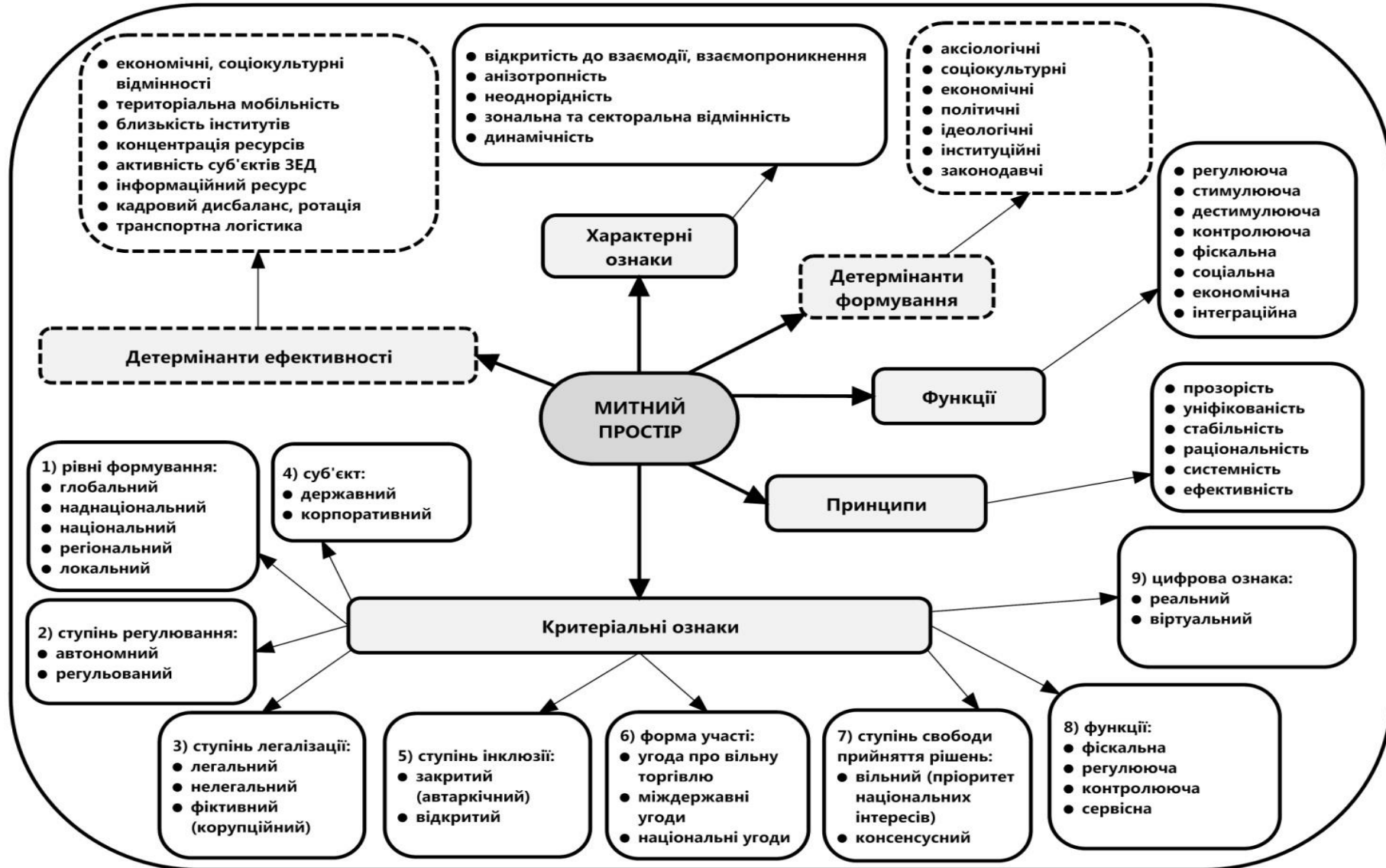

Рис. 1. 4. Теоретико-методологічні основи формування митного простору

Джерело: побудовано автором.

- зональна та секторальна відмінності;
- динамічність (митний простір можна розглядати як простір Мінковського [185], який фактично тривимірний, але доповнений змінною, яка не є просторовою, – часом).

Структуризація митного простору є дискусійним питанням, оскільки саме поняття «митний простір» не має чіткого тлумачення. Разом з тим, у науковій літературі є дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені проблемам побудови глобального та регіонального просторів, секторальних просторів, зокрема економічного. Відповідно це стало основою розробки авторського підходу до виокремлення критеріальних ознак структурування митного простору. Як основні ознаки пропонуємо виокремити такі:

1) рівні формування. Залежно від рівнів формування митний простір може бути: глобальний, наднаціональний, національний, регіональний і локальний. Глобальний рівень охоплює всі країни світу, а отже, є інтегральним виразником національних митних просторів. Наднаціональний митний простір формується за межами національних кордонів, охоплюючи кілька національних просторів. У його межах діють спеціально встановлені правові норми та інституції. Прикладом є митний простір Європейського Союзу, в який інтегровані національні простори 28 країн. Національний митний простір охоплює митну територію окремої країни. Регіональний митний простір формується у межах національного митного простору або відповідно до адміністративно-територіального устрою, або зон локалізації митних інституцій (наприклад, в Україні певний період діяли регіональні митниці, які охоплювали кілька областей, і відповідно кілька митниць). Локальний митний простір – це територія діяльності окремого структурного підрозділу митної інституції, наприклад, митниці, митного посту;

2) ступінь регулювання:

– автономний (самостійний). На практиці у чистому вигляді такий митний простір в умовах поглибленої глобалізації та взаємоінтеграції країн не

існує, бо зобов'язання країн визначені міжнародними нормативно-правовими актами й угодами;

– регульований, функціонування якого регламентується такими інструментами регулювання: нормативно-правовими, макроекономічними тощо. Інструменти регулювання можуть мати як глобальний, так і локальний характер;

3) ступінь легалізації:

– легальний митний простір, що контролюється державою;

– нелегальний простір, що формується із нелегальних каналів і коридорів в митному просторі. На практиці саме нелегальний простір є місцем незаконного переміщення наркотичних засобів, зброї, тощо, тому він об'єктивно пов'язаний із організованою злочинністю та інтегрований у всі рівні простору;

– фіктивний (корупційний) митний простір, що є легальним, але у ньому присутня корупційна складова або нелегальні канали, які видаються за легальні. Фіктивний митний простір формується та функціонує в межах легального простору, але його масштаби та поширеність сприяють тому, що девіантна поведінка сприймається як належна та раціональна. Наприклад, в прикордонних областях переміщення осіб через кордон має свої особливості, адже, частина населення залучена до нелегальних каналів переміщення товарів не для власного споживання;

4) за суб'єктами простору:

– державний простір, що розглядається з позицій держави;

– корпоративний (транснаціональний) простір, що розглядається з позицій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;

5) за функціями:

– фіскальний – спрямований на використання тарифних інструментів як бюджетоутворюючих для держави;

– регулюючий – спрямований на використання інструментів регулювання з метою вирівнювання диспропорцій зовнішньої торгівлі,

інтеграції у глобальний економічний простір, захисту національних інтересів та ринку;

- контролюючий – має за мету посилений контроль за переміщенням товарів, предметів, осіб через митний кордон;

- сервісний – спрямований на надання державними інституціями публічних послуг суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності;

б) ступінь інклюзії:

- закритий (автаркічний) простір. Таким прикладом може бути Північна Корея, яка бере активну участь у зовнішньоекономічних відносинах і світовій торгівлі, проте певні її регіони закриті для відвідування, існують жорсткі правила ввезення товарів у країну (наприклад, у 2013 р. було дозволено ввезення власних мобільних телефонів, існують жорсткі умови ввезення друкованої продукції);

- відкритий простір, який може бути помірно відкритим, як Білорусь, та достатньо відкритим. Для національних економік виділяють два рівні відкритості: фінансову (інвестиційну) та зовнішньоторговельну, які відображають ступінь інтеграції в глобальний простір;

7) за формою участі у регіональних інтеграційних процесах:

- угода про вільну торгівлю;

- міждержавні угоди;

- національні;

8) цифрова ознака:

- реальний, який пов'язаний із переміщенням товарів через митний кордон та проходженням усіх необхідних митних процедур;

- віртуальний ІТ; його формування пов'язане із зростанням мобільності капіталу та віртуалізацією економіки, розвитком ІТ-технологій;

9) ступінь свободи прийняття рішень:

- сформований за пріоритетом інтересів (національний);

- вимушений (консенсусний) – за геополітичними інтересами. Даний простір може формуватися виходячи із інтересів країни, які вона приймає під

впливом тиску обставин або внаслідок певних домовленостей між країнами, навіть якщо її національні інтереси реалізуються не повною мірою. Цей вид простору охоплює і гуманітарний, пов'язаний із необхідністю постачання гуманітарних вантажів, у тому числі під егідою Червоного Хреста.

Становлення митного простору країни відбувалося паралельно із розвитком митної справи, тому його основні характеристики залежать від інтеграційного курсу держави та внутрішньої економічної політики. Митний простір характеризується циклічністю розвитку та має такі стадії, як і економічний простір загалом: формування (синхронізація процесів), розвиток (пришвидшення), рецесія (сповільнення, стабілізація), депресія (дезінтеграція і десинхронізація). Відповідно простір також є фрактальний, неоднорідний і синхронний [13].

Ефективність і дієвість митного простору визначається наступними детермінантами:

- економічними і соціокультурними просторовими відмінностями;
- територіальною мобільністю;
- просторовою близькістю інститутів;
- концентрацією фінансових ресурсів (суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності завжди тяжіють до міст, в яких створені необхідні умови для бізнесу);
- територіальною активністю суб'єктів ЗЕД;
- інформаційно-просторовим ресурсом;
- дисбалансом у кадровому складі в просторі, ротацією (відмінності у кадровому забезпеченні митниць впливають на ефективність її роботи);
- транспортною логістикою (питання логістичного сервісу в останні роки ставиться за пріоритет при здійсненні суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності).

Характерними ознаками митного простору країни є такі:

- гіпертрофована інституційна структура;

- низький рівень взаємодії та координації дій між державними органами. Це одна із найбільш проблем національного митного простору, яка є на часі, незважаючи на спрощення умов ведення бізнесу та полегшення умов проходження кордону;

- існування потенційних джерел конфліктів і злочинності;

- незбігання національних інтересів з інтересами глобального митного простору;

- відсутність інноваційних стратегій розвитку митного простору. Для кожної країни ця проблема актуалізується по різному, адже не можна порівнювати технічне оснащення європейських митниць та вітчизняних митниць, рівень впровадження процесів автоматизації контролю, підготовки фахівців;

- формування локальних полюсів у глобальному та національному митних просторах.

Основними принципами формування митного простору є такі:

- прозорість. Цей принцип є одним із основоположних, бо передбачає відкритість та публічність митного простору, інформаційну доступність про результати його функціонування, оприлюднення показників діяльності державних інституцій, залучення інститутів громадянського суспільства до вирішення проблемних питань;

- уніфікованість. Принцип уніфікованості передбачає, наприклад, застосування єдиних принципів, норм та правил для забезпечення функціонування простору (наприклад, принципи та Угоди СОТ є обов'язковими для виконання усіма країнами-членами), митні процедури та технології їх проведення повинні бути однаковими на усій території країни, законодавство країни діє на всій її території та для всіх суб'єктів простору;

- стабільність. Безперечно простір не може бути незмінним, але він повинен бути прогнозованим. Принцип стабільності спрямований на створення надійного підґрунтя функціонування простору та відповідати

очікуванням суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Його порушення несе численні виклики та ризики для митного простору та його суб'єктів;

– раціональність. Незважаючи на поширення теорії поведінкової економіки та її вплив на зміну розуміння раціональності, функціонування простору в глобальному середовищі та форма багатостороннього співробітництва потребує раціонального підходу до його організації та відповідальності за прийняті рішення;

– системність. Принцип системності є важливим методологічним підґрунтям функціонування митного простору, який дозволяє розглядати його як багаторівневу динамічну систему із внутрішньою будовою та сформованими взаємозв'язками в межах цілого;

– ефективність. Реалізація цього принципу дає можливість порівнювати характеристики функціонування простору, оцінювати з попереднім періодом, визначати співвідношення затрачених ресурсів із отриманими результатами.

Функціями митного простору визначено такі:

– регулююча, яка поділяється залежно від наслідків впливу на стимулюючу та дестимулюючу;

– контролююча, обумовлена необхідністю забезпечення контролю за переміщеннями товарів, предметів, осіб через митний кордон країни. На рівні глобального простору контролююча функція проявляється, наприклад, в контролі за виконанням країнами взятих зобов'язань в межах дво- та багатосторонніх угод;

– фіскальна, яка полягає у забезпеченні фінансових надходжень до бюджету в процесі контролю за переміщеннями через митний кордон країни;

– соціальна, функція, яка визначає роль митного простору у дотриманні вимог соціалізації, спрямована на зростання добробуту населення, розширення його міжнародних переміщень, збереження культурної спадщини та цінностей, забезпечення екологічно безпечних умов проживання, тощо;

- економічна, спрямована на забезпечення економічного розвитку та зростання;
- інтеграційна, яка передбачає інтеграцію митного простору одного рівня із просторами такого ж або інших рівнів, забезпечує взаємну інтеграцію країн.

Інституційним базисом глобального митного простору, до вимог якого уніфікуються правила функціонування національних митних просторів, є Світова організація торгівлі. Міжнародна торгівля дає змогу економічним лідерам за відміни тарифного захисту більшості економік країн світу отримувати найбільші вигоди, утримуючи високий рівень нетарифного захисту власних ринків, викривляючи розуміння партнерства. Так, дослідники визначають такі моделі стратегічного партнерства: представницьке стратегічне партнерство, стратегічне партнерство проти спільної загрози, тактичне партнерство заради стратегічних результатів і асиметричне стратегічне партнерство. При цьому наголошується, що партнери можуть мати зовсім різний економічний потенціал [267], а отже, хтось із них має перевагу у реалізації інтересів. Відповідно країни змушені, не порушуючи прийняті зобов'язання в межах багатостороннього співробітництва у СОТ, знаходити альтернативні варіанти побудови зовнішньоторговельної стратегії, використовуючи також механізми регіональної економічної інтеграції, що загалом не суперечить участі в СОТ. Поглиблення процесів економічної інтеграції зумовлене такими причинами: зростання взаємозалежності національних економік і спільності інтересів, загострення глобальних проблем, вирішення яких не під силу окремій країні, поглиблення конкурентної боротьби на світових ринках, виникнення суперечностей між країнам при обранні векторів зовнішньоторговельної політики та ін. Процеси глобалізації вказали на складність налагодження взаємовідносин між країнами із різним рівнем економічного розвитку, підтвердженням чого є неможливість досягнення консенсусу між країнами-членами СОТ при вирішенні окремих проблем торгівлі, наприклад, сільськогосподарськими товарами. Правила СОТ

встановлюють обмеження на використання країнами тарифних інструментів, у тому числі й дотримання зобов'язань, взятих при набутті членства. Така глобальна політика не залишає країнам варіантів розвитку зовнішньоторговельних стратегій, окрім набуття членства у СОТ. Членами цієї організації є 164 країни (за станом на липень 2016 р.). Водночас, діяльність СОТ також має певні негативні моменти. Якщо на перших етапах створення СОТ між країнами з незначними перешкодами узгоджувалися питання застосування тарифних і нетарифних заходів (рис. 1.5), то створення відкритого митного простору та ліберальних умов торгівлі спровокувало реалізацію країнами інструментів прихованого протекціонізму. Саме через неузгодженість інтересів у діяльності СОТ був період, коли не вдалося досягти компромісу з проблем розвитку торгівлі та завершити раунд Доха.

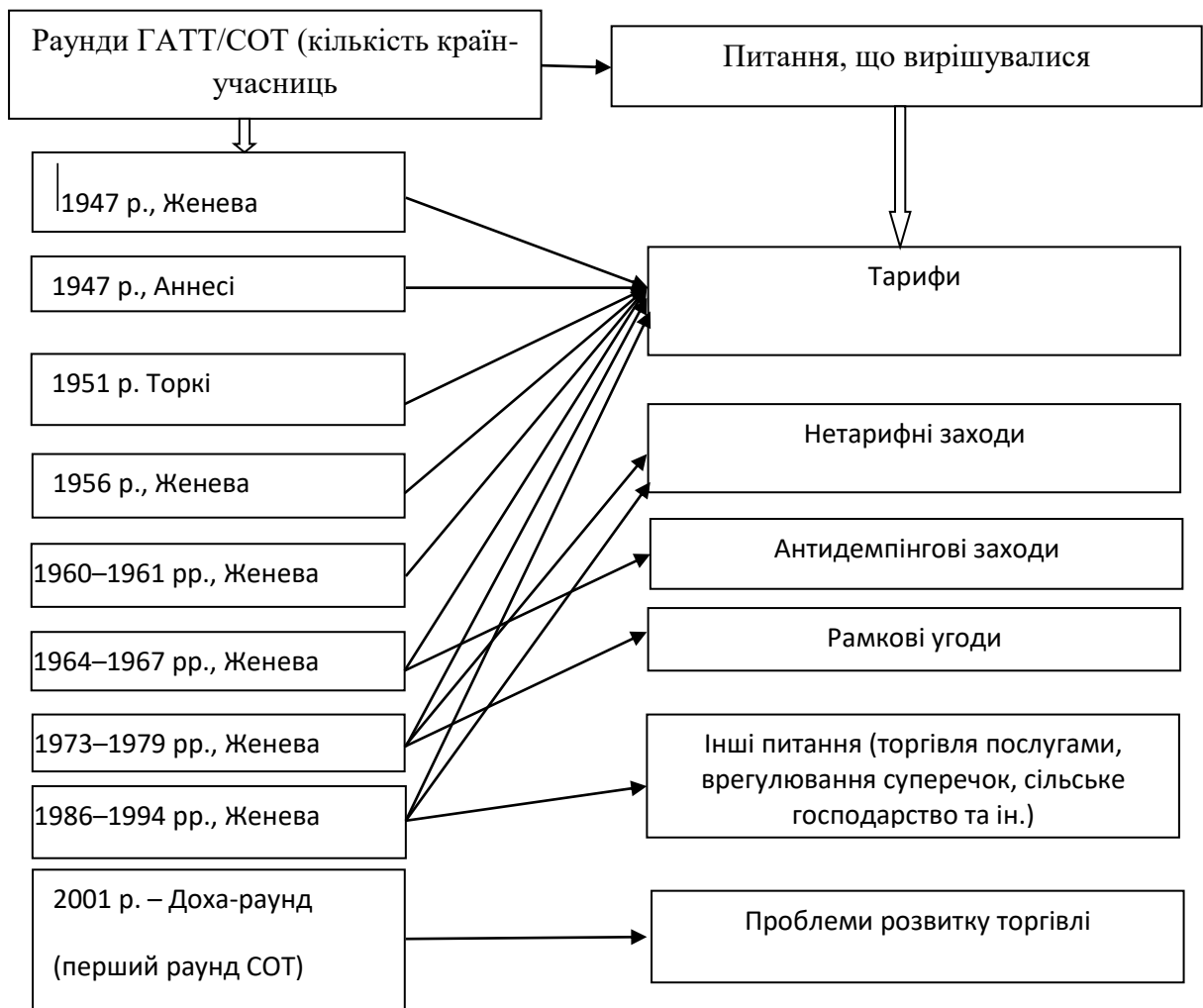

Рис. 1.5. Раунди ГАТТ/СОТ та проблемні питання, що вирішувалися

Джерело: побудовано автором за даними Світової організації торгівлі.

Разом з тим, незважаючи на значні прорахунки у діяльності та звинувачення у лобюванні інтересів розвинених країн світу, поки що Світова організація торгівлі залишається єдиною, яка глобально підійшла до вирішення проблем не лише торгівлі, а й сталого розвитку, інвестування, екології та міграції, соціальної стратифікації.

В межах СОТ лібералізація торгівлі та збалансування митного простору відбуваються за: узгодження тарифів при вступі; реалізації принципу недискримінації (режим найбільшого сприяння); забезпечення прозорості та передбачуваності системи; достовірності інформації про тарифні позиції країн-партнерів; підтримки інтеграції країн у глобальну торговельну систему; сформованого механізму врегулювання суперечок [306].

Підтвердженням ролі СОТ у зниженні тарифів є динаміка ставок мита (рис. 1.6), яка вказує на помітне їх зниження після 1994 р. Завдяки такій політиці в застосуванні митних тарифів світ став набагато ліберальнішим та відкритішим для торгівлі.

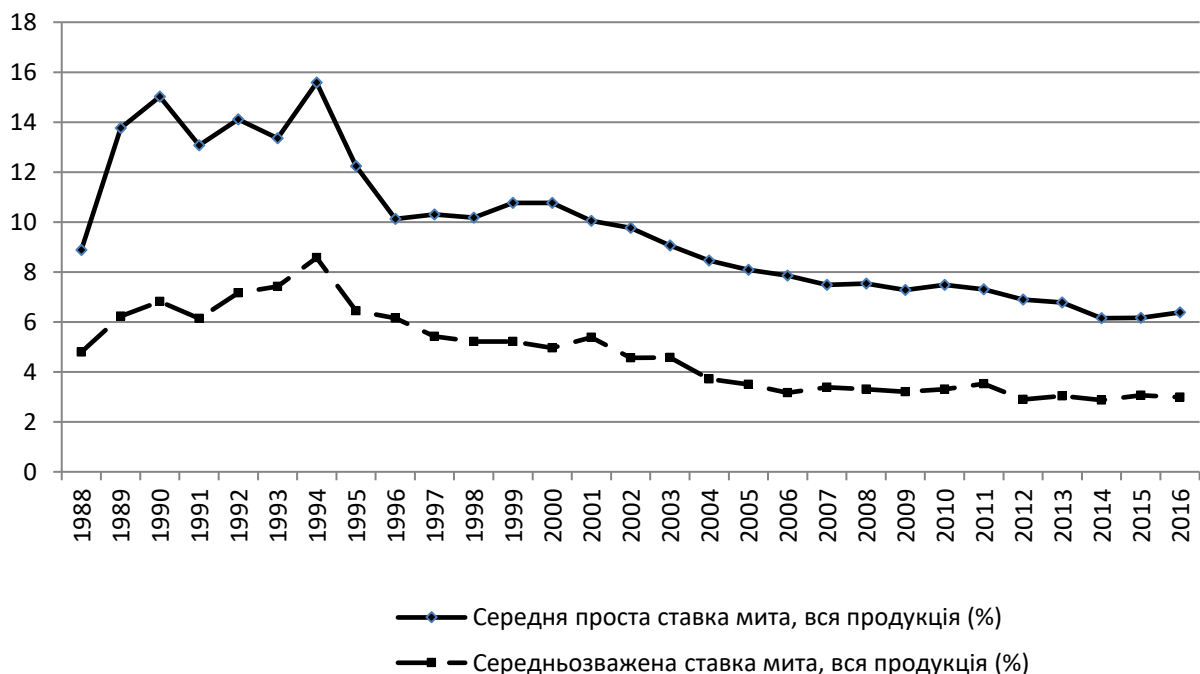

Рис. 1.6. Динаміка середньої простої та середньозваженої ставки митного тарифу, світ (%)

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку.
URL:<https://data.worldbank.org/indicator/>.

Світова практика та наукові дослідження засвідчують, що міжнародна торгівля при зниженні тарифних ставок і лібералізації митного простору може створювати позитивні ефекти для країни, наприклад, забезпечуючи зростання, але не завжди вирішує проблему нерівності економічного розвитку всередині країни [369], прикладом чого можуть бути Індія [411], Китай [288; 442; 445] (за прогнозами на 2050 р., вони збережуть рейтингове місце серед десятки країн світу за обсягами ВВП) та інші, розширення присутності яких на світових ринках потребує додаткового реформування національних економік, вирівнювання просторового розвитку.

Приклад Китаю є одним із найбільших парадоксів залучення країн до міжнародної торгівлі, про який зазначають науковці, за утримання помірною рівня глобалізації та низького рівня економічної свободи, але і одночасного збереження регіональних диспропорцій у розвитку. Китай став членом Світової організації торгівлі та зумів зайняти лідируючі позиції у світовій торгівлі, взявши зобов'язання виконувати правила ведення торгівлі, проте обрав жорстку експансійну експортну політику і неодноразово їх порушував ці правила.

Глобальний митний простір охоплює країни, які мають різні рівні захисту національних ринків та узгодження тарифів, що підтверджує аналіз митних профілів окремих країн (табл. 1.2) [440].

Становлення глобальної системи управління тарифними ставками країн у межах СОТ мало за мету убезпечити світову торгівлю та її учасників від непрогнозованих стратегій країн щодо підвищення тарифів у разі виникнення загрозливих ситуацій для внутрішнього ринку та зміни економічної ситуації, хоча волатильність цін та фінансова нестабільність після кризи 2007–2008 рр. стала постійною рисою світової економіки. Варто зазначити, що для багатьох країн існують відмінності в рівнях узгоджених тарифів і тих, які фактично використовуються цими країнами [417]. У практиці СОТ є також випадки порушення узгоджених тарифів або ж надсилання запиту для перегляду тарифів. Ст. XXVIII ГАТТ-1994 дає право країнам змінювати ставки мита для

тимчасового захисту окремих галузей [331]. Зазначимо, що таким правом також скористалася Україна у 2012 р. щодо перегляду тарифів більш ніж за 350 товарними позиціями, проте країни-члени СОТ прийняли колективне рішення про відкликання заявки.

Таблиця 1.2

Відмінності між країнами-членами СОТ у рівнях тарифного захисту

	Узгодження тарифів (%)	Середньоарифметична зв'язана кінцева ставка мита	Середньоарифметична ставка мита за РНС
Бангладеш	15,5	169,3	13,9
Бразилія	100	31,4	13,5
Буркіна-Фасо	39,1	42,1	12,2
Зімбабве	22,2	88,0	18,8
Ізраїль	74,6	22,7	4,5
Індія	74,4	48,5	13,4
Індонезія	96,3	37,1	6,9
ЄС	100	4,8	5,1
Канада	99,7	6,8	4,2
Конго	16,2	27,2	11,9
Китай	100	10,0	9,9
Мексика	100	36,2	7,1
Молдова	100	6,9	5,4
ОАЕ	100	14,4	4,7
Пакистан	98,7	60,0	12,3
США	100	3,5	3,5
Сінгапур	69,6	9,6	0,2
Україна	100	5,8	4,5
Туреччина	50,3	28,6	10,8
Японія	99,7	4,4	4,0

Джерело: побудовано автором за даними Світової організації торгівлі URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tariffs_e/tariff_data_e.htm.

Зараз Україна очікує можливості подання чергової заявки на перегляд у зв'язку із правом, отриманим під час вступу до СОТ. Проте такий процес є малорезультативним, оскільки передбачає узгодження зміни тарифів з усіма країнами-членами, і практика перегляду тарифів є незначною (близько 30 випадків), тим більше за великою кількістю товарних позицій. Одним із

чинників ризику є також те, що спрощення умов торгівлі між країнами іноді має односторонній характер, тобто неспівмірними є вигоди для країн.

На сьогодні у СОТ формуються певні коаліційні об'єднання країн, які висувають свої вимоги при розгляді окремих питань, зокрема в узгодженні умов торгівлі сільськогосподарською продукцією, порушують правила торгівлі через застосування бар'єрів на експорт певних видів сировинних товарів, за використання яких ведеться боротьба між країнами (наприклад, Китай встановив 95% експортне мито на жовтий фосфор, обмежив вивіз певних сировинних товарів, натомість зростає його інтерес до країн Африки, звідки екпортується мідь, олово, інші мінеральні ресурси).

Питання тарифів найчастіше озвучуються країнами як такі, що заважають лібералізації торгівлі. Разом з тим, регулювання митного простору (відповідно, і регулювання переміщення товарних потоків, митно-логістичної інфраструктури, забезпечення безпеки простору, тощо) не обмежується лише тарифними інструментами. Серед інструментів, які дозволені національним законодавством країн та міжнародними правилами торгівлі, виділяють нетарифні, які все частіше носять яскраво виражений протекціоністський характер: це санітарні і фітосанітарні заходи, технічні бар'єри, антидемпінгові заходи, захисні заходи, тарифні квоти, експортні субсидії, кількісні обмеження та ін., застосування яких може мати або постійний, або тимчасовий характер, суттєво відрізнятися за періодами ініціювання та країнами [293; 333], причому за останні роки їх використання країнами не зменшилося (рис. 1. 7). Наприклад, Європейський Союз, маючи одну із найбільш розвинених та ефективних систем технічного регулювання, активно ініціює застосування технічних бар'єрів у зовнішньоторговельній практиці в межах, що не суперечать принципам Світової організації торгівлі [132]. Разом з тим, на тлі негативних наслідків світової економічної кризи окремі країни почали маніпулювати нетарифними заходами, виправдовуючи їх застосування необхідністю захисту внутрішнього ринку, що стало поштовхом до торговельних конфліктів.

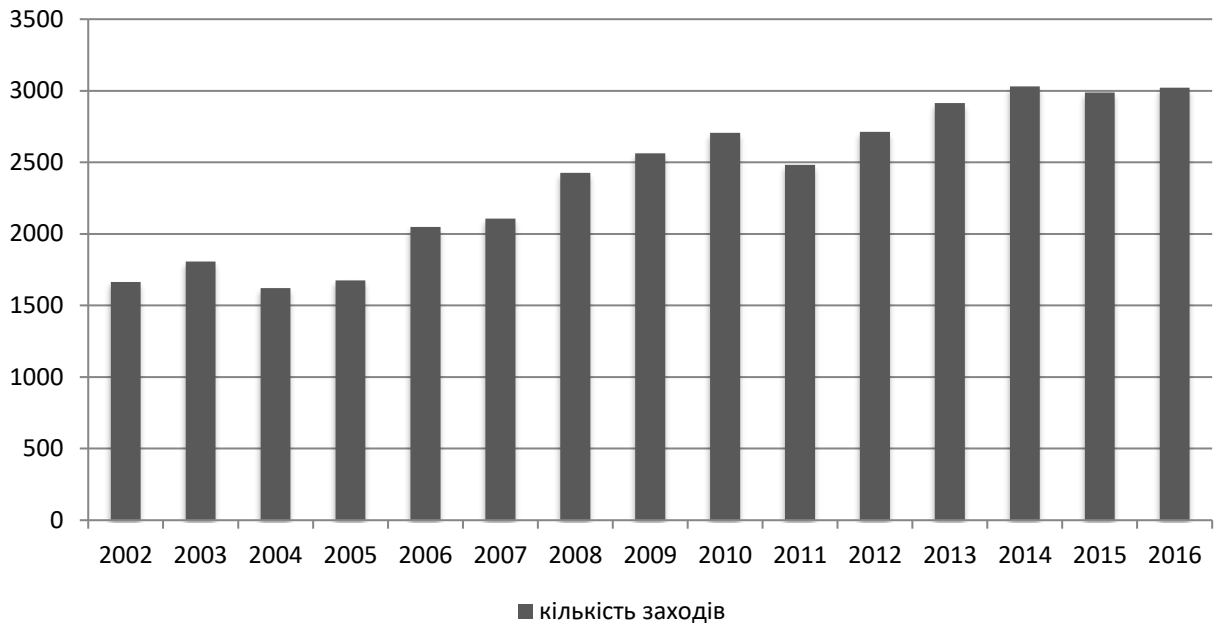

Рис. 1.7. Динаміка ініційованих країнами нетарифних заходів (2002-2016 рр.)

Джерело: побудовано автором за даними Світової організації торгівлі. URL : <http://i-tip.wto.org/goods/Default.aspx>).

Класифікація нетарифних заходів по різному здійснюється дослідниками, тому ЮНКТАД разом з іншими організаціями (ФАО, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, СОТ, Міжнародний торговельний центр, Конференція ООН з торгівлі і розвитку та ін.) запропонували класифікацію як таксономію тих заходів, які використовуються в сучасних умовах для регулювання міжнародної торгівлі (табл. 1.3) [289].

Будучи прозорими, на перший погляд, ці заходи суттєво стримують процеси лібералізації торгівлі. Експерти СОТ дотримуються думки [358], що нетарифні заходи є найкращими інструментами для досягнення державою поставлених цілей, бо дозволяють виправляти проблеми у функціонування ринків, що виникають через інформаційну асиметрію або ж недосконалу конкуренцію, досягати неекономічних цілей, наприклад, захищати здоров'я і безпеку громадян, гарантувати захист національним виробникам. Разом з тим СОТ не забороняє використання нетарифних інструментів (хоча і в практиці СОТ вони породжують низку проблем [385]), якщо тільки вони не носять

дискримінаційний характер, однак визначити межу переходу нетарифних інструментів від непротекціоністських до протекціоністських практично неможливо, а для країн, що розвиваються, вони є особливою проблемою (як водночас і можливістю розширення присутності на ринках інших країн) [366].

Таблиця 1.3

Класифікація нетарифних заходів

		Розділ	Назва заходу
Імпорт	Технічні заходи	A	Санітарні і фіто санітарні заходи
		B	Технічні бар'єри в торгівлі
		C	Передвідвантажувальна інспекція та інші формальності
	Нетехнічні заходи	D	Умовні заходи захисту торгівлі
		E	Неавтоматичне ліцензування, квоти, заборони і заходи кількісного контролю, за виключенням тих, які застосовуються відповідно до санітарних і фіто санітарних заходів в технічних торгових бар'єрів
		F	Заходи цінового контролю, включаючи додаткові податки і збори
		G	Фінансові заходи
		H	Заходи, що впливають на конкуренцію
		I	Інвестиційні заходи, що відносяться до торгівлі
		J	Обмеження на розповсюдження
		K	Обмеження на обслуговування після продажу
		L	Субсидії (за винятком експортних)
		M	Обмеження державних закупівель
		N	Норми законодавства щодо інтелектуальної власності
		O	Правила визначення країни походження товарів
Експорт		P	Заходи щодо експорту (в т.ч. експортні субсидії)

Детермінантами митного простору є чинники, які впливають на його формування, характеризують його середовище та визначають ефективність функціонування, яка виявляється у:

- розширенні економічної інтеграції країни у глобальний простір;
- активізації зовнішньоекономічної, тобто збільшення товаро- і пасажиропотоків, що переміщуються через митний кордон, та інвестиційної діяльності;
- зростанні фінансових надходжень від оподаткування операцій з переміщення товарів і предметів через митний кордон країни;
- підвищенні соціально-економічних умов проживання населення (йдеться про прозорість кордонів та умов переміщення, підвищення контролю за якістю товарів, що надходять у країну, забезпечення якісної митної логістики, що збільшує привабливість цієї країни для ділової активності);
- зменшенні випадків порушення митних правил і контрабанди.

Пропонуємо основні детермінанти формування та розвитку митного простору поділити на:

- аксіологічні та соціокультурні, які охоплюють ціннісні установки, соціальні умови, демографічні та гендерні процеси, психологічні особливості суб'єктів митного простору;
- економічні;
- політичні;
- ідеологічні (залежно від економічної, передусім зовнішньоекономічної, та політичної доктрин розвитку країни);
- інституційні, які поєднують два блоки: управлінські (інституції, які беруть участь у регулюванні митного простору) та законодавчі.

Разом з тим, детермінанти формування й розвитку митного простору поєднують:

- базові ціннісні установки, практики, норми, які відповідають певним взірцям суспільства або які склалися у ньому за певний період і перетворилися

на елемент традиційної поведінки (наприклад, перетин кордону у прикордонних територіях України особами, що там проживають, коли вони переміщують допустимі законодавством обсяги товарів з метою подальшої їхньої реалізації. Це не є порушенням митного законодавства чи нормою в інших країнах, але стало традицією у цих областях в Україні);

– набуті детермінанти, які виникли за трансляції цінностей суспільного способу життя та зовнішніх чинників впливу на практику поведінки суб'єктів митного простору. Ці детермінанти є результатом організованої діяльності держави щодо формування не лише митного, а й економічного загалом, політичного, соціального та інших підпросторів, і синергійного впливу вищеперелічених детермінант, окрім аксіологічних.

Систематизовані детермінанти митного простору країни підтверджують значення всіх суб'єктів простору в його ефективному функціонуванні та важливість урахування їхніх інтересів.

Збалансованість митного простору може бути: інституційною, функціональною і параметричною. Інституційна збалансованість передбачає узгодження дій усіх суб'єктів простору на різних рівнях. Параметрична збалансованість простору – це узгодження показників, що відображають стан митного простору. Параметрична збалансованість відображає динамічну збалансованість показників (планових та фактичних).

Як зазначав М. Алле, наука тому і розвивається, що з'являються нові факти і «...деякі думки, які сьогодні в світі вважаються беззаперечними, завтра будуть вважатися необґрунтованими» [278]. Трансформація національного митного простору визначається ступенем залучення країни у глобальні економічні процеси.

Актуальність просторових аспектів у митній справі характеризується як глобальними трансформаціями, так і специфікою формування внутрішнього митного середовища кожної країни. Митна сфера не є відокремленою від інших ланок суспільного життя. Вона, навпаки, є дотичною до соціально-економічного, політичного, ідеологічного, екологічного життя країни, оскільки

митна політика здійснює безпосередній вплив на збалансування національних інтересів та інших суб'єктів міжнародних економічних відносин, визначає зовнішньоекономічний вектор розвитку.

Для митного простору характерними є два одночасних процеси: поряд із його індивідуалізацією в національному вимірі відбувається уніфікація та гармонізація у наднаціональному і глобальному. Разом з тим, базуючись на концептуальних підходах діалектичного матеріалізму, можемо стверджувати, що висхідний розвиток митного простору по спіралі супроводжується зворотними процесами, зважаючи на різну циклічність просторів національного та локального рівнів. На практиці висхідний розвиток стримується внутрішніми чинниками в межах кожного з просторів, що спричинює дисбаланс простору загалом. Однак інтеграція національного митного простору у глобальний залежить передусім від: рівня інтеграції країни у світове господарство, ступеня глобалізації, інтенсивності митних ініціатив країни та точки рівноваги інтересів національного і глобального рівнів. Аналогічно відбувається взаємодія національного та локального просторів. Мультиплікаційний ефект від функціонування митного простору залежить від активності суб'єктів ЗЕД у ньому та їхньої просторової концентрації.

1.3. Сучасні моделі формування митного простору під впливом глобальних трансформацій

Митна політика є ефективним інструментом забезпечення передусім економічних інтересів держави. Її завдання, характер, механізми й особливості провадження значною мірою визначаються стратегічними цілями країни для побудови конкурентної національної економіки. Глобалізаційні й інтеграційні тенденції світової економіки вимагають відповідних змін векторів митного

регулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема зовнішньої торгівлі. Ефективною може вважатися така митна політика держави, орієнтирами якої є, з одного боку, захист національного товаровиробника, а з іншого – забезпечення конкурентних позицій вітчизняної економіки на світовому ринку та динамічного розвитку зовнішньої торгівлі. Водночас зміна парадигми глобального розвитку супроводжується зміною інтеграційних механізмів для національних економік. Саме тому впродовж століття залишаються актуальними дихотомії «національний економічний (в т. ч. митний) простір – глобальний економічний простір», «протекціонізм – вільна торгівля» як складові зовнішньоекономічної (митної) політики.

Інтеграція країн у глобальний простір незалежно від ступеня розвитку глобалізації та її етапності визначає дилему вибору країною форми зовнішньоекономічної, в тому числі й митної, політики – протекціонізм або вільна торгівля. На цю тематику опубліковано чимало наукових досліджень, проте це не вирішує концептуально проблему оптимального співвідношення у світовій практиці протекціоністських заходів поряд із спрощенням умов торгівлі, інвестування, переміщення через митний кордон товарів, предметів, людей, не знайдено точки перетину тієї межі, за якою починається деструктивний вплив тих чи інших заходів. У сфері міжнародної торгівлі інструменти політики протекціонізму та вільної торгівлі стосуються безпосередньо інструментів митної політики.

Меркантилісти, що вперше проаналізували зовнішню торгівлю і простежили в ній джерело збагачення держави, були прихильниками протекціонізму – системи заходів, спрямованих на стимулювання національної економіки та її захист від іноземної конкуренції. Першими економістами, які підтримали вільну торгівлю, були французькі фізіократи, що заперечували продуктивну роль торгівлі в збільшенні багатства нації. Найбільш послідовними захисниками економічного лібералізму загалом і міжнародної торгівлі зокрема є англійські класики, що не лише розробили чітко окреслену теорію зовнішньої торгівлі, а й запропонували конкретну політику її реалізації.

У ХХ ст. унаслідок воєн та економічних криз відбувалося посилення ідеології та практики протекціонізму, і сьогодні вона є одним із важливих елементів міжнародних економічних відносин.

Принцип вільної торгівлі з'явився й удосконалювався як реакція на протекціоністські заходи держави в різні періоди розвитку національної економіки, починаючи від епохи первісного нагромадження капіталу і завершуючи створенням національної промисловості у відсталих країнах. Критика протекціонізму велася здебільшого для встановлення негативних наслідків політики захисту національної економіки від іноземної конкуренції. Наслідки такої політики очевидні, і вони свідчать про недоліки протекціонізму.

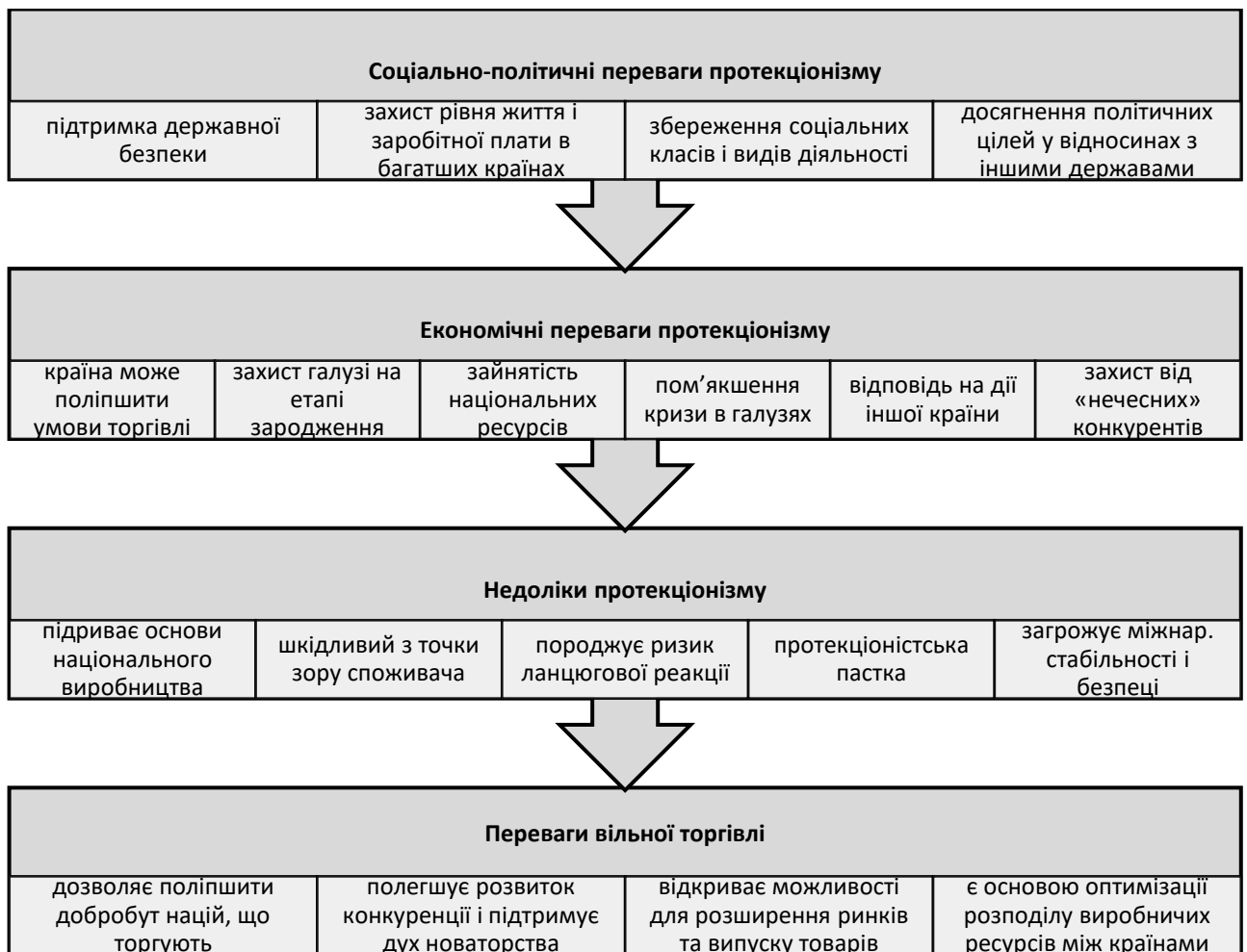

Рис. 1.8. Дихотомія протекціонізму та вільної торгівлі

Джерело: побудовано автором.

Протекціонізм у довготерміновому періоді підриває основи національного виробництва, оскільки послаблює тиск з боку світового ринку, що необхідний для розвитку підприємницької ініціативи. Над прагненням до прогресу, інновацій верх беруть рутини, небажання позбутися набутих привілеїв та отриманих доходів за певного становища. Рішучість оточити себе протекціоністськими бар'єрами часто визначається не загальнонаціональними економічними інтересами, а є підсумком тиску потужних приватних інтересів, що мають лобістську підтримку політичних і парламентських сил. Протекціонізм шкідливий з точки зору споживача, якого він змушує переплачувати за необхідні йому товари та послуги, причому не тільки за імпортні, оподатковані митом, а й за вироби національного виробництва, випуск і продаж яких пов'язаний із неконкурентною системою ціноутворення.

Протекціонізм створює ризик ланцюгової реакції, оскільки після захисту одних галузей рано чи пізно виникне потреба в захисті інших. Захист національних виробництв від іноземної конкуренції в підсумку формує для них протекціоністську пастку, оскільки запроваджений протекціонізм як тимчасовий захід може бути невід'ємним атрибутом довготермінової національної економічної політики. Політика протекціонізму підсилює міждержавне суперництво і несе потенційну загрозу міжнародній стабільності та безпеці. Вона послаблює взаємозалежність між країнами, стримує розвиток і поглиблення міжнародного поділу праці, спеціалізації та кооперації виробництва, спричиняючи одночасно ворожнечу і недовіру один до одного.

Переваги вільної торгівлі доволі багатогранні та доводяться як теоретично, так і практично. Вільна торгівля дає змогу поліпшити добробут націй, що торгують, оскільки відкриває можливості для міжнародної спеціалізації виробництва і обміну на основі принципу порівняльних переваг. Зростання добробуту відбувається на основі виграшу, одержаного від міжнародної торгівлі. Класики пропонували вимірювати цей виграш різницею між нормою прибутку в умовах міжнародного обміну товарами і нормою прибутку за його відсутності. А. Маршалл використовував інший метод –

визначення величини надлишків (прибутків) виробників і споживачів продукції.

Вільна торгівля полегшує розвиток конкуренції та підтримує дух новаторства не тільки серед національних виробників, а й у відносинах з іншими країнами. Це в підсумку сприяє підвищенню якості продукції, що випускається. Вільна торгівля відкриває можливості для розширення ринків і, отже, для міжнародної концентрації виробництва та масового випуску товарів, що вигідно споживачам. Вільна торгівля є основою оптимізації розподілу виробничих ресурсів між країнами і такою їхньою міжнародною комбінацією, яка значно підвищує ефективність їхнього використання.

Рекомендації прихильників вільної торгівлі (фритредерства – «free trade») сприяли економічному зростанню і процвітанню багатьох країн, що обрали шлях відкритої економіки. Рух фритредерів зародився в Англії в останній третині XVIII ст. і був пов'язаний із промисловим переворотом. Боротьба англійських фритредерів була спрямована проти аграрних мит, які підтримували високі ціни на сільськогосподарську продукцію, що стримували розвиток фабричного виробництва, а також на зниження митних зборів у взаємній торгівлі з іншими країнами, яке сприяло б збільшенню вивозу англійських товарів за кордон. Під тиском фритредерів у 20-ті рр. XIX ст. в Англії проведена реформа митної системи, в ході якої були скасовані або значно знижені мита на багато товарів. У середині XIX ст. фритредерство здобуло повну перемогу в Англії, що значною мірою сприяло перетворенню її дотепер у найбільш розвинену країну світу. У другій половині XIX ст. тенденції фритредерства почали виявлятися і в торговельній політиці Франції (1852–1870 рр.) та інших країн.

Яскравим прикладом реалізації політики протекціонізму була економічна стратегія розвинутих країн, скоригована після виникнення Великої депресії 1930-х рр. Ті розвинуті країни, частка яких була серед найвищих у світовому торговельному обороті, почали застосовувати жорсткі протекціоністські заходи з метою подолання наслідків кризи із найменшими

втратами. Такі заходи прийнято називати «гра з нульовою ставкою», бо найбезпечніший «вихід» зі світової кризи здійснювався країнами за рахунок своїх торговельних партнерів [352].

Не залишилися осторонь протекціоністської політики і США, яка мала тривалу практику застосування захисних заходів. Варто згадати підвищення рівня тарифного захисту відповідно до Закону Смута–Хоулі (1930 р.), метою якою був захист сільськогосподарського сектору економіки, але згодом цей процес охопив інші галузі. Митний Закон Хоулі–Смута, ініційований США у 1930 р., вважається еталоном жорсткості політики протекціонізму. Він полягав у запровадженні 50% мита на імпорتنі товари [310]. У цей період відбулося підвищення ставок імпортного мита більш ніж на 20 тис. товарів, проте така політика не виправдала себе на практиці та неунеможливила уникнення кризи. І хоча це був не найбільший розмір тарифу щодо імпорту в США, але він був останнім у зовнішньоторговельній практиці у таких розмірах (рис. 1.9).

**Рис. 1.9. Динаміка оподаткування імпорту товарів у США
(% від загальної вартості імпорту)**

Джерело: побудовано автором.

У ХХ ст. після Другої світової війни усунення багатьох перешкод на шляху вільного обміну сприяло беспрецедентному економічному і соціальному розвитку більшості країн світу, і передусім тих, які далі за інших

пішли шляхом лібералізації зовнішньої торгівлі (створення зон вільної торгівлі, митних союзів, регіональних ринків). Навпаки, країни, що стали на шлях автаркії, захисту своєї економіки від впливу іноземної конкуренції, змушені були згодом змінити курс і провести більш-менш глибокі реформи зовнішньоекономічних зв'язків, спрямовані на звільнення зовнішньої торгівлі від надмірного державного втручання.

Політика протекціонізму з високою ймовірністю призводить до торговельних воєн. Разом з тим, такі суперечки та війни виникають і мають затяжний характер у разі асиметричності обсягів економік країн, які в них беруть участь. Розмір економіки або ринку має суттєве значення при цьому, оскільки результативність ініціювання, наприклад, антидемпінгових заходів проти економічно слабшої країни, має більшу ймовірність, ніж у разі з рівнозначною країною [361].

Принцип протекціонізму поряд із зазначеними вище недоліками має і певні переваги, які сприяють привабливості політики урядового контролю за зовнішньою торгівлею для багатьох країн. Найбільш загальною причиною обмеження зовнішньої торгівлі є те, що уряди окремих країн мислять категоріями національних інтересів, а не інтересів людства загалом. На захист протекціонізму висуваються як соціально-політичні, так і економічні аргументи.

Соціально-політичні переваги протекціонізму полягають у такому:

– в підтримці державної безпеки країни, яка у разі відмови від протекціоністських заходів буде поставлена під загрозу вузької спеціалізації економіки. Остання загрожує країнам не тільки у разі війни, а й у періоди загострення міжнародних відносин. З огляду на це країна має розвивати у себе стратегічні види виробництва, передусім сільське господарство і харчову промисловість, а також галузі, необхідні для національної оборони (металургія, деякі види хімічної промисловості і т. ін.). Це вагомий аргумент, особливо для сільського господарства. Щодо сільського господарства зауважимо, що застосування протекціоністських заходів у цій сфері мало за

мету забезпечення продовольчої безпеки, і саме на вирішення проблеми нерівномірного розподілу доступу до продуктів харчування були спрямовані захисні заходи у політиці європейських країн у XVII–XIX ст. [370];

- у захисті більш високого рівня життя і високої заробітної плати в багатших країнах у їхній конкурентній боротьбі з країнами, де рівень життя значно нижчий;

- у можливості зберегти з його допомогою деякі соціальні класи і види діяльності (наприклад, селянство, традиційні національні промисли), запобігти депресії та спаду (наприклад, у вугільній промисловості і т. ін.).

- у можливості досягнення певних політичних цілей у відносинах з іншими державами.

Економічні аргументи щодо захисту протекціоністських заходів зводяться переважно до міркувань щодо максимізації реального доходу, що досягається за їхнього застосування. Перший аргумент – за допомогою імпорتنих мит країна може поліпшити умови торгівлі та в результаті збільшити економічний вигравш. Однак це можливо лише в ситуації, коли попит на товар більш еластичний, ніж його пропозиція, і тоді зростання ціни припаде здебільшого на виробника, а дохід від мита поповнить державний бюджет. Крім того, для ефективності цього заходу необхідно, щоб: а) країна-експортер не мала можливості виходу на інші ринки збуту свого товару; б) її чинники виробництва не могли бути використані для випуску альтернативних товарів; в) зниження надходжень від експорту в країнах-експортерах не впливало на попит на ці товари в країні-імпортері, що вводить новий тариф.

Другий аргумент – протекціоністські заходи захищають промисловість на етапі її зародження і зростання. Вперше цей аргумент висунув А. Гамільтон наприкінці XVIII ст. і розвинув Ф. Ліст у XIX ст. Протекціонізм є інструментом досягнення цього етапу розвитку, захищаючи галузі національної економіки, що перебувають на етапі зародження. Однак, на думку Ф. Ліста, цей протекціонізм має поширюватися тільки на

промисловість, бути тимчасовим (доти, поки зростаючі підприємства зможуть ефективно конкурувати з іноземними виробниками) і помірним (компенсаційні мита).

Однак досвід засвідчує, що здійснювати захист таких виробництв на практиці доволі складно. По-перше, не завжди зрозуміло, які галузі промисловості та чому потрібно захищати, оскільки дуже важко відрізнити насправді економічні аргументи від політичних мотивів, які найчастіше представляють потужні приватні інтереси. По-друге, ніхто не знає, коли має припинитися протекціонізм, а це означає, що є ризик збереження протекціоністських заходів на десятиліття і навіть століття. Відомо, наприклад, що американці у XVIII ст. ввели на імпорт промислових товарів мита, які збереглися до сьогодні. Крім цього, захист національного ринку інколи дає можливість вижити тим підприємствам, які за його відсутності не мали б жодних шансів зберегтися, а це означає, що в країні збереглася б неефективна система розміщення ресурсів.

Третім економічним аргументом на захист протекціонізму є його роль у підвищенні рівня зайнятості національних ресурсів. Цю ідею вперше сформулював Дж. Кейнс у «Трактаті про гроші» (1930 р.), а пізніше розвинув у «Загальній теорії зайнятості, відсотка і грошей» (1936 р.). Дж. Кейнс вважав, що економічна система не в змозі автоматично досягти повної зайнятості. У зв'язку з цим він запропонував зважати на те, що заохочення експорту й обмеження імпорту протекціоністськими заходами сприятливо впливатимуть на зайнятість, оскільки збільшать сукупний попит на продукцію національних виробників.

Однак успіх такої політики мало ймовірний, якщо її використовуватиме не одна країна, а кілька. Стимулювання власного експорту за зменшення імпорту з інших країн рано чи пізно створить безвихідну ситуацію, оскільки це означає припинення будь-якої торгівлі. Отже, запропонована схема можлива лише в одному разі – коли експорт країни, яка проводить таку політику, користується підвищеним попитом з боку інших країн. Однак у

довготерміновому періоді подібна політика забезпечувала б вигоди одній країні за рахунок інших і в підсумку призвела б до їхнього економічного ослаблення, а отже, і до зменшення їхніх імпорتنих можливостей.

Четвертий аргумент на захист протекціонізму пов'язаний зі спробою пом'якшити кризу в галузях, що зазнають економічних труднощів. Істотні зміни попиту і пропозиції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, можуть завдати відчутного удару певним галузям. Подібний удар відчувала, наприклад, бавовняна промисловість Англії в 1970-ті рр. Обмеження імпорту в цей період дало змогу пом'якшити кризу, надавши галузі більше часу для перебудови і безболісного зменшення виробництва. П'ятий аргумент стосується використання протекціонізму у виняткових випадках: криза платіжного балансу, введення тарифів «у відповідь» за обмежувальні дії іншої країни, захист вітчизняних виробників від «нечесних» іноземних конкурентів, захист національної економіки від кризових явищ в інших країнах і т. ін. За всієї вагомості деякі з цих аргументів навряд чи виправдані з економічної точки зору. Так, введення відповідних тарифів здатне посилити напруженість в економічних відносинах між країнами і призвести до торговельних воєн, в яких переможців не буває.

Отже, дихотомія протекціонізму та вільної торгівлі полягає в тому, що: фритредерство базується на довготермінових інтересах держави і обґрунтовує глобальні вигоди від вільної торгівлі, тоді як протекціонізм діє під тиском обставин і керується лише короткотерміновими національними інтересами. Відповідно не можна стверджувати, що для тієї чи іншої країни протекціонізм завжди шкідливий, а вільна торгівлі завжди вигідна, або навпаки. В. Парето пропонує проблему формулювати інакше: «Знаючи всі економічні та соціальні умови даної країни в даний момент, слід з'ясувати, що для цієї країни і в цей момент більше підходить – вільна торгівлі чи протекціонізм».

Саме під впливом глобальних трансформацій глобальний економічний простір і його складові, в тому числі й митний, зазнають постійних змін у концептуальних підходах до розвитку. Так, після останньої світової

економічної кризи, незважаючи на важливі здобутки у лібералізації торгівлі, країни знову повернулися до активного застосування захисних заходів, намагаючись забезпечити реалізацію власних інтересів. Наприклад, щодо політики протекціонізму у відносинах між країнами лібералізація, яка була прийнятною до світової економічної кризи 2007–2008 рр., актуалізувала питання захисту національних ринків та інтересів, проте з 2011 р. обмежуючі заходи мали спадну тенденцію. Наприклад, в інвестиційній сфері за дослідженнями ЮНКТАД, у 2015 р. 46 країн та економік прийняли 96 заходів щодо регулювання інвестицій, причому 71 із них був спрямований на лібералізацію, 13 мали обмежуючий характер (2 заходи у 2001 р.), 12 були нейтральними [439]. У 2016 р. 58 країн запровадили 124 зміни до національної інвестиційної політики, що вплинуло на пряме іноземне інвестування та відповідно на умови торгівлі. З усіх запроваджених змін 84 стосувалися лібералізації, сприяння та спрощення процедур, пов'язаних з інвестуванням, тоді як 22 мали рестрикційний характер (табл. 1.4).

Приблизно половина (48%) з усіх змін у національній інвестиційній політиці припадала на країни Азії, що розвиваються. Країни Європи, Африки і транзитивні економіки також запровадили велику кількість відповідних змін. Країни Африки, Азії та Північної Америки продемонстрували пролібералізаційний вектор розвитку національної інвестиційної політики. Інвестиційна політика деяких країн Океанії, Латинської Америки та Карибських островів мала рестрикційний характер здебільшого через ризики щодо іноземної власності на землю та природні ресурси.

У 2015 р. найбільшу активність у розширенні доступу для іноземних інвесторів до різних галузей економіки виявили Китай та Індія. Наприклад, Китай послабив обмеження на іноземні інвестиції у ринок нерухомості, надав право на набуття повної власності на електронний бізнес.

Таблиця 1.4

Зміни у національних інвестиційній політиках у 2001–2016 рр. (кількість запроваджених заходів)

	2001	2002	2003	2004	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2013	2014	2015	2016
Кількість країн, які впровадили зміни	51	43	59	79	70	49	40	46	54	51	60	41	49	58
Кількість регуляторних змін	97	94	125	164	126	79	68	89	116	86	88	74	99	124
<i>Лібералізація / сприяння</i>	85	79	113	142	104	58	51	61	77	62	64	52	74	84
<i>Рестрикція / обмеження</i>	2	12	12	20	22	19	15	24	33	21	21	12	14	22
<i>Нейтральні / невизначені</i>	10	3	0	2	0	2	2	4	6	3	3	10	11	18

Джерело: складено за даними World Investment Report 2017 / Chapter 3 – Investment Policy Trends. URL: https://unctad.org/en/PublicationChapters/wir2017ch3_en.pdf#page=2.

Частка змін щодо лібералізації та сприяння становила 79%, що є вищим від середнього значення показника (76%) за період 2010–2014 рр.(рис. 1.10).

Індія запровадила різноманітні лібералізаційні заходи, зокрема збільшення максимального обсягу залучених прямих іноземних інвестицій з 26% до 49% у ринок страхування і пенсійні фонди; надання дозволу на фінансування виробництва медичного обладнання за рахунок ПІІ до 100% від загальної вартості необхідної капітальної інвестиції; підвищення мінімального порогу для проектів із залученням ПІІ; спрощення норми прямого іноземного інвестування у 15 пріоритетних галузях економіки (у т. ч. у сільському господарстві, цивільній авіації, будівництві, обороні, видобувній промисловості та ін.).

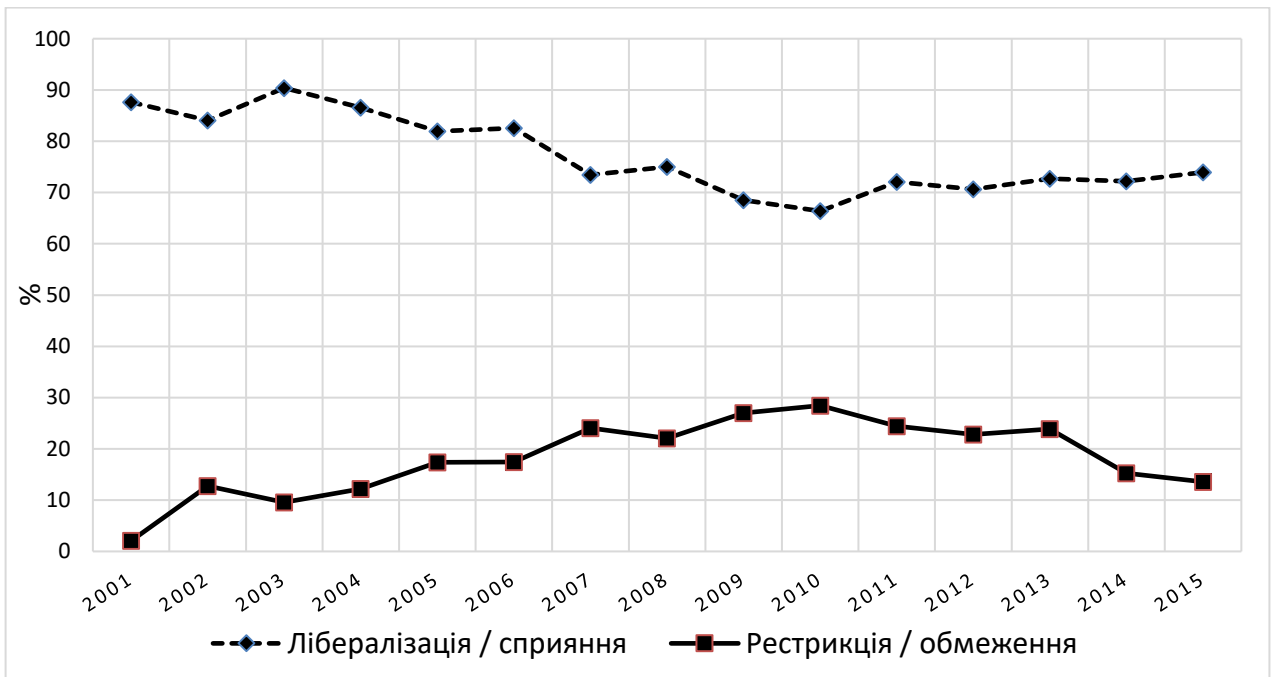

Рис. 1.10. Зміни у національній інвестиційній політиці за період 2001–2015 рр. у % до загальної кількості змін

Джерело: побудовано автором за матеріалами Світового економічного форуму. World Economic Forum Annual Meeting. URL: <https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2018/sessions/risk-in-the-world>

Група експертів Global Trade Alert здійснює постійний моніторинг застосування протекціоністських заходів у світі, які приймають країни і які впливають на зовнішньоекономічну сферу, причому аналізуються заходи і щодо торгівлі товарами, послугами, в інвестиційній та міграційній сферах. За останній період суттєво змінилося застосування заходів протекціонізму, що підтверджено динамікою втручань держави, проте заходи обмеження та лібералізації мають схожі тренди (рис. 1.11).

В перші роки після кризи країни відгукнулися на заклики міжнародних організацій і послабили обмеження в торгівлі. Проте з 2012 р. цей процес отримав зворотну тенденцію і така політика порушує інтереси інших країн, яких було досягнуто у багатосторонньому форматі, зумовлюючи їхню взаємозалежність. Такий моніторинг є черговим підтвердженням відходу країн від політики лібералізації, намаганням навіть у межах Світової організації торгівлі маніпулювати правилами торгівлі у власних інтересах.

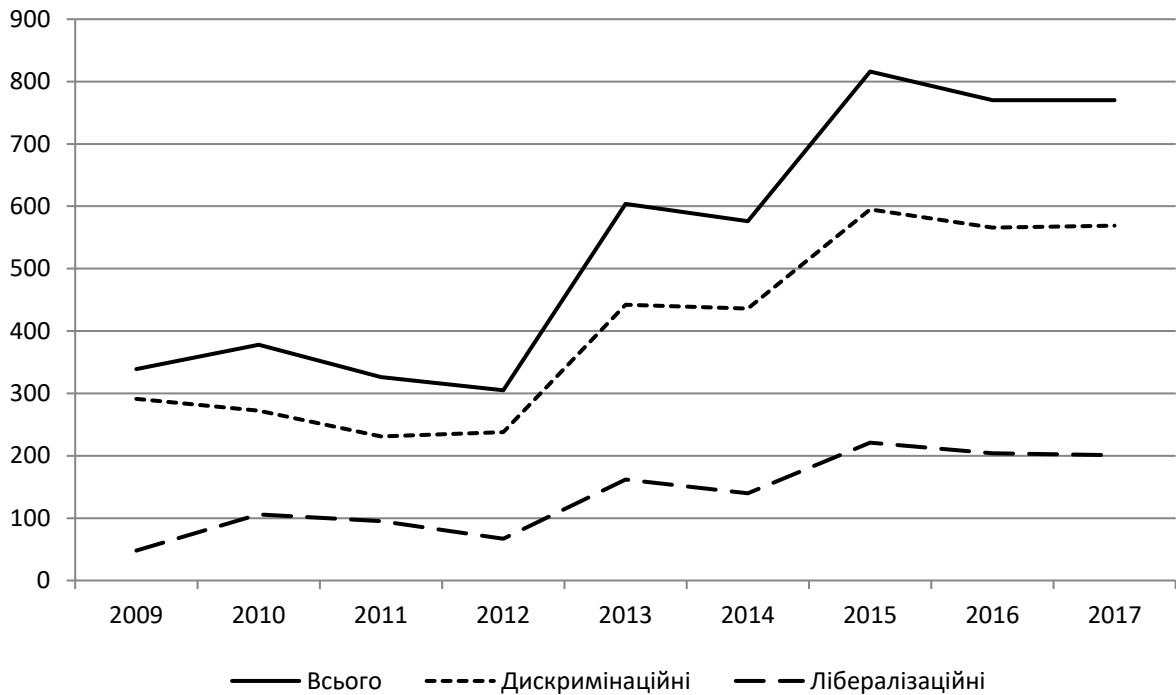

Рис. 1.11. Динаміка заходів, що застосовуються в міжнародній торгівлі товарами (2009–2017 рр.)

Джерело: складено за даними Global Trade Alert. URL: https://www.globaltradealert.org/global_dynamics.

Про це свідчить і структура заходів обмежуючого та стимулюючого характеру. Так, у торгівлі товарами серед протекціоністських заходів в останній період першість належить субсидіям (без експортних субсидій), які, наприклад, у 2016 р. становили 27,3% від всіх обмежуючих заходів, у 2017 р. – 29,2% (рис. 1.12 а). Серед заходів ліберального характеру найбільш частими є зменшення тарифів (рис. 1.12б).

Особливістю застосування протекціоністських заходів у просторовому вимірі є використання їх розвиненими країнами – членами G20. Так, країнам-лідерам за кількістю вжитих обмежуючих заходів щодо торгівлі товарами є Китай, Німеччина, Італія, Франція, Великобританія, США, Республіка Корея, Іспанія, Японія. За кількістю застосованих заходів, спрямованих на лібералізацію торгівлі товарами, лідерами є Китай, Німеччина, Франція, Італія (додаток А).

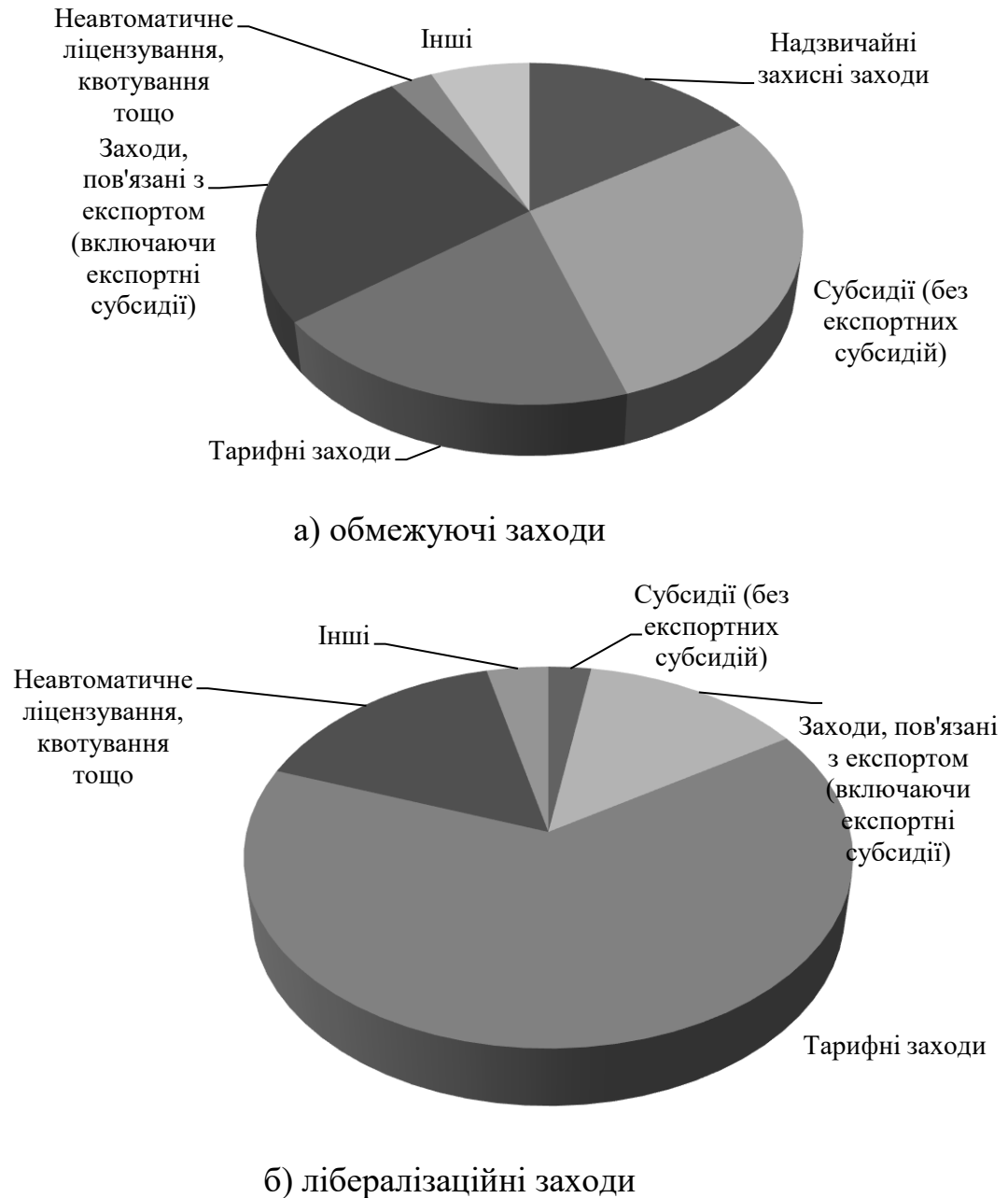

Рис. 1.12. Структура заходів, що застосовувалися в міжнародній торгівлі товарами (2017 рр.)

Джерело: складено автором за даними Global Trade Alert. URL: https://www.globaltradealert.org/global_dynamics).

Враховуючи те, що основою глобального економічного розвитку є міжнародна торгівля, в умовах глобалізації спрощення умов торгівлі визначено важливим чинником активізації міжнародної торговельної активності та зростання взаємної вигоди країн від здійснення зовнішньоторговельних операцій. В останнє десятиліття країни почали

обережно використовувати інструменти захисту національних економік, оскільки політика лібералізації міжнародної торгівлі створила для багатьох з них загрозові наслідки зменшення тарифного захисту.

Разом з цим, ефективність спрощення умов торгівлі залежить і від внутрішнього середовища країни, адже неоднаковими будуть результати для митного простору у країнах із різним рівнем тінзації економіки, корупції, умов ведення бізнесу, ухилення від сплати податків. В останній період набуває популярності такий захід, як обмеження міграції (рис. 1.13), який має, як правило, прихований характер.

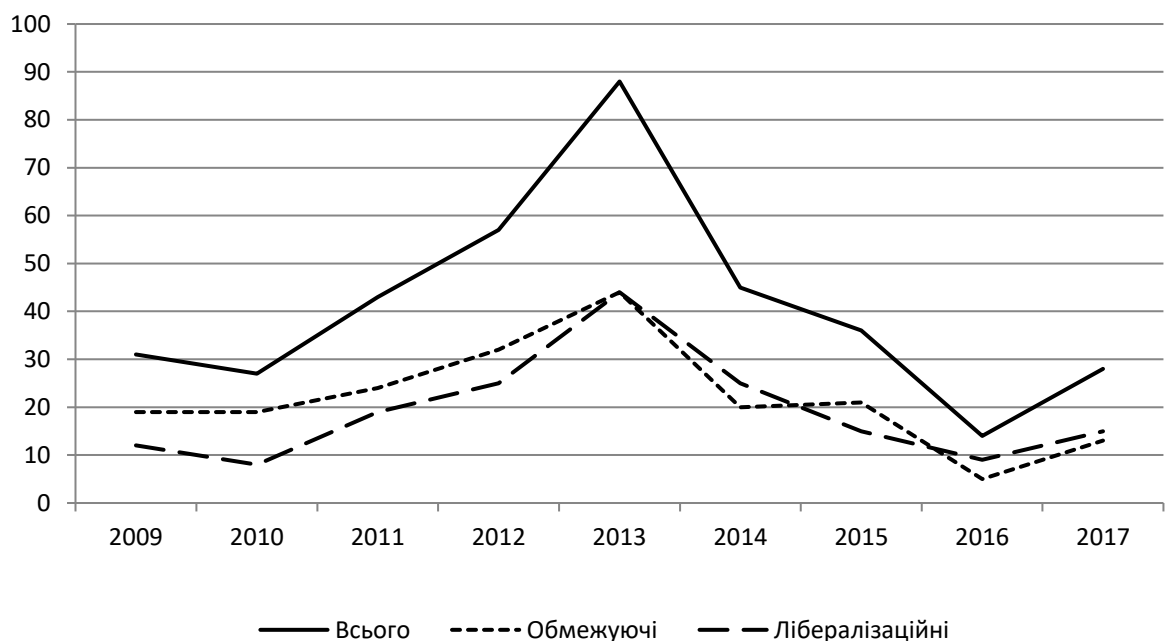

Рис. 1.13. Динаміка заходів, що застосовуються країнами в регулюванні міграції (2009–2017 рр.)

Джерело: складено автором за даними Global Trade Alert. URL: https://www.globaltradealert.org/global_dynamics/area_migration/year-to_2017).

У 2017 р. після ратифікації більшістю членів СОТ набула чинності Угода про спрощення процедур міжнародної торгівлі (TFA – Trade Facilitation Agreement) [249], на реалізацію положень якої країни покладають значні сподівання. Ця угода потребує колективних зусиль для реалізації та ефективного співробітництва між членами СОТ із питань спрощення торгівлі й дотримання митних правил. Це не перший випадок у світовій практиці

декларування принципів лібералізації торгівлі при одночасному використанні протекціоністських заходів, особливо в періоди економічних криз. Починаючи з 1947 р. – з часу утворення ГАТТ, країнам вдалося лібералізувати умови торгівлі, проте питання застосування протекціоністських заходів залишається актуальним і періодично у світі виникають торговельні конфлікти між країнами. Як засвідчує практика, доволі часто застосування протекціоністських заходів спрямоване на посилення завойованих позицій на світових ринках, обмеження доступу іноземних товарів на внутрішній ринок. Активне застосування засобів політики протекціонізму відбувається за умов посилення нестабільності економічного розвитку на міжнародному та національному рівнях [249; 326].

За умов глобальних викликів і деструктивних внутрішніх трансформацій для країн важлива роль відводиться виробленню теоретико-концептуальних підходів до розробки національної моделі торговельної активності та одночасного формування дієздатного митного простору, що поєднуюватимуть заходи протекціонізму, проте сприятимуть відкритості національних економік.

1.4. Регіональний зріз функціонування митного простору

Розвиток процесів глобалізації відбувається паралельно з процесами регіональної інтеграції, у деяких випадках навіть підсилюючи один одного. Очікувалося, що перехід економіки до нового етапу глобалізації у XXI ст. позбавить країни від переваг участі у регіональних інтеграційних об'єднаннях, проте, як засвідчила практика, ті з них, які мали вплив на вирішення глобальних проблем, надалі продовжують функціонування. Процеси економічної інтеграції поєднують дві складові: глобальну (інтеграція країн у глобальний простір) та регіональну (участь у РТУ). Розвиток економічних інтеграційних процесів взаємопов'язаний із питаннями організації

функціонування митного простору, оскільки цілі зазначених процесів передбачають створення ліберальних сприятливих умов для торгівлі між країнами-учасницями, зменшення тарифних і нетарифних бар'єрів, усунення перешкод для взаємної торгівлі.

Таким чином, неоднорідність глобального митного простору, незважаючи на проголошені міжнародними організаціями, передусім СОТ, принципи недискримінаційної торгівлі, зниження тарифних і нетарифних бар'єрів, рівності доступу країн на ринки, змушує використовувати різні форми співробітництва для забезпечення національних інтересів. Саме тому поряд з глобальними інтеграційними процесами відбуваються і регіональні. Відповідно до власних інтересів для збалансування митного простору країни обирають одну з організаційних форм економічної інтеграції залежно від ступеня інтеграції. Так, поверхнева інтеграція передбачає утворення преференційних торгових угод, угод про вільну торгівлю, митного союзу; глибока інтеграція – спільного ринку та економічного союзу [63].

Формування простору залежить також від ступеня інтеграції, на якому перебуває країна. Відповідно це змінює зв'язки між стадіями інтеграції. На рис. 1.14 зображені зв'язки між стадіями інтеграційного процесу, де кожен «вузол» репрезентує стадію економічної інтеграції, а стрілки між «вузлами» представляють передумови динаміки результатів таких зв'язків, що вказує на альтернативність участі країн у процесах регіональної економічної інтеграції відповідно до своїх можливостей і цілей.

На кожному з етапів міжнародної економічної інтеграції вплив на збалансування митного простору залежить від ступеня узгодження інструментів регулювання торгівлі. Для усіх форм характерною є ліквідація митних бар'єрів у взаємній торгівлі; для митного союзу та форм глибокої інтеграції встановлюються єдині митні тарифи у торгівлі з «третіми» країнами; для спільного ринку та економічного союзу визначальне вільне переміщення капіталу і робочої сили; узгодження економічної політики країн властиве для економічного союзу.

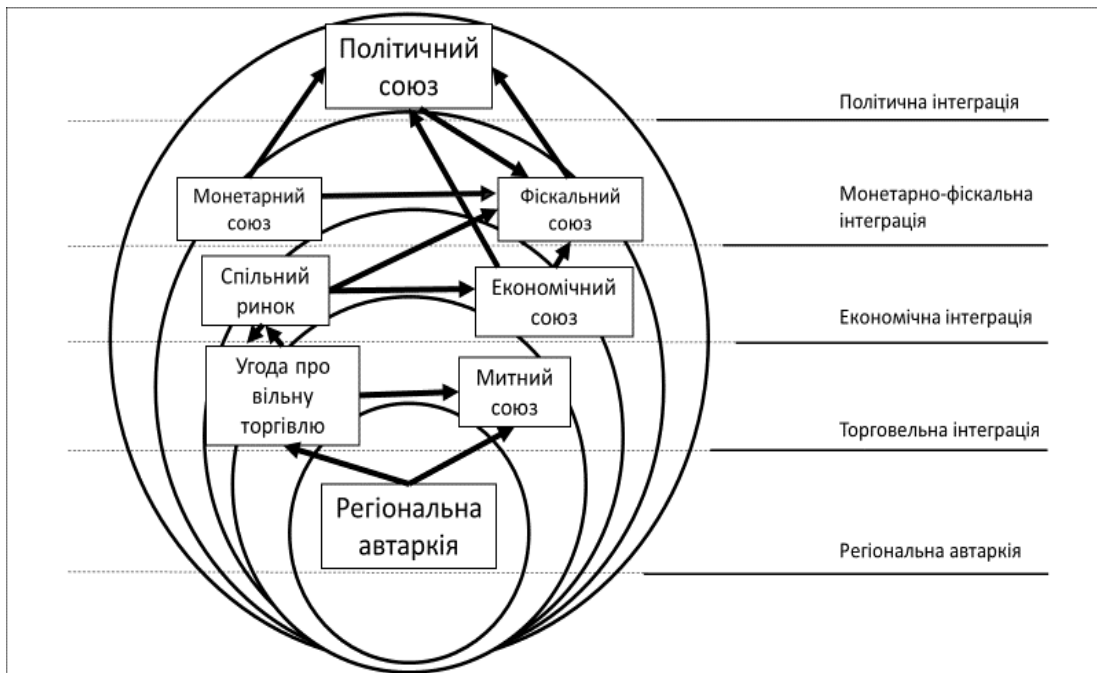

Рис. 1.14. Логічно-структурна схема зв'язків між стадіями регіональної економічної інтеграції

Джерело: побудовано автором.

Форми поверхневої інтеграції є привабливими для країн, зокрема угода про вільну торгівлю, незважаючи на скасування мита та інших обмежень, що дає право самостійно визначати політику щодо «третьох» країн. Окрім того, відкриваючи окремі сектори економіки, країна може зберігати високий ступінь захисту ринку загалом [360]. Найбільше укладених угод про вільну торгівлю припадає на європейський регіон (рис. 1.15). Регіоналізація глобального простору відбувається за утворення регіональних інтеграційних об'єднань, найбільш дієвими серед яких є Європейський Союз, НАФТА, МЕРКУСОР, АСЕАН, КОМЕСА, Європейська асоціація вільної торгівлі та інші.

Аналіз еволюції укладення регіональних торговельних угод підтверджує, що для них характерні певні періоди спаду та підйому, а з 90-х рр. XX ст. ці процеси набули особливого розвитку і динаміки (рис. 1.16). Зазначимо, що не всі угоди є довготривалими.

У багатьох випадках створення інтеграційних об'єднань не забезпечує значного результату у взаємній торгівлі, бо в межах об'єднань наявні великі відмінності в обсягах торгівлі країн між собою.

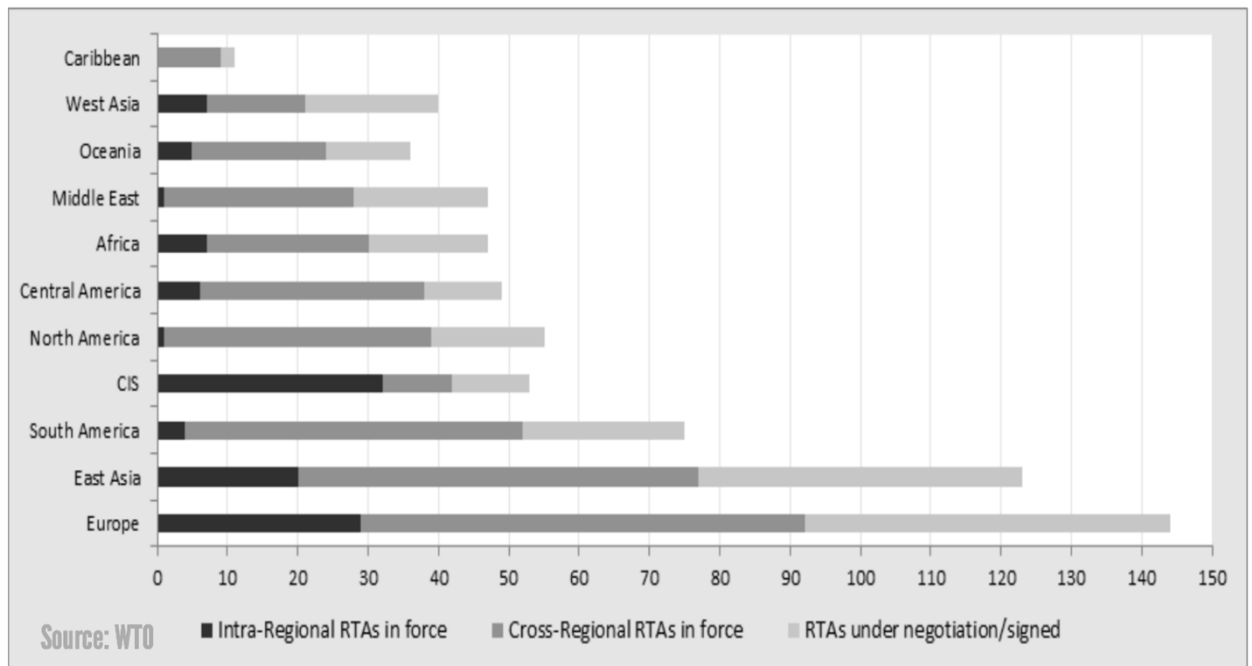

Рис. 1.15. Регіональний розподіл угод про вільну торгівлю

Джерело: побудовано автором за матеріалами Світової організації торгівлі.

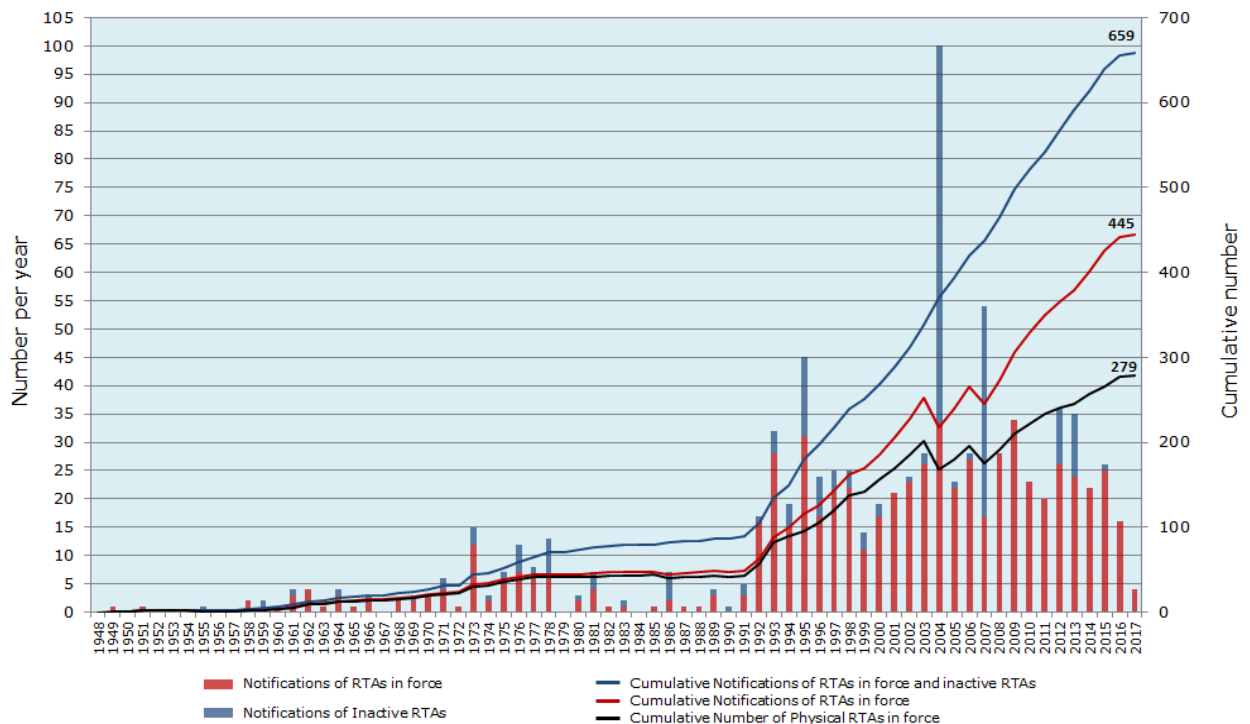

Рис. 1.16. Динаміка укладення регіональних торговельних угод

Джерело: побудовано автором за [377].

Залучення країни до однієї з організаційних форм інтеграції не є свідченням урахування її інтересів і досягнення ефекту від лібералізації

торгівлі. Проте є приклади РТУ, для яких упродовж останніх десятиліть відбулися позитивні зміни у взаємній торгівлі країн (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Динаміка торгівлі товарами між країнами в межах об'єднання

Об'єднання \ Рік	1995	2000	2007	2008	2009	2010	2012	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Експорт, % до загального експорту об'єднання										
ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)	24,9	23,0	25,2	25,4	24,6	25,0	25,9	25,4	24,3	24,0
CARICOM (Caribbean Community)	14,4	15,5	11,7	14,2	11,9	12,8	11,0	11,5	11,7	12,5
COMESA (Common Market for Eastern and Southern Africa)	5,7	4,8	5,0	5,4	7,0	7,2	7,4	9,6	11,4	9,9
ECOWAS (Economic Community of West African States)	9,4	9,2	8,3	9,2	9,5	7,4	7,4	8,0	10,3	11,7
EFTA (European Free Trade Association)	0,7	0,6	0,7	0,8	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5
EU28 (European Union)	61,8	67,7	68,1	67,2	66,6	64,8	61,9	62,6	62,6	63,7
FTAA (Free Trade Area of the Americas)	52,8	61,3	56,9	56,3	54,2	54,8	55,0	55,8	55,6	54,9
MERCOSUR (Southern Common Market)	19,1	18,1	13,7	13,8	14,5	14,7	13,3	13,1	13,3	14,0
NAFTA (North American Free Trade Agreement)	46,0	55,7	51,3	49,5	48,0	48,7	48,6	50,2	50,4	50,2
Імпорт, % до загального імпорту об'єднання										
ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)	18,0	22,2	25,8	24,9	24,9	24,8	23,5	23,1	23,3	22,6
CARICOM (Caribbean Community)	8,6	8,9	10,4	11,3	8,5	9,7	8,8	8,6	8,0	8,0
COMESA (Common Market for Eastern and Southern Africa)	4,2	5,0	5,5	5,7	6,0	6,5	6,0	5,9	5,8	5,6
ECOWAS (Economic Community of West African States)	8,4	12,5	10,3	10,8	9,5	9,1	10,1	9,7	9,9	10,0
EFTA (European Free Trade Association)	0,9	0,8	0,8	0,9	0,8	0,7	0,8	0,7	0,6	0,6
EU28 (European Union)	59,8	61,3	61,0	59,1	59,5	57,8	56,2	58,6	59,0	59,7
FTAA (Free Trade Area of the Americas)	44,6	46,4	41,8	41,7	41,1	41,4	41,9	41,8	39,6	39,1
MERCOSUR (Southern Common Market)	17,7	20,1	18,4	17,3	17,8	17,3	15,2	13,6	13,8	15,2
NAFTA (North American Free Trade Agreement)	37,7	40,0	33,7	33,1	32,8	33,4	33,7	34,8	33,5	33,2

Джерело: побудовано автором за даними ЮНКТАД. URL:

<https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>

Наприклад, створення NAFTA передбачало забезпечення сприятливих умов для розвитку торгівлі та зменшення тарифних бар'єрів, що і було досягнуто (зросли обсяги залучених інвестицій і виробництва, зменшення тарифних бар'єрів між країнами суттєво вплинуло на цінову політику, урядові контракти стали доступними для всіх країн-членів), проте участь країн у групі виявилася доволі нерівною, що підтверджується просторовими та галузевими асиметріями, і для Мексики це спричинило чимало викликів і ризиків (проблеми із сільським господарством, міграцією та ін.) [389].

Країни Латинської Америки і Карибського регіону пройшли успішний шлях регіональної інтеграції, проте на власних економіках відчули певні потрясіння через глобальні дисбаланси, переживши «шок міжнародних фінансів», «технологічний шок», «ліберальний шок», оскільки реформи у країнах цього регіону проведено з доволі багатьма помилками. Саме тому процес інтеграції на початку XXI ст. у країнах цього регіону мав бути спрямований на подальшу лібералізації щодо застосування тарифних і нетарифних інструментів [414].

Азійський регіон є одним з активних учасників процесів регіональної інтеграції та міжнародної торгівлі, який має власні особливості позиціонування у глобальному економічному просторі та проведення реформ, спрямованих на лібералізацію торгівлі.

. Регіональна економічна інтеграція країн здійснюється через укладення регіональних торговельних угод, проте кожне з об'єднань характеризується різною участю цих країн і вимогами щодо цих процесів (рис. 1.17), що підвищує значення внутрішньорегіональної торгівлі та інвестицій для регіону. Варто зазначити, що існує також велика кількість двосторонніх угод країн Азії з країнами інших регіонів.

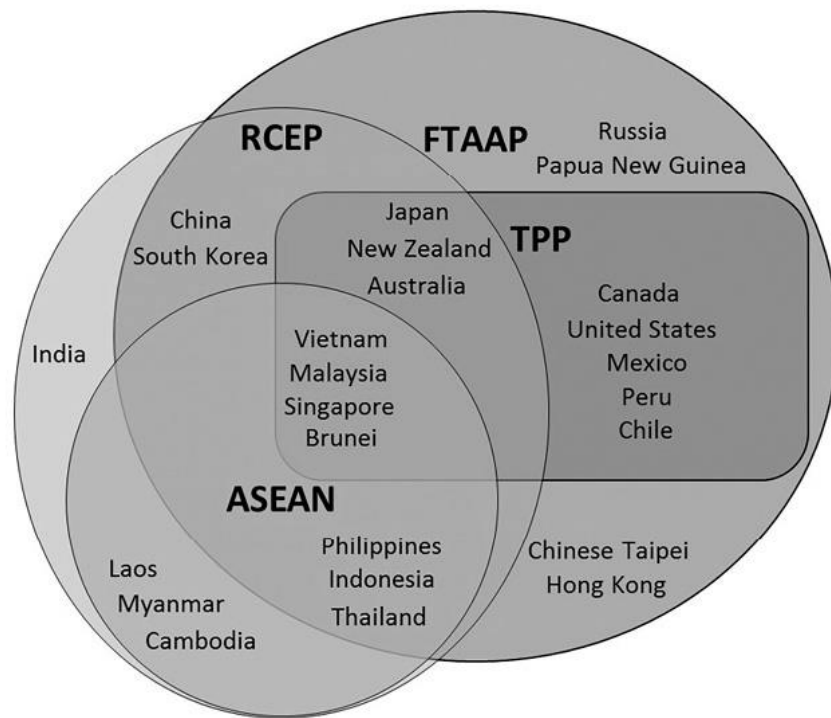

Рис. 1. 17. Процеси інтеграції в Азійському регіоні [280]

Швидка реакція країн Азії на будь-які глобальні зміни та готовність до реформ у майбутньому може бути запорукою укріплення їхнього позиціонування в глобальному просторі, зважаючи також на проблеми у врегулюванні міжнародної торгівлі в межах членства країн у Світовій організації торгівлі, оскільки складовою цих процесів є лібералізація тарифів у межах спільного митного простору. Так, наприклад, Угода у сфері торгівлі товарами ASEAN Trade in Goods Agreement (ATIGA) сприяла тому, що такі країни, як Бруней, Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур і Таїланд, відмінили імпортне мито в межах АСЕАН на 99,65% товарних позицій; Камбоджа, Лаос, М'янма і В'єтнам на 98,86% товарних позицій знизили ставки мита до рівня 0–5% [279]. Разом з тим, загрозою активізації торгівлі та інвестування у цьому регіоні залишається практика застосування країнами нетарифних бар'єрів [280], причому динаміка має зростаючу тенденцію (додаток А, рис. А2).

Додатковим поштовхом для проведення внутрішніх структурних реформ для країн-членів ASEAN та покращення тарифної політики й умов торгівлі

може бути участь у Транстихоокеанському партнерстві (ТТТ) (Trans-Pacific Partnership (TPP)) [390]. Передбачається, що ТТТ створить умови для суттєвого зниження тарифних ставок (до 99% ставок у торгівлі між країнами буде усунено) відповідно до угоди (проте вихід США у 2017 р. з угоди вніс значні зміни в лібералізацію митного тарифу), ефективного проходження товарів, повордження з експрес-відправленнями, електронної обробки митної документації, запровадження системи управління ризиками, забезпечення прозорості [327; 373].

Для країн Південної Азії регіональне інтеграційне співробітництво не забезпечило значних економічних ефектів. Мається на увазі створення такого об'єднання, як Асоціація регіонального співробітництва країн Південної Азії (SAARK), оскільки рівень їхньої економічної інтеграції є дуже низьким [375]. Передусім при створенні між цими країнами існували не тільки економічні відмінності, а й політичні проблеми (конфлікт Індія-Пакистан). Окрім того, країни-члени об'єднання тривалий період дотримувалися політики високих митних тарифів. У 1993 р. було започатковано Угоду про преференційну торгівлю (SAPTA, South Asian Preferential Trade Agreement), у 1995 р. вона трансформувалася в Угоду про вільну торгівлю (SAFTA, South Asian Free Trade Agreement). Таким чином, до 1995 р. (черговий саміт країн SAARK, на якому прийнято рішення про створення зони вільної торгівлі) не було вжито важливих заходів для розвитку внутрішньорегіонального співробітництва та збільшення частки внутрішньогрупової торгівлі. З 1995 р. відбулося поступове зниження митних тарифів між країнами. Водночас країни розглядали різні варіанти співпраці, в тому числі і в рамках укладення двосторонніх угод між собою. У 2004 р. країни підписали Рамкову угоду про зону вільної торгівлі в Південній Азії. В межах об'єднання триває постійний пошук ефективних напрямів співробітництва: переглядаються рівні тарифного захисту національних економік (рис. 1.18), узгоджується й скорочується перелік «чутливих» товарів», розвивається співробітництво між митними адміністраціями країн-учасниць.

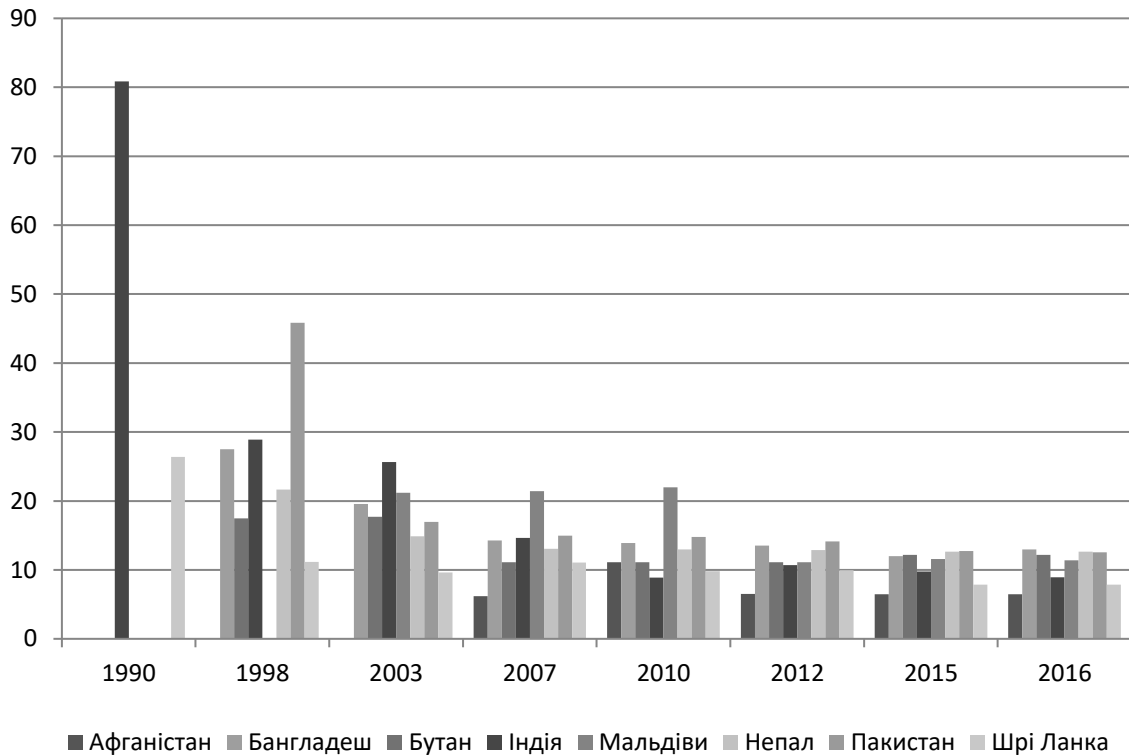

Рис. 1.18. Динаміка середньоарифметичних ставок мита в країнах Південної Азії

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку. World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator>).

Однак вирішення потребують питання інфраструктурного та логістичного забезпечення переміщення товаропотоків між країнами, диверсифікація експортних товарних потоків, зменшення нетарифних бар'єрів, стандартизація митних формальностей, автоматизація процесів митного контролю. Такі заходи сприятимуть підвищенню ефективності угоди, оскільки більшість країн вирішує питання зміни умов торгівлі в межах двосторонніх угод, а єдиного митного простору на практиці досі не створено, відповідно їхній вплив на макроекономічні показники є різним.

Прикладом досягнення незначних результатів у процесі інтеграції для торгівлі в межах інтеграційних угруповань є країни Африки (рис. 1.19). Торгівля в межах групи є не настільки значною, проте вона значна в межах цього регіону (очевидно, що в цьому разі важливу роль відіграють питання транспортування).

Рис. 1.19. Структура індексу регіональної інтеграції в Африці

Джерело: побудовано автором за даними Африканського Союзу.

Для оцінювання рівня регіональної інтеграції Африки використовується індекс, який охоплює 5 напрямів (торговельна інтеграція, регіональна інфраструктура, виробнича інтеграція, вільне переміщення людей, фінансова інтеграція), які є важливими для ідентифікації рівня, та 16 показників (рис. 1.19) [275].

Середнє значення індексу в 2016 р. становило 0,470, що є дуже низьким показником, якщо врахувати, що шкала індексу охоплює коефіцієнти від 0 (низький рівень інтеграції) до 1 (високий рівень) (табл. 1.6). Серед усіх груп лише для трьох з них індекс перевищує середнє значення, проте незначно. Серед складових індексу найслабшою є виробнича інтеграція (середнє значення становить 0,384) та фінансова (0,381), що пояснюється слабким розвитком фінансового сектору в країнах цього регіону. Щодо стану

інфраструктури слід зазначити, що її низький рівень стримує не лише процеси інтеграції, а й економічного зростання.

Таблиця 1.6

Значення індексу регіональної інтеграції в Африці

	Індекс регіональної інтеграції	Торговельна інтеграція	Регіональна інфраструктура	Виробнича інтеграція	Вільне переміщення людей	Фінансова інтеграція
CEN-SAD	0,395	0,353	0,251	0,247	0,479	0,524
COMESA	0,415	0,572	0,439	0,452	0,268	0,343
EAC	0,540	0,780	0,496	0,553	0,715	0,156
ECCAS	0,454	0,526	0,451	0,293	0,400	0,599
ECOWAS	0,509	0,442	0,426	0,265	0,800	0,611
IGAD	0,457	0,505	0,630	0,434	0,454	0,221
SADC	0,531	0,508	0,502	0,350	0,530	0,397
UMA	0,459	0,631	0,491	0,481	0,493	0,199
Середнє значення	0,470	0,540	0,461	0,384	0,517	0,381

Джерело: складено автором за даними Африканського Союзу. Africa Regional Integration Index – Report 2016. URL: <http://repository.uneca.org/bitstream/handle/10855/23200/b11561531.pdf?sequence=1>.

Процеси регіональної інтеграції ускладнюються тим, що багато торговельних угод на практиці не виконується, зберігається високий рівень нетарифного захисту економік, країни змінюють власну політику щодо встановлення митних тарифів, одночасно приймають участь у кількох блоках, нестабільною є державна політика, суттєво відрізняються темпи економічного зростання між різними регіонами Африки.

Найтипівішим приладом успішної глибокої інтеграції є Європейський Союз, який пройшов усі етапи інтеграції та зумів зберегти свою першопочаткову ідею при створенні, зокрема забезпечення безперешкодного руху товарів, капіталу, робочої сили між країнами-учасницями. Саме це залишається мотиваційним механізмом для набуття країнами членства в ЄС. Водночас ЄС продовжує політику інтеграції [131], періодично переглядає

концепції розвитку, зокрема йдеться про Стратегію Європа-2020, вектори співробітництва з «третіми» країнами.

Європейська модель захисту внутрішнього ринку в умовах зростаючої глобалізації залишається, незважаючи на наявні труднощі в існуванні Європейського Союзу, прикладом успішно реалізованої зовнішньоекономічної та зовнішньоторговельної стратегії країн. Європейський Союз – це приклад інтеграції країн, які, делегувавши частину своїх повноважень, отримали стабільність економічного середовища та безпеку митного простору. Спільна політика ЄС дала змогу уніфікувати правила переміщення товарів, гармонізувати митну систему, запровадити спільні ініціативи щодо «третіх» країн, захистивши цим національні інтереси кожної країни-члена ЄС. На сьогодні економічний та митний простір ЄС є прикладом як інституційного, так і параметричного збалансування простору, який формувався історично та еволюційно. Відповідно інтеграція «третіх» країн у цей простір є викликом для стабілізації економічного розвитку ЄС.

Європейські країни розробили власну систему відносин у межах інтеграційного об'єднання, яка має глибоке історичне коріння та еволюційні передумови [104], адже формування ЄС мало поступовий характер, неодноразово країни європейського простору об'єднувалися проти зовнішніх загроз, однак гострими завжди були дискусії щодо моделі майбутнього розвитку [247]. Дотримуючись концепції державного суверенітету, Європа перебувала у пошуку власної альтернативи, а пришвидшенням процесів об'єднання стали економічні чинники та зовнішні загрози. Науковці доходять висновку, що розширення зовнішньої торгівлі та економічного співробітництва країн ЄС супроводжується суперництвом між двома ідеологічними напрямками регулювання міжнародної торгівлі: ідеями вільної торгівлі та протекціонізму, які зародилися саме в Європі. Разом з тим, наднаціональна ідея об'єднання сприяла консолідації країн для протистояння в ХХ ст. зростаючій гегемонії США. Так, країни Європи не мали іншого вибору, ніж позиціонувати себе як єдина сила в реалізації спільних інтересів, оскільки

тривалі зовнішньоторговельні війни й протекціоністські заходи негативно впливали на їхню економіку.

Відносини партнерства стали можливими завдяки спільним зусиллям щодо вирішення стратегічних геоекономічних завдань та одночасного збереження примату національних інтересів через так звану зовнішньоторговельну політику щодо «третіх» країн. Довготермінове взаємне дотримання інтересів кожного з учасників і консолідація зусиль для вирішення суперечностей, що виникають у процесі взаємодії, – це засадничі принципи стратегічного партнерства у зовнішньоторговельній і митній сферах для Європейського Союзу. Основою такого партнерства є: спільні соціально-економічні цінності; правове забезпечення співробітництва; розширення його сфер; взаємний довготерміновий інтерес; розробка спільної стратегії досягнення визначених цілей; відмова від дискримінаційних та ультимативних заходів; урахування інтересів усіх сторін співробітництва; дотримання задекларованих принципів співпраці; ефективність реалізації стратегічного партнерства.

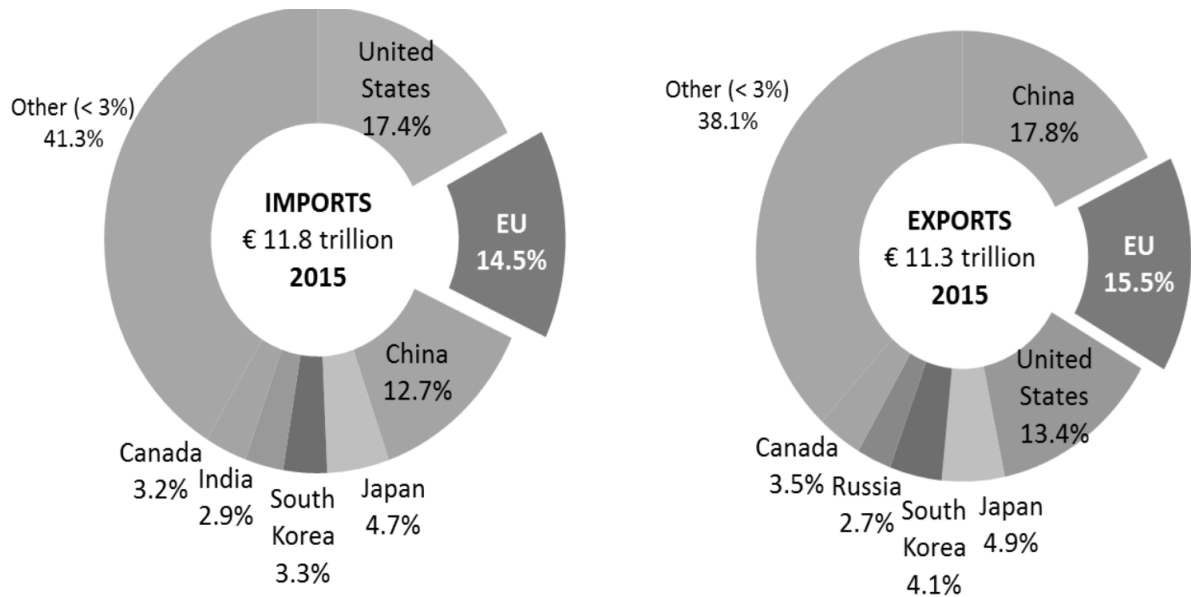
Європейська модель розвитку не позбавлена недоліків, у ній також присутні, як і в будь-якій економічній системі, внутрішні дисбаланси та проблеми. Однією з проблем є диференціація країн-членів ЄС як за рівнем економічного розвитку так і за характеристиками людського розвитку. З огляду на це країни-члени розробляють нові механізми функціонування, зважаючи на загрози внутрішнього (наприклад, перерозподіл сфер політично-економічного впливу між країнами) та зовнішнього (посилення впливу США та азійських країн, зокрема Китаю) характеру. Водночас країни Європи дедалі більше дистанціюються одна від одної через геополітичні інтереси, відмінні соціальні стандарти, систему інтересів, що поглиблює асиметрії в їхньому розвитку. Така ситуація впливає також на зовнішньоторговельну активність цих країн.

Розширення Європейського Союзу не змінило участі інтеграційного об'єднання у формуванні глобальних ланцюгів доданої вартості, хоча активну

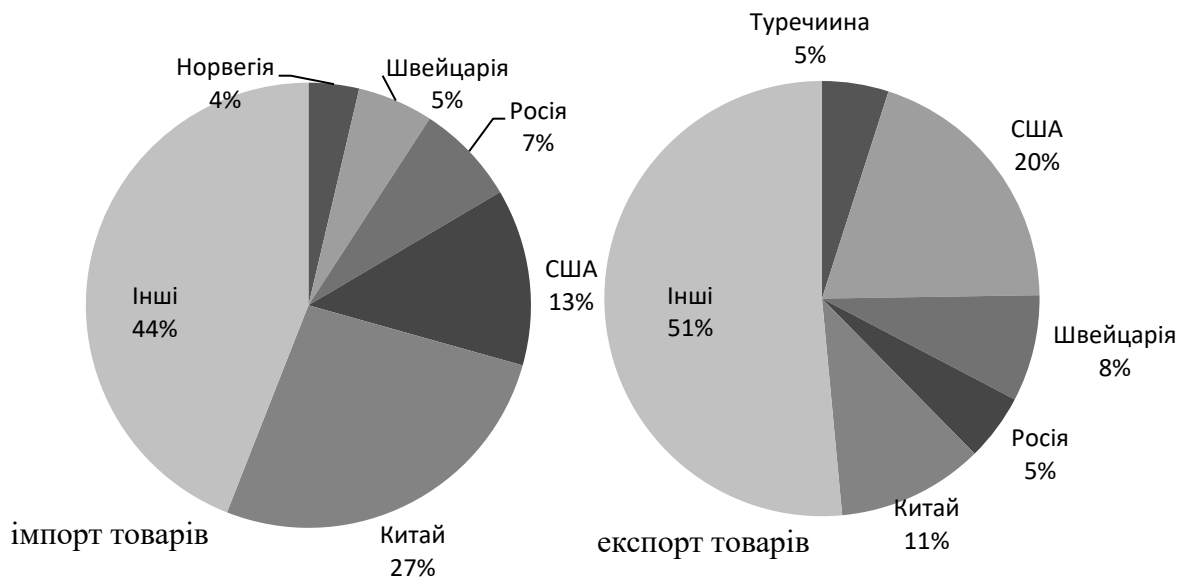
роль у ньому відіграли саме нові країни-члени. Разом з тим, порівняно з іншими країнами світу, країни-члени ЄС демонструють найбільше зростання частки створеної за межами країни доданої вартості послуг у сукупному експорті.

Спільна політика ЄС, яка ґрунтується на узгодженні інтересів, є рушійною силою міжнародного співробітництва. У цьому контексті ЄС поєднує інтереси як суспільства як споживача товарів і послуг та виробника, так і окремих країн-членів, які мають пріоритетність у вирішенні питань спільної торговельної політики. Зовнішньоторговельна політика ЄС є певною мірою автономною, проте це не заперечує участі цих країн у торгівлі з «третіми» країнами.

Сформована спільна політика забезпечила певні переваги для кожної країни-члена. По-перше, внутрішні інтереси є особливо вразливими щодо існуючої багаторівневої системи торговельної політики, тому країнам самотужки складно протистояти інтересам інших потужних гравців глобального економічного простору, оскільки в ЄС також існують регіональні диспропорції розвитку країн і так само, як у світі, сформовані центр і периферія. По-друге, у глобальній торговельній системі ЄС позиціонує себе як представник інтересів 28 країн, дотримується умов багатосторонньої системи торговельної політики, в рамках СОТ протидіє недобросовісній практиці країн у зовнішній торгівлі, запроваджує колективні рішення щодо безпеки митного простору. По-третє, європейська інтеграція має правову та інституційну основу, в тому числі в митній сфері [111]. Серед країн-нечленів ЄС 78% торгівлі об'єднання припадає на ті, з якими укладені угоди про спеціальні митні умови. У 2015 р. як за імпортом, так і за експортом, Європейський Союз посідав друге місце у світовій торгівлі (рис. 1.20). У 2017 р. основні торговельні партнери ЄС були США, Китай, Росія, Швейцарія (рис. 1.20 б).

а) частка Європейського Союзу у світовій торгівлі

б) основні партнери ЄС у торгівлі товарами

Рис. 1.20. Частка Європейського Союзу у світовій торгівлі у 2015 р.

(а) та основні країни-партнери у 2017 р. (б)

Джерело: побудовано автором за даними Європейської Комісії. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/news/themes-in-the-spotlight/trade-in-goods-2017>

Важливий акцент у зовнішньоторговельній політиці зроблено на заходах захисту внутрішнього ринку угруповання, впроваджуються новітні технології у діяльність митних органів, удосконалюється митна логістика (у 2016 р.

основними видами транспорту, які використовувалися при зовнішньоторговельних операціях, були морський (постачалося 47% експорту товарів та 51% імпорту) і повітряний (відповідно 29% і 25%). У процесі митного контролю залучено 2140 митних офісів із чисельністю персоналу 114365 осіб. У 2016 р. митними органами ЄС опрацьовано 313 млн. митних декларацій, з них: 168 млн. імпортних SADs, 129 млн. експортних, 16 млн. транзитних. Дотримання вимог спрощення митних процедур і тривала практика функціонування електронної митниці сприяли тому, що 99% митних декларацій надходить в електронній формі; 93% імпортних митних декларацій опрацьовується протягом 1 год., 4% – протягом 12 год., 1% – більше 48 год. Застосування електронних митних ініціатив в ЄС ґрунтується на законодавчих актах ЄС [354], які сприяють активізації зовнішньої торгівлі та прогресу досягнень у створенні безпаперового митного середовища [273]. Для України це питання є актуальним, оскільки постійно здійснюється впровадження інформаційних технологій у діяльність митниць для спрощення митних процедур, зменшення ризиків для національного митного простору [77]. Для України досвід ЄС є актуальним і важливим, бо, обравши курс на створення поглибленої зони вільної торгівлі, наша країна впродовж тривалого періоду здійснювала заходи щодо гармонізації основних напрямів економічної політики з вимогами ЄС, проте поряд з перевагами існують і ризики в ході імплементації Угоди про асоціацію з ЄС [264]. На сьогодні зовнішньоторговельні зв'язки України диверсифіковані як за географічною, так і товарною структурами, проте пріоритет надається європейському вектору співробітництва та побудові стабільної системи відносин стратегічного партнерства, гармонізації національної системи митного регулювання та адаптації європейської практики в країні.

Розширення Європейського Союзу на схід, вступ нових членів створили певні загрози для митного простору ЄС, оскільки саме східні кордони на сьогодні є найбільш вразливими для порушення митних правил, контрабанди, нелегального перетину кордону. Серед пріоритетних напрямів забезпечення

безпеки митного простору ЄС залишається протидія торгівлі людьми та боротьба з контрабандою товарів. У 2016 р. загалом митницями ЄС було вилучено 298,9 т наркотичних речовин; 4,6 млрд. сигарет; 6256 одиниць вогнепальної зброї; 1 млн. одиниць боєприпасів; 1520 одиниць вибухівки; 41 млн. контрафактних товарів на загальну суму 672 млн. євро; 37 млн. одиниць товарів ідентифіковані як небезпечні; встановлено 3500 порушень положень CITES; у 96 випадках виявлено спроби нелегального переміщення культурних цінностей; встановлено 571 випадок незадекларованої готівки на суму більш як 50 тис. євро [323].

Пріоритетами митної політики ЄС за ведення спільної зовнішньоторговельної політики є такі: захист і безпека митного простору ЄС; протидія нелегальному переміщенню товарів та людей; сприяння добросовісній торговельній конкуренції «третіх» країн; спрощення митних процедур та ефективність контролю за переміщеннями товарів через кордон; посилений контроль за товарами, які становлять загрозу життю та здоров'ю людей, навколишньому середовищу; підтримка митних ініціатив країн, з якими ЄС має спільний кордон, та зміцнення співробітництва.

Разом з тим, світова економіка характеризується в останній період значною нестабільністю у фінансовій і торговельній сферах [413], що відповідно впливає на застосування країнами радикальних протекціоністських заходів захисту власних інтересів. Навіть у межах ЄС не всі країни однаково можуть гарантувати безпеку митного простору. Однак активізувався рух товарів і капіталу й переміщення осіб між країнами, відбувається гармонізація та уніфікація умов міжнародного співробітництва, які пришвидшують інтеграцію національних економік, досягнуті домовленості між країнами про спрощення умов торгівлі та інвестування, розширюється культурний обмін тощо. Водночас поширюються нові виклики для розвитку митного простору як складової економічного. Саме тому впродовж століття залишаються актуальними дихотомії «національний економічний (у т. ч. митний) простір – глобальний економічний простір», «протекціонізм – вільна торгівля» як

складові зовнішньоекономічної (митної) політики. За умов глобальних викликів і деструктивних внутрішніх трансформацій, для країн важлива роль відводиться виробленню механізмів протидії викликам митного простору. І для цього в Європейському Союзі сформована доволі потужна інституційна база [190].

Європейська практика організації спільного митного простору має глибоке історичне минуле, яке стало об'єднавчим чинником для вироблення спільної зовнішньоторговельної політики. Разом з тим, утримувати єдність для Європейського Союзу стає дедалі важче, адже розбіжності всередині між його членами – це найпотужніший виклик для його цілісності. А в умовах зростаючої кризи та глобальної нестабільності спостерігаються значні відмінності серед країн-членів за показниками розвитку, посилюється негативне сприйняття міграційної політики. Міграційна політика стала черговим викликом, поряд з економічними проблемами, для митного простору ЄС. Водночас європейські кордони потребують посиленої уваги через спрощення митних процедур та умов проходження контролю, що визначає пріоритети митної політики ЄС для забезпечення захисту митного простору.

Проведений аналіз основних тенденцій спільної зовнішньоторговельної політики ЄС підтвердив, що європейська модель об'єднує країни як відкриті самоорганізовані соціально-економічні системи, спільні зусилля яких спрямовані на забезпечення їхнього розвитку та економічного зростання, збереження власних інтересів і безпеки митного простору, підвищення стійкості до зовнішніх впливів, враховуючи зростання дисбалансів у світовій економіці та відсутність ефективної глобальної торговельної архітектури. Зростання ступеня стійкості експорту ЄС вказує на неготовність країн Європейського Союзу до зміни ринків збуту і переорієнтацію на нових торговельних партнерів, тобто зберігається підтримка зовнішньоторговельних інтересів традиційних країн експорту. У цьому контексті серйозним викликом для митного простору Європейського Союзу вважаємо позицію Великобританії щодо виходу з членства. Приклад Великобританії певним

чином порушує 100% впевненість у ефективності безмитного простору ЄС для зовнішньоторговельної політики країни, адже вона обрала зовнішні ринки, за межами ЄС, незважаючи на існуючі там тарифні та нетарифні бар'єри. У подальшому Brexit може змінити обсяг нетарифних заходів та митних процедур щодо товарів, які походять з ЄС, час очікування на кордоні, тощо, що, безумовно, вплине на скорочення експорту до Великобританії, а в подальшому – на структуру зовнішньої торгівлі ЄС.

Проте, як засвідчує практика торговельного співробітництва країн, продовжується недобросовісна конкуренція, здійснюється застосування дискримінаційних і протекціоністських заходів. Відповідно подальший розвиток як глобальної, так і регіональної інтеграції, має базуватися на партнерстві між країнами, що не обов'язково передбачає утворення регіональних інтеграційних об'єднань (наприклад, БРІКС), у тому числі у форматі глибокої інтеграції. Серед основних проблем економічної інтеграції країн, що перешкоджають збалансуванню митного простору, слід визначити такі:

- посилення кризових явищ і зростання нестабільності в світі, що не дають змоги об'єктивно прогнозувати розвиток міжнародної економіки і торгівлі. Хоча за правильно обраної стратегії участь країн у РТУ збільшує їхні можливості протистояти викликам, забезпечуючи сприятливі умови у взаємній торгівлі;

- лобіювання економічно розвиненими країнами власних інтересів у процесі глобальної інтеграції;

- поява нових лідерів у міжнародній торгівлі (наприклад, Китаю), центрів сили, партнерських зв'язків, які в майбутньому можуть трансформуватися в РТУ;

- загострення національної, в тому числі економічної, безпеки;

- відсутність стійких структурних реформ в країнах, що розвиваються;

- надмірна торговельна взаємозалежність країн або відсутність економічного інтересу між країнами;

- суперечності між заходами національної політики захисту інтересів країни та політикою організації чи об'єднання;
- інші.

Таким чином, дослідження підтверджує важливість процесів інтеграції (як глобальної, так і регіональної) для збалансування митного простору. Проте очікувані ефекти від цих процесів зовсім різні, незважаючи на зниження або відміну тарифів, зменшення нетарифних бар'єрів. СОТ як основна глобальна інституція пройшла складний еволюційний шлях, щоби виробити систему узгодження інтересів країн-членів. І навіть за цих умов спостерігаємо значну неоднорідність митного простору, різні стратегії поведінки країн після набуття членства, відмінності у позиціях захисту національної економіки. Це і було поштовхом для активізації укладення країнами регіональних торговельних угод. Проте, як свідчить практика, навіть у межах регіональних об'єднань країни використовують заходи захисту національних ринків. Вважаємо, що подальша економічна інтеграція, відбуватиметься успішно, якщо прийняття зобов'язань країнами при вступі в СОТ або регіональне об'єднання супроводжуватиметься не лише зняттям тарифних обмежень, а й дотриманням домовленостей за стійкої інтеграційної взаємодії, спрямованої на збалансування глобального митного простору.

Висновки до розділу 1

1. Останнє століття характеризується зміною напрямів і пріоритетів розвитку глобального економічного середовища. Ефективність соціально-економічного розвитку країн світу, в т. ч. зовнішньоекономічної складової як однієї з пріоритетних стратегічних орієнтирів розвитку, залежить від рівня дієвості інституціонального і нормативно-правового середовища. Ефективність зовнішньоекономічної політики визначається ступенем синергії національних інтересів країн з метою забезпечення поглибленої інтеграції в глобальний простір. Економіки країн світу виступають інтегральними компонентами глобального економічного простору, структурні й

функціональні зв'язки між якими окреслюють відтворювальний процес світового суспільства. Значимість митного простору в глобальній системі економічних координат визначається такими закономірними ознаками глобального економічного розвитку як полярність і нерівномірність, що, відповідно, потребує забезпечення балансу між рівнем національної безпеки і активності у глобальному просторі.

2. Митний простір не є статичним, а зазнає постійних трансформацій, еволюціонує у відкриту систему, тому потребує розробки митної політики з врахуванням орієнтованих на лібералізацію параметрів міжнародного нормативно-правового середовища і, водночас, необхідності забезпечення якісного митного контролю. Системі характеристики формування митного простору включають його характерні ознаки, детермінанти формування, функції, принципи і критеріальні ознаки структурування. Становлення і формування митного простору визначається вектором внутрішньої економічної політики й інтеграційним курсом країни.

3. Джерелом дисбалансів митного простору є відсутність у світовій практиці концептуального підходу до досягнення оптимального співвідношення між лібералізаційними і протекціоністськими заходами зовнішньоекономічної політики країни. На сучасному етапі розвитку економічної думки, концепції протекціонізму і вільної торгівлі пропонують широкий спектр можливостей поєднання захисних і лібералізаційних заходів, параметри якого у певний момент часу залежать від соціально-економічних умов певної країни. Протекціонізм і вільна торгівля утворюють дихотомію: під впливом глобальних трансформацій, особливо деструктивного характеру, зовнішньоекономічна політика країни, яка є основною складовою митного простору, передбачає одночасне або перемінне використання заходів обох теоретичних моделей економічного розвитку. Дисбаланси митного простору, будучи залежними змінними від глобальних викликів і деструктивних внутрішніх трансформацій, є детермінантами виникнення і формування, рушійними силами і, водночас, завданнями цих теоретичних моделей.

4. Регіональна інтеграція становить паралельні і взаємодоповнюючі до глобалізації процеси. Вибір країною організаційної форми економічної інтеграції зумовлений необхідністю збалансування митного простору, відправна точка досягнення якого представлена особливостями соціально-економічного розвитку цієї країни. Емпіричний досвід європейської моделі регіональної інтеграції демонструє сприяння покращенню структурно-функціональних параметрів митного простору, проте світова практика торговельного співробітництва країн чітко окреслює проблеми економічної інтеграції на шляху до збалансування митного простору. В контексті регіонального зрізу, економічна інтеграція, окрім очікуваних позитивних ефектів, призводить до значної неоднорідності митного простору, що дає поштовх до укладання регіональних торговельних угод – альтернатива регіональній інтеграції. Злагожене функціонування митного простору країн регіонального інтеграційного об'єднання залежить не лише від лібералізації політики тарифного регулювання, а й дотриманням домовленостей на збалансування глобального митного простору.

Основні результати розділу опубліковані у працях: [20; 24; 33; 42; 51; 52; 53; 54; 56; 103; 106].

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ РИЗИКООРІЄНТОВАНОЇ ПАРАДИГМИ МИТНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ ТА СПРОЩЕННЯ МИТНИХ ПРОЦЕДУР

2.1. Теоретичний базис та методологія формування ризикоорієнтованої парадигми митного простору

Глобальне середовище зазнає постійних трансформацій, змінюючи традиційні та формуючи нові підходи до визначення ризиків, що виникають, їхньої ідентифікації та моделі управління ними, що впродовж останніх десятиліть щораз змінюються. Якщо у ХХ ст. ризик вважався негативним феноменом діяльності, який потрібно було нівелювати, то під впливом глобалізації він перетворився на імператив глобального економічного розвитку, вдале управління яким і врахування у діяльності забезпечують досягнення позитивних ефектів.

Ризики є у всіх сферах людської діяльності: економічної, соціальної, природної, технологічної, підприємницької, де є необхідність побудови прогнозів соціально-економічного розвитку. Тому теорія ризиків – це міждисциплінарна наука, категорії і закономірності якої можуть бути використані в техніці, політиці, економіці, соціальній та інших сферах. Питання про зміст категорії ризику є вихідним при аналізі проблеми управління ризиками у ХХІ ст.

Категорія ризику розглядається у багатьох аспектах, як філософська, технічна, інженерна, математична, політична, природна, соціальна, економічна та ринкова категорія. Таким чином, категоріальне наповнення поняття ризику є широким та багатограним і має особливості з точки зору цілей окремих галузей знання, що базуються на категоріях філософії. Тому будь-який конкретний, в тому числі економічний, аналіз категорії ризику у суспільних

відносинах необхідно почати з розгляду фундаментального філософського поняття, побудованого на загальних засадах економічної теорії та філософії, формуючи теоретичний базис ризиків у сучасній науці.

Поняття «ризик» вживається у розрізі різноманітних сфер людської діяльності, оскільки корінь слова походить з давньогрецької *ρίσκόν* – «небезпека» та латинської *resesō* – «відсікати», «скорочувати», і це означає, що в різному розумінні люди використовують цей термін вже не перше тисячоліття [290].

У наукових концепціях поняття «ризик», незалежно від сфери виникнення та вияву, невід’ємно пов’язане із невизначеністю. У більшості наукових досліджень невизначеність трактується як відсутність достатньої інформації, необхідної для прийняття рішення. Так, О. Ястремський зазначає, що історія ризику – це історія *homo sapiens* [270], з чим складно не погодитися, а невизначеність «...відображає об’єктивну неможливість отримання абсолютного знання про внутрішні та зовнішні умови їхнього функціонування, неоднозначність параметрів». Відповідно, існує множина станів, яка детермінує невизначеність. Суперечності у розумінні поняття «ризик» зумовлені його суб’єктивно-об’єктивною природою та існуванням альтернативності будь-якого вибору із множини доступних.

У розумінні У. Бека [284], Е. Гідденса [332], Р. Даля [307], Д. Істона [317] та Н. Лумана [356], категорія ризику набуває статусу загальнонаукової категорії в ряді базових філософських дефініцій. Сутнісний характер ризиків заснований на таких загальних філософських поняттях, як: свобода і необхідність; випадковість, невизначеність і ймовірність; об’єктивність і суб’єктивність. Філософське розуміння ризиків також зазнає змін. Згідно із позицією Королівського Товариства [388], багато зовнішніх загроз навколишньому середовищу набувають фізіологічних властивостей і є об’єктивними фактами; будь-які оцінки ризику обов’язково залежать від людських суджень. Таким чином, у філософському розумінні ризики притаманні лише людині і соціальним спільнотам для оцінки можливості

здійснити свої бажання у майбутньому. Тому можна погодитися, що ризик виникає лише при усвідомленні індивідуумом справжньої свободи і прийнятті невизначеності майбутнього при багатоваріантному виборі [383]. Таким чином проявляється регулятивна здатність ризику в соціально-економічних відносинах і «функція пристосування» людини й соціуму сучасного світу.

Виходячи із таких міркувань, усі види ризиків можна класифікувати залежно від сфери їх виникнення, які пов'язані з діяльністю людини в суспільстві, тобто: технічні та інженерні, психологічні, соціологічні, економічні; ризики соціального середовища; політичні ; тощо. Цей перелік може бути продовжений, адже види людської діяльності не є статичними, а володіють здатністю до розширення.

В сучасних умовах під впливом процесів глобалізації ризики у практичній проявляються так часто, що, враховуючи їхню інтенсивність, можна стверджувати: ризик – це ключова характеристика сучасного суспільства, яка трансформувала його у «суспільство високого ризику» [321]. Такий стан найбільше проявляється в економічній сфері, яка є надто чутлива до будь яких проявів глобальної нестабільності та волатильності ринків, що й ставить економічні ризики в пріоритет серед інших.

У науковій думці відсутня єдність думок щодо джерел виникнення економічних ризиків, тому узагальнимо найбільш типові класифікації. Так, Л.М. Тепман [244] пропонує класифікацію за трьома основними групами джерел ризику як форм невизначеності соціально-економічного результату. Враховуючи позиції Ч. Лінблома [355], Г.В. Домхоффа [313], Д. Генделя [338], першу групу джерел ризиків формують ті чинники, які характеризують діяльність в умовах обмежень ресурсів і наявності можливості вибору способу досягнення поставлених цілей в умовах невизначеності інформації. На думку Е. Долана [76], жодні геніальні здібності людини не можуть знищити ризик, однак існують способи зменшити його наслідки. Погоджуємося із думкою Л.Н. Тепмана [244], що ризики характеризують ймовірність настання подій,

які ведуть до зміни рівноважного сталого розвитку соціально-економічних систем. У цій позиції чітко простежується вплив ризику на розвиток систем.

Відомі теорії соціально-економічної динаміки Р. Харрода [259], Р. Ховарда [260], М. Фрідмана [330] включають оцінювання та прогнозування ризиків в умовах асиметричної інформації, дослідження їх як постійно виникають у часі, висуваючи думку, що рівновага локальних ринків певною мірою обумовлена змінами, які мають місце в системах більш високого порядку, і коли виникають протиріччя між економічними інтересами підсистем, можна говорити про виникнення ризику. Тобто, є ризики, ймовірність настання яких і ступінь обумовлені чинниками, що не контролюються, а вжити заходів щодо їхнього зменшення можливо лише після настання ризикової ситуації.

Людство зіштовхується з ризиками під час всієї його історії розвитку, проте під впливом глобалізації ризики набули своєї масштабності, тому вкрай необхідним є знання, аналіз і узагальнення найбільш небезпечних для світового суспільства ризиків, які несуть потенційні загрози. З метою вирішення проблеми управління глобальними загрозами Всесвітній економічний форум (ВЕФ) у Давосі [438] щорічно представляє. Звіт про глобальні ризики є щорічним та у ньому розглядається 30 окремих глобальних ризиків, а також 13 основних трендів або драйверів. Відповідно, ризики поділяються на п'ять категорій: економічні, геополітичні, екологічні, соціальні та технологічні. Експерти форуму виділили 13 основних тенденцій, які сприяють посилення або послаблення впливу і питомої ваги окремих глобальних загроз, або зміни співвідношення між ризиками або їх групами. До них віднесено наступні:

- погіршення навколишнього середовища;
- старіння населення;
- зміна клімату;
- зміна ролі таких міжнародних структур, як ООН, МВФ, НАТО та інших;

- приріст середнього класу в країнах з економікою, що розвиваються;
- поляризація суспільства;
- посилення національно-орієнтованих настроїв;
- зростання числа хронічних хвороб;
- збільшення різниці в доходах;
- зростання залежності від цифрових технологій;
- географічна мобільність населення;
- зростання урбанізації.

Глобальні ризики залишаються найбільш небезпечними для країн, адже контролювати їх з огляду на розмах вкрай важко. Під глобальним ризиком розуміють подію або умову, яке може викликати значний негативний вплив на кілька країн або галузей промисловості протягом найближчих 10 років. До найбільш загрозливих відносять погіршення стану навколишнього середовища. За дослідження це домінуючий ризик у 2018 році з точки зору впливу та ймовірності виникнення. Як основні ризики розглядаються екстремальні погодні явища, великі стихійні лиха, а також нездатність людства впоратися з кліматичними змінами [438].

Зазначимо, що ці ризик безпосередньо корелюються із глобальним економічним розвитком, адже спроможні дестабілізувати як економіку і суспільство, спровокувати геополітичний конфлікт, враховуючи виснаження життєво важливих ресурсів для Землі і населення. Серед геополітичних проблеми, які викликають у експертів найбільші побоювання у 2018 р., це широкомасштабні терористичні атаки і використання зброї масового знищення. Дослідники все більше схиляються до думки, що останній ризик все таки має першочергове значення серед основних загроз розвитку світового співтовариства [410]. Серед глобальних ризиків, які стосуються усіх країн, слід виокремити і кризу в сфері управління, яка акумулює існуючі прорахунки, однак не знаходить їхнього вирішення. Як показала практика, досить часто створені міжнародні організації неефективні за результатами діяльності, прийняті конвенції і угоди практично не дають результатів через відстоювання

їхніми учасниками своїх національних, групових і політичних інтересів, зводять нанівець усі спроби об'єднання для співпраці і вирішення проблем. За таких умов консолідація зусиль світової спільноти щодо вирішення глобальних проблем приречена на неуспіх. В останні десятиліття зростає криза управління на рівні країн, коли зростає недовіра громадянського суспільства до влади, що стає причиною дестабілізації ситуації в країні, зростання протестів, а відтак – погіршує діловий імідж країни та привабливість для інвесторів [422].

Неспроможність країн виробити механізми для боротьби з геополітичними загрозами, низький рівень довіри і порушення взаємних зобов'язань між державами і громадянами послаблюють системи управління, провокуючи тим самим нагнітання внутрішніх протистоянь, посилення регіональної або глобальної нестабільності, можливості військових конфліктів. Серед дестимулюючих факторів виділяють значну корупційну складову в органах державного управління, розповсюдження практики використання влади та службового становища в своїх особистих цілях (зловживання повноваженнями). Такі ризики є типовими для країн із затяжними трансформаційними процесами, і їхнє зростання залишається тривожним сигналом щодо посилення недовіри населення до держави як інституту.

Серед ризиків глобального середовища, які за масштабністю і наслідками стали глобальними, виокремимо зростаючий вплив високоорганізованих злочинних угруповань, які сформували глобальну мережу, керовану з кримінальних центрів, на економічні і політичні тенденції. Синдикати міжнародної організованої злочинності – основні учасники кримінального бізнесу щодо нелегального переміщення людей, наркотичних речовин, заборонених видів флори і фауни. Їхня діяльність тісно пов'язана із нелегальними потоками зброї та вибухових речовин. Саме вони контролюють основну частину контрабанди та нелегального переміщення товарів через митні кордони країн. Виділяємо дві основні, найбільш критичні, проблеми

діяльності міжнародної злочинності: їхнє залучення до фінансування терористичних організацій та зрощення із державними органами влади, що є критичним для світового управління.

У контексті предмету нашого дослідження зазначимо, що такий, на перший погляд, глобальний ризик як створення і поширення усіх видів зброї масового ураження та технологій з виробництва радіоактивних матеріалів – є водночас як джерелом міжнародних і міжблокових конфліктів (які за певних умов трансформуються у збройні та військові конфлікти), так і викликом для митного простору країн. До геополітичних ризиків дослідники також відносять ескалацію економічної та ресурсної націоналізації, тобто, прагнення окремих країн експропріювати або обмежити експорт важливих для світової економіки ресурсів [353].

В умовах реалізації концепції сталого розвитку, людиноцентристської ідеї формування нового світового економічного порядку (з позицій орієнтації на людину як пріоритет розвитку), гуманізації суспільства набуває актуальності такий вид ризику – соціальний. Соціальні ризики – це не проблема однієї людини, це глобальні виклики для країн, які можуть похитнути (і вже це роблять) відносну стабільність глобальної та локальних цивілізації, зробивши окремі з них маргіналами у глобальному просторі.

Серед соціальних викликів глобального середовища найбільш значимими є: продовольча криза, яка є детермінантою поширення голоду, відсутністю доступу до якісної та калорійної їжі; хвороби – залишаються критичними для окремих груп населення та територій через поширення інфекційних захворювань, спалахи епідемій, відсутність достатніх засобів вакцинації. Соціальні проблеми спричинюють потужні дисбаланси у економічному розвитку країн та світу, поглиблюють нерівність, збільшують розрив між багатими та бідними країнами, тому їхні наслідки мають економічний і політичний характер (тут варто згадати міграційну кризу, її причини і наслідки для країн Європейського Союзу та його митного простору).

В останні десятиліття набуває загрозового значення такий процес як урбанізація, яка за умови безконтрольності може стати суттєвим викликом для глобального розвитку. Урбанізацію ідентифікують як проблему перенаселення міст, інфраструктурного колапсу, забруднення навколишнього середовища, порушення екобалансу територій. Зазначимо, що такі процеси, за відсутності належної регіональної політики, спричиняють зубожіння населення в сільській місцевості, поглиблюючи соціальну дивергенцію.

Інноваційний розвиток економік – суттєва перевага для їхнього позиціонування у глобальному просторі. Разом з тим, небувалий розвиток технологій призвів до того, що, поряд із суттєвими перевагами, вони несуть певні загрози для країн, поширюючись на усі сфери.. За дослідженнями Всесвітнього економічного форуму 2017 р. було виокремлено 12 ключових областей інновацій із притаманними їм ризиками та перевагами та їх невід’ємних ризиків і переваг [336]. До таких новацій віднесено і тривимірний друк, штучний інтелект, роботизація, поширення біотехнології, зростання доступу населення до Інтернету та мобільного зв’язку. Розвиток інформаційних технологій та інших новацій, за прогнозами аналітиків, сприятиме підвищенню продуктивності праці, мінімізує втручання людини у більшість технологічних процесів та прийняття рішень завдяки автоматизації. Революційні зміни відбудуться у медицині. Впровадження біотехнологій дозволить вирішити ряд проблем екологічного характеру, енергетичного, доступу до продуктів харчування та ін. Разом з тим, зазначені процеси можуть поглибити соціальну нерівність, адже внаслідок промислової революції зростає асоціалізація людей, в найближчому майбутньому ряд професій виявиться непотрібно, гена інженерія може призвести до ряду мутацій, посилюються виклики забезпечення кібербезпеки, тощо.

Зазначені ризики, попри глобальний характер, мають безпосередній вплив як на країни, їх митний простір, так і безпосередньо на діяльність суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності, споживачів товарів та послуг. Будь

які із наведених глобальних ризиків спроможні повністю переформувати діяльність компаній, тому із оцінювання дозволить краще зрозуміти глибину і масштаб взаємопов'язаних завдань на майбутнє, а відтак, розробити плани їх вирішення [314].

Аналіз основних соціальних, економічних і політичних проблем, які активізувалися протягом періоду 2014-2016 рр., дає підстави для висновку: їхній вплив на глобальний розвиток виявився достатньо високим, він поширився на національні економіки, поглибив рецесію світової економіки. Ймовірність повторення кризових явищ та появи нових економічних ризиків є досить високою. Об'єктивно, що економічні ризики особливо після світової економічної кризи, яка, до речі, прогнозувалася дослідниками ще до її виникнення, привертають найбільшу увагу, бо саме вони мають високий вплив на макроекономічну стабільність в країні, її залучення у міжнародну торгівлю, відтак і на безпеку митного простору.

Основні глобальні ризики та їх характерні ознаки подано у табл. 2.1. Зазначимо, що основними наслідками таких ризиків є: зростання боргового навантаження на економіку та зростання боргових зобов'язань держави, кризові явища в ключових секторах економіки, зміни на грошовому ринку, зростання рівня інфляції. В свою чергу, негативні наслідки глобальних викликів для національних економік мають зворотній вплив на світову економіку, породжуючи нові загрози для неї. І цей процес знову отримує зворотну реакцію, провокуючи кризи ліквідності, зростання дефіциту фінансових ресурсів у банків і на ринків капіталу. Таким чином, глобалізація після останньої світової економічної кризи набула негативної ідентифікації, що спричинило масові антиглобалістські виступи. Тому на сучасному етапі відновлення економічного зростання та його стабільна динаміка залишаються в пріоритеті.

Таблиця 2.1

Глобальні ризики економічної сфери

	Глобальні ризики	Характеристика
Економічні ризики	Бульбашки активів у великих економіках	нераціонально завищена вартість активів, таких як сировинні товари, житло, акції та ін. у великих економіках та регіоні
	Процеси дефляції у великих економіках	тривала майже нульова інфляція або дефляція у великій економіці або регіоні
	Дефолт великого фінансового механізму або установи	крах фінансової установи або неправильне функціонування фінансової системи яке впливає на міжнародну економіку
	Відмова / дефіцит критичної інфраструктури	нездатність адекватно інвестувати в модернізацію або захист мереж інфраструктури
	Фіскальна криза в ключових економіках	тягар надмірної заборгованості який генерує суверенні боргові кризи або кризи ліквідності
	Високий рівень структурного безробіття або неповна зайнятість	стійко високий рівень безробіття або недовикористання можливостей працездатного населення
	Незаконна торгівля	масштабна діяльність поза рамками правового поля
	Шоківі ціни на енергоносії	значне зростання або зниження цін на енергоносії
	Некерована інфляція	некероване зростання рівня цін на товари та послуги у ключових економіках

Джерело: побудовано автором.

Дослідниками обґрунтовано основні ризики, які стали ключовими для банківської системи [409]. Разом з тим, вважаємо, що вони є актуальними не лише для банків, а й для усіх суб'єктів митного простору, тому наведено основні з них:

- Кібер-загрози – швидко розвиваються і вимагають адаптивної захисту. За останні кілька років стрімкими темпами зростає рівень складності і частоти кібератак, зважаючи на доступність інструментів і навичок, необхідних для

запуску атаки. Фінансові установи, в тому числі центральні банки, є частими об'єктами гучних кібератак. Останніми роками вони поширилися і на державні інституції. Успішна кібер-атака може мати значні побічні ефекти, які можуть бути невраховані при її запуску.

- Регулювання – регуляторні зміни були постійними протягом ряду років, тому це є одним з найважливіших ризиків для інституцій. З появою будь яких змін автоматично підвищується операційний ризик, яким потребує додаткових зусиль для управління.

- Геополітичний ризик – ризик пов'язаний з швидко мінливих світовим порядком і його наслідками для фінансового сектора. Інституції можуть прораховувати ці ризики, диверсифікуючи свою діяльність. Однак, якщо ігнорувати постійну зміну ризиків і не думати про можливі сценарії, то це може виявитися критичним чинником для погіршення діяльності.

- Організаційне зміна – організаційні зміни є цілком об'єктивним процесом змін, якщо вони заплановані. У випадку неочікуваних змін як результату технологічних змін або корпоративної реструктуризації, їх результат завжди є потрясінням і супроводжується вимушеними змінами в кадровому складі.

- Несправність ІТ – збій в електронній платіжній системі та інші несправності інформаційних технологій можуть торкнутися тисячі клієнтів, що неодмінно позначиться на фінансових і репутаційних показниках інституції.

- Шахрайство – мова йде про внутрішнє шахрайство. Галузеві тенденції показують, що слабкість внутрішнього контролю може призвести до збільшення рівня втрат, пов'язаних з шахрайством, і більш тривалих термінів ідентифікації цього явища.

- Фізична атака на працівників.

- Зростаюча конкуренція. У будь яких соціально-економічних змінах є приховані ризики, які виступають потенціалом створення дестабілізуючих процесів. Слід зазначити, що всі вищеназвані глобальні ризики та тенденції в

тій чи іншій мірі надають саме прямий вплив на життєдіяльність будь-якої системи (незалежно чи це регіональне інтеграційне об'єднання, держава, регіон, місто, корпорація, фірма, сім'я, окрема особистість). Такий аналіз підтверджує, що чистих ризиків апріорі не існує, усі глобальні ризики є комплексними, переплетені між собою і взаємозалежні [277].

Аналітичні дослідження проводяться і для окремих видів ризику, відображаючи їхні зміни у тенденціях зростання /спадання. Безперечно такі дослідження є важливими, але як доповнюючі. Але, вважаємо, важливішим є розгляд кореляцій між різними ризиками, зміни моделей в динаміці. Тому розуміння взаємопов'язаного характеру ландшафту глобальних ризиків, створює передумови для зміцнення стійкості світового розвитку [291].

Для України найбільшими ризиками є: сповільнення темпів економічного зростання економіки, рецесія, зниження до критичного рівня інвестицій в основний капітал, значна сировинна залежність економіки при істотних коливаннях цін на енергоносії та сировину. Суттєвим ризиком останніх років стала висока нестабільність банківської системи, некеровані коливання курсу гривні, інфляція.

Щодо виокремлення другої групи джерел економічних ризиків, то слід акцентувати увагу на дослідженнях, в яких ризик розглядається як результат нагромадження регресивного потенціалу сучасного соціально-економічного розвитку (дослідження К. Смітта [392], Д. Ейтманата А. Стоунхілла [319]). Цей підхід має історичне підґрунтя і базується на постулатах теорії динаміки науково-технологічного прогресу, в яких акцент зроблено на деструктивних ризиках (зміна духовних і матеріальних цінностей, аж до повної їх втрати; зниження рівня безпеки через інформаційний і технологічний розвиток, зростання екологічних викликів із-за небувалий розвиток промисловості). Окремі з цих ризиків були визначені нами як детермінанти формування митного простору (рис. 1.4). Зменшення цих ризиків – це відповідальність кожної країни, і, якщо від певних ризиків існують механізми захисту та

зменшення фінансових втрат, то зміна ціннісних характеристик несе одну із найбільш загроз).

До третьої групи ризиків, можна віднести локальні ризики, які безпосередньо пов'язані з підприємницьким характером господарської діяльності (дослідження Р. Родрігеса та Е. Картера [386], В. Агтмаела [423], Р. Хершбаргера і Д. Ноерагера [344]). Це найнижчий рівень в ієрархії ризиків, проте один із найзначніших в умовах обмеженості ресурсів та всезростаючої конкуренції, що потребує обрання креативних підходів до вирішення завдань, конструктивних рішень в управлінні, використання конкурентних переваг, пошук інноваційних рішень, тощо. Основними ознаками прояву локальних ризиків в просторі є їхня ентропійність, ієрархічність, комплексність [244]. Ентропія виступає мірою невизначеності, а теорія ентропійних процесів соціально-економічного розвитку дозволяє виявити нові закономірності появи ризиків.

Ієрархічність Л. Н. Тепман [244] трактує наступним чином: управління ризиками ґрунтується на припущенні поділу усіх ризиків на випадкові і, так звані, ієрархічні, які з одного боку, визначені, а, з іншого боку, визначаються діями органів влади, на які суб'єкти господарювання не можуть вплинути. Тоді, суб'єкт господарської діяльності усвідомлює, що є питання, на які значний вплив матиме рішення ієрархічних структур влади, тому самостійно обирає стратегію розвитку компанії, щоб зменшити до мінімуму негативні наслідки. З цього очевидним є висновок – чим більше розвинена система, тим важче узгодити систему ієрархічної підпорядкованості у просторі. Разом з тим, ієрархічні системи також взаємодіють між собою, збільшуючи тим самим ймовірність і рівень ризиків. Водночас, рівень стійкості системи тим вище, чим диверсифікованіші локальні ризики.

Таким чином, в умовах зростання нестабільності глобального середовища виділимо два блоки ризиків митного простору, які формуються: ризики глобального характеру та ризики локального характеру. Ризики локального характеру залежать безпосередньо від розвитку системи ризик-

менеджменту у певному секторі, в певній інституції, тощо. По мірі ускладнення ризиків, зростаю й підходи до його управління. Під впливом змін глобальних трендів економічного розвитку змінюються і вимоги до побудови систем управління ризиками, їхнє оцінювання, моделювання.

Тому інструменти і засоби ризик-менеджменту потребують постійного вдосконалення і модернізації, щоб бути затребуваними і застосовними в реальній практиці. В даний час управління ризиками в світлі прийняття нової версії ДСТУ ISO 9001-2015 стає одним із значущих елементів системи якості, що визначає актуальність питань управління ризиками. Особливість версії стандарту полягає в тому, що в ньому закладено ризикоорієнтоване мислення. Нова версія міжнародного стандарту визначає управління ризиками як обов'язкову вимогу при розробці, впровадженні, забезпеченні функціонування системи якості та її постійне удосконалення. Ризик-орієнтоване мислення означає усвідомлення розгляду ризику при прийнятті рішень при плануванні та управлінні. У вимогах міжнародного стандарту ISO серії 9000 особлива увага приділяється попередженню виникнення ризиків для забезпечення сталого розвитку. Разом з тим, організації можуть застосовувати розширеніший підхід до ризик-менеджменту, ніж це визначено в міжнародному стандарті ДСТУ ISO 9001-2015, використовуючи й інші керівні документи щодо ризик-менеджменту. Наприклад, основні положення ризик-менеджменту як складової управління викладено в інших стандартах, зокрема, в ДСТУ ISO 31000-2010 «Менеджмент ризику. Принципи і керівництво», що включає базові принципи, керівні вказівки і методичні основи менеджменту ризиків, в зарубіжних стандартах FERMA, COSO та ін. Використання стандартів нівелює частину ризиків як для компаній, так і для споживачів, а також і для державних інституцій, які здійснюють контроль за діяльністю компаній.

У практичній площині аналіз та оцінювання ризиків здійснюються на основі визначення наслідків та можливостей (ймовірності) їх виникнення. Разом з тим, природа ризиків є різною, тому при визначенні його рівня

необхідно обґрунтовувати достовірність обраного методу оцінювання та алгоритм прогнозування. Не усі ризики можна кількісно виміряти, тому при експертному оцінюванні слід приймати до уваги такі фактори як наявність розкиду думок експертів, невизначеність, доступність, якість, кількість, відповідність поточної інформації або обмеження моделювання, якщо таке застосовується, наприклад, для побудови сценаріїв. Наслідки і ймовірність (можливість) можуть бути визначені за допомогою моделювання результатів подій або ряду подій, екстраполяцією даних експериментальних досліджень або наявних даних.

Оцінювання ризиків повинно передбачати кілька варіантів вибору рішення, тому цей процес може бути багатоетапним, до тих пір поки не буде знайдено такий варіант, при якому співставними будуть витрати і зусиль на реалізацію певного проекту та наслідки та відповідальність.

Важливо, щоб оцінювання ризиків мало не спонтанний, а регулярний характер, а плани щодо аналізу ризиковості (причому внутрішнього та зовнішнього середовища) були включені в загальні процеси управління організацією. Компаративний аналіз стандартів в управлінні ризиками, в тому числі ICO, FERMA, COSO та ін., дозволив зробити висновок про схожість концептуальних положень та методичних підходів до управління та оцінювання ризиків, які спрямовані на:

- формування ризикоорієнтованого мислення та впровадження філософії управління ризиками;
- розробку внутрішніх систем управління ризиками, постановку цілей організації і розподіл повноважень у сфері ризиків;
- ідентифікацію ризиків шляхом визначення внутрішніх і зовнішніх чинників, які розділяються на загрози та можливості, залежно від наслідків;
- оцінювання ризиків, яке б враховувало ймовірності їх виникнення та превентивні заходи;
- реагування на ризик, що включає методи оперативної коригування ризиків;

- забезпечення контролю запроваджених заходів (ефективне реагування на ризик);

- формування інформаційно-комунікативної системи, яка забезпечує обмін інформацією щодо ризиків і сфер їх виникнення;

- моніторинг процесу управління ризиками.

Ставлення до ризикових ситуацій змінюється на різних етапах суспільного розвитку (наприклад, зовсім іншими є причини виникнення ризиків і ступінь невизначеності в умовах індустріального та постіндустріального суспільства), адже глобальне середовище стає динамічно змінним. Відповідно розширюються сфери виникнення ризикових ситуацій, поглиблюються причинно-наслідкові зв'язки, спрацьовує ефект доміно при поширенні ризиків тощо. Так, змінність і невизначеність глобального середовища ускладнюють ідентифікацію ризиків.

Основні ризики, які виникають для митного простору, пропонуємо класифікувати за такими ознаками:

- за місцем виникнення: внутрішні; зовнішні. За цією ознакою ризики можуть виникати або на митному просторі країни, або з джерело їхнього виникнення може знаходитися за його межами;
- за масштабами наслідків виникнення: локальні; глобальні;
- за тривалістю: короткотермінові; довготермінові;
- за циклічністю: разові; циклічні; постійні;
- за сферами виникнення та поширення: економічні; політичні; правові; соціальні; екологічні; комбіновані.

Для митного простору невизначеність набуває різних форм, наприклад, невизначеність цілей, невизначеність інформації, невизначеність ділового клімату в країні, невизначеність національного та міжнародного правового поля та ін. Залежно від ступеня невизначеності у просторі формуються зони, які ідентифікуються як зона допустимого ризику, зона критичного ризику (наприклад, митні пости, де наявні часті порушення митних правил (вище від середнього значення), переміщення контрафактних товарів та, як правило, є

спрощені піші переходи) і зона катастрофічного ризику (митні пости, через які проходять наркотрафіки, канали нелегальної міграції та зброї).

В останній період проблема порушення митних правил і незаконного переміщення товарів, предметів та осіб перестає бути питанням національного характеру, оскільки такий вид злочинності набув світових масштабів. Для України розширення зовнішньоторговельних зв'язків і лібералізація умов торгівлі об'єктивно потребують додаткових заходів для захисту національного митного простору. З метою уніфікованого трактування понять, пов'язаних із застосуванням системи управління ризиками в Україні, їх визначено та закріплено на законодавчому рівні. Так, Митним кодексом України встановлено, що ризик – це ймовірність недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи, а управління ризиками – це діяльність органів доходів і зборів з аналізу ризиків, їхнього виявлення та оцінювання, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію таких ризиків, оцінювання ефективності та контролю застосування цих заходів [139].

У науковій літературі найчастіше використовується поняття «митні ризики» або «ризики у митній сфері». Науковці виокремлюють також підсистеми ризиків в управлінні митною службою та митних ризиків [128]. Зокрема, ризики в управлінні митною службою поділяємо на правові, фінансові, кадрові, інформаційні та матеріально-технічні, а митні ризики – на ризики зниження якості послуг з митного оформлення та ризики зниження якості митного контролю. Зазначимо, що ризики в митній службі з позицій фінансового підходу нині поглиблено досліджуються [124].

І. Бережнюк, досліджуючи митний ризик, вважає його явищем у ризикології, яке «має як загальні властивості, що характерні для усіх видів ризику (невизначеність, конфліктність, альтернативність, оцінка небезпеки та ін.), так і специфічні (ймовірність недотримання норм митного законодавства, індикатор форм та обсягу митного оформлення та ін.)». Учений пропонує такі класифікаційні ознаки митних ризиків: чинники виявлення, причини

виникнення, час функціонування, характер розвитку, частота вияву, статус товарів, можливість прогнозування, сфера розповсюдження [8].

Досліджуючи суспільно-історичний аспект ризику, О. В. Комаров відстоює думку, що митний ризик має властиві лише йому ознаки. При цьому науковець наводить ті ознаки, які характеризують його змістове наповнення: недотримання або порушення норм митного законодавства, як правило, має ймовірнісний характер; митний ризик розглядається крізь призму виконання завдань уповноваженими суб'єктами контролю та визначається переважно в деструктивному контексті; митні ризики впливають із зовнішньоекономічної діяльності, яку здійснюють суб'єкти ЗЕД [118].

Разом з тим, ризиковість митного простору впливає також на функціонування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, зокрема від зміни податкової політики та митного регулювання, стабільності митного законодавства, доступу до відкритої інформації з питань податкового і митного регулювання й до консультаційно-роз'яснювальних послуг відповідних державних органів.

Компендіум з управління ризиками Всесвітньої митної організації трактує ризик як вплив невизначеності на цілі [430]. Процес управління ризиками містить певні етапи (рис. 2.1), серед яких визначають ідентифікацію ризиків, що передують аналізу і керуванню. І саме на цьому етапі відбувається пошук відповідей на запитання, чому і як можуть виникнути ризики, як їм запобігти тощо. Встановлено наступні індикатори ризику: загальні індикатори високого ризику; стандартизовані оцінки ризиків, модельні індикатори/профілі ризиків; індикатори ризиків і керівництва (логістичні фази): морські вантажі, повітряні вантажі, наземні вантажі (до прибуття, прибуття, після прибуття); порушення прав інтелектуальної власності.

Для зменшення ризиковості митного простору важливими є його оцінювання і управління ризиками. У митній сфері оцінювання ризиків є ядром, навколо якого здійснюється внутрішній контроль, а також формує основу ефективного управління ризиками [334]. Управління ризиками виконує

подвійну функцію – забезпечує ефективність діяльності органів, уповноважених на проведення митного контролю, а також сприяє прозорості процесу контролю, зменшуючи його бюрократизацію, що регламентується міжнародними правовими документами [403].

Рис. 2.1. Процес управління ризиками ISO 31000: 2009

Джерело: побудовано автором за матеріалами Всесвітньої митної організації.

При здійсненні аналізу ризиків, як правило, досліджуються характеристики не окремих об'єктів (товарів, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та ін.), а груп загалом. Як підсумок, визначаються сфери ризику, що охоплюють групи об'єктів аналізу ризику за певними критеріями, наприклад, товари, які мають спільну країну походження або задекларовані в одній товарній позиції (підпозиції), щодо яких є необхідність проведення окремих

форм митного контролю. Слід зазначити, що наявність митних ризиків не має прямої залежності від характеристик суб'єктів. Не обов'язково суб'єкт, який лише розпочинає зовнішньоекономічну діяльність, допускатиме умисно або з необережності помилки у митних деклараціях. І, навпаки, суб'єкт господарювання зі значним досвідом діяльності не застрахований від правопорушень у подальшому. Проте підприємство зі значним досвідом здійснення зовнішньоекономічної діяльності можуть використати для незаконних операцій, а його позитивною репутацією скористатися як прикриттям.

Важливим підґрунтям управління ризиковістю митного простору залишається інституційне врегулювання питань спрощення і гармонізації митних процедур. Митні процедури є групою митних операцій, що включають: митне оформлення, яке полягає у документальному фіксуванні даних, одержаних в умовах здійснення митного контролю фізичних об'єктів, які перетинають митний контроль; митний контроль, який проводиться у зонах митного контролю митними органами у формі усного опитування, перевірки документів та огляду митних об'єктів; стягнення мит і митних платежів, зазначених у митному та податковому законодавстві країни, з переміщених через митний кордон товарів та інших фізичних об'єктів. Проблемою у здійсненні митних процедур є відмінності у розвитку митного законодавства у різних країнах, що змушує враховувати їх при формуванні напрямків спрощення, гармонізації та уніфікації митних процедур в умовах здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Спрощенням митних процедур проявляється у юридично-правовій конфігурації дій країн зі зниження тривалості та складності здійснення процедур із митного контролю, митного оформлення та стягнення митних платежів і може відбуватись у вигляді двох методів уніфікації і гармонізації.

Потреба в усуненні розбіжностей у митних правилах і процедурах зумовлює інтенсифікацію міжнародного митного співробітництва, яке є одним із видів спільної діяльності міжнародних міжурядових організацій чи

країн, спрямованої на уніфікацію їх національних економічних інтересів та на досягнення спільної мети в узгодженні митних питань (чи непорозумінь) на основі загальноприйнятих принципів і міжнародних правових норм [196].

Важливе значення для зменшення ризиковості митного простору мають міжнародні правила ІНКОТЕРМС (в редакції 2010 р.), розроблені Міжнародною торговою палатою. Правил ІНКОТЕРМС регламентують правила поставки товарів (їх на сьогодні є 11) залежно від виду транспорту (морський або інший), подають єдине тлумачення торговельних термінів для усунення непорозумінь, чітко визначають розподіл ризиків між продавцями та покупцями. Відповідно до законодавства України ці правила вказуються в договорі купівлі-продажу, тому такий підхід зменшує ризики і для митних органів, адже відповідно до уніфікованих правил вони розуміють розподіл відповідальності між продавцем та покупцем за проходження товару через митний кордон, митне оформлення та сплату митних платежів. Разом з тим, остання редакція ІНКОТЕРМС має певні новації, відмінні від правил ІНКОТЕРМС 2000, які стосуються групи D, зокрема, умови поставок DEQ (Постачання з причалу), DES (Постачання із судна), DAF (Постачання на кордоні), DDU (Постачання без оплати мита) замінені на DAT (Постачання на терміналі) та DAP (Постачання в місці призначення). Проте на практиці все таки зустрічаються непорозуміння, через використання окремими суб'єктами ЗЕД термінів попередньої редакції правил.

Міжнародне співтовариство для якісного стимулювання розвитку міжнародної торгівлі та захисту ланцюгів і шляхів постачання товарів від подовження строків здійснення митних процедур і терористичних, піратських, корупційних та інших загроз, які призводять до руйнування національних економік країн, розробило і прийняло ряд міжнародних правових актів з метою гармонізації і спрощення митних процедур. Такими міжнародними документами визначено:

– Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіотська конвенція), підписана у 1973 р. як рекомендаційний документ та набрала чинності у вересні 1974 р. [92]. Конвенція є основоположним документом щодо спрощення митних процедур. Згодом вона була переглянута із врахуванням сучасних тенденцій здійснення митних процедур та стала обов'язковою до виконання в країнах, які її підписали, набравши чинності у лютому 2006 р. Оновлена Конвенція базується на наступних принципах, дотримання яких сприяє зменшенню ризиковості митного простору: удосконалення митних процедур та підвищення їх ефективності, прозорість митної діяльності та її прогнозованість, стандартизація процедури декларування, максимальне використання інформаційних технологій, використання системи управління ризиками, використання сучасних методів митного контролю, співробітництво з іншими державними органами, митними службами інших країн, представниками бізнесу. Гармонізація митних процедур на основі Конвенції є важливим кроком до узгодження країнами митних інтересів та забезпечення сприятливих умов для торгівлі;

– Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенція МДП) підписана 14 листопада 1975 р. [138] та мала на меті спрощення митних процедур та полегшення міжнародних перевезень вантажів. Приєднання до Конвенції дає право на транзитне перевезення вантажів автомобільним та змішаним видом транспорту без проміжного огляду та перевантаження на маршруті із використанням книжки МДП. У 2018 р. в Україні вступив в дію новий порядок оформлення книжок МДП відповідно до Наказу Міністерства фінансів України № 953 від 20.11.2017 р. «Про затвердження Порядку реалізації положень Митної конвенції про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенції МДП) 1975 року та Інструкції щодо заповнення книжки МДП». Також було затверджено форму ваучера «TIR+», відповідно до

тристоронньої угоди ДФС, Міжнародного союзу автомобільного транспорту, гарантійного об'єднання;

– Міжнародна митна конвенція про карнет А.Т.А. для тимчасового ввезення товарів – була прийнята у 1961 р. [218]. У 2004 р. Розпорядженням КМУ право видавати книжки (карнети) А.Т.А. відповідно до Конвенції про тимчасове ввезення, прийнятої 26 червня 1990 р. у м. Стамбулі, було надано Торгово-промисловій палаті України. Метою Конвенції про тимчасове ввезення від 26.06.1990 р. [80] є зведення до мінімуму митних формальностей, які застосовуються при транзиті товарів;

– Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису та кодування товарів, прийнята 14 червня 1983 р. (зі змінами, внесеними Протоколом від 24 червня 1986 р. [144], до якої Україна приєдналася відповідно до Указу Президента України № 466/2002 від 17.05.2002 р. «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про Гармонізовану систему опису та кодування товарів»;

– Рамкові стандарти безпеки та полегшення світової торгівлі Всесвітньої митної організації, які були прийняті 166 країнами-членами ВМО у 2005 р. [226]. Рамкові стандарти передбачають: прийняття митними адміністраціями зобов'язань управління ризиками після приєднання країни до Рамкових стандартів; гармонізацію вимог щодо попереднього електронного повідомлення про вантаж; огляд митницею країни-відправника контейнерів та вантажів підвищеного ризику при експорті за запитом країни, яка отримує вантаж; надання пільг суб'єктам ЗЕД, які забезпечують мінімальні стандарти безпеки при постачанні товарів. Рамкові стандарти мають дві опори співробітництва: митниця-митниця (11 стандартів) і митниця-бізнес (6 стандартів). Для України ці стандарти мають важливе значення з позицій захисту й безпеки національного митного простору і створення сприятливих умов для активізації торгівлі, є платформою, яка одночасно сприяє інтеграції країни в глобальний митний простір та підвищує роль митних адміністрацій в забезпеченні безпеки простору та зменшення його ризиковості. Разом з тим,

Рамкові стандарти можуть бути адаптовані під конкретні умови діяльності митниць.

Важливе значення для України після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом має приєднання до Конвенції про єдиний режим транзиту від 20.05. 1987 р., яка передбачає запровадження норм спільної транзитної процедури ЄС/ЄАВТ, єдиного адміністративного документа для процедури транзиту товарів, незалежно від їх виду та походження, системи гарантування та використання комп'ютеризованої транзитної системи (New Computerised Transit System – NCTS). Членами даної Конвенції є країни ЄС, ЄАВТ, Туреччина, Македонія та Сербія.

Суттєве спрощення і гармонізація процедур, за допомогою яких можуть бути усунуті суттєві розбіжності у митних процедурах і правилах, що можуть суттєво перешкоджати динамічному розвитку міжнародної торгівлі, та для якісного стимулювання міжнародного співробітництва, можуть бути досягнуті без значної шкоди для відповідних стандартів митного контролю через застосування наступних принципів:

- впровадження узгоджених програм, спрямованих на динамічне удосконалення та збільшення економічної і адміністративної ефективності митних процедур і правил;

- забезпечення здійснення прозорих, передбачуваних і послідовних митних процедур і правил;

- надання зацікавленим сторонам максимально необхідного об'єму інформації щодо законодавчих актів щодо митного регулювання, митних процедур і правил;

- впровадження новітніх методів організації робочого процесу, які включають у себе економічну діагностику ризиків і методів контролю, що базується на аудиті, а також ефективний моніторинг за допомогою комп'ютерних інформаційних технологій;

- якісне та ефективне співробітництво (обмін інформацією, спільні спеціальні операції тощо) з іншими органами державної влади країни

(податковою службою, службами внутрішньої і зовнішньої розвідки, поліцією, прокуратурою, антикорупційними органами тощо), митними та антитерористичними службами інших країн і торговельними співтовариствами у максимальній кількості випадків, коли появляється нагода;

– впровадження відповідних міжнародних стандартів (в Україні найбільш активно міжнародні стандарти почали впроваджуватись після підписання Угоди про асоціацію України і Європейського Союзу);

– ефективне забезпечення безперешкодного доступу причетних зацікавлених сторін до проведення процедур судового та адміністративного контролю;

– створення спеціальних спільних груп контролю із митників розділених кордоном країн задля економії фінансових ресурсів обох країн, якісного покращення статистичного обліку товарів та зменшення часу проведення митних процедур.

Для України у цьому контексті залишається на часі розробка такої зовнішньоекономічної стратегії та митної політики, які у комплексі стабілізують макроекономічну ситуацію в країні, водночас сприяючи досягненню цілей сталого розвитку, формуючи ризикоорієнтовану парадигму збалансування митного простору України із врахуванням викликів глобального середовища (рис. 2.2).

На сьогодні відсутні системні методологічні підходи до оцінювання впливу глобальних ризиків на митний простір, а відтак і стану його ризиковості. Разом з тим, глобальний митний простір є доволі неоднорідним, що зумовлено різними значеннями досліджуваних характеристик, які відображають функціонування простору. Так, наприклад, країни за певними показниками посідають діаметрально протилежні позиції у глобальній економіці. Тому вважаємо, що оцінювання ризиковості митного простору не можливо проводити лише по одному взятому показнику, потрібний комплексний підхід та виявлення тих чинників, які є найбільш нестабільними.

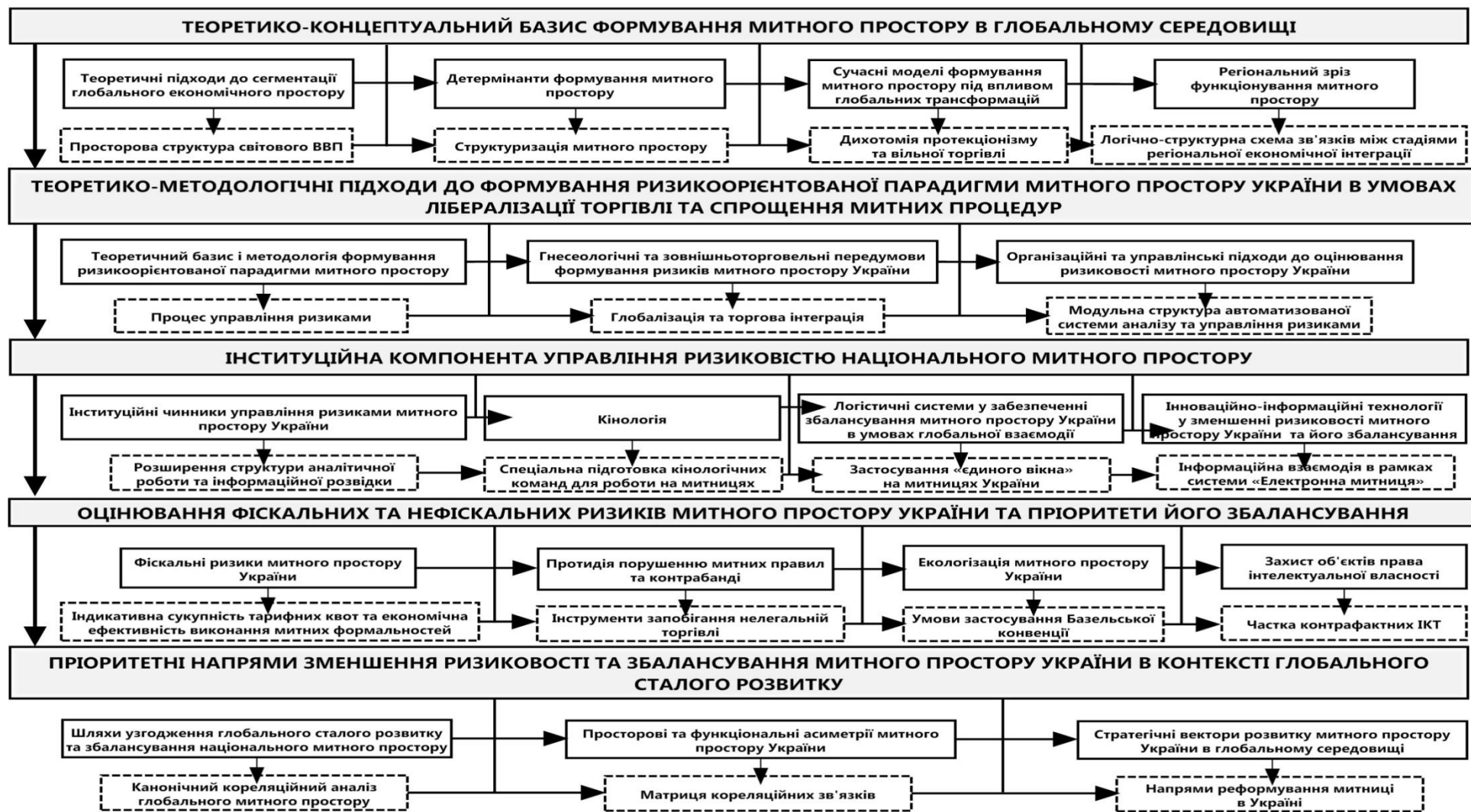

Рис. 2.2. Структурно-логічна схема реалізації ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України

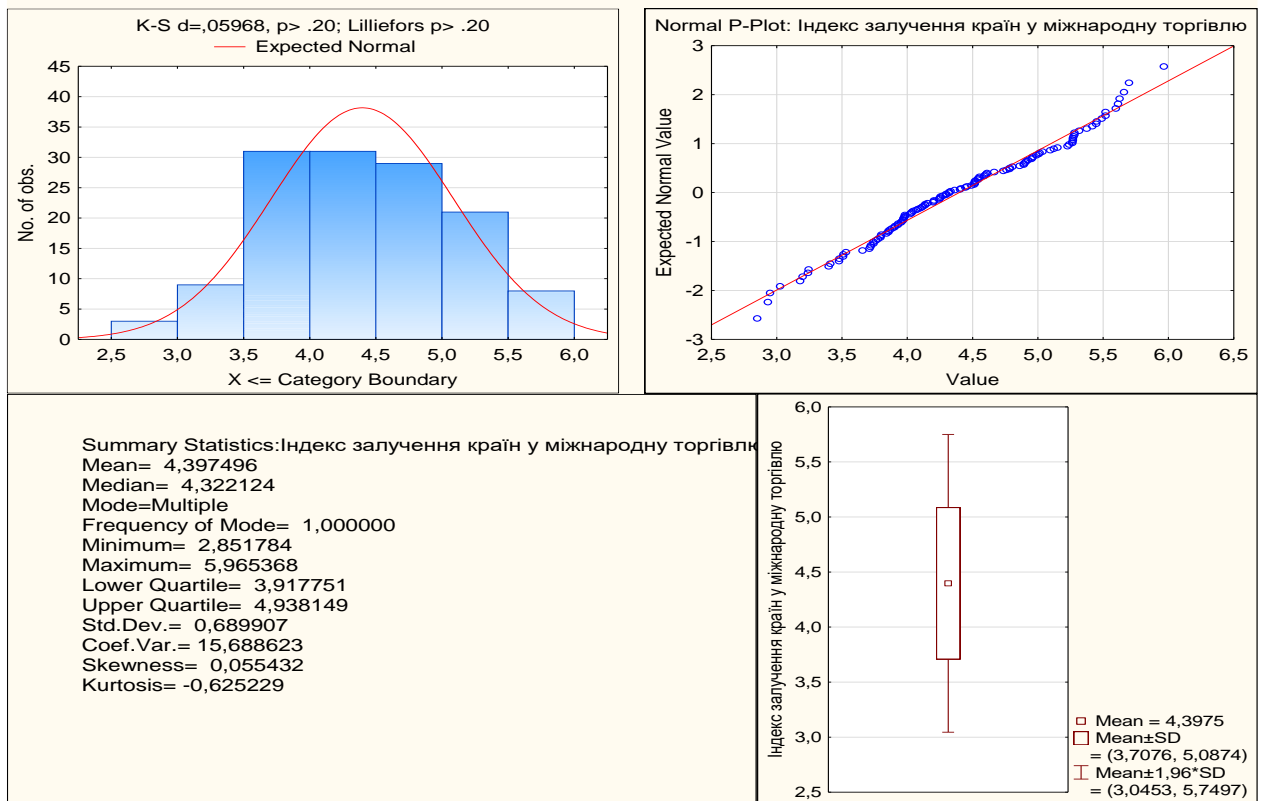
Джерело: побудовано автором.

Пропонуємо інструментарій оцінювання впливу характеристик митного простору на його збалансованість розглядати у двох вимірах: інтеграція та залучення країни у міжнародну торгівлю (на індекс залучення у міжнародну торгівлю) й економічне зростання в країні (на ВВП на одну особу).

Для підтвердження або спростування гіпотези про асиметричність митного простору обрано 174 країни світу та наступні показники: імпорт товарів та послуг (% ВВП); індекс ефективності логістики; час імпорту, проходження кордону (години); час експорту, проходження кордону (години)% ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока); індекс людського розвитку (HDI); ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США; рівень терористичної активності (глобальний індекс тероризму (Global Terrorism Index); індекс сприйняття корупції (The Corruption Perceptions Index); індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (The Global Enabling Trade Index); індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index); індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom); безмитний, зв'язаний тариф, %; безмитний, режим найбільшого сприяння, %; зв'язне охоплення, у %; середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у %; середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння в торгівлі, у %; кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф; кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння; кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння. За допомогою методів економетричного моделювання проаналізуємо емпіричний розподіл країн світу у митному просторі та з'ясуємо чи підпорядковується він закону нормального розподілу. На основі використання методів економетричного аналізу побудовано гістограми емпіричних розподілів країн світу (рис. 2.3, додаток Б.1), які підтвердили нерівномірність розподілу країн у митному просторі.

Для поглибленого аналізу було визначено описові характеристики досліджуваних показників, в тому числі показники асиметрії та ексцесу, розраховано верхній та нижній кuartилі (табл. 2.2).

Summary: Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю

Summary: ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США

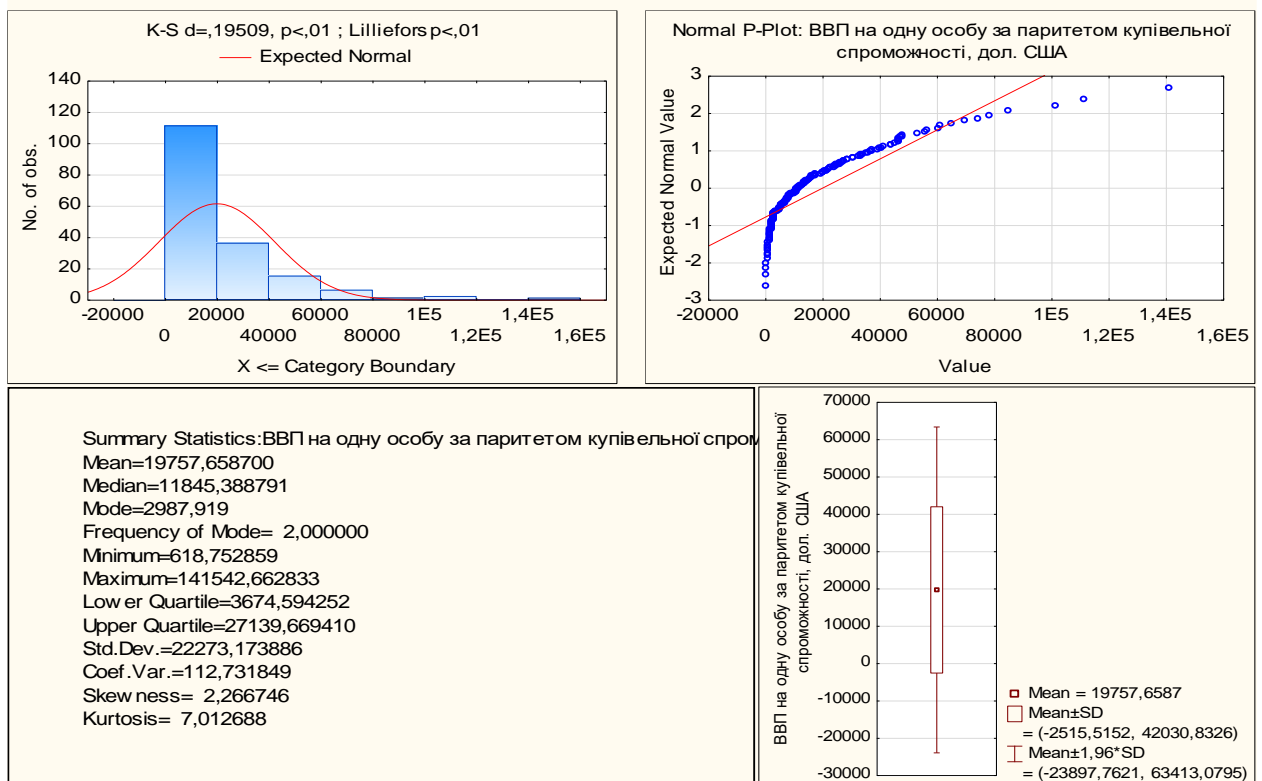

Рис. 2.3. Розподіл країн у глобальному митному просторі за залученням у міжнародну торгівлю та ВВП на одну особу

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку, Всесвітнього економічного форуму.

Таблиця 2.2

Описові статистичні характеристики розподіл у країн світу за обраними показниками митного простору

Variable	Descriptive Statistics											
	Mean	Median	Mode	Frequency of Mode	Minimum	Maximum	Lower Quartile	Upper Quartile	Std.Dev.	Coef.Var.	Skewness	Kurtosis
Імпорт товарів та послуг (% ВВП)	47,98	43,65	Multiple	1	12,080	186,2	30,973	57,48	26,15	54,5134	2,32815	8,96585
Індекс ефективності логістики	2,93	2,77	Multiple	1	1,716	4,2	2,415	3,35	0,61	20,9578	0,48165	-0,76789
Час імпорту, проходження кордону (год.)	74,67	60,00	,000000	21	-1,000	588,0	8,000	97,00	86,03	115,2103	2,45143	8,91334
Час експорту, проходження кордону (год.)	57,80	48,00	,000000	16	-1,000	515,0	19,000	78,00	62,94	108,8954	3,30501	18,11448
Ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока)	2,76	2,63	,933333	2	1,699	4,2	2,317	3,17	0,61	22,2796	0,55625	-0,62253
ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США	9757,66	1845,39	Multiple	1	618,753	41542,7	674,594	7139,67	2273,17	112,7318	2,26675	7,01269
Вплив тероризму	3,27	1,50	,000000	31	0,000	81,0	0,077	4,21	8,70	266,1262	7,58833	62,05108
Корупція	44,23	38,00	Multiple	7	11,000	91,0	29,000	55,00	19,59	44,2911	0,79927	-0,32806
Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю	4,40	4,32	Multiple	1	2,852	6,0	3,918	4,94	0,69	15,6886	0,05543	-0,62523
Транспортна інфраструктура	3,66	3,52	Multiple	1	2,030	6,4	2,737	4,19	1,10	29,9691	0,77235	-0,06642
Індекс глобальної конкурентоспроможності	4,24	4,17	Multiple	3	2,840	5,8	3,790	4,59	0,68	16,1568	0,36306	-0,57227
Індекс економічної свободи	61,25	60,40	7,50000	5	29,600	89,6	54,000	68,00	9,99	16,3040	0,01210	0,34671
Зв'язне охоплення, у %	84,18	100,00	00,0000	91	14,400	100,0	91,200	100,00	28,77	34,1712	-1,57161	0,79541
Середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у %	32,29	22,45	,000000	28	0,000	169,3	7,300	43,60	29,87	92,5195	1,43740	2,35049
Середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння в торгівлі, у %	8,49	7,50	,200000	29	0,000	33,2	5,200	11,70	4,57	53,8359	1,33257	4,58010
Безмитний, зв'язаний тариф, у %	11,21	2,25	,000000	48	0,000	53,0	0,000	29,20	14,48	129,1742	1,03388	-0,23716
Безмитний, режим найбільшого сприяння, у %	27,29	27,20	7,20000	28	0,000	100,0	5,300	38,80	24,51	89,8272	1,04027	0,61789
Кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф	338,78	30,50	186,000	28	1,000	6811,0	11,000	340,00	699,23	206,3959	5,37445	45,40970
Кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння	268,00	26,00	02,0000	28	1,000	6517,0	10,000	295,00	599,58	223,7248	7,30209	73,28439
Кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння	8228,29	7521,50	413,000	29	197,000	19829,0	143,000	9422,00	2477,60	30,1107	1,42227	3,70702

Джерело: розраховано автором.

У розрахунках проводилася перевірка за критерієм Смірнова-Колмогорова. Отримані коефіцієнти асиметрії відображають зміщення відносно нуля, незначна ($< 0,25$) асиметрія країн спостерігається за рівнем залученням у міжнародну торгівлю та рівнем економічної свободи, проте для більшості показників вони демонструють значене відхилення.

В процесі дослідження було виявлено, що правобічна асиметрія характерна для всіх обраних показників, і лише для рівня зв'язаних тарифних ставок – лівобічна (рис. 2.4). Україна, як країна-член СОТ, 100% зв'язала свої тарифи, що дало змогу підтвердити свої зобов'язання при вступі. Більшість країн світу зв'язали свої тарифи на рівні 80-100%. Разом з тим, у вибірці є ті країни, в яких рівень зв'язування є дуже низьким, наприклад: Замбія (17,8%), Зімбабве (24,4%), Малі (40,4%), Гонконг (47,7%), Індія (74,4%) та ін.

Сучасні глобальні трансформації, маючи дуалістичну природу, змінюють і позиціонування країн в глобальному просторі. Але якщо у середині ХХ ст. на порядку денному стояли питання зменшення тарифів для лібералізації торгівлі та подальшого економічного зростання, що власне і було досягнуто в межах домовленостей ГАТТ/СОТ, то у ХХІ ст. тарифні обмеження втрачають свій вплив. Так, більшість країн світу досягли високого відсотку узгодження тарифних ліній, проте значення ВВП на одну особу в них різко коливається, що підтверджує відсутність прямо впливу відсотку зв'язаного тарифу у тарифному профілі країни на економічне зростання (рис.2.5). Таку ж закономірність підтверджують інші тарифні характеристики митного простору (додаток Б.2).

Україна за рівнем залучення у міжнародну торгівлю перебуває на рівні таких країн як Замбія, Сенегал, Гамбія, Гана, Камбоджа, Індія та ін. із значенням показника 3,97 (наприклад, цей індекс для Сінгапуру становив 5,97, Нідерландів – 5,70%, Гонконгу – 5,66%). За рівнем ВВП на одну особу позиція Україні далека від розвинених країн світу, перебуваючи на рівні Філіппін, Анголи, Куби, Бутану та ін.

Summary: Зв'язне охоплення, у %

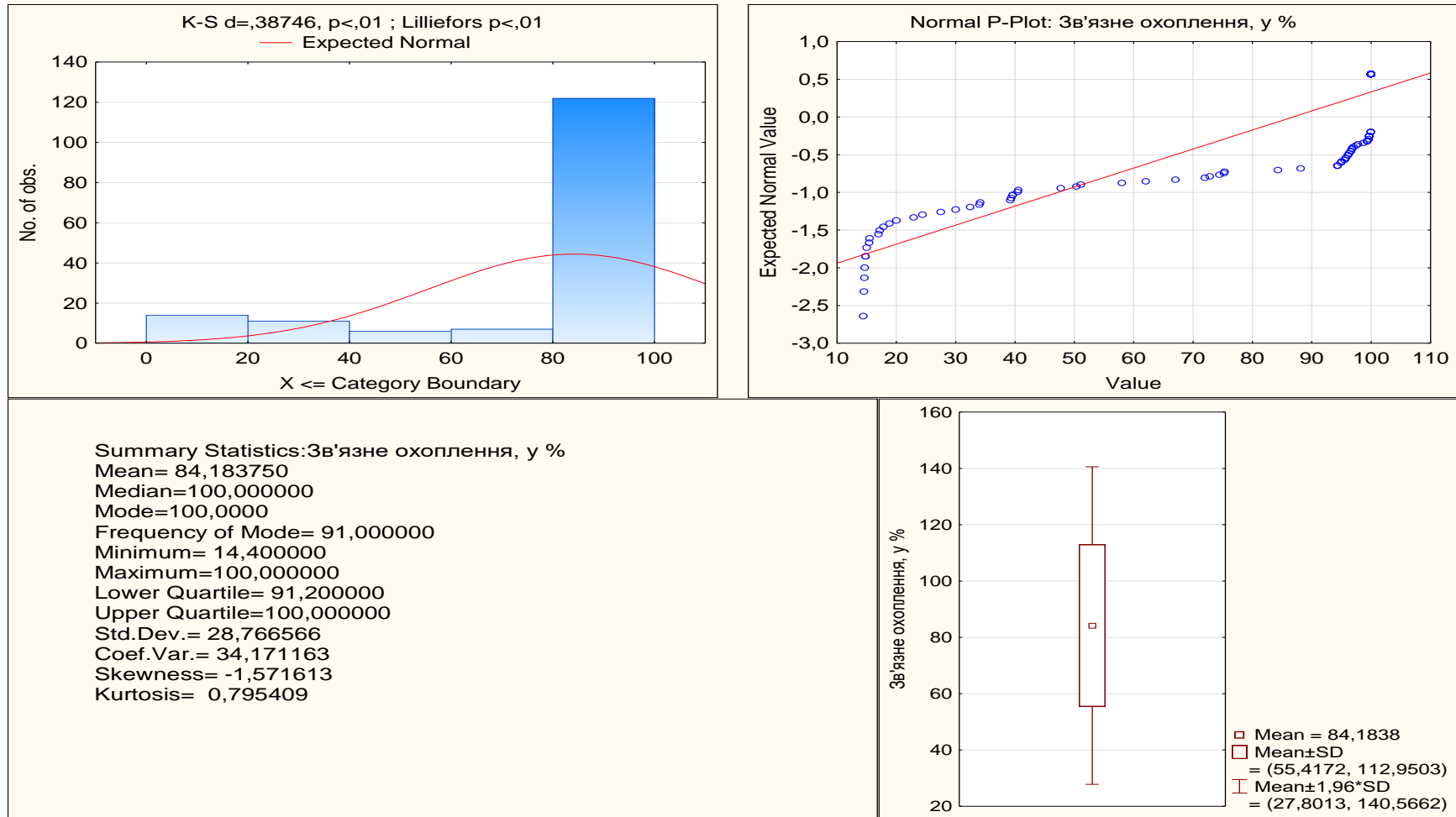

Рис. 2.4. Розподіл країн у глобальному митному просторі за зв'язаними тарифними ставками

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку, Всесвітнього економічного форуму.

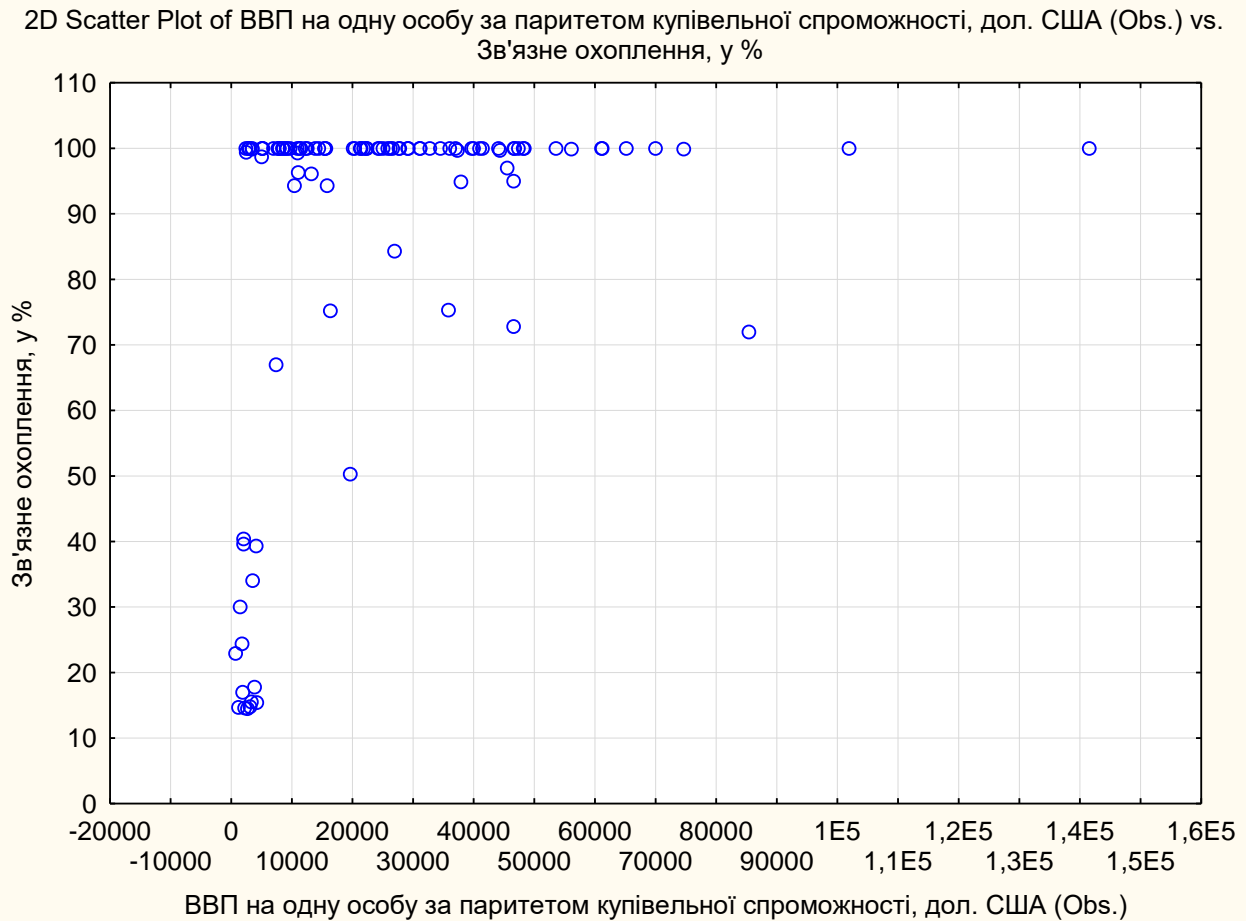

Рис. 2.5. Позиції країн у глобальному просторі за рівнем зв'язаного тарифу і ВВП на одну особу

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку, Всесвітнього економічного форуму.

За результатами кластерного аналізу методом К-середніх сформовано групи країн за показниками, які дають змогу ідентифікувати їхні позиції у митному просторі та встановити особливості будови кожного з кластерів (рис.2.6). Результати дисперсійного аналізу, евклідові відстані між кластерами та структуру кластерів наведено у додатку В. В процесі аналізу встановлено значення міжгрупової та внутрішньогрупової дисперсії, середні значення у кожному кластері. Аналіз значень евклідових відстань між кластерами (значення, що розташовані нижче нулів у матриці) підтверджує, що найменшою є відстань між четвертим і п'ятим кластером, першим і третім кластером, третім і четвертим кластером, третім і п'ятим. Значною є відстань другого кластеру від третього, четвертого і п'ятого.

Проаналізуємо кластери за країнами, які їх сформували, та визначимо, які показники посилюють асиметричність глобального митного простору, а відтак створюють ризики для митного простору країн. За результатами аналізу країни сильно поляризовані за часом, необхідним для проходження кордону при імпорті та експорті товарів; рівнем безмитного зв'язаного тарифу. До першого кластеру увійшло 18 країн: Бенін, Болівія, Бурунді, Колумбія, Кот-д'Івуар, Габон, Гана, Гондурас, Індонезія, Кувейт, Мадагаскар, Малі, Мавританія, Марокко, Пакистан, Південноафриканська республіка, Таджикистан, Уганда.

Другий кластер суттєво вирізняється від інших наступними характеристиками: часом, який необхідний для здійснення митних процедур при імпорті товарів (він є найвищим у всій вибірці), середньоарифметичним значенням зв'язаного тарифу, відсотком безмитного зв'язаного тарифу. Цю групу сформувало 8 країн: Бангладеш, Чад, Єгипет, Кенія, Саудівська Аравія, Танзанія, Замбія, Зімбабве.

До третього кластеру увійшло 35 країн, зокрема: Україна, Аргентина, Вірменія, Чилі, Китай, Росія, Панама, Непал, Об'єднані Арабські Емірати та ін. Четвертий кластер сформувало 32 країни, серед яких, в основному, країни-члени Європейського Союзу: Бельгія, Кіпр, Австрія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Греція, Угорщина, Італія, Південна Корея, Литва, Лесото, Люксембург, Молдова, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Іспанія, Швейцарія, Великобританія та ін. До п'ятого кластеру увійшло 10 країн: Австралія, Ботсвана, Канада, Грузія, Ісландія, Японія, Нова Зеландія, Норвегія, Сінгапур, США. Саме ці країни відрізняються обраними характеристиками від країн інших кластерів, демонструючи ліберальний тарифний режим, розвинену транспортну інфраструктуру, високий рівень економічної свободи, швидкість проходження митного кордону. Описова статистика для кожного кластеру наведена у додатку В.

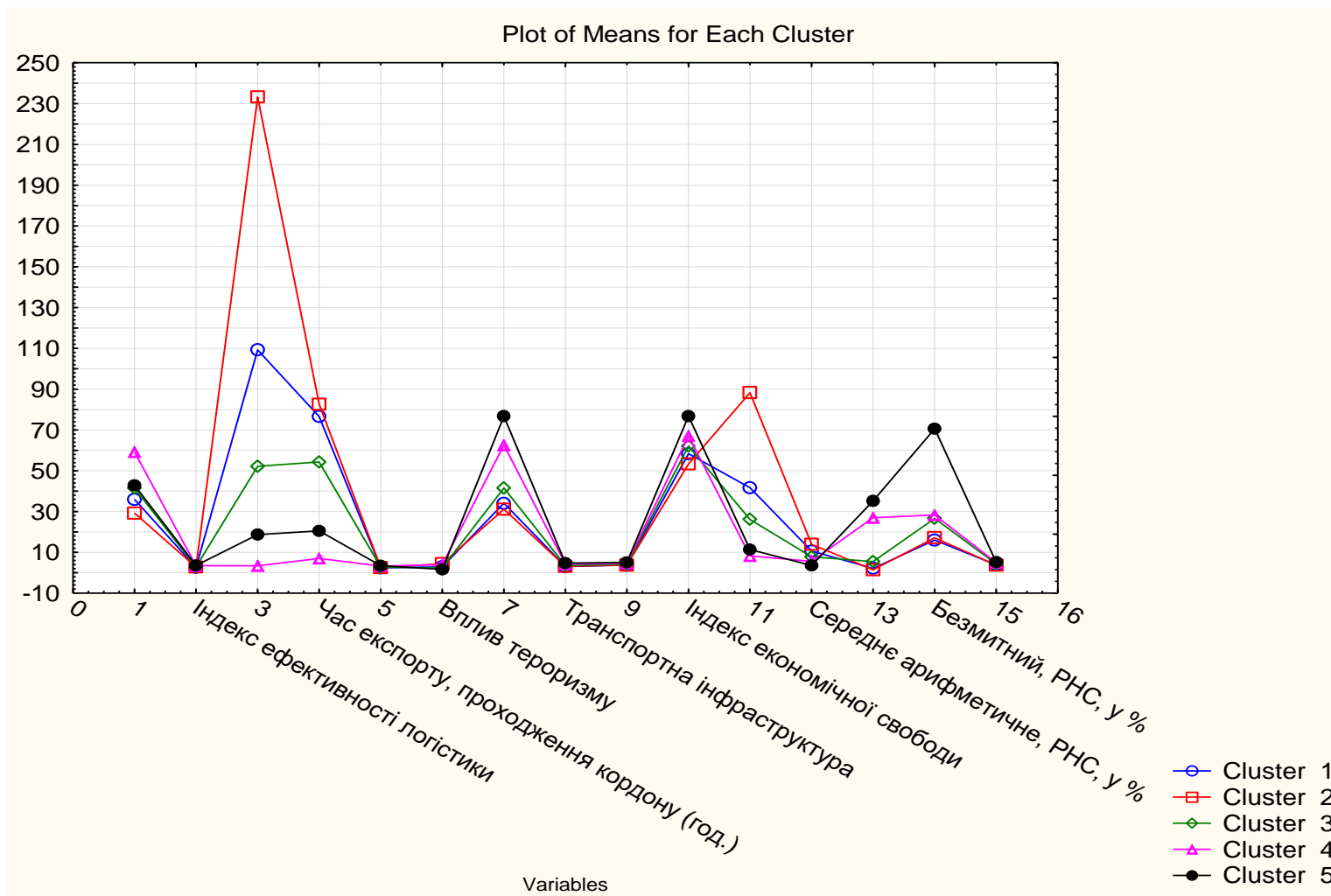

Рис. 2.6. Результати кластерного аналізу митного простору

Джерело: розраховано автором.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що глибока полярність позиціонування країн та асиметричність митного простору є важливою ознакою сучасного глобального середовища, а відтак – основним джерелом ризиків для національних економік та їхнього митного простору. Саме це і є дестабілізуючим чинником збалансування митного простору. Такий підхід забезпечив комплексне оцінювання збалансованості митного простору, що ґрунтується на основних індикаторах економічного та соціального розвитку, що тією чи іншою мірою визначають його функціонування.

2.2. Гнессеологічні та зовнішньоторговельні передумови формування ризиків митного простору України

Процеси глобалізації деформували структуру глобального простору і відповідно спровокували нові ризики для національних економік. З огляду на це інтеграція країн у глобальне середовище через підвищення зовнішньоекономічної активності має враховувати як геоекономічні, так і геополітичні виклики, а також внутрішні деструктивні чинники.

На сьогодні Україна зарекомендувала себе як надійний партнер на світових товарному ринку та ринку послуг, інтегрувавшись як в європейський, так і глобальний простір, створивши законодавчу базу регулювання зовнішньої торгівлі, яка б враховувала вимоги міжнародних економічних організацій й регіональних інтеграційних об'єднань та відповідає умовам набуття членства в них. Разом з тим, варто зазначити, що на перших етапах економічної самостійності економічна, зовнішньоторговельна та митна політика України мала хаотичний разовий характер, тому така безсистемність і була свого часу прорахунком у зовнішній стратегії, посиливши виклики митному простору. Проте з часом Україні вдалося досягти балансу між

національними інтересами та бажанням наситити вітчизняний ринок імпортними товарами.

Так, український фахівець у сфері економічної політики України П. Гайдуцький визначає такі етапи трансформації вітчизняної економіки за період незалежності:

- Спад (1991–1994 рр.);
- зупинення спаду (1995–1999 рр.);
- зростання (2000–2004 рр.);
- втрачені можливості (2005–2009 рр.);
- «украдені» можливості (2010–2013 рр.);
- стагнація (2014–2016 рр.) [62].

Часті прорахунки в економічних реформах дослідник пояснює деструктивною непослідовною політикою та залежністю економіки від політичних настроїв у країні, підміною понять «криза» і «реформа». Погоджуючись із такою позицією, зазначимо, що ці процеси створили численні внутрішні виклики для України, понизивши її конкурентоспроможність на світовому ринку та підвищивши ризики для її економічного та митного простору.

Перші етапи економічної реформи України (1991–2010 рр.) Г. Касьянов пропонує розглядати через їхній вплив на розвиток, виокремивши такі:

– 1992 р. – початок 2000-х рр. – період зміни економічної системи та постановки нових цілей, що збігається з соціально-економічною кризою, яка поглибилася процесами економічного спадання, гіперінфляцією, соціальною стратифікацією українського суспільства, що заклав передумови для наступного етапу;

– початок 2000-х рр. – 2008 рр. – період економічного зростання, відновлення економічних процесів і функціонування банківської системи, інтеграції у світову економіку, активізації зовнішньої торгівлі, покращення добробуту населення, швидкого розширення внутрішнього ринку, формування основних олігархічних груп;

– 2008 рр.–2010 рр. – погіршення економічної ситуації у зв'язку із світовою кризою, системні диспропорції в економіці, особливо у виробництві, олігархізація економіки, зростання корупції економіки та ін. [116].

Відхід від налагоджених традиційних зв'язків став одним з основних викликів для національної економіки, оскільки самостійна інтеграція у систему світогосподарських зв'язків потребувала практики як діалогу, так і самостійного захисту національних економічних інтересів, якої в Україні не було; залежала від багатьох чинників економічного, політичного та соціального характеру. У цей період відбулися структурні трансформації народногосподарського комплексу країни загалом, адже десятиліття існування Радянського Союзу вплинули на структуру зовнішньої торгівлі України, її виробництво, концентрація і спеціалізація якого були гіпертрофовані. Економічний і виробничий потенціал, який Україна мала у той період, формувався без урахування її національних інтересів як республіки. Відповідно перший етап економічної незалежності країни характеризувався такими тенденціями, які спричинювали та поглиблювали ризики для митного простору.

Початок 90-х рр. ХХ ст. був одним із найскладніших для України в зовнішньоекономічній сфері, адже економічна незалежність передбачала побудову власної митної системи та інституційного підґрунтя регулювання зовнішньоекономічних (в тому числі зовнішньоторговельних) відносин з іншими країнами. У жовтні 1991 р. прийнята Постанова ВРУ «Про основні напрями економічної політики України в умовах незалежності» № 1698-ХІІ [199], серед яких зроблено акцент на захисті інтересів країни та забезпеченні її безпеки. З перших років незалежності Україна уклала угоди про торговельно-економічні зв'язки та науково-технічне співробітництво з Угорщиною, Чехословаччиною та Польщею, парафовано угоди про торговельно-економічне співробітництво з Грецією і Мальтою; розпочався переговорний процес про розширення співробітництва з урядом розвинених країн світу. Серед заходів, які сприяли активізації зовнішньоторговельної діяльності, були такі:

запроваджено обов'язкове державне замовлення на експорт продукції та послуг для державних підприємств і об'єднань; дозволено суб'єктам господарської діяльності недержавної власності, які приймають державне замовлення на експорт, здійснювати бартерні операції; для насичення внутрішнього ринку імпортними товарами запроваджено сприятливу цінову політику; введено зміни до механізму розподілу валютної виручки від ЗЕД; лібералізовано умови переміщення товарів і предметів через митний кордон.

Однією з важливих для подальшого розвитку України та забезпечення її безпеки визначено зовнішньоекономічну політику, основними завданнями якої визначено: забезпечення інтеграції національної економіки у світову, захист українського ринку, сприяння здійсненню ефективної структурної перебудови. На цьому етапі прийнято Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [95]; Закон України «Про митну справу в Україні» [89], Митний кодекс України [140], Закон України «Про Єдиний митний тариф» [88]. У 1993 р. прийнято Декрет КМУ «Про лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності» [71].

У цей період поряд із макроекономічними чинниками у зовнішньоторговельній політиці були закладені ті ризики, які згодом стали значними викликами для національного митного простору. Передусім це суперечності у застосуванні інструментів регулювання та форм митної політики. Наприклад, у 1991–1993 рр. держава реалізувала жорстку експортну, але ліберальну імпорту політику; в 1994–1995 рр. помітною була лібералізація умов торгівлі, проте митна політика переслідує фіскальні цілі з метою оподаткування товарів, що переміщуються через митний кордон; з 1999 р. розпочалася адаптація вітчизняної митної політики до вимог Світової організації торгівлі та міжнародних організацій [54]. Етап з 2004 р. характеризується як період реформ, а з 2012 р. – період виконання зобов'язань України відповідно до міжнародних угод [187].

Така непослідовна політика України в економічній і зовнішньоторговельній сферах є підтвердженням існування історичних ризиків для митного простору країни, а у разі нашої країни цей вид ризику не був нівельований, а навпаки, його наслідки набули кумулятивного ефекту, причому розбалансування митного простору мало зтяжний характер та становило загрозу митній та національній безпеці.

У наукових публікаціях дедалі частіше йдеться про митну безпеку та її сутнісні характеристики. Митна безпека є важливою умовою забезпечення захисту національних економічних інтересів і безпеки. У разі її порушення виникає пряма загроза цілісності, стабільності та соціально-економічному розвитку країни, бо, як зазначають Н. Гавловська та О. Осадчук, митна безпека є гарантом інтересів у зовнішньоекономічній та фінансовій сферах [59]. Митний кодекс України визначає митну безпеку як стан захищеності митних інтересів України [139].

На думку П. Пашка, «...зовнішньоекономічна безпека та митна безпека – це поняття, які мають взаємні пересічення, але взаємно не поглинаються. З одного боку, митна безпека впливає із зовнішньоекономічної безпеки та є її складовою, з іншого – митна безпека, яка забезпечується виконанням митної справи, перебуває на стику силових і несилових складових національної безпеки й може бути виділена в окреме поняття» [193].

М. Губа зосереджує увагу на ролі оподаткування у державному регулюванні економіки, обґрунтовує вплив відносин у митній сфері та постійних змін міжнародних інтересів на економічну безпеку країни [68].

Митна безпека є важливою складовою економічної безпеки країни, тому зростає її роль для держави, адже завдяки її забезпеченню вона може протистояти зовнішнім викликам. Визначають чотири основні етапи реалізації митної безпеки:

- формування та затвердження митної політики у сфері митної безпеки;

- формування системи митного регулювання у взаємозв'язку з економічними інтересами і цілями держави, які впливають на визначення орієнтирів митного регулювання;
- застосування обраних заходів щодо методів регулювання та контролю до товарів, які переміщуються через кордон;
- моніторинг системи митного регулювання [184].

Разом з тим, поняття «митна безпека» і «безпека митного простору» не є тотожними. Безпека митного простору має набагато складнішу структуру. Визначення безпеки митного простору охоплює не лише питання митного регулювання, встановлення тарифних ставок, митного огляду та контролю. Безпека митного простору – це такий стан митного простору, за якого забезпечується захищеність життєво важливих для суспільства інтересів в економічній, соціальній, інформаційній та екологічній сферах в умовах розширення зовнішньоекономічної активності суб'єктів ЗЕД, здійснюються захист національних економічних інтересів, збереження навколишнього середовища, протидія зовнішнім викликам та загрозам життю і здоров'ю людей, які виникають у процесі переміщення товарів, предметів, людей, капіталу через митний кордон країни.

З метою забезпечення безпеки митного простору та протистояння глобальним викликам Україна обрала два шляхи: членство у СОТ та поглиблення інтеграції в європейський простір. Вступ України до Світової організації торгівлі був тривалим у часі процесом, який розпочався з подачі країною офіційної заяви про приєднання до Секретаріату СОТ у листопаді 1993 р. І лише у 2008 р. було підписано Протокол про вступ, а 16 травня 2008 р. Україна набула членства у СОТ. Під час переговорного процесу Україна максимально наблизилася тарифні позиції до вимог Світової організації торгівлі та зв'язала свої тарифи за всіма видами продукції [420], прийнявши низку зобов'язань [263]. Вступ України у СОТ розглядався у кількох сценаріях: оптимістичному, реалістичному і песимістичному. Очікувалося, що Україна одразу ж відчує наслідки вступу, однак, не слід забувати про перехідний

період, протягом якого тривають зміни у митно-тарифному та нетарифному регулюванні.

Україна бере активну участь у засіданнях органів СОТ різного рівня та продовжує імплемувати у вітчизняну практику її угоди. У грудні 2013 р. на черговій Конференції СОТ прийнято «Балійський пакет», який мав за мету подальше спрощення торгівлі та створення сприятливих умов для її активізації, в результаті чого ухвалено нову багатосторонню Угоду про спрощення процедур торгівлі СОТ (набула чинності з 2017 р.) [282]. Україна також взяла зобов'язання щодо її виконання, ратифікувавши цю угоду в 2015 р. У рамках угоди Україна виконує нотифікацію за окремими категоріями зобов'язань [367] (рис. 2.7).

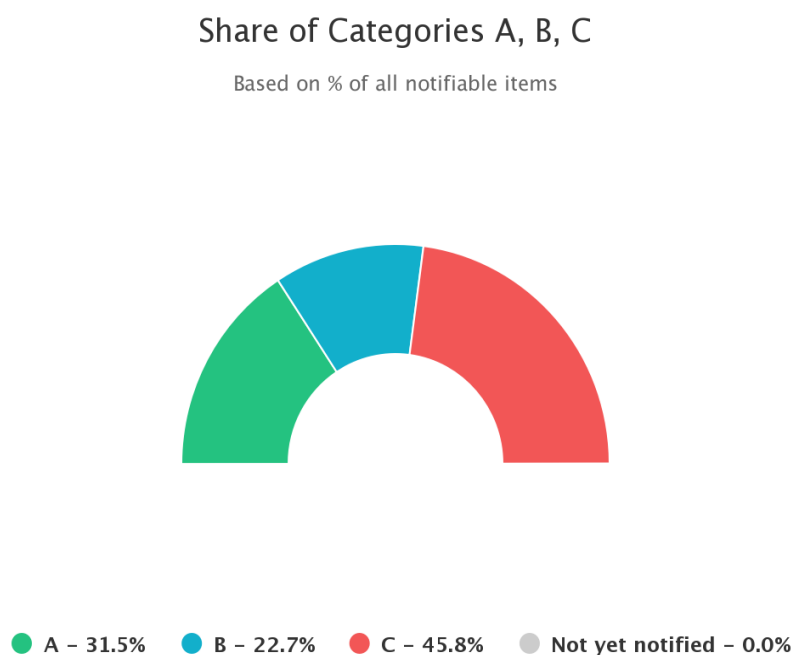

Рис. 2.7. Нотифікація Україною окремих заходів УСПТ СОТ за категоріями

Джерело: побудовано автором за матеріалами Світової організації торгівлі. URL: <https://www.tfadatabase.org/members/ukraine>).

– категорія А – положення, які країна-член визначила для імплементації з моменту набуття чинності угоди (або, у випадку найменш розвинутих країн, протягом одного року з моменту набуття чинності угоди);

– категорія В–положення, які країна-член визначила для імплементації після перехідного періоду, необхідного для їхньої реалізації;

– категорія С– положення, для забезпечення імплементації яких країні-члену необхідний період і відповідна технічна допомога для формування або зміцнення відповідної спроможності [112].

У 2016 р. Україна приєдналася до Угоди про державні закупівлі (GPA [276]), що у подальшому забезпечить прозорість і недискримінаційність процесу закупівель та їхнє проведення на справедливих конкурентних умовах, розширить доступ до національних платформ державних закупівель інших країн-учасниць.

За результатами 11 Конференції міністрів СОТ (відбулася 10–13 грудня 2017 р. у м. Буенос-Айрес (Аргентина) Україна приєдналась до таких декларацій і заяв:

– Спільна декларація 46 членів щодо підтримки багатосторонньої торговельної системи (документ WT/MIN(17)/55/Rev.1);

– Спільна заява 70 членів щодо електронної комерції (документ WT/MIN(17)/60);

– Документ щодо дисциплін з внутрішнього регулювання послуг (документ WT/MIN(17)/7/Rev.2 WT/GC/190/Rev.2);

– Спільна заява 59 членів щодо внутрішнього регулювання послуг (документ WT/MIN(17)/61) [320].

Україна позиціонує себе як країна з орієнтацією на європейські стандарти розвитку відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [251], проте у практичній діяльності виникають проблеми щодо захисту і збалансованості митного простору за одночасної лібералізації умов торгівлі та спрощення процедур перетину митного кордону. За вимогами Європейського Союзу Україна суттєво лібералізувала свій митний тариф, змістивши акцент із фіскальної функції митної політики на регулюючу. Зазначимо, що такі зміни за багатьох позитивних моментів, мають і суперечливі наслідки, особливо в перші роки перехідного періоду. Якщо в частині тарифів існують відмінності

активізації експорту та імпорту товарів, то щодо врегулювання питання застосування нетарифних бар'єрів, у тому числі гармонізації системи технічного регулювання України та ЄС, прогнози більш оптимістичні [58]. Світові стандарти митної гармонізації активно використовуються країнами на практиці, проте вони різною мірою відкривають національні економіки та створюють сприятливі митні режими для переміщення товарів і предметів [440], використовують різні механізми гармонізації, і саме через такі відмінності у світі створюються території зі сприятливими умовами для порушення митних правил та контрабанди товарів.

Одним із важливих аспектів позиціонування України у глобальному митному просторі є її членство у Всесвітній митній організації (з листопада 1992 р. Україна є повноправним членом організації [200]), а відповідно, країна взяла зобов'язання виконувати основні угоди та конвенції. Всесвітня митна організація на 01.01. 2018 р. налічувала 182 члени, на які припадало 98% світової торгівлі. Серед пріоритетів у діяльності ВМО залишаються: спрощення торгівлі, гармонізація митних процедур, безпека, електронна комерція, підвищення ефективності та модернізації митних служб, співробітництво між митними та податковими органами, протидія незаконним фінансовим потокам, зміцнення інституційного розвитку митних служб, обмін інформацією, тощо [406]. В рамках членства у ВМО Україна отримує підтримку у формуванні сприятливого для торгівлі митного середовища, підтримці модернізації митних інституцій, використанні інформаційних технологій у роботі митниць, уніфікації митного законодавства до вимог організації, боротьбі з порушеннями митних правил, контрабандою та корупцією, тощо. Наша країна приймає активну участь у роботі Всесвітньої митної організації. Черговим кроком у співпраці вважаємо створення Регіонального кінологічного навчального центру в Україні.

Базовими документами ВМО, який суттєво вплинув на стан та умови торгівлі у світі, є Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису та кодування товарів [345]; Митна конвенція про карнет А.Т.А. для тимчасового

ввезення товарів (Конвенція А.Т.А.); Конвенція щодо тимчасового ввезення (Стамбульська конвенція); Рамкові стандарти безпеки і полегшення світової торгівлі ВМО [431], Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіотська конвенція) [403; 93] та інші. У 1999 р. в Брюсселі на 94-й сесії ВМО було прийнято Протокол про зміну Кіотської конвенції (Брюссельський протокол), метою якого було: усунення відмінностей митними правилами і процедурами, які застосовуються договірними сторонами, що перешкоджають міжнародній торгівлі, задоволення потреб учасників міжнародної торгівлі в полегшенні, спрощенні та гармонізації митних правил і процедур, розширення можливостей адекватного реагування митних служб на найважливіші зміни у комерційній практиці та ін. [441].

Сучасна світова економіка під впливом процесів глобалізації, які охопили майже всі країни, розвивається динамічно. В умовах глобальної інтеграції неврахування країнами при розробці засад внутрішньої та зовнішньої політик сучасних трендів глобального розвитку призводить до поглиблення існуючих ризиків, втрати конкурентних позицій, створює численні виклики для економік, впливає на дотримання основних принципів сталого розвитку. Особливо гостро ці питання постають напередодні або у період економічних криз. З огляду на це поділяємо думку, що управління та нагляд за глобальною економікою не відповідає в такі періоди ступеню зростання взаємопов'язаності економіки та фінансової системи [241].

Під впливом процесів глобалізації Україна активно залучена у систему світогосподарських зв'язків (табл. 2.3), підтримує процеси уніфікації та гармонізації зовнішньоторговельного і митного законодавств, імплементує успішні світові практики проведення реформ, проте не спроможна здійснити економічного прориву та забезпечити поступового сталого економічного зростання при існуючих внутрішніх дестабілізуючих чинниках. Індекс глобалізації КОФ відображає економічні, соціальні та політичні виміри глобалізації. За цим індексом Україна демонструє, хоч і не інтенсивне, проте стійке зростання рівня глобалізованості за останнє десятиліття.

Глобалізованість України забезпечується за рахунок розширення зовнішньоторговельних відносин з іншими країнами, освоєння нових ринків збуту. Разом з тим, важливими залишаються й інші складові індексу, які відображають економічну, соціальну та політичну сфери.

Таблиця 2.3

Індекс глобалізації КОФ та позиції України

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	66,4	68,2	70,2	71,6	72,3	72,4	72,8	73,5	73,7	73,2	74,0	74,2
Економічна глобалізація	54,52	55,57	58,72	60,37	66,02	63,50	64,48	65,79	67,82	68,42		
Соціальна глобалізація	58,04	57,83	57,83	59,04	58,59	59,33	59,81	59,95	61,05	61,05		
Політична глобалізація	80,04	81,13	84,27	84,50	84,06	84,30	84,54	85,52	85,74	84,90		
Світ	56,8	57,9	59,0	59,5	59,6	60,1	60,3	60,7	60,9	61,5	61,5	61,7
Країни з високим рівнем доходу	70,0	70,9	71,9	72,3	72,3	72,5	72,0	72,3	72,4	72,7	72,6	72,7
Країни з низьким рівнем доходу	40,6	41,6	42,7	43,4	43,6	44,6	45,5	45,9	46,3	47,1	46,9	46,9
Країни з доходом, нижчим від середнього	49,4	50,7	51,8	52,0	52,2	52,8	53,2	53,6	53,9	54,6	54,8	55,0
Країни з доходом, вищим від середнього	56,6	58,1	59,4	59,9	60,0	60,6	60,9	61,3	61,6	62,1	62,1	62,3

Джерело: побудовано автором за даними КОФ SwissEconomicInstitute. КОФ GlobalisationIndex. URL: <https://www.kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>).

Помітно зросла політична глобалізованість України (з 70,69 у 2000 р. до 84,90 у 2014 р.), що пояснюється розширенням її присутності в міжнародних

організаціях та місіях, розвитком дипломатичних відносин, ратифікацією міжнародних договорів, тощо. Не можна залишати поза увагою, наприклад, соціальну складову, яка характеризує особисті контакти, інформаційні потоки, міжнародні туристичні потоки, грошові перекази, культурну взаємодію (за цим показником впродовж останнього десятиліття Україна не зазнала значних змін). Поряд з іншими чинниками, соціальна складова є як детермінантою розвитку національного митного простору, так і одним із викликів для нього, адже відкритість кордонів при неналежному його захисті створює додаткові загрози національній безпеці, адже розподіл результатів глобалізації є нерівномірним.

Під впливом глобалізаційних процесів та економічної лібералізації нову хвилю розвитку отримала тіньова економіка, видозмінивши свої сутнісні прояви. Тіньова економіка та корупційна складова залишаються одними з найбільш загрозливих для економічного розвитку України. Так, у 2016 р. рівень тінізації економіки країни становив 34% від обсягів офіційного ВВП(рис. 2.8) [79].

За індексом сприйняття корупції Україна посідала 131 місце із 176 країн з показником 29 (зі 100) [299]. За останні роки країна поліпшила свої позиції у рейтингу, однак все ще залишається на низькому рівні. Причиною цього є існуюча криза державного управління, структурна незбалансованість економіки, послаблення ролі держави в регулюванні економічних процесів, вивезення капіталу за кордон за межі контролю держави, соціоекономічні фактори. Слід наголосити й на усталеному розумінні суспільством тіньової економіки як норми, яка отримує виправдання у суспільства, що потребує зміни морально-етичних підходів до її сприйняття. Отже, створення сприятливих умов торгівлі та дерегуляція підприємницької діяльності є необхідними складовими мінімізації ризиковості митного простору країни.

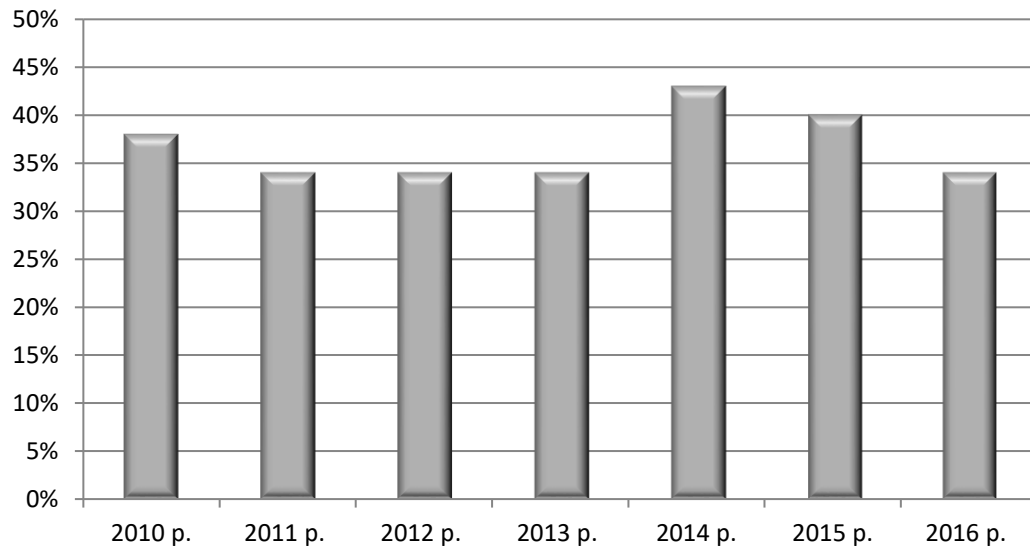

Рис. 2.8. Динаміка інтегрального показника рівня тіньової економіки України (% від обсягу офіційного ВВП)

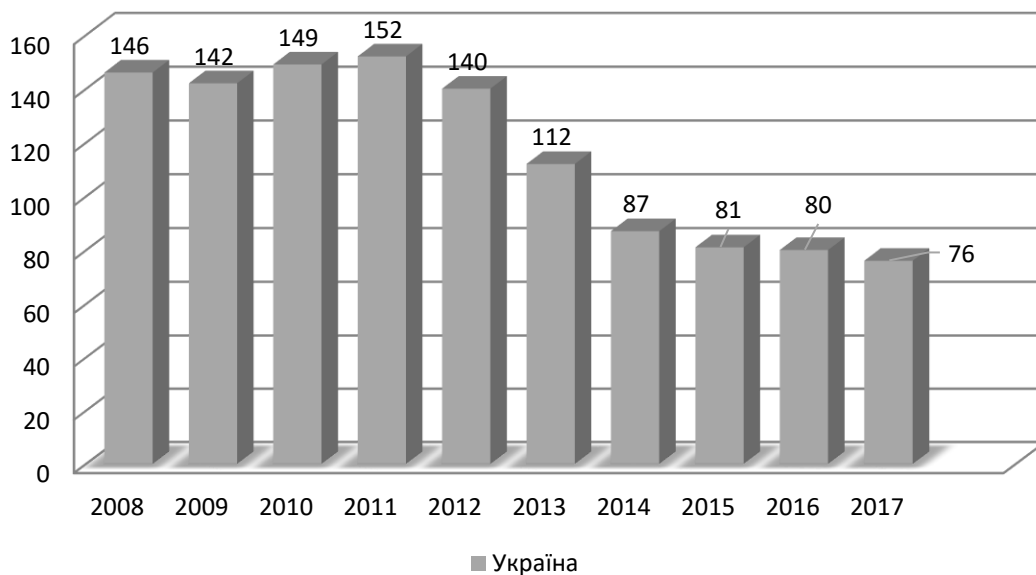
Джерело: побудовано автором за [79].

За результатами досліджень, Україна залишається країною із недостатньо сприятливим бізнес-середовищем (особливо щодо міжнародної торгівлі). На сьогодні інвестиційний і бізнес-клімат в Україні залишається непривабливим, адже, як підтверджують розрахунки, відсутня стабільність внутрішнього середовища (для оцінювання використовується індекс легкості ведення бізнесу, який є агрегованим показником).

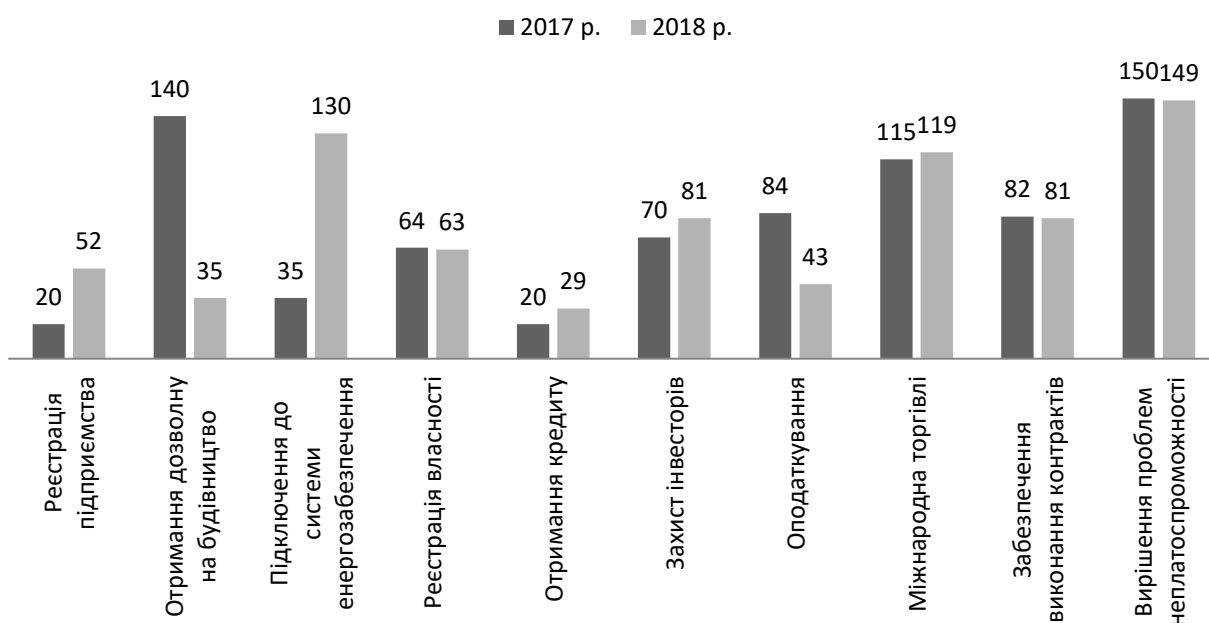
У рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business 2017 Україна посідала 80 позицію, а за показниками міжнародної торгівлі – 115 [311]. У 2017 р. Україна займала 76 позицію серед 190 країн світу за легкістю ведення бізнесу відповідно до даних Світового банку, покращивши свій рейтинг на 4 пункти. За період 2008–2017 рр. індекс легкості ведення бізнесу в Україні в середньому становив 112,36, досягнувши найвищого значення у 2011 р. – 152 і найнижчого у 2017 р. – 76 (рис. 2.9, а).

Проведений аналіз позиціонування України за індексом ведення бізнесу та субіндексами (рис. 2.9, б) дозволяє об'єктивно оцінити виклики та ризики для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та для митного простору країни. Сприятливий діловий клімат в країні було забезпечено за показниками

отримання дозволу на будівництво та оподаткування, однак за показниками, що характеризують міжнародну торгівлю, не відбулося позитивних змін.

а) динаміка Індексу легкості ведення бізнесу

б) динаміка позицій України за складовими Індексу ведення бізнесу

Рис. 2.9. Динаміка індексу легкості ведення бізнесу в Україні та його складових

Джерело: побудовано автором за даними Trading Economics. Ease of Doing Business in Ukraine URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/ease-of-doing-business>).

Зважаючи на те, що Україною було багато зроблено у напрямку активізації торгівлі в законодавчому аспекті (наприклад, прийнято Закон України №2530-VIII від 06.09.2018 р. «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України»; на розгляді у Верховній Раді України Проект Закону №7473 від 29.12.2017 р. «Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо деяких питань виконання Глави 5 Розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони)» та в частині спрощення митного контролю, вважаємо, що ці заходи матимуть пролонгований позитивний ефект і сприятимуть підвищенню позицій України за показниками міжнародної торгівлі вже в найближчий період.

Серед чинників, які мають подвійний вплив на ризиковість і збалансованість митного простору України, виділимо економічне зростання, яке за умови сповільнення є стримуючим фактором для іноземних інвесторів та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Якщо світ зумів стабілізувати темпи зростання, то для України характерна нестійка динаміка. Прогнозується, що у 2018 р. темпи економічного зростання в Україні збільшаться до 3,5% (рис. 2.10), однак цього недостатньо для розвитку (достатнім аналітики називають темпи зростання 5%). Разом з тим, впевненість іноземних інвесторів поступово знижується внаслідок повільного впровадження основних реформ і невизначеностей політичного характеру [350], які ще більше детермінують ризиковість митного простору.

Серед викликів для збалансованого розвитку митного простору України важливим є також рівень споживання домогосподарств. Помітне зростання споживання домогосподарств спостерігається у 2017 р. за підвищення мінімального порогу доходу для населення (рис. 2.11).

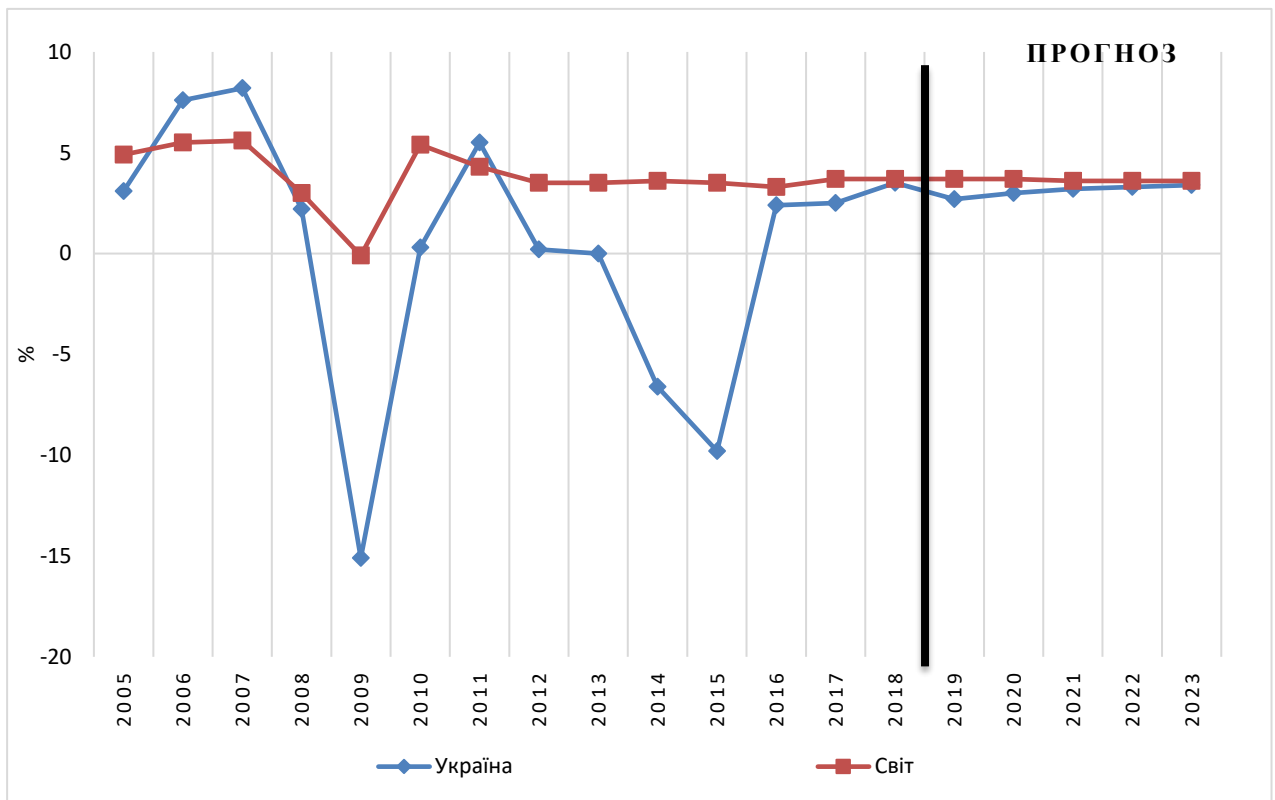

Рис. 2.10. Динаміка реального ВВП України та світу

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку.

Прогнозується, що подальше його зростання буде зумовлене підвищенням пенсійних виплат і заробітних плат, особливо за збільшення заробітних плат державного сектору і надходжень коштів від трудових мігрантів. За розрахунками, загальний обсяг грошових переказів у 2014 р. в Україну становив майже 2,9 млрд. дол. США [143].

Незважаючи на позитивну тенденцію, Україна відображає найнижчий рівень впевненості споживачів в європейському регіоні. З огляду на це варто очікувати низхідні тренди у рівні споживання населення. Рівень бідності є рівні вищим, ніж до Глобальної фінансової кризи 2007–2008 рр., проте, за результатами оцінювання, він знизився у 2017 р. Зростання реальних доходів домогосподарств зумовило зниження рівня бідності до 4,9% у 2017 р. з 6,4% у 2016 р. та 7,8% у 2015 р. [407].

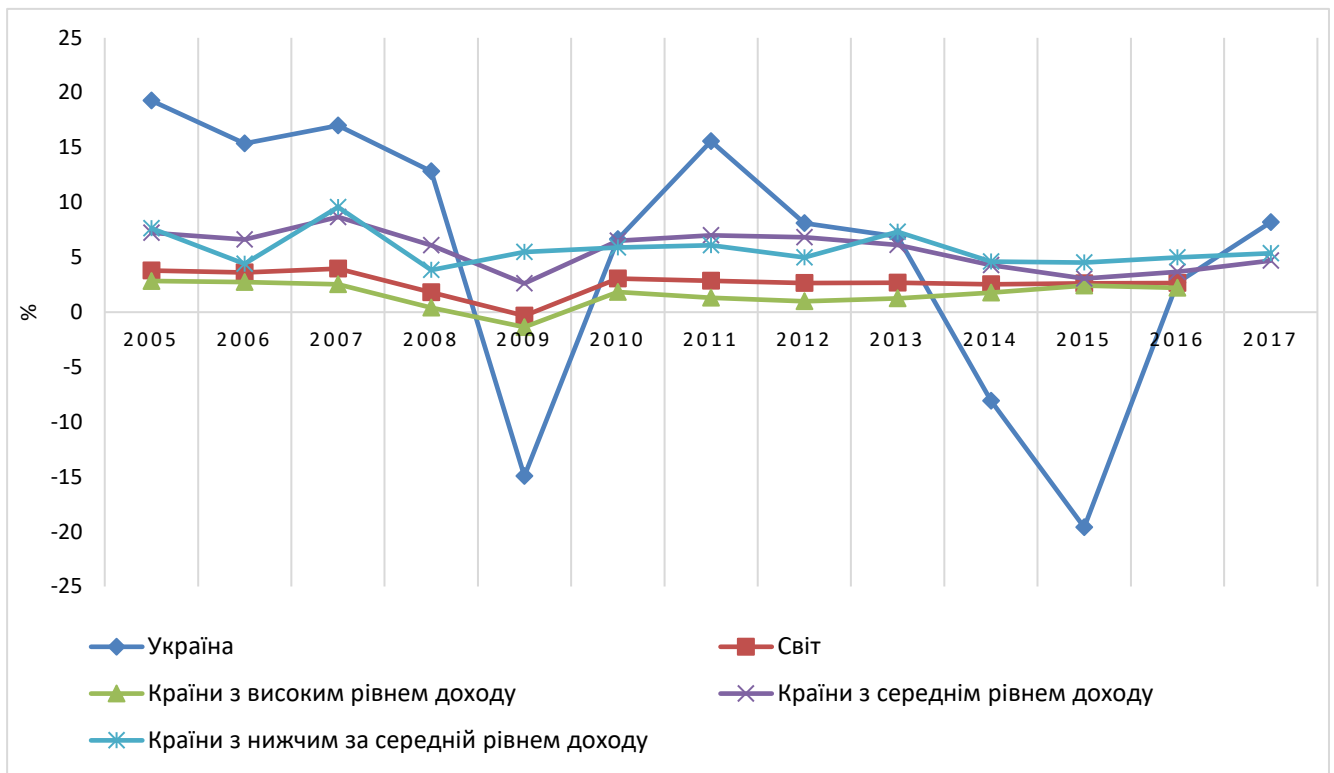
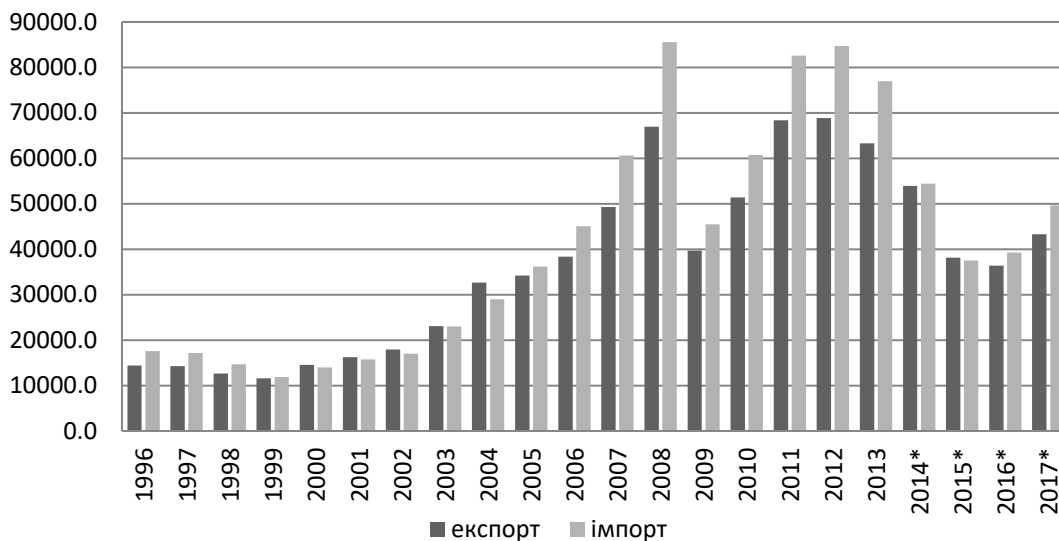

Рис. 2.11. Динаміка споживання домогосподарств в Україні та світі

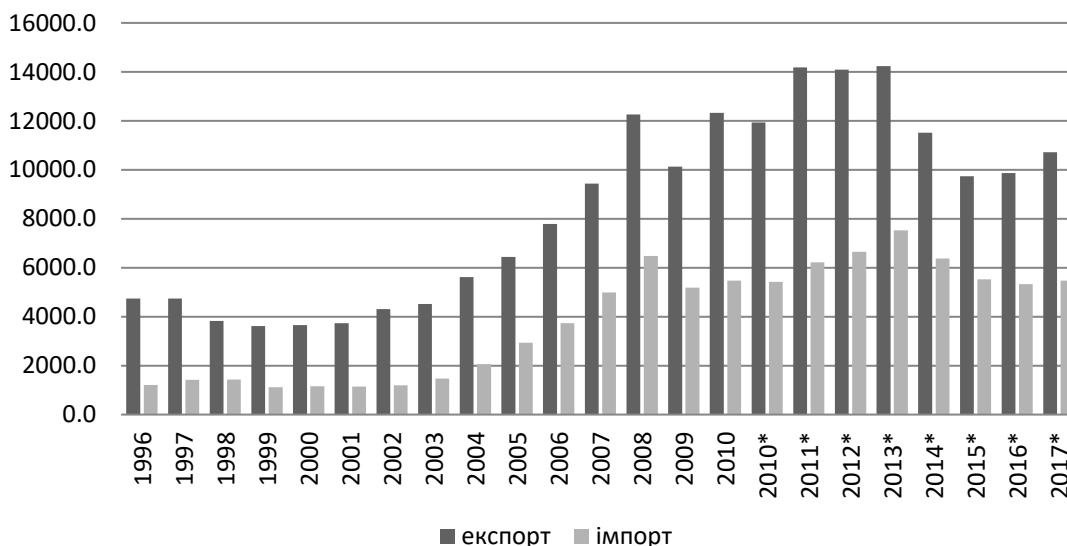
Джерело: побудовано автором за даними Світового банку.

На сьогодні об'єктивною вимогою макроекономічного зростання в Україні є зовнішньоекономічна, передусім зовнішньоторговельна, активність країни, оскільки її економічна безпека визначається тими викликами і ризиками, які поглиблюються в умовах глобалізації. Саме ця сфера зазнає впливу найменших глобальних дисбалансів та першою реагує на зміну ситуації як на світових ринках, так і в країні.

Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі товарами та послугами (рис. 2.12) підтверджує, що кризовими для України були 2009 р. і 2014 р., коли відбулося зменшення обсягів торгівлі (додаток Д). Причиною першого зниження була світова економічна криза 2007–2008 рр., пролонгований характер впливу якої на національну економіку став відчутним у 2009 р. Негативні зміни у зовнішній торгівлі України у 2014 р. були спровоковані військовим конфліктом на сході країни та анексією Криму.

а) торгівля товарами

б) торгівля послугами

Рис. 2.12. Динаміка зовнішньої торгівлі України товарами та послугами (млн. дол. США)

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Обсяг експорту товарів і послуг України у 2016 р. становив 45112,7 млн. дол. США, імпорту – 44548,1 млн. дол. Сальдо зовнішньоторговельного балансу України було позитивним – 541,6 млн. дол. (у 2015 р. значення цього показника також позитивне – 3828,2 млн. дол.) (рис. 2.13). Операції зовнішньої

торгівлі України товарами проводились із партнерами із 226 країн світу. Експорт товарів становив 36362,8 млн. дол., імпорт – 39248,6 млн. дол., тобто порівняно із попереднім роком відбулося зменшення експорту на 4,6% (на 1764,3 млн. дол.), однак збільшився обсяг імпорту на 4,6% (на 1732,2 млн. дол.). Сальдо у 2016 р. було негативним і становило 2885,8 млн. дол.

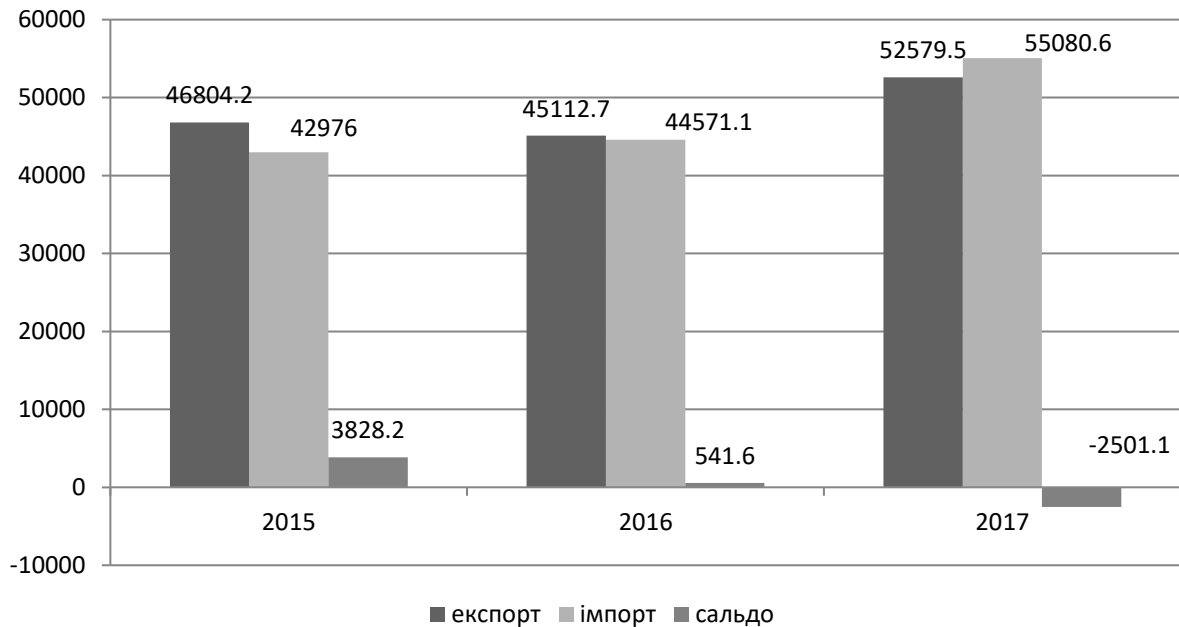

Рис. 2.13. Динаміка зведеного зовнішньоторговельного балансу України (млн. дол.)

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Сальдо зведеного зовнішньоторговельного балансу України впродовж 2004–2013 рр. від’ємне (рис. 2.14), причому в 2008 р. його значення було найбільшим. І з 2014 р. до 2016 р. спостерігаємо позитивне значення показника сальдо зведеного зовнішньоторговельного обороту, проте у 2017 р. воно знову стало від’ємним. Коефіцієнт покриття імпорту експортом у 2017 р. становив 87,21 %, для основних партнерів – 88 країн – 86,00 %. Для даного показника виділяють три стани зовнішньоекономічної безпеки країни: нормальний, передкризовий (значення показника 0,9-1; 1,2-1,3); критичний (менше 0,9; більше 1,3) [117]. У нашому випадку стан безпеки є катастрофічним.

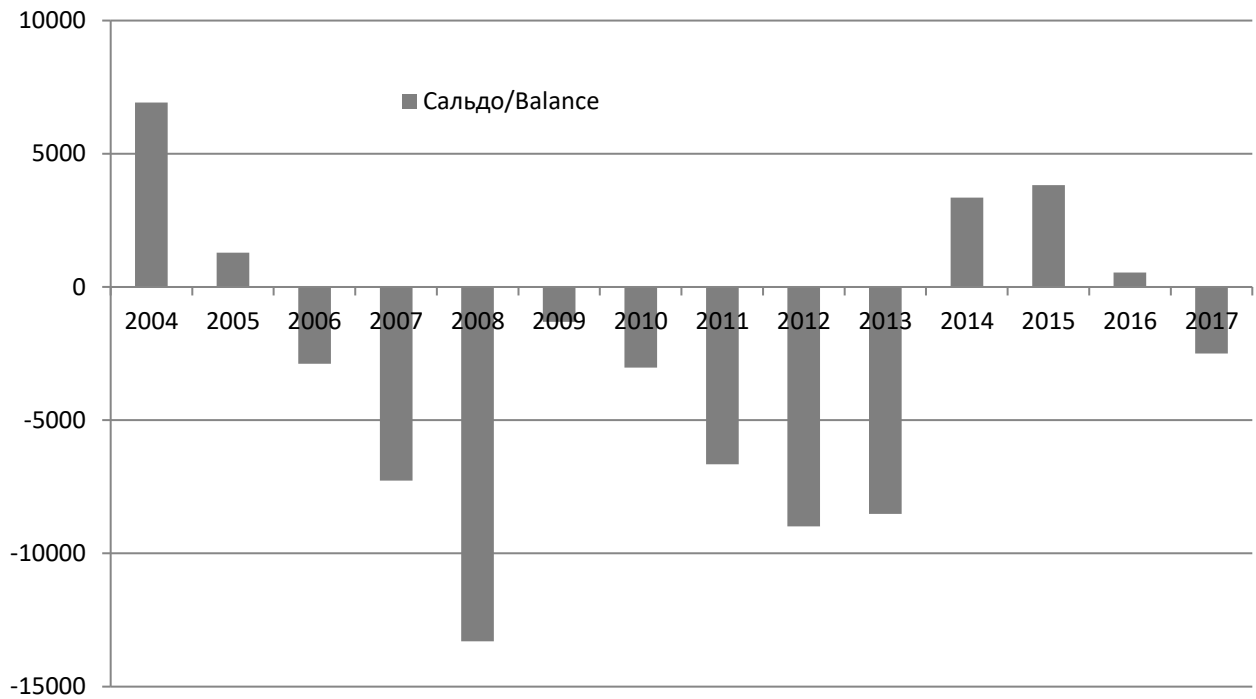

Рис. 2.14. Динаміка сальдо зведеного зовнішньоторговельного балансу України за 2004–2017 рр., млн. дол.

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Країни-члени ЄС є важливим торговельним партнером України. Загалом їхня частка в експорті становила 40,5%, в імпорті – 41,9% (у 2015 р. – відповідно 34,1% та 40,9%). Основними країнами-експортерами товарів з України в ЄС були Польща (6,3% від загального обсягу експорту; товари: чорні метали, електричні машини, руди, шлак і зола), Італія (5,7%; (чорні метали, зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження), Німеччина (4,1%; (електричні машини, насіння і плоди олійних рослин, одяг та додаткові речі до одягу, текстильні). Серед інших країн-експортерів можна виокремити Росію із часткою 9,1% від обсягу загального експорту (чорні метали, механічні машини, продукти неорганічної хімії), Туреччину – 5,8% (чорні метали, насіння і плоди олійних рослин, зернові культури), Індію – 5,1% (жири та олії тваринного або рослинного походження, зернові культури, механічні машини) (рис. 2.15).

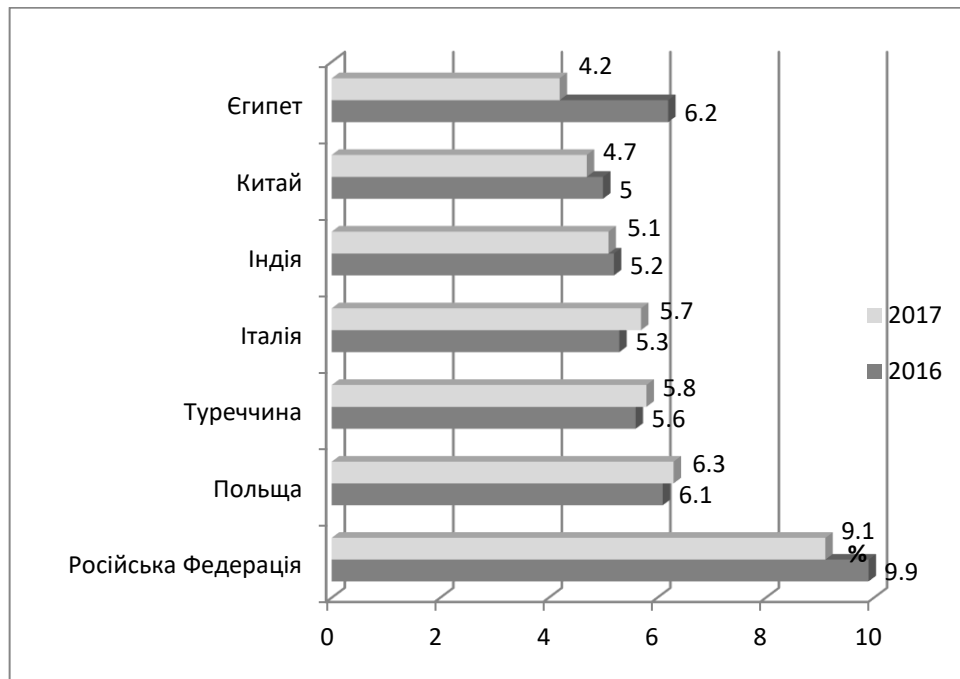

Рис. 2.15. Основні країни-партнери України в експорті товарів у 2016–2017 рр.[101]

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Для України основними країнами-імпортерами у 2017 р. були країни ЄС: Німеччина (11,0% від загального обсягу імпорту; товари: механічні машини, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, засоби наземного транспорту, крім залізничного), Польща (7,0%; (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, механічні машини, пластмаси, полімерні матеріали), Італія (3,3%; (механічні машини, фармацевтична продукція, електричні машини). Серед інших країн визначені Росія (14,5%; (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, добрива, механічні машини), Китай (11,4%; (електричні та механічні машини, пластмаси, полімерні матеріали), Білорусь (6,5%; (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, засоби наземного транспорту, крім залізничного, добрива) (рис. 2.16).

У структурі імпорту товарів в Україну найбільша частка припадала у 2017 р. на палива мінеральні, нафту і продукти її перегонки (23,6%), механічні машини (11,7%), електричні машини (8,3%), засоби наземного транспорту, крім залізничного (8,0%) (рис. 2.17).

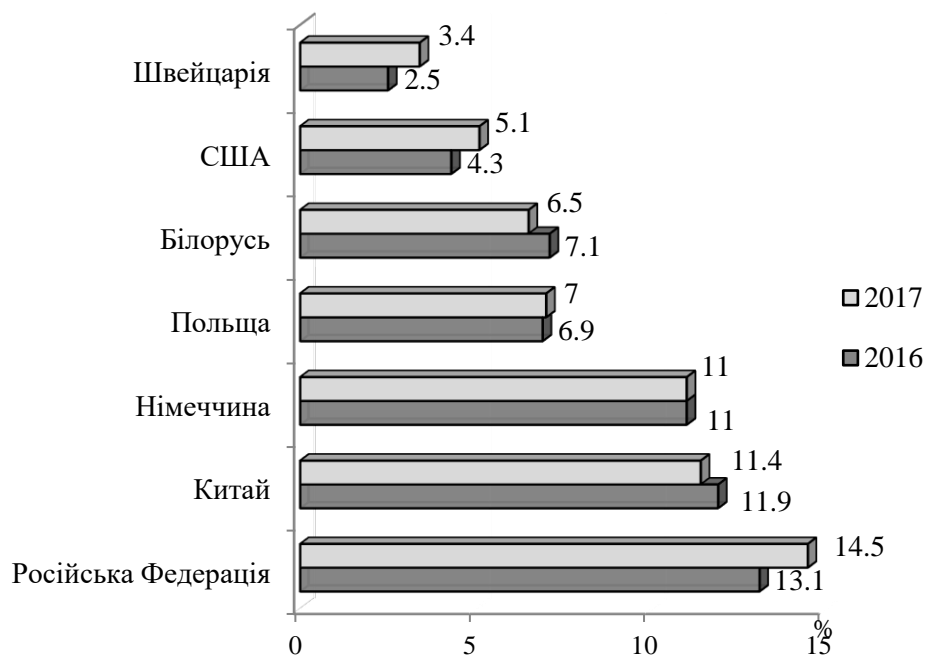

Рис. 2.16. Основні країни-партнери України в імпорті товарів у 2016–2017 рр. [101]

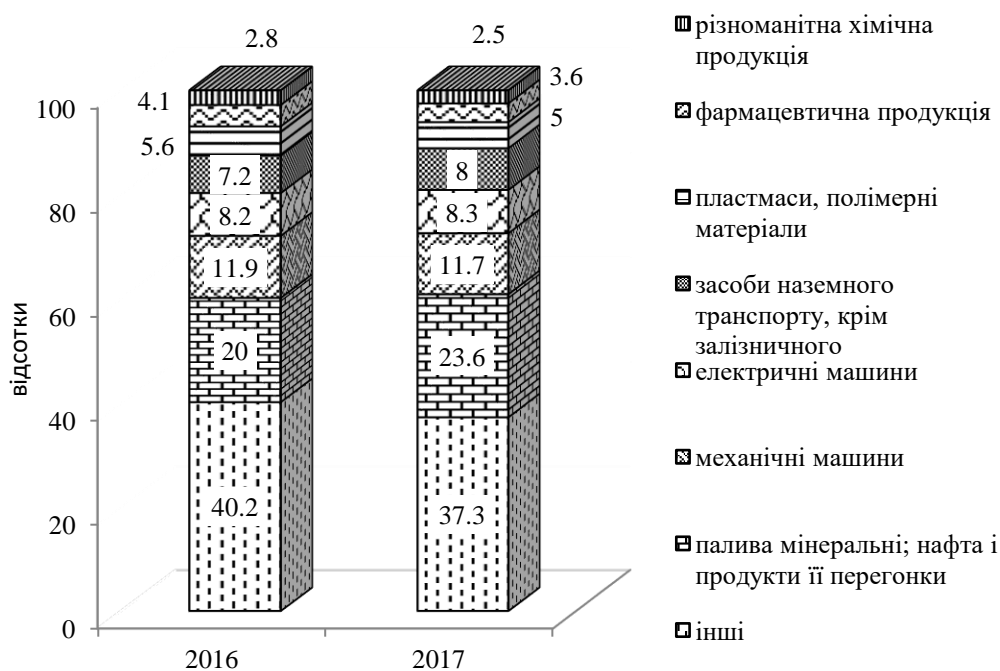

Рис. 2.17. Товарна структура імпорту України в 2016–2017 рр. [101]

Протягом останнього періоду структура вітчизняного експорту залишились практично незмінною. У 2017 р. у структурі експортних потоків переважали: чорні метали – 20,0% від загального обсягу експорту, зернові культури – 15,0%, жири та олії тваринного або рослинного походження –

10,6%, руди, шлак і зола – 6,3%, електричні машини – 5,9%, насіння і плоди олійних рослин – 4,8% (рис. 2.18).

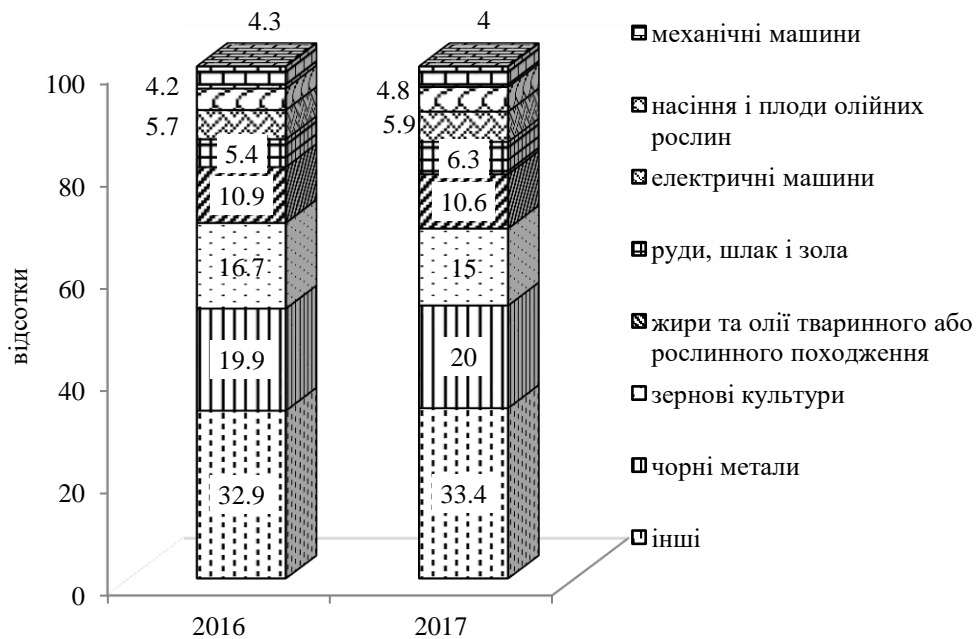

Рис. 2.18. Товарна структура експорту України в 2016–2017 рр. [101]

За 10 місяців 2018 р. зовнішньоторговельний оборот України становив 85,5 млрд. дол. США (порівняно із аналогічним періодом 2017 р. збільшився на 13,9%, проте сальдо було негативним – 7,9 млрд. дол. За цей період спостерігається активізація експорту товарів з України (38,8 млрд. дол. США), причому практично за усіма товарними групами, та сформувалася наступна структура експорту: 37,8% – продукція АПК та харчової промисловості, 25,6% – металургійного комплексу, 11,7% – машинобудування, 9,2% – мінеральні продукти. Збільшення експорту відбулося за усіма географічними напрямками, окрім Австралії та Океанії – спостерігалось зменшення на 27,9%. Обсяг імпорту товарів за аналізований період становив 46,7 млрд. дол. США (збільшення на 17,0%), причому за усіма товарними групами. Найбільшим зовнішньоторговельним партнером України залишається Європейський Союз, на країни-члени якого припадає 41,6% її зовнішньоторговельного обороту.

Проведений аналіз переміщення товарів у режимі «експорт-імпорт» (табл. 2.4) підтвердив, що основними видами транспортування експортованих товарів з України у 2016 р. були: морські судна – 51,1% від загального обсягу експорту товарів, вантажні автомобілі – 24,3%, залізничний транспорт – 12,3%.

Таблиця 2.4

Динаміка розподілу обсягів експорту-імпорту товарів за видами їхнього транспортування через митний кордон України

Вид транспорту	Експорт					Імпорт				
	2015		2015/ 2014 р., %	2016		2015		2015/20 14 р., %	2016	
	дол.. дол.. США	%		дол.. дол.. США	%	дол.. дол.. США	%		дол.. дол.. США	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Усього	38134,8	100,0	70,7	36362,8	100,0	37502,3	100,0	68,9	39248,6	100,0
у тому числі										
морське судно	19467,3	51,0	76,2	18569,7	51,1	2161,2	5,8	83,2	1623,1	4,1
контейнер на морському судні	1983,4	5,2	90,5	2328,4	6,4	3671,4	9,8	62,6	4751,1	12,1
залізничний вагон на морському судні	399,8	1,0	69,2	244,0	0,7	209,1	0,6	58,4	9,3	0,0
вантажний автомобіль на морському судні	5335,8	14,0	52,3	503,5	1,4	7083,0	18,9	65,6	324,5	0,8
залізничний вагон	179,6	0,5	68,0	4489,8	12,3	159,6	0,4	91,7	6532,7	16,6
контейнер у залізничному вагоні	9270,6	24,3	70,8	183,1	0,5	15625,7	41,7	69,9	117,4	0,3
вантажний автомобіль	181,5	0,5	94,5	8829,9	24,3	135,2	0,4	57,5	18449,3	47,0
контейнер на вантажному автомобілі	665,8	1,7	77,7	163,0	0,4	1020,4	2,7	69,4	156,4	0,4
повітряне судно	66,1	0,2	80,9	554,3	1,5	393,5	1,0	65,1	1157,9	3,0
експрес-відправлення	–	–	–	69,5	0,2	4512,4	12,0	78,4	502,3	1,3
трубопровідний транспорт	149,7	0,4	30,8	–	–	84,8	0,2	2048,7	2488,8	6,3
лінії електропередачі	197,6	0,5	128,1	152,1	0,4	497,5	1,3	69,5	3,6	0,0
транспортний засіб, що переміщується своїм ходом як товар	38134,8	100,0	70,7	93,0	0,3	37502,3	100,0	68,9	640,6	1,6

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України. URL:

<http://www.ukrstat.gov.ua>.

Водночас 47,0% від загального обсягу імпортованих товарів ввозилося вантажними автомобілями, 16,6% – залізничними вагонами, 12,1% – у контейнерах на морських судах. Це є підтвердженням значного навантаження на працівників митниць при перевірці транспортних засобів, якими переміщуються товари через митний кордон. Разом з тим, кожен вид транспортування має свої особливості в побудові митної та транспортної логістики, відповідає певним умовам поставки згідно з правилами ІНКОТЕРМС, що потребує врахування при перевезенні товарів через митний кордон, а відповідно і при митному контролі й оформленні.

В останній період спостерігається сповільнення зовнішньої торгівлі України з огляду на вплив соціально-політичних чинників внутрішнього характеру (табл. 2.5), проте навантаження на митниці не зменшується, оскільки розширення європейського вектора співробітництва посилює відповідальність за безпеку митних кордонів та митного простору. З огляду на це виправданим є застосування системи управління ризиками при здійсненні митного контролю та митного оформлення в Україні.

Водночас оцінювання для митного простору існують труднощі методологічного характеру. Так, визначаючи сальдо зовнішньої торгівлі України, зазначимо, що для статистичного оцінювання зовнішньоекономічної діяльності країни характерні певні методологічні проблеми, що не дає змогу повною мірою оцінити стан розвитку зовнішньої торгівлі. З огляду на нерозвиненість методологічної основи статистики зовнішньоекономічної діяльності в Україні на початку 90-х рр. ХХ ст. дані про її неперервні динамічні ряди є тільки з 1996 р. Разом з тим, системний аналіз зовнішньоекономічної діяльності за 1991–2018 рр. ускладнюється переходом до УКТ ЗЕД, зміною подання інформації (наприклад, переходом від галузей народного господарства до видів економічної діяльності у 2001 р. при проведенні статистичних спостережень і формуванні зведеної статистичної інформації).

Таблиця 2.5

Динаміка показників зовнішньоторговельної активності України

Рік	Кількість суб'єктів ЗЕД	Кількість оформлених митних декларацій, тис. шт	Кількість пропущених транспортних засобів, тис. од
	2	3	4
1999	74669	1146,3	12073
2000	80008	1369,9	11992
2001	92971	1581,4	12129
2002	99584	1805,9	15578
2003	109232	2080,4	19401
2004	110518	2202,6	20608
2005	104248	2621,7	22004
2006	104680	2969,9	21917
2007	101140	3301,6	23722
2008	93746	3492,1	23341
2009	97703	2491,5	20718
2010	85817	3037,3	22830
2011	86655	3300,4	24543
2012	33668	3283,6	25815
2013	51955	3262,5	26841
2014	65956	3125,4	21682
2015	79241	2791,3	20938
2016 (10 місяців)	90864	2800,4	18144

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України.

В основі статистичного спостереження щодо зовнішньої торгівлі товарами покладено аналіз вантажних митних декларацій (ВМД), які суб'єкти митного простору заповнюють при митному оформленні товарів (якщо товари підлягають декларуванню), і статистичної звітності підприємств та організацій як суб'єктів ЗЕД (якщо товари не підлягають митному декларуванню).

Таким чином, особливістю ризиковості митного простору є те, що ризики стосуються не тільки встановлення митно-тарифних інструментів. По друге, ризиковість митного простору визначається як внутрішніми, так і зовнішніми ризиками. За результатами аналітичного дослідження Світового економічного форуму «Глобальні ризики-2018» [398] за останні роки змінюється позиціонування ризиків за ступенем небезпеки. Так, на перших місцях ризики, які викликані природними явищами, зміною клімату та станом екосистеми), причому у десятку ризиків ввійшли і ті природні катастрофи, які спричинені людиною. Поряд із внутрішніми викликами, для країн небезпечними залишаються ризики, пов'язані із розвитком інформаційних технологій, в тому числі й кібератаки; вимушена міграція; терористичні атаки; незаконна торгівля; фінансові бульбашки.

2.3. Організаційні та управлінські підходи до оцінювання ризиковості митного простору України

Поява глобальних багатогранних викликів у митній справі спонукала Україну до розвитку активної міжнародної співпраці та створення ефективних каналів зв'язку для дослідження ризикового середовища, розроблення і вдосконалення інструментарію протидії митним правопорушенням та поширення кращих методик у вітчизняній практиці, адже зростання пасажирота та товаропотоків через митниці об'єктивно супроводжується управлінськими заходами щодо виявлення потенційних загроз і ризиків [346]. Запровадження системи аналізу ризиків потребує якісного інформаційного забезпечення на основі автоматизованого підходу при здійсненні оперативної митної роботи в реальному часі.

Таким дієвим інструментом є використання в Україні у практиці здійснення митного контролю та митного оформлення товарів системи

управління ризиками (СУР) (рис. 2.19), яка за наявності обмежених людських, технічних і часових ресурсів дає змогу виявляти відправлення товарів, що мають імовірність недотримання законодавства, тобто становлять ризик. Важливим є те, що цей підхід дієвий як щодо фіскальних ризиків, які пов'язані із забезпеченням повноти надходжень митних платежів до бюджету, так і нефіскальних, що стосуються загроз людському життю і здоров'ю та безпеки навколишнього середовища.

Рис. 2.19. Напрямки застосування системи управління ризиками

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України.

Система управління ризиками є важливим доповненням до стратегічних векторів модернізації митної справи в Україні, в якій діє більше 100 профілів ризику та більше 87000 комбінацій індикаторів ризику. Основними напрямками контролю є: правильність визначення митної вартості товарів; правильність класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД; правильність визначення країни походження товарів; дотримання встановлених до

задекларованих товарів заходів нетарифного регулювання, заборон та/або обмежень щодо переміщення через митний кордон України; дотримання законодавства з питань захисту прав інтелектуальної власності; достовірність декларування [176].

Використання системи управління ризиками регламентоване Міжнародною конвенцією про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіотська конвенція), яка є одним із перших міжнародних джерел, де передбачено спрощення митного контролю на основі запровадження принципу оцінювання ризику за підтримки Всесвітньої митної організації. Митним Кодексом України (ст. 361) визначено наступні цілі застосування системи управління ризиками [139]: запобігання, прогнозування і виявлення порушень законодавства України з питань державної митної справи; зосередження уваги на окремих об'єктах аналізу ризику, щодо яких є потреба у застосуванні окремих форм митного контролю або у підвищенні його ефективності; забезпечення захисту національної безпеки, життя і здоров'я людей, тварин, рослин, довкілля, інтересів споживачів; прискорення митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон країни. Принцип оцінювання ризику фактично замінив принцип вибіркового контролю, який полягав у вивченні та здійсненні поглибленого митного огляду товарів, що становили певну частку міжнародних товарних транзакцій. Таким чином, розпочалося формування такої системи митного контролю, яка дасть змогу попередньо отримувати дані про товари та напрямки їхнього переміщення, де існує загроза ризику. Відповідно вони й підлягають першочерговій перевірці. Такий підхід суттєво спростив процедури митного контролю, зокрема відбулося зменшення кількості митних оглядів.

Процедура та форми проведення митного контролю є законодавчо регламентованими в Україні. Проте система управління ризиками (СУР) є суттєвим їхнім доповненням і забезпечує виконання важливих завдань. У нашій країні ця система використовується на всіх етапах контролю: від аналізу попередньої інформації про товари, транспортні засоби, які перетинають

кордон і не подані до митного оформлення, для вжиття превентивних заходів, так і безпосередньо під час здійснення митного контролю й процедур митного оформлення, при плануванні проведення документальних планових виїзних перевірок. Останні здійснюються після завершення митного оформлення, тому формуються на основі результатів аналізу зовнішньоекономічних операцій підприємств із використанням системи управління ризиками [139].

В Україні управління ризиками в митних органах охоплює три рівні: стратегічний, тактичний та оперативний. Завдання управління ризиками залежать від рівня, зокрема:

- на стратегічному рівні – визначення пріоритетних напрямів розробки та реалізації заходів з управління ризиками та затвердження реєстру цих ризиків;
- на тактичному рівні – управління ризиками за результатами їхнього аналізу, виявлення та оцінювання; розроблення відповідно до реєстру ризиків заходів з управління цими ризиками. На тактичному рівні використовують такі інструменти: профілі ризику; орієнтування; індикатори ризику (у разі, коли немає доцільності формування профілів ризиків, застосовуються індикатори ризику, якими є критерії з певними параметрами, що дають змогу обрати ті об'єкти контролю, які становлять ризик); методичні рекомендації щодо діяльності посадових осіб митниць з аналізу, виявлення та оцінювання ризиків; випадковий відбір;
- на оперативному рівні – застосування митницями (митними постами) інструментів з управління ризиками у конкретних випадках здійснення митного контролю товарів, транспортних засобів, зокрема при проведенні контролю з використанням СУР [176].

Основними способами контролю із застосуванням СУР є неавтоматизований, автоматизований і комбінований. Зважаючи на розвиток інформаційних технологій, акцентується на автоматизованому способі, в тому

числі з використанням АСАУР. АСАУР – це автоматизована система аналізу та управління ризиками, яка є ефективним інструментом їхнього оцінювання на основі опрацювання профілів ризику (рис. 2.20). За допомогою АСАУР здійснюється оцінювання ризиків близько 200 тис. митних декларацій, 290 тис. комерційних і 1,26 млн. пасажирських переміщень транспортних засобів у наземних пунктах пропуску через державний кордон України [228]. До комбінованих методів контролю належить таргетинг, з яким «...попередньо проаналізовані зовнішньоекономічні операції підлягають додатковій оцінці на предмет наявності ризиків із використанням доступних джерел інформації» [176]. Зазначимо, що таргетинг– це новий напрямок в організації управління митними ризиками, хоча світова практика має багатий досвід використання цього методу, а митні адміністрації отримують від цього, за висновками Всесвітньої митної організації, значні переваги, що за створення такої платформи підвищують ефективність управління ризиками [382].

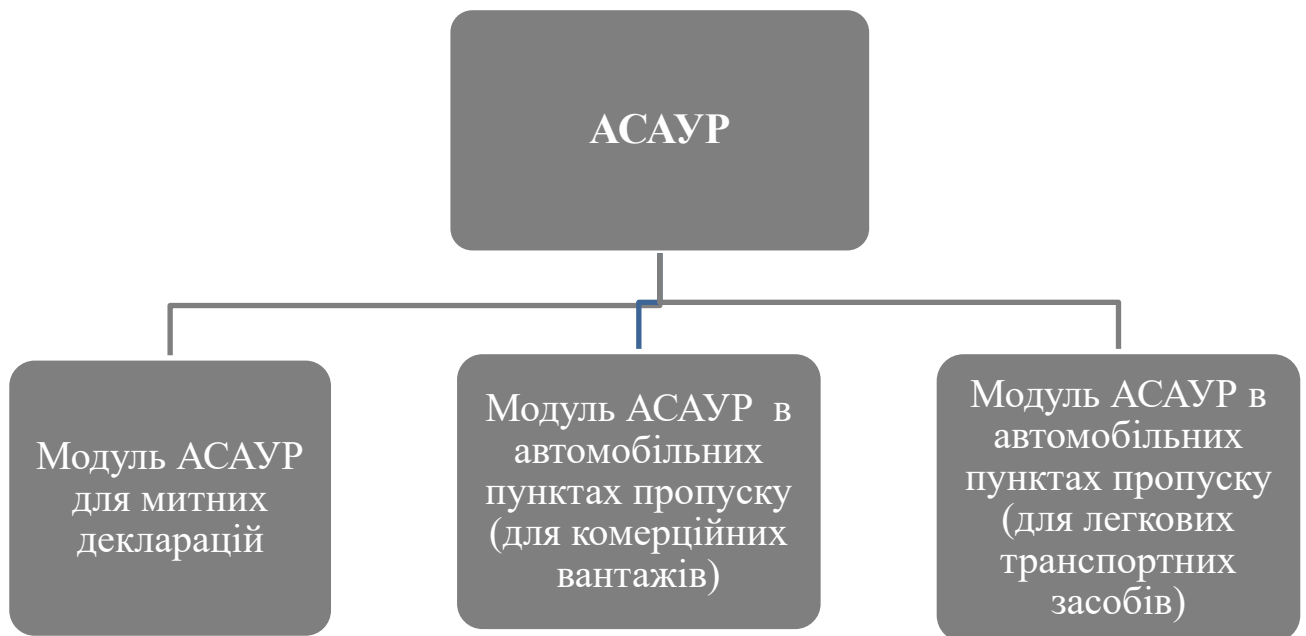

Рис. 2.20. Модульна структура автоматизованої системи аналізу та управління ризиками

Джерело: побудовано автором.

Профілі ризику класифікують за такими ознаками: залежно від можливості автоматизації (документальні або електронні); за способом наповнення (центральні – профіль наповнюють структурні підрозділи ДФС або органи ДФС; регіональні – профіль наповнюють митниці); щодо потреби наповнення профілів індикаторами ризику (звичайні – не передбачають наповнення профілю ризику під час його застосування, рамкові – передбачають наповнення профілю ризику під час його застосування, фонові – не передбачають формування митних формальностей) (рис. 2.21).

Профілі ризику охоплюють різні напрями, зокрема контроль за класифікацією товарів, що переміщуються, країни їхнього походження, контроль митної вартості, контроль за переміщенням об'єктів інтелектуальної власності, відстеження нелогічних маршрутів, запобігання переміщенню через митний кордон тютюнових виробів, наркотичних речовин, прекурсорів, товарів подвійного використання та військового призначення.

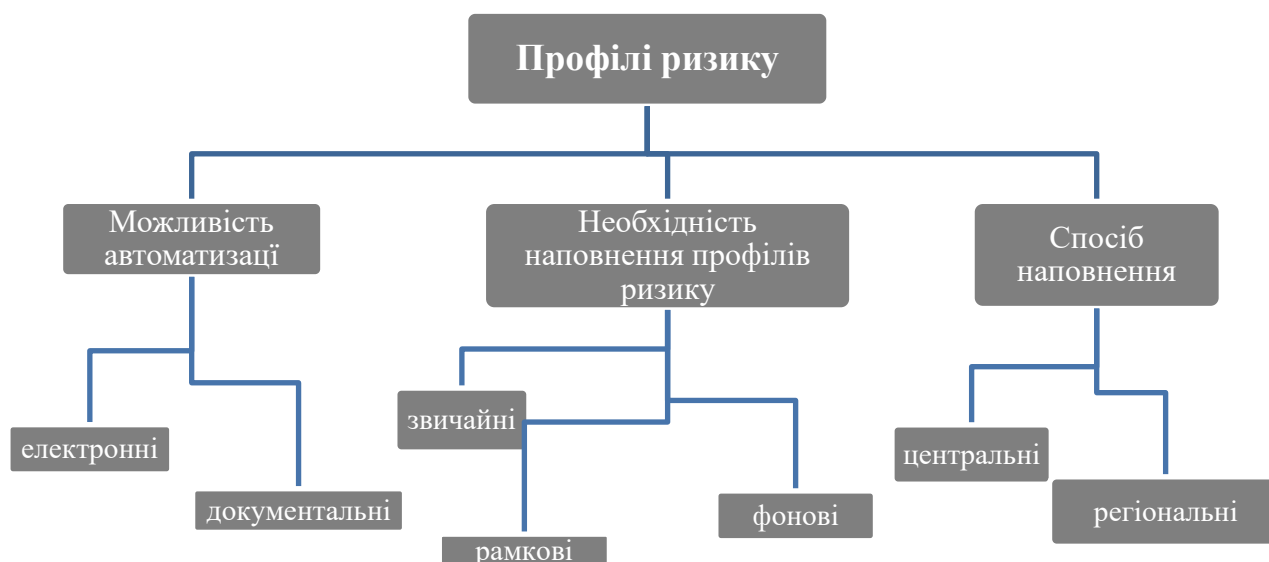

Рис. 2.21. Класифікація профілів ризику

Джерело: побудовано автором.

Забезпечення безпеки міжнародної торгівлі та національних інтересів країн у процесі міжнародного співробітництва, пришвидшення товаро- і пасажирообігу через митний кордон потребують розробки новітніх підходів до організації митної справи. Важливими напрямками вирішення таких завдань в Україні є модернізація системи управління ризиками та адаптація її не лише до світових стандартів, а й до особливостей вітчизняної економіки. Це, зокрема, чинники як економічного та соціального характеру, так і географічно-територіального й технічного, адже Україна має вигідне для нелегальних перевезень розташування та є фактично транзитною територією у ланцюгу переміщення товаропотоків.

Для запобігання поглибленню такої ситуації актуалізується питання модернізації сучасної системи управління ризиками, які виникають при переміщенні товарів, предметів, осіб через митний кордон країни, з урахуванням основних сфер формування цих ризиків (табл. 2.6).

Побудова ефективної системи управління ризиками при здійсненні митного контролю та митного оформлення неможлива без врегулювання складних процесів обміну інформацією, формування та практичної реалізації заходів щодо оцінювання майбутніх ризиків, враховуючи багатовекторність потенційних ризиків при формуванні системи аналізу й селекції чинників ризику, основними сферами визначено такі:

- розроблення та впровадження переліків групи критеріїв ризику для товарів групи «ризик» і товарів групи «прикриття»;
- інформаційне забезпечення контролю за товарами, повнота стягнення податків і зборів;
- країна походження товарів;
- декларування митної вартості товарів; класифікація товарів згідно з УКТ ЗЕД;
- удосконалення процедур митного контролю та митного оформлення;

Таблиця 2.6

Класифікатор сфер ризику [161]

Розділ	Код	Назва сфери ризику
1. Митний режим	101	Імпорт
	102	Реімпорт
	103	Експорт
	104	Реекспорт
	105	Транзит
	106	Тимчасове ввезення (вивезення)
	107	Митний склад
	108	Спеціальна митна зона
	109	Магазин безмитної торгівлі
	110	Переробка на митній території України
	111	Переробка за межами митної території України
	112	Знищення або руйнування
	113	Відмова на користь держави
2. Можливий характер порушення	201	Неправильна класифікація товару
	202	Неправдиві дані про походження товару
	203	Заниження/завищення митної вартості товару
	204	Недекларування товару
	205	Контрабанда/приховування від митного контролю
	206	Неправильні дані про підстави надання пільг зі сплати митних платежів
	207	Неправильні дані про характеристики/властивості товару
	208	Декларування товару не за своїм найменуванням
3. Можлива мета порушення	301	Ухилення від сплати/зменшення розміру ввізного мита
	302	Ухилення від сплати/зменшення розміру вивізного мита
	303	Ухилення від сплати/зменшення розміру особливого виду мита (антидемпінгового, спеціального, компенсаційного)
	304	Відшкодування ПДВ
	305	Ухилення від сплати/зменшення розміру акцизного збору
	306	Використання митних пільг
	307	Ухилення від нетарифних обмежень
4. Вид товару, щодо якого може бути вчинене порушення	401	Товари сільськогосподарського виробництва
	402	Метали та брухт
	403	Товари, які містять об'єкти права інтелектуальної власності
	404	Отруйні, радіоактивні, вибухові речовини, небезпечні відходи
	405	Наркотичні засоби, психотропні речовини
	406	Зброя та боєприпаси
	407	Історичні та культурні цінності
	408	Міжнародна торгівля дикими видами тварин та рослин, що перебувають під загрозою зникнення

– порядок застосування митних режимів й удосконалення митного оформлення товарів у митних режимах; дотримання вимог законодавства щодо переміщення вантажів;

- дотримання законодавства у сфері нетарифного регулювання;
- правомірність застосування обраних форм митного контролю;
- аналіз нормативно-правової бази на предмет виявлення потенційних ризиків та аналіз судових рішень;
- спільна реалізація інформації за групами і профілями ризику; проведення підготовки та перепідготовки персоналу митних органів України;
- аналіз матеріалів службових розслідувань і перевірок у митних органах України з метою визначення основних чинників та кола посадових осіб, причетних до порушень законодавства.

Важливим аспектом ефективного застосування системи управління ризиками є переведення у дискретні величини результатів виконання митних формальностей, сформованих за використання цієї системи. На сьогодні ці дані передаються митницями ДФС до Управління профілювання митних ризиків у вигляді щомісячних звітів (СУР-1) з розбивкою за напрямками (табл. 2.7). Окремим напрямком є створення та актуалізація регіональних профілів ризику, а також результатів їхнього спрацювання. Такі дані надаються щоквартально у формі звітності (СУР-2) [170].

Суттєвим кроком на шляху вдосконалення та пришвидшення формування даних для аналізу результатів застосування системи управління ризиками, в тому числі щодо обмеження впливу людського чинника, було створення в Автоматизованій системі митного оформлення «Інспектор» відповідних посилань у розділі «Звіти», що забезпечує автоматизоване формування зведених даних.

Для виявлення ризиків органи ДФС (їхні структурні підрозділи) в межах своїх компетенцій здійснюють значний комплекс заходів, що, зокрема, містить аналіз зовнішньоекономічних операцій, виявлення та оцінювання ризиків, розроблення і реалізацію практичних заходів з управління цими ризиками, а також один із найважливіших етапів проведення аналізу результатів вжитих

заходів та за потреби коригування відповідних заходів для підвищення їхньої ефективності у подальшому.

Таблиця 2.7

**Напрями передачі показників виконання митних формальностей
із застосуванням СУР**

Напрямок передачі	Кількісні показники
Контроль правильності класифікації товарів згідно з УКТЗЕД	Кількість рішень про визначення коду товару, загальна кількість товарів, сума збільшення митних платежів
Контроль правильності визначення країни походження товару	Кількість випадків визначення країни походження, відмінної від задекларованої, сума збільшення митних платежів
Контроль правильності визначення митної вартості	Кількість прийнятих рішень про коригування митної вартості, сума збільшення митних платежів
Виявлення порушень митних правил	Постатейний аналіз, суб'єкт ПМП, вартість предметів ПМП

Джерело: побудовано автором.

Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що ризики митного простору слід розглядати набагато ширше, ніж це визначено у науковій літературі. Однак беззаперечним є той факт, що митні ризики є їхньою основою. Відповідно необхідність управління ризиками митного простору актуалізує питання розробки його ризикоорієнтованої парадигми – концептуальної моделі розвитку митного простору в умовах невизначеності, практична реалізація якої спрямована на структурне та функціональне збалансування з урахуванням ризиків, пов'язаних із суперечністю інтересів суб'єктів цього простору, обмеженістю ресурсів, альтернативами рішень,

природними чинниками, викликами глобального середовища, яка виконуватиме такі функції: регулятивну; інноваційну; соціальну.

Висновки до розділу 2

1.Ризикоорієнтована парадигма митного простору базується на еволюціонованому під впливом глобалізації підході до ризику як імперативу глобального економічного розвитку. Спільна риса існуючих теоретичних підходів присвячених дослідженню природи ризиків полягає у ефекті невизначеності процесу досягнення цілей. Рушійною силою цього ефекту є дефіцит інформації, що зумовлює необхідність прогнозування – розрахунку імовірності настання події. В умовах сучасного динамічного інформаційного суспільства, яке перманентно глобалізується, ефективне функціонування митного простору повинне бути спрямоване на ідентифікацію ризиків, що ускладнено постійною змінністю і невизначеністю глобального середовища. Теоретико-методичні підходи до формування ризикоорієнтованої парадигми митного простору передбачають формування інституційної компоненти управління ризиковістю національного митного простору, проведення оцінки фіскальних та нефіскальних ризиків і визначення пріоритетних напрямів зменшення ризиковості і збалансування національного митного простору в контексті глобального сталого розвитку.

2.Процеси глобалізації зумовили активне залучення України у системі світогосподарських зв'язків, проте деструктивні екзогенні й ендогенні чинники економічного й політичного характеру позбавляють можливості здійснення економічного прориву й забезпечення сталого економічного зростання. Зокрема, корупційна складова й тіньова економіка є як основними стримуючими факторами економічного розвитку, так і передумовами формування ризиків митного простору України. До викликів для збалансування розвитку митного простору України відносяться очікування низхідних трендів у рівні споживання домогосподарств, нерозвиненість методології статистики зовнішньоекономічної діяльності України і значне

навантаження на працівників митниць при перевірці транспортних засобів. Найбільш загрозливими глобальними ризиками є ті, що пов'язані із розвитком інформаційних технологій, в т. ч. й кібератаки, природними катаклізмами, зміною клімату і станом екосистеми.

3. Виникнення багатогранних викликів у митній справі зумовлених полярними ендогенними й екзогенними факторами впливу на митний простір України зумовлює необхідність запровадження актуальних організаційно-управлінських підходів до оцінювання ризиковості. Дієвим інструментом в контексті управління фіскальних і нефіскальних ризиків України є система управління ризиками (СУР), яка регламентована Кіотською конвенцією, є ресурсоефективною і функціонує на основі автоматизованого підходу. Подальша еволюція СУР призвела до виникнення автоматизованої системи аналізу та управління ризиками (АСУАР), яка дає змогу здійснювати митний контроль шляхом опрацювання профілів ризику. Передовим напрямком організації управління митними ризиками є комбінований підхід, таргетинг, який передбачає здійснення додаткової оцінки попередньо проаналізованих зовнішньоекономічних операцій.

Основні результати розділу опубліковані у працях: [2; 10; 11; 12; 20; 22; 31; 33; 37; 39; 48; 49; 56; 104;107; 426].

РОЗДІЛ 3

ІНСТИТУЦІЙНА КОМПОНЕНТА УПРАВЛІННЯ РИЗИКОВІСТЮ МИТНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

3.1. Інституційні чинники управління ризиками митного простору України

Визначення тенденцій та особливостей становлення інституційної системи управління ризиками митного простору в Україні, аналіз функціональних завдань структурних підрозділів, які відповідають за управління митними ризиками, є нині найактуальнішими проблемами збалансування митного простору.

Практика запровадження системи аналізу ризиків у митній справі дає підстави стверджувати про неперервність процесу збору та опрацювання інформації, адже він охоплює такі етапи, як прогнозування, виявлення, запобігання і припинення випадків, коли вчиняється порушення митних правил або інші дії, що суперечать митному законодавству країни. Управління ризиками є складним процесом. Ризик – це невід’ємна складова будь-яких економічних процесів, а за умови невизначеності та нестабільності відповідно зростає ймовірність його посилення.

Загалом ці процеси, крім визнання міжнародних конвенцій і приведення у відповідність національного митного законодавства, потребують належного інституційного базису, котрий має забезпечувати управління ризиками митного простору. Інституційний базис функціонування митного простору України з урахуванням ризиків формує ДФС і митниць – ДФС й інші державні органи (додаток Е).

З урахуванням змін у світовій практиці протидії митним правопорушенням та для вдосконалення оперативного контролю за митним оформленням вантажів, що переміщуються через митний кордон України, в структурі Державної митної служби України у 1999 р. створено Оперативну

митницю, яка в своїй діяльності запровадила використання перших прототипів елементів системи управління ризиками та здійснення систематичної інформаційно-аналітичної роботи [164]. Оперативна митниця відрізнялася від інших митниць специфікою діяльності. Так, оперативне керівництво її діяльністю було покладено на Управління власної безпеки Державної митної служби України, а зоною функціонування митниці була визначена митна територія України (рис. 3.1).

Перелік основних завдань, типових для всіх митниць, що передбачали як захист економічних інтересів країни, так і забезпечення виконання громадянами та суб'єктами ЗЕД митного законодавства України, для Оперативної митниці доповнено пунктом щодо здійснення митного контролю і митного оформлення товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон нашої України, виявлення при цьому порушень з боку працівників митниць, їхнього припинення, проведення повторного митного контролю з митним оформленням товарів і предметів відповідно до чинного законодавства.

Для реалізації визначених завдань працівникам митниці було надано право в зонах митного контролю проводити перевірки відповідності відомостей, які заявлені у вантажній митній декларації при митному оформленні товарів та інших предметів, наявному вантажу і документам, необхідним для здійснення такого митного контролю, а також правильності нарахування та справляння митних платежів і зборів, своєчасності перерахування отриманих коштів відповідними митними органами за призначенням.

Окрім того, для реалізації вказаного права посадові особи Оперативної митниці були уповноважені проводити повний митний контроль шляхом перевірки документів, необхідних для такого контролю, митного огляду та переогляду транспортних засобів, товарів й інших предметів, які переміщуються через митний кордон України, особистого огляду фізичних осіб, а також в інших формах, визначених чинним законодавством.

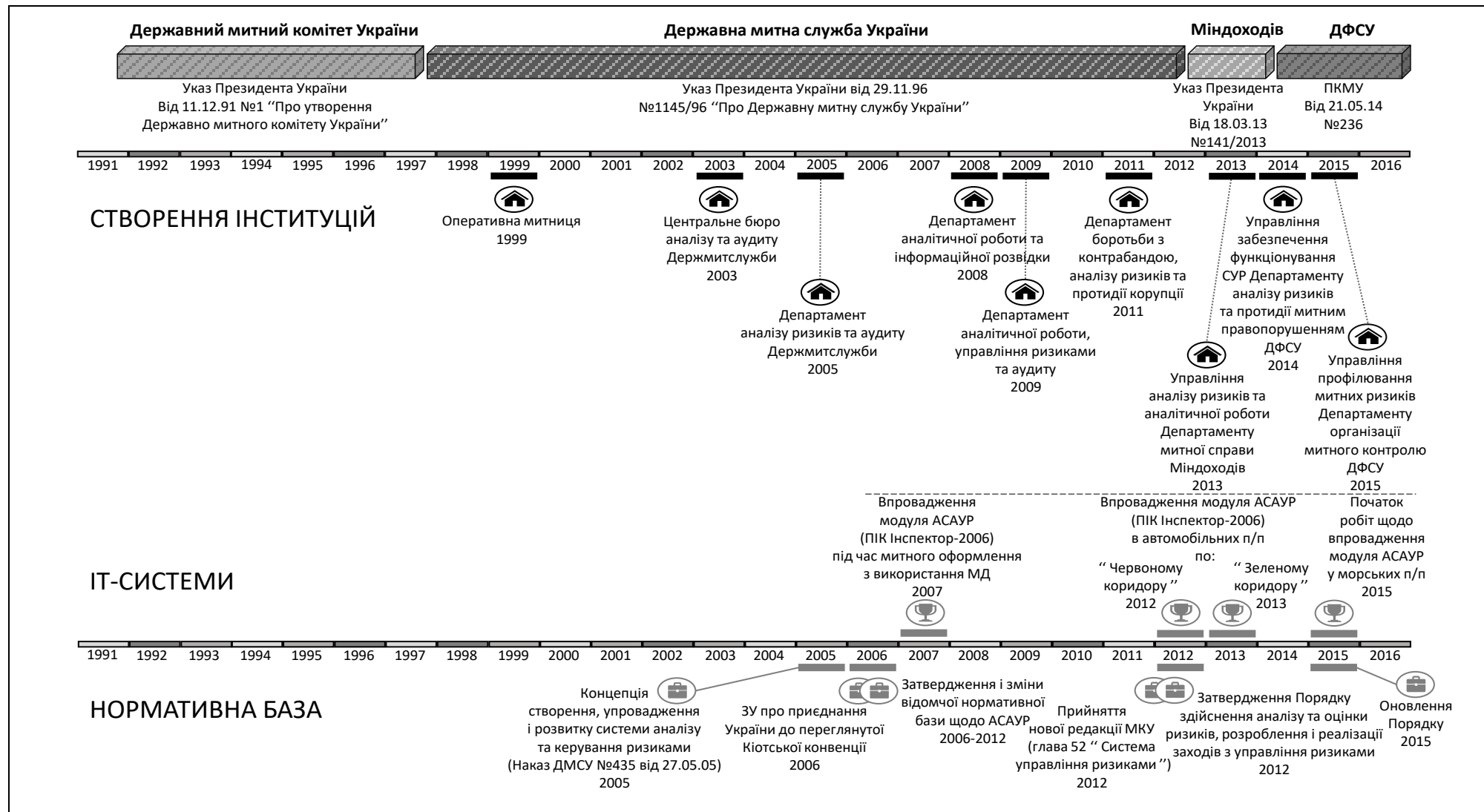

Рис. 3. 1. Етапи інституційного забезпечення ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України

Джерело: побудовано автором.

Рішення про здійснення контролюючих заходів приймалося на основі моніторингу інформації як з управлінь ДМСУ, так і за результатами звернень громадян.

При проведенні контролюючих заходів Оперативна митниця могла здійснювати їх самостійно або ж залучати до цього процесу представників Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Держкомкордону України, Державної податкової адміністрації України, прокуратури та інших державних органів.

Аналізуючи основні завдання та функції Оперативної митниці, можна констатувати, що застосування системи управління ризиками на цьому етапі становлення митної справи в Україні базувалося на результатах систематичної інформаційно-аналітичної роботи та було спрямоване на виконання комплексу завдань, пов'язаних із виявленням порушень при здійсненні митного контролю і митного оформлення товарів на підставі даних, занесених до Єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби України (ЄАІС Держмитслужби України). При цьому підконтрольними були не лише дії учасників зовнішньоекономічної діяльності та громадян, а й працівників митниць.

Суттєвою перевагою Оперативної митниці відносно інших митниць була можливість доступу до ЄАІС Держмитслужби України для здійснення систематичної інформаційно-аналітичної роботи та проведення порівняльного аналізу митних оформлень товарів у всіх митницях, що дало змогу більш ефективно використовувати наявні ресурси для виявлення порушень митного законодавства. Разом з тим, у більшості випадків проведення контрольних заходів Оперативною митницею полягало у виконанні її посадовими особами таких самих завдань, які покладалися на регіональні митні органи, а саме запобігання та виявлення порушень митного законодавства при проведенні митного оформлення та митного контролю. З огляду на це в 2003 р. керівництво Держмитслужби розглянуло питання про доцільність функціонування Оперативної митниці. З метою усунення дублювання функцій

митних органів, удосконалення структури митних органів і приведення їх діяльності у відповідність до повноважень, визначених законодавством, прийнято рішення про її ліквідацію.

Важливою особливістю ліквідації Оперативної митниці вважаємо те, що було припинено діяльність лише структурної одиниці в системі митних органів. При цьому принципи та засади аналізу даних митних оформлень товарів в ЄАІС Держмитслужби України з метою виявлення ознак митних правопорушень, на яких базувалася інформаційно-аналітична робота Оперативної митниці, було визнано ефективними та підтримано їхній подальший розвиток. З цією метою в системі митних органів України почало функціонувати Центральне бюро аналізу ризиків та аудиту (далі – ЦБАР) [162]. Це було спеціалізоване митне управління, що з часом отримало статус центральної митниці з питань аналізу ризиків та аудиту.

На відміну від Оперативної митниці, ЦБАР функціонувало як незалежна структура в системі митних органів і безпосередньо підпорядковувалося голові Держмитслужби України. Перелік основних завдань зазнав суттєвих змін, зокрема в ньому з'явилися такі [159]: сприяти ЗЕД і забезпечувати право її суб'єктам на діяльність за спрощеними принципами й правилами митного контролю та митного оформлення, зокрема через звільнення від окремих процедур; здійснювати контроль на території України за дотриманням митного законодавства як суб'єктами ЗЕД, так і митними органами, у тому числі з використанням сучасних інформаційних технологій, застосуванням методу аудиту; проводити методичну роботу, зокрема розробляти рекомендації та методики для спрощення і посилення процедур митного контролю й митного оформлення за результатами застосування методів аналізу ризиків і аудиту. ЦБАР, відповідно до визначених на нього завдань, поєднував у своїй діяльності різні функції: регулятивну, нормотворчу, правозастосовну, організаційну, контрольну, координуючу та аналітичну. Вони окреслили необхідність розроблення пропозицій до Концепції впровадження, розвитку та вдосконалення системи аналізу ризиків та управління ними,

програм сприяння ЗЕД; впровадження та супроводження в митних органах України системи аналізу ризиків та управління ними, а також митного аудиту; збору, накопичення, систематизації, обробки інформації про суб'єкти, об'єкти та механізми митного контролю й митного оформлення; оцінювання та аналізу інформації, на основі якої формувалися профілі ризиків і рекомендації митним органам щодо застосування форм і методів митного контролю й митного оформлення; збору, аналізу та оцінювання відомостей про результати застосування митними органами профілів ризиків; організації аудиторських перевірок діяльності суб'єктів ЗЕД і митних органів та ін.

Таким чином, використання системи управління ризиками на цьому етапі спрямовано здебільшого на виявлення ознак порушень митного законодавства, які фіксувалися при проведенні аудиторських перевірок діяльності суб'єктів ЗЕД.

Наступним кроком для спрощення митних процедур та підвищення ефективності митного контролю було затвердження у 2005 р. Концепції створення, упровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками і Положення про систему аналізу й селекції чинників ризику при визначенні окремих форм митного контролю [153].

У 2005 р. Центральне бюро аналізу ризиків та аудиту реорганізовано та створено на його базі Департамент аналізу ризиків та аудиту Державної митної служби України (далі – ДАР), який структурно був регіональною митницею з питань аналізу ризиків та аудиту [154; 156]. Нова структура виконувала певні функції, окремі з яких дублювали ті, на яких спеціалізувався ЦБАР. Проте в процесі удосконалення діяльності ДАРу його функції були більш деталізовані та структуровані за напрямками, зокрема виокремлено такі основні: аналіз та управління ризиками; перевірки учасників ЗЕД і контроль за службовою діяльністю митних органів; протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; планування та впровадження заходів, спрямованих на запобігання порушенням митного законодавства України;

внутрішня безпека й аналіз ризиків службової діяльності працівників митної служби. Ще одним функціональним обов'язком ДАРу стала організація та проведення документальних і камеральних перевірок учасників ЗЕД щодо дотримання митного законодавства України, а також контроль за усуненням правопорушень.

Подальшим етапом в інституційній розбудові системи управління митними ризиками стало створення на основі ДАРу Департаменту аналітичної роботи та інформаційної розвідки, який був регіональною митницею з питань організації аналітичної роботи, інформаційної розвідки, аналізу й управління ризиками, проведення документальних виїзних та камеральних перевірок платників податків [155]. У Департаменті створено на правах окремих підрозділів дві служби: митної варти (координація діяльності покладена на заступника голови ДМСУ) і власної безпеки та аналізу ризиків діяльності працівників митної служби (координацію здійснював директор Департаменту власної безпеки ДМСУ). Розширення структури Департаменту аналітичної роботи та інформаційної розвідки пряло деталізації його завдань і закріпленню законодавчо таких нових функцій за основними напрямками діяльності:

- аналітична робота: моніторингова діяльність і прогностична (підготовка матеріалів для прогнозування діяльності ДМСУ);

- інформаційна розвідка: проведення інформаційно-пошукової роботи з виявлення тих способів і механізмів митного оформлення товарів транспортних засобів, які порушують митне законодавство, визначення причин виникнення та закономірностей цих процесів, встановлення потенційних ризиків, які спричиняють недоотримання митних платежів та здійснення митних правопорушень, надання митним органам інформації про можливе незаконне переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України;

- управління ризиками: формування профілів ризиків і надання рекомендацій митним органам України щодо застосування форм та методів

здійснення митного контролю й процедур митного оформлення, проведення перевірки ефективності впроваджених профілів ризику та відповідності дій посадових осіб митних органів;

– перевірка (аудит) учасників ЗЕД: організація та проведення документальних виїзних і камеральних перевірок платників податків щодо дотримання вимог законодавства з питань митної справи, координація та контроль роботи митних органів у цьому напрямку, здійснення загального контролю за усуненням порушень, виявлених такими перевітками;

– протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: збір, обробка та систематизація інформації про учасників ЗЕД, які можуть бути задіяні у схемах легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, у фінансуванні тероризму, забезпечення обміну інформацією з Державним комітетом фінансового моніторингу України;

– діяльність митної варти: аналіз основних характеристик скоєння порушень митного законодавства України учасниками ЗЕД, виявлення тенденцій та потенційних каналів незаконного переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України, визначення причин та умов, що призводять до формування таких тенденцій;

– власна безпека й аналіз ризиків службової діяльності працівників митної служби: аналіз причин, передумов та обставин скоєння таких злочинів, дисциплінарних проступків й інших правопорушень, проведення превентивних заходів.

У подальшому вказаний напрямок діяльності в структурі ДМСУ було покладено на Департамент аналітичної роботи, управління ризиками та аудиту, який як регіональна митниця з питань аналітичної роботи, управління ризиками та аудиту входив до єдиної загальнодержавної системи митних органів України [157].

З метою забезпечення належної взаємодії в частині здійснення контролюючих заходів із виявлення порушень митного законодавства у складі оперативної служби Департаменту аналітичної роботи, управління ризиками

та аудиту створено оперативний відділ, діяльність якого спрямовувалася та координувалася директором Департаменту організації боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил ДМСУ. Суттєвою відмінністю від попередньої структури була відсутність окремо визначених функцій із питань власної безпеки та аналізу ризиків службової діяльності працівників митної служби.

Проте в 2011 р., після введення в дію нової структури ДМС України та штатного розпису центрального апарату з метою оптимізацію структури і діяльності окремих митних органів, функції аналізу ризиків покладено на Департамент боротьби з контрабандою, аналізу ризиків та протидії корупції [158]. У його структуру входила служба з питань протидії корупції, яка організовувала проведення митними органами заходів із протидії корупції, виявлення, розкриття, припинення й профілактики порушень митного законодавства та запобігання таким правопорушенням. Новими функціональними завданнями Департаменту боротьби з контрабандою, аналізу ризиків та протидії корупції визначено такі: спільна організація із правоохоронними органами України та інших країн контрольованих поставок наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів; організація роботи «телефону довіри» та «електронної скриньки», опрацювання інформації та застосування заходів реагування.

Варто акцентувати на участі Департаменту боротьби з контрабандою, аналізу ризиків та протидії корупції у нормотворчій діяльності, пов'язаній із функціонуванням системи управління ризиками в Україні, зокрема в розробленні глави 52 «Система управління ризиками» Митного кодексу України, який набув чинності в 2012 р., а також у підготовці проекту та підтримці впровадження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками в митній службі України. Розробка цього документа була спрямована на підвищення ефективності діяльності митних органів під час митного контролю та митного оформлення шляхом запровадження єдиного підходу до аналізу й оцінювання

ризиків у митній службі, використання методів управління ними. Він містив детальний опис і порядок застосування інструментів, які використовуються при розробленні заходів з управління ризиками; трактування основних термінів; форми документів, які заповнюються при створенні профілів ризику; іншу інформацію, необхідну при роботі з системою управління ризиками.

Після реорганізації в 2013 р. Державної податкової служби України та Державної митної служби України шляхом злиття їхнім правонаступником визначено Міністерство доходів і зборів України (Міндоходів України) [252]. На Міністерство доходів і зборів України покладено функції із забезпечення формування єдиної державної податкової та митної політик у частині адміністрування податків і зборів, митних платежів та реалізації єдиної державної податкової й митної політики. Окремим підрозділом у структурі Міндоходів України створено Департамент митної справи, фактично уповноважений виконувати основні завдання реалізації митної справи в Україні, в тому числі забезпечувати функціонування системи управління ризиками, яке безпосередньо було покладено на Управління аналізу ризиків та аналітичної роботи [130]. Міндоходів України функціонувало недовготривало [210], тому діяльність Управління, аналізу ризиків та аналітичної роботи, як і інших структурних підрозділів, характеризувалася здебільшого реорганізаційними змінами в структурах, аніж методичними дослідженнями та вдосконаленнями сфери службової діяльності.

У структурі створеної в 2014 р. Державної фіскальної служби України [204; 213] функції забезпечення дієздатності системи управління ризиками покладено на Управління забезпечення функціонування СУР Департаменту аналізу ризиків та протидії митним правопорушенням [165; 66].

Цей період характеризувався активним використанням інформаційних технологій для покращення функціонування системи управління ризиками. Зокрема, з метою вдосконалення організації оперативного інформування митниць ДФС України про можливі факти протиправного переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон нашої країни розроблено

та запроваджено модуль «Орієнтування» в Автоматизованій системі митного оформлення «Інспектор» [167]. Ще одним пріоритетним напрямком діяльності було сприяння в межах компетенції розробленню модуля «Конструктор профілів ризиків АСАУР» та проведення практичних заходів для посадових осіб митниць ДФС щодо вдосконалення навичок формування (наповнення) регіональних профілів.

Після зменшення у кінці 2015 р. чисельності працівників Державної фіскальної служби України [171], в тому числі її центрального апарату, вказані функції передано Управлінню профілювання митних ризиків Департаменту організації митного контролю.

Переглядаючи хронологію розвитку системи управління ризиками в митній справі України, варто вказати на той факт, що розвиток цієї системи є надзвичайно чутливим і залежним від змін у структурі державного управління. Більшу частину свого функціонування спеціалізовані підрозділи з цього питання входили в окрему структурну одиницю, як правило, зі статусом регіональної митниці та із зоною діяльності на всій території України. Характерною особливістю таких структурних одиниць була наявність в їхньому складі оперативних підрозділів для організації та проведення на підставі виявлених ризиків оперативних заходів, спрямованих на запобігання і виявлення порушень митного законодавства як з боку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, так і працівників митниць.

Разом з тим, слід зазначити, що поєднання постійних трансформаційних процесів у структурі органів, які забезпечують, з одного боку, реалізацію митної політики, а з іншого – вдосконалення та ускладнення інструментарію, спрямованого на реалізацію завдань системи управління ризиками, несе загрози втрати контрольованості системою міжнародних транзакцій товарів у частині, що стосується України. Так, на виконання вимог міжнародних угод і домовленостей тривалість проведення процедур митного оформлення та контролю скорочується, що відповідно потребує зменшення кількості та обсягів контрольних заходів. За таких умов для здійснення ефективного

митного контролю потрібними є налагоджене функціонування системи попереднього інформування про зовнішньоекономічні операції та належне забезпечення новітніми технічними засобами митного контролю, програмно-інформаційними комплексами та ІТ-технологіями.

На сучасному етапі розвитку митної справи в Україні підрозділом, уповноваженим забезпечити функціонування системи управління ризиками є Департамент таргетингу та управління митними ризиками ДСФ України, положення про який затверджено наказом ДФС України №594 від 7.09. 2017 р. Основними його завданнями є такі: здійснення управління ризиками з метою визначення форм й обсягів митного контролю; проведення аналізу й оцінювання митних ризиків, у тому числі шляхом таргетингу; розробка та реалізація практичних заходів з управління ризиками; координація застосування системи управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю, оцінювання її застосування; методологічне забезпечення та розвиток системи управління ризиками; моніторинг митного контролю і митного оформлення, у тому числі із застосуванням систем відео спостереження [73].

Вказане може свідчити про суттєві зміни в підході щодо постановки завдання управління ризиками, а саме про відхід від фокусування уваги на виявленні ознак порушення митного законодавства та акцентування діяльності на превентивних заходах боротьби з такими порушеннями через усунення передумов для їхнього вчинення за вдосконалення системи організації митного контролю та митного оформлення в Україні.

Разом з тим, сучасні тенденції розвитку митної справи та організації митного контролю висувають нові вимоги до технічних засобів, які потребують постійної модернізації та оновлення, зокрема й щодо ширшого впровадження інспекційно-доглядових комплексів для підвищення ефективності управління митними ризиками. Реалізація цього завдання передбачає застосування сучасних інструментів митного контролю та

формування митного інформаційного середовища із використанням попереднього інформування.

При розробленні та реалізації практичних заходів з управління ризиками актуальним є використання технічних засобів, які мають велике значення при здійсненні митного контролю, адже проведення митного огляду та ефективність митного контролю залежать також від виду транспорту переміщення товарів, оскільки різним є ступінь ризику порушення митного законодавства. Потенційні ризики наявні при переміщенні побутових товарів у спеціалізованих транспортних засобах, наприклад, у напівпричепях, обладнаних холодильним обладнанням. З одного боку, це не заборонено, і власники транспортних засобів самостійно приймають рішення щодо типу товарів, які вони переміщують, та умов транспортування, а з іншого – це можливий спосіб переміщення товарів із приховуванням від митного контролю, зберігання яких потребує певного температурного режиму. Існує потенційний ризик за використання особливостей конструкції транспортного засобу для ускладнення виявлення товарів, прихованих від митного контролю. Йдеться про відсутність доступу до певних товарів у напівпричепі, тобто для огляду товарів, розташованих у передній частині автомобіля, необхідно вивантажити всі наявні товари, що потребує додаткових технічних, людських і часових ресурсів. Відповідно сучасні технічні засоби дають змогу проводити візуальний контроль вмісту об'єкта без його розкриття [246].

Зважаючи на сучасну структуру транспортних перевезень, одним з основних напрямків модернізації управління ризиками є створення дієвої системи митного контролю великогабаритних вантажів і транспортних засобів – мережі інспекційно-доглядових комплексів (ІДК), інтегрованих у загальний інформаційний простір ДФС України. Основна функція інспекційно-доглядових комплексів – це візуалізація вмісту великогабаритних об'єктів й ототожнення матеріалів, які там знаходяться, предметів і речовин з матеріалами, предметами і речовинами, зафіксованими в митних деклараціях та інших товаросупровідних документах.

Впровадження та ефективне застосування інспекційно-доглядових комплексів сприяє виконанню митницями як фіскальної функції (забезпечення надходжень податків і зборів до бюджету), так і регулюючої (підвищення рівня професійної підготовки фахівців, які проводять митний огляд, та ефективності діяльності контролюючих органів, розширення їхнього співробітництва, в тому числі інформаційного, з аналогічними службами інших країн; активізація зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів ЗЕД і збільшення товаропотоків через митний кордон) та захисної (зменшення ризику виникнення загроз національній безпеці, зокрема щодо переміщення заборонених до ввезення товарів).

ІДК дають змогу застосовувати таку форму контролю вантажів, яка отримала назву «Неруйнівний контроль», що означає проводити контроль без відкриття упаковки товару. Важливим у цьому році є і проміжок часу, протягом якого без розтину і порушення засобів ідентифікації, без розвантаження транспортного засобу можна отримати важливе для здійснення такої ідентифікації рентгенівське зображення товарів, що переміщуються через кордон, конструкційних вузлів цього транспортного засобу, необхідних для ідентифікації наявних товарів. Таким чином, суттєво зменшується часовий інтервал проходження митного контролю.

Практичне застосування інспекційно-доглядових комплексів дає можливість отримувати додаткову інформацію про обсяг завантаження транспортного засобу, характер товарів, що перевозяться, для прийняття рішень у ході аналізу та управління ризиками, а це відповідно сприяє оптимізації і пришвидшенню процесів митного декларування й митного контролю, виявлення об'єктів недостовірного декларування та митних правопорушень.

Виокремлюють 4 типи ІДК: мобільні ІДК; умовно-мобільні ІДК; стаціонарні ІДК; ІДК для контролю авіаконтейнерів і поїздів. Існують особливості застосування ІДК на різних видах транспорту (легкового автотранспорту та валикогабаритних об'єктів), але у всіх випадках такі

комплекси дають можливість візуалізувати предмети кілька разів, оцінити просторовий вміст об'єктів, що досліджуються, ідентифікувати порожнини. На сьогодні в Україні діють такі сучасні мобільні рентгенотелевізійні системи, як VACIS, RapiscanEagle M4507, ZBV. У рамках міжнародної технічної допомоги в 2009 р. Україна отримала 11 мобільних рентгенівських установок RapiscanEagle M4507.

Залежно від функціонального призначення ІДК поділяються на такі: для інтроскопії легкових автотранспортних засобів (легкових автомашин, мікроавтобусів, причепів, пересувних дач, окремих вантажних упакувань, вага яких не перевищує 3 т і розмірів легкових автомашин); для інтроскопії великогабаритних об'єктів, призначених для перевезення вантажів (контейнерів, трейлерів, рефрижераторів, залізничних вагонів) [246].

Основна увага при застосуванні ІДК приділяється не лише виявленню фактів порушень, а й аналізу умов перевезення товарів, географії та структури товаропотоків, які переміщуються із порушеннями, з метою мінімізації ризикових ситуацій і розробки конкретних профілів ризику з максимально вузькими індикаторами ризику та критеріями відбору об'єктів. Кількість таких профілів ризику постійно збільшується, з часом відбувається їхня актуалізація. Окремі профілі ризику, які не привели до виявлення правопорушень, скасовуються.

Значний інтерес становлять профілі ризику, розроблені на підставі виявлених порушень, та їх застосування на аналогічні переміщення товарів або поставки в інших регіонах. Так, затверджено окремі профілі ризику, спрямовані на виявлення приховань у транспортному засобі, які можна встановити тільки в процесі митного огляду із застосуванням технічних засобів митного контролю, зокрема ІДК, оскільки будь-який транспортний засіб сканується в доволі короткотривалі терміни і є можливість виявлення вкладень. Така ситуація виникає при необхідності огляду порожнин, ємностей, доступ до яких і встановлення факту наявності або відсутності вкладень в які ускладнені (цистерни, балони, бочки тощо). Разом з тим, «тривале»

застосування ІДК без виявлення підозр можна вважати одним із позитивних аспектів при розгляді питання про вилучення з дії окремих профілів ризику, незастосування певних форм митного контролю або заходів щодо дотримання забезпечення митного законодавства.

Важливим є профілактичне значення застосування ІДК, тобто факт використання ІДК у митницях ДФС призводить до переміщення недобросовісних учасників ЗЕД з одного митного органу в інші, не обладнані таким ІДК. Відповідно це також є предметом розгляду й аналізу в системі управління ризиками для застосування заходів щодо їхньої мінімізації на цих митних постах.

Таким чином, застосування ІДК при митному контролі на сьогодні дає змогу повною мірою впроваджувати механізми системи управління ризиками шляхом встановлення критеріїв відбору для використання ІДК, а також є одним із заходів мінімізації ризиків, виявлених під час проведення митного контролю. Однак найбільші результати забезпечує не тотальне використання ІДК, а застосування його щодо товарних партій, які потрапляють під ті чи інші індикатори ризиків, а також критерії відбору. Це підвищує ефективність застосування ІДК.

Впровадження ІДК в практику роботи митниць ДФС дає змогу більш ефективно протидіяти недостовірному декларуванню товарів, підвищує результативність боротьби з контрабандою, забезпечує вищий ступінь ефективності митного контролю. Разом з цим, для проведення митного контролю з використанням технічних засобів важливо залучати і кінологічні підрозділи.

Водночас при організації митного контролю в митницях виникає безліч проблем. З огляду на темпи впровадження інспекційно-доглядових комплексів у митницях основним напрямом підвищення ефективності їхнього застосування є вдосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб митних органів для роботи із цією технікою.

Ефективність проведення митного контролю та результативність застосування ІДК щодо виявлення випадків недостовірного декларування, а також предметів контрабанди, значною мірою залежать від рівня професійної підготовки операторів аналізу інформації. Підготовка висококваліфікованих операторів аналізу інформації потрібно застосовувати нові підходи до системи підготовки та професійного відбору цієї категорії фахівців.

Одним із важливих завдань підготовки фахівців ІДК є забезпечення якісного та ефективного використання можливостей комплексу при проведенні митного контролю, мінімізації ризиків і зменшення проміжку часу на проведення митного контролю та кількості митних оглядів. Разом з тим, у процесі підготовки фахівців ІДК виявлено певні проблеми, що впливають на якість та ефективність проведення митного контролю. Як підтвердила практика, при проведенні оперативного митного контролю ефективність застосування ІДК для виявлення випадків порушення митного законодавства багато в чому залежить від рівня підготовленості оператора аналізу інформації, отриманої з використанням ІДК.

Так, у загальній системі підготовки фахівців, які виконують функції огляду товарів і транспортних засобів із використанням ІДК, категорія посадових осіб, які здійснюють аналіз інформації, має мати певний набір професійних якостей. Однак не всі посадові особи мають відповідні здібності проводити якісний і в установлені терміни аналіз інформації, отриманої на ІДК, що призводить до утворення відповідного ризику недотримання митного законодавства. При цьому необхідно враховувати також ризики, пов'язані з так званим «людським чинником».

Таким чином, професійну придатність людини здійснювати функції оператора аналізу інформації потрібно оцінювати на основі таких показників: сила нервової системи, аналітичність, емоційно-вольова стійкість, комунікативність, відповідальність, самооцінка, сприйняття форми, простору, руху, кольору, зорова працездатність, образна пам'ять; стійкість, концентрація, перемикання та розподіл уваги; образне мислення, швидкість

реакції та ін. Важливу роль у відборі кандидатів відіграє особиста мотивація людини до навчання та роботи.

З огляду на вищеподане вважаємо за доцільне до початку здійснення підготовки фахівця на етапі відбору психологічною службою проходження індивідуумом таких обов'язкових стадій:

– попередній відбір кандидатів за результатами їхнього медичного огляду, що дасть змогу виявити осіб, найбільш придатних за індивідуальними якостями і можливостями до навчання та ефективної професійної діяльності;

– психофізіологічний відбір, який передбачає проведення відповідного тестування з метою виявлення характерних особливостей людини та її професійної придатності до роботи оператора аналізу інформації.

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку України дедалі більшого значення набувають питання професійної підготовки фахівців з митної справи та здобуття й удосконалення ними необхідних для діяльності навичок і вмінь. Світова економіка в період глобальних трансформацій висуває нові виклики для тих інституцій, працівники яких забезпечують безпеку економічного, в тому числі митного, простору країни, охорону її кордону.

На сьогодні для ефективного виконання своїх завдань та функцій фахівцям інституцій, які залучені до реалізації митної справи в країні, недостатньо лише тих знань, які вони отримали після завершення навчання у закладі вищої освіти. З огляду на це важливою є спеціальна і спеціалізована підготовка посадових осіб митних служб. Зауважимо, що ця проблема актуальна не лише для України, а й для розвинених країн світу.

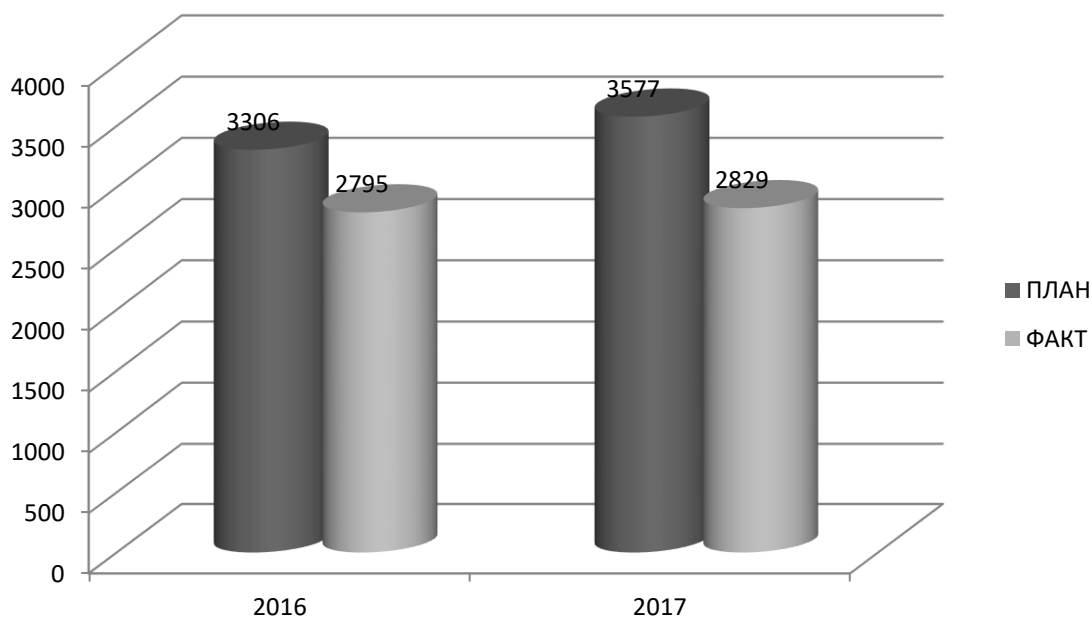
В Україні якісну підготовку та перепідготовку фахівців митної справи у складі Державної фіскальної служби України здійснює Департамент спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення. Основними його завданнями визначено такі: реалізація державної податкової та державної митної політики; організація та проведення спеціальної підготовки інспекторів-кінологів зі службовими собаками; організація, здійснення та моніторинг

спеціалізованої підготовки посадових осіб й інших працівників територіальних органів ДФС, у тому числі тих, які вперше прийняті на державну службу; спеціалізована підготовка за програмами тематичних постійно діючих і короткотермінових семінарів, тренінгів, спеціалізованих короткотермінових навчальних курсів з іноземних мов тощо; впровадження, розвиток і супроводження програмно-інформаційних комплексів: дистанційного навчання, тестування агентів з митного оформлення, електронного навчально-методичного кабінету, професійно-психологічного добору тощо [72].

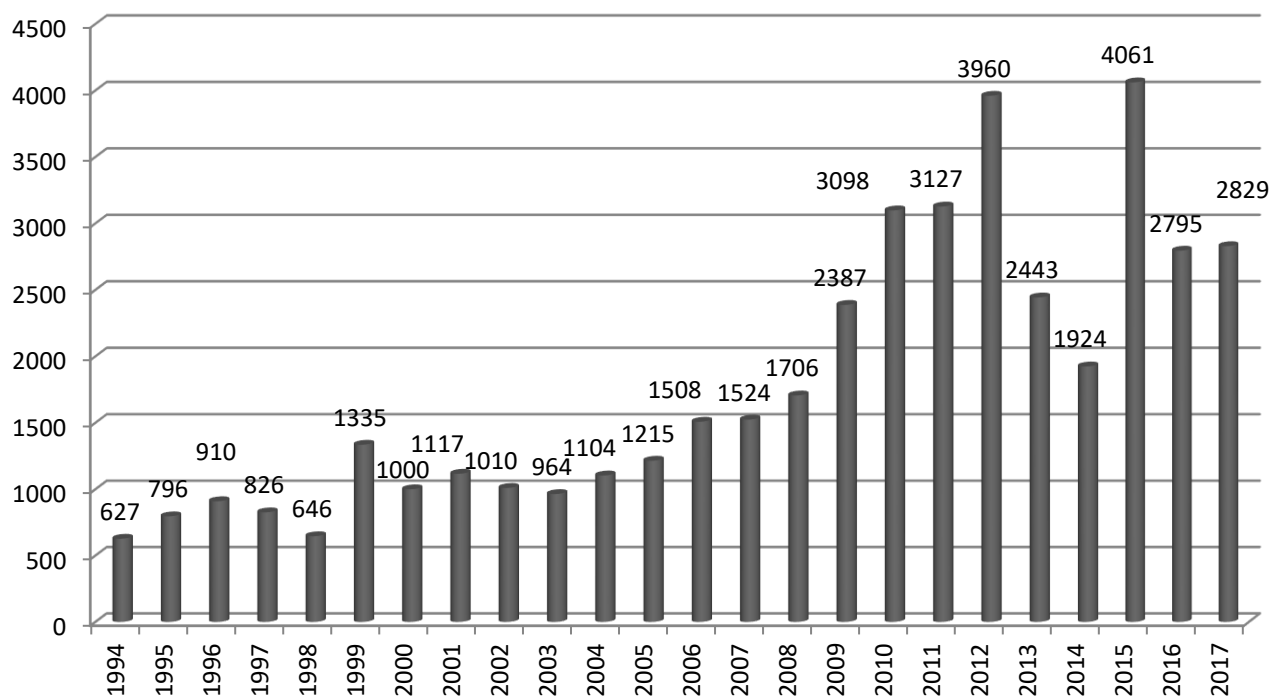
За станом 2017 р. відповідно до Плану підвищення рівня професійної діяльності компетентності посадових осіб органів ДФС передбачено проведення спеціальної та спеціалізованої підготовки для 3577 посадових осіб за 62 напрямками підготовки. За станом на 1 січня 2018 р. на базі Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення спеціальну та спеціалізовану підготовку пройшли 2829 осіб (150 груп) (рис. 3.2), з них:

- за очною формою – 1036 посадових осіб;
- за очно-дистанційною формою – 1145 посадових особи;
- за дистанційною формою – 648 посадових осіб.

Всесвітня митна організація розробила необхідні заходи для удосконалення підготовки фахівців і здобуття ними митної освіти, а також фінансує відповідні проекти. Зокрема, ефективно діє Програма партнерства у сфері митних академічних досліджень та розвитку (Partnership in Customs Academic Research and Development PICARD), робота над якою розпочалася у 2005 р. [374]. З метою обміну інформацією щодо митної освіти щорічно відбуваються конференції PICARD. Дієвим є Проект Віртуальної митної академії (VCOA), запроваджена також Програма модернізації митних служб ВМО «Колумб».

а)

б)

Рис. 3.2. Чисельність (план/факт) (а) та динаміка (б) осіб, які пройшли спеціальну та спеціалізовану підготовку на базі Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС

Джерело: побудовано автором за даними Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС.

Зважаючи на зростання рівня інформатизації, одним із напрямів навчального процесу є активізація дистанційного навчання. Сучасними його трендами є такі: адаптивні технології навчання; мікронавчання; збір аналітики для покращення навчання; інтерактивність та ігрові елементи у навчанні; навчання, що базується на інструктивному відео. Інтерактивність у дистанційному навчанні є діючим механізмом засвоєння інформації слухачами. З його допомогою відбувається активне навчання. Такий підхід дає змогу зменшити ризики для митного простору країни, забезпечує підвищення ефективності діяльності всіх інституцій та сприяє покращенню практичних навичок слухачів у сфері застосування процедур митного контролю в режимі дистанційного навчання, а також підвищує ступінь їхнього залучення у навчальний процес із використанням технологій 3D. Найбільш ефективними методами впровадження інтерактивних технологій є такі: модулі для вступного курсу (для вперше прийнятих на державну службу); інтерактивне оцінювання рівня знань; ігрові елементи для узагальнення пройденого матеріалу; інструктивні відео. З урахуванням глобальних змін цей проект оновлюватиметься, зокрема будуть перекладені на інші мови модулі, запроваджені нові сценарії, а на базі існуючих модулів діятимуть технології «VirtualReality (VR)» та «AugmentedReality (AR)».

Для України важливим залишається питання взаємодії інституцій, які задіяні в охороні митного кордону та митної території держави, адже мета їхньої діяльності є єдиною – забезпечення законності переміщення товарів, предметів, людей через митний кордон і безпеки країни, що потребує проведення спільних освітніх навчальних заходів; залучення до навчального процесу практиків; активізації дистанційного курсу навчання. Нині актуалізуються також питання розширення взаємодії митних та інших інституцій різних країн, адже управління ризиками митного простору – це проблема, яка виходить за межі національних кордонів і потребує колективного вирішення.

2.3. Кінологічне забезпечення мінімізації ризиковості митного простору України

В умовах лібералізації умов міжнародної торгівлі та спрощення процедур пропуску товарів і транспортних засобів через митний кордон країни надзвичайно гостро постала проблема забезпечення ефективності митного контролю, безпеки митного простору, контрабанди й незаконного переміщення товарів. Традиційні методи протидії таким порушенням не завжди є дієвими, адже з року в рік вдосконалюються методи незаконного переміщення товарів, предметів, осіб, що потребує системного підходу до процесів контролю та огляду з метою зменшення ризиків для митного простору. Пріоритетним напрямком протидії контрабанді та незаконному переміщенню товарів через митний кордон вважаємо використання технічних і спеціальних засобів (скануючих систем) та залучення кінологічних команд, практика застосування яких в Україні потребує посиленої уваги й удосконалення [15; 60; 69; 70; 122; 135; 246]. Зростання відкритості митного простору країн з огляду на їхнє залучення до глобальних економічних процесів підвищує його вразливість до зовнішніх викликів. На сьогодні митна складова глобального економічного простору знаходиться на перетині інтересів як держави, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, громадян, так і міжнародного злочинного бізнесу, оскільки незаконне переміщення товарів і транспортних засобів через кордон є його важливим елементом функціонування. Підвищення ефективності діяльності митниць ДФС з огляду на зменшення часу проведення митного контролю та застосування різних схем порушення митних правил і контрабанди товарів неможливе без використання технічних та спеціальних засобів, службових собак. У більшості країн світу, в тому числі в Україні, такі заходи підтвердили високу результативність при виявленні наркотичних засобів, зброї, набоїв, тютюнових виробів, грошових банкнот, зразків СІТЕС тощо. Ст. 324 Митного кодексу України встановлено, що з метою зменшення часу проведення митного контролю і підвищення його

ефективності використовуються технічні та спеціальні засоби, а також службові собаки [139].

Використання кінологічних команд у забезпеченні безпеки митного простору та державного кордону має давню історію. В Україні з перших років незалежності цій проблематиці приділяється велика увага. Становлення кінологічних команд в Україні пройшло такі організаційно-правові етапи: згідно з наказом ДМСУ № 139 від 01.07.1992 р. створена кінологічна служба та організовано будівництво Кінологічного центру на базі Чорноморської митниці ДМСУ; наказом ДМСУ № 44 від 14.02.1994 р. Кінологічному центру надано статус відділу служби боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил ДМСУ; наказом ДМСУ № 691 від 1.12.2000 р. на базі Кінологічного центру Чорноморської регіональної митниці створений Кінологічний центр ДМСУ; наказом ДМСУ № 702 «Про зміну місцезнаходження і підпорядкування Кінологічного центру Держмитслужби» з 1.09.2010 р. Кінологічний Центр розпочав діяльність у м. Хмельницькому на базі Хмельницького центру підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів ДМСУ; наказом ДМСУ № 40 від 21.01.2011 р. Кінологічний центр Держмитслужби України приєднано до Хмельницького центру підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, на базі якого створений Центр підвищення кваліфікації, перепідготовки працівників та кінології Держмитслужби України; Постановою Кабінету Міністрів України № 229 від 20.03.2013 р. створений Департамент спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення Міндоходів України, який став правонаступником Центру підвищення кваліфікації, перепідготовки працівників та кінології Держмитслужби України; Постановою Кабінету Міністрів України № 311 від 6.08.2014 р. Департамент спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення Міндоходів України реорганізовано у Департамент спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФСУ; наказом ДФС № 643 від 20.07.2016 р. затверджено методичні рекомендації щодо використання у діяльності митниць кінологічних команд; наказом

Міністерства фінансів України №1147 від 15.12.2015 р. «Про кінологічне забезпечення в Державній фіскальній службі України» [181] затверджено Положення про кінологічне забезпечення в Державній фіскальній службі України.

Кінологічне забезпечення охоплює систему заходів – добір, формування, спеціальну підготовку та організацію застосування кінологічних команд – для використання службових собак під час здійснення митного контролю. Інспектор-кінолог, працюючи зі службовою собакою, має володіти певними навичками та якостями. Він, зокрема, має пройти кінологічну підготовку, мати досвід роботи із службовими собаками, знати основи ветеринарії та кінології, пройти курси вперше прийнятих на роботу в органи ДФС (володіти основами митної справи, знати процедури митного контролю та ін.) і курс спеціальної підготовки, здобути вищу освіту. Для ефективної роботи кінологічних команд важливе значення має правильний підбір собак та їхня підготовка. Основні критерії відбору собак: вік від 8 до 18 місяців, розвинута нюхово-пошукова реакція поведінки, природжене прагнення до гри і здобуття предмета, адекватне реагування на сильні звукові та світлові зовнішні подразники, соціальна позитивна поведінка. Дослідники до найбільш ефективних пошуковців зараховують такі породи собак: німецька вівчарка, лабрадор, спанієль [17]. У Державній фіскальній службі України, крім цих порід, для роботи у кінологічних командах залучаються також бельгійська вівчарка, бігль, фокстер'єр. Підготовка кінологічних команд для роботи на митницях містить три складові: первинна підготовка, спеціальний курс і тренування (рис. 3.3). Для начальників відділів (секторів) кінологічного забезпечення проводяться короткотермінові семінари (24 год. на рік).

Ефективній роботі кінологічних команд сприяють постійне удосконалення та оновлення методичних матеріалів, нових курсів підготовки. Зокрема, Департаментом спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення розроблено:

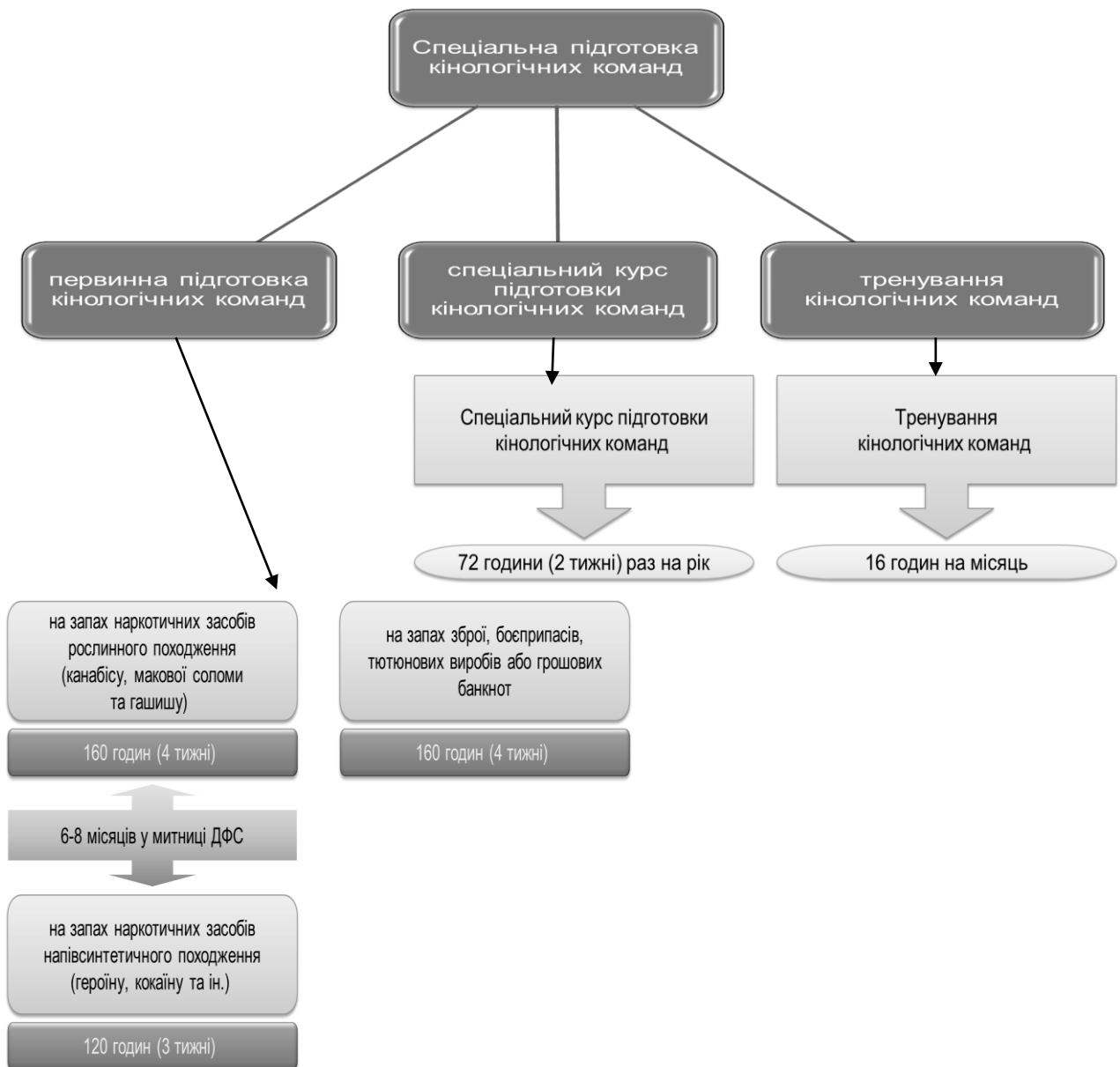

Рис. 3.3. Структура спеціальної підготовки кінологічних команд для роботи на митницях

Джерело: побудовано автором.

– Програму підготовки кінологічних команд правоохоронних органів та організацій України з пошуку наркотичних засобів, зброї, набоїв, тютюнових виробів, вибухових речовин тощо терміном на 12 тижнів (480 год.);

– Програму підготовки кінологічних команд митних органів зарубіжних країн з пошуку наркотичних засобів, зброї, набоїв, тютюнових виробів, вибухових речовин тощо терміном на 12 тижнів (480 год.);

– Програму підготовки кінологічних команд митних органів зарубіжних країн з пошуку наркотичних засобів, зброї, набоїв, тютюнових виробів, вибухових речовин тощо терміном на 2 тижні (72 год.);

– навчальний фільм про використання імітаторів запахів наркотичних засобів.

Відповідно до штатного розпису Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення, штатна чисельність відділу кінологічного і ветеринарного забезпечення у 2017 р. становила 7 осіб, з яких 5 працює у відділі, 3 – поза ним (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Спеціальна підготовка кінологічних команд Департаментом спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення

№ з/п	Напрямок підготовки	Підготовлено в 2017 р.	
		Відповідно до плану	Фактично підготовлено
1.	Первинна підготовка кінологічних команд	24	12
2.	Спеціальний курс підготовки кінологічних команд	94	66
Загальна кількість		118	78
3.	Семінар з начальниками відділів (секторів) кінологічного забезпечення митниць ДФС за темою «Організація кінологічного забезпечення у Державній фіскальній службі України»	24	19
Загальна кількість		24	19

Джерело: побудовано автором за даними Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС.

Проте через певні причини спостерігається спадна динаміка у кількості підготовлених кінологічних команд митниць (рис. 3.4). Так, найбільшу кількість команд підготовлено в 2013 р. У 2017 р. 31 команда не пройшла

спеціальну підготовку через відсутність кінологічних команд (Закарпатська, Київська, Луганська, Одеська, Херсонська і Чернівецька області) та у зв'язку із службовою необхідністю (Харківська, Волинська, Одеська і Чернігівська області).

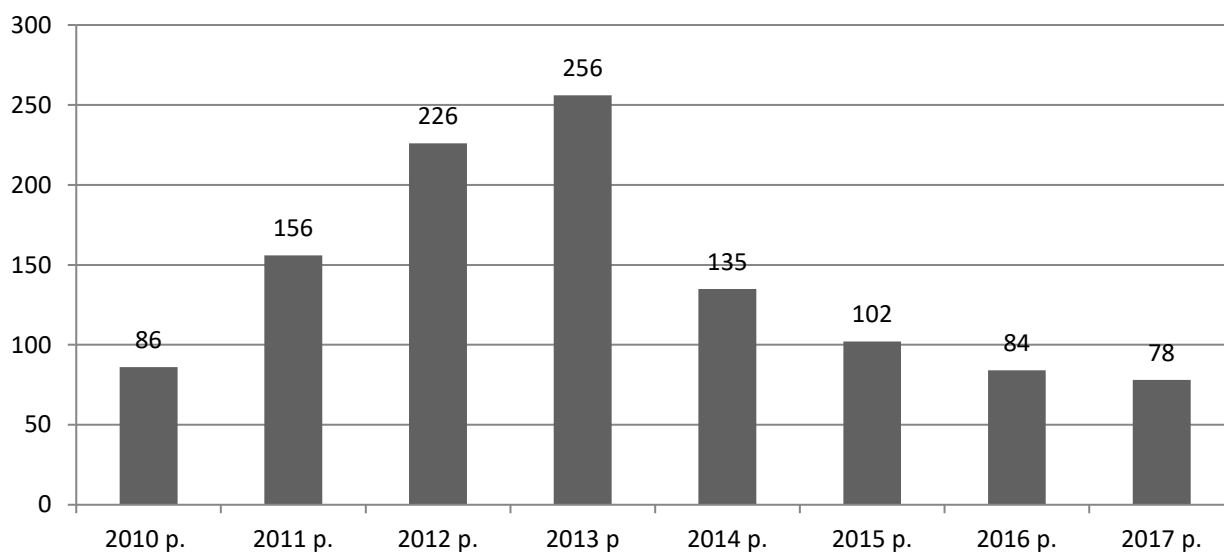

Рис. 3.4. Динамік кількості підготовлених кінологічних команд митниць України (2010–2017 рр.)

Джерело: побудовано автором за даними Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС.

Досвід України свідчить про підвищення інтересу митниць до використання кінологічних команд у пунктах пропуску та на митницях. Так, у 2015 р. кінологічними командами було виявлено 226 випадків контрабанди та порушення митних правил із залученням службових собак, у 2016 р. – 228, у першій половині 2017 р. – 159 випадків (табл. 3.2). У регіональному розрізі найактивніше використовуються кінологічні команди у Львівській, Волинській та Харківській областях. В окремих регіонах існує неуккомплектованість кінологічних команд, що зменшує ефективність виявлення порушень і відповідно посилює ризики для митного простору країни.

Таблиця 3.2

**Динаміка випадків виявлення контрабанди наркотичних засобів,
психотропних речовин, зброї, боєприпасів і порушень митних правил
України за допомогою кінологічних команд**

Митниця	Кількість випадків виявлення		
	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Львівська	69	72	63
Волинська	79	50	22
Харківська	46	37	26
Закарпатська	10	16	10
Сумська	5	20	15
Чернігівська	8	7	2
Одеська	2	10	2
Вінницька	2	3	-
Чернівецька	2	7	1
Херсонська	2	-	-
Житомирська	1	1	7
Київська міська	-	1	1
Миколаївська	-	2	-
Запорізька	-	-	2
Дніпропетровська	-	-	1
Луганська	-	-	1
Київська	-	-	2
Департамент СПКЗ ДФС	-	2	4
Всього	226	228	159

Джерело: побудовано автором за даними Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС.

Протягом 2010–2017 рр. завдяки залученню кінологічних команд митниць Державної фіскальної служби на кордоні нашої держави було виявлено більш ніж 450 кг наркотичних і психотропних речовин, більше 1 млн. пачок цигарок, 580 одиниць вогнепальної зброї та 2552 шт. набоїв. За останні три роки досягнуто значного прогресу у спрацюванні кінологічних

команд, що свідчить про підвищення рівня їхньої підготовки та навчання. Результати їхньої роботи за 6 місяців 2017 р. є підтвердженням цього (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

**Динаміка виявлення кінологічними командами України
контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, зброї,
боєприпасів і порушень митних правил за окремими предметами**

Предмет виявлення	Загальна кількість		
	2015 р.	2016 р.	6 міс. 2017 р.
Канабіс	19,8 кг	30,890 кг	28,611 кг
Насіння канабісу			164 од.
Смола канабісу	5,72 г		
Опій	2 мл.	480 мл.	
Опійний мак			4 од.
Кокаїн	104,72 г		1,17 г
Макова соломка	10 г		
Прекурсори		3931 таблетки	15400 г
Прекурсор ефедрин	0,0088 г		
Калію перманганат	28,36 г		
Психотропні речовини	1091 таблетка		333 капсули, 1202 таблетки, 400 мл, 5001,22 г
Амфетамін	10,26 г	323,57 г	
Трамадол	283 таблетки, 40 капсул	100 таблеток	2088 таблеток
Частини до зброї	271 од.	54 од.	14 од.
Зброя	34 од.	95 од.	4 од.
Набої	800 од.	10797 од.	865 од.
Гільзи		1600 од.	
Гільзи використані різного калібру		1031 од.	
Пристрої для виготовлення патронів	2 од.		
Порох			908 г
Цигарки	72729 пачок	130784 пачок	347266 пачок
Тютюн для кальяну	7500 г		

Джерело: побудовано автором за даними Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС.

Незаконне перевезення наркотичних засобів, прекурсорів і психотропних речовин (перелік встановлено Постановою КМУ «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» [202]) є важливою складовою контрабанди через митний кордон не лише України, а й інших країн. Наркобізнес у світі в останній період зазнав змін. Змінилися наркотрафіки, відповідно активізувалися потоки через транзитні території, до яких належать країни Центральної та Східної Європи, в тому числі Україна. Найбільш розповсюдженими наркотичними засобами залишаються канабіс, амфітаміни й опіати. У світі зростають обсяги виробництва та переміщення гашишу, спостерігається нарощування виготовлення опіуму в Афганістані, відповідно підвищується навантаження на міжнародні трафіки, в тому числі на транзитні території [437]. Саме тому в Україні слід звернути увагу на такі наркотрафіки та забезпечити максимальне залучення кінологічних команд при проведенні митного контролю, щоб її територію убезпечити від формування своєрідного «транзитного оазису» для міжнародних наркокартелів. Серед маршрутів нелегального переміщення наркотичних засобів через митну територію України визначають такі: балканський (з Афганістану, де одна з його гілок проходить через Україну в Європу, товар постачається через україно-польський кордон; україно-білоруський; україно-словацький та україно-угорський кордони, якщо товар надходить на територію України через морські порти); чорноморський (з Ірану, Азербайджану, Вірменії, Грузії, Росії, через Україну в Польщу, Угорщину); циганський (наркотичні засоби кустарно виробляються в Україні та спрямовуються в Білорусь і Росію або виготовляються в Молдові, а Україна є країною транзиту) [292].

На сьогодні для незаконного переміщення наркотичних засобів, прекурсорів і психотропних речовин використовують сучасні технології, які дають змогу з мінімальними труднощами перетинати кордон. У більшості випадків виявити такі речовини можливо лише із використанням службових собак, які володіють спеціальними навичками пошуку. Нові форми

нелегального міжнародного бізнесу здійснюються також за наявності складу злочину проти дикої природи. Маємо на увазі в цьому році незаконний обіг видів дикої флори і фауни, адже торгівля ними набуває транскордонного характеру. Приєднання країн до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни [297] зобов'язує посилити контроль за торгівлею такими об'єктами та протидіяти їхньому незаконному обігу через їхню митну територію. Для України питання переміщення таких об'єктів актуалізується в останній період, бо, як правило, вона стає країною транзиту нелегальних потоків. Міжнародна практика підтверджує ефективність використання кінологічних команд для виявлення контрабанди зразків СИТЕС [61; 197].

Європейська практика засвідчує, що для ефективної протидії незаконному переміщенню заборонених предметів необхідна злагоджена співпраця операторів скануючих систем та інспекторів-кінологів. В Україні на сьогодні це питання неврегульоване і потребує вдосконалення.

Департаментом спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФСУ розроблено та запропоновано апробувати на одній із митниць (де є необхідні скануючі системи та кінологічні команди) Алгоритм здійснення митного контролю товарів і транспортних засобів із залученням скануючих систем та кінологічних команд митниць ДФС України. В разі успішної апробації його можна реалізувати на всіх митницях, де в цьому є потреба. Здійснення митного контролю товарів і транспортних засобів у пунктах пропуску митниць ДФС України із спільним залученням скануючих систем та кінологічних команд відбувається впродовж таких етапів:

1. А – спрацювання службового собаки (в'їзд в Україну, виїзд з України).
1. Спрацювання службового собаки на транспортний засіб (багаж), що проходить митний контроль на в'їзд в Україну.
2. Доповідь інспектора-кінолога старшому зміни про спрацювання службового собаки.
3. Прийняття рішення старшим зміни щодо використання скануючої системи для додаткового огляду підозрілого транспортного засобу (багажу).

4. Переїзд підозрілого транспортного засобу до майданчика скануючої системи. Сканування скануючою системою підозрілого транспортного засобу (підозрілого багажу).

5. Робота оператора скануючої системи.

6. Прийняття рішення старшим зміни про фізичний огляд підозрілого транспортного засобу (багажу) за результатами спільного використання кінологічної команди та скануючої системи.

2. Б – спрацювання в результаті роботи скануючої системи (в'їзд в Україну, виїзд з України).

1. Сканування скануючою системою транспортного засобу (багажу).

2. Робота оператора скануючої системи.

3. Виникнення підозри в оператора скануючої системи щодо наявності в транспортному засобі (багажі) заборонених предметів.

4. Доповідь оператором скануючої системи старшому зміни щодо ймовірної наявності в транспортному засобі (багажі) заборонених предметів.

5. Прийняття рішення старшим зміни щодо використання службового собаки для додаткового огляду підозрілого транспортного засобу (багажу).

6. Спрацювання службового собаки на підозрілий транспортний засіб (багаж).

7. Прийняття рішення старшим зміни про фізичний огляд підозрілого транспортного засобу (багажу) за результатами спільного використання скануючої системи та кінологічної команди.

Для підвищення успішності таких виявлень важливим завданням вважаємо підготовку кінологічних команд для роботи на митницях та в інших органах контролю, в правоохоронних органах. Кінологічні методи виявлення предметів контрабанди мають певні переваги: поряд із застосуванням визначеного обсягу технічних і людських ресурсів вони дають змогу мінімізувати корупційну складову. У березні 2017 р. на базі Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення організовано семінар «Особливості підготовки та використання собак-детекторів», в якому взяли

участь кінологічні підрозділи Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Національної поліції України, Державної пенітенціарної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, представники Кінологічної спілки України та ін. Проведено у жовтні 2017 р. також підготовку 17 кінологічних команд Кінологічного центру Служби авіаційної безпеки ДП МА «Бориспіль»; у листопаді 2017 р. 3 кінологічних команд Національної поліції України з пошуку наркотичних засобів; протягом 2017 р. – підготовлено 4 кінологічні команди Служби безпеки України щодо пошуку вибухових матеріалів.

Не менш важливою складовою ефективної діяльності кінологічних команд у процесі митного контролю є обмін досвідом із митними службами інших країн та впровадження новітніх практик підготовки службових собак. За останній період Департаментом спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС проведено організаційні заходи, які сприяли вдосконаленню підготовки кінологічних команд і підвищенню результативності їхньої роботи, зокрема:

– у 2011 р. відбулася робоча зустріч представників кінологічних підрозділів митних і прикордонних служб України та Молдови; проведено міжнародний семінар: «Підвищення кваліфікації персоналу та кінологічних команд митних служб: міжнародний досвід, актуальні завдання та шляхи їхнього вирішення»;

– у 2012 р. проведено показові заняття кінологічних команд для учасників міжнародного семінару «Актуальні питання протидії міжнародному незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: вітчизняний та іноземний досвід»; організовано міжнародні змагання кінологічних команд (м. Ямпіль, Вінницька область); взято участь у базовому семінарі з кінології (м. Кишинів, Молдова); у семінарі «Обмін досвідом в організації заходів по послугах К-9 для виявлення контрабанди наркотиків» (м. Тбілісі, Грузія); у Програмі професійного обміну «Роль кінологічних служб у боротьбі з наркотиками» в рамках Програми

міжнародних відвідувачів-лідерів (IVLP) (США); у міжнародному тренінгу з кінології в боротьбі з контрабандою тютюнових виробів і підробкою товарів (Словаччина) та ін.;

– у 2013 р. взято участь у зустрічі з представниками Агенції з питань кордонів Великобританії (одним із питань обговорення була підготовка кінологічних команд);

– у 2014 р. керівництво Департаменту взяло участь у навчальній поїзді до Кінологічного центру Митної служби Німеччини(м. Нойєндеттельзау);

– у 2015 р. 3 кінологічні команди митниць ДФС та Департаменту взяли участь у практичному навчанні з пошуку тютюнових виробів у Регіональному кінологічному центрі Всесвітньої митної організації (м. Германіце, Чехія); взято участь у робочій зустрічі з представником Митної служби ФРН, під час якої Департаменту передано зразки європейських банкнот для їхнього використання у тренуванні службових собак ДФС України;

– у 2016 р. 3 кінологічні команди митниць ДФС та Департаменту взяли участь у практичному навчанні з пошуку тютюнових виробів у Регіональному кінологічному центрі Всесвітньої митної організації (м. Германіце, Чехія); у м. Ірпінь проведено міжнародні змагання кінологічних команд; взято участь у Міжнародній конференції керівників митних адміністрацій європейського регіону ВМО (м. Астана, Казахстан);

– 26.08.2016 р. на базі Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС відбулось відкриття Регіонального кінологічного навчального центру Всесвітньої митної організації;

– у 2017 р. на базі Тернопільського національного економічного університету проведено III Міжнародні змагання кінологічних команд з пошуку наркотичних засобів, зброї, набоїв та тютюнових виробів;

– у жовтні 2017 р. взято участь у IV Глобальному кінологічному форумі Всесвітньої митної організації (м. Прага, Чехія).

Разом з тим, у використанні кінологічних команд на митницях з метою запобігання та виявлення ризиків для митного простору України потребують вирішення такі важливі проблеми: недостатня укомплектованість митниць кінологічними командами; відсутність методики розрахунку потреби митниць у кінологічних командах та їхньої оптимальної кількості; недостатнє фінансове забезпечення роботи кінологічних команд (забезпеченість транспортними засобами, пальним та ін.); відсутність статусу органів, що виконують правоохоронну функцію, що не дає змоги кінологічним командам повною мірою здійснювати боротьбу з класичною контрабандою.

3.3. Логістичні системи у забезпеченні збалансування митного простору України в умовах глобальної взаємодії

Глобальні торговельні потоки потребують належної системи управління, оскільки залученими до цих процесів є не тільки суб'єкти ЗЕД–підприємства та країни як виразники національних інтересів, а й транснаціональні корпорації як рушійна сила розвитку міжнародного співробітництва. З огляду на це сучасне глобальне економічне середовище характеризується високою інтегрованістю всіх рівнів митного простору за інтенсивного розвитку системи комунікаційного й інформаційного забезпечення,

Розвиток міжнародної торгівлі в останнє десятиліття здійснюється під впливом динамічного зростання глобальної економіки, формування новітніх тенденцій уніфікації митного законодавства, спрощення митних процедур, пришвидшення логістики та активного використання інформаційних технологій. Ці чинники водночас зумовили також суттєві зміни видів і способів вчинення порушень законодавства з питань митної справи при здійсненні митних процедур, поглибили існуючі виклики для забезпечення стабільності митного простору країн та координації митного співробітництва.

Ступінь ризикованості простору визначається передусім внутрішніми для країн чинниками: економічними і соціокультурними просторовими відмінностями; територіальною мобільністю інститутів та їхньою просторовою близькістю; концентрацією фінансових ресурсів; територіальною активністю суб'єктів ЗЕД; інформаційно-просторовим ресурсом; дисбалансом у кадровому складі контролюючих (у тому числі митниць) органів у просторі, їхньою ротацією; розвитком транспортної логістики. Саме тому функціонування митного простору України, який орієнтований на зменшення ризиковості діяльності суб'єктів загалом і підвищення його ефективності, потребує логістичної координації. Важливість питання логістики у митній сфері підтверджується також науковими дослідженнями [5; 245; 234;253; 384].

Логістичний підхід до побудови митного простору на умовах збалансованості та зменшення ризиків дає змогу об'єднати всі потоки простору (інформаційні, транспортні, фінансові, матеріальні). Логістика митного простору виконує інтегруючу функцію, оскільки дає можливість охопити не лише національний ринок, а й забезпечує його взаємодію у межах регіонального та глобального простору.

Логістична концепція містить управлінську складову для забезпечення суб'єктам митного простору конкурентних переваг, які мають відповідати сучасним тенденціям розвитку економічної та соціальної складових певної країни і світового суспільства загалом. У сукупності конкурентних переваг логістичної системи виокремлюють такі, як можливість забезпечення вчасності та зручності доставки, збереження первинного вигляду матеріального блага, страхування від ризиків, пов'язаних із пакуванням, перепакуванням і перевезенням тощо. Вищенаведені аргументи дають змогу припустити, що логістична концепція взаємопов'язана з конкурентними перевагами суб'єктів простору. Важливим компонентом є транспортна логістика як каталізатор соціально-економічного розвитку. Основними напрямками розвитку транспортної політики є сприяння інтеграційним процесам ринку транспортно-логістичних послуг в європейському і світовому

просторі, пошвидчення розвитку інтермодальних вантажних перевезень, забезпечення належної організації та координації транспортних мереж за видами транспортних засобів. Розширення зовнішньоторговельного співробітництва країн і зростання товарних потоків потребують розвитку системи транспортного обслуговування, яка через функціонування транспортних мереж забезпечуватиме якість логістичного сервісу.

Функціонування логістичної системи визначається необхідністю виконувати транспортно-логістичні завдання, до яких належить доставка товарів у відповідний час і певне місце. Крім цього, необхідно враховувати призначення матеріальних цінностей, оскільки від цього залежать особливості реалізації різних логістичних операцій (пакування, перепкування, завантаження, розвантаження тощо). Таким чином, логістична система відіграє роль комунікаційної мережі, яка є посередником між учасниками економічних відносин. Зважаючи на стихійність сучасного економічного середовища, зокрема через інтенсивність насичення ринку модифікаціями та інноваціями, варто вказати на мінливість попиту кінцевих споживачів. З огляду на це, характерними особливостями ефективної логістичної системи визначають не лише гармонізацію та злагодженість у взаємодії підсистем й інших складових елементів, а й гнучкість та адаптивність цієї системи загалом.

Розуміння логістичної системи як сукупності підсистем дає змогу розглядати її з мікро-, макро-та глобального рівня митного простору. На мікрорівні логістична система інтегрована в систему управління суб'єктів митного простору та представлена службами, які відповідають за транспортно-логістичну функцію. Натомість логістична система макрорівня охоплює митний простір загалом, де суб'єкти господарювання є її елементами. На глобальному рівні логістична система передбачає формування та функціонування макрологістичних систем країн світу в системі міжнародних економічних відносин.

Глобальна логістика, що ототожнюється з терміном «менеджмент системи постачання», відіграє важливу роль у зростанні та розвитку ролі

світової торгівлі, а також в інтегруванні діяльності суб'єктів господарювання у світовому масштабі. Варто зауважити, що рівень світової торгівлі товарами і певною мірою послугами суттєво залежить від доступу до надійних економічних міжнародних транспортних послуг. Зниження транспортних витрат і підвищення рівня надійності міжнародних транспортних послуг розширюють масштаби діяльності суб'єктів господарювання, а також зумовлюють зростання рівня міжнародної торгівлі та інтенсифікацію конкуренції між ринковими гравцями.

Використання релевантних каналів дистрибуції на міжнародних ринках дає змогу суттєво покращити шанси на успішність вищезгаданих операцій. Основним завданням глобальної логістики є розвиток ефективного механізму доставки, базовий критерій вимірювання успішності якого – ступінь задоволення попиту кінцевих споживачів. Наприклад, успішність логістичних підходів компанії «Кока-кола» переважно забезпечує її налагоджена глобальна логістична система. Як результат, ця компанія має змогу ефективно виготовляти та розподіляти свою продукцію по всьому світі. Вихід компанії у середовище глобального ринку зумовлює необхідність удосконалення наявних і застосування нових підходів до управління сировиною, компонентами та доставкою готової продукції на найбільш економічно вигідних умовах. Водночас суб'єкти господарювання мають здійснювати доставку готової продукції у визначені споживачами час і місце. Розвиток інтермодального транспортування та технологій постійного відстеження товару зумовив суттєве зростання ефективності логістичних методів, що використовуються у реальному секторі. Інтермодальне транспортування полягає у трансфері товарів з одного виду транспорту (наприклад, повітряний чи морський) в інший (автотранспорт), і навпаки, з мінімізацією перешкод, пов'язаних з їхнім розпакуванням чи перепакуванням з метою забезпечення відповідності вантажу правилам його перевезення тим чи іншим видом транспорту. Технологія відстежування забезпечує постійну поінформованість щодо точних координат вантажу, який перевозиться. Це дає змогу суб'єктам

господарювання здійснювати гнучку політику дистрибуції, оскільки відправник вантажу може точно визначити місце розташування свого відправлення у режимі реального часу.

Організаційна функція логістики митного простору є однією з умов його збалансованого та стабільного функціонування на національному рівні. І хоча митний простір країн неоднорідний, проте на сьогодні країни світу у стимулюванні розвитку торгівлі віддають перевагу удосконаленню діяльності митних органів у процесі здійснення митних процедур і логістичного супроводу товару. Так, у 2016 р. лідерами за індексом ефективності митного оформлення (є складовою індексу ефективності розвитку логістики) були Сінгапур, Німеччина, Нідерланди, Фінляндія та Великобританія (рис. 3.5).

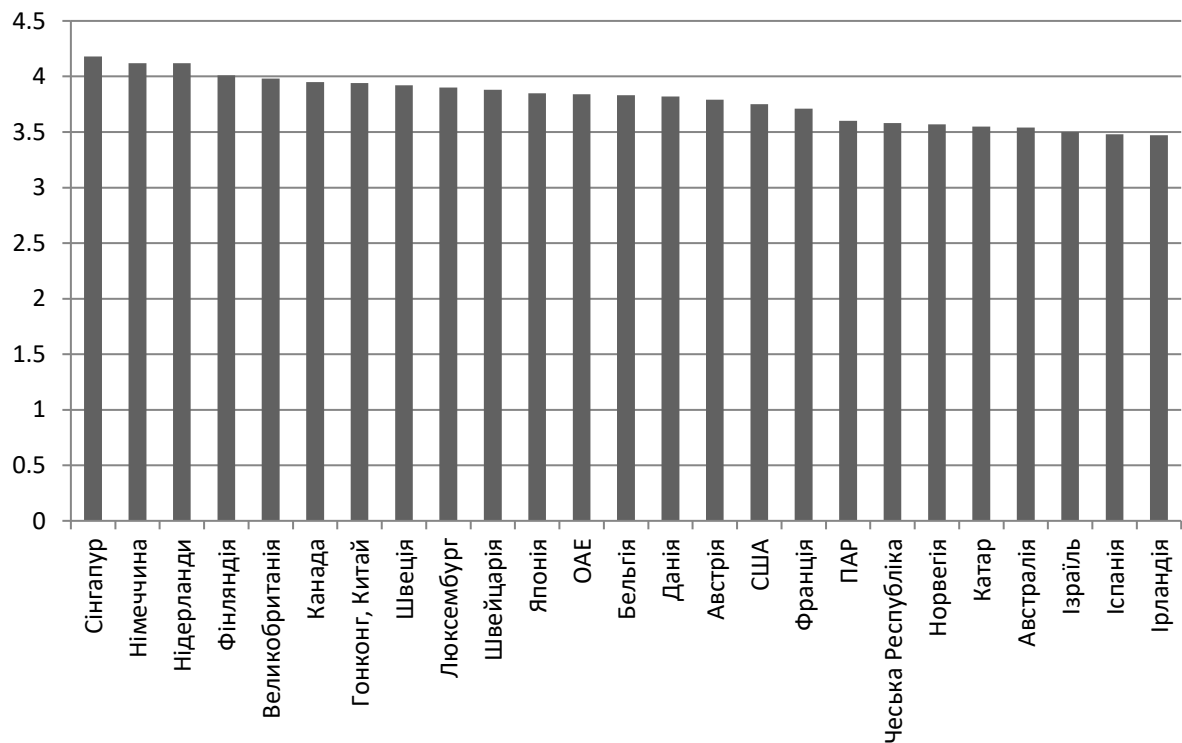

Рис. 3.5. Країни-лідери за Індексом ефективності митного оформлення в 2016 р.

Джерело: побудовано автором.

Україна в 2016 р. перейшла на нижчі рейтингові позиції за Індексом митного оформлення (116 позиція в рейтингу порівняно із 69 у 2014 р.) (рис. 3.6). В Україні на початку 1990-х рр. була відсутня дієва система органів, що

забезпечували реалізацію митної справи в країні, тому процес формування системи митних органів відбувався доволі складно і триває досі.

Незважаючи на погіршення умов торгівлі та глобальну нестабільність, внутрішньополітичну і економічну ситуацію, Україна продовжує розвивати зовнішньоторговельне співробітництво і перебуває в пошуку нових ринків збуту/постачання товарів, що актуально при втраті одного з важливих торговельних партнерів – Росії.

Рис. 3.6. Структурна динаміка логістичної компоненти митного простору України

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку. International LPI. URL: <https://lpi.worldbank.org/international/global>.

Окрім Глобального індексу ефективності логістики, Світовий банк для оцінювання логістичного середовища країн використовує також Вітчизняний (національний) індекс (Domestic LPI), за допомогою якого можна охарактеризувати особливості логістичних процесів у державі за такими

напрямами: інфраструктура, послуги, прикордонні процедури та час; надійність ланцюга постачання.

Таблиця 3.4

Внутрішній індекс ефективності логістики України за оцінюванням респондентами окремих умов інституційного середовища за 2016 р.

	Україна	Регіон: Європа і Центральна Азія	Дохід: рівень нижчий від середнього
Рівень митних платежів і стягнень на основі набутого досвіду в міжнародній логістиці	Відсоток респондентів, які визначили «високий/дуже високий» рівень		
Портовий збір	100%	50,9%	56,06%
Аеропортний збір	0%	42,73%	43,29%
Ставки автотранспорту	25%	5,93%	39,59%
Ставки залізничного транспорту	25%	26,67%	24%
Складські стягнення і збори за перезавантаження	25%	14%	35,2%
Агентська комісія	0%	26,53%	15,4%
Якість інфраструктури	Відсоток респондентів, які визначили «низький/дуже низький» рівень		
Порти	25%	29,21%	25,81%
Аеропорти	0%	9,74%	30,1%
Дороги	75%	35,91%	44,24%
Залізничний транспорт	25%	49,36%	52,67%
Складські / перевантажувальні об'єкти	25%	16,45%	30,21%
Телекомунікації та ІТ	25%	7,23%	20,79%
Компетенція і якість послуг	Відсоток респондентів, які відповіли «низький/дуже низький»		
Дороги	50%	35,04%	26,6%
Залізничний транспорт	25%	16,11%	13,36%
Повітряний транспорт	50%	53,52%	41,92%
Морський транспорт	100%	55,34%	46,41%

Складування / перевантаження	50%	45,97%	27,29%
Митні органи	75%	57,7%	47,06%
Інспекційні агентства з якості / стандартів	50%	37,7%	34,24%
Органи охорони здоров'я	25%	30,66%	22,05%
Митні брокери	25%	24,67%	17,95%
Торговельні та транспортні об'єднання	50%	49,54%	29,18%
Одержувачі або вантажовідправники	25%	33,47%	25,76%

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку (International LPI).

Аналіз логістичного середовища України дає змогу зробити такі висновки: обтяжливими для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності є портові збори (про їхній високий рівень стверджує 100% опитаних, тоді як у країнах Європи і Центральної Азії – 50%), а збори в аеропортах вважають низькими (в країнах ЄЦА – 42,73% респондентів); якість інфраструктури найнижче оцінюється щодо стану доріг (75%); якість послуг визначено найвищою на морському транспорті (вважає її високою 100% респондентів, тоді як якість послуг залізничного транспорту, торговельних і транспортних асоціацій, вантажовідправників – лише 25%), якість послуг митних інституцій визнали високою 50% опитаних, вказавши на необхідність пришвидшення проведення митного оформлення; найбільше затримок у логістичному ланцюгу в Україні зазнають з обов'язковим складуванням і перевантаженням (33,33%); на покращенні приватних логістичних послуг акцентують усі опитані (100%); як і на наявності висококваліфікованого персоналу, задіяного в логістичних процесах [312].

Разом з тим, за субіндексом «Митниця» LPI Україна впродовж останнього періоду знизилася свої позиції (рис. 3.7): у 2016 р. його значення було 2,30, тоді як у країнах Європи і Центральної Азії – 3,03. Вважаємо, що митна складова регулювання зовнішньої торгівлі не має бути перешкодою для

її активізації. Водночас лібералізація умов перетину митного кордону та створення сприятливих умов для зовнішньоекономічної діяльності бізнесу потребують формування такого підходу, який враховуватиме як нові можливості, так і потенційні ризики. Ризики для митного простору пов'язані з діяльністю суб'єктів ЗЕД та осіб, які перетинають митний кордон (перетин із порушенням митних правил, контрабанда товарів, недостовірне подання інформації для митного оформлення, використання нелегальних схем переміщення товарів й ухилення від сплати податків тощо), політикою держави (наприклад, часті законодавчі зміни, нестабільне економічне середовище), функціонуванням митних інституцій.

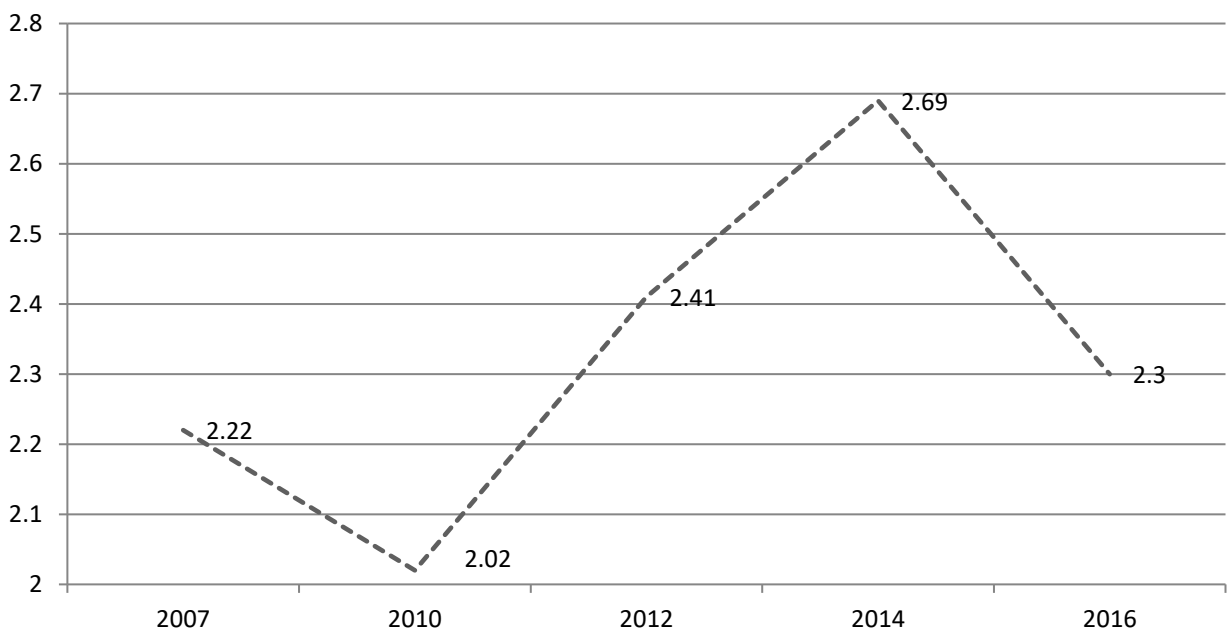

Рис. 3.7. Динаміка значення субіндексу «Митниця» Індексу ефективності логістики України

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку (International LPI).

Євроінтеграційні пріоритети України та необхідність інституційних реформ об'єктивно зумовили зміни у реформуванні системи органів, що першочергово забезпечують безпеку її митного простору і водночас надають сервісні послуги суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності. Стратегічні ініціативи були спрямовані на інтеграцію України у глобальний (у тому числі

митний) простір, розширення міжнародного співробітництва, спрощення і гармонізацію митних процедур, підвищення фаховості та професіоналізму працівників митниць. У 2012 р. з метою оптимізації відбулося об'єднання Державної митної служби України та Державної податкової служби України у Міністерство доходів і зборів України, яке згодом переформатовано у Державну фіскальну службу України. Однак це не було кінцевим пунктом реформ, оскільки зміни тривають і досі. Серед основних ризиків кадрового забезпечення функціонування митного простору України слід виокремити такі: відсутність обов'язкової ротації в системі фіскальних органів (відповідно до ст.41 Закону України «Про Державну службу» [87], переведення здійснюється лише за згодою державного службовця, тобто навіть якщо є гостра необхідність у такому переведенні, а особа не погоджується, то ротація неможлива); низький рівень фінансової мотивації у працівників митниць, відсутність заохочень при виявленні об'єктів порушення митних правил і контрабанди, а також невідпрацьований механізм захисту сімей тих службовців, які беруть участь у виявленні таких порушень (цей аспект вважаємо дуже важливим, адже не враховані загрози, які можуть виникати при втручанні у діяльність міжнародних злочинних угруповань, наприклад, у сформовані міжнародні канали переправлення наркотиків, зброї, які працюють під прикриттям); корупційні; нівелювання поступового кар'єрного зростання; відсутність належних маркерів і КПП в діяльності митників; відсутність моделі просування по службі; безсистемність у розбудові кар'єрної складової та недостатня професійна придатність керівників середньої ланки, що не дає змоги ефективно приймати управлінські рішення; асиметричність навантаження на працівника митниці у різних регіонах; нерегульованість законодавчого характеру щодо окремих питань проходження служби в митних органах, оскільки такий порядок має бути визначеним окремим законодавчим актом, з огляду на багатофункціональність діяльності митників.

Таким чином, кадрова політика вітчизняних митних інституцій є одним із важливих чинників управління ризиками митного простору, відповідно до

умов участі України у Всесвітній митній організації та приєднання до міжнародних конвенцій. Так, за станом на 01.12. 2016 р. фактична чисельність особового складу митниць ДФС становила 9820 осіб (табл. 3.5), причому зміни в кадровому складі за останній період свідчать про реорганізаційні процеси. Зокрема, такі зміни відбулися у 2014 р. у процесі ліквідації митниць Міністерства доходів і зборів України та створення митниць ДФС.

Таблиця 3.5

Показники роботи з особовим складом митниць ДФС, 2012–2016 рр.

Рік	Фактична чисельність посадових осіб	Дисциплінарні стягнення	Прийнято з початку року	Звільнено з початку року	Підвищено кваліфікацію
2012 р.	13224	3845	1227	2596	
2013 р.	11089	952	201	617	
2014 р.	6695	157	427	205	1827
2015 р.	10208	592	1131	1116	3430
За станом на 01.12.2016 р.	9820	449	749	425	1984

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України.

Протягом останнього періоду проведено важливі реформи в структурі митних органів України, спрямовані на удосконалення реалізації митної справи як на центральному рівні, так і в регіональних підрозділах, у тому числі в напрямку застосування системи управління ризиками при здійсненні митного контролю та митного оформлення. Так, підрозділ центрального апарату, відповідальний за цей напрямок, функціонував як окремий департамент, а окремі функції були делеговані різним департаментам, які є профільними щодо протидії митним правопорушенням та організації митного контролю. На сучасному етапі, Управління профілювання митних ризиків перебуває у складі Департаменту таргетингу та управління митними ризиками Державної фіскальної служби України [171]. Зміни відбулися також у структурі митниць на регіональному рівні, вплинувши не лише на структуру, а

й на коло посадових осіб, які безпосередньо залучаються до розроблення та впровадження інструментів системи управління ризиками.

Разом з тим, беручи до уваги зміст функцій і процедур, які здійснюють структурні підрозділи територіальних органів ДФС на сьогодні, важливо констатувати, що загальний принцип відповідальності кожного структурного підрозділу за функціонування системи управління ризиками в частині, що стосується його діяльності, фактично не змінився [172]. Як відповідальних виконавців з урахуванням структурних змін у структурі митниць визначено такі підрозділи: організації митного контролю; адміністрування митних платежів; боротьби з митними правопорушеннями; митні пости (відділи митного оформлення).

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 364 від 25.05. 2016 р. [203] запроваджено принцип «єдиного вікна». Відповідно встановлено, що державні органи та суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності взаємодіятимуть за принципом «єдиного вікна» із застосуванням інформаційно-телекомунікаційної системи ДФС. Центральним органам виконавчої влади окреслено завдання привести власні нормативно-правові акти у відповідність до цієї постанови, передбачивши в них положення щодо функціонування системи проведення аналізу ризиків як підстави для вибіркового здійснення контролю об'єктів регулювання.

Міністерство фінансів України постійно проводить моніторинг та інформування щодо роботи автоматизованої системи «Єдине вікно» на митницях. Найбільше за цим принципом оформляється декларацій за товарами, що експортуються, найменше – за транзитним напрямом (табл. 3.6).

Разом з тим, митний простір України характеризується асиметрією щодо оформлення митних декларацій за принципом «єдиного вікна». Зокрема, за період з 01.02–15.04. 2018 р. за кількістю МД, оформлених за принципом «єдиного вікна», лідерами визначені: Полтавська, Вінницька,

Чернівецька, Львівська, Житомирська, Рівненська, Харківська і Черкаська митниці ДФС.

Таблиця 3.6

**Застосування системи «Єдине вікно» на митницях України
(за період з 1.02.2018 р. по 15.04.2018 р.)**

Напрямок переміщення	Загальна кількість МД з контролюями	Кількість МД, оформлених за принципом «єдиного вікна»	% МД, оформлених тільки за принципом «єдиного вікна»	Кількість МД з контролюями (тільки паперові)	% МД (паперові)	Кількість МД з контролюями (за принципом єдиного вікна і паперові)	% МД (за принципом «Єдиного вікна» та паперові)
Імпорт	252437	198466	78,6%	41972	16,6%	11999	4,8%
Експорт	140248	122203	87,1%	17085	12,2%	960	0,7%
Транзит	34543	6860	17,3%	32402	81,9%	281	0,7%
Всього	432228	327529	75,8%	91459	21,2%	13240	3,1%

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України.

Передбачається, що оформлення декларацій за принципом «єдиного вікна» суттєво зменшить корупційну складову у діяльності митниць.

Прозорість переміщення через митний кордон України актуалізує тему корумпованості митниць та етичної поведінки її працівників, хоча вагомими законодавчі заходи для вирішення цієї проблеми вжито. Проте Україна досі залишається корумпованою країною світу. Так, у рейтингу СРІ (Індекс сприйняття корупції) Україна в 2016 р. зайняла 131 місце зі 176 країн світу [299]. З огляду на це актуальною вважаємо проблему боротьби з корупцією серед працівників митних органів Державної фіскальної служби України, на чому наголошують дослідники [65] відповідно підтверджують дані аналітичних матеріалів (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Динаміка показників боротьби з корупцією в митних органах України

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України.

Так, 29 квітня 2015 р. прийнята Постанова Кабінету Міністрів України № 265 «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки» [205]. Основними документи, які регулюють правила етичної поведінки та запобігання корупції працівників ДФС, є такі:

- Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р.;
- Закон України № 1700-VII «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р.;
- Закон України № 889-VIII «Про державну службу» від 10.12.2015 р.
- наказ Національного агентства України з питань державної служби № 158 «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» від 05.08.2016 р.;
- наказ ДФС № 614 «Про затвердження Антикорупційної програми Державної фіскальної служби України на 2015–2017 роки» від 18.08.2015 р.;

- наказ ДФС № 979 «Про затвердження Правил етичної поведінки та запобігання корупції в органах ДФС» від 01.12.2016 р. зі змінами.

У 2016 р. при Міністерстві фінансів України створено Міжвідомчий цільовий центр і 20 мобільних груп із запобігання та виявлення порушень законодавства з питань державної митної справи, діяльність яких координував центр, а також запроваджено обов'язкову фото- та відеофіксацію проведення митних формальностей. У процесі діяльності передбачалася активна співпраця МЦЦ із представниками Державної фіскальної служби України, Державної прикордонної служби України, Національної поліції України. Структура МЦЦ відображена на рис. 3.9.

Рис. 3.9. Структура Міжвідомчого цільового центру [225]

Разом з тим, інституційний базис протидії корупції на митницях має супроводжуватися також ознайомленням працівників митниць з основами антикорупційного законодавства, напрямками запобігання виявам корупції. У 2014 р. проведено заочне групове анкетування працівників Херсонської

митниці щодо ставлення до корупції. Серед 219 працівників цієї митниці участь в опитуванні взяло 40 осіб, які проходили дистанційний курс навчання «Запобігання та протидія корупції: морально-етичні аспекти». Група складалася з 39 осіб віком до 30 років і 1 особи віком до 40 років; вікова структура групи: 37 осіб мають стаж діяльності до 1 року, 2 особи – стаж до 5 років, 1 особа – до 20 років; серед учасників анкетування 28 чоловіків і 12 жінок. Результати анкетування (додаток Ж) вказують на ефективність використання системи дистанційного навчання для проведення соціологічних досліджень в установах, охоплених корпоративною інформаційною системою, та дають змогу на основі позицій більшості респондентів

сформулювати такі висновки:

- визначено негативне ставлення до корупції та надано перевагу активним діям щодо її подолання;
- сформовано правильне уявлення про рівень корупції в Україні;
- найбільший ризик вчинення корупційних порушень встановлено у підрозділах митного оформлення;
- акцентовано на позитивному сприйнятті особи, яка повідомляє правоохоронні органи про корупційне правопорушення;
- збільшення заробітної плати зазначено найбільш ефективним заходом для запобігання виникненню корупції;
- зі стриманістю сприйнято можливість впливу на рівень корупції запровадження нових митних технологій;
- не вироблено одностайної думки щодо зміни рівня корупції в митних органах за останні 3–4 роки (це, можливо, пов'язано з тим, що 92% респондентів працює в службі менше року);
- визнано, що отримання незаконної винагороди є неприйнятним у будь-якому разі;
- з обмеженим оптимізмом оцінено останні політичні зміни в країні, хоча це питання не викликало складнощів у ході відповіді, що означає,

що майже всі розуміють історичний характер подій, що відбуваються, але по-різному оцінюють їхнє значення;

- одночасно з обережним оцінюванням поточної ситуації оптимістично оцінено можливість подолання корупції;

- оптимістично оцінено також подолання корупції в митній сфері;

- визначено тиждень або два оптимальним терміном для проходження курсу дистанційного навчання за антикорупційною тематикою;

- визнано доцільним введення до курсу навчання роз'яснень щодо шкідливості явища корупції для суспільного й особистого життя та відповідних норм антикорупційного законодавства.

Зважаючи на те, що працівники митниць працюють в умовах посиленних викликів і загроз, виникнення непередбачуваних ситуацій під час роботи, важливими є їхня стресостійкість та адаптивність до різних ситуацій. У деяких випадках, наприклад, виявлення підозрілого вантажу або предмета, вибухонебезпечної речовини, підозри на фальшиві документи тощо, потрібна чітка концентрація і прийняття швидкого рішення. Фактично стресостійкість в умовах зростання невизначеності та нестабільності є вимогою часу, оскільки ритмічність діяльності людини під впливом зовнішніх чинників суттєво змінюється.

З огляду на вищезазначене вважаємо, що психологічний відбір кадрів і проходження тестування під час роботи на митницях мають бути обов'язковими умовами реформування митниць. Департаментом спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС для вдосконалення методів оцінювання персоналу та впровадження кадрових змін запропоновано використання Програмного комплексу для психологічного тестування персоналу (рис. 3.10), який є простим у використанні та забезпечує можливість обирати серед методик тестування (методика «П'ятифакторний опитувальник особистості (5PFQ)» (адаптував А. Хромов); методика «Інтелектуальний тест» (Г. Айзенк); методика діагностики особистості за допомогою психометричного теста С. Деллінгер (адаптація А. Алексеєва і

Л. Громової); методика дослідження нервово-психічної стійкості «Прогноз» (В.Бодров); методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса (адаптація Н. Гришиної); методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса (адаптація В. Гришиної); тест на аддикцію (схильність до залежної поведінки) (Г. Лозова; короткий орієнтовний тест (КОТ) В.Бузін, Е.Вандерлік).

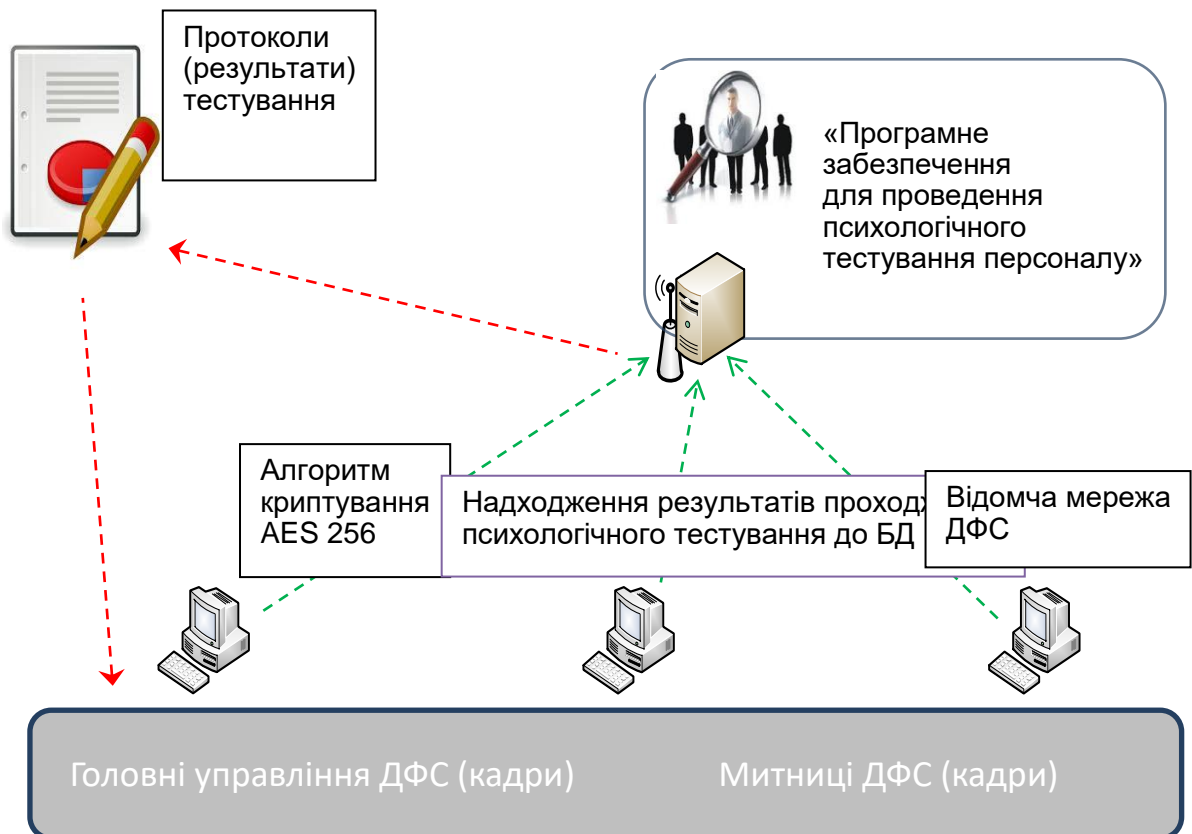

Рис. 3.10. Схема роботи Програмного комплексу для психологічного тестування персоналу

Джерело: побудовано автором за матеріалами Державної фіскальної служби України.

Цей комплекс практично дає змогу визначити психологічний портрет працівника або претендента та оцінити його:

- аналітичні здібності;
- вміння працювати у стресових ситуаціях;
- схильність до конфліктної поведінки;
- дисципліну і системність;
- інноваційність і креативність;

- самоорганізацію та орієнтацію на розвиток;
- дипломатичність і гнучкість;
- незалежність й ініціативність.

На сьогодні питання відкритості до діалогу із суспільством є одним із першочергових завдань модернізації ДФС. Зазначимо, що в 2016 р. ухвалено Указ Президента України № 68/2016 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» для «...налагодження ефективного діалогу та партнерських відносин органів державної влади, органів місцевого самоврядування з організаціями громадянського суспільства, передусім з питань забезпечення прав і свобод людини і громадянина» [250], і затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки.

Державна фіскальна служба України для ефективної взаємодії з усіма учасниками митного простору країни проводить відкриту комунікативну політику, укладені меморандуми про співпрацю та взаєморозуміння, що публікуються у відкритому доступі на сайті служби [74]. У 2017 р. проведено 1,6 тис. конференцій і брифінгів, 2,8 тис. інших заходів за участю представників засобів масової інформації, надано 4,2 тис. інтерв'ю та коментарів, на 2,1 тис. запитів ЗМІ надано вичерпні відповіді [98]. Такий підхід дає змогу «з перших вуст» озвучувати позицію ДФС та доступ до дозволеної для оприлюднення оперативної інформації.

Сервісна функція митниць є однією зі сфер, яка підлягає оцінюванню її ефективності. Так, з метою підвищення ефективності діяльності ДФС та виконання Плану пріоритетних дій Уряду на 2016 р. міністр фінансів України видав окреме доручення [146] керівнику ДФС щодо досягнення Ключових показників ефективності (Key Performance Indicators – KPI), основними завданнями впровадження яких визначено такі (рис 3.11).

Рис. 3.11. Завдання досягнення Ключових показників ефективності у діяльності ДФС

Джерело: побудовано автором за матеріалами Державної фіскальної служби України.

Для визначення результативності діяльності застосовують такі показники: граничний час митного оформлення у митних режимах імпорту, експорту і транзиту товарів, щодо яких АСАУР не генерувала перелік митних формальностей, що дає змогу оцінити швидкість митного оформлення перевезень; частка митних декларацій, згенерованих АСАУР як ризикові, щодо яких фактично виявлено розбіжності, для відображення ефективності використання АСАУР у роботі; кількість митних оглядів товарів, ініційованих посадовими особами митниць без генерування такої митної формальності АСАУР для зменшення зловживань із боку посадових осіб митниць. Використання інформаційних технологій у роботі митниць, зокрема АСАУР, зменшує значущість людського чинника при прийнятті важливих рішень. У світовій практиці митних інституцій також використовуються показники, які відображають результативність та ефективність діяльності, серед яких

полегшення і тривалість проходження процедур митного контролю та оформлення є одними з основних (наприклад, у країнах АСЕАН [295]).

Цільові значення та результати досягнення окремих КПЕ в 2017 р. наведено у табл. 3.7.

Таблиця 3.7

**Досягнення окремих Ключових показників ефективності ДФС
України у січні-грудні 2017 р.**

№ з/п	КПЕ ДФС	Досягнуте значення КПЕ ДФС	Цільове значення КПЕ ДФС у 2017 р.
1.	Граничний час митного оформлення у митних режимах імпорту, експорту і транзиту товарів, щодо яких АСАУР не генерувала перелік митних формальностей (ГМЧО)	Імпорт – 94 хв., експорт – 44 хв., транзит – 18 хв.	Імпорт – 75 хв., експорт – 30 хв., транзит – 15 хв.
2.	Частка митних декларацій, за якими за результатами виконання митницями згенерованих АСАУР митних формальностей було фактично виявлено розбіжності (результативність використання АСАУР)	2,5 %	Не менше ніж 4,0 %

Джерело: побудовано автором за матеріалами Державної фіскальної служби України.

Разом з тим, вважаємо, що напрямки, за якими проводиться оцінювання ефективності діяльності ДФС, слід модифікувати для митниць та вивести їх окремо, оскільки митниці, як зазначалося, виконують не тільки фіскальну функцію. А якщо врахувати основні напрями їхньої діяльності, то саме за ними слід проводити оцінювання.

Таким чином, виокремимо основні проблемні аспекти логістично-сервісного забезпечення функціонування митного простору України: низька інвестиційна привабливість об'єктів логістичної інфраструктури, передусім

транспортної, в країні; недостатня кваліфікація фахівців, що здійснюють супровід логістичних операцій; суперечлива оцінка розвитку логістичних процесів; недостатньо розвинуте управління ланцюгами постачання в частині переходу на електронний документообіг; екологічна невідповідність світовим стандартам щодо транспортування, пакування та ін.; внутрішні бар'єри логістичним операціям через проблеми у стандартах і технічних регламентах; недостатньо розвинута сервісна функція державних інституцій.

З огляду на це пропонуємо логістично-сервісну концепцію координації митного простору пропонуємо розглядати як багатовимірний процес взаємодії між центрами логістичної активності в цьому просторі для оптимізації логістичних потоків під впливом зовнішніх викликів і внутрішньо-країнних ризиків з метою удосконалення виконання сервісної функції всіма інституціями та підвищення інтегрованості в глобальний митний простір. Такий підхід актуалізує для України питання розробки системного логістичного сценарію зменшення ризиковості митного простору з урахуванням як сервісної, так і логістичної складової з використанням інформаційних технологій.

3.4. Інноваційно-інформаційні технології у зменшенні ризиковості митного простору України та його збалансування

Для митного простору України характерними є два одночасних процеси: поряд із його індивідуалізацією в національному вимірі відбувається уніфікація та гармонізація у наднаціональному (з вимогами, наприклад, Європейського Союзу) та глобальному (з вимогами Світової організації торгівлі та Всесвітньої митної організації). Разом з тим, можемо стверджувати, що висхідний розвиток митного простору по спіралі супроводжується зворотними процесами, зважаючи на різну циклічність просторів

національного рівня. На практиці висхідний розвиток стримується внутрішніми чинниками в межах кожного з просторів, що спричинює дисбаланс простору загалом. Разом з тим, інтеграція національного митного простору у глобальний залежить передусім від: рівня інтеграції країни у світове господарство, ступеня глобалізації, інтенсивності митних ініціатив країни та рівноваги інтересів національного й глобального рівнів. Це є зовнішні (поряд із внутрішніми, які характерні для окремо взятої країни) чинники, що впливають на безпеку митного простору.

Зарубіжний досвід модернізації митних служб підтвердив, що країни, які найбільш успішно пройшли етап інтеграції в світову економіку, демонструють високі темпи економічного зростання. Основну роль у цьому відіграють національні митні системи. Створення надійно функціонуючої митної системи з прозорими і передбачуваними правилами контролю, що забезпечують швидке проходження товарів через кордон, – це завдання, яке було вирішено в більшості країн, що розвиваються, і в розвинених країнах світу.

Часто мінливі умови діяльності суттєво ускладнюють адміністрування ЗЕД, яке має своєчасно коректуватися й адаптуватися до них. Джерелами таких змін є:

- поява на світовому ринку «вимогливих» інвесторів, що вкладають великі капітали в придбання сучасного обладнання для власних комерційних транснаціональних проєктів, в управління товарними запасами, в промислове виробництво і передові інформаційні технології;

- велика кількість складних процедур контролю, визначених міжнародними угодами;

- різке збільшення кількості регіональних і двосторонніх торговельних угод на державному рівні, що суттєво ускладнює проходження митних формальностей;

- підвищена увага до проблем безпеки та необхідність протидіяти міжнародним терористичним організаціям і транснаціональним кримінальним структурам [318].

У світовій практиці нагромаджений значний позитивний досвід використання інформаційних технологій для забезпечення безпеки митного простору та мінімізації ризиків в умовах спрощення митних формальностей. Тому інформатизація митного простору є не умовою його ефективного функціонування, а вимогою часу. За останні десятиліття у світі відбувся потужний стрибок в доступі населення до інтернет та мобільного зв'язку, поширення набуло надання послуг через інтернет, запроваджено проекти функціонування електронного уряду, тощо.

Світовий досвід підтверджує, що у сучасному глобалізованому світі перемогу здобувають ті структури, які накопичують наявну інформацію та вміло розпоряджаються нею. Збирання й обробка великих обсягів інформації можливі тільки із застосуванням інформаційних технологій, які реалізуються шляхом створення комплексних систем. Митні відомства зарубіжних країн (Німеччина, Франція, Росія, Японія, Китай, США, Канада та ін.) також активно переходять на сучасні електронні технології. Зокрема, в Японії для електронного декларування використовується автоматизована система «NACCS» («Nippon Automated Cargo and Port Consolidated System»), що об'єднує учасників зовнішньоекономічної діяльності з учасниками митних служб держави. Для оформлення вантажів з використанням такої системи декларантові потрібно лише заповнити зі свого персонального комп'ютера необхідні дані про товар, його найменування, країну походження, контрактну вартість, а також вартість транспортування.

У США діє аналогічна система. Американська система «АКС» («Автоматизована комерційна система») є прототипом японської. У країнах ЄС для передачі даних в електронному вигляді використовується система «NCTS» («New Computerized Transit System»). В ЄС електронне декларування товарів обов'язкове. Така система дає можливість декларантам подавати декларації в електронному вигляді до прибуття вантажу, проводити аналіз ризиків та пришвидшувати обробку даних.

Більше 160 країн світу в системі заходів державного управління активно

реалізують національні інформаційні стратегії, що передбачають розвиток «електронного уряду» і мають спростити систему надання державних, зокрема митних, послуг. Проте, аналізуючи досвід створення електронної системи управління держави, слід вказати на наявність істотних проблем, що гальмують реалізацію концепції «електронного уряду». І найбільш значущі проблеми – це відсутність мотивації у громадян і владних структур до інноваційних нововведень, низька комп'ютерна грамотність населення, недоступність послуг пришвидшеного Інтернету для значної частини мешканців, нерегулярне фінансування та інша специфіка трансформаційних процесів у державі. Хоча, сьогодні швидкісний інтернет та мобільний зв'язок проникли практично у всі куточки світу. Зокрема, відбулося накладання трансформаційних процесів інформаційно-технологічного середовища на трансформаційні процеси соціально-економічної системи загалом. Для населення це означає необхідність одночасної подвійної адаптації: до нових соціально-економічних реалій і нових вимог інформаційного середовища. Таку специфіку і проблеми потрібно враховувати при розробці та реалізації концепції електронної системи надання митних послуг у межах електронного уряду.

За реалізації концепції «електронного уряду» суттєвою тенденцією надання митних послуг є запровадження електронних методів їхнього надання і здійснення процедур з використанням віддалених інформаційних баз даних, що істотно спрощує і пришвидшує цей процес як для митних інститутів, так і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Реалізація цієї концепції визначає нові способи організації та розвитку системи митного адміністрування в сервісному режимі, його трансформації й удосконалення для орієнтації на взаємозв'язок із громадянами – замовниками послуг, кардинального поліпшення показників отримання конкретних корисних результатів діяльності, підвищення її ефективності та відповідальності державних органів за надання цих послуг.

Процес розвитку системи електронного надання послуг як

інформатизації митниць розпочався з використання комп'ютерів для автоматизації внутрішніх процедур митної адміністрації, ведення діловодства та управління кадрами, вирішення завдань бухгалтерського обліку, що привело до створення інформаційних систем обробки даних. Тому на першому етапі були створені програми, які обслуговували вище зазначені процеси. Другий етап характеризувався подальшою інформатизацією внутрішніх процедур і створенням систем інформаційної взаємодії між органами державної влади. Такий етап приніс багато новацій, які дали результат, адже це скоротило час отримання інформації, зменшило бюрократизацію, покращило якість послуг. Наступний етап носить синергійний характер, адже на ньому відбувається інтеграція всіх основних інформаційних систем і ресурсів органів державної влади, що дає змогу на цій базі організувати ефективну мережеву взаємодію із зовнішнім середовищем, у тому числі громадян і організацій митного інституту [318]. Саме з переходом від внутрішньої інформатизації відомств та інформатизації процесів взаємодії між державними структурами до електронної мережевої інформаційної взаємодії з громадянами та організаціями з'являється поняття «електронний уряд» і «електронний метод надання послуг».

Таким чином, інформатизація і дебіюрократизація означають перехід від концепції класичної «ідеальної бюрократії», що ґрунтується на ієрархічності та закритості системи управління, до нової інформаційної парадигми, заснованої на відкритих мережевих структурах та управлінні за результатами. У зв'язку з цим, як свідчить практика розвинутих країн, основні складності з введенням електронних митних послуг пов'язані з неприйняттям консервативною частиною митного апарату встановлення контролю над їхньою діяльністю, що актуалізує завдання подолання бюрократичної ментальності, корпоративних інтересів бюрократії та підготовки управлінців нового типу. Державне управління має власну специфіку, яка може бути відображена розмежуванням характеристик регулювання економічної та інших видів діяльності за ознакою поділу

історичної епохи на індустріальний та інформаційний періоди (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Типологія характеристик державного регулювання в індустріальну та інформаційну епохи [341]

Характеристика	Держави промислової епохи	Держава епохи міжмережевої взаємодії
Управління	Бюрократичне	Обслуговування клієнтів і передача повноважень на місце
Адміністративні функції	Відокремлені адміністративні функції	Послуги з інтегрованими ресурсами
Форма обслуговування	Паперова діяльність	Електронна форма
Тимчасові витрати	Процеси з великими витратами часу	Швидка пряма відповідь
Управління та узгодження	Виражене управління і узгодження	Управління та узгодження в непрямій формі
Форма перерахування коштів	Фінансові операції вручну	Електронне перерахування грошей
Система звітності	Громіздкий механізм звітності	Гнучка система запитів на інформацію
Система зв'язку інформаційних засобів	Роз'єднані засоби інформаційної техніки	Інтегровані обчислювальні мережі
Обрання керівників	Обрання керівників раз на 4 роки	Оперативна демократія із загальною участю

Як підтверджують різні дослідження, на перший погляд інформаційні технології сприймають як інструмент підвищення внутрішньої ефективності діяльності підрозділу, як засіб полегшення власного життя, але не поліпшення якості обслуговування громадян, як крок на шляху до сервісної держави. Така позиція демонструє відмінність західної політичної культури, де держава і митний інститут розглядаються як сервісні організації, які надають послуги населенню. Не випадково, що серед причин порівняно швидкого розвитку системи електронного надання послуг у США названо позитивне ставлення службовців до нових технологій. Дослідження, проведені серед американських чиновників різного рангу, засвідчили високий рівень їхньої сприйнятливості Інтернету і зростаюче позитивне сприйняття інформаційних технологій.

Близько 80% респондентів зазначили, що впровадження «електронного уряду» забезпечить позитивний результат у функціонуванні держави. На думку експертів, причиною позитивного сприйняття інформаційних технологій є зміна філософії державних службовців за реформування державного управління, її наближення до мислення менеджерів приватного сектору, орієнтованих на ефективність і досягнення результату. З огляду на це досягнення зі створення і впровадження системи електронного надання послуг мають бути одним з основних критеріїв оцінювання професійної придатності чиновників. Успіх «електронного уряду» залежить від того, наскільки різні державні установи здатні долати традиційні бар'єри для спільної діяльності на благо населення, концентруватися на інтересах замовників, а не власних вузьких відомчих потребах. При впровадженні системи електронного надання послуг у Великобританії митні адміністрації місцевого і регіонального значення прагнули зберегти свою незалежність від централізованих систем. Відсутніми були програмне фінансування і політична воля для імперативного залучення всіх відомств в єдиний сервісний процес. Відомства перешкоджали інтеграції, обґрунтовуючи це непримиренними відмінностями форм і баз даних, намагаючись надавати послуги онлайн, відповідно до власних інтересів.

Вирішити проблему міжвідомчої конкуренції й «електронної суверенізації» стало можливим зі створенням постійно діючого головного органу, наділеного вищими повноваженнями в цій сфері, рішення якого є обов'язковими до виконання всіма державними установами, в тому числі митними адміністраціями. Крім того, в найкоротші терміни були підготовлені та проведені через законодавчу процедуру закони і поправки до них, що перетворюють електронний документ у реальний юридичний інструмент. Необхідно зазначити, що у Євросоюзі узгоджена мінімальна правова база для розвитку системи електронного надання державних послуг, виражена у формі Директив європейської комісії, які всі країни-учасниці зобов'язані впровадити в національне законодавство. Відповідно в усіх країнах ЄС прийняті закони щодо електронних цифрових підписів, електронної торгівлі, захисту даних,

електронного заповнення документів, декларацій і державних замовлень. З огляду на те, що правила взаємодії різних відомств і документообіг між електронними документами обмежуються не тільки законодавчими актами, а значною мірою регулюються розпорядженнями уряду, міністерськими наказами, технічними регламентами, у Великобританії була також проведена повна ревізія всіх нормативних актів на предмет внесення в них відповідних поправок. Разом з цим, розроблено практичні керівництва, стандарти і зразки проектів, що описують найрізноманітніші види робіт зі створення електронних представництв місцевих митних адміністрацій. У деяких країнах для координації процесу електронного державного сервісу створено міжвідомчий орган-розробник інформаційних рішень. У таких документах докладно описані як технологічні стандарти, так і вимоги до змісту державних сайтів. У результаті незалежно від розробника будь-яка митна адміністрація може бути впевнена в повноцінності функціонування свого порталу і в узгодженості даних сайта з іншими урядовими порталами і службами [318]. Разом з тим, присутні і певні виклики для інформатизації митного простору, адже повинна бути впевненість у ступені захисту системи надання послуг, її конфіденційності і безпеці.

Таким чином, в країні реалізується «дорожня карта» руху щодо побудови системи електронного надання державних послуг, у тому числі митних, послуг з метою гармонізації різноспрямованих векторів інформаційного розвитку з урахуванням накопиченого досвіду розвинутих країн, що розпочали процес розробки і впровадження «електронного уряду» дещо пізніше та більше уваги приділяли створенню єдиного порталу із загальним реєстром таких державних послуг, де призначався єдиний орган, відповідальний за розвиток системи електронного державного сервісу, визначалися класифікатори послуг для центрального порталу та сайтів окремих органів влади, єдина система платежів, форми ідентифікації користувачів, у тому числі з використанням різних варіантів ідентифікаційних карток громадянина і забезпеченням нею електронним підписом, загальні

технологічні вимоги й об'єднана інформаційна база. З огляду на це при об'єднанні відомчих і регіональних електронних сервісів потрібна розробка цілісної концепції центрального й типового регіонального порталів, які базуються на єдиних реєстрах державних послуг. Однією з важливих умов процесу створення «електронного уряду» є забезпечення фінансування програми і контроль над використанням коштів.

Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності схвально сприймається спрощення процедур проведення митного контролю та митного оформлення. Разом з тим, такий процес без належної системи врахування існуючих і виявлення нових ризиків для митного простору є загрозою для його безпеки. Саме на вирішення цих проблем в Україні спрямована система управління ризиками, яка має за мету не лише виявлення та моніторинг ризиків, а й стимулювання дотримання суб'єктами ЗЕД митних правил.

Зважаючи на значний обсяг інформації, система управління ризиками митного простору передбачає застосування інструментів, які можуть використовуватися при перевезенні товарів через митний кордон в автоматизованому, неавтоматизованому та комбінованому режимах. Система управління ризиками може опрацьовувати великі масиви інформації, формуючи групи даних, які потребують додаткової перевірки.

Інформаційна складова безпеки митного простору набуває актуальності з огляду на активність подачі суб'єктами ЗЕД електронних документів, посилення як регулярного порушення митних правил суб'єктами ЗЕД, так і зростання кіберзлочинності. Інформаційні технології успішно використовуються в митній практиці зарубіжних країн для забезпечення їхньої економічної безпеки [28]. Важливою є європейська практика запровадження системи «Електронна митниця» [192]. В Україні система інформаційної підтримки організації митної справи розвинулася лише на початку 2000-х рр. із запровадженням системи електронного декларування. Так, у 2003 р. введений у дослідну експлуатацію програмно-інформаційний комплекс

«Автоматизована система митного оформлення товарів та інших предметів» [149].

У 2004 р. затверджено тимчасові правила митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, що декларуються з поданням вантажної митної декларації в електронній формі [163], а згодом у тестовому режимі електронне декларування запроваджено в діяльності окремих митниць (до них належать Північна, Київська, Дніпровська, Західна, Подільська, Чорноморська, Кримська, Донбаська, Східна регіональна, Бориспільська і Севастопольська митниці) із залученням обраних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (які мали укласти договір і погодитись на участь в експерименті). Відповідно до визначеного порядку, надання послуг електронного декларування застосовувалося за певних правил, зокрема: за митного оформлення товарів і транспортних засобів у режимі «експорт»; ввезення за контрактом, який передбачає оплату товарів та транспортних засобів лише у грошовій формі; визначення митної вартості товарів і транспортних засобів за ціною договору; експорт товарів власного виробництва; незастосування заходів нетарифного регулювання при експорті товарів і транспортних засобів відсутності; протягом останніх двох років фактів порушень митного законодавства керівниками та іншими працівниками підприємства-експортера. У результаті експерименту виявлено найбільш слабкі місця процедури електронного декларування та недоліки у програмному забезпеченні.

У 2007 р. прийнято рішення про введення в експлуатацію програмно-інформаційного комплексу «Інспектор» [150] для забезпечення реалізації багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця». Ця програма спрямована на удосконалення механізму проведення митного оформлення та митного контролю товарів і транспортних засобів шляхом всебічного впровадження новітніх інформаційних технологій.

Важливим для забезпечення безпеки митного простору України є усвідомлення необхідності впровадження управління ризиками при здійсненні

митного контролю та митного оформлення. У 2010 р. затверджено Порядок застосування автоматизованої системи аналізу та управління ризиками під час митного контролю і митного оформлення товарів із використанням вантажної митної декларації [160]. Подальші заходи відображає система управління ризиками, реалізована як Порядок здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками в митній службі України [176].

У 2012 р. прийнято рішення про введення в експлуатацію модуля АСАУР для «червоного коридору», який передусім призначений для автомобільного сполучення [151]. Для «зеленого коридору» митний контроль і митне оформлення здійснюються за спрощеним порядком (без обов'язкового письмового декларування або обкладення митними платежами, встановлення заборон чи обмежень щодо переміщення через митний кордон країни). Відповідно переміщення товарів «червоним коридором» потребує проведення ретельного митного контролю, а впровадження АСАУР сприяло підвищенню ефективності діяльності митних органів. Згодом було введено в експлуатацію модуль АСАУР в пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення, але для «пасажирського пункту пропуску» [151].

Важливим аспектом впровадження новацій в інформатизації митного контролю та оформленні вважаємо не лише встановлення результатів цих процесів, а й запровадження новітніх технологій для застосування превентивних заходів вчиненню порушень митного законодавства. Так, одним із перших автоматизованих елементів впроваджено модуль «Орієнтування» АСМО «Інспектор-2006», який використовувався для внесення інформації про можливі порушення законодавства з питань митної справи [168]. Цей модуль забезпечив реалізацію в електронному вигляді такого інструменту управління ризиками, як орієнтування, яке є одним з інструментів розробки і реалізації заходів з управління ризиками, що використовуються для невідкладного інформування митниць про осіб та/або транспортні засоби, за допомогою яких можуть бути вчинені порушення законодавства України з питань державної

митної справи; про товари, які можуть бути об'єктом правопорушення; про застосування форм контролю для виявлення, запобігання та припинення таких порушень. Джерелом інформації для орієнтувань є відомості, одержані від інших державних органів, правоохоронних органів, міжнародних організацій, митних та інших уповноважених органів іноземних держав, а також обґрунтовані результати аналітичної роботи, проведеної органами Державної фіскальної служби України. Автоматизація процесу орієнтування сприяла пришвидшенню доведення оперативної інформації до безпосередніх виконавців, модифікації даних з урахуванням виявлених змін, а також зняттю з контролю відпрацьованих матеріалів, що відповідно усувало дублювання контролюючих заходів. Разом з тим, практичне впровадження інструментарію орієнтування мало певні прорахунки та не завжди виправдовувало очікувані результати щодо виявлення ймовірних ризиків [255].

Подальшим кроком на шляху розвитку системи управління ризиками, що використовується митницями для визначення форм та обсягів митного контролю, була передача на регіональний рівень можливостей самостійного формування профілів ризику з урахуванням характеристик, які є типовими саме для конкретних регіонів. Практична реалізація цієї можливості була здійснена через модуль «Конструктор профілів ризику», інтегрований в автоматизовану систему митного оформлення (АСМО) «Інспектор» [169]. Впровадження цього програмного продукту забезпечило значну економію часу в процесі реалізації заходів з управління ризиками. Рішення про впровадження регіонального профілю приймаються на рівні митниці. Створення та заповнення профілю здійснюються уповноважені посадові особи митниці. На структурний підрозділ Державної фіскальної служби України, уповноважений забезпечити координацію застосування системи управління ризиками, покладена лише функція загальної координації роботи з модулем.

Модернізація організації митного контролю та оформлення для забезпечення безпеки національного митного простору неможлива без врахування світового досвіду застосування автоматизованих систем

управління ризиками. До таких систем належить і програмний продукт «Cargo Targeting System of World Customs Organization» («WCO CTS»), розроблений під егідою Всесвітньої митної організації [286]. Державна фіскальна служба України в 2015 р. уклала із Всесвітньою митною організацією Угоду про використання системи CTS, тому вживаються необхідні заходи для її ефективного запровадження в морських портах України. Ця система призначена для оцінювання ризику при транспортуванні вантажів з урахуванням кращих напрацювань світової практики управління ризиками. В процесі застосування WCO CTS органи ДФС зможуть отримувати більш детальну, структуровану та уніфіковану попередню інформацію про товари, що надходять у морські порти України в контейнерах, що сприятиме підвищенню ефективності управління ризиками, спростить процедури митного контролю та оформлення, зменшить час їхнього проведення.

З метою удосконалення технологічних процесів обробки вантажів у грудні 2015 р. між Міністерством інфраструктури України та ДФС підписано Меморандум про співпрацю в галузі інформаційних технологій щодо вдосконалення процедур у морських портах щодо товарів, що переміщуються в контейнерах. Разом з тим, аналіз вітчизняного законодавства щодо управління ризиками та митного оформлення товарів, що переміщуються через митні порти, вказує на наявність певних прогалів. Так, необхідним є приведення вимог національного законодавства щодо обсягів попередньої інформації, що надається агентськими організаціями (морськими агентами) про вантажі, які переміщуються у контейнерах, у відповідність до міжнародних стандартів і технічних характеристик WCO CTS. Для цього необхідно внести зміни до Порядку виконання митних формальностей на морському та річковому транспорті, затвердженого наказом Міністерства фінансів України № 308 від 10.03.2015р.

Втілення новітніх технологій у митну справу розпочалося в 1992 р. У 2005 р. розпочався новий етап розробки принципів побудови системи «Електронна митниця» та її часткової реалізації. Однак організація і

проведення цієї діяльності потребують єдиного підходу та комплексного вирішення.

«Електронна митниця» (англ. «e-Customs») – це багатофункціональна комплексна система, яка існує в митних органах країни й поєднує інформаційно-комунікативні технології та сукупність механізмів їхнього застосування, спрямована на підвищення якості митного регулювання і вдосконалення митного адміністрування.

Автоматизована система «Електронна митниця» має за мету забезпечення митної безпеки держави, тобто її економічної безпеки. Це реалізовується за постійного двостороннього потоку надходження інформації від суб'єктів ЗЕД, органів державної влади, а також митних адміністрацій інших держав; автоматизації всіх процесів митних процедур; інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності та контролю за переміщенням товарів

Крім того, створення такої багатофункціональної комплексної системи спрямовано на адаптацію Єдиної автоматизованої інформаційної системи і нової комп'ютеризованої транзитної системи ЄС, оперативне отримання актуальної та достовірної інформації про наміри щодо здійснення зовнішньоекономічних операцій, створення умов для пришвидшення процедур митного контролю й митного оформлення, поліпшення соціального та інформаційного обслуговування населення, удосконалення інформаційної інфраструктури ДФС.

Багатофункціональна комплексна система «Електронна митниця» поєднує інформаційно-телекомунікаційні технології та сукупність механізмів їхнього застосування. Створення зазначеної системи дасть можливість підвищити якість митного регулювання і вдосконалити митне адміністрування.

Основні стратегічні цілі впровадження «Електронної митниці»: збирання та захист надходжень до бюджету, захист економіки, захист суспільства, збирання торговельної інформації, кваліфіковане консультування, зміцнення кордонів.

Цього загалом можна досягти за умови удосконалення митного законодавства, політики і процедур, а також прийняття управлінських рішень, які враховують існуючі ризики, базуються на результатах дослідження й аналізу цільової інформації й містять чинник підготовки компетентного персоналу.

Застосування інформаційних технологій у митній службі України, створення інформаційного середовища розпочато, як зазначалося вище, в 1992 р. Хронологічно впровадження поділяється на п'ять етапів.

На перших етапах відбувалося переведення паперових вантажно-митних декларацій в електронний вигляд, формування бази даних електронних копій, систематизація та обробка.

Протягом 1994–2005 рр. тривав складний підготовчий процес – впроваджувалися новітні інформаційні технології, удосконалювалися побудовані автоматизовані системи, розвивалися власні інформаційні ресурси. За цей період вдалося сформувати базу даних електронних копій вантажних митних декларацій, було автоматизовано процеси контролю доставки вантажів і митного оформлення. З огляду на зростаючі тенденції інформатизації було впроваджено відомчу електронну пошту та транспортну мережу супутникового зв'язку. Разом з тим, розпочалася робота над розробкою комплексної системи захисту інформації.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Концепцію створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця» [229]. Етапи реалізації концепції:

I етап – 2009 р. Створення законодавчої основи для застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій у діяльності контрольних органів, суб'єктів ЗЕД; вдосконалення автоматизованих систем, що функціонують у митній службі та базуються на сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологіях, які спрямовані на технологічне забезпечення неперервності потоку, накопичення та обробки електронної митної інформації в електронному вигляді, впровадження механізму електронного декларування; забезпечення взаємодії

відомчої телекомунікаційної мережі, призначеної для передачі даних, голосу, відеозображення, з іншими аналогічними мережами органів державної влади; забезпечення захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах митних органів;

– II етап – 2009–2010 рр. Створення систем:

- адміністрування (в тому числі міжвідомчого) процесів, які відбуваються під час підготовки, прийняття, доведення рішень та контролю за їхнім виконанням, що є необхідною умовою для мінімізації часу проходження митних процедур (для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності) та раціоналізації дій контрольних органів;

- оперативного виконання рішень, які потребують певних дій щодо товарів і транспортних засобів (огляду, затримання, обмеження руху тощо), що є необхідною умовою для недопущення несанкціонованого поводження з ними;

- електронного цифрового підпису та захисту інформації;

- подальшого вдосконалення програмного забезпечення функціонування механізму електронного декларування (розробка програмного забезпечення, що дасть змогу приймати повідомлення від суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності як на рівні центральної бази даних (з подальшим інформуванням відповідного митного органу), так і безпосередньо на рівні митного органу); виконання робіт щодо гармонізації документів з вимогами ЄС та забезпечення сумісності системи контролю за переміщенням вантажів з новою комп'ютеризованою транзитною системою ЄС;

– III етап – 2010–дотепер. Завершення побудови системи аналізу ризиків як складової автоматизованої системи митного оформлення товарів і транспортних засобів на всіх рівнях митної системи; впровадження системи електронного документообігу в системі управління митними органами.

Наріжним каменем, на якому базується вищенаведена система, є «Електронна митниця», складовими якої мають бути такі підсистеми: електронне декларування; електронний документообіг; аналіз ризиків і

керування ними; контроль за транзитом; єдина міжвідомча автоматизована система збирання, збереження й обробки інформації, в тому числі від різних відомств; автоматизоване здійснення всіх видів державного контролю; уніфікована база нормативних і довідкових документів, які використовуються в митних цілях; інформаційне забезпечення постаудиту та правоохоронної діяльності. Для України такий підхід – це ще одна спроба підвищити ефективність митного контролю, тим більше що світова практика має достатньо напрацювань щодо результативності впровадження електронної митниці..

Необхідно змінювати підходи до діяльності Державної фіскальної служби України: всі нормативні документи і технології мають базуватися та будуватися в межах визначеної інформаційної електронної стратегії, а не навпаки. Об'єднавчий стрижень митниці в подальшому – це інформаційні механізми як запорука посилення її авторитету та потужності. Інші шляхи – це крок назад.

Фактично створення та організацію електронного інформаційного середовища в Державній фіскальній службі України можна уявити як перехід від інформаційного сховища до інформаційно-довідкової системи, яка відповідно потребує перетворення на автоматизовану виконавчо-контрольну.

Ця система має бути створена на основі нових інформаційних технологій і відповідній матеріальній базі, яка дасть змогу побудувати модернізовану багаторівневу систему з відомчою телекомунікаційною мережею, забезпеченою комплексною системою захисту інформації, що потребує тривалого часу та значних капіталовкладень.

З розвитком митної інформаційної інфраструктури зростає актуальність підвищення рівня безпеки всіх її складових. Відповідно іншою проблемою є захист інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу, забезпечення безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем, що активно використовуються у різних сферах суспільного життя й діяльності держави. В умовах глобалізації інформаційна сфера є як ареною міжнародної співпраці,

так суперництва. Повно масштабне залучення Державної фіскальної служби України до процесу формування глобального інформаційного суспільства супроводжується забезпеченням її інформаційної безпеки як одного з найважливіших стратегічних завдань національної безпеки. Актуальність цієї проблеми багато в чому визначена зростанням «кіберзлочинності» і розширенням можливостей міжнародного тероризму з використанням сучасних інформаційних технологій для здійснення терористичних актів.

В умовах глобалізації інформаційних технологій об'єктом інформаційної злочинності є світовий інформаційний простір загалом і кожний його елемент зокрема. Нейтралізувати наслідки протиправних дій в інформаційній сфері, наприклад, інформаційного тероризму, дуже важко, а іноді взагалі неможливо. Усвідомивши небезпеку, спричинену глобалізацією інформаційних технологій, і розуміючи, що прогрес суспільства не можна зупинити, слід зосередитися на підтримці позитивних і нейтралізації негативних особливостей розвитку інформаційних технологій.

Проблема захисту інформації виникла давно, в умовах централізованої обробки інформації із застосуванням великих ЕОМ, але критичного стану вона набула у період «комп'ютерного буму». Потреба захисту інформації зумовлена децентралізацією її обробки, полегшенням доступу до неї завдяки комп'ютерним мережам, необхідністю збереження комерційної таємниці. Захист інформації в комп'ютерному середовищі – проблема складна і багатогранна.

Мотиви у зловмисників можуть бути різні: нажива, хуліганство, бажання слави тощо. Проте всі зловмисники діють приблизно однаково. Існує перелік основних загроз, кожна з яких може мати нескінченну кількість варіацій.

Підробка. Існує кілька різновидів цієї загрози. Підробка IP-адрес передбачає створення пакетів, що мають адресу відправника, відмінну від справжньої. Цей метод використовується переважно для односторонніх атак (наприклад, атак типу «відмова в обслуговуванні»). Якщо пакети надходять від комп'ютера в локальній мережі, вони проходять повз брандмауер

(призначений для захисту від зовнішніх загроз). Атаки з підміною IP- адрес складно виявити. Це потребує знань і засобів, необхідних для відстеження й аналізу пакетів даних. Підробка повідомлень електронної пошти – це зміна адреси в полі «Від» повідомлення. Наприклад, у кінці 2003 р. у мережі циркулювали листи-містифікації, що містили повідомлення про офіційні оновлення системи безпеки, що нібито розсилала корпорація «Майкрософт» (зловмисники використовували підроблену адресу електронної пошти).

Викривлення. Викривленням називається зміна вмісту пакетів, що передаються через Інтернет, або зміна даних на дисках комп'ютерів після проникнення зловмисника в локальну мережу. Наприклад, зловмисник може зламати мережний канал для перехоплення пакетів, що надходять від організації. Це дає йому змогу перехоплювати або змінювати відомості, передані з локальної мережі.

Невизнання. Невизнанням називається здатність користувача заперечувати факт здійснення будь-якої дії, яку він насправді вчинив. Користувач, що видалив файл, може цього не визнати, якщо не існує механізму для доказу (наприклад, записи аудиту).

Розкриття інформації. Розкриттям інформації називається надання інформації особам, що у звичайних умовах не мають до неї доступу.

Відмова в обслуговуванні. Атакою типу «відмова в обслуговуванні» називається комп'ютерна атака, проведена з метою перевантаження або зупинки мережної служби, наприклад, файлового або веб-сервера. Атака може викликати таке перевантаження сервера, що він припинить обробляти звичайні запити на під'єднання. У 2003 р. відбулися масштабні атаки типу «відмова в обслуговуванні» на сервери декількох великих корпоративних веб-вузлів, у тому числі «Yahoo» та «Microsoft».

Підвищення привілеїв. Підвищенням привілеїв називається процес незаконного отримання повноважень шляхом «обману» системи здебільшого з метою її компрометації або руйнування. Наприклад, зловмисник може виконати вхід у мережу під обліковим записом гостя, а потім використати

вразливість у програмному забезпеченні для отримання повноважень адміністратора.

Обчислювальну потужність комп'ютерів більшість зловмисників використовують як зброю. Наприклад, за допомогою вірусу вони можуть поширити програму для атак типу «відмова в обслуговуванні» на сотні тисяч комп'ютерів. Зловмисники можуть скористатися програмою автоматичного підбору пароля за словником. Спочатку вони перевіряють варіанти «password», «sezam» тощо, а також ім'я користувача, введене у функції пароля. Зловмисники мають у своєму розпорядженні програми, що випадково перевіряють IP-адреси в Інтернеті для виявлення незахищених систем. Виявивши таку систему, зловмисник може скористатися сканером портів для визначення портів, відкритих для атаки. Потім він спробує одержати доступ до системи за допомогою бібліотеки відомих вразливостей. Для витончених атак (як, наприклад, промислове шпигунство) максимально ефективним засобом може бути комбінація технічних засобів і «соціальної інженерії». Такі атаки можуть містити отримання конфіденційних відомостей у співробітників, перегляд утиліт у пошуках потрібної інформації або застосування паролів, написаних на папірцях, прикріплених до моніторів.

Отже, на сучасному етапі на всіх рівнях державного управління потрібно глибоко усвідомити, що формування, поширення, використання й захист інформаційних Державної фіскальної служби України є основою забезпечення її національних інтересів в інформаційній сфері, становлення й розвитку інформаційного простору та його інтегрування у світовий інформаційний простір.

Технології захисту інформації та протидії інформаційним загрозам повинні охоплювати весь масив інформаційних ресурсів. Для безпеки інформаційного простору важливо обмежити доступ до неї сторонніх осіб та забезпечити відповідальність за можливе порушення конфіденційності кожного працівника, який має відношення до роботи інформаційної системи.

Практика свідчить, що ефективний комплексний аудит можливий лише за

участі сторонньої спеціалізованої організації, яка має відповідну ліцензію на проведення такої діяльності. Останнім етапом щодо захисту інформації є страхування інформаційних ресурсів як від традиційних, так і від кіберзагроз.

Таким чином, надійність програмного забезпечення пов'язана не тільки із засобами його створення, а й із виникненням різних аварійних і позаштатних ситуацій під час експлуатації, спричинених зовнішніми обставинами: перепади напруги в мережі, збій у функціонуванні вузлів комп'ютерної системи (наприклад, вихід із ладу центрального процесора, обривання мережного кабелю, механічне пошкодження носіїв інформації).

Впровадження інформаційних технологій у процеси митного контролю та митного оформлення – це один із трендів часу, а їхня роль в управлінні ризиками є очевидною. Основними перевагами застосування автоматизованих інструментів управління ризиками визначено такі:

- неперервність роботи із збереженням ефективності виконання завдань;
- можливість охоплення великих масивів інформації, що є важливим при збільшенні кількості об'єктів митного контролю та проведенні складних розрахунків. Опрацювання великих потоків інформації потребувало б значних людських ресурсів, а відповідно і фінансових витрат на оплату їхньої праці;
- просторове охоплення, що передбачає одночасне використання програми для обслуговування всіх користувачів на території України;
- генерування ефективних форм контролю на основі отриманих результатів програми та вилучення з них неефективних;
- алгоритм відпрацювання ризиків, тобто програма не лише визначає ризикові операції, а й генерує перелік заходів, які необхідно застосувати;
- нагромадження інформації та результатів, що дає змогу проектувати подальші контролюючі заходи з урахуванням попередніх;

- наявність ілюстраційних матеріалів, тобто можливості зберігати не лише текстовий опис предметів правопорушення, місць приховування та іншого, а й їхніх фотографій;

- розмежування функціональних завдань технічних і людських ресурсів, оскільки в процесі аналізу виокремлюють більш ризикові операції, які потребують додаткового контролю. Крім того, автоматизований контроль мінімізує вплив людського чинника на прийняття рішення щодо ідентифікації ризику.

Разом з тим, автоматизований контроль має також певні недоліки:

- критерії відбору ризикових операцій містять доволі загальний опис;
- програми не враховують особливостей окремих операцій, наприклад, у посадової особи митниці може викликати підозри, зовнішній вигляд товаросупровідних документів (підчищення, виправлення);
- час реагування програми на зміни більш довготривалий (опрацювання нового алгоритму дій), ніж у разі реагування посадовою особою митниці;
- внесення нових алгоритмів потребує втручання людського чинника;
- відсутність належної координації між державними органами в процесі здійснення контролю за зовнішньоекономічною діяльністю.

Таким чином, можемо констатувати, що автоматизація процесів здійснення митного контролю та митного оформлення не має альтернатив, зважаючи на сучасні глобальні процеси розвитку інформаційних технологій. У майбутньому вона потребуватиме постійного вдосконалення та розвитку відповідно до реалій часу і тенденцій розвитку світової практики виявлення й запобігання ризикам у митній справі. При цьому основна роль організації роботи цієї системи, її наповненні та підвищенні рівня інтелектуального навантаження відіграють посадові особи митниць. Отже, нині на часі залишається питання підвищення рівня фаховості працівників митниць, які працюють із новітніми інформаційними продуктами. Від двох складових програмно-інформаційного забезпечення системи управління ризиками –

надійності й якості програмно-інформаційних продуктів та професійної підготовки працівників, які з ними працюють, – значною мірою залежить безпека митного простору країни й ефективність управління ризиками.

Висновки до розділу 3

1. Збалансування митного простору України нині значно залежить від повноти визначення особливостей та тенденцій формування інституційної системи управління його ризиками. Хронологія розвитку системи управління ризиками митного простору України свідчить про чутливість до змін у структурі державного управління. Сучасний етап розвитку інституційної складової митної справи України характеризується зміщенням акценту з виявлення ознак порушення митного законодавства на застосування превентивних заходів шляхом усунення передумов виникнення порушень. Підвищення ефективності управління ризиками митного простору України нині залежить від ступеня впровадження інспекційно-доглядових комплексів, реалізація яких опосередкована застосуванням сучасних інструментів митного контролю та формуванням митного інформаційного середовища із використанням попереднього інформування.

2. Лібералізація міжнародної торгівлі і спрощення митних процедур актуалізують необхідність забезпечення ефективності митного контролю з метою досягнення сталої безпеки митного простору. Використання технічних і спеціальних засобів у поєднанні з кінологічними командами є пріоритетним напрямком протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон і контрабанді. Зважаючи на гостру необхідність удосконалення, кінологічна складова є пріоритетом у забезпеченні ефективності митного простору України. Європейський досвід митної справи свідчить про синергетичний ефект від співпраці інспекторів-кінологів та операторів скануючих систем у контексті запобігання контрабанді. Мінімізація ризиків для митного простору України можлива за вирішення ряду проблем функціонування кінологічних команд: відсутність методики розрахунку оптимального кадрового забезпечення

митниць кінологічними командами, дефіцит фінансування кінологічних команд і відсутність статусу органів, що виконують правоохоронну функцію.

3. Забезпечення взаємодії у межах регіонально і глобального просторів покладено на логістику – інтегруючу функцію митного простору України. Характерними особливостями ефективної логістичної системи України є гармонізація, гнучкість, адаптивність і злагоджена взаємодія підсистем та інших компонент. Вагомою умовою збалансованого функціонування митного простору є організаційна функція логістики: забезпечення ефективного логістичного супроводу товару в процесі проходження митних процедур є одним із пріоритетних завдань стимулювання розвитку міжнародної торгівлі у світовій практиці. Взаємодію між логістичними центрами в митному просторі України для оптимізації логістичних потоків і пошуків інтеграції у глобальний митний просторі пропонується розглядати як логістично-сервісу концепцію координації митного простору. Проблемними аспектами цієї концепції є непривабливе бізнес-середовище, дефіцит кваліфікованих кадрів, неоднозначність методології оцінювання розвитку логістики, уповільнене оцифрування документообігу, екологічна невідповідність міжнародним стандартам, проблематичні аспекти у стандартах і технічних регламентах, дефіцит сервісної функції державних інституцій.

4. Безпека митного простору значною мірою визначається ступенем залучення інформаційних технологій орієнтованих на мінімізацію ризиків. Емпіричний досвід країн світу демонструє позитивний вплив запровадження митної системи з прозорими і передбачуваними правилами контролю на швидкість проходження митних процедур і, опосередковано, на темпи економічного зростання. Відправним пунктом оцифрування митного простору України є запровадження електронних методів надання митних послуг і використання віддалених інформаційних баз даних. Імплементация концепції електронного уряду детермінує якісно новий спосіб організації і розвитку системи митного адміністрування. Інформатизація внутрішніх процедур і

формування системи інформаційної взаємодії між органами державної влади дає змогу створити ефективну мережу взаємодії із зовнішнім середовищем, в т. ч. суб'єктів господарювання. Інноваційно-інформаційні технології зумовлюють перехід від закритої системи управління до нової інформаційної парадигми. Оцифрована система управління ризиками швидко опрацьовує великі масиви інформації, даючи змогу формувати більше груп даних для перевірки, а відтак впровадження таргетингу.

Основні результати розділу опубліковані у працях: [9; 22; 25; 26; 27; 28; 29; 33; 34; 36; 38; 39; 40; 41; 43; 45; 47; 54; 57; 126].

РОЗДІЛ 4

ОЦІНЮВАННЯ ФІСКАЛЬНИХ ТА НЕФІСКАЛЬНИХ РИЗИКІВ МИТНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ ТА ПРІОРИТЕТИ ЙОГО ЗБАЛАНСУВАННЯ

4.1. Фіскальні ризики митного простору України

Історичне становлення митної справи в Україні підтверджує, що інструменти економічної політики, в тому числі митної, які застосовувалися з початку здобуття країною незалежності, не мали обґрунтованої основи та характеризувалися частою зміною: починаючи від стрімкої лібералізації імпорту до його жорсткого обмеження [256]. В підсумку такі суперечливі кроки зумовили посилення фіскальної функції митної політики та відхід від регулюючої. Як наслідок, відбулось зростання ухилень від сплати митних платежів суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та незаконних переміщень товарів і предметів. Разом з тим, такі етапи проходили всі розвинені країни, поки виробили таку митну політику, яка балансує між фіскальною і регулюючою функціями, і, як зазначають науковці, історія розвитку митної справи в Європі також вказує на її першопочаткову фіскальну спрямованість [121].

Основні ризики митного простору, які мають фіскальний характер, визначені особливостями застосування митно-тарифних інструментів та окремих нетарифних, які у підсумку передбачають використання тарифів. Ідеться про відсутність межі, коли інструменти митної політики порушують баланс фіскальної та регулюючої функцій, створюючи тиск на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, або ж надмірне ліберальне регулювання має спровокувати суттєве зниження конкурентоспроможності національної економіки. З огляду на це вважаємо, що основні ризики, що виникають через необґрунтовану зміну інструментів митної політики, для митного простору виявляються таким чином: зменшення надходження митних платежів до

бюджету держави за підвищення тарифів і перенасичення ринку імпортованими товарами при надмірно ліберальних ставках тарифу; втрата експортним митом регулюючого призначення, хоча фіскальне його значення для країни є вкрай низьким; недосконалість процедур митного контролю, що спричинює заниження митної вартості товарів, неправильне кодування товарів і зазначення країни походження; корумпованість митниць через високе навантаження на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; інші.

Повноцінна та ефективна інтеграція країн у глобальний економічний простір неможлива без формування прозорих процедур проходження митного контролю й огляду, ефективної діяльності митних органів, створення належної системи контролю за переміщенням товарів і предметів через митний кордон країни. Процедури митного контролю та огляду максимально спрощені в Україні, адже країна впровадила суттєві інституційні зміни та приєдналася до більшості угод і міжнародних конвенцій, які встановлюють стандарти у сфері міжнародної торгівлі та застосування систем контролю за переміщенням товарів, предметів, осіб через митний кордон.

Організація митної справи та ефективного митного контролю має значний вплив на економічний розвиток країни, формування її фіскального та фінансового потенціалу, оскільки значна частина податкових надходжень до державного бюджету формується за здійснення оподаткування зовнішньоторговельних операцій [18]. У частині тарифного захисту національного митного простору та застосування нетарифних інструментів значні зміни відбулися після підписання Угоди з Європейським Союзом у 2015 р. Відповідно відбулося зниження тарифів протягом перехідного періоду, що потребуватиме перегляду зовнішньоекономічної стратегії України та політики захисту національного митного простору.

Угода створила і сприятливі умови для розширення експортних можливостей України та диверсифікації товарів для експорту. Адміністрування тарифних квот в Європейському Союзі здійснюється за принципом «перший прийшов – перший обслуговується» (якщо квоти

невикористані) та принципом «імпортного ліцензування» (видача ліцензій на ввезення продукції в межах тарифних квот здійснюється на запит країни, яка імпортує). Про залишки квот за принципом «перший прийшов – перший обслуговується» можна отримати інформацію на сайті Європейської комісії [395]. За цим принципом встановлюються квоти на таку продукцію: ячмінна крупа та борошно; зерно зернових злаків, оброблене іншими способами; продукти переробки солоду та крохмалю; оброблена продукція з молочних вершків; виноградний та яблучний соки; продукція з обробленого молока; баранина; оброблена продукція із зернових; оброблені томати; солод і пшенична клейковина; цукрова кукурудза; гриби (основна та додаткова); інший цукор; оброблена продукція із цукру; цукрові сиропи; висівки, відходи та залишки; цукор; харчові продукти; овес; сигари та цигарки; часник; манітол сорбіту; оброблена продукція з масла; крохмаль; оброблений крохмаль; мед; етанол. Під систему розподілу квот за другим принципом підпадають: м'ясо птиці; свинина; сухе молоко, яйця та альбуміни; молоко, вершки, згущене молоко та йогурти; пшениця м'яка, пшеничне борошно і гранули; ячмінь, ячмінне борошно та гранули; яловичина; вершкове масло і молочні пасти; кукурудза, кукурудзяне борошно та гранули. Зазначимо, що отримання квоти не звільняє виробників від постачання якісної продукції, що відповідає стандартам.

Запровадження експортних квот стало поштовхом до проникнення передусім сільськогосподарських виробників на європейські ринки. З 2016 р. Україна має дозвіл на експорт молока в країни ЄС (13 підприємств) і 277 виробників сільськогосподарської та харчової продукції тваринного походження отримали право експорту своєї продукції. У 2017 р. Україна почала використовувати безмитні квоти на продукцію молочної промисловості (молоко, вершки, згущене молоко, йогурти), яйця та альбуміни, оброблений крохмаль. З жовтня 2017 р. набув чинності Регламент 2017/1566 ЄС про надання Україні додаткових торговельних преференцій. Країна по-різному використовує квоту (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

**Використання Україною експортних тарифних квот
(за станом на березень 2017 р.)**

(за принципом «перший прийшов – перший обслуговується»)

Назва продукції	Обсяг квоти, т	Дата вичерпання квоти
Повністю використані		
Мед	5 200	04.01.2017
Ячмінна крупа та борошно; зерно зернових злаків, оброблене іншими способами	6 600	09.02.2017
Цукор	20 070	10.02.2017
Виноградний та яблучний соки	12 000	02.03.2017
Оброблені томати	10 000	06.03.2017
Частково використані		
Назва продукції	Обсяг квоти, тонн	Поставлено, тонн
Солод та пшенична клейковина	7 000	4 569,6
Овес	4 000	1 137,6
Інший цукор	12 000	1 088,5
Оброблена продукція з зернових	2 000	107,5
Крохмаль	10 000	505,1
Оброблена продукція з цукру	2 200	50,3
Висівки, відходи та залишки	18 000	533,1
Етанол	41 600	380,6
Оброблений крохмаль	1 200	2,0
Харчові продукти	2 000	0,4
Не здійснювалися поставки		
М'ясо баранини (1 650 т)	Часник (500 т)	Цукрові сиропи (2 000 т)
Гриби (500 т основна квота + 500 т додаткова квота)	Продукти переробки солоду та крохмалю (2 000т)	Продукція з обробленого молока (2 000 т)
Оброблена продукція з молочних вершків (340 т)	Оброблена продукція з масла (250 т)	Цукрова кукурудза (1 500 т)
Сигари та цигарки (2 500 т)	Манітол сорбіту (100 т)	

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України.

Наприклад, у першому кварталі 2016 р. Україна вичерпала всі квоти на оброблені томати (10 тис. т), мед (5 тис. т), виноградний і яблучний соки (10 тис. т), кукурудзу (400 тис. т), цукор (20,07 тис. т), ячмінну крупу (6,3 тис. т).

Серед найбільш затребуваних товарів у ЄС, на експорт яких з України встановлено квоти, у 2017 р. були: мед, цукор, ячмінна крупа та борошно, оброблені томати, виноградний і яблучний соки, овес, ячмінь, кукурудза, пшениця. Однак жовтні 2017 р. усі квоти на них було вичерпано. Саме тому планується квоти поступово збільшувати. В 2017 р. 29 із 40 квот було використано. Проте вітчизняні виробники не позбавлені права постачати продукцію і понад квоти, але за інших умов оподаткування (наприклад, на мед, за яким Україна є одним із головних постачальників в ЄС, ставка становить 17,3%).

з тим, лібералізація імпортного режиму призвела до підвищення вразливості ринку України, оскільки було скасовано мито на імпорт близько 70% товарів з 1 січня 2016 р., хоча для товарів, важливих для вітчизняної економіки, встановлено перехідний період до 7 років, а для найбільш чутливих – товарів запроваджено тарифні квоти на імпортовані товари (м'ясо свинини, м'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці, цукор) (табл. 4.2). У 2017 р. підрозділами ДФС забезпечувалося адміністрування тарифних квот на імпорт в Україну окремих чутливих видів товарів, походженням з ЄС та Канади («перший прийшов – перший обслуговується». За матеріалами ДФС України у 2017 р. правом на використання квот з ЄС скористались імпортери м'яса птиці – на 100 %, м'яса свинини – на 38 %, цукру – на 1,9 %; з Канади скористались імпортери м'яса свинини на 3,8. Така політика дає можливість для України створити належне конкурентне середовище та захистити найбільш вразливі напрямки сільського господарства. Водночас не завжди суб'єкти ЗЕД використовують надані преференції. Наприклад, з січня 2017 р. в Україні застосовується механізм оподаткування митом одягу, що використовувався (товарна підкатегорія УКТЗЕД 6309 00 00 20), встановлений дод. І-В до угоди, яким передбачено зниження ставок ввізного мита на 1% щорічно протягом перших чотирьох років до повного їхнього скасування у п'ятому році. Однак у 2017 р. жоден суб'єкт ЗЕД такою преференцією не скористався.

Таблиця 4.2

Індикативна сукупність тарифних квот для імпорту в Україну

(за принципом «перший прийшов – перший обслуговується»)

Продукція	Код згідно УКТЗЕД	Обсяг	
М'ясо свинини	0203 11 (10-90) 0203 12 (11-19-90) 0203 19 (11-13-15-55-59-90) 0203 21 (10-90) 0203 22 (11-19-90) 0203 29 (11-13-15-55-59-90)	10000 т/рік + 10000 т/рік (для кодів УКТЗЕД 0203 11 (10) 0203 12 (19) 0203 19 (11-15-59) 0203 21 (10) 0203 22 (19) 0203 29 (11-15-59))	
М'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці	0207 12 (10-90) 0207 14 (10-20-30-40-50-60-70-91-99) 0207 26 (10-20-30-40-50-60-70-80-99) 0207 27 (10-20-30-40-50-60-70-80-91-99) 0207 35 (31-41-61-63-79-99) 0207 36 (31-41-61-63-71-79-89-90)	8000 т/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 10000 т/рік + 10000 т/рік (для коду УКТЗЕД 0207 12 (10-90))	
Цукор	1701 11 (10-90) 1701 12 (10-90) 1701 91 (00) 1701 99 (10-90)	30000 т/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 40000 т/рік	
Обсяги використання у 2017 р. тарифної квоти на товари, походженням із країн ЄС			
Назва товарів	Початкова квота (кг/рік)	Списано	Залишок
М'ясо свинини	10 000 000	3 864 643	6 114 871
М'ясо свинини (додатково)	10 000 000	976 974	9 023 026
М'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці	8 400 000	8 357 819	181
М'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці (додатково)	10 000 000	15 255	9 984 745
Цукор	32 000 000	598 846	31 401 154

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України.

Укладення Угоди про асоціацію для України визначило нові можливості, розширивши доступ на європейський ринок через зняття тарифних обмежень. Здійснено заходи щодо спрощення умов торгівлі, зокрема запроваджено систему «єдиного вікна», у 2016 р. розпочато процедуру приєднання України до Конвенції Пан-Євро-Мед.

Державна фіскальна служба України забезпечує інформаційну підтримку впровадження заходів регулювання, які передбачені угодою: 1)

ставки ввізного мита на товари, які походять з країн-членів ЄС, та знижені ставки вивізного мита на товари при їхньому експорті з України в країни ЄС внесено до програмного забезпечення митниць ДФС для застосування в автоматизованому режимі при митному оформленні; 2) запроваджено механізм адміністрування тарифних квот на імпорт в Україну окремих видів товарів походженням з ЄС за принципом «хто перший прийшов, той перший обслуговується». Інформація про загальні обсяги та залишок невикористаної тарифної квоти за кожним видом продукції публікується на офіційному сайті ДФС.

Водночас встановлені нові вимоги в частині технічного регулювання, застосування фіто-санітарних заходів (СФЗ). Наприклад, запровадження технічних регламентів, можливість підписання Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів між Україною та ЄС (Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Goods, АСАА), яка передбачає взаємне визнання сертифікатів відповідності товарів та уникнення подвійної сертифікації (пріоритетними на першому етапі визначено низьковольтне електричне обладнання; електромагнітну сумісність обладнання; безпеку машин). Ухвалення Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» [94] сприятиме використанню технічних регламентів замість обов'язкової сертифікації та продовженню виконання зобов'язань нашої країни щодо технічного регулювання протягом установленого періоду (на 1.01. 2018 р. виконано 62% зобов'язань). Зокрема, Україна, запроваджуючи європейські стандарти, скасовує суперечливі національні та міждержавні стандарти (ГОСТи):

- фонд національних стандартів становив 23677 національних стандартів, з яких 13211 міжнародних та європейських стандартів прийнято як національні (на 27.12.2017 р.). У 2017 р. було прийнято 1439 національних стандартів, з яких 1358 – міжнародні та європейські;

- прийнято як національні 4161 гармонізований європейський стандарт під усі технічні регламенти з Додатка III (крім стандартів щодо будівельних виробів);

- скасовано 14475 застарілих міждержавних стандарти (ГОСТ), які розроблені до 1992 р. [100].

До 2021 р. Україна взяла зобов'язання імплементувати у законодавство 250 актів Європейського Союзу у сфері державного контролю за СФЗ, здоров'ям тварин і рослин, безпекою харчових продуктів та кормів тощо. Поступове запровадження системи аналізу небезпечних чинників і контролю у критичних точках НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Point) сприятиме зменшенню ризиків споживання небезпечних і неякісних харчових продуктів. Такі заходи зменшують ризики для митного простору України, оскільки непоодинокими є випадки переміщення товарів, які не відповідають стандартам якості та небезпечні для споживачів.

Разом з тим, як зазначається у Звіті щодо виконання угоди, протягом 2017 р. не відбулося значного прогресу у митній сфері, що стримало розвиток таких питань:

- затвердження форм, необхідних для здійснення транзиту відповідно до вимог Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами та Конвенції про єдиний режим транзиту;

- запровадження процедури обміну зразками печаток спеціального типу;

- визначення механізмів взаємної допомоги у сфері подання претензій відповідно до вимог конвенції;

- закріплення процедури здійснення митних формальностей відповідно до вимог конвенції;

- визначення правил використання електронної системи транзиту для виконання митних формальностей [100].

Поряд із заходами лібералізації переміщення товарів, виникають ризики обмеження імпорту з України та надходження на її митну територію товарів із

порушенням умов торгівлі, щодо імпорту яких в нашу країну застосовуються обмежуючі заходи, зокрема антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні, дозволені Світовою організацією торгівлі. Аналіз застосування цих заходів щодо України вказує на тривалий період розслідувань, що позбавляє її позиціонування на світових ринках (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Антидемпінгові та захисні заходи, які застосовуються щодо імпорту продукції з України [195]

Назва товару	Діючі заходи	Дата застосування/ продовження заходів	Примітки до заходів
1	2	3	4
<i>АНТИДЕМПІНГОВІ ЗАХОДИ</i>			
Сполучені Штати Америци Феросилікомарганець	163%	07.1994/ 11.2012/	
Арматура	41,69%	09.2001/ 07.2013/	
Прокат гарячекатаний плоский в рулонах	90,33%	11.2001/ 02.2014	Триває п'ятирічний перегляд
Сталеві труби	Остаточна маржа – 7,47%. Підписана угода про цінові зобов'язання	10.07.2014/ 10.07.2017/	
Європейський Союз Гарячекатаний прокат	60,5 євро за т	07.10.2017	
Мексика Феросилікомарганець	16,59%	09.2003/09.2013	Триває п'ятирічний перегляд
Арматура	41%	09.2000/19.09.2015	
Гарячекатаний прокат (обрізний)	60,1%	09.2005/22.09.2015	
Євразійський економічний союз (Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Росія) Трубна продукція (труби малого та середнього діаметру)	- на обсадні труби – 18,9%, - на насосно- компресорні труби – 19,9%	01.10.2011/ 06.2016	
Феросилікомарганець	26,35%	28.10.2016	
Сталеві ковані прокатні валки	26%	18.02.2012/ 27.06.2014, 28.02.2015	Триває п'ятирічний перегляд
Кутики сталеві гарячекатані	37,89%	11.06.2017	
Канада Прокат гарячекатаний плоский у рулонах	77%	08.2001/ 08.2011/ 08.2016	

Сталеві труби	37,4%	02.04.2015/ 14.12.2015	
Індія Нітратнатрію	157,91 дол. США за т	19.03.2014	
Індонезія Гарячекатаний прокат у рулонах	12,33%	10.2012/ 02.04.2016	Триває перегляд
Бразилія Прокат плоский	261,79 дол. США за т	03.10.2013	Триває п'ятирічний перегляд
Шини автомобільні	1,23 дол. США за кг	16.01.2014	Триває п'ятирічний перегляд
<i>ЗАХИСНІ ЗАХОДИ</i>			
Індія Гарячекатаний прокат в листах і плитах (не в рулонах)	Захисне мито у розмірі: 10% на період з 23.11.2016 до 22.11.2016, 8% на період з 23.11.2017 до 22.11.2018, 6% на період з 23.11.2018 до 22.05.2019.	23.11.2016	Захисне мито застосовується при ввезенні товару за ціною менше як 504 дол. США за т, за вирахуванням антидемпінгового мита, якщо таке встановлено

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України.

Україна застосовує антидемпінгові заходи щодо імпорту таких товарів із встановленням остаточного антидемпінгового мита: наприклад, з Росії – стрілочні переводи (ставка мита 13,44% і 59,4% залежно від імпортера), плити деревоволокнисті (31,58%), нітрат амонію (аміачна селітра) (29,25% та 42,96%), склотара медичного призначення місткістю до 0,15 л (13,44% та 59,4%), сода каустична (26%), деякі види шоколаду та інших готових продуктів з вмістом какао (31,33%), азотні добрива (31,84%), карбамідоформальдегідна смола (39,94 %) та ін.; з Китаю – електричні лампи розжарювання (74,63%), вироби, виготовлені з чорних металів, без електричної ізоляції (123% та ін.; з Білорусі – плити деревоволокнисті (ДВП) (68,75%), сіль кухонна виварна гатунку «екстра» (11,85%); з Киргизії – лампи розжарювання загального призначення (25,73%); спеціальні заходи незалежно від країни призначення – на гнучкі пористі плити, блоки та листи з пінополіуретанів (спеціальне мито терміном на три роки в розмірі: 1 рік – 13,09%; 2 рік – 12,44%; 3 рік – 11,81%); компенсаційні заходи – на імпорт

легкових автомобілів з Росії (остаточне компенсаційне мито: для ТзОВ «Соллерс – Далекий Схід» – 17,66%; для ВАТ «АвтоВАЗ» – 14,57%; для інших експортерів – 10,41%) [189]. У 2017 р. було забезпечено реалізацію 18 рішень Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі щодо запровадження особливих видів мита. Зазначені мита виконують передусім регулюючу функцію, захищаючи внутрішній ринок України та її митний простір. У 2017 році загальна сума сплачених особливих видів мита склала 233,9 млн. грн., у тому числі антидемпінгового мита – 108,04 млн. грн., спеціального – 41,3 млн. грн., компенсаційного – 84,6 млн. грн.

Україна в глобальному митному просторі позиціонує себе як країна із відкритою зовнішньоекономічною політикою, тарифний профіль якої характеризується значною лібералізацією. Безперечно, вступ України до СОТ лібералізував її митний тариф, проте країна не використовує свого права на застосування нетарифних обмежень (рис. 4.1). Зазначимо,

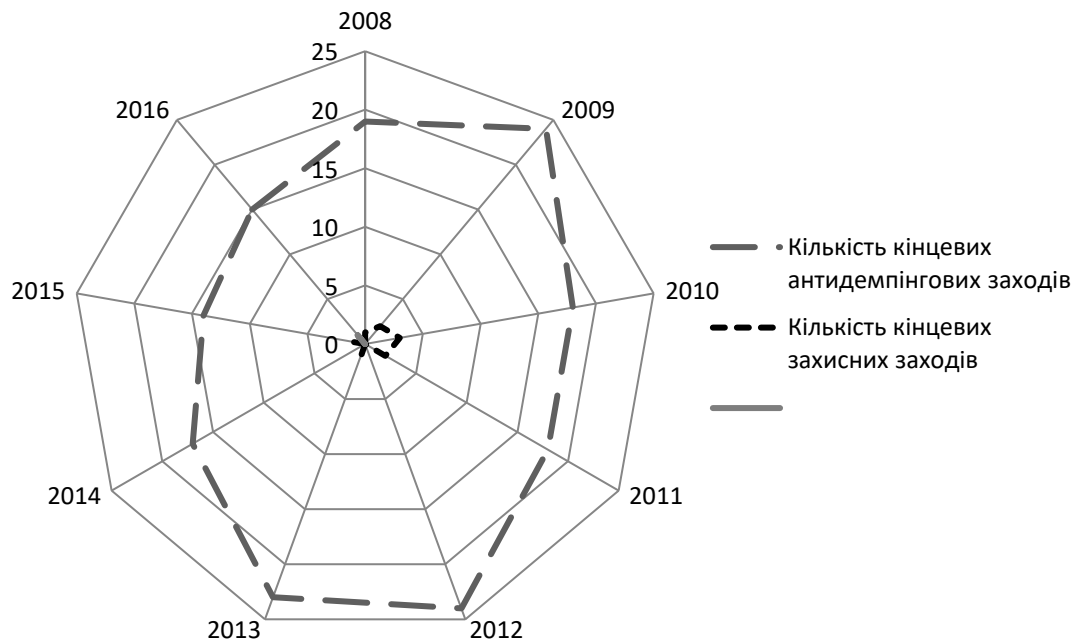

Рис. 4.1. Динаміка використання Україною нетарифних заходів

Джерело: побудовано автором за даними Світової організації торгівлі.

Динаміка надходження податків від оподаткування зовнішньої торгівлі в Україні в останній період не має стабільної динаміки, оскільки залежить від

угод та виконання домовленостей щодо лібералізації зовнішньоторговельного режиму (табл. 3.4). Наприклад, зменшення обсягів надходження ввізного мита у 2016 р. було зумовлене лібералізацією його ставок у торгівлі з країнами-членами ЄС, що засвідчує географічна структура імпорту в Україну (частка ЄС у 2016 р. становила 43,7% в імпорті товарів та 37,1% в експорті, в 2015 р. – відповідно 40,9% і 34,1%). Щодо багатьох товарів, зниження ставок мита відбуватиметься і надалі згідно із домовленостями.

Таблиця 4.4

**Динаміка надходження митних платежів до Державного бюджету
України, млн. грн.**

Код платежу	Назва платежу	За станом на 01.01.2014	За станом на 01.01.2015	За станом на 01.01.2016	За станом на 01.12.2016
14010300	Податок на додану вартість із ввезених на територію України товарів	96541,5	107286,7	138764,9	–
14070000	Податок на додану вартість із ввезених на територію України товарів	–	–	–	162400,4
14030000	Акцизний податок із ввезених на територію України товарів	7129,1	14587,0	22756,2	29829,1
15010000	Ввізне мито	13264,8	12388,3	39880,9	17980,0
15020000	Вивізне мито	77,9	220,1	419,8	295,1

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України.

У 2017 р. до Державного бюджету України забезпечено надходження митних платежів у сумі 303,8 млрд. грн. (рис. 4.2), що перевищило індикативний показник на 11,7%, у тому числі:

- ПДВ із ввезених на територію України товарів – 250,5 млрд. грн.;
- ввізне мито – 22,6 млрд. грн.;
- акцизний податок із ввезених на територію України товарів – 29,7 млрд. грн.;

- вивізне мито – 643,5 млн. грн.;
- єдиний збір, що справляється в пунктах пропуску через державний кордон України, – 431,3 млн. грн.;
- плата за виконання митних формальностей поза місцем розташування органів ДФС або в позаробочий час – 69,9 млн. грн. [97].

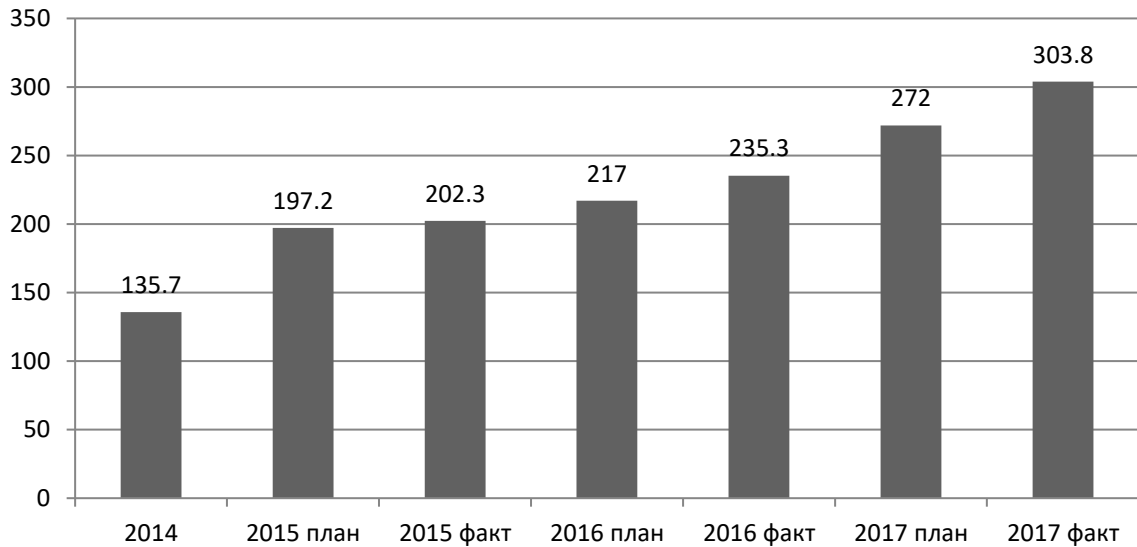
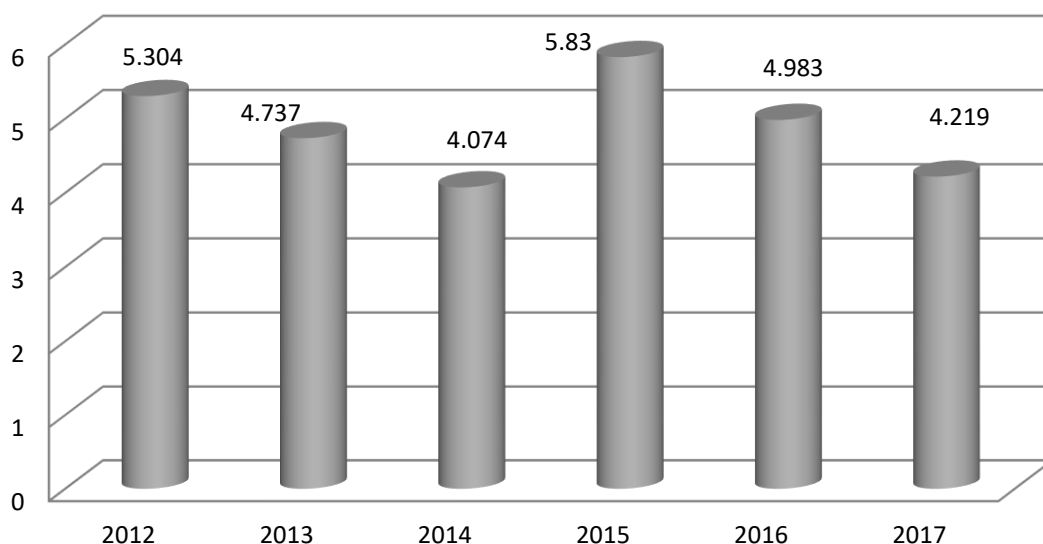

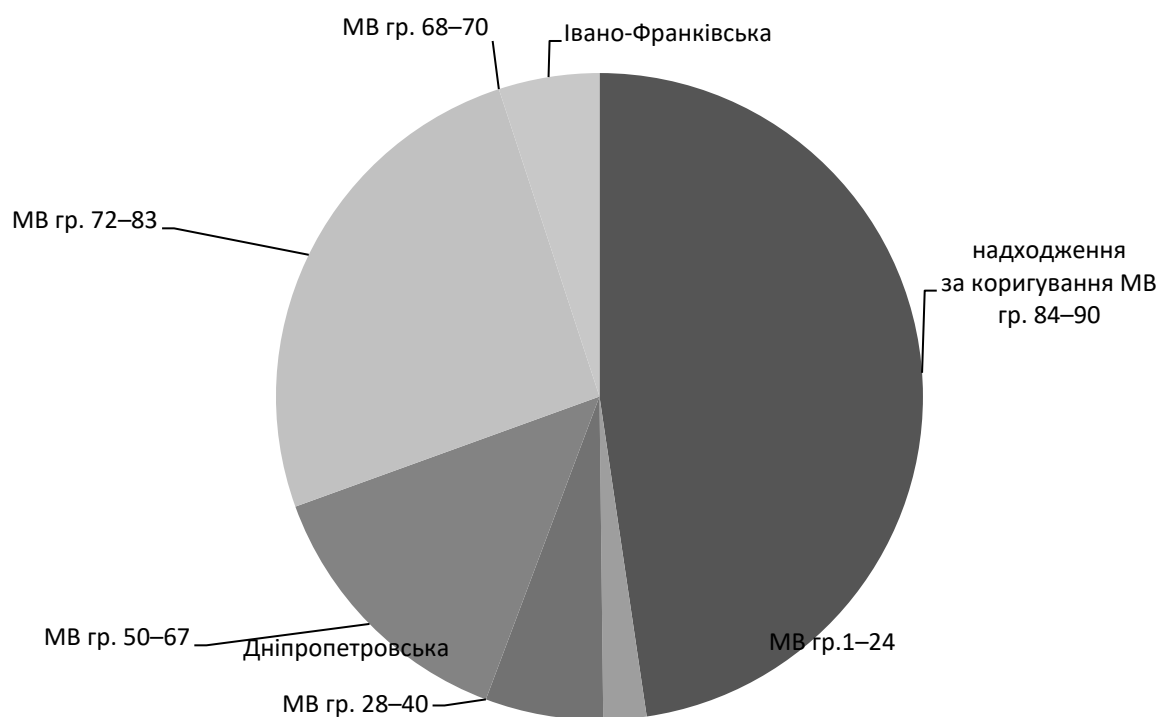
Рис. 4.2. Динаміка надходження митних платежів до Державного бюджету України, млрд. грн.

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України..

У 2017 р. завдяки контролю за правильністю визначення митної вартості забезпечено додатково надходження коштів у сумі 4,219 млрд. грн. (1,3% від загальних надходжень до Державного бюджету України), проте це на 15,3% менше, ніж у 2016 р. (рис. 4.3 а). Разом з тим, коригування митної вартості забезпечило у 2017 р. приблизно 94,5% додаткових надходжень до Державного бюджету. Зазначимо, що вітчизняне законодавство максимально наближене до вимог Світової організації торгівлі в частині визначення митної вартості, зокрема Угоди про застосування статті VII ГАТТ 1994 р. Разом з тим, суб'єкти ЗЕД продовжують занижувати митну вартість товарів, не декларують складові митної вартості, для митниць ці ризики посилюються наступними: відсутність належного обміну інформацією із митними інституціями інших країн, у деяких випадках складно отримати офіційну інформацію про ціни.

а) динаміка сум додаткових надходжень за рахунок коригування митної вартості, млрд. грн.

б) структура додаткових надходжень до бюджету за рахунок коригування митної вартості, класифікації товарів тощо у 2017 р.

Рис. 4.3. Динаміка сум додаткових надходжень до бюджету та їх структура

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України.

У структурі додаткових надходжень до бюджету в 2017 р. найбільша частка припадала на надходження від коригування митної вартості на товари групи 84–90 УКТ ЗЕД – машини, устаткування та транспорт (34,7%) (у 2015 р. – 21,9%, у 2016 р. – 23,5%) (рис. 4.3 б). Разом з тим, упродовж останнього періоду структура товарів не змінюється, але в 2017 р. у групу ризику ввійшли товари групи 68–70 УКТ ЗЕД – вироби із каміння, скла, кераміки (2,1%). За підсумками діяльності органів ДФС щодо справляння додаткових надходжень за коригування митної вартості та аналізу структури зовнішньої торгівлі, серед чинників, які впливали на зазначений процес, виокремимо зміни у товарній та географічній структурі імпорту; зменшення оподаткованого імпорту через анексію Криму та ситуацію у частині Луганської та Донецької областей; зміна біржових котирувань значної кількості товарів, наприклад, нафти, полімерів, металів та ін.; заміна дорогих товарів їхніми дешевими аналогами тощо. При аналізі даних 2015–2017 рр. не враховуються показники діяльності Кримської, Севастопольської (з березня 2014 р.) та частково Луганської та Східної (з серпня 2014 р.) митниць.

Раніше питання контролю за визначенням митної вартості стояло особливо гостро, адже від неправильного її визначення залежали суми митних платежів, а отже і недоотримання до бюджету значних сум. Проте з часом Україні вдалося імплементувати у вітчизняну практику вимоги СОТ щодо визначення митної вартості товарів, які переміщуються в режимі імпорту через митний кордон країни (це регламентовано главою 9 Митного кодексу України «Методи визначення митної вартості товарів, які ввозяться на митну територію України відповідно до митного режиму імпорту, та порядок їх застосування» (ст.57–64) [139]). Так, основним методом визначення митної вартості при митному оформленні залишається перший метод – за ціною договору (контракту) щодо товарів, які імпортуються (вартість операції), але, як засвідчує практика, у 2017 р. його частка застосування серед інших методів досягла 92% (рис.4.4). У 2016 р. найбільше випадків митного оформлення за першим методом припадало на продукцію хімічної промисловості, каучук

(92,9%), вироби з каміння, скла, кераміки (90%), а в 2017 р. – на метали та вироби з них (96,6%), продукцію хімічної промисловості, каучук (95,2%), паливно-енергетичні товари (93,3%), вироби з каміння, скла, кераміки (92,1%), мінеральні продукти (89,5%).

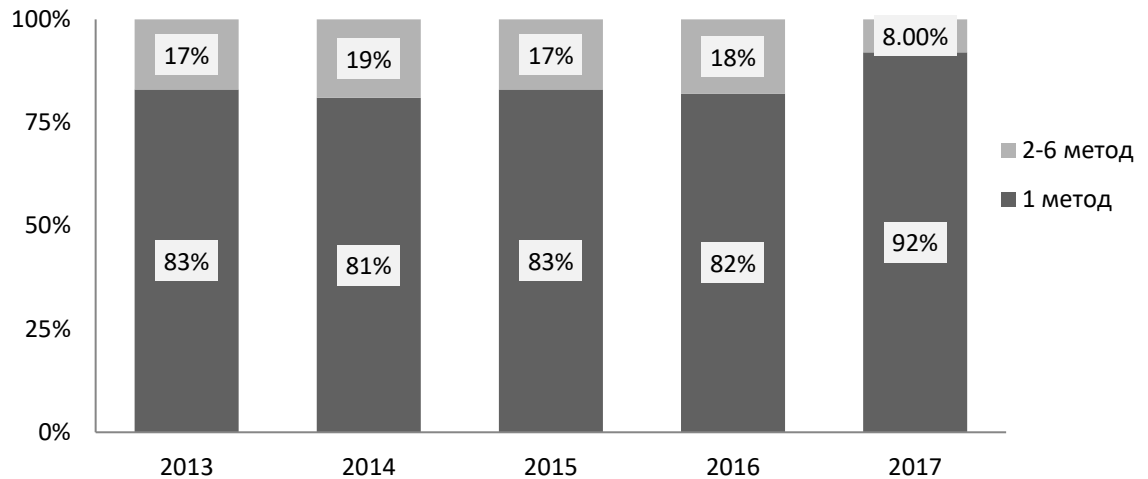

Рис. 4.4. Динаміка застосування першого методу визначення митної вартості товарів при митному оформленні

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України..

При виникненні сумнівних ситуацій митниці для отримання достовірної інформації та встановлення автентичності документів відповідно до ст. 336 Митного кодексу України мають право направляти запити до інших державних органів, установ та організацій, уповноважених органів зарубіжних держав. У 2017 р. митницями було підготовлено і направлено 1681 запит до митних адміністрацій зарубіжних країн, на які було отримано 631 відповідь (рис. 4.5).

Серед фіскальних ризиків для митного простору важливе місце займають такі, як класифікація товарів і достовірність декларування країни їхнього походження. Від правильності класифікації товарів залежить, яку ставку мита буде застосовано при переміщенні товару через митний кордон. Контроль митниць у цьому напрямку є дуже важливим, оскільки йдеться не лише про фіскальні ризики, а й нефіскальні, коли, наприклад, на територію

країни надходить товар, який може бути екологічно небезпечним, але за документами він класифікований по-іншому.

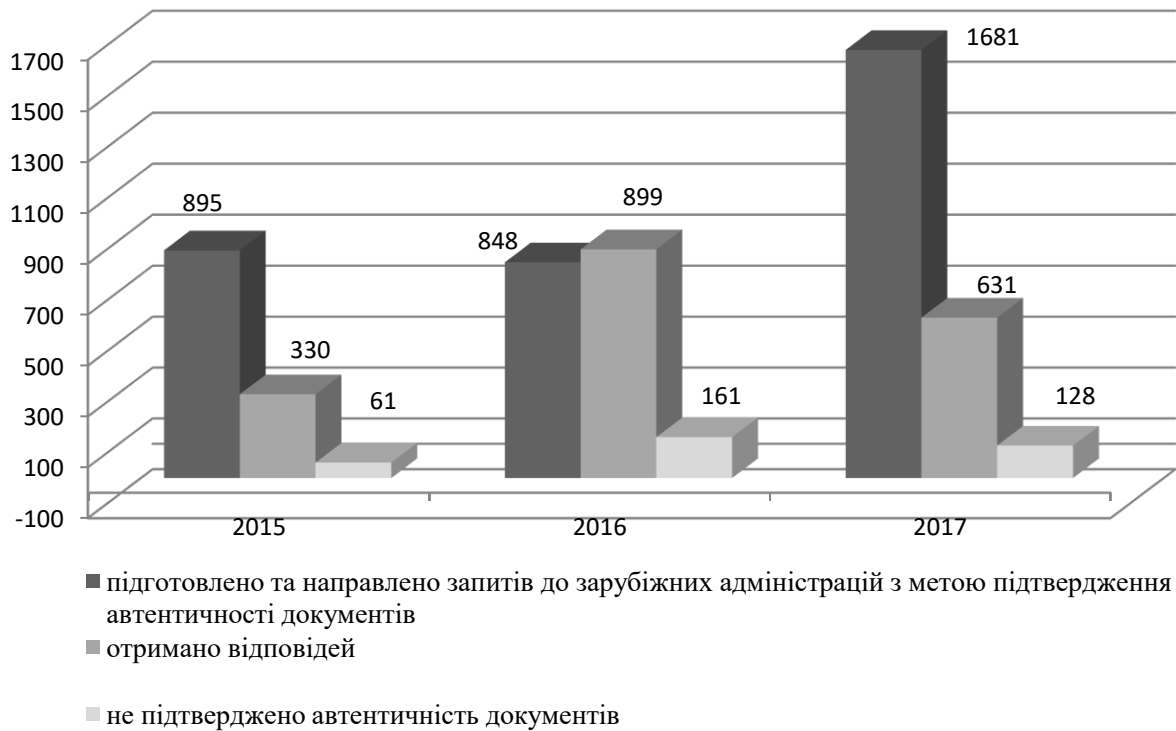

Рис. 4.5. Динаміка подання запитів до митних адміністрацій інших країн щодо підтвердження заявленої митної вартості товарів

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України..

Динаміка щодо прийняття митницями класифікаційних рішень свідчить про незначні відхилення за останні три роки (рис. 4.6), проте за кількістю класифікованих товарів простежується щораз більше змін. Щодо додаткових надходжень до бюджету за здійснення класифікації товарів зазначимо, що в 2014 р. їхня сума становила 241,1 млн. грн., у 2015 р. – 219,2 млн. грн. (від контролю класифікації товарів після митного оформлення надійшло 28,3 млн. грн.), у 2016 р. – 229,9 млн. грн. (23,2 млн. грн.), у 2017 р. – 267,7 млн. грн. (5,7 млн. грн.).

Контролюючи правильність декларування країни походження товарів, митниці також забезпечують додаткові надходження, тобто неврахування цього ризику має фіскальне значення. У 2017 р. додаткові надходження від контролю за правильністю декларування країни походження товару склали 176,5 млн.

грн., що на 87,3 млн. грн. (97,9 %) більше ніж за аналогічний період 2016 р. (2016 рік – 89,2 млн. грн.), в тому числі:

- під час митного оформлення – 116,7 млн. грн.;
- після митного оформлення – 24,0 млн. грн.;
- внаслідок декларування країни походження товарів невідомою – 35,9 млн. грн.

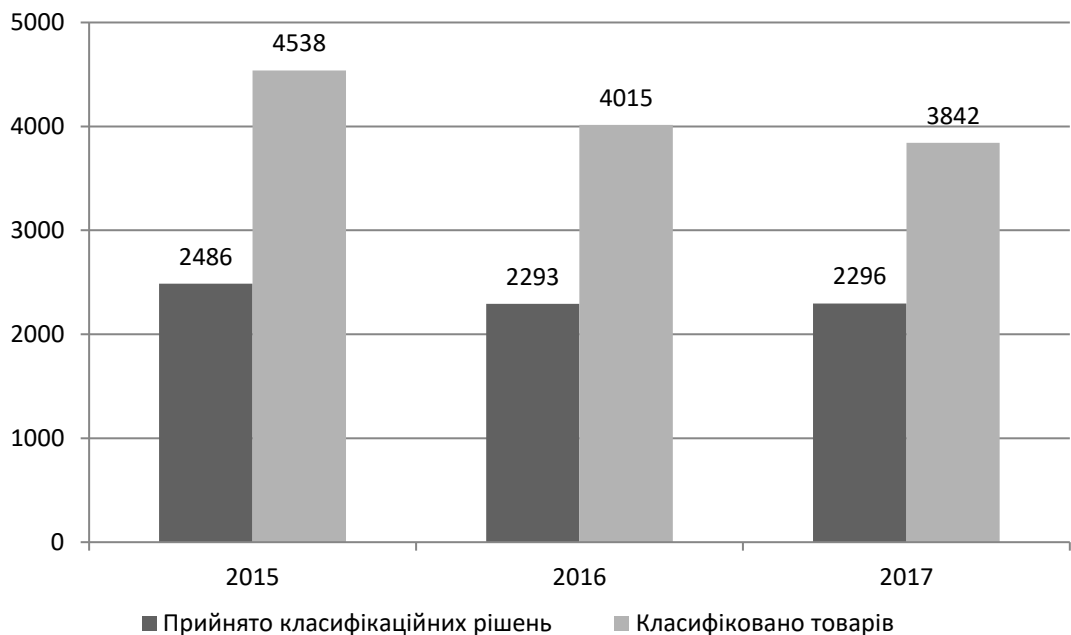

Рис. 4.6. Динаміка прийняття митницями класифікаційних рішень та класифікованих товарів

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України..

Положення розділу II Митного кодексу України «Країна походження товару» (ст. 36-48), який встановлює умови та критерії визначення країни походження, необхідні для підтвердження документів, приведено у відповідність до вимог спеціального додатку К до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур та норм Угоди СОТ про правила походження товарів.

За загальним правилом (п. «b» ст. 9 ч. IV Угоди СОТ), країною походження товарів вважається та країна, в якій ці товари були повністю вироблені або в якій були здійснені останні операції з їхньої переробки або

виготовлення. При цьому ступінь впливу виробничого процесу або виготовлення товарів, достатній для того, щоб такий товар вважався виробленим у цій країні, визначається за допомогою критеріїв достатньої переробки (позитивні критерії). Країною походження слід вважати також групу країн чи митні союзи. Країною походження може бути також окремий регіон (частина) країни, якщо відповідно до законодавства його (її) виділяють для цілей визначення країни походження товарів [141]. Ст. 38 встановлено перелік товарів, які для цілей визначення країни походження вважаються повністю виробленими в цій країні. Запропонований перелік заснований на положеннях гл. 1 спеціального дод. К до Кіотської конвенції (у редакції Брюссельського протоколу 1999 р.). До товарів, повністю вироблених у вказаній країні, зараховано ті, які традиційно вважаються повністю добутими або виробленими в цій країні. Перелік основних документів, що підтверджують країну походження товарів, наведено на рис. 4.7.

Рис. 4.7. Документи, що підтверджують країну походження товару

[141]

Митниці здійснюють постійний аналіз чинників, які впливають на заявлені дані. Разом з тим, попри зазначені негаразди, щодо регіонів результати дуже відрізняються (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Економічна ефективність виконання митних формальностей, згенерованих АСАУР (сума збільшення митних платежів за коригування митної вартості, країни походження товарів, класифікації товарів)*

Назва митниці	Сума збільшення митних платежів, тис.грн.		
	2015	2016	2017
Київська міська митниця	282 673,35	135 592,12	129 711,78
Житомирська митниця	977,57	2 595,87	183,93
Чернігівська митниця	6 360,00	9 237,73	3 005,89
Дніпропетровська митниця	37 163,56	65 221,22	13 621,46
Запорізька митниця	15 303,19	32 100,19	40 344,45
Київська митниця	82 700,25	45 766,46	66 042,41
Рівненська митниця	2 456,82	3 720,50	9 479,40
Волинська митниця	169 542,47	188 811,47	54 631,92
Івано-Франківська митниця	17 903,50	19 846,53	15 450,09
Львівська митниця	19 798,16	16 889,15	13 529,49
Закарпатська митниця	347,77	200,08	274,89
Хмельницька митниця	2 130,37	566,11	545,03
Вінницька митниця	230,89	798,27	647,99
Тернопільська митниця	7 994,20	12 823,88	11 865,18
Чернівецька митниця	1 065,32	2 805,29	682,51
Одеська митниця	50 167,95	51 767,77	14 524,15
Миколаївська митниця	688,38	4 344,92	1 547,55
Херсонська митниця	819,61	2 252,62	938,50
Донецька митниця	4 078,55	20 578,49	97 612,37
Луганська митниця	67 855,24	39 449,97	795,60
Сумська митниця	170,70	122,10	100,42
Полтавська митниця	3 847,76	3 892,12	1 578,72
Харківська митниця	53 994,42	51 579,02	57 082,20
Кіровоградська митниця	3 260,60	5 559,30	2 033,13
Черкаська митниця	7 942,60	10 316,70	7 993,93
Енергетична митниця	1 038,76	888,86	0,00
	840 511,98	727 726,73	544 222,97

*Ця сума є складовою загальної суми збільшення митних платежів, перерахованих митницями ДФС до Держбюджету України.

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України..

У 2015 р. до митного оформлення було подано 84 тис. преференційних сертифікатів, 462 сертифікати за результатами перевірок виявилися

недійсними, у 2016 р. – відповідно 43 тис. і 161. Додаткові надходження від контролю за правильністю декларування країни походження товарів у 2015 р. становили 81,0 тис. грн., у 2016 р. – 84,3 млн. грн., у 2017 р. – 176,5 млн. грн. У 2017 р. митниці видали 57 тис. шт. сертифікатів з перевезення (форма EUR.1), основна частка їх припадала на Польщу – 30%, Німеччину – 14%, Румунію – 7%, Італію – 5%, Литву – 4%, Нідерланди – 4%. З метою перевірки достовірності документів у 2017 р. скеровано на перевірку: 1338 преференційних документів про походження товарів, 134 непреференційних сертифікати (15 сертифікатів виявилися фальшивими) [97].

Сертифікат з перевезення (походження) товару EUR.1 є документом, який підтверджує статус преференційного походження товарів, тобто те, що вони відповідають вимогам правил визначення преференційного походження при застосуванні преференційних ставок ввізного мита. Термін дії сертифіката становить 4 місяці. Сертифікат видається ДФС безкоштовно для пред'явлення при ввезенні товарів на митну територію країн ЄС та ЄАВТ, Чорногорії [175], оскільки товари, що експортуються, мають відповідати вимогам Європейського Союзу, зокрема Протоколу 1 щодо визначення концепції «походження товарів» і методів адміністративного співробітництва згідно з Угодою про асоціацію [248]. Якщо загальна фактурна вартість партії товарів, походженням з України не перевищує 6 000 євро, то оформляти сертифікат не потрібно. Інституційно було забезпечено процес видачі сертифікатів форми EUR.1, зокрема видачею сертифікатів займалося 177 підрозділів митниць ДФС, які максимально наближені до потенційних експортерів/виробників; на видачу сертифікатів було призначено 655 посадових осіб митниць ДФС; легалізовано в митних адміністраціях країн ЄС, ЄАВТ, Чорногорії, Македонії зразки відбитків печаток посадових осіб митниць ДФС, уповноважених на видачу сертифікатів [97].

Митні органи інших країн також звертаються до митниць України у випадку отримання інформації щодо походження товару з України. За підсумками роботи Управління митно-тарифного регулювання ДФС

встановлено, що у 2017 р. такі відповіді було підготовлено щодо перевірки 877 сертифікатів та декларацій про походження товарів з України, в тому числі 408 сертифікатів форми СТ-1 (в рамках вільної торгівлі з країнами СНД та Грузією); 122 сертифікати форми EUR.1 (в рамках угод про вільну торгівлю з країнами ЄС та торгово-промисловими палатами в Україні на умовах автономних тарифних преференцій); 87 сертифікатів форми А, виданих торгово-промисловими палатами в Україні на умовах Генеральної системи преференцій; 260 декларацій про походження товару з України, складених експортерами та уповноваженими експортерами на інвойсах.

Існування фіскальних ризиків митного простору України не нівелюється заходами модернізації митної системи, оскільки зміна обсягів умовно нарахованих митних платежів за здійснення класифікаційної роботи та виконання контролюючих функцій митними інституціями не є показником їхньої ефективної діяльності. Як правило, зростання сум додаткових надходжень митних платежів вважають позитивною тенденцією. Проте зауважимо, що такий факт може свідчити не тільки про порушення з боку суб'єктів ЗЕД, яке було згодом виявлене, а й про вразливість щодо виконання функцій митниць (корупційна складова та незаконні дії), оскільки вони допустили виникнення такої ситуації [235]. У світовій практиці існують уніфіковані документи визначення і митної вартості товарів, і країни походження товарів, практичне застосування яких має великий вплив на зменшення ризиків митного простору країн. Нині важливими залишаються регулююча роль держави та побудова антикорупційного суспільства, яке не створює сприятливих передумов для порушень.

4.2. Протидія порушенню митних правил та контрабанді як елемент зменшення ризиковості митного простору України

Зростаючі виклики глобалізації та динамічний розвиток міжнародної торгівлі потребують новітніх підходів до інструментарію контролю за дотриманням правил переміщення товарів і предметів через митний кордон. Проблеми порушення митних правил, у тому числі переміщення контрафактних товарів, і контрабанди залишаються невирішеними досі, незважаючи на спільні ініціативи міжнародних організацій та урядів країн. На сьогодні лише законодавче врегулювання цього питання неможливе, хоча національне митне законодавство більшості країн світу уніфіковане та гармонізоване, враховує основні міжнародно-правові акти. На практиці контрабанда та порушення правил переміщення через митний кордон створюють негативний імідж для держави, загрожують її національній безпеці та економіці.

Проблематика порушення митних правил і контрабанди товарів має давню історичну основу, про що зазначають науковці [238]. Проте в умовах глобалізації та інтеграції країн у глобальний простір, посилення їхньої взаємозалежності та боротьби за природні, фінансові й людські ресурси ці процеси набули нових ознак. Відповідно змінилися форми порушення правил переміщення товарів через митний кордон, формуються їхні нелегальні ринки. Серед основних предметів нелегальних ринків, функціонування яких є прямою загрозою і викликами для глобальної та національних економік, де здійснюються часті переміщення через митний кордон із порушенням митних правил і контрабандним шляхом, виокремлено наркотичні засоби, об'єкти дикої флори та фауни, контрафактні товари, культурні цінності, зброю та вибухові речовини. Питання контрабанди та переміщення предметів із порушеннями неодноразово розглядалися на засіданнях міжнародних організацій і дослідницьких центрів, висвітлювалися у щорічних звітах та аналітичних доповідях.

В умовах глобалізації актуалізуються питання зміцнення позицій держави в забезпеченні прозорості зовнішньоекономічних відносин і митного простору, підтримки його безпеки та використання захисних інструментів щодо незаконного переміщення товарів і предметів через митний кордон, запровадження превентивних заходів. Серед загроз нелегального переміщення основними залишаються наркотичні засоби, зброя, вибухові речовини, об'єкти дикої флори та фауни, контрафактні товари, культурні цінності тощо, які наявні в усіх країнах світу.

Незаконне виробництво та торгівля наркотичними засобами, незважаючи на сформовану міжнародну систему контролю, є основними складовими світової нелегальної торгівлі. Так, надалі зберігається тенденція розповсюдження наркотиків у світі [436]. У 2014 р. основним об'єктом наркобізнесу був канабіс (рис. 4.8). Зазначимо, що основні шляхи переміщення наркотичних засобів залишаються сталими, бо цей бізнес через корупційну складову набув глобального поширення.

Рис. 4.8. Динаміка обсягів вилучення наркотиків у світі, 1998–2014 рр.

[437]

Незаконна міжнародна торгівля предметами дикої флори і фауни (поряд з іншими несприятливими чинниками) призвела до того, що за останні десятиліття втрачено майже половину її рідкісних видів. У 1992 р. країни підписали Конвенцію ООН про охорону біологічного різноманіття, а у 1994 р. вона була ратифікована Україною, відповідно до якої країни визнали цінність біологічного різноманіття та необхідність його збереження.

Правова система CITES є основою розвитку регулювання міжнародної торгівлі видами дикої флори і фауни [297]. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою знищення (CITES) підписана 3 березня 1973 р. у Вашингтоні. Україна ратифікувала дану Угоду у 1999 р. відповідно до Закону України «Про приєднання України до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори». Так, за різними підрахунками, нелегальна торгівля такими товарами коливається в межах 6–20 млрд. дол. США щороку. За дослідженнями Міжнародної спілки охорони природи (IUCN) щорічно зростає кількість видів об'єктів флори і фауни, які потребують міжнародного захисту. Разом з тим, збереження біологічного різноманіття внесено у перелік Цілей сталого розвитку до 2030 р. – Ціль 15 «Захист і відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення та повернення назад процесу деградації земель і зупинення втрати біорізноманіття», для досягнення якої країни зобов'язалися активізувати спільні зусилля проти контрабандної торгівлі такими товарами.

Регулювання цього сектору торгівлі є необхідним з огляду на обсяги незаконної торгівлі видами, які зникають або перебувають на межі зникнення, та існуючі налагоджені канали переміщення (додаток І). Відповідно сформований перелік представників флори та фауни, які потребують особливого контролю при переміщенні через кордон. Ознайомлення з таким переліком є надзвичайно важливим при перевезенні товарів через митний кордон, а виявлення фактів порушення митних правил залежить насамперед від ступеня обізнаності митників із класифікацією тварин і рослин за

характерними ознаками, дозвільними документами, які необхідні для перевезення. На сьогодні п'ять інституцій – the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), the Secretariat of the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES), the International Criminal Police Organization (INTERPOL), the World Bank and the World Customs Organization – утворюють International Consortium on Combating Wildlife Crime (ICWC).

Переміщення рідкісних видів флори і фауни через митний кордон здійснюється з приховуванням від контролю, із фальсифікацією документів, поза зонами пропуску, у формі відкритого переміщення в зв'язку із недостатньою інформованістю працівників митниць. Працівники митниць повинні бути обізнані з основними правилами CITES, адже не всі об'єкти одного виду можуть бути заборонені для торгівлі, обмеження може стосуватися лише певних країн. Для цього було видано Короткий довідник з ідентифікації зразків CITES. Саме тому акцентується насамперед на професійній підготовці осіб, що здійснюють перевірку законності переміщення товарів через митний кордон, для чого проводяться навчальні семінари як міжнародними організаціями, так і навчальні курси та інтерактивні тренінги в межах національних інституцій.

Торгівля контрафактними товарами та їхнє переміщення через митні кордони є складовою бізнесу міжнародних злочинних угруповань і чинником, що посилює корупцію в державних органах влади. Разом з тим, ввезення такої продукції, крім фінансових та економічних ризиків, зумовлює виникнення інших, не менш важливих: небезпека життя та здоров'ю людей, негативні екологічні наслідки [400] тощо.

В останній період зростає загроза нелегального ввезення контрафактних пестицидів, у тому числі в Україну. На практиці для переміщення пестицидів із порушенням митних правил найчастіше використовуються такі способи: зміна концентрації діючої речовини; помилкове декларування назви, маси і вартості пестицидів і діючих речовин; приховування від митного контролю в

пунктах пропуску; роздрібнення партії товару; перепакування та формування нових партій; перерваний транзит, експорт контрафакту під прикриттям необхідності переміщення складських залишків компаній різного розміру [303]. Протидія такому порушенню митних правил можлива лише за вдосконалення системи аналізу ризиків і впровадження відповідних профілів ризику; створення сучасних митних лабораторій; проведення роз'яснювальної роботи та навчання працівників митних і прикордонних служб, які безпосередньо задіяні в пропуску таких товарів через митний кордон; обмеження пунктів пропуску пестицидів і небезпечних відходів, відстежування злочинних угруповань, задіяних у ланцюгах постачання контрафактних товарів, використання інструментів запобігання контрафакту пестицидів в країні (табл. 4.6), тощо.

Світовий ринок зброї залишається найменш дослідженим, оскільки його нелегальний сегмент формується з так званих «сірого» і «чорного» ринків, розрахувати обсяги постачання зброї через які надзвичайно складно. Зважаючи на зростання політичної напруженості та терористичних загроз у світі, вогнища військових протистоянь і конфліктів, за різними дослідженнями, нелегальний сегмент ринку озброєння становить 5% від легального.

Інтеграція України у глобальний торговельний та європейський економічний простір є поштовхом до імплементації міжнародних і європейських стандартів у діяльність митниць. З огляду на це важливою є уніфікація законодавства щодо переміщення товарів і предметів через митний кордон, підтримка партнерських відносин із компетентними органами, що здійснюють протидію порушенню митних правил та контрабанді.

Офіційна статистика щодо реальних обсягів імпорту та контрабанди є суттєво заниженою з огляду на можливість використання злочинних схем. Масштаби контрабандних поставок особливо значимі в прикордонних областях України.

Таблиця 4.6

Інструменти запобігання контрафакту пестицидів у країну [303]

Інструменти запобігання контрафакту
Запобігання
<p>Реєстрація пестицидів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – доопрацювання законодавства про тимчасову реєстрацію і заборону імпорту та реалізації товарних партій тимчасово зареєстрованого препарату; – уніфікація вимог до реєстрації для оригінальних і генеричних препаратів; – взаємодія між реєстратором і фіскальними органами (митницею і податковою інспекцією); – аудит зареєстрованих раніше брендів; – співпраця між реєструючими органами країни і держав-виробників.
<p>Митне очищення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - аналіз митних ризиків; - раннє повідомлення – співпраця з митними службами країн-імпортерів та експортерів.
<p>Логістика і торгівля:</p> <ul style="list-style-type: none"> – вилучення контрафакту з ринку; – перевезення з сертифікованими підприємствами.
Знищення відходів і тари з-під пестицидів
Інформування широких верств населення
Взаємодія з бізнесом
Підготовка
Міжвідомчі рейди
Карантинні склади
Інформування широких верств населення
Співпраця з митними службами країн-імпортерів і експортерів

На цих територіях діють певні угруповання, що складаються із чиновників і представників реальних власників бізнесу, які допомагають «сіро-чорним» митним брокерам у практичній реалізації таких схем. Відповідно, що така ситуація ставить офіційних імпортерів у нерівні умови з «сірими» постачальниками, не беручи до уваги негативний вплив на розвиток вітчизняних виробників.

Крім адміністративних правопорушень, значну загрозу митному простору становлять кримінальні злочини, а саме контрабанда згідно зі ст. 201 та 305 Кримінального кодексу України [123]. При цьому посадові особи митниць фактично усунуті від здійснення процесуальних дій у разі виявлення

зазначених злочинів. Дії посадових осіб митниць зводяться лише до повідомлення відповідних служб про виявлені ознаки злочину (за січень-вересень 2017 р. митницями ДФС до правоохоронних органів України направлено 663 повідомлення про протиправні діяння, що містять ознаки злочинів, передбачених вказаними статтями КК України).

Основними законодавчими актами, що визначають наявність порушення митних правил і контрабанди в Україні, регулюють вітчизняну практику виявлення та протидії цим процесам, є Митний [139] та Кримінальний [123] кодекси України, адаптовані до світової практики. Зокрема, відбувається процес гуманізації відповідальності за порушення у митній сфері [84], використання сучасних практик й інституційного забезпечення протидії таким порушенням і злочинам [72]. Проте окремі положення кодексів потребують узгодження, зокрема в частині декриміналізації, оскільки вітчизняна практика засвідчила недостатню ефективність такого рішення [1; 216], що підтверджується аналізом показників боротьби із порушенням митних правил та контрабандою, за даними Державної фіскальної служби України [99].

Вітчизняне законодавство щодо порушення митних правил і контрабанди зазнало змін в останній період. Так, відповідно до ст. 458 Митного кодексу України порушення митних правил визначається як «...протиправні, винні дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх органам доходів і зборів для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем» [139]. Основні види порушення митних правил встановлюються ст. 468–485 Митного кодексу України і за них передбачена адміністративна відповідальність. Щодо трактування контрабанди зазначимо, що в 2012 р. відбулася декриміналізація товарної контрабанди відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської

діяльності» [84]. Відповідно протиправні дії, які раніше кваліфікувалися як контрабанда, зараховані до порушення митних правил. Однаку ст. 201 Кримінального кодексу України контрабанда трактується як незаконне переміщення товарів через митний кордон України, тобто поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, яке вчинене у великих розмірах. Предметами контрабанди є історичні та культурні цінності; отруйні, сильнодіючі, радіоактивні або вибухові речовини; зброя і боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї); стратегічно важливі сировинні товари (наприклад, на які поширюється режим ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій) [123]. Митним кодексом України передбачені заходи щодо запобігання та протидії контрабанді (у разі контрольованих поставок наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та переміщення товарів під негласним контролем (ст. 456–457)) (за січень-жовтень 2016 р. митницями проведено 51 контрольовану поставку). Позитивним моментом у новому Митному кодексі вважаємо можливість застосування мирової угоди при виявленні порушення митних правил (якщо немає ознак кримінального правопорушення), зокрема, це регламентується статтею 521 через укладення мирової угоди між особою, яка вчинила правопорушення, та органом доходів і зборів [139]. Таке застосування правового компромісу у митній сфері є виправданим, оскільки він дає можливість детінізувати економіку, виконує регулятивну функцію та спрямований на вирішення конфліктних ситуацій.

Слід зазначити, що важливим моментом вважаємо на сьогодні внесення змін до ст. 201 Кримінального кодексу України щодо визначення предмета такого злочину, зокрема ч.1 цієї статті було доповнено словами «частин вогнепальної нарізної зброї» [85]. До вступу в дію змін до Кримінального кодексу України (визначені Законом України №2052-VIII від 18.05. 2017 р.) при виявленні посадовими особами митниць ДФС під час здійснення митного контролю частин вогнепальної нарізної зброї (з приховуванням або поза митним контролем) злочину у діях порушника не вбачалось, тому таке діяння

кваліфікувалось як правопорушення. Хоча суспільна небезпека була доволі високою, бо частини вогнепальної нарізної зброї як і зброя, аналогічну загрозу для життя та здоров'я людини.

У 2016 р. митницями Державної фіскальної служби України виявлено 23235 порушень митних правил (на суму понад 2 млрд. грн.), розглянуто 12839 справ про порушення митних правил, за 7952 справами тимчасово вилучено предметів правопорушення загальною вартістю 627 млн. грн., зокрема: промислових товарів (353 млн. грн.), валюти (161 млн. грн.), продовольчих товарів і сільськогосподарської продукції (62 млн. грн.), транспортних засобів (51 млн. грн.) [99].

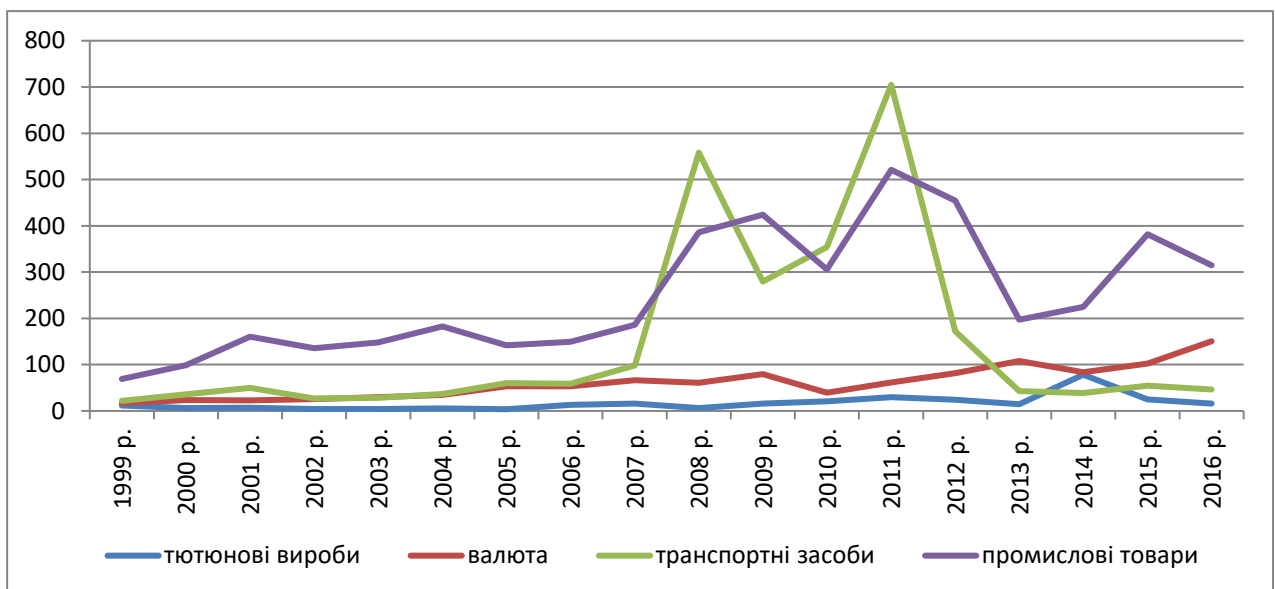

Рис. 4.9. Динаміка вартості вилучених предметів порушення митних правил в Україні, млн. грн. *

*2016 р. – дані за 11 місяців.

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України.

Динаміка вартості тимчасово вилучених предметів правопорушень (рис. 4.9) дає підстави для таких висновків: відсутні чіткі взаємопов'язані тренди у виявленні порушень митних правил за групами предметів; найбільші обсяги вилучених предметів за період 2008–2011 рр. припадали на транспортні засоби (для них характерна найбільш нестабільна динаміка); у післякризовий період активізувалося переміщення промислових товарів із порушенням митних

правил; серед продовольчих товарів після світової економічної кризи вагому частку становили тютюнові вироби (так, у 2009 р. їхня частка за вартістю вилучення дорівнювала 37%, 2010 р. – 16,1%, 2011 р. – 53,3%, 2012 р. – 45,6%, 2013 р. – 40,2%, 2014 р. – 79,8%, 2015 р. – 23,16%, 11 місяців 2016 р. – 29,2%).

Здебільшого на території України тютюнові вироби виготовляються на підпільних підприємствах, які ухиляються від оподаткування. І, незважаючи на зобов'язання щодо імплементації вітчизняного законодавства відповідно до директив ЄС, Україна лідирує за нелегальним постачанням сигарет на територію Європейського Союзу [376].

Митницями у 2016 р. до правоохоронних органів також передано 1613 повідомлень про виявлення ознак кримінальних правопорушень і злочину відповідно до Кримінального кодексу України, оскільки вони не уповноважені проводити дізнання у справах про контрабанду, а лише виявляють предмет контрабанди. Зокрема, виявлено 1122 випадки переміщення із порушеннями через митний кордон наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, 469 випадків переміщення зброї та боєприпасів [99].

Зазначимо, що Україна активно залучена до глобальних контрабандних потоків наркотичних засобів [348] та використовується як транзитна територія для їхнього постачання в країни Європейського Союзу. А це становить загрозу безпеці ЄС, бо, за різними оцінюваннями, роздрібний ринок нелегального обігу наркотиків у країнах-членах оцінюється в розмірі 21–31 млрд. євро (2013 р.) [324] і, наприклад, у 2015 р. здійснено 732 000 вилучень канабісу (його основна частка постачається через Іспанію з Марокко). Така ситуація потребує покращення міжнародного співробітництва в напрямку протидії контрабанді наркотиків, враховуючи те, що територія України є у маршруті транзитного переміщення наркотичних засобів, у тому числі героїну, зокрема «балканським шляхом».

За даними Державної фіскальної служби України, митницями за 10 місяців 2016 р. виявлено 970 випадків незаконного переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (810 випадків за такий самий

період 2015 р.), зокрема: канабісу – 48,1 кг; кокаїну – 11,8 кг; інших наркотичних засобів – 5,2 кг, 13457 таблеток, 1095 капсул, 82 ампули; психотропних речовин – 8,4 кг, 30894 таблетки, 16350 капсул, 10 ампул; прекурсорів – 5,6 кг, 1801 таблетка, 161 л, 8 капсул, 1 ампула. Разом з тим, до правоохоронних органів скеровано 411 повідомлень щодо протиправних дій за ст. 350 Кримінального кодексу України, 146 повідомлень – за ст. 307 і 309. Здебільшого випадки нелегального переміщення наркотичних засобів зафіксовано автомобільним транспортом (488 затримання) та при поштових пересиланнях (307), значно менше – залізничним (92), авіаційним (27), морським транспортом (22) та при пішому переході (34). У світовій практиці для виявлення предметів контрабанди та порушення митних правил активно використовуються кінологічні команди. У цьому напрямку в Україні існують значні диспропорції між митницями у залученні службових собак до процедури митного контролю, а відповідно і різна результативність виявлення предметів контрабанди та порушення митних правил. За 6 місяців 2017 р. найбільше виявлено таких фактів на Львівській митниці (78 випадків), Волинській (30), Харківській (23), Сумській (17) і Закарпатській (10).

Органами ДФС постійно виявляються факти незаконного перебування на митній території України транспортних засобів іноземної реєстрації, а також користування та розпорядження останніми без дозволу, та складаються протоколи про порушення митних правил за ознаками правопорушень, передбачених ст. 470, 481 і 485 Митного кодексу України, де предметами таких правопорушень є легкові транспортні засоби іноземної реєстрації [139]. Оскільки вищевказані правопорушення передбачають лише накладення штрафу, органи ДФС не мають повноважень вилучати предмети цих правопорушень. Навіть з огляду на складання протоколів за кожним випадком виявлення ПМП митними органами такі правопорушення фактично не припиняються, оскільки майже всі транспортні засоби, які є предметами правопорушень у вказаних справах про ПМП, на теперішній час не вивезено за межі митної території України.

Поряд із міжнародним співробітництвом, Державна фіскальна служба та її підрозділи проводять тематичні семінари і круглі столи, щоб отримати інформацію про існуючі проблеми в протидії порушенню митних правил безпосередньо від представників територіальних органів. Вважаємо, що серед проблемних питань діяльності митниць доволі часто залишаються не вирішеними ті, що безпосередньо пов'язані з відсутністю у підрозділів протидії митним правопорушенням статусу правоохоронних органів, і не лише щодо виявлення предметів контрабанди (ст. 201 та 305 Кримінального кодексу України), а й при виконанні службових обов'язків, наприклад: 1) неотримання інформації від Державної міграційної служби щодо реєстрації на території певної області громадян через посилення на ч.1 ст. 5 Закону України «Про захист персональних даних», ст. 11 та 21 Закону України «Про інформацію» та ч. 2 ст. 19 Конституції України; такий підхід не дає змоги здійснити перевірку громадян щодо порушення митного законодавства, насамперед у відповідь на запити митних органів іноземних держав, установ та організацій; 2) зберігається проблема обміну оперативною інформацією і відсутності чіткої координації з її використанням між митницями та правоохоронними органами. Їхнє вирішення можливе через надання митницям статусу «правоохоронного» підрозділу щодо протидії порушенню митних правил і контрабанді та внесення відповідних змін у законодавство.

Проблемним є незбігання інформації, зокрема при проведенні перевірки достовірності подання інформації суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності виявляється невідповідність у даних, що подаються на українську митницю та митницю країни-імпортера (експортера), що зменшує (збільшує) базу оподаткування. На необхідності посилення співпраці митних і правоохоронних органів акцентують і вітчизняні науковці [1].

Зважаючи на те, що непоодинокими є випадки порушення митних правил із переміщенням транспортних засобів, органи Державної фіскальної служби виявляють факти незаконного перебування на митній території України транспортних засобів іноземної реєстрації, а також користування та

розпорядження останніми без дозволу органу доходів і зборів, складають протоколи про порушення митних правил за ознаками правопорушень, передбачених ст. 470, 481 і 485 Митного кодексу України [139], де предметами правопорушень визначено легкові транспортні засоби іноземної реєстрації. Разом з тим, ці органи не мають повноважень вилучати предмети правопорушень, і такі транспортні засоби не вивозяться за межі митної території України. Можливим шляхом запобігання таким порушенням може бути збільшення розміру штрафу та тимчасове затримання або вилучення предмета правопорушення.

Ще однією проблемою залишається відсутність у вітчизняному законодавчому полі встановлених як терміну тимчасового ввезення транспортних засобів комерційного призначення, такі відповідальності за порушення термінів їхнього тимчасового ввезення. Так, ст. 108 Митного кодексу України визначено, що термін тимчасового ввезення транспортних засобів комерційного призначення встановлюється органом доходів і зборів з урахуванням того, що ці транспортні засоби мають бути реекспортовані відразу ж після закінчення транспортних операцій, для яких вони були ввезені. Крім того, ст. 481 Митного кодексу України передбачена відповідальність за перевищення терміну тимчасового ввезення або тимчасового вивезення товарів, але відповідно до п. 57 ст. 4 МКУ транспортні засоби комерційного призначення до товарів не належать. Із урахуванням існуючої практики порушення митних правил важливо доповнити текст цього пункту словами «транспортних засобів комерційного призначення». А також викласти ч. 2 ст. 108 Митного кодексу України у такій редакції: «Термін тимчасового ввезення транспортних засобів комерційного призначення встановлюється органом доходів і зборів з урахуванням того, що ці транспортні засоби мають бути реекспортовані відразу ж після закінчення транспортних операцій, для яких вони були ввезені, але не має перевищувати 20 днів з дати ввезення транспортних засобів комерційного призначення, що використовуються для транспортування товарів, без урахування часу перебування транспортних

засобів комерційного призначення під митним контролем у зонах митного контролю».

В числі ризиків для митного простору залишається незаконна торгівля культурними цінностями, де злочинність набула транснаціонального характеру [427]. Культура як один із визначальних інститутів розвитку держави дає змогу зберігати, примножувати та передавати у спадок ті духовні та матеріальні цінності, які є базовими для кожного суспільства. Історично культурна спадщина формує стійкі ціннісні установки розвитку країн та є об'єднавчим чинником для носіїв цієї культури. Культура з позицій духовної складової – це звичаї, норми поведінки, мова та мовні образи, вірування, тощо; матеріальна складова культури – це культурні цінності. В умовах глобалізації спостерігаємо дві суперечливі тенденції: за наближення країн одна до одної створюється передумови для обміну культурними цінностями між ними і водночас поглиблюється універсалізація культур і посилюються виклики щодо незаконного переміщення культурних цінностей між країнами та їхнього подальшого продажу на нелегальних ринках. Така ситуація потребує розширення співробітництва країн з метою мінімізації ризиків і загроз, які спричинюються залученням культурних цінностей до глобального незаконного обігу. Основними шляхами протидії вважаємо такі: виявлення фактів незаконного переміщення цінностей через митний кордон; протидія вивезенню їх із країн і територій, що перебувають у зоні військових та збройних конфліктів; запобігання підробленню документів і фальсифікуванню культурних цінностей, крадіжкам, незаконним розкопкам тощо.

Збереження культурних цінностей країн на сьогодні зазнає впливу численних викликів і загроз, адже у світі, незважаючи на колективні превентивні заходи щодо нелегального їхнього переміщення, ефективно функціонують так звані «чорні» ринки, через які товари потрапляють у приватні колекції. Міжнародні організації працюють над постійним удосконаленням дієвих бар'єрів для незаконного переміщення культурних цінностей, оскільки лібералізація торгівлі та спрощення митних

формальностей фактично відкрили кордони для контрабанди. У світовому вимірі ситуація загострюється використанням коштів, отриманих від нелегального продажу культурних цінностей, на фінансування розвитку тероризму. Такі механізми не є новими, бо, за дослідженнями міжнародних організацій, вони використовувалися представниками Аль-Каїди під час військових компаній в Афганістані та Іраку. Так, лише за 2001–2002 рр. в Афганістані викрадено понад 10000 артефактів. Аналогічні процеси відбувалися і в Сирії та Єгипті (у 2011 р. через заворушення з музею у Каїрі викрадено 18 артефактів).

Військові та збройні конфлікти є сприятливим середовищем для незаконного заволодіння культурними цінностями, що вважаємо ще одним викликом для країн, чия культурна спадщина може опинитися під загрозою, і тих, які стануть країною транзиту та призначення викрадених або незаконно вивезених цінностей. Так відбулося і в країнах Близького та Середнього Сходу, де складна військово-політична ситуація сприяла пограбуванню музеїв пам'ятників Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Боротьба із транснаціональною злочинністю належить до завдань Інтерполу (International Criminal Police Organization), створеного у 1923 р., до якого Україна приєдналася у листопаді 1992 р. на 61-й сесії Генеральної асамблеї. Практика Інтерполу з виявлення викрадених культурних цінностей і протидія їхньому подальшому обігу започаткована у 1947 р. Такий тривалий період діяльності дав змогу організації на початку 2016 р. сформувати інформаційну базу – Банк даних викрадених творів мистецтва (містить інформацію про понад 45000 предметів). Картотека викрадених культурних цінностей є у відкритому онлайн-доступі не лише для правоохоронних органів, а й зареєстрованих користувачів, тому добросовісний покупець завжди може перевірити законність майбутнього придбання товару та уникнути проблем із переміщенням культурних цінностей через кордон. В Україні в 2015 р. у пунктах пропуску через державний кордон була розпочата робота з базами даних Інтерполу, яка продовжується й надалі.

Спільними зусиллями Інтерполу, ЮНЕСКО та Міжнародної ради музеїв (ICOM, 1946 р.) проводиться постійна робота із розробки нових механізмів пошуку культурних цінностей, які перебувають у розшуку, та запобігання подальшому їхньому продажу, повернення законним власникам. Відповідно проводиться облік не лише цінностей у музеях, а й приватних колекцій.

У 2013 р. ICOM сформовані так звані «червоні списки» (RedListsDatabase) [347], в які внесено артефакти з територій, де відбуваються військові конфлікти або ж відсутня належна система контролю за переміщенням культурних цінностей. Метою таких списків є інформування країн та потенційних покупців про можливість незаконного переміщення або ж придбання культурних цінностей, які перебувають у розшуку. «Червоні списки» складено для таких країн, як Афганістан, Камбоджі, Китай, Колумбія, Мексика, Домініканська Республіка, Єгипет, Гаїті, Ірак, Лівія, Перу, Сирія, і регіонів Африки, Центральної та Латинської Америки. Для Сирії, Іраку-2015 і Лівії сформовано так звані «надзвичайні червоні списки» (Emergency Red Lists), оскільки для них існує особлива загроза незаконної торгівлі культурними цінностями).

Боротьба із незаконним обігом культурних цінностей не обмежується тільки виявленням незаконного їхнього переміщення через кордон. Це також протидія їхньому вивезенню з територій, що перебувають у зоні військових і збройних конфліктів, підробленню документів, фальсифікуванню культурних цінностей, крадіжкам із музеїв та приватних колекцій, незаконним розкопкам. До міжнародних правових документів, що є базовими в охороні культурної спадщини та спрямовані на протидію нелегальному переміщенню культурних цінностей, належать такі: United Nations Security Council Resolution 2199 (2015), United Nations Convention against Corruption (2003), United Nations Convention against Transnational Organized Crime (2000), International Convention for Suppression of Financing Terrorism (1999), UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (1995), Convention on the Means

of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property[435].

На виконання положення ст. 6 Конвенції про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності ЮНЕСКО, від 14.11.1970 р. (ратифікована Указом Президії ВР УРСР № 5396-XI (5396-11) від 10.02.1988 р.) [120] у 2005 р. Всесвітня митна організація та ЮНЕСКО розробили уніфікований експортний сертифікат для культурних цінностей [401], наявність якого підтверджує законність вивезення. В іншому разі ввезення культурної цінності без сертифіката розглядатиметься як незаконне. Сертифікат складається у п'яти примірниках, містить 21 пункт та повторює стандартну ліцензію ЄС, передбачену Регламентами ЄС 3911/92 та 116/2009 [300].

Для покращення інформаційного обміну між країнами за ініціативи Всесвітньої митної організації розпочато створення глобальної мережі регіональних вузлів зв'язку RILO [379], збору інформації та її поширення у правоохоронній мережі ВМО (CEN). Глобальна мережа має 11 осередків, основним завданням яких є неперервна інформаційна взаємодія та координація діяльності країн у боротьбі з правопорушеннями у митній сфері, в тому числі розпочато таку діяльність щодо моніторингу за переміщенням культурних цінностей. Україна взаємодіє із регіональним вузлом у Варшаві (представляє країни Центральної та Східної Європи).

Україна активно підтримує політику захисту культурних цінностей і протидії їхньому незаконному переміщенню, впроваджуючи основні напрацювання світової практики у вітчизняне законодавство. Законом України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» № 1068-XIV від 21.09.1999 р. встановлено, що культурними цінностями є «...об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення» [82]. Відповідно пріоритетом для держави є недопущення незаконного вивезення за кордон цінностей, що становлять культурне або історичне надбання українського народу, для їхнього

збереження та охорони, а також протидія випадкам ввезення або транзиту через її митну територію незаконним шляхом культурних цінностей з інших країн.

Державна політика у сфері контролю за переміщенням культурних цінностей містить митну складову, яка регламентується окремими статтями Митного кодексу України. Згідно із ст. 591 МКУ органи доходів і зборів проводять контроль за переміщенням культурних цінностей через митний кордон України у взаємодії з іншими уповноваженими законодавством центральними органами виконавчої влади. Так, ст. 373 Митного кодексу України визначено обмеження на вивезення громадянами за межі країни певних товарів, зокрема щодо культурних цінностей зазначено [139], що чинною є Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок вивезення (пересилання) за межі митної території України громадянами дорогоцінних металів (за винятком банківських металів, пам'ятних та ювілейних монет України із дорогоцінних металів), дорогоцінного каміння та виробів із них, а також культурних цінностей з метою їхнього відчуження» [211]. Згідно з визначеним порядком встановлено два випадки митного оформлення культурних цінностей: якщо у вартісному вимірі вони не перевищують суму 10000 євро, то достатніми є наявність свідоцтва [206] та письмове декларування; якщо вартість перевищує суму 10000 євро, то товар поміщається у митний режим експорту.

Порядок видачі свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей або відмови в його видачі, переоформлення, видачі дубліката, анулювання встановлено Постановою Кабінету Міністрів України №963 від 25.11.2015 р. [207]. Забороняється вивозити з країни культурні цінності, внесені до Державного реєстру національного культурного надбання; які належать до переліку культурних цінностей Національного архівного фонду та Музейного фонду України [82].

Умови ввезення (пересилання) культурних цінностей громадянами на територію України встановлені ст. 374 Митного кодексу України [139]. Так,

обов'язковому письмовому декларування підлягають культурні цінності (незалежно від вартості та способу переміщення) за кодами 9701 10 00 00, 9701 90 00 00, 9702 00 00 00, 9703 00 00 00, 9704 00 00 00, 9705 00 00 00, 9706 00 00 00 УКТ ЗЕД, виготовлені 50 і більше років тому. Зазначені культурні цінності звільняються від оподаткування митними платежами.

Культурні цінності, заявлені до вивезення (тимчасового вивезення) та повернуті після тимчасового вивезення, проходять обов'язкову державну експертизу [209]. У цьому разі також існують певні ризики, адже експерти і мистецтвознавці визначають культурно-історичну цінність предметів на власний розсуд, тому можуть бути різні висновки через відсутність чітких критеріїв встановлення їхнього рівня цінності та значущості. Крім того, завжди існує ризик отримання не оригіналу поданого на експертизу товару, а його копії. Проте законодавчо є можливість проведення повторної експертизи, якщо результати первинної викликають сумніви. В Україні перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, які мають право на проведення державної експертизи культурних цінностей, встановлено наказом Міністерства культури України №744 від 11.09.2014 р.[174]. Відповідальним у складі Міністерства культури України за переміщення культурних цінностей є Управління музейної справи та культурних цінностей.

Україна нині змушена утримувати бар'єри на шляху вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей. І не допустимою для неї за теперішніх умов соціально-економічного розвитку є практика розвинених країн, де врегульоване питання вивезення антикварних предметів за межі території за умови сплати необхідних платежів. Така політика лібералізації проведена Китаєм, що спровокувало масовий вивіз антикваріату у розвинені країни. Постійний попит на антикваріат – старовинні ікони, монети, раритетні книги тощо – спричинює їхній нелегальний перерозподіл. Нині в законодавстві України існують певні невідповідності щодо визначення предметів антикваріату, що спричинює для країни чергові ризики при переміщенні культурних цінностей для країни. Так, відповідно до Правил

торгівлі антикварними речами [173] такими є культурні цінності, створені понад 50 років тому. Водночас у поясненні до УКТ ЗЕД активаріатом вважаються предмети, старші за 100 років – товарна позиція 9706, за умови, що вони не містяться у позиціях 9701–9705 [214].

Статистика виявлення випадків незаконного переміщення культурних цінностей через митний кордон України вказує на значні прогалини у цій сфері. Незважаючи на те, що не ведеться систематизованої статистичної бази щодо ввезення, вивезення та транзиту культурних цінностей, відсутня також статистика незаконного їхнього переміщення за країною ввезення (вивезення) та позиціями УКТ ЗЕД. Серед культурних цінностей найбільш привабливими для нелегального вивезення є ікони, монети і грошові знаки, попит на які зберігається на світовому ринку (рис. 4.11).

У вартісному еквіваленті в першому півріччі 2016 р. переважає вивезення книг і документів, активізувалися також переміщення через кордон орденів та медалей (табл. 4.10).

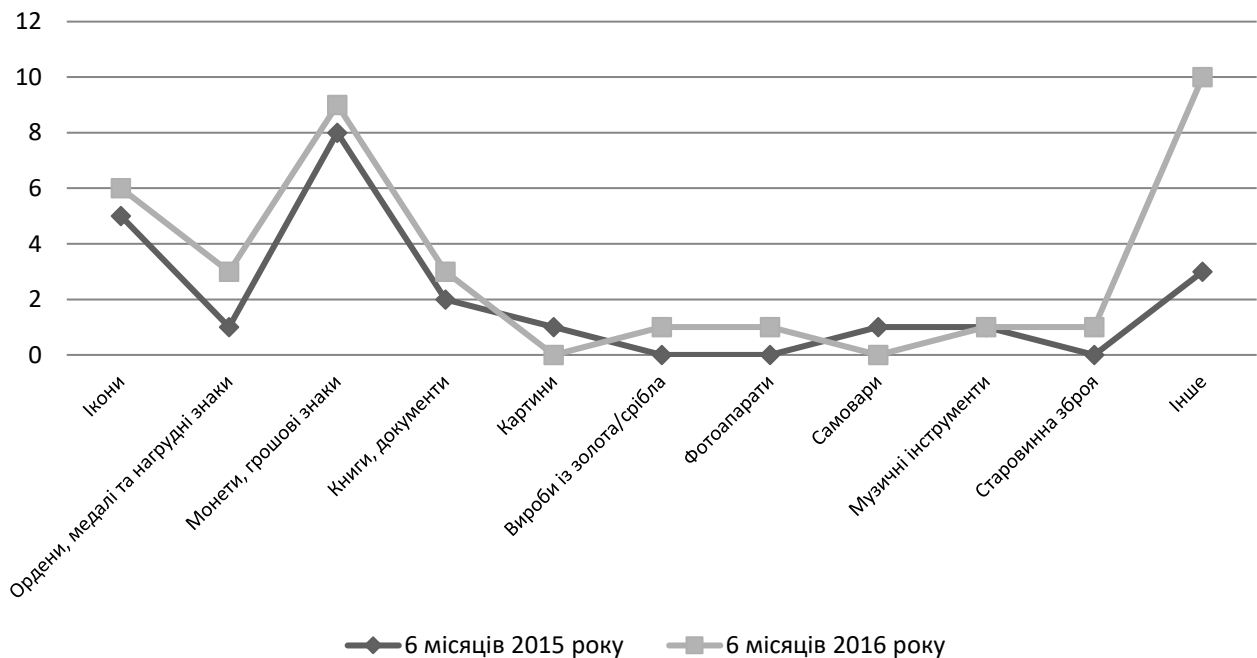

Рис. 4.10. Динаміка виявлених правопорушень при переміщенні культурних цінностей через митний кордон України

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України.

У 2016 р. на території України виявлено 4 картини, викрадені в 2005 р. із одного з музеїв Нідерландів. У травні 2016 р. в Одеській обл. також виявлено 17 картин, викрадені у 2015 р. із музею м. Верона (Італія) загальною вартістю близько 20 млн. євро [272].

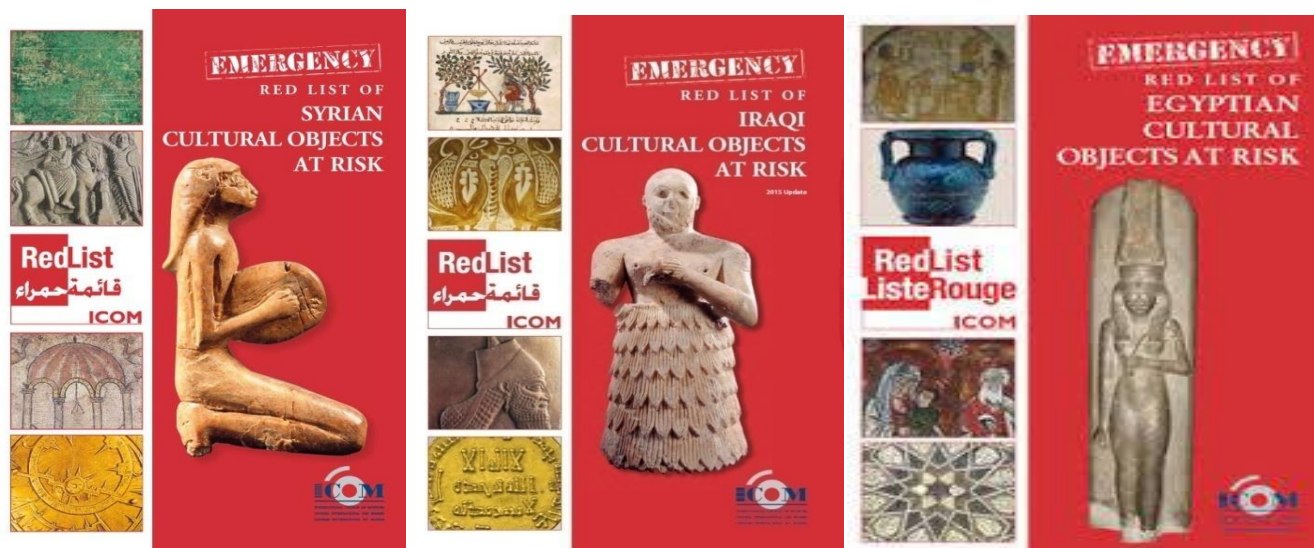
Таблиця 4.7

Грошовий еквівалент виявлених правопорушень при переміщенні культурних цінностей через митний кордон України

Випадки затримання	Грошовий еквівалент, грн.	
	6 місяців 2015 р.	6 місяців 2016 р.
Ікони	219400	15 500
Ордени, медалі та нагрудні знаки	0	31 750
Монети, грошові знаки	58950	5 950
Книги, документи	1390	100 000
Вироби із золота/срібла	0	15 000
Фотоапарати	0	7000
Самовари	3000	0
Музичні інструменти	219400	15 500
Інше	0	31 750

Джерело: побудовано автором за даними Державної фіскальної служби України.

Культурні цінності, які перебувають у розшуку, виставляються для продажу на українських інтернет-аукціонах. Так, на одній з найактивніших площадок з купівлі-продажу артефактів в Україні «VIOLITY» був виставлений лот для продажу «Індоскіфська монета – тетрадрахма Азеса 1». Період торгів – травень 2015 р., місцезнаходження монети – м. Київ. Схожа монета опублікована Міжнародною радою музеїв (ICOM) у «червоному списку» Афганістану за номером 18 – «Indo-Scythian coins, silver coin of Azes I (57–20 BC)» («індоскіфська срібна монета Азеса 1, 57–20 рр. до Р. Х.>) (рис. 4.12).

а) Титульні сторінки «Надзвичайних червоних списків» ICOM

RED LIST OF AFGHANISTAN

Coins

Antique coins, of bronze, silver and gold, are hand stamped. Pre-Islamic coins usually include the portraits of the king on one side and the divinities on the reverse. Islamic examples are decorated only with Arabic script. [illus. 16, 17, 18, 19, 20, 21]

- 16. Silver 'bent-bars' with floral punches (V-VI c. BC)
- 17. Indo-Greek coins, silver coin of Menander I (165-135 BC)
- 18. Indo-Scythian coins, silver coin of Azes I (57-20 BC)
- 19. Kushan coins, bronze coin Huvishka, son of Kanishka I (153-191 AD)
- 20. Sasanian Coins, silver coin of Shapur II (226-642 AD)
- 21. Ghaznavids (962-1186 AD), gold coin of Qiwam-al-Daulah Tughrid (444 AH).

© Kabul National Museum & French National Library.

б) Позиція 18 – монета з «червоного списку» Афганістану, на яку схожа монета, виставлена як лот на аукціоні

«VIOLITY» [322]

Рис. 4. 11. «Червоні списки» ICOM

Ще одна подібна інформація отримана із сайту інтернет-аукціону «VIOLITY» про лот «Драхма, 590–628, Хосров II, Сасаніди». Період торгів – травень 2015 р. Подібна монета представлена у «червоному списку» Іраку – 2015 у розділі «Монети доісламського періоду» – «Сасанідська срібна драхма, Південний Ірак, царювання Хосрова II (622 р. після Р. Х.)». («Sasanian silver drachm, southern Iraq, reign of Khusrau II (AD 622)»).

Проблема торгівлі культурними цінностями через інтернет-аукціони привернула увагу міжнародних організацій, які провели дослідження для 56 країн і визнали, що така форма торгівлі становить загрозу для світової спільноти, оскільки більшість країн не має достатньої інформації та технічної бази, щоб відстежувати такі продажі. Відповідно розроблено спільно Інтерполом, ЮНЕСКО та ІКОМ заходи-рекомендації для країн щодо протидії незаконній торгівлі культурними цінностями через мережу Інтернет[283], які спрямовані на співпрацю вказаних організацій, державних органів, уповноважених на проведення контролю за переміщенням цінностей, та правоохоронних органів із торговими платформами в Інтернеті.

Таким чином, основними проблемами, що виникають при переміщенні культурних цінностей через митний кордон України і поглиблюють існуючі ризики, є такі:

- відсутність нормативно-правових актів, які регулюватимуть питання проведення митного контролю за ввезенням культурних цінностей в Україну;
- немає чіткої системи розрізнення культурних цінностей і предметів культурного призначення, законодавча невизначеність відмінностей між культурною цінністю та предметом національного надбання;
- недосконалість є нормативно-правових актів щодо принципів ідентифікації культурних цінностей;
- нефункціональність в частині інституційного забезпечення на даний час спеціалізованого органу, який вирішує питання можливості переміщення культурних цінностей через митний кордон країни. Нестабільність інституційного механізму регулювання переміщення культурних цінностей

залишається одним із ризиків, оскільки до цих процесів задіяні різні органи державної влади, між якими немає узгодженої координації дій;

- невідповідність національного свідоцтва на право вивезення культурних цінностей міжнародним стандартам і встановленим відповідним документам;

- відсутність електронного реєстру виданих свідоцтв на право вивезення культурних цінностей з України;

- слабкість і неефективність організації митного та іншого видів контролю за ввезенням культурних цінностей, що лише сприяє розвитку їхнього нелегального ринку та використанню України як транзитної території.

Для України посилення боротьби із незаконним переміщенням культурних цінностей через митний кордон має бути за важливістю на рівні із протидією торгівлі наркотичними засобами, зброєю, людьми. Для зменшення ризиків ввезення/вивезення таких предметів із порушенням правил необхідно розширити міжнародне співробітництво, зацікавленими в якому мають бути і правоохоронні, і ті державні органи, компетенцією яких є законодавчо визначені функції контролю. Основними напрямками поглиблення такого співробітництва є: укладення угод і виконання країною прийнятих зобов'язань, запровадження єдиного уніфікованого експортного сертифіката для переміщення культурних цінностей; проведення спільних превентивних та контролюючих заходів щодо виявлення культурних цінностей, які переміщуються через кордон із порушеннями правил або перебувають у розшуку, активізація обміну інформацією. Такі заходи не лише підвищать ефективність здійснення митного контролю, а й дадуть змогу запобігти залученню країни до глобальної мережі нелегального обігу культурних цінностей.

4.3. Екологізація митного простору України

Стрімкий економічний розвиток країн і науково-технічний прогрес останніх десятиліть супроводжуються зростанням обсягів міжнародної торгівлі, водночас вони стають важливими чинниками погіршення екологічного стану й збільшення обсягів відходів, у тому числі небезпечних, що змушує країни, не зменшуючи генерування небезпечних відходів, визначати легальні та нелегальні шляхи їхнього експорту за межі національних територій. Як правило, експорт спрямовується у країни із значно нижчим рівнем розвитку, де слаборозвинена правоохоронна система та розвинена корупційна складова в державному регулюванні економічних процесів, що створює сприятливе середовище для нелегального транспортування вантажів через митний кордон. Усвідомлення екологічних загроз, що виникають у процесі торгівлі відходами, змушує країни та міжнародні організації знаходити дієві заходи протидії.

Незадовільне використання екологічних стандартів і відсутність сильного інституційного контролю за їхнім дотриманням, пріоритет фінансових інтересів та корупційна складова зовнішньоекономічної діяльності залишаються вагомими стримуючими чинниками екологізації митного простору.

Питання безпеки митного простору виходять за межі національних кордонів, набуваючи глобального характеру та об'єднуючи зусилля світового товариства для їхнього вирішення, зокрема для зменшення негативного впливу на соціально-економічні та екологічні вектори розвитку країн, переміщення небезпечних товарів і предметів. Упродовж десятиліть країни не усвідомлювали небезпеку науково-технічного прогресу та новітніх розробок для життєдіяльності людини. Саме тому індустріальна та постіндустріальна економіки, ґрунтуючись на інноваційному розвитку, спричинили, незважаючи на отримані позитивні результати, й нові виклики, які створюють сприятливі умови для поглиблення глобальних конфліктів, руйнування навколишнього

середовища, розвитку тероризму і посилення військової напруги. В останній період актуалізуються питання незаконного переміщення небезпечних товарів через митний кордон країн, зокрема так званих «хімічних прекурсорів», які мають негативні екологічні наслідки та можуть використовуватись для виготовлення саморобних вибухових пристроїв, а відповідно становлять безпосередню загрозу безпеці цих країн. Разом з тим, актуалізуються питання виникнення ризиків для митного простору (як національного, так і глобального) при незаконному обігу та переміщенні хімічних речовин і вибухонебезпечних товарів через митні кордони країн. Однак цей аспект є мало дослідженим у науковій літературі.

Зростаюча глобалізація та лібералізація умов переміщення товарів, одночасне розширення масштабів торгівлі й злочинності, посилення загроз терористичних актів, упровадження інформаційних систем для підвищення стану національної (в тому числі митної) безпеки й боротьби із шахрайством – це не повний перелік питань, що потребують вирішення для створення безпечних і сприятливих ланцюгів поставок товарів відповідно до Рамкових стандартів ВМО.

Загрози життю та здоров'ю населення в епоху глобальних змін загострюються через посилення терористичних викликів національній безпеці країн, зростання військових конфліктів, відкритість митних кордонів та поширення зброї, передусім вибухової. Щорічно організація «Action on Armed Violence (AOAV)» публікує дослідження щодо оцінювання небезпечності використання вибухової зброї у світі. Так, за даними звіту 2016 р. (містить нижчі найменш оптимістичні показники, починаючи з дослідження 2011 р.), встановлено, що в 2016 р. у світі зафіксовано 45 624 смерті та травми від використання вибухонебезпечної зброї, найбільше від якого постраждало цивільне населення – 32 088 (70,3%) випадків; у 2016 р. порівняно із 2011 р. відбулося зростання на 92% кількості загиблих (цивільних осіб) від вибухонебезпечної зброї (на 5% порівняно з 2015 р.). За кількістю смертей і травм серед цивільного населення внаслідок використання вибухонебезпечної

зброї лідирували в 2016 р. Сирія (відбулось зростання на 51% порівняно із 2015 р.), Ірак, Ємен, Афганістан і Туреччина (на 113%) [325].

Нині на часі прийняття колективної відповідальності не лише за нелегальне переміщення вибухонебезпечної зброї, а й хімічних прекурсорів, які використовуються для її виготовлення. Використання хімічних прекурсорів для виробництва саморобних вибухових пристроїв значно спрощує механізм їхнього переміщення через митні кордони, оскільки до них не такими жорсткими є вимоги, як наприклад, при переміщенні зброї й вибухових пристроїв. З огляду на це вирішити проблеми митного контролю самотужки країнам не під силу, що об'єктивно передбачає долучення до цього процесу міжнародних організацій, зокрема, Всесвітньої митної організації.

Ініціативи Всесвітньої митної організації щодо боротьби із незаконними переміщеннями товарів є доволі дієвими. На сьогодні ВМО – це 182 країни-члени, на які припадає 98% від обсягів світової торгівлі. ВМО у своїй діяльності акцентує на використанні митними адміністраціями країн-членів передових технологій виявлення нелегального переміщення товарів, застосуванні інноваційних підходів до управління ризиками та впровадженні рекомендацій організації у практичну діяльність митниць, вдосконаленні кадрової політики, проведенні навчальних семінарів і тренінгів щодо сучасних механізмів нелегального переміщення товарів й набуття навичок їхнього виявлення та їхньому запобіганню, налагодженні партнерських відносин між країнами в процесі проведення митного контролю.

Серед основних напрямів діяльності ВМО визначено заходи виявлення незаконних ланцюгів постачання хімічних прекурсорів. Програма «Глобальний щит» запроваджена у 2010 р. з метою боротьби із незаконним переміщенням через митний кордон так званих «хімічних прекурсорів». Загроза виникає не лише для людей і навколишнього середовища через небезпеку їхнього нелегального переміщення, а й у процесі подальшого використання. Хімічні речовини можуть мати подвійне призначення, зокрема використовуватися для виготовлення саморобних вибухових пристроїв, тому

оборот хімічних речовин здійснюється під контролем міжнародних злочинних угруповань, у тому числі терористичних. Основними напрямками Програми «Глобальний щит» визначено такі: навчання; правоохоронні операції; співпраця; технічна підтримка (розробка засобів ідентифікації). Стратегічний план цієї Програми охоплював чотири рівні: інституційний розвиток; силові операції «Глобальний щит»; інформаційне забезпечення і розвідка; оцінювання та прогнозування.

З початку дії Програми «Глобальний щит» проводяться операції щодо вилучення хімічних прекурсорів (рис. 4.12). Так, у 2015 р. вилучено 543818 кг твердих 33360 л рідких прекурсорів.

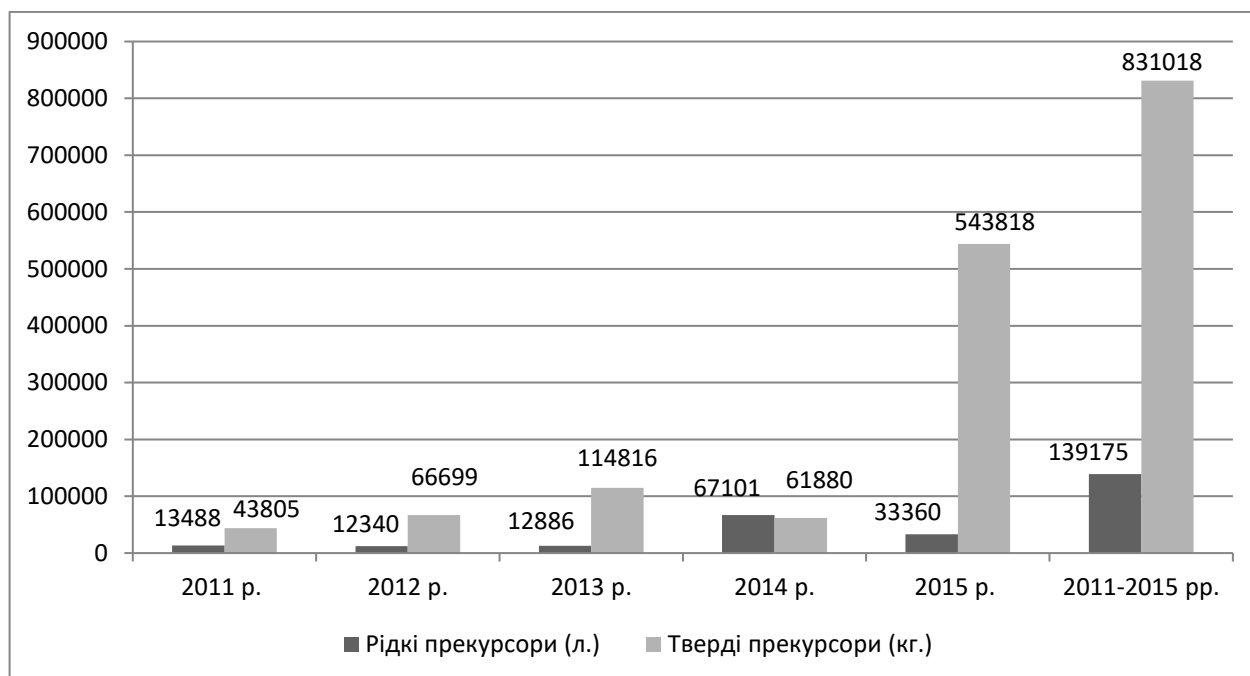

Рис. 4.12. Динаміка вилучення хімічних прекурсорів за Програмою «Глобальний щит» [348]

Програма «Глобальний щит» дає змогу передусім відстежити обіг таких вибухових хімічних речовин, як: нітрат амонію (аміачна селітра) (NH_4NO_3); нітрометан ($\text{CH}_3\text{-NO}_2$); нітрат натрію (NaNO_3); нітрат калію (KNO_3); хлорат натрію (NaClO_3); хлорат калію (KClO_3); перхлорат калію (KClO_4); ацетон ($\text{C}_3\text{H}_6\text{O}$); перекис водню (H_2O_2); азотна кислота (HNO_3); сечовина (карбамід) ($\text{CH}_4\text{N}_2\text{O}$); алюмінієва пудра; аміачна селітра кальцію ($\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$); оцтовий ангідрид ($(\text{CH}_3\text{CO})_2\text{O}$). Нелегальне переміщення та використання цих хімічних

речовин є загрозою для життя та здоров'я людей. Із 2015 р. взято під контроль також переміщення детонаторів.

Серед хімічних прекурсорів нітрат амонію найчастіше використовується терористичними організаціями та країнами (зокрема ІДІЛ) для виготовлення вибухових пристроїв. Разом з тим, за дослідженням організації «Conflict Armament Research», у ланцюги постачання хімічних компонентів для виготовлення вибухових пристроїв за липень 2014 р. – лютий 2016 р. у Сирію та Ірак були задіяні здебільшого компанії Туреччини та Іраку [412]: 50 комерційних структур із 20 країн світу беруть участь у цих процесах. Дані про компанії, що постачали хімічні прекурсори в ІДІЛ, наведені у табл. 4.8.

Отже, глобальні загрози змушують країни світу вживати заходи захисту щодо національного митного простору від міжнародних нелегальних ланцюгів поставок хімічних прекурсорів, передусім для потреб терористичних організацій. Світова практика підтверджує, що митна справа розвивається шляхом впровадження в процедури митного контролю та митного оформлення такого інструменту, як система управління ризиками. Особливістю функціонування системи управління ризиками є те, що вона забезпечує фокусування уваги посадових осіб митниці не лише на контролі за повнотою та своєчасністю надходжень податків до бюджету, а й на виявленні нефіскальних ризиків, пов'язаних із загрозами національній безпеці, життю і здоров'ю людей, навколишньому середовищу, інтересам споживачів.

Ця система дає змогу виявляти у загальному потоці саме тих пасажирів і товари, переміщення яких пов'язано з найбільшим ризиком недотримання митного законодавства. Наявні ресурси (як людські, так і технічні) спрямовуються на забезпечення поглибленого контролю саме найбільш ризикових транзакцій. Як підсумок, інші товари та пасажирів переміщуються через митний кордон країни «зеленим» коридором або з проходженням мінімуму контролюючих процедур.

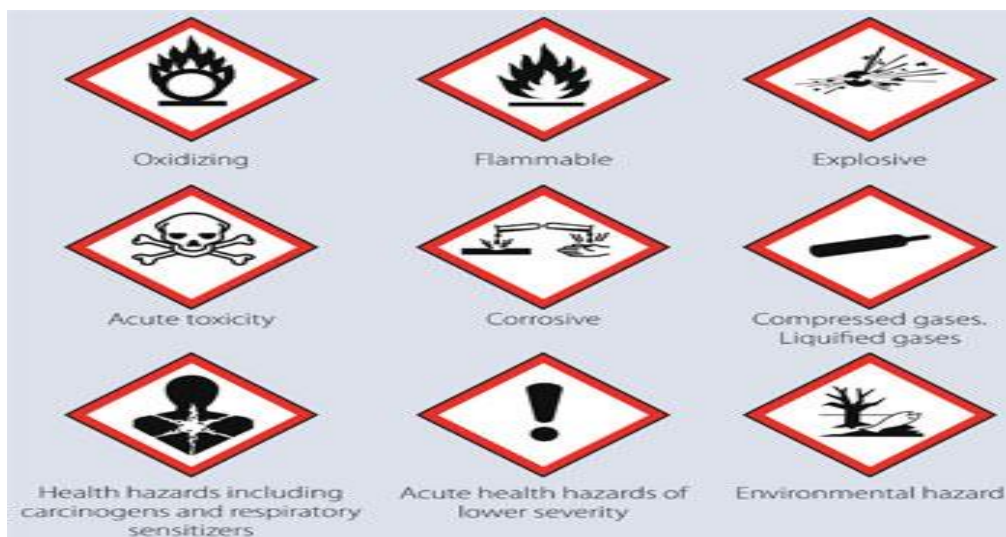
Таблиця 4.8

Країни та компанії, що постачали хімічні прекурсори силам ІДІЛ для виготовлення вибухових пристроїв [412]

Тип матеріалу	Компанія	Країна
Хімічні прекурсори	Aldoro	Бразилія
Хімічні прекурсори	GültaşKimya	Туреччина
Хімічні прекурсори	Alba Aluminiu	Румунія
Хімічні прекурсори	3D Lojistik	Туреччина
Хімічні прекурсори	Marikem Kimyevive Endüstriyel Ürünler	Туреччина
Хімічні прекурсори	Sunrise Aluminium Pigments	Китай
Хімічні прекурсори	Metkim	Туреччина
Хімічні прекурсори	Unknown	Росія
Хімічні прекурсори	MertGlobal	Туреччина
Хімічні прекурсори	EKM Gübre	Туреччина
Контейнери/Хімічні прекурсори	Solvay Chemicals International	Бельгія (штаб-квартира)
Контейнери/Хімічні прекурсори	SolvayChemie	Нідерланди
Контейнери/Хімічні прекурсори	Diversey Kimya	Туреччина
Контейнери/Хімічні прекурсори	Diversey Gulf	ОАЕ
Контейнери/Хімічні прекурсори	MazenKhanatiSerriehTrading &Distributing	Ірак
Контейнери/Хімічні прекурсори	KarwanchiGroup	Ірак
Контейнери/Хімічні прекурсори	AlSafiDanone	Ірак
Контейнери/Хімічні прекурсори	Ehsan Chemi Company	Іран
Виробник	Посередник	Декларант і споживач

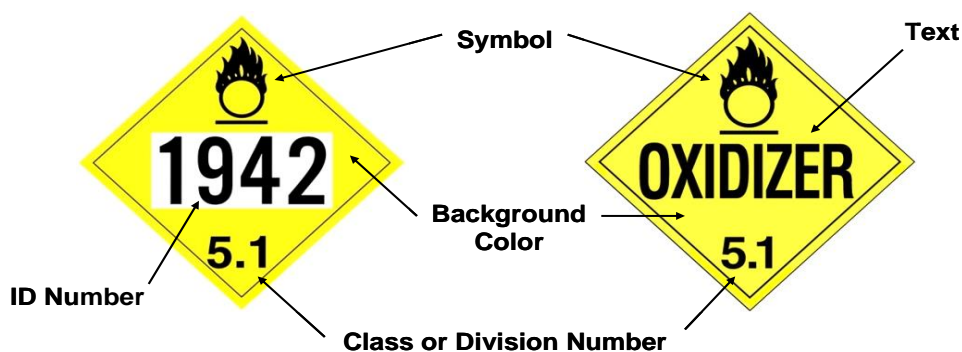
Хімічні речовини є прикладом товарів, яким при переміщенні через митний кордон властиві нефіскальні ризики, оскільки зберігається небезпека їхнього використання їх при виготовленні саморобних вибухових пристроїв.

Безпека митного простору залежить від фаховості процедури огляду. Так, при переміщенні хімічних речовин через митний кордон важливою є ідентифікація вмістимості вантажів, оскільки для них існує специфіка класифікації, маркування та пакування. Нанесені на товар попереджувальні піктограми надають основну інформацію про можливу небезпеку вантажу (рис. 4.13 а).

а) попереджувальні піктограми

UN System

б) попереджувальні знаки

Рис. 4.13. Попереджувальні знаки і піктограми про небезпеку вантажу, який перевозиться

Джерело: побудовано автором за матеріалами Програми «Глобальний щит» ВМО.

Виявлення хімічних препаратів серед загального потоку товарів, особливо за можливості проведення поверхневого огляду транспортного засобу, є нескладним завданням, оскільки вони, як правило, переміщуються в

особливих умовах, що зумовлено їхніми фізико-хімічними властивостями або умовами застосування.

Поряд із попереджувальними піктограмами використовують піктограми транспортування. Відповідно до вимог маркування контейнерів та упаковки потрібно вказувати: назву хімічної речовини, що перевозиться; напис «DANGER» («НЕБЕЗПЕЧНО») або «WARNING» («ОБЕРЕЖНО») (залежно від ступеня небезпеки); попереджувальне маркування; відомості про постачальника. Залежно від ступеня небезпеки хімічних речовин, які перевозяться, може використовуватися така тара: бочки / відра, барила, каністри, коробки, мішки, комбіновані упаковки. Допускається нанесення на товар додаткової інформації виробника, графічної інформації. На засобах транспортування обов'язковим є позначення попереджувальних знаків про небезпеку вантажу (рис. 4.13 б). Для здійснення безпечного перевезення небезпечних вантажів ООН розробила механізми гармонізації критеріїв класифікації небезпеки та умови транспортування різними видами транспорту [308], у 2003 р. затвердила систему класифікації небезпеки та маркування хімічної продукції [399] (рис. 4.14).

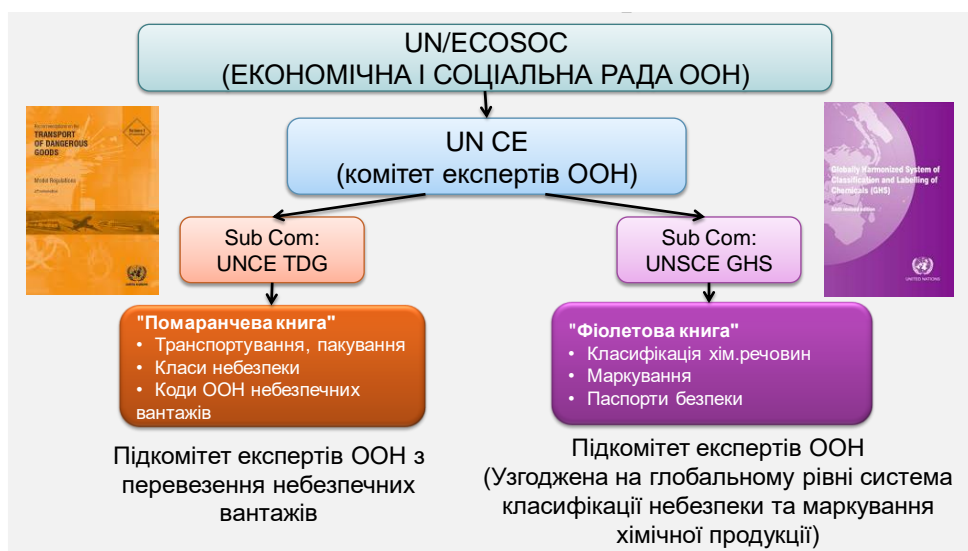

Рис. 4.14. Роль ООН в регулюванні переміщення небезпечних вантажів

Джерело: побудовано автором за матеріалами Програми «Глобальний щит» ВМО.

Працівники митниць мають володіти достатньою інформацією про хімічні прекурсори та перевіряти правильність їхньої класифікації: за кодом HS (Гармонізованої системи), чотирьохзначним номером ООН [309], CAS (Chemical Abstract Service) [287]. Коди класифікації для окремих хімічних прекурсорів наведено у табл. 4.9.

Таблиця 4.9

Кодування окремих хімічних речовин-прекурсорів

Назва хімічного прекурсора	Код HS	Код CAS	Номер ООН
Нітрат амонію	310230	6484-52-2	1942
Нітрометан	290420	75-52-5	1261
Нітрат натрію	310250	7631-99-4	1498
Нітрат калію	283421	7757-79-1	1486
Хлорат натрію	282911	7775-09-9	1495
Азотна кислота	280800	7697-37-2, 43625-06-5, 13587-52-5	1796; 1826; 2031; 2032

Джерело: побудовано автором за матеріалами Програми «Глобальний щит» ВМО.

В останнє десятиліття змінюється підхід до функціональних завдань митниць. На цьому шляху перебуває і Україна. Якщо раніше акцентували на реалізації митницями фіскальної функції та забезпеченні виконання планових показників надходження податків і зборів до бюджету, то нині пріоритетними є захист громадян та їхніх інтересів, зменшення загроз національній безпеці, сприяння законній торгівлі. Для України ця проблематика актуалізується також через відкритість східних кордонів країни та відсутність на цій території належного контролю за переміщенням товарів і предметів.

У практиці діяльність митниць при проведенні процедур огляду та контролю зберігається ризик невнесення частини таких товарів у

контрольовані списки. Відповідно головним завданням для посадової особи митниці, яка здійснює контроль за переміщенням хімічних речовин, є необхідність переконатися в тому, що товар, представлений до митного контролю, відповідає вказаному в товаросупровідних документах.

Переконатися в цьому можливо шляхом проведення підтвердження або ж заперечення наявної інформації. Отже, для ствердження, що саме цей товар задекларований, необхідно звірити його характеристики з фактичними та одержати позитивну відповідь або виявити розбіжності в основних позиціях як підставу для висновку, що цей товар не відповідає задекларованому. Працівники митниць, які проводять огляд, з метою виявлення ймовірних ризиків мають вміти аналізувати інформацію паспорта безпеки хімічної продукції, оскільки на кордоні можуть бути випадки порушення цілісності тари чи виникнуть інші небезпеки: вказується ідентифікація товару (назва, виробник, місцезнаходження, контактна особа при виникненні надзвичайної ситуації), інформація про хімічний стан продукту, його токсичність і на людину, ознаки такого впливу та надання першої медичної допомоги, вогненебезпечна та хімічна активність, заходи, які варто вжити при порушенні безпеки хімічної речовини, заходи обережності, вимоги до засобів індивідуального захисту, фізичні і хімічні властивості продукту.

Як правило, візуальний контроль товарів не дає відповіді на сумнівні питання, а для проведення додаткових заходів, зокрема для відбору проб і зразків, необхідно виявити ознаки, які б достатньою мірою свідчили про загрозу порушення митного законодавства. Для цього необхідно провести аналіз потенційних ризиків, починаючи з вивчення документів, поданих до митного контролю, дослідження діяльності суб'єктів, залучених до цієї транзакції товарів, зокрема наскільки ця поставка є типовою для їхньої діяльності, а також переміщення цих товарів, у тому числі логічності шляху такого переміщення, можливості приховування пункту призначення/відправлення та ін.

Зважаючи на подвійне призначення хімічних прекурсорів, зберігається загроза нецільового їхнього використання після перетину митного кордону. Так, наприклад, нітрат амонію використовується як азотне добриво; нітрометан – при виробництві ліків, пестицидів, як промисловий розчинник; нітрат натрію – як консервант для м'ясних і рибних виробів, антикорозійна речовина; хлорат натрію і калію – гербіциди та дефоліанти; азотна кислота – виробництво добрив та ін. Таким чином, враховуючи небезпеку, яку може спричинити використання хімічних прекурсорів при виготовленні саморобних вибухових пристроїв, слід посилити контроль за їхнім переміщенням через митний кордон і встановити контроль за переміщенням територією країни та цільовим використанням.

Аналіз виявлених порушень митного законодавства, які здійснено при переміщенні таких хімічних речовин через митний кордон, свідчить про те, що вони вчиняються або з необережності, або умисно. Так, у першому випадку особи через незнання законодавства не володіють інформацією щодо необхідності одержання дозвільних документів або ж їх не інформує кінцевий споживач про призначення цих товарів, їхні характеристики та потенційні загрози, які вони можуть становити. При вчиненні порушення в умисний спосіб злочинці використовують усі наявні в них можливості для уникнення належного митного контролю щодо вказаних товарів, починаючи з внесення в товаросупровідні документи неправдивої інформації або ж неподання важливих характеристик взагалі; подають документи, видані для інших товарів, або ж одержують дозвільні документи на підставі підроблених, змінюють маркування на товарах та їхнє пакування, ігнорують вимоги щодо застосування запобіжних заходів й ін.

Програма «Глобальний щит» започаткувала новий підхід за контролем переміщення хімічних речовин, які можуть використовуватися для виробництва саморобних вибухових пристроїв. Таку ініціативу підтримали також країни Європейського Союзу, зокрема прийнято Директиву ЄС № 552/2009 щодо використання аміачної селітри для виготовлення вибухівки; у

2008 р. Європарламент ухвалив рішення про обмеження використання хімічних речовин, у тому числі аміачної селітри. Україна, позиціонуючи себе як держава, яка підтримує ідеї безпеки у світі, має адаптувати національне законодавство та імплементувати напрацьовані практики законодавчого регулювання переміщення через митний кордон і подальшого обігу хімічних речовин, які можуть використовувати при виробництві саморобних вибухових пристроїв. У травні 2017 р. на базі Державної фіскальної служби України започатковано тематичні семінари щодо впровадження у практичну діяльність Програми «Глобальний щит» і надання тренерської підтримки працівникам митниць [142].

Таким чином, у зв'язку із посиленням глобальних викликів і терористичних загроз потребують вирішення питання переміщення хімічних й вибухонебезпечних товарів та створення контрольованих ланцюгів їхнього постачання, що є актуальним не лише для України, а й усього світу. Для протидії їхньому незаконному переміщенню міжнародними організаціями, зокрема Всесвітньою митною організацією, розробляються спеціалізовані програми та інструментарії, що сприяють поширенню знань серед посадових осіб митниць щодо ідентифікації хімічних речовин, що використовуються для виготовлення вибухівки, зокрема їхнього маркування, способів приховування і нелегального переміщення, а також порядок роботи з такими препаратами, в тому числі для мінімізації загроз здоров'ю й життю посадових осіб, які виконують митні формальності та процедури. Програма «Глобальний щит» є одним із реальних механізмів протидії глобальним загрозам, що виникають при переміщенні хімічних прекурсорів. Запровадження системи управління ризиками, в тому числі в Україні, дає змогу частково контролювати переміщення таких товарів через митний кордон країни. Для здійснення ефективного митного огляду товарів при перетині митного кордону України відповідно до завдань Програми «Глобальний щит» невирішеними є питання забезпечення митниць технічними та людськими ресурсами в процесі здійснення контролю за переміщенням кожної одиниці товару, контейнера чи

транспортного засобу. Проведення навчань для працівників митниць, які спеціалізуються на огляді хімічних елементів і супроводжувальних документів, – це один з основних етапів впровадження Програми «Глобальний щит» в Україні. Для забезпечення безпеки митного простору вважаємо необхідними розробку та практичне впровадження спільної із правоохоронними та контролюючими органами України Національної програми контролю за виробництвом, обігом, використанням, ідентифікацією, транспортуванням, переміщенням через митний кордон країни хімічних, біологічних, радіологічних, ядерних і вибухонебезпечних товарів. Такий підхід дасть змогу Україні активно інтегруватися у процеси виявлення та протидії незаконним ланцюгам постачання хімічних прекурсорів з урахуванням Рамкових стандартів ВМО та Програми «Глобальний щит».

Так, одним із важливих питань Комітету СОТ із торгівлі та навколишнього середовища визначено переміщення товарів, заборонених на внутрішньому ринку, в тому числі небезпечних відходів, а СОТ є площадкою, де постійно обговорюються проблеми впливу торгівлі на стан екології. ООН та ОБСЄ, проводячи постійні моніторинги, також долучаються до дослідження впливу небезпечних відходів на стан навколишнього середовища і життя людей. Основу дослідження окремих аспектів екологічних загроз транскордонного переміщення небезпечних відходів, екологічно небезпечних речовин і предметів становлять Базельська, Роттердамська, Стокгольмська та інші конвенції, нормативно-правові акти України з питань їхньої ратифікації й імплементації основних положень у вітчизняну практику. Ці питання є предметом аналітичних досліджень ОБСЄ, ООН, СОТ, ВМО. Разом з тим, поза увагою залишається проблема ймовірних загроз і викликів для митного простору країни при нелегальному надходженні екологічно небезпечних речовин та відходів усупереч нормам Базельської та інших конвенцій.

Для світу проблеми переміщення предметів, небезпечних для життя людини та навколишнього середовища генерування і видалення відходів є одними з найбільш актуальних [316], бо порушується принцип екологічної

справедливості, адже не всі країни мають розвинені механізми протидії нелегальному їхньому переміщенню. Причиною загострення ситуації є також відсутність дієвих інститутів регулювання зазначених процесів і неузгодженість їхніх дій за здійснення контролю. Нелегальне переміщення небезпечних відходів і речовин – це також фінансова проблема, оскільки в цьому році відбувається збагачення злочинних угруповань, у фінансові схеми яких задіюються і представники державних органів. Серед основних екологічних (як наслідок, соціальних) загроз для митного простору країн визначено такі: нелегальне переміщення небезпечних відходів і речовин, органічних забруднювачів, пестицидів та агрохімікатів, хімічної зброї, заборонених для торгівлі предметів флори й фауни та ін.

Виробництво небезпечних відходів зумовлює виникнення проблеми їхнього видалення, але не всі країни готові до утилізації такого обсягу, що спричинює нелегальні перевезення між країнами. Відповідно, транскордонне переміщення небезпечних відходів стає організованою комерційною справою, в якій задіяні практично всі країни світу (рис. 4.15).

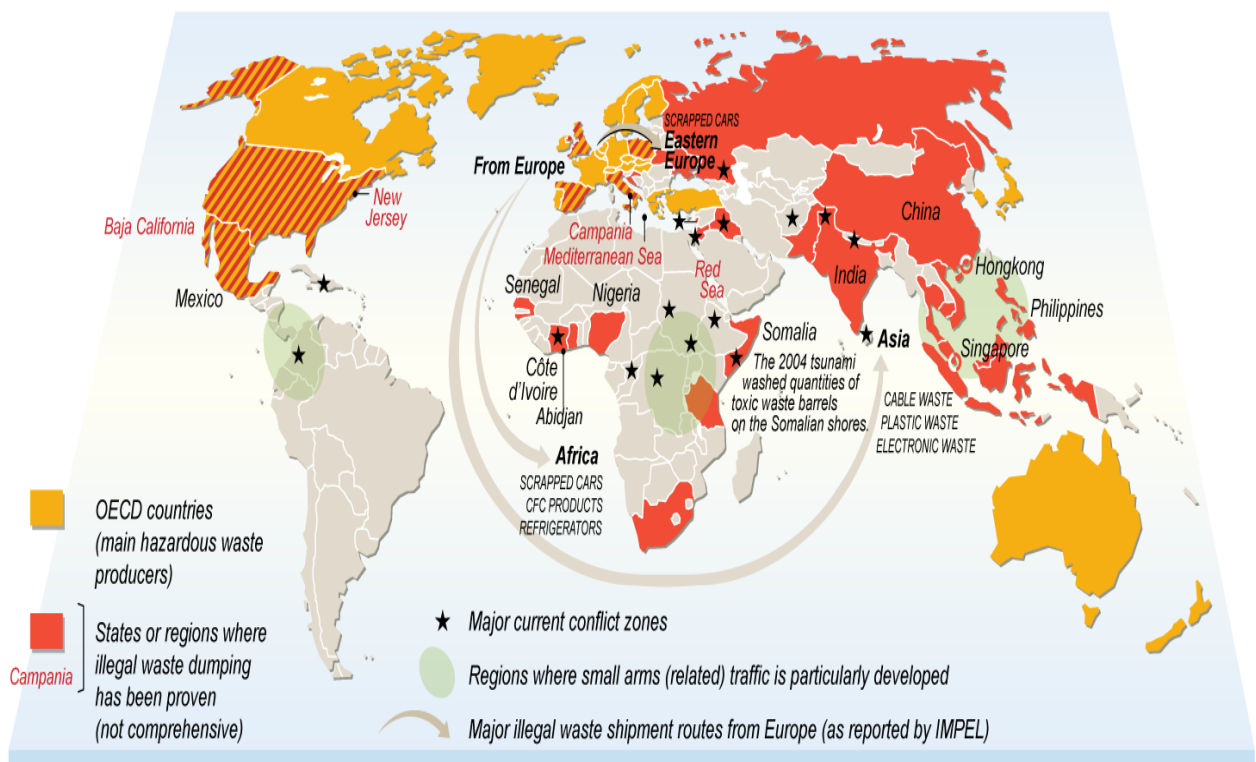

Рис. 4.15. Картосхема нелегальних потоків небезпечних відходів

Не може бути винятком і Європейський Союз, політика якого стратегічно орієнтована на екологічний розвиток та ґрунтується на відповідних директивах і постановах. Однак, як підтверджують дані аналізу, ці країни на практиці не спроможні вирішити питання генерування небезпечних відходів. За період 2004–2014 рр. країнами ЄС-28 вироблена значна кількість відходів, зокрема в 2014 р. їхні обсяги становили 2 503 млн. т (табл. 4.10).

Таблиця 4.10

Динаміка виробництва відходів в Європейському Союзі (млн. т)

Види відходів	Рік					
	2004 р.	2006 р.	2008 р.	2010 р.	2012 р.	2014 р.
Всього	2547,59	2567,27	2427,0	2454,06	2494,73	2502,89
Небезпечні відходи	88,73	101,55	95,06	97,77	97,62	95,02
Не є небезпечними	2458,86	2465,72	2333,17	235,29	2397,11	2407,87

Джерело: побудовано автором за [428].

Відбулося також зростання за останнє десятиріччя небезпечних відходів – у 2014 р. 95,02 млн. т відходів підпали під таку класифікацію (3,8% від їхнього загального обсягу в 2014 р., 3,96% – у 2006 р., 3,48% – у 2004 р.). Однак, незважаючи на спільні заходи щодо виробництва та поводження, екологізації промислових виробництв і впровадження безпечних для навколишнього середовища технологій, серед країн-членів існують суттєві відмінності за показниками генерування відходів, особливо тих, які є небезпечними. Аналіз динаміки виробництва небезпечних відходів на особу підтверджує такий розподіл (табл. 4.11).

Так, лідерами за обсягами генерування небезпечних відходів є Естонія, Болгарія і Люксембург. В Естонії в 2014 р. їхня частка становила 47,7% від загальної кількості відходів. Такий стан справ з відходами в Естонії пов'язаний із видобутком і переробкою сланцю, внаслідок чого утворюється близько 70% всіх відходів та 80% небезпечних відходів країни. Водночас

для країн ЄС існує значна проблема щодо подальшого використання небезпечних відходів. Це спричинює важливіші проблеми – функціонування незаконних звалищ та нелегальний експорт відходів, що є актуальними питаннями не лише для Естонії, а й для інших європейських країн із розвинутою промисловістю.

Таблиця 4.11

Динаміка виробництва небезпечних відходів у країнах-членах ЄС

(кг на особу)

Країна\Рік	2004	2006	2008	2010	2012	2014
ЄС-28	180	204	190	194	193	187
Бельгія	499	383	553	438	412	262
Болгарія	1542	1783	1741	1833	1835	1690
Чехія	142	128	145	130	141	110
Данія	59	69	76	221	218	304
Німеччина	242	263	272	244	273	269
Естонія	5382	4914	5638	6731	6925	7919
Ірландія	178	166	166	432	104	105
Греція	31	25	23	26	27	20
Іспанія	73	91	79	64	67	64
Франція	140	140	170	178	173	163
Хорватія	26	179	51	17	28	31
Італія	106	128	117	144	151	147
Кіпр	153	23	30	:	36	203
Латвія	7	29	31	32	47	52
Литва	27	29	36	34	46	56
Люксембург	270	495	407	750	593	426
Угорщина	135	129	67	54	71	60
Мальта	110	126	135	60	91	86
Нідерланди	131	314	271	270	290	286
Австрія	124	116	160	176	126	149
Польща	42	62	39	39	46	44
Португалія	216	576	54	63	52	67
Румунія	107	50	26	34	34	30
Словенія	54	58	76	57	65	75
Словацьчина	79	99	98	77	68	69
Фінляндія	412	515	407	477	305	366
Швеція	181	292	224	270	283	265
Великобританія	133	139	118	112	101	89

Джерело: побудовано автором. International LPI. URL:

<https://lpi.worldbank.org/international/global>.

У межах ЄС-28 у 2014 р. опрацьовано приблизно 2 320 млн. т відходів. Однак зазначимо, що до них належать не лише вироблені в ЄС відходи, а й імпортовані з інших країн відповідно до домовленостей. Між країнами-членами спостерігаються відмінності у способах поводження із відходами, але загальними є такі тенденції: зменшується частка захоронення відходів, зростає переробка відходів із відновленням енергії. Щодо видалення небезпечних відходів зазначимо, що з них у 2014 р. 75,6 млн. т було піддано обробці, зокрема в Німеччині – 27,2%, Болгарії – 16,1%, Естонії – 13,6%. Загалом 49% небезпечних відходів, що підлягали видаленню в ЄС-28, піддані захороненню.

Тіньовий ринок «електронного сміття» – це одна зі складових екологічної проблеми, яка вийшла за межі національних кордонів, адже всупереч Базельській конвенції його мільйонні обсяги щорічно нелегально ввозяться в країни, де слабкий контроль за переміщенням вантажів через митний кордон. Так, впродовж останнього періоду у світі виробляється 40–50 млн. т електронних відходів щорічно, лідерами серед країн є США, Китай, Японія, Німеччина, Росія. Нелегальне постачання таких відходів здійснюється в країни Африки та Азії. За даними ООН, тільки в п'яти країнах Африки – Беніні, Кот-Д'Івуарі, Гані, Ліберії, Нігерії – обсяги «електронного сміття» коливаються в межах 650 тис. – 1 млн. т [268].

Вирішення екологічних проблем – це дотримання багатосторонніх екологічних угод, ратифікація яких зобов'язує країни застосовувати необхідні методи регулювання транскордонного переміщення небезпечних предметів. Найбільш значимими конвенціями, що регулюють переміщення екологічно небезпечних предметів через митний кордон країн, є Базельська, Роттердамська та Стокгольмська (табл. 4.12).

Серед основних угод, що регулюють питання екологізації митного простору, виокремлено Базельську конвенцію про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їхнім видаленням [397]. Так, 22 березня 1989 р. у м. Базель країни підписали конвенцію, мета

якої – захист навколишнього середовища та життя й здоров'я людей від впливу переміщення і використання небезпечних відходів, що змусило країни-підписанти привести у відповідність національне законодавство для запобігання незаконному переміщенню таких відходів. Таке рішення було очікуваним, зважаючи на небувалий розвиток промислового виробництва у світі наприкінці ХХ ст., формування глобальних транспортних коридорів, формування системи митної логістики, впровадження екологічних стандартів в економічно розвинених країнах, надання екологічним проблемам статусу глобальних.

Таблиця 4.12

Загальні характеристики конвенцій

Назва конвенції	Місце, рік прийняття (вступу в дію)	Мета конвенції	Рік ратифікації Україною
Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їхнім видаленням	м. Базель (Швейцарія) 22.03. 1985 р. (05.05. 1992 р.)	<i>Охороняти шляхом контролю здоров'я людини і навколишнє середовище від згубного впливу, що може бути викликано виробництвом і використанням небезпечних та інших відходів</i>	1999 р.
Роттердамська конвенція про процедуру Попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі	м. Роттердам (Нідерланди) 10.09.1998 р. (24.02.2004 р.)	Сприяти запровадженню спільної відповідальності та узгоджених зусиль сторін у міжнародній торгівлі окремими небезпечними хімічними речовинами з метою охорони здоров'я людини та навколишнього середовища від потенційного шкідливого впливу і заохочувати їхнє екологічно обґрунтоване використання шляхом сприяння обміну інформацією щодо їхніх властивостей, запровадження процедури прийняття рішень щодо їхнього імпорту та експорту на національному рівні і розповсюдження цих рішень серед сторін	2002 р.
Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі	м. Стокгольм (Швеція) 22.05.2001 р. (17.05.2004 р.)	Охороняти здоров'я людини й навколишнього природного середовища від стійких органічних забруднювачів	2007 р.

Джерело: побудовано автором.

Під дію Базельської конвенції потрапляють відходи, класифіковані як небезпечні, та відходи, які вважають небезпечними з позицій національного законодавства країн, що беруть участь в їхньому перевезенні. Важливою складовою конвенції вважаємо контроль не лише процесу перевезення відходів, а й за їхнім подальшим видаленням, ураховуючи потенційні загрози для навколишнього середовища через нелегальне використання. Операції з видалення небезпечних відходів згідно із Базельською Конвенцією поділяють на 2 групи: група А – операції (15), що не призводять до можливої рекуперації, рециркуляції, утилізації, прямого повторного або альтернативного використання; група В – операції (13), які містять наведені вище можливості використання, що заборонені групою А.

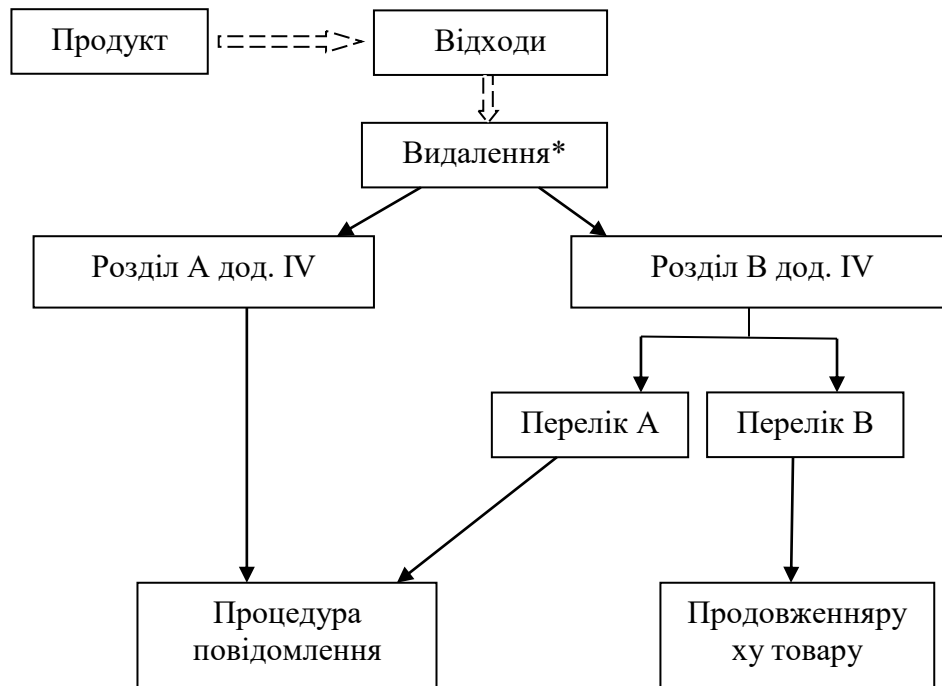
Базельська конвенція подає змістовне визначення небезпечних відходів і процесу їхнього видалення, який регулюється національним законодавством. Країни, які її підписали, беруть зобов'язання перешкоджати незаконному експорту-імпорту-транзиту небезпечних відходів, якщо не укладено відповідних угод. Умови застосування положень Базельської конвенції наведено на рис. 4.16.

У нашій країні органом, який наділений повноваженнями щодо контролю за перевезенням небезпечних відходів через її митну територію та їхнім видаленням, є Міністерство екології та природних ресурсів України.

Відповідно до Закону України «Про відходи» № 187/98-ВР від 05.03.1998 р. відходами називають будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості та не мають подальшого використання за місцем їхнього утворення чи виявлення і від яких їхній власник позбувається, має намір або зобов'язаний позбутися шляхом утилізації чи видалення [83].

Цим законодавчим актом визначено, що до небезпечних відходів належать ті, котрі «...мають такі фізичні, хімічні, біологічні чи інші небезпечні властивості, які створюють або можуть створити значну небезпеку для

навколишнього природного середовища і здоров'я людини та які потребують спеціальних методів і засобів поводження з ними».

*Видалення охоплює операції з кінцевого видалення, рекуперації, рециркуляції, утилізації, повторного використання.

Рис. 4.16. Умови застосування Базельської конвенції

Джерело: побудовано автором.

Транскордонне перевезення – це транспортування відходів з території однієї на територію іншої або в третю країну через територію країни-транзиту. Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням і Жовтого та Зеленого переліків відходів» № 1120 від 13.07.2000 р. цей процес визначено як «...переміщення відходів з району, який перевезення перебуває під національною юрисдикцією однієї держави, у район чи через район, який перебуває під національною юрисдикцією іншої держави, або у район чи через район, який не перебуває під юрисдикцією будь-якої держави, за умови, що таке перевезення стосується принаймні двох держав» [201].

Україна приєдналася до Базельської конвенції відповідно до Закону України «Про приєднання до Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням» № 803-XIV [91] від 1.07.1999 р. Прийняті у 2000 р. Постанови Кабінету Міністрів України [212] стали підтвердженням обраної Україною стратегії екологізації митного простору.

Для використання європейської практики поводження з відходами в Україні було розроблено проект Національної стратегії поводження з відходами [224], проте, як стверджують фахівці Асоціації підприємств у сфері поводження з небезпечними відходами, недостатньо врахованими залишилися такі директиви ЄС: «(75/439/ЄЕС) видалення відпрацьованих мастил; (78/176/ЄЕС) відходи виробництва діоксиду титану; (86/278/ЄЕС) осади стічних вод; (95/59/ЄС) видалення ПХД та ПХТ; (2000/59/ЄС) транспортні засоби, термін експлуатації яких закінчився; (91/689/ЄЕС) директива про небезпечні відходи; (99/61/ЄС) директива про всеохоплююче запобігання забрудненню та його контроль»[16].

Разом з тим, сукупний обсяг нагромаджених небезпечних відходів в Україні становить 5 млрд. т, а для нього видалення необхідна сума у розмірі 600 млн. грн. Слід зазначити, що обсяги небезпечних відходів, утворених в Україні, в 2015 р. порівняно із 1994 р. зменшились із 4,95 млн. т до 587 тис. т і такий процес має поступовий характер (розробники стратегії причинами такої ситуації вважають не заходи з мінімізації утворення відходів, а вплив світової економічної кризи на виробництво та структурна переорієнтація вітчизняної промисловості з сектору важкої на легку). Саме тому актуальним залишається зростання загроз транскордонного переміщення небезпечних відходів на територію України (рис. 4.17).

Аналіз профілю України засвідчує, що основними країнами, на територію яких здійснювався експорт особливо небезпечних та інших відходів, у 2013 р. були Польща, Німеччина, Бельгія, Франція, причому більшість із цих партій підлягала кінцевій утилізації [421].

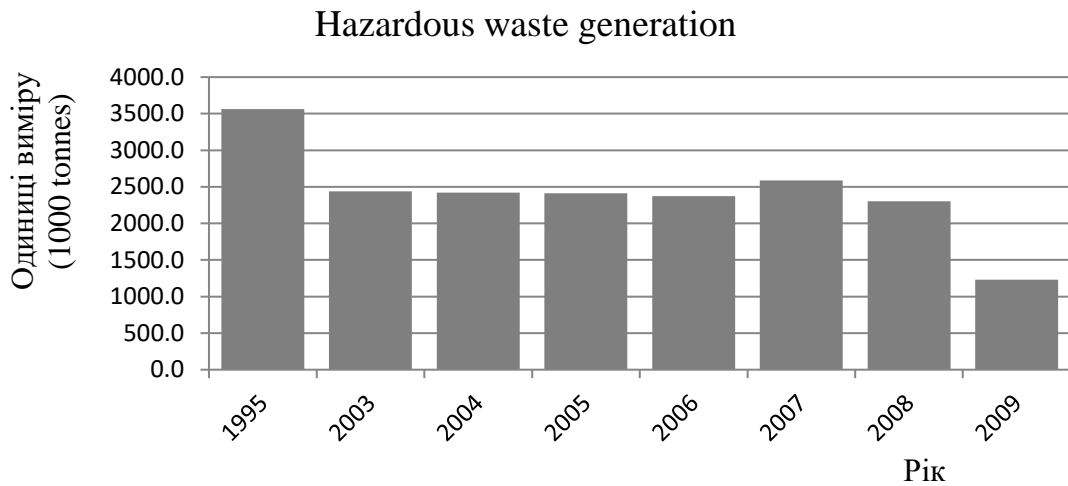

Рис. 4.17. Динаміка виробництва небезпечних відходів в Україні за період 1995–2009 рр.

Джерело: побудовано автором за Hazardous Waste Generation. URL: <https://unstats.un.org/unsd/environment/hazardous.htm>.

Предметом експорту були здебільшого: відходи виробництва, одержання і застосування біоцидів та фітофармацевтичних препаратів, у тому числі з відходами пестицидів і гербіцидів, які не відповідають стандартам, мають прострочений термін придатності чи непридатні для використання за призначенням (A4030); відходи, які складаються або містять хімічні речовини, що не відповідають специфікації або мають прострочений термін придатності та виявляють небезпечні властивості (A4140); відходи, речовини або вироби коду A3180; відходи у вигляді смолистих залишків окрім асфальтових в'язучих), що утворюються під час рафінування, перегонки чи будь-якої піролітичної обробки органічних матеріалів (A3190). Основними відходами, що імпортувалися в Україну відповідно до умов Базельської конвенції, були свинець і сполуки свинцю (Y31), зокрема відпрацьовані батареї свинцевих акумуляторів (A1160), відходи, що містять ртуть (Y29), для яких передбачена операція утилізації R4 – рециркуляція/утилізація металів та їхніх сполук. Країнами-імпортерами були Білорусь, Азербайджан, Молдова, Об'єднані Арабські Емірати.

Переміщення небезпечних відходів через митний кордон України передбачає отримання певних дозвільних документів суб'єктом перевезення. Так, при експорті відходів експортер зобов'язаний звернутися з листом до Міністерства екології та природних ресурсів України не пізніше, ніж за 70 днів до дати вивезення відходів з території країни, з необхідним пакетом документів. У разі імпорту необхідною є письмова згода Міністерства екології та природних ресурсів на ввезення, оскільки діють певні обмеження на такий вид переміщення, зокрема такі відходи не можуть ввозитися з метою зберігання або захоронення, а лише для утилізації (видалення). У разі транзиту вантажу необхідним також є дозвіл Міністерства екології та природних ресурсів України, причому у пункті в'їзду на кордоні контейнер пломбується, а на виїзді перевіряється наявність і цілісність пломби.

Проходження вантажу небезпечних відходів через митний кордон країни можливе лише за умови, що всі сторони – експортер, імпортер та транзитна – дали згоду на переміщення. На митному кордоні проводиться документальна перевірка та огляд транспортного засобу переміщення вантажу і самого вантажу.

При перевірці важливою є обізнаність представників митниць щодо маркування небезпечних відходів з метою з'ясування достовірності поданих у супровідних документах даних. Небезпечні відходи мають знакові позначення, прийняті в усіх країнах, тому при їхньому переміщенні митники можуть оцінювати ступінь ризику таких відходів [342].

Проблема регулювання переміщення небезпечних відходів виходить за межі національних кордонів. Слабкість і нерегульованість законодавства створюють сприятливе середовище для незаконного переміщення небезпечних відходів як із залученням нелегальних бізнес-структур, так і через проникнення легальні схеми операцій, пов'язаних з обігом таких відходів. Це, зокрема, і корупційні схеми отримання дозволів на переміщення небезпечних відходів через кордон, фальсифікація супровідних документів, неправильна кодифікація таких відходів (їхнє переміщення під грифом «безпечні» створює

загрозливу ситуацію при їхньому нелегальному переміщенні та подальшому видаленні). Зазначимо, що непоодинокими є випадки видачі ліцензій для роботи із небезпечними відходами компаніям, які не мають необхідних технологій. У такому разі, якщо вантаж потрапляє з іншої країни для видалення, то є великий ризик, що він не буде якісно видаленим, а може опинитися на звалищах чи бути захороненим.

Слабкою вважаємо інституційну систему контролю за транскордонним переміщенням небезпечних відходів, адже основним органом, уповноваженим вирішувати питання підтвердження переміщення відходів є Міністерство екології та природних ресурсів України, тоді як працівники митниць здійснюють митне оформлення та контроль. Пасивним залишаються і представники бізнесу, що загострює проблему державного регулювання відходів [219].

У 2013 р. в Україні схвалена Концепція Загальнодержавної програми поводження з відходами на 2013–2020 роки, в якій констатовалося погіршення ситуації у сфері поводження з небезпечними відходами [230], проте запропоновані у програмі заходи оминають питання нелегального ввезення небезпечних відходів в Україну та необхідності посилення боротьби з цим явищем.

Основними ризиками для митного простору країн, які виникають при переміщенні небезпечних відходів через їхні кордони, є такі:

– подання недостовірної інформації для декларування (як за якісними, так і кількісними параметрами). Так, практично небезпечні відходи можуть переміщуватися як сировина або безпечні відходи, а відповідно в цьому разі неправильно кодується товар. Важко розмежувати такі відходи від вторинної сировини, оскільки існують відмінності у технологіях її переробки. Через недостатню обізнаність контролюючих органів небезпечні відходи можуть ввозитися для знищення або захоронення на територію країни, що є забороненим. До порушень належить також неправильне подання інформації щодо імпортерів або компаній, куди товар прямує транзитом. При

використанні злочинних нелегальних схем переміщення, як правило, такі компанії є фіктивними;

- відсутність дозвільних документів для переміщення вантажу як небезпечних відходів;

- порушення у маркуванні контейнерів, в яких переміщуються відходи;

- нелегальне переміщення відходів разом із легальним товаром (як правило, це відбувається у великогабаритних і важкодоступних для звичайного огляду контейнерах при великих партіях товарів) та контрафактне переміщення;

- невідповідності класифікаційних підходів небезпечних відходів у різних країнах;

- незаконна зміна митного режиму (наприклад, країна транзиту стає країною імпорту);

- заниження рівня безпеки відходів, що переміщуються через митний кордон (у такому разі неправильно обраний спосіб видалення або технологія може призвести до значних екологічних наслідків);

- використання тіньових схем переміщення великогабаритних предметів, які містять небезпечні відходи, на звалища. Таким прикладом може бути Молдова, під юрисдикцію якої відбуваються перереєстрації морських суден, які згодом стають «мертвими» та осідають як брухт. Така практика характерна для країн ЄС, законодавство якого вимагає очищення від небезпечних відходів суден перед їхньою утилізацією тощо;

Таким чином, нелегальне переміщення небезпечних відходів стає новим видом міжнародного злочинного бізнесу, оскільки економічно розвинені країни при зростанні обсягів таких відходів встановлюють жорсткі екологічні стандарти та вичерпують можливості для їхнього видалення на власних територіях. З огляду на це заходи щодо зменшення ризиків для митного простору країн мають об'єднувати діяльність міжнародних організацій, природоохоронних державних установ, митниць, громадських організацій і забезпечувати синергію правоохоронних, інформаційно-роз'яснювальних,

контрольно-регулюючих дій таких інституцій із відповідною їхньою координацією. Вважаємо, що заходами, які мінімізуватимуть ризик при переміщенні небезпечних відходів, є такі:

- законодавче регулювання питання нелегальної торгівлі небезпечними відходами в загальнодержавних стратегіях та програмних документах;

- посилення контролюючих заходів щодо перевірки законодавчого дотримання правил перевезення експортерами та імпортерами небезпечних відходів і правочинності здійснення ними такої діяльності;

- контроль за безпекою використання відходів у країні призначення;

- створення сучасних митних лабораторій та карантинних складів, де тимчасово зберігатимуться непропущені небезпечні вантажі;

- фінансова підтримка державою якісних та екологічно безпечних проектів видалення відходів;

- формування легального ринку утилізації небезпечних відходів. Наприклад, через дороговартісність повного циклу переробки ртутних ламп компанії, що здійснюють їхнє видалення, є неконкурентоспроможними, а відходи опиняються на стихійних звалищах. Разом з тим, недостатньо організований ринок не дає можливості здійснювати прямі операції постачальникам і покупцям, а залучення посередників значно здорожує вартість видалення відходів;

- узгодження спільних заходів на митному кордоні країн, через пункти пропуску яких проходить вантаж;

- запровадження постійних навчальних семінарів для фахівців, що здійснюють контроль за вантажем на митному кордоні, для підвищення навичок ідентифікації небезпечних відходів, у тому числі в межах ініціативи «Зелена митниця».

За підтримки міжнародних організацій і секретаріатів конвенцій у 2004 р. започаткована ініціатива «Зелена митниця» [400], для протидії нелегальній торгівлі товарами, які становлять загрози для навколишнього середовища: речовини, які руйнують озоновий шар (ОРВ), токсичні хімікати, небезпечні

відходи та ін. «Зелена митниця» стосується і переміщення тварин, що підпадають під дію СІТЕС. В межах ініціативи відбувається тісна співпраця Всесвітньої митної організації, Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), Інтерполу, секретаріату Базельської Конвенції, митниць в частині виявлення екологічних злочинів та їх протидії. Завданнями цієї ініціативи є проведення навчальних семінарів і розробка методичних рекомендацій для підвищення фаховості працівників митних та прикордонних органів при здійсненні контролю транскордонного переміщення товарів, що підпадають під дію багатосторонніх екологічних угод. Активне використання такої ініціативи важливе для України, адже митниці мають відігравати основну роль у протидії нелегальному транскордонному переміщенню небезпечних відходів та предметів.

4.4. Захист об'єктів права інтелектуальної власності в збалансуванні митного простору: національний та глобальний контекст

Розширення співробітництва між країнами і лібералізація умов міжнародної торгівлі, значний науково-технічний прогрес в останні десятиліття, активізація інноваційної діяльності та винахідництва, поява технологій 3D-друку, розвиток інтернет-технологій і віртуальної реальності є важливими детермінантами загострення проблеми порушення прав інтелектуальної власності, оскільки щороку зростає кількість винаходів, реєструються нові товарні знаки, проводиться селекційна робота в тваринництві та рослинництві, здійснюються нові наукові відкриття тощо. Відповідно збільшується кількість випадків їхнього незаконного використання, зокрема плагіат, контрафакт та ін. Країни, використовуючи національні та міжнародні правові інструменти, формують інституційний механізм захисту об'єктів права інтелектуальної власності, чільне місце в

якому належить митній складовій. Переміщення через митний кордон товарів з ознаками порушення прав інтелектуальної власності становить загрозу не тільки для правовласників, а й для митного простору приймаючої країни, оскільки поширеного використання набуває патентний тролінг.

Світовий ринок інтелектуальної власності під впливом процесів глобалізації зазнає трансформацій. Відповідно зростає кількість об'єктів інтелектуальної власності, які проходять реєстрацію [434]. Водночас реєстраційна активність значно відрізняється у географічному вимірі, гіпертрофованою також є структура ринку за видами об'єктів, виникають проблеми при трансфері технологій. Беззаперечними лідерами на ринку залишаються розвинені країни, в яких інноваційний чинник і знання є основою розвитку економіки держави, що фінансово підтримує наукові розробки. Разом з тим, об'єкти інтелектуальної власності залишаються привабливими і для міжнародних злочинних угруповань, оскільки злочини, пов'язані з інтелектуальною власністю, оцінюються щорічно в сумі 461 млрд. дол. США [415]. Захист об'єктів права інтелектуальної власності є одним із пріоритетів для країн і міжнародних організацій. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності у ст. 2 подає перелік прав інтелектуальної власності [296]. Згідно з положеннями Цивільного кодексу України до об'єктів права інтелектуальної власності належать такі: «...літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці» [261] (ст. 420). Таким чином, визначають три групи об'єктів права інтелектуальної власності: об'єкти промислової власності, об'єкти авторського і суміжних прав, нетрадиційні об'єкти (наприклад, сорти рослин, комерційна таємниця).

Юрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності передбачає застосування адміністративного порядку через втручання у процес захисту уповноважених на це державних органів (такими можуть бути, наприклад, митниці). Особливості торгівлі, митного оформлення та контролю товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, визначаються як міжнародними, так і національними законодавчими актами.

Розвиток науково-технічного прогресу наприкінці XVIII ст. став поштовхом до розуміння проблеми добросовісної конкуренції у сфері промислової власності, але угоди між країнами здебільшого мали двосторонній характер. Однією із перших міжнародно-правових угод у сфері регулювання інтелектуальної власності є Паризька конвенція з охорони промислової власності (Paris Convention for the Protection of Industrial Property), ухвалена 11 країнами в 1883 р., на основі визначено поняття «промислова власність», а країни-члени отримали право користуватися патентами однієї з них. Проте вона не стала єдиним уніфікованим документом у захисті прав промислової власності та кількаразово переглядалася [337; 368]. На сьогодні кількість держав, що приєдналися до конвенції, охоплює понад 175, серед яких і Україна (з 1991 р.). У 1891 р. укладена Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків (Madrid Agreement Concerning the International Registration of Mark), відповідно до якої сформовано Мадридську систему міжнародної реєстрації знаків [357].

Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, підписана в 1886 р., є однією із найстаріших угод у захисті авторського права [285] і нині об'єднує понад 175 країн. Ще одна угода про авторське право ухвалена в 1952 р. – Всесвітня конвенція про авторське право (Женевська конвенція). Проте із розширенням функцій СОТ своє першопочаткове глобальне значення вона поступово втратила. У 1958 р. укладена Лісабонська угода про найменування місць походження виробів та їхньої міжнародної реєстрації. Патентування є одним із варіантів захисту винаходу або корисної

моделі, який отримав широке розповсюдження як у розвинених країнах, так і в Україні. Регулювання патентного права здійснюється за Договором про патентну кооперацію (Patent Cooperation Treaty), прийнятим у 1970 р., договірними сторонами якого є понад 150 країн (рис. 4.18) [402], в тому числі Україна (з 1991 р.).

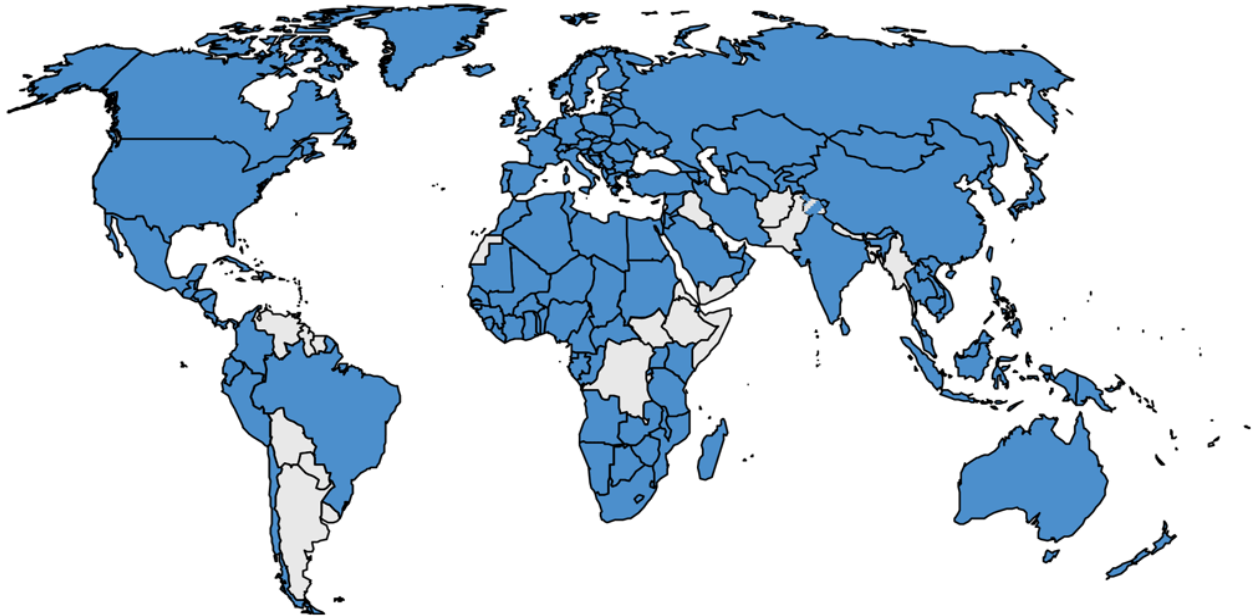

Рис. 4.18. Країни-учасниці РСТ [402]

Основним документом, що на глобальному рівні регулює вищезазначені питання, є Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS) СОТ, зокрема її р. 4 ч. 3 «Спеціальні вимоги щодо заходів на кордоні» [419], який містить норми щодо дій «exofficio» (тобто за власною ініціативою) [148]. Ця угода є новим етапом у розвитку захисту об'єктів права інтелектуальної власності, оскільки виконання взятих зобов'язань обов'язкове для всіх країн-учасниць. Україна, набувши членства у Світовій організації торгівлі у 2008 р., зобов'язалася виконувати її угоди. Разом з тим, як зазначають дослідники, впровадження інструментарію ТРІПС без створення належного національного митного правового поля становить певні ризики та загрози для країни [186].

Митний простір країн функціонує під впливом різновекторних соціально-економічних явищ і процесів, реагує на будь-які трансформації у зовнішньоекономічній сфері. Так, під впливом економічної ситуації в Україні

спостерігається нестабільна динаміка у сфері розвитку інтелектуальної власності, зокрема щодо надходження та розгляду заявок, реєстрації об'єктів інтелектуальної власності тощо [227]. Забезпечити захист об'єктів права інтелектуальної власності власник може як на території, так і за межами країни, якщо вона є учасницею багатосторонніх угод. Законодавче вирішення питань захисту об'єктів права інтелектуальної власності є одним із чинників активізації діяльності іноземних інвесторів у приймаючій країні, оскільки входження останніх на ринок супроводжується залученням нових технологій і розробок.

Основним законодавчим актом, що регулює митне оформлення та митний контроль товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, які переміщуються через митний кордон, є Митний кодекс України (р. XIV «Сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України») [139]. Норми із застосування заходів із призупинення митного оформлення товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, відповідно до Митного кодексу України наведено на рис. 4.19.

Митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності є одним з інструментів запобігання переміщенню через митний кордон України товарів з порушенням прав інтелектуальної власності, виявлених під час митного оформлення та митного контролю. Наказом Міністерства фінансів України затверджено Порядок реєстрації у митному реєстрі об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону [179], який визначає порядок подання документів для внесення об'єкта в реєстр, перелік документів, необхідних для подання, умови виключення з реєстру. Реєстрація об'єктів можлива на термін 6 місяців та 1 рік, після закінчення яких передбачено процедуру продовження. Органи Державної фіскальної служби України (ДФС) мають право у разі виявлення ознак порушення призупинити митне оформлення. Митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності за

станом на 25. 09. 2017 р. охоплював 3535 об'єктів, серед яких переважно знаки для товарів та послуг і промислові зразки [194].

<p>Норми застосування заходів з призупинення митного оформлення товарів, що містять об'єкти ПІВ (ст. 397)</p>	
<p>Заходи, пов'язані з призупиненням митного оформлення, застосовуються органами ДФС щодо товарів, які ввозяться на митну територію України для вільного обігу або вивозяться для вільного обігу за межі митної території України, за винятком:</p>	
	<p>1) особистих речей громадян;</p>
	<p>2) товарів, які містять об'єкти права інтелектуальної власності, що охороняються відповідно до закону, та які переміщуються через митний кордон України для власного використання громадянами і не призначені для виробничої чи іншої підприємницької діяльності, сумарна вартість та/або вага яких не перевищує 1000 євро;</p>
	<p>3) припасів.</p>
<p>Якщо орган ДФС на підставі даних митного реєстру об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону, виявляє ознаки порушення прав інтелектуальної власності щодо товарів, пред'явлених до митного контролю та митного оформлення, їхнє митне оформлення призупиняється, а товари підлягають розміщенню на складі цього органу (ст. 399).</p>	
<p>Термін призупинення митного оформлення товарів у зв'язку з виявленням ознак порушення ПІВ визначено 10+10 робочих днів, що відповідає вимогам Угоди з торговельних аспектів прав інтелектуальної власності і стандартам ЄС. У разі призупинення митного оформлення швидкопсувних товарів термін призупинення становить три робочі дні і не може бути продовжений.</p>	

Рис. 4.19. Норми із застосування заходів із призупинення митного оформлення товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності [139]

Разом з тим, вважаємо, що митний реєстр потребує певних новацій: він містить недостатньої інформації для ідентифікації контрафактних товарів на митницях, наслідком чого є безпідставне затримання оригінальних товарів, що ускладнює процес митного контролю та зменшує його ефективність; зважаючи на розвиток інформаційних технологій і програмних продуктів необхідне оновлення програмно-інформаційного комплексу, зокрема інтерфейсу, розширення пошукових функцій, доступу до інформації тощо.

Основні ризики, які виникають для митного простору України щодо порушення права інтелектуальної власності, пов'язані із проблемами на законодавчому та організаційно-адміністративному рівнях. Законодавчі ризики пов'язані з існуючими прогалинами у вітчизняному законодавстві, відсутністю необхідної єдиної термінологічної бази, неоднозначністю трактування положень законодавчих актів, які обмежують, наприклад, посадових осіб митниць у виконанні службових обов'язків. Виникнення законодавчих ризиків залежить від того, наскільки стабільною є законодавчо-правова база та досконала система її виконання в країні.

У світовій практиці набуло поширення таке явище як, «патентний тролінг» [281; 381], тоді як в Україні ця проблема загострилася зараз, що характеризується зловживанням патентним правом. В Україні відсутній комплексний механізм запобігання патентному тролінгу як одному з видів зловживання правами. Щодо недобросовісних правовласників можливе запровадження системи внесення застави або еквівалентної гарантії для відшкодування витрат, яких зазнає митний орган у разі призупинення митного оформлення. У вітчизняному законодавстві відсутня така практика, тоді як Регламент Європейського парламенту та Ради ЄС №608/2013 регулює захист прав інтелектуальної власності, що здійснюється митними органами, передбачає санкції для правовласників, які порушують законодавство, можливим є припинення митним органом процедури митного оформлення, відкликання рішення про надання національного втручання та ін.[380]. Європейське законодавство найбільш відповідає світовим стандартам щодо захисту об'єктів права інтелектуальної власності. Відповідно цей орієнтир для нашої країни є пріоритетним за укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. У 2016 р. у Верховній Раді України зареєстрований Проект Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України» [221], мета якого – забезпечення відповідності положень Митного кодексу України європейському законодавству.

Зокрема, у проекті запропоновано: розширити перелік об'єктів права інтелектуальної власності, захист яких здійснюватиметься під час переміщення товарів через митний кордон України; подати тлумачення термінів «контрафактні» та «піратські» товари, тощо відповідно до європейського законодавства; розширити перелік митних режимів, при поміщенні у які до товарів застосовуються заходи захисту прав інтелектуальної власності; виключити з переліку об'єктів права інтелектуальної власності, щодо яких застосовується захист, товари «паралельного імпорту та ті, до яких застосовується митний режим «транзит»; сприяти протидії переміщенню контрафактних товарів у міжнародних поштових відправленнях або міжнародних експрес-відправленнях; тощо [221]. Проте окреслені законодавчі ініціативи перебувають у стані доопрацювання.

Однією із проблем для митного простору України є також відсутність законодавчо визначених митних режимів, за яких застосовуються заходи захисту об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема врахування особливості поміщення товарів у режим реекспорту. У ст. 397 Митного кодексу України визначено, що заходи, пов'язані із призупиненням митного оформлення, застосовуються митницями щодо товарів, які «...ввозяться на митну територію України для вільного обігу або вивозяться для вільного обігу за межі митної території України».

Потребує більш ґрунтовного доопрацювання термінологічний апарат, зокрема необхідні додаткові роз'яснення щодо трактування термінів «піратські товари», «паралельний імпорт» та особливостей його застосування у митній практиці, оскільки значні зусилля органів ДФС спрямовані на протидію переміщенню товарів, що є об'єктами паралельної торгівлі. Водночас паралельний імпорт в умовах глобальної інтеграції є неминучим явищем, оскільки розширюється доступ споживачів до товарів через цінові відмінності, проте такі товари мають мати такі самі якісні характеристики, хоча в цьому разі наявна загроза виникнення недобросовісної конкуренції [127]. Потребує

приведення у відповідність до Регламенту ЄС № 608 також визначення терміна «контрафактні товари».

Для зменшення організаційних ризиків слід модернізувати спрощену процедуру знищення товарів, митне оформлення яких призупинене через підозру у порушенні прав інтелектуальної власності, що зменшить навантаження як на органи ДФС, так і на власника товару. Крім того, для налагодження комунікування між сторонами – органами ДФС та правовласником – необхідне створення системи оперативного обміну інформацією. Відповідних змін потребує і розпорядження виявленими контрафактними товарами, оскільки Митним кодексом України не передбачено їхнє знищення, тоді як міжнародні угоди пропонують саме цей варіант розпорядження таким товаром.

Недостатнім для призупинення порушення прав інтелектуальної власності при переміщенні товарів через митний кордон є відповідальність за таке порушення. Санкція у розмірі 17000 грн. не є стримуючим чинником для імпорту контрафактної продукції у великих обсягах.

Слід зазначити, що методи підробки та піратства товарів щороку змінюються, з'являються нові технології порушення прав інтелектуальної власності. Відповідно посадові особи, які здійснюють митний огляд і митний контроль, мають бути фахово підготовлені. З цією метою впроваджено практику, яка успішно реалізується і в Україні, проведення навчальних семінарів та тренінгів.

Актуальним питанням залишається захист прав інтелектуальної власності при переміщенні товарів через митний кордон країн. Так, наприклад, у 2013 р. на торгівлю контрафактними товарами припадало 2,5% від обсягу світової торгівлі (1,9% від обсягу імпорту); 5% від загального обсягу імпорту товарів в ЄС – це контрафактна продукція; серед найбільш розповсюджених випадків виявлених контрафактних товарів – взуття, одяг, вироби із шкіри (табл. 4.13); у сфері міжнародної торгівлі інформаційно-комунікаційними

технологіями контрафактні товари в 2013 р. становили 6,5% (рис. 4.20), а у вартісному вимірі – близько 143 млрд. дол. США.

Лідером у виробництві таких товарів є Китай, а найчастіше підробляють товари американських компаній. Проблема митного регулювання переміщення контрафактних товарів полягає в тому, що більша частина з них надходить через міжнародні поштові та експрес-відправлення (62% від загальної кількості виявлених фактів переміщення), що ускладнює можливості контролю.

Таблиця 4.13

Динаміка вилучень контрафактних товарів (за ГС)

Код ГС	2011	2012	2013
Машини та механічні прилади (84)	2423		
Оптичні, медичні та інші інструменти Оптичні, медичні та інші інструменти(90)	3013	4960	5722
Фармацевтичні препарати (30)	3557	3789	2444
Парфумерні та косметичні засоби (33)	3898	5837	4857
Годинники (91)	7267	10214	6927
Іграшки (95)	7661	5560	3499
Одяг жіночий (62)	7770	9772	5601
Сувенірні вироби (42)	15898	18257	17960
Одяг трикотажний, в'язаний (61)	16402	21076	17995
Електричні машини та устаткування (85)	22513	20476	15907
Взуття (64)	34938	26967	27119
Головні убори (65)		2719	
Ювелірні вироби (71)			2415

Джерело: побудовано автором за [415].

Оцінюючи стан відкритості національних економік торговельних партнерів у міжнародній торгівлі та системи захисту прав інтелектуальної власності, Офіс торговельного представника США (USTR) у 2017 р. опублікував щорічний Звіт-301, де перше місце за пріоритетністю спостереження щодо контрафактних товарів посідає Китай.

Україна, незважаючи на певні позитивні зрушення в політиці протидії переміщенню контрафактних товарів, продовжує залишатися в пріоритеті

спостереження через такі причини: використання неліцензованого програмного забезпечення в системі державних органів; непрозора та несправедлива система захисту прав правовласників; недієздатна система боротьби з онлайн-порушенням авторських прав та ін. [404].

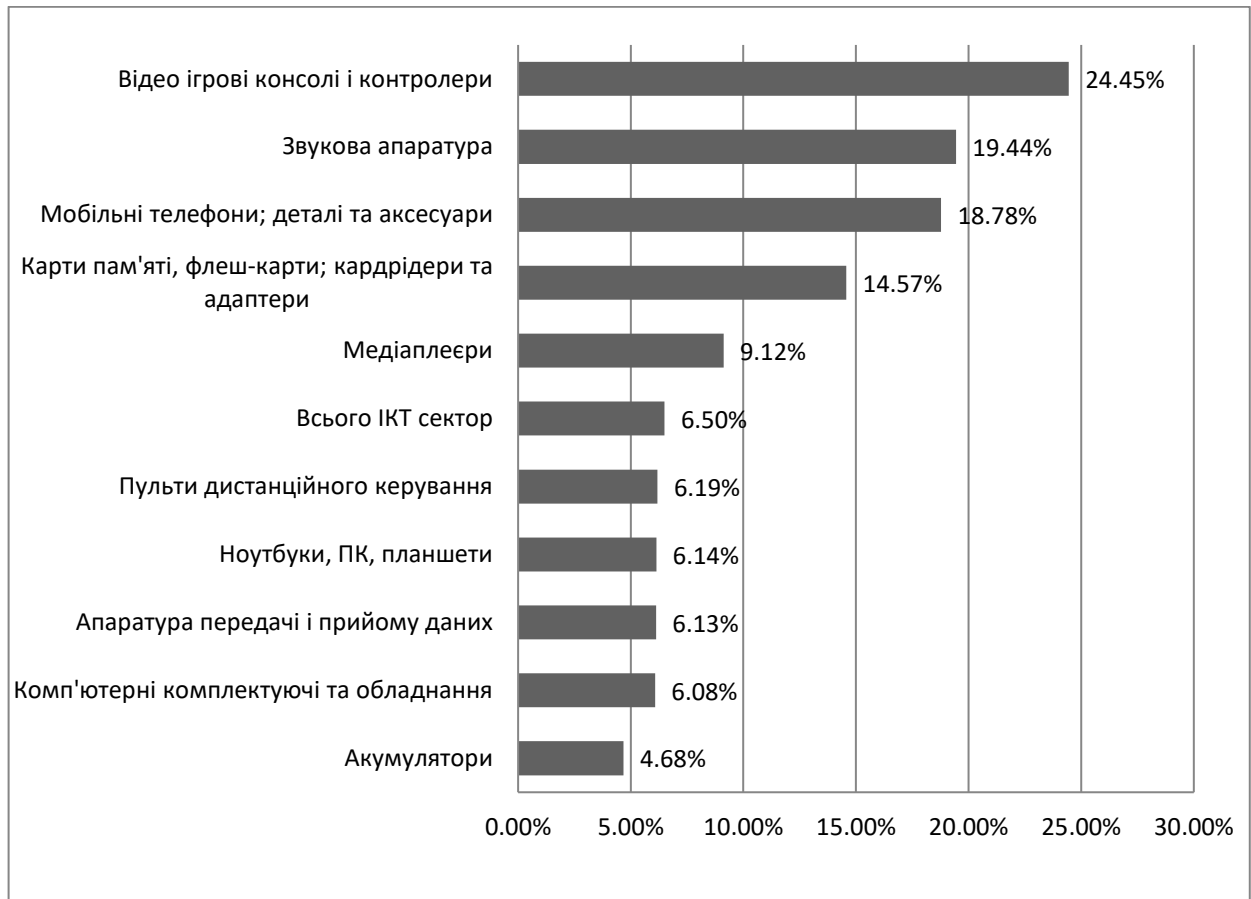

Рис. 4.20. Частка контрафактних ІКТ у 2013 р. (% від загального обсягу імпорту кожного виду товару)

Джерело: побудовано автором за [415].

Проблема переміщення контрафактних товарів залишається актуальною і для митного простору Європейського Союзу, незважаючи на розроблені законодавчі ініціативи. Разом з тим, потрібно відмітити високоякісний підхід та професіоналізм працівників митних підрозділів при проведенні митного контролю. За даними Європейської Комісії у 2017 р. митницями було зареєстровано 60 тис. справ про затримання партій товарів, які підозрювалися у порушенні прав інтелектуальної власності відповідно до принципів

Регламенту №608/2013. Структура затриманих товарів була наступною: 24% - продовольчі товари, 11% - іграшки, 9% - сигарети, 7% - одяг, 9% - інші товари. Основною країною, з якої надходять такі товари, залишається Китай, хоча для алкогольних напоїв – це Молдова, для одягу – Туреччина, для лікарських препаратів – Індія.

Глобальне економічне зростання неможливе без розвитку національних економік на інноваційній основі, тому охорона та захист об'єктів права інтелектуальної власності зберігають свою актуальність, особливо при переміщенні товарів через митний кордон країни. Як свідчать результати дослідження, національна система захисту прав інтелектуальної власності у процесі митного контролю та оформлення потребує подальшої адаптації відповідно до норм митного законодавства ЄС. Основними чинниками переміщення через митний кордон товарів із порушенням прав інтелектуальної власності є законодавчі прогалини, невідпрацьований механізм здійснення митного контролю та відповідальності за порушення, недостатній рівень підготовки посадових осіб митниць, корупційна складова, економічні чинники. Відповідно зменшення ризиків для митного простору та запобігання їй протидія переміщенню через митний кордон товарів із порушенням прав інтелектуальної власності сприятимуть як підприємницькій активності, так й інвестиційній привабливості України, формуванню іміджу країни із добросовісним конкурентним середовищем.

Висновки до розділу 4

1.Розбалансованість зовнішньоторговельної політики України з початку здобуття незалежності зумовили переважання ролі фіскальної функції митної політики над регулюючою, що призвело до посилення контрабанди і ухилення від сплати митних платежів. Основні фіскальні ризики митного простору України пов'язані із досягненням хронічного дисбалансу фіскальної і регулюючої функції внаслідок необґрунтованої зміни інструментів митної політики. На основі цього, виокремлено ряд фіскальних ризиків митного простору України: зменшення митних надходжень, втрата експортним митом

функції регулятора, незлагодженість процедур митного контролю, велика корупційна складова у діяльності митниць тощо. Особливої уваги у структурі фіскальних ризиків заслуговує проблема класифікації товарів та достовірність декларування країни походження товарів. Від правильності класифікації товарів залежить митна ставка.

2. Актуальність проблем порушення митних правил та контрабанді, не зважаючи на консолідовані зусилля міжнародних організацій і країн, нині залишається високою. Ефективність протидії порушенню митних правил та контрабанді визначає ступінь інтенсивності і легкості інтеграції країни у глобальне економічне середовище. Забезпечення прозорості зовнішньоекономічних відносин і якісного митного контролю є детермінантою зменшення ризиковості митного простору України. Виокремлено ряд напрямків протидії порушенню митних правил та контрабанді: вдосконалення системи аналізу ризиків та впровадження відповідних профілів ризику, створення сучасних митних лабораторій, проведення роз'яснювальної роботи та навчання працівників митних та прикордонних служб, відслідковування злочинних угруповань, задіяних в ланцюгах постачання контрафактних товарів тощо.

3. Зумовлене лібералізацію і науково-технічним прогресом зростання обсягів міжнародної торгівлі є вагомим деструктивним фактором погіршення стану екології за рахунок зростання обсягів відходів. Екологізація митного простору України уповільнена відсутністю інституційного контролю за дотриманням екологічних стандартів і вагомою корупційною складовою зовнішньоекономічної діяльності. Важливою позитивною тенденцією в контексті екологізації митного простору України є зміна за останнє десятиліття підходу до функціональних завдань митниць. У світовій практиці, як і в Україні, спостерігається тяжіння до функцій митниць до забезпечення якісного митного контролю аніж виконання планових фінансових показників. Програма «Глобальний щит», яка реалізовується і в Україні, дає змогу

здійснювати ефективний митний контроль, а відтак зменшити переміщення вибухонебезпечних і хімічних товарів через митний кордон.

4. Проблема порушення прав інтелектуальної власності нині набуває актуальної за інтенсивного розвитку інформаційних технологій. Основним регулятором відносин у сфері прав інтелектуальної власності у глобальному контексті є Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS), тоді як у національному контексті нормативною базою є Митний кодекс України. Основними передумовами виникнення порушень прав інтелектуальної власності України є законодавчі прогалини, корупційна складова, дефіцит кваліфікованості митних органів, тоді як серед ризиків глобального митного простору виокремлюють недостатній захист прав інтелектуальної власності при переміщенні товарів через митний кордон країн і «патентний тролінг».

Основні результати розділу опубліковані у працях: [21; 31; 32; 33; 44; 46; 50; 51; 103; 107; 424; 425; 427].

РОЗДІЛ 5

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЗМЕНШЕННЯ РИЗИКОВОСТІ ТА ЗБАЛАНСУВАННЯ МИТНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

5.1. Шляхи узгодження глобального сталого розвитку та збалансування національного митного простору

Глобальний митний простір є полем діяльності різних за цілями та інтересами учасників міжнародних економічних відносин, зокрема, держав, регіональних об'єднань, транснаціональних компаній, а також і міжнародних злочинних угруповань, які ведуть боротьбу за досягнення своїх інтересів, збалансувати які, поки що, у глобальному вимірі не вдається. Через суперництво між країнами формуються полюси розвитку, а світ природно стає багатополосним, поділяючись на ядро, центр, периферію за світ-системним підходом І. Валлерстайна [19]. Окрім того, розвиненість одних країн відбувається за рахунок нерозвиненості інших, і така експлуатація потенціалу країн характерна для всієї світової історії, про що свідчать дослідження [329]. Тим більше, у ХХІ ст. проявилися нові особливості функціонування глобального економічного простору, зокрема, зросла залежність країн «першого світу» від природних і людських ресурсів «країн третього світу», посилилася роль ТНК як глобального посередника [4], що є підтвердженням того, що кожна історична система переживає своє життя, а простір не є незмінним у часі [19].

Країни світу по різному формують свою політику захисту зовнішньоторговельних інтересів та національних пріоритетів розвитку, тому за ступенем залучення до процесів інтеграції та глобалізації митний простір країн може бути або закритим (прикладом такого закритого митного простору можна вважати Північну Корею), або відкритим (повністю, або помірно відкритим як у випадку з Білоруссю). Науковці пропонують розглядати

активність країн в митному просторі у різних аспектах (торговому, регулюючому (інституційний та логістичний), фіскальному), враховуючи рівні реалізації митної доктрини (глобальний, регіональний, національний), ступінь інтеграції (низький, середній, високий), фази активності (піднесення, спаду, відновлення) [105].

Сучасні глобальні трансформації зумовили зміни у теоретичних підходах до розуміння сутності розвитку, його показників та практичної реалізації моделі сталого (збалансованого) розвитку. Процеси глобальної інтеграції країн, поряд із економічними питаннями, актуалізували й соціальні та економічні. Однак, співіснування країн із різним рівнем економічного розвитку неминує призводить до втрати частини ними національних інтересів, деформації економічного та митного просторів, поглиблення нестабільності та поширення дисбалансів. Невирішеною залишається проблема забезпечення сталого (збалансованого) розвитку як на глобальному, так і національному рівнях, адже це розвиток, який спрямований на об'єднання спільних зусиль для забезпечення майбутнього [335].

Глобальний сталий розвиток є гармонійним та збалансованим за своєю суттю, однак на практиці досягти його надзвичайно важко, незважаючи на зусилля міжнародних організацій та економічно розвинених країн світу. Проблеми екологічного та соціального розвитку вже давно стали глобальними, тому потребують особливих підходів до вирішення та ініціативності кожної країни. Кінець 60-х-початок 70-х рр. XX ст. актуалізував питання екології та економічного розвитку у глобальному вимірі, адже загострилися проблеми забруднення навколишнього середовища, обмеженості природних ресурсів, надмірне споживання ресурсів, перенаселення та ін. Все це прогнозувало глобальну катастрофу для людства. Теорія В. І. Вернадського про ноосферу сприяла тому, що екологічна складова органічно вмонтувалася в концепцію глобального розвитку, трансформували його з часом в сталий розвиток. У 1970 р. модель сталого розвитку було запропонована Дж. Форрестером. Його

імітаційна модель «Світ-1» складалася з сорока нелінійних рівнянь, які описували взаємозалежність вибраних змінних, а згодом трансформувалася в модель «Світ-2». Модель «Світ-3» була продовжена професором Д. Медоузом і у 1972 р. була остаточно готова. Згодом результати дослідження були опубліковані в формі доповіді Римському клубу, під назвою «Межі зростання». Ще одну модель Римського клубу «Людство на роздоріжжі». Було запропоновано М. Месаровичем і Е. Пестелем, запропонували теорію «органічного зростання» – узгодженого розвитку різних частин глобальної системи, коли одна підсистема не може змінюватися на шкоду іншій, і прогрес в одній з них можливий лише за умови прогресивних процесів в інших. Теорія «органічного зростання» визначається взаємозв'язком економічних, екологічних та соціальних кризових ситуацій, що пізніше знайшло своє відображення у триєдиному підході до глобального сталого розвитку. Теорія «органічного зростання» стала однією з основ триєдиного підходу сталого розвитку.

У 1992 р. в Ріо-де-Жеєйро Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку була прийнята Декларація з навколишнього середовища і розвитку, яка задекларувала принципи для становлення нового, справедливого глобального партнерства. Через 20 років на Конференції ООН «Ріо+20» було піднято два основних питання: Інституційна основа для стійкого розвитку та Зелена економіка в контексті стійкого розвитку та викорінення бідності. «Порядок денний на XXI століття», що базується на доповіді Комісії Брундтланд, став зразком для національних програм переходу до сталого розвитку.

Жодна з країн світу не може сьогодні залишатися екологічно байдужою та зберігати нейтралітет. За умови лібералізації торгівлі та спрощення митних процедур кожна з них опиняється в зоні потенційного ризику, бо, як ми уже зазначали, наприклад, неконтрольовані поступлення екологічно небезпечних речовин на митну територію країни – це виклик для її митного простору. Не можна вважати безпечним простір, в якому зведено до мінімуму ставки мита,

але не забезпечується санітарний або ветеринарний контроль. Не може бути дієвим простір, якщо при здійсненні митних процедур посадова особа, що проводить митний контроль, не може вирізнити об'єкт СИТЕС. Незаконне переміщення відходів – це також ризик: соціальний, екологічний, економічний. Зростання незаконної торгівлі озоноруйнуючими речовинами із порушенням Монреальського протоколу із підробним маркуванням товарів – це виклик не лише для національного митного простору, а й глобального рівня. Тобто, вважаємо, що митний простір повинен мати таку інституційну та функціональну будову, що в комплексі забезпечувати дотримання принципів сталого розвитку.

Митний простір та його характеристики на усіх рівнях є одними із детермінант такого збалансованого та сталого розвитку. Слід врахувати, що глобальний митний простір має амбівалентний вплив на національні економіки.

Сформулюємо гіпотезу про існування впливу основних характеристик митного простору на показники, які відображають соціальну, екологічну та економічну площини збалансованого розвитку. В першу множину змінних – множину X – увійшли показники, які характеризують глобальний митний простір:

- 1 - чисті бартерні умови торгівлі (2000 = 100);
- 2 - імпорт товарів та послуг (% ВВП);
- 3 - мито та інші імпортні податки (% податкових надходжень);
- 4 - індекс ефективності логістики;
- 5 - час імпорту, проходження кордону (години);
- 6 - час експорту, проходження кордону (години)%
- 7 - ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока);
- 8 - безмитний, режим найбільшого сприяння, %;
- 9 - неадвалорне мито, зв'язаний тариф, %;
- 10 - неадвалорне мито, режим найбільшого сприяння, %;
- 11 - мито >15%, зв'язаний тариф, %;

- 12 - мито >15%, режим найбільшого сприяння, %;
- 13 - мито >3 * середнього арифметичного зв'язного тарифу, %;
- 14 - мито >3 * середнього арифметичного режиму найбільшого сприяння, %;
- 15 - пільгові умови, які ще не були введені в дію у 2016 р., %;
- 16 - кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф;
- 17 - кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння;
- 18 - коефіцієнт варіації, зв'язаний тариф;
- 19 - коефіцієнт варіації, режим найбільшого сприяння;
- 20 - кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння.

Серед індикаторів збалансованого розвитку виокремимо ті, які були обрані для аналізу і сформували множину змінних Y :

- 1 - індекс людського розвитку (HDI);
- 2 - ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США;
- 3 - рівень терористичної активності (глобальний індекс тероризму (Global Terrorism Index));
- 4 - індекс сприйняття корупції (The Corruption Perceptions Index);
- 5 - індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (The Global Enabling Trade Index);
- 6 - індекс екологічної ефективності (The Environmental Performance Index);
- 7 - індекс соціального прогресу (The Social Progress Index);
- 8 - індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index);
- 9 - індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom);
- 10 - глобальний індекс миру (Global Peace Index).

Визначимо структуру зв'язків та залежності між змінними обох множин за допомогою інструментарію канонічного кореляційного аналізу,

використовуючи пакет STATISTICA, з огляду на те, що митний простір є нестабільним, тому ускладнюється процес встановлення зв'язків між самими характеристиками. У світовій практиці метод канонічних кореляцій отримав своє застосування у різних сферах та уже давно використовується у наукових дослідженнях [274; 340; 362; 372; 432].

Вихідні дані в канонічному аналізі подаються у вигляді таблиці, де x_1, x_2, \dots, x_n – незалежні змінні (факторні ознаки); y_1, y_2, \dots, y_m – залежні змінні (результуючі ознаки). Метою канонічного аналізу є виявлення кореляційних зв'язків між факторними та результуючими змінними, тобто пошук таких лінійних комбінацій між двома новими канонічними змінними U і V , щоби кореляція між ними була максимальною. Рівня нових канонічних змінних має вигляд:

$$U = a_1X_1 + a_2X_2 + \dots + a_nX_n; \quad (5.1)$$

$$V = b_1Y_1 + b_2Y_2 + \dots + b_mY_m. \quad (5.2)$$

Першопочатково для аналізу було обрано 174 країни, проте кінцеву вибірку сформувало $N=98$ країн (табл. 1). В процесі опрацювання даних було з'ясовано, що глобальні індекси та показники сталого розвитку для країн, що розвиваються, та найменш розвинених не розраховуються. За допомогою інструментарію канонічного кореляційного аналізу, використовуючи пакет STATISTICA, визначено структуру зв'язків та залежності між змінними обох множин.

Отримані результати канонічного аналізу (табл. 5.1) виявилися адекватними, бо канонічне значення R (першого канонічного кореня, який відображає кореляцію між зваженими сумами змінних множин X та Y) є великим (0,89735) і високо значимим ($p < 0,0001$). Для кожної множини є така ж кількість канонічних змінних, як і вхідних змінних. У нашому випадку є об'єктивна потреба проведення канонічного аналізу, адже побудовані кореляційні матриці для змінних обох множин не дали змоги встановити чіткі зв'язки між змінними всередині обох множин.

В результаті аналізу встановлено відсоток індикаторів стану глобального митного простору, що детермінують варіації індикаторів сталого (збалансованого) розвитку; розраховано канонічні корені, канонічні ваги індикаторів глобального митного простору та сталого (збалансованого) розвитку.

Таблиця 5.1

Результати канонічного кореляційного аналізу залежності митного простору і сталого розвитку

N=98	Canonical Analysis Summary	
	Left Set	Right Set
	Canonical R: , 89735	
	Chi ² (200) = 444,55 p = 0, 0000	
No. of variables	20	10
Variance extracted	61,5842 %	100,000%
Total redundancy	32,6775%	60,9344%
Variables: 1	Чисті бартерні умови торгівлі	ІЛР
2	Імпорт товарів та послуг (%ВВП)	ВВП на одну особу за ПКС, дол. США
3	Мито та інші імпорتنі податки (% под. надходжень)	Рівень терористичної активності
4	Індекс ефективності логістики	Індекс сприйняття корупції
5	Час імпорту, проходження кордону (год.)	Індекс залучення країн у міжнар. торгівлю
6	Час експорту, проходження кордону (год.)	Індекс екологічної ефективності
7	Ефективність процесу розмитнення	Індекс соціального прогресу
8	Безмитний, режим найбільшого сприяння, у %	Індекс глобальної конкурентоспроможності
9	Неадвалорне мито, зв'язаний тариф, у %	Індекс економічної свободи
10	Неадвалорне мито, РНС, у %	Глобальний індекс миру
11	Мито > 15%, зв'язаний тариф, у %	
12	Мито >15%, РНС, у %	
13	Мито >3* середнього арифм. Зв'язаного тарифу, у %	
14	Мито >3* середнього арифм. РНС, у %	
15	Пільгові умови, які ще не були введені у 2016 р., у %	
16	Кількість індивідуальних митних ставок, зв'яз. Тариф	
17	Кількість індивідуальних митних ставок, РНС	
18	Коефіцієнт варіації, зв'язаний тариф	
19	Коефіцієнт варіації, РНС	
20	Кількість тарифних ставок РНС	

Джерело: розраховано автором за допомогою пакета STATISTICA 10.0

Про залежність між двома множинами підтверджують і розраховані загальна частка дисперсії і загальна втрата. Для змінних множини X загальна втрата становить 32,6775% (такий відсоток варіації змінних митного простору пояснюється змінами показників сталого та збалансованого розвитку, а для множини Y – 60,9344% (20 змінних множини X на 60,93% пояснюють зміни в множині Y). Загальна частка дисперсії змінних множини X становить 61,5842%, множини Y – 100%.

Таблиця 5.2

Характеристичні корені

Root	Eigenvalues									
Root	Root 1	Root 2	Root 3	Root 4	Root 5	Root 6	Root 7	Root 8	Root 9	Root 10
Value	0,805240	0,684724	0,486463	0,427290	0,379699	0,297511	0,247794	0,119538	0,113054	0,074826

Джерело: розраховано автором за допомогою пакета STATISTICA 10.0.

Графічне зображення власних даних подано на рис. 5.1.

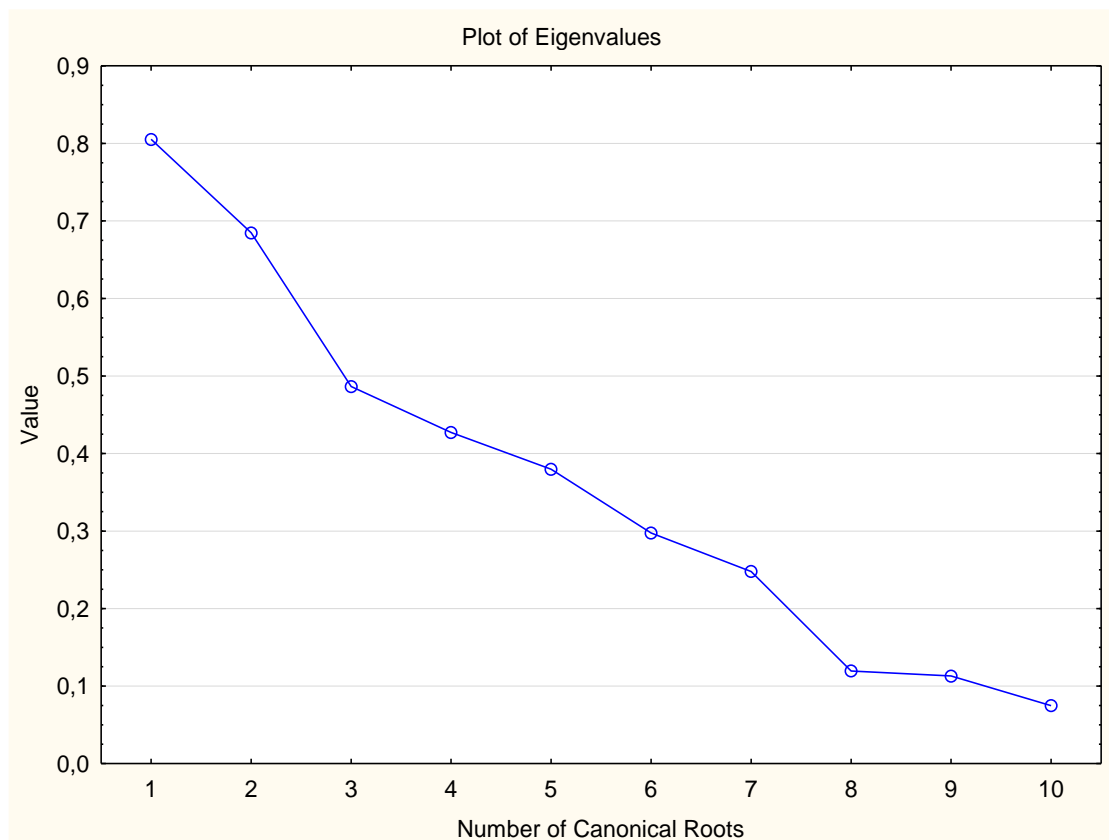

Рис. 5.1. Графік власних значень

Джерело: побудовано автором за допомогою пакета STATISTICA 10.0.

У моделі найменше можливе число коренів дорівнює найменшій кількості змінних в обох множинах. У нашому випадку – це 10. Важливим етапом є перевірка значущості канонічних кореляцій, в процесі якої програма по чергово оцінює значущість коренів, видаляючи попередній. Статистика χ -квадрат (Chisquaretests) навіть при невеликих обсягах вибірки дозволяє виявити канонічні кореляції. Так, отримано 10 характеристичних (табл. 5.2) та 10 канонічних коренів (табл. 5.3). У нашому випадку найбільшу значущість має перший корінь (χ -квадрат=444,5482; $p < 0,0001$), а канонічне значення $R=0,897352$.

Таблиця 5.3

Оцінка статистичної значущості канонічних кореляцій

Root Removed	Chi-Square Tests with Successive Root Removed					
	Canonical R	Canonical R-sqr.	Cgi-sqr.	df	p	Lambda Prime
0	0,897352	0,805240	444,5482	200	0,000000	0,004277
1	0,827480	0,684724	311,2151	171	0,000000	0,021959
2	0,697469	0,486463	217,1392	144	0,000082	0,069649
3	0,653674	0,427290	162,8248	119	0,004829	0,135627
4	0,616197	0,379699	117,3987	96	0,068492	0,236815
5	0,545446	0,297511	78,4784	75	0,369393	0,381775
6	0,497789	0,247794	49,6986	56	0,710673	0,543460
7	0,345743	0,119538	26,4919	39	0,936488	0,722489
8	0,336235	0,113054	16,1162	24	0,883782	0,820579
9	0,273544	0,074826	6,3386	11	0,849828	0,925174

Джерело: розраховано автором за допомогою пакета STATISTICA 10.0.

Графічне зображення канонічних кореляцій подано на рис. 5.2. Наступний етап стосується перевірки кореляції першого канонічного кореня із змінними множин X і U через визначення їхньої факторної структури.

Проаналізуємо структурні коефіцієнти в лівій множині. З табл. 5.4 помітно, що з 20 змінних множини X 10 корелюють з першим канонічним коренем, тобто мають значне навантаження на нього.

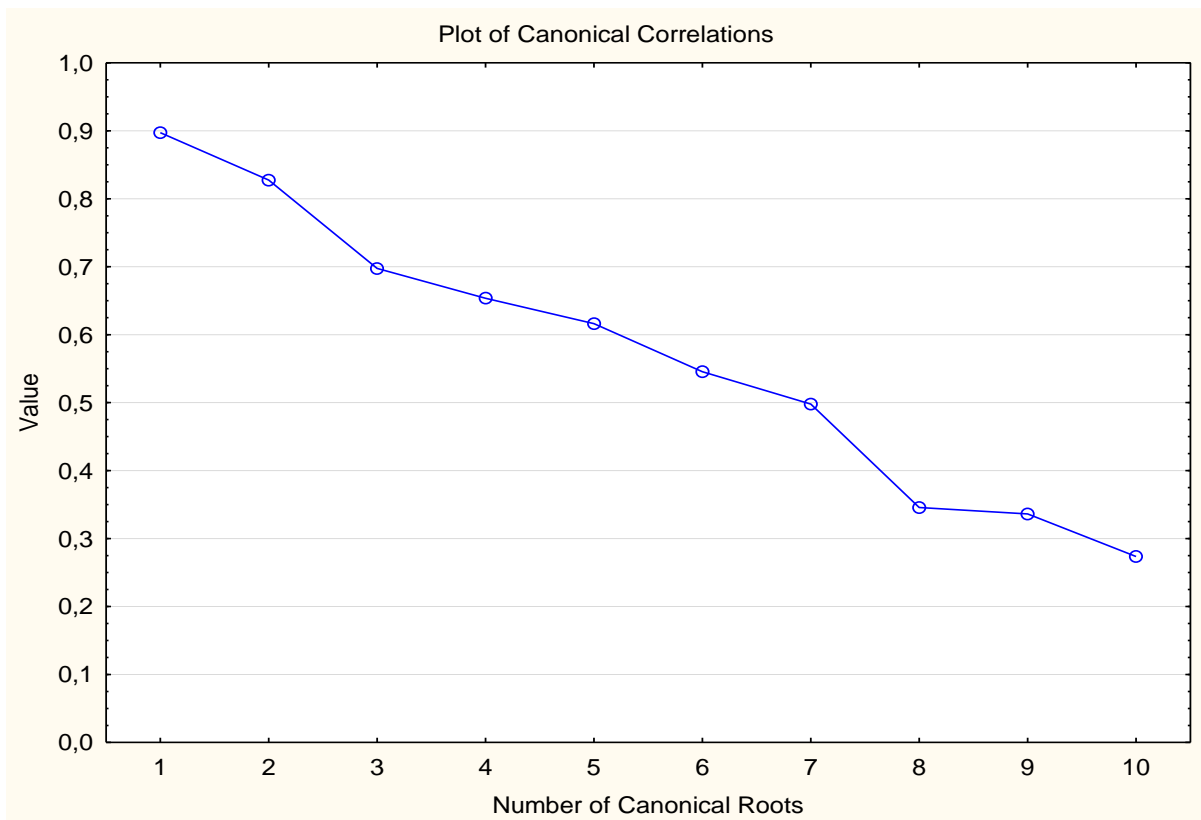

Рис. 5.2. Графік канонічних кореляцій

Джерело: побудовано автором за допомогою пакета STATISTICA 10.0.

Тісний зв'язок є з такими змінними: неадвалорне мито, зв'язаний тариф, %; кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф; кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння; середній зв'язок з – наступними: імпорту, проходження кордону (години); час експорту, проходження кордону (години)%; мито >15%, режим найбільшого сприяння, %; мито >3 * середнього арифметичного зв'язного тарифу, %; мито >3 * середнього арифметичного режиму найбільшого сприяння, %; коефіцієнт варіації, режим найбільшого сприяння; кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння.

Щодо правої множини, то найбільше навантаження на перший канонічний корінь мають 7 змінних (табл. 5.5): індекс людського розвитку; ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США; індекс сприйняття корупції; індекс залучення країн у міжнародну торгівлю; індекс екологічної ефективності; індекс соціального прогресу; індекс глобальної конкурентоспроможності.

Таблиця 5.4

Факторна структура лівої множини (множини X)

Root Variable	Factor Structure, left set		
	Root 1	Root 2	Root 3
Чисті бартерні умови торгівлі	-0,076167	-0,019435	-0,304932
Імпорт товарів та послуг (%ВВП)	0,087883	0,383995	-0,287508
Мито та інші імпорتنі податки (% под. надходжень)	-0,016848	0,219997	0,181722
Індекс ефективності логістики	-0,106327	0,118739	-0,119042
Час імпорту, проходження кордону (год.)	-0,607252	-0,406659	0,144996
Час експорту, проходження кордону (год.)	-0,635549	-0,393813	0,095065
Ефективність процесу розмитнення	-0,107956	0,123080	-0,121570
Безмитний, режим найбільшого сприяння, у %	0,225458	0,092618	-0,019574
Неадвалорне мито, зв'язаний тариф, у %	-0,708766	0,055926	-0,229487
Неадвалорне мито, режим найбільшого сприяння, у %	-0,400056	-0,010045	0,136845
Мито > 15%, зв'язаний тариф, у %	-0,387540	-0,239892	0,139522
Мито >15%, режим найбільшого сприяння, у %	-0,602225	0,114348	0,182434
Мито >3* середнього арифм. Зв'язаного тарифу, у %	-0,600790	0,225441	0,196453
Мито >3* середнього арифм. РНС, у %	-0,657668	0,287198	0,015687
Пільгові умови, які ще не були введені у 2016 р., у %	-0,067391	0,421803	0,422655
Кількість індивідуальних митних ставок, зв'яз. тариф	0,749929	0,240568	0,287653
Кількість індивідуальних митних ставок, РНС	0,721224	0,347976	0,303215
Коефіцієнт варіації, зв'язаний тариф	0,673200	0,134107	0,044361
Коефіцієнт варіації, РНС	0,398936	0,031500	0,109919
Кількість тарифних ставок РНС	0,564657	-0,370910	0,048979

Джерело: розраховано автором за допомогою пакета STATISTICA 10.0.

Таблиця 5.5

Факторна структура правої множини (множини У)

Root Variable	Factor Structure, right set	
	Root 1	Root 2
ІЛР	0,920447	0,007432
ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США	0,743164	0,208457
Рівень терористичної активності	-0,117864	-0,442463
Індекс сприйняття корупції	0,676567	0,458954
Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю	0,847085	0,418918
Індекс екологічної ефективності	0,896309	0,006174
Індекс соціального прогресу	0,864605	0,229713
Індекс конкурентоспроможності глобальної	0,836657	0,030461
Індекс економічної свободи	0,570014	0,366788
Глобальний індекс миру	-0,407824	-0,626864

Джерело: розраховано автором за допомогою пакета STATISTICA 10.0.

Щодо лівої множини, то перший канонічний корінь витягує в середньому 24,2% дисперсії зі змінних глобального митного простору. Задаючи значення змінних в множині У, можна пояснити біля 19,52% дисперсії в змінних множини Х.

Таблиця 5.6

Частки витягнутої дисперсії для лівої множин

Root Factor	Variance Extracted (Proportions), left set	
	Variance extracted	Reddncy.
Root 1	0,242365	0,195162
Root 2	0,063755	0,043655
Root 3	0,040041	0,019478
Root 4	0,058681	0,025074
Root 5	0,027646	0,010497
Root 6	0,034425	0,010242
Root 7	0,047888	0,011866
Root 8	0,040625	0,004856
Root 9	0,037245	0,004211
Root 10	0,023172	0,001734

Джерело: розраховано автором за допомогою пакета STATISTICA 10.0.

Перший канонічний корінь пояснює 53,3% дисперсії в змінних множини U . За допомогою першого канонічного кореня, задаючи значення змінних в лівій множині, можна пояснити 42,9% дисперсії змінних в правій множині (табл. 5.6; 5.7).

Таблиця 5.7

Частки витягнутої дисперсії для правої множин

Root Variable	Variance Extracted (Proportions), right set	
	Variance extractd	Reddncy
Root 1	0,533085	0,429261
Root 2	0,120664	0,082621
Root 3	0,039860	0,019391
Root 4	0,040195	0,017175
Root 5	0,045964	0,017452
Root 6	0,057180	0,017112
Root 7	0,068696	0,017022
Root 8	0,034120	0,004079
Root 9	0,021529	0,002434
Root 10	0,038708	0,002896

Джерело: розраховано автором за допомогою пакета STATISTICA 10.0.

Використаємо канонічні ваги лівої (табл. 5.8) та правої (табл. 5.9) множин для розрахунку канонічних змінних. Збільшення канонічної вага показника призводить до збільшення його внеску у значення канонічної змінної. Тому, канонічних ваг дозволяє з'ясувати як і змінні в кожній множині впливають на зважену суму (канонічну змінну).

У результаті отримано рівняння нових канонічних змінних обох множин:

$$\begin{aligned}
 U = & 0,2627x_1 - 0,0589x_2 - 0,063x_3 + 10,308x_4 - 0,1385x_5 - 0,2362x_6 - 10,2364x_7 \\
 & + 0,1082x_8 - 0,0563x_9 + 0,0761x_{10} + 0,0441x_{11} + 0,0066x_{12} - 0,0175x_{13} - 0,3363x_{14} \\
 & - 0,0697x_{15} + 0,2788x_{16} + 0,0348x_{17} + 0,3982x_{18} - 0,2094x_{19} \\
 & + 0,1952x_{20};
 \end{aligned}
 \tag{5.3}$$

$$\begin{aligned}
 Y = & 0,602381y_1 + 0,063731y_2 - 0,086494y_3 - 0,215029y_4 + 0,770486y_5 + 0,505166y_6 - \\
 & 0,591592y_7 + 0,086498y_8 - 0,106508y_9 + 0,176923y_{10}.
 \end{aligned}
 \tag{5.4}$$

Таблиця 5.8

Таблиця канонічних ваг індикаторів глобального митного простору

Variable	Canonical Weights, left set		
	Root 1	Root 2	Root 3
Чисті бартерні умови торгівлі	0,2627	0,0966	-0,3140
Імпорт товарів та послуг (% ВВП)	-0,0589	0,2785	-0,3032
Мито та інші імпорتنі податки (% под. надходжень)	-0,0063	0,1983	-0,0259
Індекс ефективності логістики	10,3008	-12,9632	40,5483
Час імпорту, проходження кордону (год.)	-0,1385	-0,4250	-0,0079
Час експорту, проходження кордону (год.)	-0,2362	-0,2422	0,3956
Ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока)	-10,2634	13,0029	-40,6981
Безмитний, РНС, у %	0,1082	0,1638	-0,1431
Неадвалорне мито, зв'язаний тариф, у %	-0,0563	0,4365	-0,4041
Неадвалорне мито, РНС, у %	0,0761	0,0578	0,0444
Мито >15%, зв'язаний тариф, у %	0,0441	-0,2026	0,1375
Мито >15%, РНС, у %	0,0066	0,0935	0,1664
Мито >3 * середнього арифметичного зв'язного тарифу, у %	-0,0175	0,2267	0,1013
Мито >3 * середнього арифметичного РНС, у %	-0,3363	0,1489	0,1594
Пільгові умови, які ще не були введені в дію у 2016 р., у %	-0,0697	0,3255	0,4316
Кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф	0,2788	-0,0901	0,0864
Кількість індивідуальних митних ставок, РНС	0,0348	0,4151	0,8123
Коефіцієнт варіації, зв'язаний тариф	0,3982	-0,1627	-0,8826
Коефіцієнт варіації, РНС	-0,2094	0,3271	0,7614
Кількість тарифних ставок РНС	0,1952	-0,2190	-0,1445

Джерело: розраховано автором за допомогою пакета STATISTICA 10.0.

Для підтвердження проведеного аналізу побудуємо діаграму розсіювання канонічних змінних (рис. 5.3), яка підтвердила відсутність значних викидів та U або S-подібних обрисів навколо лінії регресії. Такий стан

є задовільним, адже наявність різких викидів впливає на розрахунок канонічних кореляцій. Разом з тим, оцінка діаграми дозволяє виявити кластери, які формуються в межах вибірки.

Таблиця 5.9

Таблиця канонічних ваг індикаторів глобального сталого розвитку

Змінні	Canonical Weights, Right set		
	Root 1	Root 2	Root 3
ІЛР	0,602381	-0,51076	-0,757511
ВВП на одну особу за ПКС, дол. США	0,063731	0,51805	0,0045202
Рівень терористичної активності	-0,086494	-0,11065	0,910251
Індекс сприйняття корупції	-0,215029	0,50323	0,129085
Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю	0,770486	1,29436	-0,214245
Індекс екологічної ефективності	0,505166	-0,34439	0,120287
Індекс соціального прогресу	-0,591592	0,13691	1,970121
Індекс глобальної конкурентоспроможності	0,086498	-1,44828	-0,939665
Індекс економічної свободи	-0,106508	-0,06135	-0,491976
Глобальний індекс миру	0,176923	-0,17700	-0,295495

Джерело: розраховано автором за допомогою пакета STATISTICA 10.0.

У нашому випадку яскраво сформованих кластерів нема, проте помітне певне скупчення групи країн, ближче до верхнього кінця графіку. Оцінка позиціонування країн на графіку дозволила встановити, що цю групу країн сформували розвинені країни, здебільшого члени Європейського Союзу, в тому числі, Франція, Польща, Естонія, Нідерланди, Чехія, Бельгія, Греція, та інші, серед яких Об'єднані Арабські Емірати, Південна Корея, Японія. Зазначене свідчить, що ці країни володіють відмінними від інших характеристиками, що цілком вірно, бо вони є близькими як за соціально-економічним розвитком, так і за митними характеристиками.

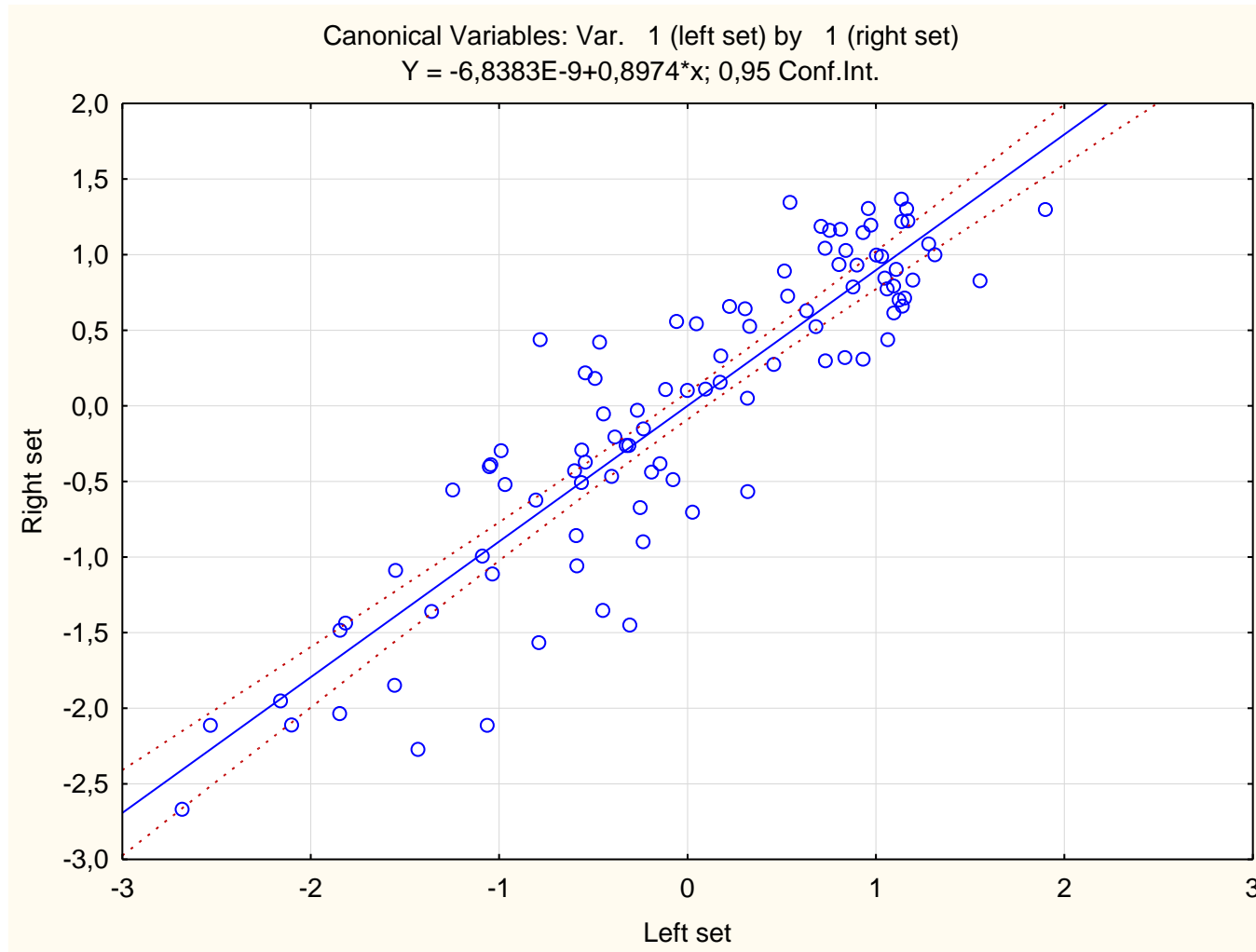

Рис. 5.3. Діаграма розсіювання канонічних змінних

Джерело: побудовано автором за допомогою пакета STATISTICA 10.0.

Проведений аналіз підтвердив існування взаємозв'язку між основними показниками глобального сталого розвитку та індикаторами стану глобального митного простору та дозволив виявити ті характеристики митного простору, зміна яких є найбільш відчутною для забезпечення сталого розвитку.

Враховуючи запропоновані методологічні підходи до оцінювання ризиковості митного простору (підрозділ 2.1), розрахуємо вплив характеристик митного простору на залучення країн у міжнародну торгівлю та економічне зростання. Початково вибірку склало 174 країни, з яких для аналізу було обрано 104. Характеристиками митного простору з масиву даних, який використовувався для канонічного аналізу, обрано наступні: x_1 –індекс ефективності логістики; x_2 –час імпорту, проходження кордону (год.); x_3 –час експорту, проходження кордону (год.); x_4 –ефективність процесу розмитнення; x_5 –рівень терористичної активності; x_6 –індекс сприйняття корупції; x_7 –розвиток транспортної інфраструктури; x_8 –індекс глобальної конкурентоспроможності; x_9 –індекс економічної свободи; x_{10} –зв'язане охоплення, %; x_{11} –середнє арифметичне, зв'язний тариф, %; x_{12} –середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння, %; x_{13} –безмитний, зв'язний тариф, %; x_{14} –безмитний, режим найбільшого сприяння, %; x_{15} –кількість індивідуальних митних ставок, зв'язний тариф; x_{16} –кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння; x_{17} –кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння. Результатуючими показниками ми обрали залучення країн у міжнародну торгівлю та економічне зростання.

Використовуючи модуль Multivariate Adaptive Regression Splines (Mar Splines) в STATISTICA виявлено базові функції, силу впливу факторів, ідентифіковано фактори, які забезпечують збалансованість митного простору (додаток К). Використаний метод є непараметричною процедурою, базується на використаних даних без припущень, дозволяє виявити функціональні залежності між предикторними змінними й залежними та включає два етапи –

«вперед» і «назад». За результатами розрахунків визначено рівняння мультифакторної регресії:

$$\begin{aligned} \text{Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю} = & 4,32 - 0,01 * \max(0; 56,0 - x_6) - 0,38 * \max(0; 4,22 - x_8) - 0,0033 * \max(0; x_3 - 75,0) - 0,04 * \max(0; x_{12} - 11,0) + \\ & 1,79 * \max(0; x_{10} - 99,9) + 0,004 * \max(0; 99,9 - x_{10}) + 0,003 * \max(0; x_{14} - 15,0) - \\ & 0,00008 * \max(0; 8643,0 - x_{17}) + 0,66 * \max(0; x_1 - 2,98) + 0,01 * \max(0; x_9 - 55,6); \end{aligned} \quad (5.5)$$

$$\begin{aligned} \text{ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США} = & 9016,23 + 17427,28 * \max(0; x_8 - 3,79) + 670,0 * \max(0; x_5 - 2,45) + 3720,77 * \max(0; \\ & 2,45 - x_5) + 25,7 * \max(0; 335,0 - x_{15}) - 14885,0 * \max(0; 3,6 - x_1) + 2218,9 * \max(0; \\ & 11,0 - x_{12}) + 760,81 * \max(0; x_{14} - 50,7) + 47981,1 * \max(0; x_8 - 4,74) - 1443,41 \\ & * \max(0; x_6 - 71,0) - 13344,58 * \max(0; x_7 - 4,50362889649018e+000) - 476,8 * \max(0; \\ & x_{14} - 15,0). \end{aligned} \quad (5.6)$$

За результатами аналізу встановлено 10 базових функцій залучення країн у міжнародну торгівлю та 11 для економічного зростання. Для залучення країн у міжнародну торгівлю базовими функціями є: ефективність логістики, час проходження кордону при експорті, рівень корупції, індекс глобальної конкурентоспроможності, індекс економічної свободи, % зв'язаного охоплення тарифів, середньоарифметична ставка РНС, % безмитного режиму найбільшого сприяння, кількість тарифних ставок РНС.

У процесі аналізу встановлено наступні базові функції для економічного зростання: рівень терористичної активності, рівень корупції, розвиток транспортної інфраструктури, індекс глобальної конкурентоспроможності, середньоарифметична ставка РНС, % безмитного режиму найбільшого сприяння, кількість індивідуальних митних ставок зв'язаного тарифу. Разом з тим, побудовані сплайнові поверхні підтвердили значну асиметрію країн за рівнем ВВП на одну особу.

Україна у даній вибірці позиціонує себе як країна із відкритою економікою, проте за окремими показниками суттєво відстає від позицій економічно розвинених країн світу. Вона на сьогодні залишається країною із

невисоким рівнем екологічної ефективності за індексом EPI (Environmental Performance Index), який дозволяє провести комплексне оцінювання високо пріоритетних напрямів забезпечення екологічної безпеки країни та збереження навколишнього середовища. За даним Індексом-2018 наша країна посіла 109 місце серед 180 країн світу із значенням 52,87. В результаті оцінювання впливу залучення України у міжнародну торгівлю на екологічність її митного простору не виявлено такої залежності (рис. 5.4), однак це можна пояснити двома причинами: наявність інших, латентних, чинників, вплив та структура індексу екологічної ефективності (він не відображає таких загроз екологізації митного простору як: переміщення відходів, ядерна та радіаційна безпека, утилізація відходів в країні з інших джерел утворення, тощо).

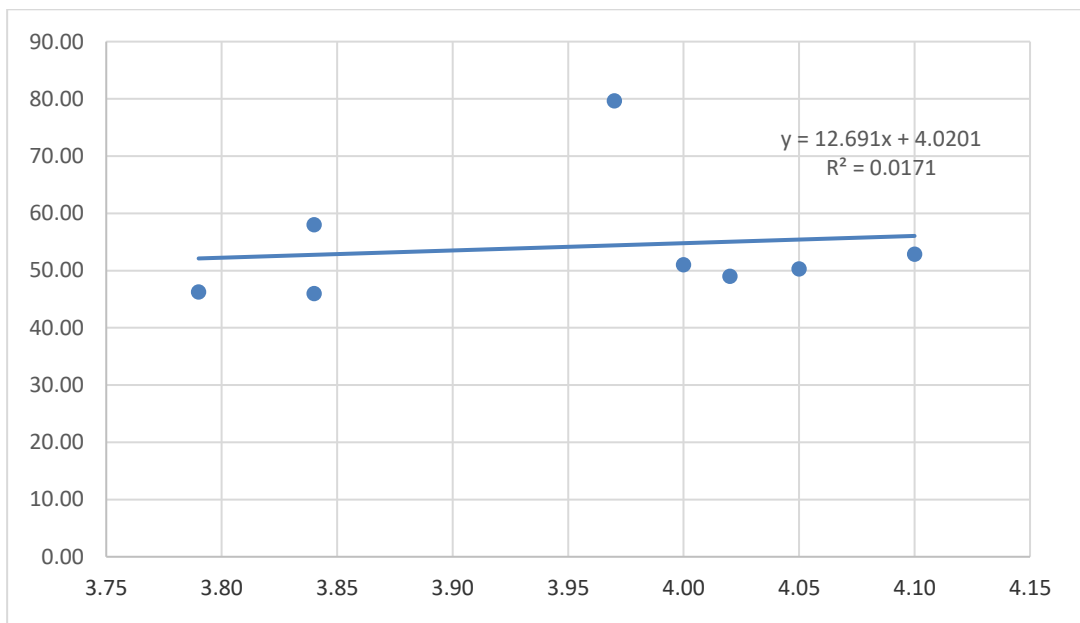

Рис. 5.4. Залежність екологічної ефективності в Україні від ступеня її залучення в міжнародну торгівлю

Джерело: побудовано автором.

Таким чином, результати аналізу підтверджують незбалансованість митного простору України, а відтак і його ризиковість, адже щоб одночасно збільшити інтегрованість у глобальний простір та забезпечити рівень економічного зростання країнам доведеться використовувати різні механізми та важелі.

5.2. Просторові та функціональні асиметрії митного простору України: шляхи збалансування

Просторова асиметрія митного простору характеризує диференціацію територій за місцем розташування митниць за обраними характеристиками, якщо мова йде про національний рівень митного простору. Просторова асиметрія митного простору сформувалася внаслідок тривалої спеціалізації регіонів та надання їм статусу центрального й периферійного. На сьогодні просторова асиметрія в Україні залишається одним із чинників, що перешкоджає збалансованості простору за двома напрямками – за рівнем економічного добробуту та торгівельною інтеграцією у глобальний простір. Просторова асиметрія у критичних проявах є детермінантою розбалансування митного простору країни, адже зміщує вектори розвитку з територій, які характеризуються низьким рівнем ділової, зовнішньоторговельної та інвестиційної активності, на центри ділової активності, через які проходять фінансові потоки.

Проаналізуємо стан просторової асиметрії митного простору в Україні, взявши до уваги показники, які характеризують як економічний розвиток його регіонів, так і зовнішньоторговельний та митну складову:

- кількість підприємств, що здійснювали імпорту товарів;
- обсяг імпорту товарів, млн. дол. США;
- кількість підприємств, що здійснювали експорт товарів;
- обсяг експорту товарів, млн. дол. США;
- кількість митних складів;
- кількість складів тимчасового зберігання;
- кількість оформлених митних декларацій, тис. шт.;
- чисельність працівників митниць;
- чисельність працівників митниць, які підвищили кваліфікацію;
- кількість митних постів;
- справи про порушення митних правил, млн. грн.;

– обсяги ввізного мита, млн. грн.; обсяги прямих іноземних інвестицій, млн. дол. США.

У вибірку для дослідження взято області України, які збігаються із зонами діяльності митниць. У розрахунках не враховано показники діяльності «Енергетичної митниці».

Для оцінювання просторової асиметрії використані такі статистичні показники. Розмах варіації відображає ступінь регіональної асиметрії крайніх значень варіаційного ряду:

$$R = x_{\max} - x_{\min}.$$

Середнє лінійне відхилення характеризує розсіювання чинника між регіонами:

$$\bar{d} = \frac{|x_i - \bar{x}|}{n}.$$

Коефіцієнт осциляції характеризує відносне коливання крайніх значень довкола середнього:

$$K_o = \frac{x_{\max} - x_{\min}}{\bar{x}} \cdot 100\%.$$

Коефіцієнт варіації, з допомогою якого можна оцінити типовість середнього значення, визначають за формулою:

$$K_{VAR} = \frac{\sigma(x)}{\bar{x}} \cdot 100\%.$$

Чим менше значення цього коефіцієнта, тим більш типовим є середнє значення.

З допомогою цих показників можна оцінити ступінь диференціації між досліджуваними показниками.

Коефіцієнт просторової асиметрії A_S становить:

$$A_S = \frac{\sum (x_i - \bar{x})^3}{\sigma^3(x) \cdot n}.$$

Цей коефіцієнт дає змогу найбільш точно оцінити зміни територіальної диференціації. Результати розрахунку коефіцієнтів для валового регіонального

продукту підтверджують таку диференціацію. При цьому варто зауважити, що в 18 регіонах показник ВРП на особу нижче від середнього (рис. 5.5). До регіонів, в яких значення ВРП є вищим від середнього, належать: Одеська, Харківська, Запорізька, Київська, Дніпропетровська, Полтавська області та м. Київ.

Безумовно, динаміка та обсяги пасажиро- та товаропотоків відрізняться за регіонами, що пояснюється навантаженням на митниці. Аналізуючи результати розподілу регіонів за кількістю заповнених митних декларацій спостерігаємо значну асиметрію, причому 17 областей характеризуються значенням показника, нижчого від середнього. 8 регіонів України мають значення вище середнього: Волинська, Харківська, Дніпропетровська, Закарпатська, Одеська, Львівська, Київська області та м. Київ.

Таблиця 5.10

Статистичні характеристики просторової асиметрії регіонів за валовим регіональним продуктом на одну особу

Статистичний показник	Значення
x_{max}	191736 (м. Київ)
x_{min}	14251 (Луганська обл.)
\bar{x}	50155,96 грн.
R	177485 грн.
\bar{d}	19075,14
K_O	353,87%
K_{VAR}	66,95%
A_s	3,3329

Джерело: побудовано автором.

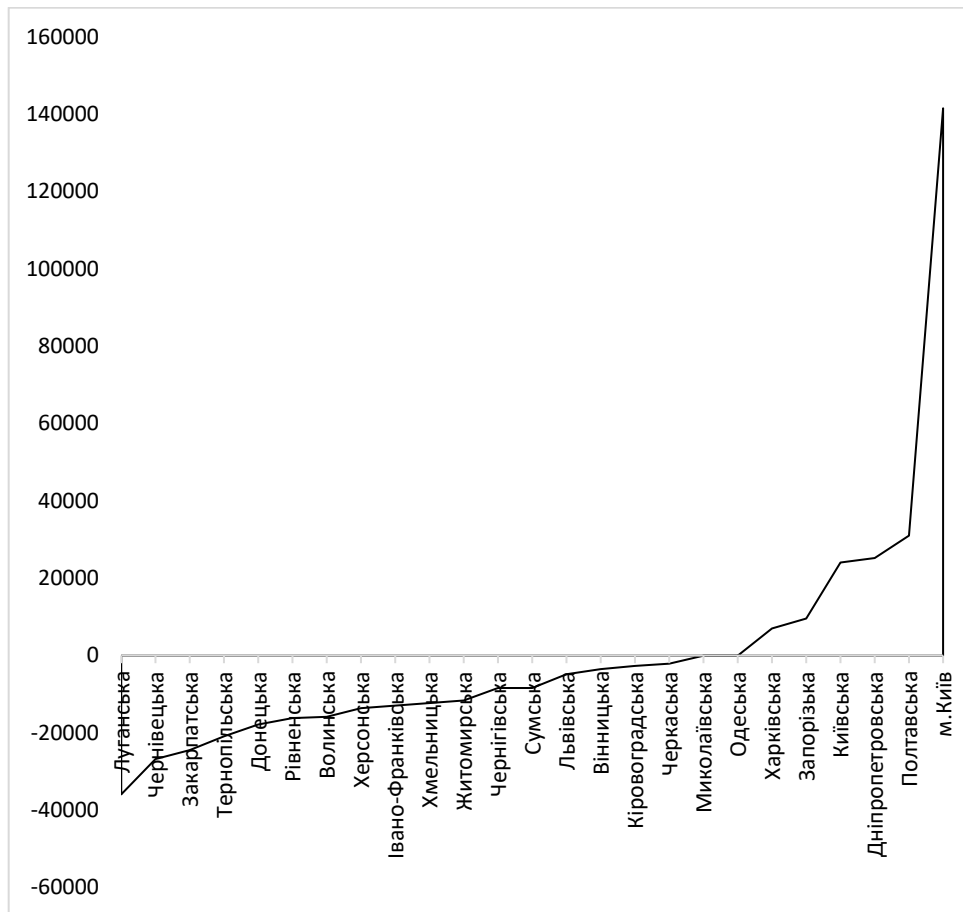

Рис. 5.5. Розподіл регіонів за відхиленнями обсягу ВРП на особу від середнього значення

Джерело: побудовано автором.

Практично всі показники засвідчують суттєву просторову диференціацію (табл. 5.11). Якщо значення $A_s > 0$, розподіл імовірностей є асиметричним і має правобічний «скіс». Отже, найбільш імовірними будуть сприятливі відхилення випадкової величини від математичного сподівання.

Як міру ризику також можна використовувати допоміжну величину $IA_s(x)$:

$$IA_s(x) = \begin{cases} \frac{1}{A_s + 1}, & \text{якщо } A_s(x) > 0 \\ 1 - A_s(x), & \text{якщо } A_s(x) < 0 \end{cases}$$

Оцінка $IA_s(x)$ має негативний інгредієнт, тому перевагу слід надавати тому варіанту рішення, за яким вона є мінімальною.

Таблиця 5.11

Результати компаративного аналізу показників митного простору України

	x_{min}	x_{max}	\bar{x}	R	\bar{d}	K_o	K_{VAR}	A_s
Кількість підприємств, що здійснювали імпорту товарів	106	9353	995,76	9247	954,76	928,64%	183,87%	4,28
Обсяг імпорту товарів, млн. дол. США	95,8	16137	1470,552	16041,2	1234,67	1090,83%	215,41%	4,48
Кількість підприємств, що здійснювали експорт товарів	97,0	3700	622,84	3603	404,72	578,48%	113,32%	3,73
Обсяг експорту товарів, млн. дол. США	119,3	8568,8	1450,54	8449,5	1191,64	582,51%	133,36%	2,75
Кількість митних складів	0,0	65	11,56	65	5,9328	562,28%	125,09%	2,65
Кількість складів тимчасового зберігання	2,0	30	14,2	28	106,388	197,18%	62,53%	0,50
Кількість оформлених митних декларацій, тис. шт.	13,3	436,4	120,516	423,1	642,0504	351,07%	94,51%	1,53
Чисельність працівників митниць	67,0	10311	748,44	10244	670,88	1368,71%	268,29%	4,87
Чисельність працівників митниць, які підвищили кваліфікацію	15,0	425	77,56	410	71,48	528,62%	115,06%	2,85
Кількість митних постів	2,0	14,0	6,08	12	2,5	197,37%	51,34%	0,74
Справи про порушення митних правил, млн. грн.	0,119	677,131	77,60	677,01	81,19	872,48%	189,13%	3,44
Сума ввізного мита, млн. грн.	50,102	4572,8	786,32	4522,66	771,01	575,17%	151,46%	2,57
Обсяги прямих іноземних інвестицій, млн. дол. США	48,5	21471,8	1506,23	21423,30	1775,53	1422,31%	280,97%	4,74

Джерело: побудовано автором.

Для відносного вираження ризику з урахуванням асиметрії використовується коефіцієнт варіації асиметрії:

$$CVIA_s(x) = \frac{IA_s(x)}{M(x)} \cdot 100\% .$$

Використання коефіцієнта асиметрії можливе й для аналізу економічних показників із негативним інгредієнтом. При цьому більш ефективним рішенням будуть відповідати менші значення коефіцієнта асиметрії, тому серед альтернативних рішень оптимальним буде те, за яким коефіцієнт асиметрії мінімальний, а коефіцієнт $IA_s(x)$ і коефіцієнт варіації асиметрії – максимальні.

Таблиця 5.12

Коефіцієнти асиметрії показників митного простору України

	$IA_s(x)$	$CVIA_s(x)$	A_s
Кількість підприємств, що здійснювали імпорту товарів	0,189	0,019%	4,28
Обсяг імпорту товарів, млн. дол. США	0,182	0,012%	4,48
Кількість підприємств, що здійснювала експорт товарів	0,211	0,034%	3,73
Обсяг експорту товарів, млн. дол. США	0,267	0,018%	2,75
Кількість митних складів	0,274	2,370%	2,65
<i>Кількість складів тимчасового зберігання</i>	0,667	4,695%	0,5
Кількість оформлених митних декларацій, тис. шт.	0,395	0,328%	1,53
Чисельність працівників митниць	0,170	0,023%	4,87
Чисельність працівників митниць, які підвищили кваліфікацію	0,260	0,335%	2,85
<i>Кількість митних постів</i>	0,575	9,453%	0,74
Справи про порушення митних правил, млн. грн.	0,225	0,290%	3,44
Ввізне мито, млн. грн	0,280	0,036%	2,57
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	0,174	0,012%	4,74

Джерело: побудовано автором.

У процесі дослідженні з'ясовано, що тільки два показники перебувають у нормі (виокремлені курсивом) – кількість складів тимчасового зберігання та кількість митних постів. В інших випадках присутня значна асиметрія (табл. 5.12).

Проведений поглиблений аналіз дав змогу визначити ті регіони України, які характеризуються найменшим і найбільшим значеннями досліджуваних показників митного простору (табл. 5.13). У нашому випадку найбільш активними у митному просторі є м. Київ та Київська міська митниця, Київська область і Київська митниця, на які припадає найбільший зовнішньоторговельний обіг.

Таблиця 5.13

Розподіл екстремальних значень показників за регіонами

	<i>Мінімальне значення</i>	<i>Максимальне значення</i>
Кількість підприємств, що здійснювали імпорту товарів	Чернівецька	м. Київ
Обсяг імпорту товарів, млн. дол. США	Луганська	м. Київ
Кількість під-в, що здійснювала експорт товарів	Чернівецька	м. Київ
Обсяг експорту товарів, млн. дол. США	Луганська	м. Київ
Кількість митних складів	Чернівецька	Київська
Кількість складів тимчасового зберігання	Чернівецька	Київська
Кількість оформлених митних декларацій, тис. шт.	Луганська	м. Київ
Чисельність працівників митниць	Тернопільська	Одеська
Чисельність працівників митниць, які підвищили кваліфікацію	Хмельницька	Одеська
Кількість митних постів	Тернопільська, Кіровоградська	Львівська
Справи про порушення митних правил, млн. грн.	Донецька	Київська
Ввізне мито, млн. грн.	Кіровоградська	Київська
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США.	Тернопільська	Київ

Джерело: побудовано автором.

Виявимо стохастичні зв'язки між показниками митного простору України, застосувавши метод кореляційного аналізу і розрахувавши коефіцієнт кореляції, який визначає наявність лінійного зв'язку. У нашому разі (табл. 5.14) між показниками здебільшого відсутній щільний зв'язок, що є ще одним підтвердженням просторово асиметрії митного простору України. Кількість оформлених митних декларацій тісно корелюється з кількістю підприємств, що здійснюють ЗЕД, обсягами експорту та імпорту товарів, кількістю справ про порушення митних правил, обсяги сплаченого ввізного мита, розвитком логістичної інфраструктури (кількістю митних складів), тоді як простежується слабкий зв'язок із кількістю складів тимчасового зберігання.

За результатами аналізу встановлено ще один факт, який негативно впливає на ризиковість та збалансованість митного простору України – це рівень підвищення кваліфікації працівників митниць. Не викликає заперечень той факт, що кількість працівників митниць повинна залежати від обсягу навантаження на митницю. У наших розрахунках не простежується такий зв'язок, тим більше кількість працівників митниць не корелюється з жодним обраним для дослідження характеристичним показником. Це дає підстави для висновку про високу роль кадрового чинника у розбалансуванні митного простору України та низький ступінь співрозмірності навантаження на митниці та надання сервісно-логістичних послуг.

У даному контексті проаналізуємо функціональну асиметрію митного простору України за основними напрямками діяльності її інституцій. Так, у регіональному розрізі, окрім відмінностей у забезпеченні обсягів надходження митних платежів до бюджету, присутні відмінності, наприклад, у класифікаційній роботі. Так, за даними Управління класифікації товарів ДФС України у 2017 р. найбільша кількість рішень щодо визначення правильності класифікації товарів за УКТ ЗЕД була прийнята на Київській міській митниці (386 рішень), Дніпропетровській (290), Сумській (240), Одеській (212),

Таблиця 5.14

Матриця кореляційних зв'язків

	Кількість оформлених митних декларацій, млн. грн.	Обсяг імпорту товарів, млн. дол. США	Кількість підприємств, що здійснювала експорт товарів	Обсяг експорту товарів, млн. дол. США	Кількість митних складів	Кількість складів тимчасового зберігання	Чисельність працівників митниць	Чисельність працівників, які підвищили кваліфікацію	Кількість митних постів	Справи про порушення митних правил, млн. грн	Ввізне мито, млн. грн.
Кількість оформлених митних декларацій, млн. грн.	1										
Обсяг імпорту товарів, млн. дол. США	0,747	1,000									
Кількість підприємств, що здійснювали експорт товарів	0,720	0,988	1,000								
Обсяг експорту товарів, млн. дол. США	0,788	0,989	0,968	1,000							
Кількість митних складів	0,711	0,379	0,360	0,441	1,000						
Кількість складів тимчасового зберігання	0,647	0,376	0,352	0,446	0,611	1,000					
Чисельність працівників митниць	0,297	0,096	0,030	0,127	0,464	0,361	1,000				
Чисельність працівників митниць, які підвищили кваліфікацію	0,407	0,153	0,071	0,200	0,328	0,422	0,865	1,000			
Кількість митних постів	0,464	0,107	0,056	0,166	0,227	0,424	0,351	0,679	1,000		
Справи про порушення митних правил, млн. грн.	0,805	0,566	0,576	0,593	0,864	0,602	0,108	0,038	0,090	1,000	
Ввізне мито, млн. грн.	0,832	0,724	0,740	0,738	0,767	0,600	0,149	0,128	0,197	0,910	1

Джерело: побудовано автором.

Київській (186), на них припадало 56% від загальної кількості рішень по всіх митницях. 50 % усіх класифікованих товарів у 2017 р. розподілилося між наступними митницями: Київська міська – 16 %, Дніпропетровська – 10 %, Сумська – 10 %, Запорізька – 7 % та Київська – 7 %. Цими ж митницями було забезпечено 60 % донарахувань до бюджету внаслідок класифікаційної роботи, за мінусом Сумської митниці, та із врахуванням Донецької митниці (вона забезпечила найбільше донарахувань – 51,1 млн. грн.).

Щодо результатів діяльності митниць за правильністю декларування країни походження товарів, у 2017 р. 70% додаткових надходжень внаслідок такої роботи було забезпечено наступними митницями: Київська – 27,5 млн. грн. (16 %), Донецька – 25,9 млн. грн. (15 %), Полтавська – 17,9 млн. грн. (10%), Сумська – 15,1 млн. грн. (9 %), Миколаївська – 12,8 млн. грн. (7 %), Київська міська – 12,5 млн. грн. (7 %), Рівненська – 11,4 млн. грн. (6 %).

Найбільшу кількість сертифікатів з перевезення EUR.1 на товари українського походження до країн ЄС було видано у 2017 р. наступними митницями: Львівська митниця – 5155 шт., Одеська – 4995 шт., Дніпропетровська – 4350 шт., Житомирська – 4094 шт., Київська – 3176 шт.

Щодо оформлення декларацій М-16, то у 2016 р. лідерами серед митниць були Київська міська, Харківська, Одеська. Оглядові розписи форми М-15здійснювалися тільки на п'ятьох митницях: Київській міській, Київській, Львівській, Закарпатській, Одеській.

Щодо переміщення транспортних засобів через митний кордон України, то найбільше навантаження припадає на митниці, розташовані у прикордонних територіях. Найінтенсивніший потік транспортних засобів у пунктах пропуску на кордонах з Європейським Союзом.

Таким чином, реформування інституційних основ митного простору є важливим для України питанням, оскільки її митний простір характеризується просторовим розбалансуванням, про що свідчать основні показники діяльності митниць, економічної й зовнішньоторговельної активності в її регіонах. Тому для оцінювання рівня збалансованості/незбалансованості митного простору не

достатньо виокремлювати якийсь один із векторів дослідження, адже митний простір є багатокомпонентним та багатофункціональним, а його поляризація відображає усі структурні зрушення в економіці країни, так і вплив глобального середовища. За таких умов пріоритетним завданням для України залишається забезпечення збалансованості митного простору для оптимізації його динаміки та зменшення ризиковості.

5.3. Стратегічні вектори розвитку митного простору України в глобальному середовищі

Економічний розвиток України в умовах зростаючої інтеграції в глобальний простір має дуже багато внутрішніх суперечностей, які поглиблюють існуючі виклики. Тому ризоорієнтована парадигма збалансування митного простору та стратегічні вектори його розвитку повинні базуватися на наступних платформах, які у комплексі зменшуватимуть його ризиковість: інституційно-організаційна платформа управління ризиками митного простору; інноваційна платформа; платформа зовнішньоекономічної інтеграції; платформа міжнародного співробітництва.

Доводиться констатувати, що на сьогодні в Україні відсутня цілісна інституційна платформа митного простору, хоча і досвід країн світу підтверджує організаційну складність такого процесу, разом з тим, у них забезпечена чітка взаємодія усіх інституцій, що беруть участь у його формуванні, та координація дій. В Україні основною інституцією, що забезпечує функціонування митного простору, є Державна фіскальна служба України.

Розвиток системи інституційно-організаційного управління ризиками при здійсненні митного контролю та митного оформлення забезпечується через виконання структурними підрозділами ДФС основних функцій і

процедур: визначення за результатами застосування системи управління ризиками форм та обсягів митного контролю у конкретних випадках переміщень товарів і транспортних засобів через митний кордон України; моніторинг виконання посадовими особами митних постів (підрозділів митного оформлення) митних формальностей, сформованих за результатами застосування системи управління ризиками; наповнення регіональних профілів ризику автоматизованої системи аналізу та управління ризиками; участь у межах своєї компетенції у здійсненні аналізу й оцінюванні ризиків; формування в межах компетенції структурного підрозділу звітності за напрямом управління ризиками.

Враховуючи сучасні виклики для митного простору, змінюється також роль інституцій у забезпеченні стабільності митного простору. З метою забезпечення належної протидії правопорушенням з урахуванням розвитку технологій та вдосконалення методичних і організаційних підходів виникла потреба у затвердженні орієнтирів на довготермінову перспективу. Такі засади були закріплені в Концепції створення, упровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками та Положенні про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю [153]. Передусім вони містили уніфіковане визначення термінологічних понять, що використовуються при застосуванні системи аналізу й селекції чинників ризику, і встановили порядок застосування цієї системи. На підготовчому етапі реалізації концепції було визначено першочергові завдання для Держмитслужби України та її регіональних підрозділів, зокрема: опрацювання національного та зарубіжного досвіду з питань митних правопорушень для систематизації виявлених ризиків; визначення критеріїв класифікації об'єктів аналізу за сферами, профілями і ступенями ризику; розроблення нормативно-правової бази, яка регламентує застосування системи аналізу ризиків у практичній діяльності митних органів України та вжиття заходів із мінімізації ризиків; налагодження обміну інформацією та забезпечення інтеграції митних баз даних з базами даних інших державних контрольних органів; проведення

аналізу економічної ефективності заходів щодо мінімізації ризиків і забезпечення розширення практики вибіркової застосування форм митного контролю митними органами. Разом з тим, окремі завдання так і не були досягнуті. Серед таких слід вказати і незавершеність процесу інтеграції митних баз даних з базами даних інших державних контролюючих органів, що фактично нівелює переваги від запровадження принципу «єдиного вікна» при здійсненні митного контролю та митного оформлення. Проте відсутність селективності ризикових операцій за всіма видами контролю, що здійснюється при митному оформленні, призводить до неузгодженостей між державними органами, що не дає змогу ефективно використовувати інструменти системи управління ризиками у своїй діяльності. Робота над удосконаленням системи управління ризиками тривала і в 2017 р. Зокрема, в 2017 р. внесено зміни до 16 профілів ризику, введено в дію 6 нових профілів ризику, здійснено більше 510 доповнень до профілів ризику.

Стратегічно важливим кроком є схвалення розпорядженням КМУ Стратегії розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року № 978-р [232]. Основні напрями та завдання щодо кожного з них наведено у табл. 5.15.

Таблиця 5.15

Основні напрями та завдання Стратегії розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року

№ з/п	Напрями реалізації	Заходи
1	2	3
1	Здійснення інституційних змін	Утворення у структурі ДФС окремого структурного підрозділу з питань управління митними ризиками, штатна чисельність якого має становити не менш як 70 посадових осіб; утворення у структурі підрозділу інформаційних технологій ДФС підрозділу з питань розроблення і супроводження автоматизованої системи аналізу та управління ризиками і проведення аудиту штатною чисельністю не менше як 5 посадових осіб; утворення у структурі митниць самостійних підрозділів з питань управління ризиками, штатна чисельність яких має становити не менш як 5 посадових осіб для митниць штатною чисельністю до 500 осіб та не менш як 11 посадових осіб для митниць штатною чисельністю 500 осіб та більше.
2	Проведення аналізу та оцінювання	Запровадження механізму надання перевізниками попередньої інформації про товари, транспортні засоби, заплановані до переміщення, в обсязі та з дотриманням часових нормативів, передбачених міжнародними

	ризиків безпеки до прибуття товарів, транспортних засобів у пунктах пропуску через державний кордон	стандартами; запровадження відповідальності перевізників за неподання чи несвоєчасне подання або подання попередньої інформації в обсязі та в терміни, визначені законодавством, або за подання недостовірної попередньої інформації.
3	Вдосконалення підходів до управління митними ризиками	<p>Забезпечення підтримки в актуальному стані автоматизованої системи аналізу та управління ризиками шляхом наповнення її новими профілями ризику (опису будь-якого набору ризиків, у тому числі визначених комбінацій індикаторів ризику, що є результатом збору, аналізу та систематизації інформації), актуалізації діючих профілів ризику, вдосконалення автоматизованих алгоритмів аналізу та оцінювання ризиків;</p> <p>посилення ролі митниць у процесах управління ризиками, в тому числі шляхом регіонального профілювання ризиків;</p> <p>розширення джерел інформації для проведення аналізу та оцінювання ризиків, у тому числі автоматизованого аналізу та оцінювання;</p> <p>застосування таргетингу під час здійснення митного контролю найбільш ризикових зовнішньоекономічних транзакцій, а також для проведення оцінювання ризиків до прибуття товарів, транспортних засобів у пункти пропуску через державний кордон;</p> <p>впровадження системи автоматизованого розподілу суб'єктів господарювання залежно від характеристик таких суб'єктів та історії їхньої діяльності під час проведення автоматизованого аналізу та оцінювання ризиків;</p> <p>удосконалення підходів до проведення аналізу та оцінювання ризиків під час здійснення контролю правильності визначення митної вартості шляхом застосування попередніх рішень з питань визначення митної вартості;</p> <p>створення комплексної автоматизованої системи моніторингу застосування системи управління ризиками;</p> <p>застосування єдиних підходів до роботи з наявним програмним забезпеченням і технічними засобами митного контролю під час проведення аналізу та оцінювання ризиків;</p> <p>використання додаткових механізмів верифікації результатів митного контролю, в тому числі шляхом застосування засобів фіксації виконання митних формальностей, визначених за результатами застосування системи управління ризиками;</p> <p>створення бази даних ризиків – спеціального програмного забезпечення, яке передбачатиме можливість внесення будь-якою посадовою особою митниці інформації про можливі ризики порушення вимог законодавства та даватиме змогу здійснювати відстеження процесу опрацювання уповноваженими підрозділами наданих пропозицій.</p>
4	Забезпечення розвитку інформаційних технологій	Впровадження програмного забезпечення для автоматизації процесу проведення аналізу та оцінювання ризиків під час переміщення (пересилання) міжнародних поштових відправлень та експрес-відправлень, а також у пунктах пропуску через державний кордон, у тому числі для повітряного сполучення.
5	Забезпечення міжвідомчої взаємодії	<p>Поліпшення ефективності взаємодії між органами державної влади шляхом забезпечення обміну інформацією в режимі реального часу, яка може бути використана, зокрема, для проведення аналізу та оцінювання ризиків, а також для виявлення та припинення порушень вимог законодавства;</p> <p>забезпечення передачі Держприкордонслужбою до ДФС інформації про осіб, які переміщуються через державний кордон, у режимі реального часу з метою проведення аналізу та оцінювання ризиків безпеки, а також виявлення, припинення та протидії порушенням вимог законодавства з питань державної митної справи.</p>
6	Забезпечення розвитку людських ресурсів	<p>Удосконалення системи професійної підготовки посадових осіб з питань аналізу та оцінювання митних ризиків;</p> <p>забезпечення навчання та підготовки осіб, уперше прийнятих на роботу у митницях, з питань управління митними ризиками.</p>

Стратегія також передбачає розширення повноважень митних постів, які

після проведення реформи визначено основною ланкою у структурі (їхнє функціональне призначення саме це й передбачає [254]), яка здійснюватиме митний контроль та оформлення, відповідатиме за пропуск товарів і предметів через митний кордон, що зменшить їхню залежність від митниць, які здійснюватимуть наглядову діяльність за їхньою роботою та надаватимуть допомогу (рис. 5.6). Такий підхід зумовлений неефективною структурою митних органів, які сповільнюють процес митного оформлення та контролю.

Рис. 5.6. Структурні інституційні зміни відповідно до Стратегії розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року

Джерело: побудовано автором за [254].

Одним із нововведень у побудові інституційного базису митного простору може бути модернізація митних органів для імплементації Митних прототипів ЄС «Customs Blueprints», що набуває актуальності після ухвалення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Проблема розмежування податкової та митної служб не вперше актуалізуються після їхнього об'єднання, оскільки раніше ці інституції функціонували окремо. Відповідно в 2016 р. у Верховній

Раді України винесено на розгляд проект Закону України «Про Національну митну службу України» №3763 від 13.01.2016 р. [222], яким передбачено створення Національної митної служби України, яка забезпечуватиме «...захист митних інтересів та митну безпеку України, регулювання зовнішньої торгівлі, захист внутрішнього ринку, розвиток економіки України та її інтеграції з світовою економікою, наповнення державного бюджету, протидію митним правопорушенням». Автори законопроекту вважають, що введення митниць у склад ДФС негативно вплинуло на ефективність розвитку митної справи, зокрема відсутні необхідні зміни в процесах інформатизації митного контролю та оформлення, які б відповідали міжнародному рівню; втрачена «...позитивна динаміка розвитку міжнародних зв'язків та контактів у сфері митної справи та міжнародного митного співробітництва»; простежується «...втрата динаміки та ініціативності у сфері вдосконалення нормативно-правового забезпечення митної справи» та ін.

«Customs Blueprints» – це методика виконання послідовних дій для реформування митних адміністрацій відповідно до вимог Європейського Союзу. Для України впровадження таких стандартів є вимогою часу, бо існують значні відмінності у діяльності митниць, які потрібно вирівняти. Цей збір стандартів описує стандарти ЄС в 19 основних сферах, які мають допомогти митним адміністраціям з'ясувати слабкі та сильні сторони їхньої діяльності, визначити ті питання, які потребують вирішення [304].

Беручи до уваги митні стандарти ЄС і вимоги міжнародних організацій, у 2017 р. Міністерство фінансів України розробило проект Плану дій з реформування митниці, який містить 19 напрямів (рис. 5.7). Кожен із зазначених напрямів має чітко визначені завдання, заходи, виконавців та індикатори виконання [223]. Україні для зменшення ризиковості митного простору слід переорієнтуватися з фіскального оцінювання митних інституцій на регулююче, посиливши контроль на тих напрямках, за якими існують ризики та виклики.

Рис. 5.7. Напрями реформування митниці в Україні

Джерело: побудовано автором.

Посилення кадрового потенціалу функціонування інституційної платформи передбачає підвищення фаховості працівників митниць, володіння іноземними мовами. Зважаючи на зростання рівня інформатизації, одним із напрямів процесу професійної підготовки визначено активізацію дистанційного навчання, сучасними трендами якого є такі: адаптивні технології навчання; мікронавчання; збір аналітики для покращення навчання; інтерактивність та ігрові елементи у навчанні; навчання, що базується на інструктивному відео.

Інтерактивність у дистанційному навчанні є діючим механізмом засвоєння інформації слухачами, за допомогою якого відбувається активне навчання. Такий підхід зменшує ризики для митного простору країни, ефективність діяльності всіх інституцій та сприяє вдосконаленню практичних навичок слухачів у сфері застосування процедур митного контролю в режимі дистанційного навчання, забезпечує поглиблений ступінь залучення у навчальний процес із використанням технологій 3D.

Разом з тим, вважаємо, що інституційна платформа повинна враховувати світові тренди, зокрема, пріоритети розвитку інституційної платформи глобального митного простору, основою якого є Всесвітня митна організація, будуватися із залученням усіх інституцій, причетних до функціонування митного простору, та громадянського суспільства. Взаємна співпраця й усунення дублювання функцій тільки сприятиме безпеці простору та його збалансованості. Тим більше, що така взаємодія все одно має місце на практиці, проте відсутня логічна схема міжвідомчої координації. Важливою є розбудова прикордонної інфраструктури, адже окремі пункти пропуску не мають належного технічного оснащення, матеріальної бази, та логістичної, зокрема, в аеропортах, забезпечення сервісних послуг у наземних пунктах пропуску, покращення стану транспортної інфраструктури. Інституційних змін та координації потребує система захисту прав інтелектуальної власності та підтримка екологізації митного простору. На значні зміни можна розраховувати після реформування Державної фіскальної служби України та виведення митної складової з її структури, яка базуватиметься на ризикоорієнтованому та сервісному підходах.

Зважаючи на те, що митний простір України безпосередньо пов'язаний із зовнішньоекономічною діяльністю та реагує на будь які її зміни, з метою зменшення його ризиковості та оцінювання профілі ризиків мають ураховувати специфіку та структуру зовнішньоекономічної діяльності з точки зору учасників ЗЕД, географії її здійснення, виду транспортних перевезень, обсягів і напрямів переміщення вантажопотоків, а також їхньої структури.

Зважаючи на те, що зовнішня торгівля є одним із вагомих чинників збалансування/розбалансування митного простору проаналізуємо рівень концентрації основних торговельних партнерів України у зовнішній торгівлі товарами. Для оцінки однорідності вибірки (її сформувало 89 країн-партнерів) та групування країн використаємо метод кластерного аналізу, за результатами якого сформовано 7 кластерів (додаток Л).

Найбільш значимим для України за обсягами товарообороту є третій кластер, куди увійшло три країни, які і є основними торговельними партнерами: Росія, Німеччина, Китай. Обсяг експорту України з цими країнами становить 17,9 % від загального експорту, імпорту відповідно – 36,9 %. До другого кластеру увійшли дві країни Білорусь та Польща, частка яких в товарообороті складає 11,513 % (у загальному обсязі експорту – 9,148%, імпорту – 13,546 %). Третій кластер об'єднав три країни - США, Францію та Швейцарію, частка яких у загальному експорті 3,381 %, в імпорту – 11,739%. На шість країн, що сформували четвертий кластер, припало 28,451% експорту і 10,826 % обсягів імпорту товарів. До наступних трьох (5-7) кластерів увійшло 74 країни, частка експорту в які становила 40,736 % загального обсягу, імпорту відповідно 26,67 %. Проведений аналіз підтверджує високий рівень концентрації у географічній структурі зовнішньої торгівлі, адже на 39 країн-партнерів припадало 39,96% обсягів експорту та 79,0 % імпорту від загальних обсягів, на 50 країн-партнерів – відповідно 60,04 % обсягів експорту та 21,0 % імпорту.

Стратегічними векторами для розвитку платформи зовнішньоекономічної інтеграції для України вважаємо: пошук шляхів заміщення імпорту товарів з Росії та пошук нових ринків для розширення експортних можливостей України; подальший перегляд тарифних та нетарифних заходів, які використовуються у зовнішньоторговельній практиці України; створення сприятливого бізнес-клімату; зміна структури експорту товарів; виконання плану реалізації Угоди про асоціацію з ЄС; тощо.

Міжнародне співробітництво залишається одним із визначальних векторів трансформації митного простору України та потребує створення всеохоплюючої інституційної платформи, яка охоплюватиме не лише вектори міжнародного співробітництва Державної фіскальної служби України (хоча вона є основним інститутом), а й інших установ та організацій, які були розглянуті при аналізі інституційного забезпечення митного простору України.

Наприклад, підписано Меморандум між Державною фіскальною службою України та Міністерством інфраструктури України про співпрацю у галузі інформаційних технологій щодо вдосконалення процедур у морських портах щодо товарів, що переміщуються в контейнерах.

У процесі діяльності Державна фіскальна служба України також здійснює міжвідомчу взаємодію із Міністерством оборони України, Службою безпеки України, Міністерством економічного розвитку України, Держекспортконтролем України, Міністерством закордонних справ України щодо забезпечення державного експортного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання. Так, в умовах нестабільної ситуації на сході України стратегічним напрямом, який потребує посиленої уваги, є контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання. Діяльність, пов'язана з державним контролем за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання, з дотриманням міжнародних зобов'язань, забезпеченням захисту національних інтересів України щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеженням передач звичайних видів озброєння, а також здійсненням заходів щодо недопущення використання зазначених товарів у терористичних та інших протиправних цілях, регулюється Законом України Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання [86] № 549-IV від 20.02.2003 р. Перелік товарів подвійного використання, що можуть бути використані у створенні звичайних видів озброєнь, військової чи спеціальної техніки, затверджено Кабінетом Міністрів

України [242]. Відповідно до ст. 197 Митного кодексу України у випадках, передбачених законом, на окремі товари встановлюються обмеження щодо їхнього переміщення через митний кордон нашої країни. Пропуск таких товарів через митний кордон України та їхнє митне оформлення здійснюють органи ДФС на підставі отриманих документів, які підтверджують дотримання зазначених обмежень, виданих державними органами, уповноваженими на здійснення відповідних контрольних функцій [139]. Перелік таких товарів (із зазначенням їхнього опису та коду згідно з УКТ ЗЕД), а також порядок видачі відповідних дозволів, затверджує Кабінет Міністрів України. Порядок здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 1807 від 20.11.2003 р. [208]. Порядок здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 86 від 28.01.04 р. [198]. Тому актуальним залишається питання використання досвіду ЄС у здійсненні контролю за переміщенням цих товарів.

На території ЄС експорт товарів подвійного призначення виконується згідно з положеннями Регламенту (ЄС) № 428/2009/55. Регламент Ради (ЄС) № 428/2009 визначає сферу охоплення, дозволу, заходи контролю, митні процедури та інші заходи щодо контролю товарів подвійного призначення на території ЄС [300]. До переліку товарів подвійного призначення, прийнятого Європейським Союзом, належать ядерні матеріали. Такий перелік містить 9 категорій. Згідно із законодавством Європейського Союзу, товари подвійного призначення підлягають експортному контролю та не можуть залишати митну територію ЄС без дозволу відповідного органу. В практиці Європейського Союзу використовуються такі дозволи: генеральні експортні дозволи (EUGEA, яких нині є шість, один з них видається на експорт товарів подвійного призначення до таких країн, як Австралія, Канада, Японія, Нова Зеландія, Норвегія, Швейцарія, Ліхтенштейн та Сполучені Штати Америки); національні

загальні експортні дозволи (NGEA) за умови, що вони узгоджені країнами з EUGEA; глобальні ліцензії; індивідуальні ліцензії [315].

Разом з тим, у найближчий період для успішної імплементації митного законодавства ЄС у вітчизняне законодавство слід запровадити Інститут авторизованого економічного оператора, діяльність якого буде спрямована на спрощення митних процедур.

Основний напрям міжнародного співробітництва ДФС України з Всесвітньою митною організацією, EUBAM, Європейським офісом з боротьби з шахрайством (OLAF) та митними адміністраціями інших країн – це протидія митним правопорушенням та контрабанді товарів.

EUBAM – це Місія Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні, робота якої розпочалася в 2005 р. (мандат дійсний до 2020 р.) за підписання країнами Меморандуму про взаєморозуміння [134]. Прикордонна допомога охоплює як питання управління кордоном, так і митної справи й торгівлі. Основними її цілями є такі:

- «...сприяти мирному врегулюванню придністровського конфлікту за допомогою заходів зі зміцнення довіри і зближення законодавства і процедур у сфері митниці, торгівлі, транспорту та організації транскордонної діяльності;
- забезпечити повне впровадження практик Інтегрованого управління кордоном (ІУК) на молдавсько-українському кордоні;
- допомагати урядам Молдови та України більш ефективно боротися з транскордонною злочинністю» [217].

Такий інтерес до цієї ділянки українського кордону є виправданим, оскільки він з позицій захисту митного простору вважається одним із небезпечних і ризикових, а окремі пункти пропуску мають дуже велике навантаження. Наприклад, польовий офіс Місії з 2006 р. знаходиться в пункті пропуску «Кучурган» на відстані 69 км від м. Одеси та 35 км від м. Тирасполя, де експерти EUBAM надають допомогу у проведенні прикордонного і митного контролю. У 2017 р. через пункт пропуску прослідувало 2 688 050 осіб і пропущено 650 904 транспортних засоби.

З 2017 р. за сприяння та під егідою EUBAM українські митники провели спеціальні операції «ORBIS» та «Навігатор». Операція «Навігатор» спрямована на виявлення та протидію незаконному переміщенню зброї, боєприпасів, вибухових речовин, прекурсорів вибухових речовин, хімічних, біологічних, радіологічних і ядерних матеріалів між країнами; у 2017 р. виявлено 36 таких випадків). Операція «ORBIS» спрямована на виявлення та припинення каналів незаконного переміщення тютюнових виробів; дала змогу запобігти 37 випадкам їхнього незаконного переміщення (494,4 тис. шт. цигарок (близько 50 коробів) на суму 465 тис. грн., 41 кг тютюну вартістю понад 31 тис. грн.) [98]. Такі операції є необхідними, особливо за розробки в Україні Стратегії у сфері протидії незаконному виробництву та обігу тютюнових виробів на період до 2021 року [231] (мета – ліквідація незаконної торгівлі сигаретами та іншими тютюновими виробами, їхнього незаконного виробництва та підробки).

У 2017 р. під координацією Європейського офісу з боротьби з шахрайством (OLAF) ДФС запроваджено посилені заходи контролю за переміщенням тютюнових виробів авіаційним транспортом на територію держав – членів ЄС. Одним із заходів у цьому напрямку, а саме виявлення каналів незаконного переміщення сировини, матеріалів та обладнання, що використовуються для незаконного виробництва тютюнових виробів, є проведення під егідою Всесвітньої митної організації спеціальної операції «Pegasus». Операція «SHIELD» («Щит») (проведена митними адміністраціями Румунії, Молдови, Угорщини, Болгарії та Сербії) також спрямована на протидію незаконному переміщенню тютюнових виробів (зафіксовано 29 таких спроб переміщення).

Інноваційна платформа повинна стати однією із фундаментальних у ризикоорієнтованій парадигмі збалансування митного простору України, адже інноваційний чинник – це важлива детермінанта соціально-економічного розвитку її економіки в глобальному середовищі та результативної інтеграції у глобальний простір із збереженням конкурентоспроможності. Становлення

інноваційної платформи передбачає наступні ініціативи: моніторинг основних технологічних новинок у світі, в тому числі із використанням 4D і 5D принтерів; створення єдиної ІТ-системи, в тому числі із приєднанням до неї інформаційних систем інших країн, що забезпечить швидкий обмін інформацією, можливість отримання попередньої інформації, ідентифікацію отримувача товару, визначення ступеня ризиковості операції, ще до поступлення товару у пункт пропуску; використання сучасних методів обробки даних у роботі з великими масивами інформації; створення та впровадження технічних засобів митного контролю розробка інформаційної системи міжнародної торгівлі; використання новітніх інтелектуальних програму роботи митниць, наприклад, у практиці діяльності митниць інших країн успішно використовуються алгоритм штучного інтелекту для визначення ризиків; впровадження інноваційних технологій проведення митного контролю, митного оформлення (наприклад, корисним є досвід проведення митних процедур в аеропорту Дубаї (ОАЕ) із використанням біометричних технологій).

Таким чином, основними пріоритетними векторами розвитку митного простору України та його ефективної інтеграції у глобальний простір, повинні бути:

зважаючи на зовнішньоекономічну природу походження митних ризиків урахування в їх профілях специфіки та структури зовнішньоекономічної діяльності з точки зору її учасників, географії її здійснення, виду транспортних перевезень, обсягів і напрямів переміщення вантажопотоків, а також їхньої структури;

розробка інституційної платформи митного простору, яка об'єднуватиме всі державні органи, установи та організації, що задіяні у забезпеченні безпеки простору та його збалансованого розвитку;

розвиток міжнародного співробітництва і використання транзитного потенціалу митного простору України;

активізація підвищення професійного рівня фахівців, що забезпечуватимуть функціонування інституційної платформи простору, в тому числі за допомогою дистанційного навчання;

впровадження інноваційних технологій у діяльність інституцій митного простору та врахування викликів 4.0 промислової революції для національних митних просторів, можливості у майбутньому фізичного непереміщення товарів через кордон за їхнього виробництва із використанням 4D і 5D принтерів, що суттєво деформує організаційну й інституційну структуру митного простору України.

Висновки до розділу 5

1. Різновекторність інтересів учасників міжнародних економічних відносин визначає особливості функціонування глобального митного простору. Полярність векторів зовнішньоекономічної політики зумовлена необхідністю захисту національних інтересів на міжнародній економічній арені. Забезпечення гармонізації векторів розвитку національного рівня з глобальним є пріоритетом не лише для забезпечення сталого розвитку та збалансування національного митного простору, але й майбутнього цивілізації. Аналіз впливу основних характеристик митного простору на показники, які відображають соціальну, екологічну та економічну площини збалансованого розвитку підтвердив існування взаємозв'язку між основними показниками глобального сталого розвитку та індикаторами стану глобального митного простору. На основі цього виявлено характеристики митного простору, зміна яких є найбільш відчутною для забезпечення сталого розвитку.

2. Посилення нерівномірності міжнародного руху капіталу, внутрішньої і міжнародної конкуренції, а також реалізації різнорівневої політики зниження диспропорційності соціально-економічного розвитку посилює просторову асиметрію митного простору. Аналіз стану просторової асиметрії митного простору в Україні на основі показників економічного розвитку його регіонів, зовнішньоторговельного аспекту і митної складової виявлено просторове

розбалансування митного простору України. З огляду на показники діяльності митниць та економічної й зовнішньоторговельної активності в регіонах, важливим напрямом збалансування митного простору України є реформування його інституційних основ.

3. Виконання підрозділами ДФС регламентованих функцій і процедур щодо забезпечення якості митного контролю детермінує розвиток системи інституційно-організаційного управління ризиками при здійсненні митного контролю та митного оформлення. Приведення митного простору України до міжнародних стандартів потребує, перш за все, зміну акценту з фіскального оцінювання діяльності митних інституцій на контроль якості митних процедур. Розширення портфелю партнерів і поглиблення співпраці з такими міжнародними організаціями як Всесвітня митна організація, EUBAM, Європейський офіс по боротьбі з шахрайством (OLAF) та митними адміністраціями інших країн забезпечить протидію контрабанді товарів і митними правопорушенням. Реалізація міжнародного співробітництва у контексті митного простору потребує створення всеохоплюючої інституційної платформи із врахуванням специфіки та структури зовнішньоекономічної діяльності з точки зору учасників зовнішньоекономічної діяльності, географії її здійснення, виду транспортних перевезень, обсягів та напрямів переміщення вантажопотоків, а також їхньої структури.

Основні результати розділу опубліковані у працях: [20; 23; 33; 34; 35; 37; 42; 52; 53; 108; 126; 426].

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми – обґрунтування теоретико-методологічних положень і наукових підходів формування ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України в глобальному середовищі. Одержані результати дослідження дали змогу сформулювати науково-теоретичні, методологічні та практичні висновки, спрямовані на вирішення визначених завдань.

1. Глобальна нерівність економічного розвитку країн і нерівномірність володіння стратегічними ресурсами є закономірностями глобального економічного розвитку в ХХІ ст., що значною мірою деформувало глобальний простір, надавши йому нових характеристик. Встановлено, що такі закономірності поглибили існуючі глобальні проблеми, вирішення яких ускладнюється через нестійкі зв'язки між країнами, асиметрії у розвитку структурних елементів глобального простору, перманентний конфлікт інтересів між суб'єктами міжнародних економічних відносин, основними з яких є країни, транснаціональні корпорації, регіональні інтеграційні об'єднання, міжнародні організації. Підтверджено роль митного простору у глобальній системі економічних координат.

2. Визначено характерні ознаки митного простору: відкритість до взаємодії та взаємопроникнення з іншими підпросторами гео економічного простору; анізотропність, яка виявляється у різній реакції структурних елементів простору на дію зовнішніх щодо них чинників; неоднорідність простору як у часовому, так і територіальному та функціональному вимірах; зональна та секторальна відмінності; динамічність. Структуризація митного простору є дискусійним питанням, тому запропоновано критеріальні ознаки його структурування та подано їхню деталізацію. Такий підхід дозволив обґрунтувати теоретико-методологічні основи формування митного простору та виокремлено його принципи (прозорість; уніфікованість; стабільність;

раціональність; системність; ефективність) й функції (регулююча; контролююча; фіскальна; соціальна; економічна; інтеграційна). З'ясовано детермінанти митного простору, які впливають на його формування, характеризують його середовище та визначають ефективність функціонування.

3. Підтверджено важливість обрання країною моделі зовнішньоторговельної політики та її вплив на формування митного простору залежно від цілей, які вона визначає, інтегруючись у глобальний простір. Обґрунтовано, що вибір моделей зовнішньоторговельної політики визначений періодом, на який зроблена постановка завдань: якщо виникає потреба у короткотерміновому захисті національних інтересів, бо країна обирає протекціоністські заходи, запроваджуючи нові бар'єри у митному просторі на шляху торгівлі; якщо країна прагне отримати глобальні вигоди від торгівлі й орієнтується на довготермінові завдання, то за основу моделі формування митного простору беруться принципи вільної торгівлі.

4. Дослідження дало змогу сформулювати основні проблеми економічної інтеграції країн, що перешкоджають збалансуванню митного простору: посилення кризових явищ і зростання нестабільності у світі, що не дають змоги об'єктивно прогнозувати розвиток міжнародної економіки й торгівлі; лобіювання економічно розвиненими країнами власних інтересів у процесі глобальної інтеграції; поява нових лідерів у міжнародній торгівлі (наприклад, Китаю), центрів сили, партнерських зв'язків, які в майбутньому можуть трансформуватися в РТУ; загострення національної, в тому числі економічної, безпеки; відсутність стійких структурних реформ у країнах, що розвиваються; надмірна торговельна взаємозалежність країн або відсутність економічного інтересу між ними; суперечності між заходами національної політики захисту інтересів країни та політикою організації чи об'єднання; інші.

5. Встановлено, що для митного простору невизначеність набуває різних форм, наприклад, невизначеність цілей, невизначеність інформації, невизначеність ділового клімату в країні, невизначеність національного та міжнародного правового поля та ін. Залежно від ступеня невизначеності у

просторі запропоновано визначати зони митного простору, які ідентифікуються як зона допустимого ризику, зона критичного ризику (наприклад, митні пости, де наявні часті порушення митних правил (вище від середнього значення), переміщення контрафактних товарів та, як правило, є спрощені піші переходи) і зона катастрофічного ризику (митні пости, через які проходять наркотрафіки, канали нелегальної міграції та зброї). Подано авторське розуміння ризиків митного простору, що охоплює не лише митну сферу, а стосується митного простору загалом. Такий підхід дав змогу запропонувати структурно-логічну схему реалізації ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України, яка поєднує теоретико-концептуальний базис, методологічні підходи, інституційне забезпечення управління ризиками, їх оцінювання, пріоритетні напрями зменшення ризиковості простору.

6. На основі генезису політики України в економічній та зовнішньоторговельній сферах підтверджено її непослідовність та суперечливість на різних етапах розвитку, що створило підґрунтя для поглиблення системних ризиків митного простору. На сьогодні Україна позиціонує себе як країна з орієнтацією на європейські стандарти розвитку, що підтверджено в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Однак гармонізація законодавства та імплементація у вітчизняну практику світових стандартів у регулюванні митного простору не позбавили Україну проблем щодо захисту і збалансованості митного простору за одночасної лібералізації умов торгівлі та спрощення процедур перетину митного кордону, незважаючи на її членство у Світовій організації торгівлі й Всесвітній митній організації. Враховуючи важливість зовнішньоторговельної активності України для функціонування митного простору, проаналізовано динаміку її зовнішньої торгівлі товарами та послугами, визначено основні країни-партнери, товарну структуру експорту та імпорту, динаміку зведеного зовнішньоторговельного балансу, особливості транспортування тощо. Враховуючи результати проведеного оцінювання, встановлено критичний стан зовнішньоекономічної

безпеки України, що свідчить про зростання викликів і появу ризиків для її митного простору.

7. Під впливом багатогранних викликів глобального середовища для країни процес мінімізації ризиковості митного простору перебуває у фокусі діяльності держави. Доведено важливість використання у практиці здійснення митного контролю та митного оформлення товарів в Україні системи управління ризиками (СУР), яка за наявності обмежених людських, технічних і часових ресурсів забезпечує виявлення переміщення товарів, що мають імовірність недотримання законодавства, а отже, містять елементи ризику як фіскального (які пов'язані із забезпеченням повноти надходжень митних платежів до бюджету), так і нефіскального характеру, що стосуються загроз людському життю і здоров'ю та безпеці навколишнього середовища.

8. Констатовано, що розвиток системи управління ризиками є надзвичайно чутливим і залежним від змін у структурі державного управління. Встановлено, що поєднання постійних трансформаційних процесів у структурі органів, які забезпечують, з одного боку, реалізацію митної політики, а з іншого – вдосконалення та ускладнення інструментарію, спрямованого на реалізацію завдань системи управління ризиками, несе загрози втрати контрольованості за безпекою митного простору України. Сучасними трендами модернізації інституційного забезпечення ризикоорієнтованої парадигми митного простору України в умовах глобальної інтеграції визначено: впровадження новітніх технологій в роботу митниць; активізацію залучення кінологічних команд до проведення митного контролю; використання адаптивних технологій навчання в процесі професійної підготовки фахівців з митної справи; посилення інституційної взаємодії в управлінні ризиками митного простору.

9. У роботі доведено, що логістична система відіграє роль комунікаційної мережі, яка є посередником між учасниками економічних відносин, тому запропоновано розглядати її з мікро-, макро- та глобального рівня митного простору. Запропоновано розглядати логістично-сервісну

концепцію координації митного простору як багатовимірний процес взаємодії між центрами логістичної активності в митному просторі для оптимізації логістичних потоків під впливом зовнішніх викликів та внутрішньокраїнних ризиків з метою удосконалення виконання сервісної функції всіма інституціями та підвищення інтегрованості в глобальний митний простір. Акцентовано увагу на ризиках кадрового забезпечення функціонування митного простору: відсутність обов'язкової ротації; низький рівень фінансової мотивації у працівників митниць, відсутність заохочень при виявленні об'єктів порушення митних правил і контрабанди, невідпрацьований механізм захисту сімей тих працівників, які беруть участь у виявленні таких порушень; корупційні ризики; нівелювання поступового кар'єрного зростання; відсутність належних маркерів в діяльності митників та моделі просування по службі; безсистемність у розбудові кар'єрної складової та недостатня професійна придатність керівників середньої ланки; асиметричність навантаження на працівника митниці у різних регіонах; нерегульованість законодавчого характеру щодо окремих питань проходження служби в митних органах.

10. З огляду на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій аргументовано посилення використання інформаційних технологій у діяльності митниць в умовах спрощення митних процедур. Визначено переваги та недоліки впровадження інформаційних технологій у процеси митного контролю та митного оформлення з метою управління ризиками. Встановлено такі переваги застосування автоматизованих інструментів управління ризиками: неперервність роботи із збереженням ефективності виконання завдань; можливість охоплення великих масивів інформації; просторове охоплення, що базується на одночасному використанні програми для обслуговування всіх користувачів на території України; генерування ефективних форм контролю на основі отриманих результатів програми і вилучення з них неефективних; алгоритм відпрацювання ризиків, де програма генерує перелік заходів, які необхідно застосувати; нагромадження інформації

та результатів, що дає змогу проектувати подальші контролюючі заходи; наявність ілюстраційних матеріалів; розмежування функціональних завдань технічних і людських ресурсів. Окреслено такі недоліки автоматизованого контролю: критерії відбору ризикових операцій містять доволі загальний опис; програми не враховують особливості окремих операцій, наприклад, можуть викликати підозри, наприклад, зовнішній вигляд товаросупровідних документів (підчищення, виправлення); час реагування програми на зміни більш довготривалий, ніж у разі реагування посадовою особою митниці; внесення нових алгоритмів потребує втручання людського чинника; відсутність належної координації між державними органами в процесі здійснення контролю.

11. За результатами оцінювання фіскальних ризиків митного простору України підтверджено їхню залежність від інтеграційних процесів та виокремлено резерви надходження додаткових коштів до бюджету в умовах лібералізації торгівлі та спрощення митних процедур. Україна за підписання Угоди про асоціацію отримала більше можливостей для інтеграції з європейським митним простором. Серед важливих заходів визначено спрощення умов торгівлі, зокрема запроваджено систему «єдиного вікна», у 2016 р. розпочато процедуру приєднання України до конвенції Пан-Євро-Мед; ставки ввізного мита на товари, які походять із країн членів ЄС, та знижені ставки вивізного мита на товари при їхньому експорті з України до країн ЄС внесено до програмного забезпечення митниць для застосування в автоматизованому режимі при митному оформленні; запроваджено механізм адміністрування тарифних квот на імпорт в Україну окремих видів товарів походженням з ЄС за принципом «хто перший прийшов, той перший і обслуговується». Окреслено основні заходи, що зменшують виклики щодо технічного регулювання й застосування фіто-санітарних заходів (СФЗ) для митного простору України, зокрема: можливість підписання Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів між Україною та ЄС, скасування суперечливих національних та міждержавних стандартів (ГОСТів),

взяття зобов'язання до 2021 р. імплементувати у законодавство 250 актів Європейського Союзу у сфері державного контролю за СФЗ, здоров'ям тварин і рослин, безпекою харчових продуктів і кормів, поступовим запровадженням системи аналізу небезпечних чинників і контролю у критичних точках НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Point) тощо. Поряд із заходами лібералізації переміщення товарів, виникають ризики обмеження імпорту з України та надходження на її митну територію товарів із порушенням умов торгівлі, щодо імпорту яких в Україну застосовуються обмежуючі заходи, які дозволені СОТ. Застосування цих заходів щодо України передбачає тривале розслідування, тому країна втрачає час, щоби утвердити свої позиції на світовому ринку.

12. Встановлено, що вагомими ризиками для митного простору України з огляду на розвиток транснаціональної злочинності є недостатньо ефективна протидія порушенню митних правил і контрабанді. У вирішенні цієї проблеми виокремлено дві складові: законодавчу (окремі положення Митного і Кримінального кодексів України потребують узгодження, зокрема щодо декриміналізації, бо вітчизняна практика свідчить про недостатню ефективність такого рішення, що підтверджується аналізом показників боротьби із порушенням митних правил і контрабандою; посадові особи митниць фактично усунуті від здійснення процесуальних дій у разі виявлення предметів контрабанди) та функціональну (удосконалення системи аналізу ризиків і впровадження відповідних профілів ризику; створення сучасних митних лабораторій; проведення роз'яснювальної роботи та навчання працівників митних і прикордонних служб, які безпосередньо задіяні в пропуску таких товарів через митний кордон; обмеження пунктів пропуску пестицидів та небезпечних відходів, відстеження злочинних угруповань, задіяних у ланцюгах постачання контрафактних товарів, використання інструментів запобігання контрафакту пестицидів в країні тощо).

13. Інтеграція України у глобальний простір посилила значущість нефіскальних ризиків для вітчизняного митного простору. Основними

проблемами, що виникають при переміщенні культурних цінностей через митний кордон України, визначено такі: відсутність нормативно-правових актів, які регулюватимуть питання проведення митного контролю за ввезенням культурних цінностей в Україну, ідентифікації культурних цінностей; відсутність чіткої системи відмінностей культурних цінностей і предметів культурного призначення; нефункціональність спеціалізованого органу, який вирішує питання можливості переміщення культурних цінностей через митний кордон; невідповідність національних документів міжнародним стандартам і встановленим відповідним документам; відсутність електронного реєстру виданих свідоцтв на право вивезення культурних цінностей з України; слабкість митного та іншого видів контролю за ввезенням культурних цінностей. Запропоновано напрями поглиблення співробітництва державних органів, компетенцією яких є законодавчо визначені функції контролю за переміщенням культурних цінностей: укладення угод і виконання країною прийнятих зобов'язань, запровадження єдиного уніфікованого експортного сертифіката для переміщення культурних цінностей; проведення спільних превентивних і контролюючих заходів щодо виявлення культурних цінностей, які переміщуються через кордон із порушеннями правил або перебувають у розшуку, активізація обміну інформацією між митними адміністраціями країн. Запропоновано для забезпечення безпеки митного простору практичне впровадження посиленого контролю за виробництвом, обігом, використанням, ідентифікацією, транспортуванням, переміщенням через митний кордон країни хімічних, біологічних, радіологічних, ядерних, вибухонебезпечних товарів, що дасть змогу Україні активно інтегруватися в глобальні процеси екологізації митного простору. Визначено основні ризики для митного простору, які виникають при переміщенні небезпечних відходів, та запропоновано заходи щодо їхньої мінімізації.

14. Поглиблений аналіз забезпечення захисту об'єктів права інтелектуальної власності в Україні дав змогу ідентифікувати основні проблеми, що стримують цей процес. Аргументовано необхідність

забезпечення відповідності положень Митного кодексу України європейському законодавству; законодавчого визначення митних режимів, в яких застосовуються заходи захисту об'єктів права інтелектуальної власності. Запропоновано внести зміни у Митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності, адже він містить недостатньої інформації для ідентифікації контрафактних товарів на митницях, наслідком чого є безпідставне затримання оригінальних товарів, що ускладнює процес митного контролю та зменшує його ефективність; потребує оновлення його інтерфейс, розширення пошукових функцій, доступу до інформації тощо.

15. Враховуючи посилення глобальних загроз і викликів для національних економік, висунуто гіпотезу про вплив митного простору на сталий розвиток. В процесі дослідження на основі використання методів економетричного моделювання встановлено змінні, які мають щільний зв'язок з характеристиками сталого розвитку. Найбільше навантаження на митний простір мають такі змінні: індекс людського розвитку; ВВП на особу; індекс сприйняття корупції; індекс залучення країн у міжнародну торгівлю; індекс екологічної ефективності; індекс соціального прогресу; індекс глобальної конкурентоспроможності. В роботі виявлено фактори, які впливають на економічне зростання в країнах та ступінь їхнього залучення у міжнародну торгівлю. Відтак з'ясовано позиції України у глобальному митному просторі за обраними для дослідження характеристиками.

16. Підтверджено просторову та функціональну асиметрії митного простору України. Зокрема, в процесі оцінювання виокремлено регіони, які характеризуються найменшим і найбільшим значеннями досліджуваних показників митного простору. Найбільш активними у митному просторі є м. Київ та Київська міська митниця, Київська область і Київська митниця, на які припадає найбільший зовнішньоторговельний обіг. За допомогою методу кореляційного аналізу та розрахунку коефіцієнта кореляції виявлено відсутність щільного зв'язку між обраними характеристиками митного простору України, що підтверджує його просторову асиметрію.

17. Визначено стратегічні вектори розвитку митного простору України, які спрямовані на збалансування та зменшення його ризиковості із врахуванням внутрішніх трансформацій, інтеграційних пріоритетів та залучення країни у глобальну економіку. На цій основі обґрунтовано, що реформування митниць і закріплення за ними чітких повноважень, розширення митного співробітництва, розвиток системи інституційно-організаційного управління ризиками при здійсненні митного контролю та митного оформлення в умовах зростаючих викликів глобального середовища сприятимуть збалансуванню митного простору країни на основі підходів, закладених у ризикоорієнтованій парадигмі формування митного простору України.

Основні результати дослідження використовуються у діяльності Комітету з питань податкової та митної політики Верховної Ради України, Державної фіскальної служби України, Українського національного комітету Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine), ТзОВ «Рімексон», Регіонального центру з інституційного розвитку європейського регіону Всесвітньої митної організації, а також у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету (Додаток П).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєв О.Р. Взаємодія органів доходів і зборів з правоохоронними та контролюючими органами у протидії контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та фальсифікованих ліків. LexPortus. 2016. № 2. С. 124–149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2016_2_13.
2. Актуальні питання теорії та практики митної справи: монографія; за заг. ред. І. Г. Бережнюка [Бережнюк І. Г., Пашко П. В., Войцещук А. Д. та ін.]. Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2013. 428 с.
3. Антикризова стратегія розвитку України: соціально-економічні, фінансові та глобальні виклики: монографія / за ред. А.В. Сидорової. Вінниця: ДонНУ, 2016. 328 с. URL: <http://jmonographs.donnu.edu.ua/article/view/3846/3879>.
4. Арриги Джованни. Долгий двадцатый век: Деньги, власть и стоки нашего времени / пер. с англ. А. Смирнова и Н. Эдельмана. М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»). 472 с.
5. Батченко Л., Ковальова М. Європейський досвід управління митними ризиками. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2015. № 6 (226). С. 5–17.
6. Безрукова Н. В., Свічкарь В. А. Діяльність транснаціональних корпорацій в контексті національної економічної безпеки. Вісник Одеського національного університету. 2013. Т. 18, Вип. 1(1). С. 27–30. (Серія : Економіка). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1\(1\)__7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1(1)__7).
7. Беляева Ю. В., Чекмарев В. В. Экономическое пространство как предмет экономического анализа. URL: <http://www.econorus.org/consp/files/adls.doc>.
8. Бережнюк І. Г., Джумурат О. В. Систематизація класифікаційних ознак митних ризиків. Науковий вісник Ужгородського університету. 2013. Вип. 4. – С. 85–89. Серія: Економіка. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuues_2013_4_18.
9. Бережнюк І. Г., Войцещук А. Д. Організаційна структура митної служби та митного органу: шляхи оптимізації. Вісник Академії митної служби України. 2008. №4 (40). С. 23–31.

10. Бережнюк І. Г., Войцещук А. Д. Ризикологія в митній сфері. Зовнішньоекономічна політика держави та актуальні проблеми митної справи: економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 30 листоп. 2012 р.). Дніпропетровськ, 2012. С. 45–46.
11. Бережнюк І. Г., Войцещук А. Д. Сутність, структура та управлінський зміст митних правил і процедур. Вісник Академії митної служби України. 2007. №4 (36). С. 8–13.
12. Бережнюк І., Войцещук А., Джумурат О. Система управління ризиками у міжнародних стандартах та митному кодексі України. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2012. №5–2. С. 9–15.
13. Бияков О. А. Экономическое пространство: сущность, функции, свойства. Вестник Кузбасского государственного технического университета. 2004. № 2. С. 101–108. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskoe-prostranstvo-suschnost-funktsii-svoystva>.
14. Білорус О. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму: монографія. К.: Університет «Україна», 2016. 536 с.
15. Білоцерківський О. Б., Лук'яниця І. Ю., Чекмасова І. А. Аналіз і використання технічних засобів митного контролю. Вісник Національного технічного університету «ХП». 2012. № 11. С. 3–8.
16. Більше року писали стратегію поведження – розглядаємо національну стратегію управління з відходами. URL: <http://ecoteam.org.ua>.
17. Болотина И. Кинологическая служба таможенных органов Республики Беларусь: достижения и перспективы развития. Минск, 2009. URL: http://elib.bsu.by/bitstream/.../1/bolotina_2010_1_CA_issues.pdf.
18. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2016 рік / Зубенко та ін. ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-П) впровадження», USAID. К., 2017. 92 с.
19. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / пер. с англ. П. М. Кудюкина / под общ. ред. канд. полит. наук Б. Ю. Кагарлицкий. СПб. : Унив. кн., 2001. 416 с.

20. Войцещук А. Д. Актуальні питання зменшення ризиковості та забезпечення безпеки митного простору України в умовах глобалізації. Напрямки та тенденції розвитку економіки України: матеріали Міжнар. наук.–практ. інтернет-конф. економічного спрямування (Тернопіль, 20 груд. 2017 р.). Тернопіль, 2017. С. 79–81.
21. Войцещук А. Д. Актуальні питання порушення митного законодавства та економічна контрабанда у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Актуальні питання реформування правової системи України: зб. наук. статей VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 29–30 травня 2009 р.). Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. С. 151–152.
22. Войцещук А. Д. Вплив інституційних реформ системи митного регулювання на ефективність діяльності митних органів. Дослідження теоретичних аспектів та розробка системи оцінювання ефективності митних процедур: збірник тез Наук.-практ.конф. (Хмельницький, 25 верес. 2014 р.). Хмельницький : Державний науково-дослідний інститут митної справи, 2014. С. 26–30.
23. Войцещук А. Д. Вплив характеристик митного простору на глобальний збалансований розвиток. Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права в сучасних умовах: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 10 верес. 2018 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2018. С. 10–11.
24. Войцещук А. Д. Детермінанти розвитку митного простору країни як складової економічного простору під впливом глобалізації. Інноваційна економіка. 2016. №11–12. С.18–24.
25. Войцещук А. Д. Ефективність інституційно-організаційного забезпечення управління ризиками митного простору України в контексті світових тенденцій. Інноваційна економіка. 2017. №7–8. С. 5–12.
26. Войцещук А. Д. Залучення кінологічних команд та скануючих систем до процедур митного контролю для попередження ризиків митного простору країни. Інфраструктура ринку. 2017. Вип. 11. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/11-2017>. С. 3–10.
27. Войцещук А. Д. Запровадження професійно-психологічного добору кадрів на службу до митних органів України як один з заходів удосконалення системи розвитку персоналу. Університетські наукові записки. 2010. №4 (36). С.351–354.

28. Войцещук А. Д. Захист інформації в комплексній системі «Електронна митниця» як одна зі складових економічної безпеки держави. Вісник Академії митної служби України. Технічні науки. 2013. № 1. С. 18–24.
29. Войцещук А. Д. Інституційні зміни управління митними ризиками в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2016. Вип. 3. С. 15–21.
30. Войцещук А. Д. Інформаційні технології у забезпеченні безпеки митного простору України. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка. 2017. №5 (33). С. 84–89.
31. Войцещук А. Д. Контрафакт пестицидів та контрабанда прекурсорів: ризики та заходи протидії. Актуальные вызовы современной науки: материалы Междунар. науч.конф. (Переяслав-Хмельницький, 26–27 дек. 2017 г.). Переяслав-Хмельницький, 2017. Вып. 12 (20), ч. 2. С. 153-155.
32. Войцещук А. Д. Митна вартість як інструмент захисту економічної безпеки держави. Економіка і держава. 2009. № 11. С. 95–96.
33. Войцещук А. Д. Митний простір України: глобальні виклики та ризики: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 438 с.
34. Войцещук А. Д. Освітні технології підготовки та підвищення рівня професійної компетентності фахівців у митній сфері. Проблеми сучасної Європи та України: матеріали Міжнар.наук.-практ. інтернет-конф. студ. та молодих вчен. (Тернопіль, 25–26 трав. 2018 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2018. С. 20–21.
35. Войцещук А. Д. Основні форми міжнародного економічного співробітництва України. Основні напрямки і механізми ресурсозбереження в системі антикризового управління виробництвом: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 13–14 жовт. 2011 р.). Хмельницький, 2011. С. 44–46.
36. Войцещук А. Д. Особенности повышения квалификации персонала таможенных органов Украины. Модернизация таможенного дела – актуальная задача современного развития ФТС России: материалы Междунар. науч.–практ. конф. (Москва, 22 окт. 2010 г.). Москва : Изд-во РТА, 2011, С. 226–229.
37. Войцещук А. Д. Оцінка впливу митного простору країн на збалансований розвиток в глобальному середовищі. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 3 (131). С. 126–133.

38. Войцещук А. Д. Підвищення кваліфікації працівників митних органів України – елемент системи управління освітньою діяльністю відомчого навчального закладу. Вісник Академії митної служби України. 2006. №4 (32). С. 124–127.
39. Войцещук А. Д. Правовий режим зовнішньоекономічної діяльності. Формування і ефективне використання ресурсного потенціалу територій, галузей і підприємств національної економіки: матеріали Міжнар. наук. практ. інтернет-конф. (Хмельницький, 29–30 верес. 2011 р.). Хмельницький, 2011. С. 32–36.
40. Войцещук А. Д. Проблеми визначення правового статусу посадових осіб митної служби України. Вісник Державної служби України. 2011. №1. С. 47–49.
41. Войцещук А. Д. Професійна підготовка працівників митних органів складова частина ефективного державного управління. Розвиток публічного адміністрування на засадах менеджменту: європейський контекст: матеріали Міжнар. наук. практ. конф. (Дніпропетровськ, 15–16 трав. 2009 р.). Дніпропетровськ : НАДУ, 2009. С. 235–237.
42. Войцещук А. Д. Процеси економічної інтеграції в збалансуванні глобального митного простору. Сталий розвиток економіки. 2017. №3 (36). С. 37–45.
43. Войцещук А. Д. Реформирование структуры и управления государственной таможенной службы Украины: проблемные вопросы. Налоги и финансовое право. 2010. № 4. С. 291–296.
44. Войцещук А. Д. Ризики транскордонного переміщення небезпечних відходів для митного простору країни. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 19. С. 5–12.
45. Войцещук А. Д. Ротація у державних структурах як один з ризиків: міжнародний досвід. Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України: IV Наук.-практ. семінар з міжнародною участю (Тернопіль, 19–20 черв. 2013 р.). Тернопіль, 2013. С. 73–76.
46. Войцещук А. Д. Світовий досвід та вітчизняна практика захисту об'єктів права інтелектуальної власності: митний аспект. Економіка і управління. 2018. №1 (77). С. 35–41.
47. Войцещук А. Д. Упровадження ІТ-технологій у митній службі України та пов'язані з цим ризики. Інтегроване управління кордоном: Теорія та практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький 21–22 трав. 2013 р.).

Хмельницький : в-во Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 2013. С. 111–112.

48. Войцещук А. Д. Участие Украины в евразийском диалоге: тенденции и перспективы. Таможенный союз Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации: современность и перспективы развития в контексте формирования Единого экономического пространства: сб. докладов III Междунар. науч.-практ. конф. (Минск, Беларусь, 20–21 сент. 2012 г.). Минск, 2013. С. 79–82.

49. Войцещук А. Д. Участь України в євразійському діалозі: перспективи і ризику. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ 25 квіт. 2013р.). Київ : НАДУ, 2013. С. 349–350.

50. Войцещук А. Д. Фіскальна ефективність митних органів: шляхи підвищення. Світовий досвід упровадження індикаторів результативності діяльності органів державної податкової служби: зб. наук. праць за матер. наук.-практ. круглого столу (Київ, 29 берез. 2013 р.). Київ : АЛЕРТА, 2013. С.20–21.

51. Войцещук А. Д. Фіскальні та нефіскальні ризику митного простору України в умовах лібералізації торгівлі й спрощення митних процедур. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2017. Вип. 5. С. 64–69.

52. Войцещук А. Д., Вірковська А. А. Митні аспекти захисту національних економічних інтересів країн. Економічний аналіз. 2016. Т. 24. № 1. С. 106–113.

53. Войцещук А. Д., Вірковська А. А. Сучасні тенденції спільної зовнішньоторговельної політики ЄС у контексті захисту митного простору. Науковий журнал «Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка. 2017. №6 (34). С. 35–41.

54. Войцещук А. Д., Іващук І. О. Митна політика: фіскально-регулюючий аспект. Київ : Мануфактура, 2005. 160 с.

55. Войцещук А. Д., Ксенжук О. С. Проблеми залучення індустрії дорогоцінного каміння та дорогоцінних металів до міжнародного злочинного бізнес. Двадцять дев'яті економіко-правові дискусії: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Львів, 19 лип. 2018 р.). Львів, 2018. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-2497/>.

56. Войцещук А. Д., Фесько Д. Л. Митне регулювання в умовах глобалізації. Вісник Академії митної служби України. Державне управління. 2010. № 3 (3). С. 57–61.
57. Войцещук А., Пархоменко В. Інспекційно-доглядові комплекси в системі управління митними ризиками. Економічний дискурс. 2017. Вип. 1. С. 7–14.
58. Впроваджуючи Угоду про асоціацію Україна-ЄС: перші уроки, наслідки, практики використання аналіт.доп. / за ред. О. В. Сушка. К., 2016. URL: www.ieac.org.ua/public/item/download/5_822686b00a310834a68e77c8172f63 19.
59. Гавловська Н. І., Осадчук О. В., Рудніченко Є. М. Вплив митних органів на економічну безпеку держави. Митна безпека. 2011. № 1-2. С. 52–56.
60. Гайдук С. В. Основи дресирування, гігієни та годівлі службових собак: навч. посіб. К., 2017. 176 с.
61. Гайдук С. В. Перспективи застосування кінологічних команд Державної фіскальної служби України у боротьбі із незаконним переміщенням об'єктів дикої природи. Кінологічне забезпечення Державної фіскальної служби України: моногр. Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2015. 348 с.
62. Гайдучий П. І. НеЗабуті реформи в Україні. К.: ТзОВ «ДКС-центр», 2017. 852 с.
63. Гладій І. Й. Регіоналізація світового ринку: євроінтеграційний аспект : моногр. Тернопіль : Екон. думка, 2006. 544 с.
64. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование : моногр. / Д. Лукьяненко, В. Колесов, А. Колот [и др.] ; под науч. ред. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова ; Киев. нац. экон. ун-т им. Вадима Гетьмана, Москов. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – К. : КНЭУ, 2013. – 466 с.
65. Головійчук Л. Т. Динаміка запобігань проявам корупції серед працівників митних органів Державної фіскальної служби України (2008–2016 рр.). Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. Вип. 3. С. 158–161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2016_3_38.
66. Гончар Л. Ф. Філософія : Уч. посіб. Ч. 2. [2-е узд.]. М. : МГІУ, 2005. 352 с.
67. Горіна Г. О. Дослідження етимології поняття «економічний простір» як базису категоріального апарату феномена просторової поляризації. Агросвіт. – 2016. № 17. С. 60–65.

68. Губа М.О. Місце і роль митного оподаткування в системі економічної безпеки держави. Економіка, фінанси, право. 2012. №11. С. 23–26.
69. Дейниченко Г. В., Афукова Н. О., Савченко Н. В. Дослідження ринку сучасних технічних засобів та методів митного контролю для виявлення вибухових речовин та пристроїв. Прогресивні техніка та технології харчових виробництв ресторанного господарства і торгівлі. 2010. Вип. 1. С. 150-156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pt_2010_1_28.
70. Дейниченко Г. В., Афукова Н. О., Кукса А. М. Аналіз тенденцій розвитку світового ринку технічних засобів митного контролю для виявлення наркотичних речовин. Прогресивні техніка та технології харчових виробництв ресторанного господарства і торгівлі. 2009. Вип. 1. С. 179–186. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pt_2009_1_30.
71. Декрет Кабінету Міністрів України «Про лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності» № 54-93 від 11.01.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/54-93>.
72. Департамент спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення Державної фіскальної служби України. URL: <http://center.km.ua/index.php/ua/>.
73. Департамент таргетингу та управління митними ризиками. Завдання і функції. URL: <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura-/aparatt/departament-targetingu/zavdannya-i-funktsii/>.
74. Державна фіскальна служба України. Взаємодія з громадськістю. Меморандуми та договори про співпрацю. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/dpa-i-gromadskist/memorandumi-ta-dogovori/pro-spivpratsyu>.
75. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : моногр. / Битяк Ю. П. та ін. К. : Ред. ж-лу. «Право України», 2012. 336 с.
76. Долан, Э.Д. Микроэкономика. Спб., 1994. 448 с.
77. Жмурко Н. В., Вульчин М. М. Електронна митниця як пріоритетний напрям удосконалення митно-тарифного регулювання в Україні. Науковий вісник НЛТУ України. 2014. Вип. 24.5. С. 355–362. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2014_24.
78. Журба І. Є. Митно-тарифні аспекти інтеграції України у європейський економічний простір. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 1(32). С. 148-154.

79. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні в 2016. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=03bb37c9-4771-43ab-b2a9-821009f0f407>.
80. Закон України «Конвенція про тимчасове ввезення» (підписана 26.06. 1990 р.) № 1661-IV від 24.03.2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_472.
81. Закон України «Про ветеринарну медицину» № 2498-XII від 25.06.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12>
82. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» № 1068-XIV від 21.09.1999 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1068-14>.
83. Закон України «Про відходи» № 187/98-ВР від 05.03.1998 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>.
84. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» №4025-VI від 15.11.2011 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17.
85. Закон України «Про внесення зміни до статті 201 Кримінального кодексу України щодо криміналізації контрабанди частин вогнепальної зброї» № 2052-VIII від 18.05.2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2052-19>.
86. Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» № 549-IV від 20.02.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15>.
87. Закон України «Про Державну службу» № 889-VIII від 10.12.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/889-19?ed=20181219&find=1&lang=ru&text=%F0%EE%F2%E0%F6%B3>.
88. Закон України «Про Єдиний митний тариф» № 2097-XII від 05.02.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2097-12>.
89. Закон України «Про митну справу в Україні» від № 1262-XII 25.06.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1262-12>.
90. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964-15 від 19.06. 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

91. Закон України «Про приєднання до Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видалення» № 803-XIV від 01.07.1999 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/803-14>.
92. Закон України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур у зміненій редакції згідно з Додатком I до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур» № 227-16 від 05.03.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-16>.
93. Закон України «Про приєднання України до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур» від 05.10.2006 року No227-V URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-16>.
94. Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» №124-VIII від 15.01.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19>.
95. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-XII від 16.04.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
96. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» №4025-VI від 15.11.2011 URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17.
97. Звіт Державної фіскальної служби України за 2017 р. URL: <http://sfs.gov.ua/data/files/223549.PDF>.
98. Звіт про виконання плану роботи Державної фіскальної служби України на 2017 рік. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti/>.
99. Звіт про виконання Плану роботи Державної фіскальної служби України на 2016 р. URL: sfs.gov.ua/data/files/131201.pdf.
100. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2017 р. URL: https://eu-ua.org/sites/default/files/imce/layout_16_02_final.pdf.
101. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2017 році URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_ztutp2017.pdf.
102. Зовнішня торгівля України: XXI ст. : монографія / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, Н. О. Іксарова та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. — Київ : Київ. нац. тогр.-

екон. ун-т, 2016. — 600 с.

103. Иващук И. О., Войцещук А. Д. Определения и контроль таможенной стоимости в условиях глобального пространства. Ломоносов 2006: сб. тезисов Междунар. конф. студ., асп. и молодых учен. по фундаментальным наукам. (Москва 12–15 апр. 2006 г.). Москва: КДУ, 2006. С. 208–210.

104. Исаченко Т. М. Торговая политика Европейского. М. : Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. 395 с.

105. Иващук І. О. Митна доктрина глобального економічного простору : дис.. д-ра екон. Наук. URL: dspace.tneu.edu.ua/bitstream/.../1/дисертація%20Іващук%20Ірини%20Олегівни.pdf.

106. Иващук І. О., Войцещук А. Д. Світова організація торгівлі та перспективи вступу до неї України. Митна політика України в умовах інтеграції до світової спільноти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. курс., студ. та молодих наук. (Дніпропетровськ, 14 квіт. 2006 р.). Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2006. С. 20–22.

107. Иващук І. О., Войцещук А. Д. Тарифне регулювання зовнішньої торгівлі в Україні. Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. 2005. Вип. 210, Т. IV. С. 930–936.

108. Иващук І. О., Войцещук А. Д., Запужляк В. З. Просторові асиметрії регіональної економічної інтеграції. Економічний аналіз. 2017. Т. 27. №3. С. 266–275.

109. Иващук І. О., Иващук О. О., Захарчук О. Філософія економічного розвитку Китаю як члена БРІКС в умовах зміни світового економічного порядку. Схід. 2014. № 4. С. 12–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2014_4_3.

110. Иващук І. О. Актуальні тенденції ідентифікації країн у глобальному просторі. Ефективна економіка. 2013. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

111. Иващук І. О. Митні ініціативи в глобальному просторі : моногр. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. 304 с.

112. Імплементация Україною Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі URL: <http://sfs.gov.ua/baneryi/mitne-oformlennya/sproschennya-protsedur-torgivli/implementatsiya-ukrainoyu-ugodi-sot>.

113. Казарян В. П. Философские проблемы пространства и времени в

естествознании.

URL:

http://www.chronos.msu.ru/old/RREPORTS/kazaryan_filosofskie.pdf.

114. Кальченко Т. В. Глобальний економічний простір і новітня картографія світу. *Культура народів Причорномор'я*. 2006. № 86. С. 23–27.

115. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. М. ГУ-ВШЭ, 2000. 606 с.

116. Касьянов Г. А. Економіка перехідної доби (1991–2010). *Економічна історія України: Історико-економічне дослідження* : в 2 т. – Т. 2 / відп. ред. В. А. Смолій; кер. авт. кол. С. В. Кульчицький. К. : Центр-Ніка, 2011. С. 521–566.

117. Коковський Л. О. Сучасні проблеми зовнішньоекономічної безпеки України та напрями їх подолання. *Ефективна економіка*. 2011. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_10_21.

118. Комаров О. В. Експлікація митного ризику в контексті державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Вісник АМСУ*. 2014. №2 (11). – С. 57–68.

119. Комаров О. В. Механізми адміністрування митних ризиків в системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності : дис. ... канд. наук з держ. управл. : 25.00.02. Дніпро, 2017. 198 с. URL: http://nuczu.edu.ua/img/articles/1599/dis_Komarov.pdf.

120. Конвенції про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14.11.1970 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_186.

121. Кормич Б. А. Історія розвитку митної справи в Європі: періодизація та основні тенденції. *LexPortus*. 2016. № 1. С. 51–63 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2016_1_7.

122. Корнійчук О. О., Гайдук С. В. Професійна підготовка кінологічних команд митних органів митного союзу Російської Федерації, Республіки Білорусь та Республіки Казахстан. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2014. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2014_4_8.

123. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

124. Крисовата К. В. Вітчизняна практика та проблематика управління фінансовими ризиками митної системи України. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2617>.
125. Крисоватий А. І., Новосад І. В. Діяльність митних органів у забезпеченні митної безпеки України у сфері протидії порушенням митних правил. Науковий погляд: економіка та управління. 2017. № 2. С. 66–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2017_2_8.
126. Крисоватий А., Войцещук А., Гуцул І. Диверсифікація векторів підготовки фахівців для митно-податкової сфери. Економіст. 2015. №7. С. 19–22.
127. Кузьменко Л. Г. Паралельний імпорт – важливий механізм існування конкурентних відносин. Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. 2016. Т. 1, вип. 1. С. 95–100. URL: journals.ukma.edu.ua/spne/article/viewFile/112/169.
128. Кулик Г. Класифікаційна модель системи ризиків у митній службі України. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2012. № 2. С. 91–98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_2_14.
129. Куцаб-Бонк К. Соціально-економічний простір транскордонного регіону: механізми формування та чинники. Вісник Львівського університету. 2016. Вип. 38. С. 326–332. (Серія : Міжнародні відносини).
130. Лист Міністерства доходів і зборів України Департаменту митної справи «Щодо особового складу» № 13/2-495-ЕП від 08.04.2013 р. URL: <http://www.ambu.org.ua/node/2179>.
131. Матюшенко І. Ю., Беренда С. В., Резніков В. В. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції : навч. посіб. Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. 504 с.
132. Мельник Т. М. Пугачевська К. С. Нетарифний протекціонізм у країнах ЄС та Україні. Бізнес Інформ. 2014. № 1. С. 20-27.
133. Мельник Т., Дьяченко О. Інституціональне забезпечення митного регулювання України в умовах євроінтеграції. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. № 4. С. 5–15.
134. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України, Урядом Республіки Молдова та Європейською комісією щодо місії Європейської комісії з надання

допомоги в питаннях кордону в Україні та Республіці Молдова. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_235.

135. Ємченко І. В., Закусілов А. П. Методи і технічні засоби митного контролю : підруч. [для студ. вищих навч. закл.]. Львівська комерційна академія. К. : Центр уч. л-ри, 2007. 432 с.

136. Мирова экономика: глобальные тенденции за 100 лет / под ред. И. С. Королева. М. : Экономистъ, 2003. 604 с.

137. Митна енциклопедія : у 2 т. Т. 2 / редкол. : Бережнюк І. Г. та ін. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. 536 с.

138. Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенція МДП) від 14 листопада 1975 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_012.

139. Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

140. Митний кодекс України від 12.12.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1970-12>.

141. Митний кодекс України: практичні аспекти: навч.-метод. посіб. / за ред. Войцещука А. Д. та ін. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 516 с.

142. Митники з усієї України взяли участь у семінарі в рамках програми «GlobalShield» («Глобальний щит») Всесвітньої митної організації, спрямованої на боротьбу з незаконним переміщенням так званих «хімічних прекурсорів» URL: <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura-/aparatur/departament-organizatsii-mitnogo-kont/povidomlennya/252067.html>.

143. Міграція в Україні: факти і цифри. 2016. URL: iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf.

144. Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису та кодування товарів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_079.

145. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643?nreg=995_643&find=1&text=%F2%E5F0E8F2EEF0B3FF&x=0&y=0.

146. Міністр фінансів встановив ключові показники ефективності в реформі ДФС. Окреме доручення Міністра фінансів України №11000-08 URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249360830>.
147. Мокій А. І., Полякова Ю. В., Фільченко І. Ю. Митна політика в системі захисту внутрішнього ринку. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. – Вип. 6. С. 70-74.
148. Москалюк Н. Б. Дії «exofficio» у міжнародному регулюванні спеціальних вимог щодо заходів на кордоні в процесі захисту прав інтелектуальної власності. Альманах міжнародного права. 2015. № 8. С. 138–144.
149. Наказ Державної митної служби України «Про введення в дослідну експлуатацію програмно-інформаційного комплексу «Автоматизована система митного оформлення товарів та інших предметів» № 765 від 14.11.2003 р.
150. Наказ Державної митної служби України «Про введення в дослідну та постійну експлуатацію програмно-інформаційного комплексу «Інспектор-2006» № 48 від 25.01.2007 р.
151. Наказ Державної митної служби України «Про експлуатацію модуля АСАУР в пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення» № 683 від 28.11.2012 р.
152. Наказ Державної митної служби України «Про експлуатацію модуля АСАУР в пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення («Пасажирський пункт пропуску»)» № 20 від 21.01.2013 р.
153. Наказ Державної митної служби України «Про затвердження Концепції створення, упровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками та Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю» № 435 від 27.05.2005 р. URL: <http://www.uazakon.com/document/fpart46/idx46264.htm>.
154. Наказ Державної митної служби України «Про затвердження Положення про Департамент аналізу ризиків та аудиту» № 655 від 02.08.2007 р. URL: http://www.uazakon.com/documents/date_b8/pg_gwndoo.htm.
155. Наказ Державної митної служби України «Про затвердження Положення про Департамент аналітичної роботи та інформаційної розвідки» № 515 від 17.05.2008 р. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=04RPJ826CF&abz=7GO7Y>.

156. Наказ Державної митної служби України «Про затвердження Положення про Департамент аналізу ризиків та аудиту Державної митної служби України» № 442 від 30.05.2005 р. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=02QJT6E274&abz=4ELZN>.
157. Наказ Державної митної служби України «Про затвердження Положення про Департамент аналітичної роботи, управління ризиками та аудиту» № 307 від 07.04.2009 р. URL: <http://qdpro.com.ua/document/41413>.
158. Наказ Державної митної служби України «Про затвердження Положення про Департамент боротьби з контрабандою, аналізу ризиків та протидії корупції» № 289 від 07.04.2011р. URL: <http://www.qdpro.com.ua/document/52158>.
159. Наказ Державної митної служби України «Про затвердження Положення про Центральне бюро аналізу ризиків та аудиту» № 820 від 02.12.2003 р. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=0211M10D0D>.
160. Наказ Державної митної служби України «Про затвердження Порядку застосування автоматизованої системи аналізу та управління ризиками під час митного контролю та митного оформлення товарів із застосуванням вантажної митної декларації» № 1467 від 13.12.2010 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0180-11>.
161. Наказ Державної митної служби України «Про затвердження Порядку розроблення профілів ризик» № 1514 від 22.12.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1514342-10>.
162. Наказ Державної митної служби України «Про ліквідацію Оперативної митниці та створення Центрального бюро аналізу ризиків та аудиту Держмитслужби» № 660 від 07.10.2003 р. URL: <http://www.qdpro.com.ua/document/17166>.
163. Наказ Державної митної служби України «Про проведення експерименту з використання електронної форми декларування» № 671 від 15.09.2004 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1451-04>.
164. Наказ Державної митної служби України «Про створення Оперативної митниці» № 126 від 02.03. 1999 р. URL: <http://www.qdpro.com.ua/document/978>.
165. Наказ Державної фіскальної служби України «Про введення в дію Структури Державної фіскальної служби України» № 535 від 23.07. 2015 р. URL:

<http://document.ua/pro-vvedennja-v-diyu-strukturi-derzhavnoyi-fiskalnoyi-sluzhb-doc237960.html>.

166. Наказ Державної фіскальної служби України «Про введення в дію Структури та Штатного розпису Державної фіскальної служби України» № 1 від 09.07.2014 р. . URL:<http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/nakazi-pro-diyalnist/63704.html>.

167. Наказ Державної фіскальної служби України «Про затвердження Порядку внесення інформації про можливі порушення законодавства з питань державної митної справи до модуля «Орієнтування» АСМО «Інспектор-2006» № 386 від 29.05.2015 р. URL: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-porjadku-vnesennja-informaciyi-pro-mozhli-doc239030.html>.

168. Наказ Державної фіскальної служби України «Про затвердження Порядку внесення інформації про можливі порушення законодавства з питань державної митної справи до модуля «Орієнтування» АСМО «Інспектор-2006» № 227 від 29.10.2014 р.

169. Наказ Державної фіскальної служби України «Про затвердження Порядку роботи з модулем «Конструктор профілів ризику» АСМО «Інспектор» № 231 від 21.03.2016.

170. Наказ Державної фіскальної служби України «Про затвердження форм звітності за напрямом застосування системи управління ризиками та Порядку їх заповнення» № 283 від 20.04.2017 р.

171. Наказ Державної фіскальної служби України «Про скорочення чисельності та введення в дію Структури апарату ДФС України» № 1022 від 30.12.2015 р. (зі змінами)

172. Наказ Державної фіскальної служби України «Про функціональні повноваження структурних підрозділів територіальних органів ДФС» № 875 від 19.10.2016 р. URL: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/mitne-zakonodavstvo/nakazi/page1>.

173. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства культури і мистецтв України «Про затвердження Правил торгівлі антикварними речами» № 322/795 від 29.12.2001 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0058-02>.

174. Наказ Міністерства культури України «Про затвердження Переліку державних

установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей» № 744 від 11.09.2014 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1168-14>.

175. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку заповнення та видачі митницею сертифіката з перевезення (походження) товару EUR.1» № 950 від 20.11.2017 р. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1563-17>.

176. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю» № 684 від 31.07.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/z1021-15>.

177. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку перерахування до державного бюджету митних та інших платежів, які вносяться до/або під час митного оформлення» №898 від 01.11.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1429-17>

178. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками в митній службі України» № 597 від 24.05.2012 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0882-12>.

179. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку реєстрації у митному реєстрі об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону» № 648 від 30.05.2012 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1034-12>.

180. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку справляння плати за виконання митних формальностей органами доходів і зборів поза місцем розташування цих органів або поза робочим часом, установленим для них» № 862 від 23.10.2017 р. URL: <http://www.tax.gov.ua/zakonodavstvo/mitne-zakonodavstvo/nakazi/72950.html>

181. Наказ Міністерства фінансів України «Про кінологічне забезпечення в Державній фіскальній службі України» № 1147 від 15.12.2015 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1664-15/page2>.

182. Науково-практичні коментарі. Митний кодекс. URL: <http://radnuk.info/komentar/muto.html>.

183. Недобега О. О., Кулєшина М. І. Митна безпека як складова економічної безпеки держави. URL: https://www.researchgate.net/profile/Olena_Hrechyshkina/publication/301494496_Mitna_bezpeka_ak_skladova_ekonomichnoi_bezpeki_Ukraini_Customs_Security_as_a_Component_of_Economic_Security_of_Ukraine/links/57166e2708ae377f0bd614aa/Mitna-bezpeka-ak-skladova-ekonomichnoi-bezpeki-Ukraini-Customs-Security-as-a-Component-of-Economic-Security-of-Ukraine.pdf.
184. Недобега О. О. Митна політика України в умовах інтеграції: сутність і функції. URL: http://aspirantura.at.ua/blog/nedobega_o_o_mitna_politika_ukrajini_v_umovakh_integraciji_sutnist_i_funkciji/2014-03-29-18.
185. Никонов О. А. Философские вопросы геометрии Минковского. Вестник МГТУ. 2010. Т. 13. С. 291–294. URL: vestnik.mstu.edu.ru/v13_2_n39/articles/08_nikon.pdf.
186. Нікончук А. М. Україна і угода про торгівлі аспекти прав інтелектуальної власності: міжнародно-правові ризики та переваги. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2015. № 4. С. 100-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2015_4_13.
187. Новік О. І. Еволюція становлення нормативно-правового забезпечення адміністрування митних платежів в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 13, ч. 2. С. 44–50.
188. Новікова К. І. Глобалізаційні виклики митній безпеці держави. Вісник Запорізького національного університету. 2012. № 4(16). С. 174–180.
189. Обмежувальні заходи щодо імпорту товарів в Україну (антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні заходи). URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2d92511f-c6fa-468a-97f3-bc353742db15&title=ZakhistInteresivNatsionalnikhTovarovirobnikivNaVnutrishnomuRinku>.
190. Осадча Н. В. Процес адаптування національного митного законодавства до вимог ЄС. Економіка промисловості. 2013. № 1-2. С. 288–296. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2013_1-2_35.
191. Основи службової кінології: навч. посіб. Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2011. 192 с.

192. Пашко П. В., Шуляк В. П. «Електронна митниця» – головний механізм забезпечення митної безпеки держави. URL: https://zerna.at.ua/publ/derzhava/derzhavni_organ/pashko_p_v_shuljak_v_p_elektronna_mitnicja_golovnij_mekhanizm_zabezpechennja_mitnoji_bezpeki_derzhavi/16-1-0-58.
193. Пашко П. В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації) : моногр. Одеса : ПЛАСКЕ, 2009. 628 с.
194. Перелік об'єктів права інтелектуальної власності, включених до митного реєстру за станом на 25.09.2017 р. URL: <http://data.gov.ua/passport/931b855c-9c18-4d49-8f45-46c76f09e793>.
195. Перелік чинних антидемпінгових, компенсаційних та захисних заходів щодо української продукції. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=082485da-0071-490a-9ec0-a5e520b3ca02&title=CHinniAntidempingovi-KompensatsiiniTaZakhisniZakhodiSchodoUkrainskoiProduksii>.
196. Перепьолкін С. М. Міжнародно-правові аспекти митного співробітництва європейських держав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Х., 2009. 16 с.
197. Поисковые собаки для обнаружения объектов живой природы: уч. пособ. [для подготовки собак по обнаружению объектов живой природы – предметов торговли]. URL: www.osce.org/ru/ukraine/131816?download=true.
198. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання» № 86 від 28.01.2004 р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/86-2004-%D0%BF>.
199. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями економічної політики України в умовах незалежності» № 1698-XII від 25.10. 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-12>.
200. Постанова Верховної Ради України «Про приєднання до Конвенції про створення Ради митного співробітництва 1950 року» № 2479--XII від 19.06.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2479-12>.
201. Постанова Кабінет Міністрів України «Про затвердження Положення про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх

утилізацією/видаленням і Жовтого та Зеленого переліків відходів» № 1120 від 13.07.2000 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1120-2000-%D0%BF>.

202. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» № 770 від 06.05.2000 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF/page>.

203. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації принципу «єдиного вікна» під час здійснення митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного та інших видів державного контролю» № 364 від 25.05.2016 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/364-2016-п.

204. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Державну фіскальну службу України» № 236 від 21.05.2014 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>.

205. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки» № 265 від 29 квітня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF>.

206. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження зразка свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України» № 984 від 20.06.2000 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984-2000-%D0%BF>.

207. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку видачі свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей або відмови в його видачі, переоформлення, видачі дубліката, анулювання» № 963 від 25.11.2015 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/963-2015-%D0%BF>.

208. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення» № 1807 від 20.11.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-2003-%D0%BF>.

209. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення» № 1343 від 26.08.2003 р. URL:

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1343-2003-%D0%BF>.

210. Постанова Кабінету Міністрів України «Про ліквідацію Міністерства доходів і зборів» № 67 від 01.03.2014 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/67-2014-%D0%BF>.

211. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок вивезення (пересилання) за межі митної території України громадянами дорогоцінних металів (за винятком банківських металів, пам'ятних та ювілейних монет України із дорогоцінних металів), дорогоцінного каміння та виробів із них, а також культурних цінностей з метою їх відчуження» № 448 від 21.05.2012 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/448-2012-п>.

212. Постанова Кабінету Міністрів України «Про призначення компетентного органу та виділеного центру для виконання цілей Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням» № 574 від 29.03.2000 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/574-2000-%D0%BF>.

213. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Державної фіскальної служби» № 160 від 21.05.2014 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/160-2014-%D0%BF/paran6#n6>.

214. Пояснення до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (Пояснення до УКТЗЕД), побудовані на основі Пояснень до Гармонізованої системи опису та кодування товарів 2012 року і Пояснень до Комбінованої номенклатури Європейського Союзу). [URL: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/mitne-zakonodavstvo/nakazi/62995.html>].

215. Приймаченко Д. В. Митна політика держави та її реалізація митними органами: моногр. Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2006. 332 с.

216. Приймаченко Д.В. Інформування як форма взаємодії органів доходів і зборів у процесі здійснення митних процедур. Фінансове право. 2014. № 3. С. 25–29.

217. Про EUBAM URL: <http://eubam.org/ua/who-we-are>.

218. Про карнет АТА. Торгово-промислова палата України. URL: <http://ata.ucci.org.ua/ua/atacarnet/default.html>.

219. Проблеми державного регулювання у сфері поводження з відходами та шляхи їх вирішення : аналіт.зап. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1386/>.

220. Проект Закону «Про національну безпеку України URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2>.
221. Проект Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України» № 4614 від 06.05.2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59005.
222. Проект Закону України «Про Національну митну службу України» № 3763 від 13.01.2016 р. URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57655.
223. Проект Плану дій з реформування митниці. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/imported_content/news/doc_250141228/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD%20%D0%B4%D0%B9%20-%20%D0%BC%D0%B8%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F.pdf.
224. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року» URL: <https://menr.gov.ua/news/31573.html>.
225. Протидія незаконному переміщенню товарів через державний кордон України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/>.
226. Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації: Резолюція РадиВ МО від 01.06.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976_003.
227. Річний звіт Державної служби інтелектуальної власності України. 2016 URL: www.uipv.org/i_upload/file/AnnualReport/zvit_ukr-2016.pdf.
228. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про розвиток системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року» № 978-р від 27.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80>.
229. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця»» № 1236-р. від 17.09.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2008-%D1%80>.
230. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми поводження з відходами на 2013–2020 роки» № 22-р від 03.01.2013 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/22-2013-%D1%80>

231. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії у сфері протидії незаконному виробництву та обігу тютюнових виробів на період до 2021 року» № 570-р від 23.008.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/570-2017-%D1%80>.
232. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Стратегія розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року» № 978-р від 27.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80>
233. Рудницька У. І. Геополітична структура світу в контексті трансформації глобального простору. ScienceRise. 2015. № 10(1). С. 29–33. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/texc_2015_10\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/texc_2015_10(1)_7).
234. Рудніченко Є. М., Несторишен І. В. Класифікація ризиків в митній справі. Митна безпека. 2012. № 1. С. 13– 19. Серія «Економіка».
235. Руководство по модернизации таможенной службы / под ред. Люка де Вульфа, Хосе Б. Сокола. М. : Весь мир, 2007. 328 с.
236. Сандровський К. К. Митне право України : підруч. URL: <http://readbookz.com/pbooks/book-17/ua/chapter-922/>.
237. Сапир Е. В. Геоэкономическое измерение локальных систем (теория и методология глобально-локального анализа). Ярославль : ЯрГУ, 2004 . 575 с.
238. Саско О. Генеза кримінальної відповідальності за контрабанду. Історико-правовий часопис. 2014. № 1. С. 107–111 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2014_1_25.
239. Силич Т. А. Пространство и время как атрибуты и всеобщие формы существования материи. URL: http://www.sde.ru/files/t/silich/Book/Subject_3.3.pdf.
240. Сосов Е. Н. Геометрия Лобачевского и её применение в специальной теории относительности. Ч. 1 : Геометрия Лобачевского. Казань : КФУ, 2012. 38 с. URL: <http://kpfu.ru/docs/F442175786/SosovGeomLob1.pdf>.
241. Спенс М. Следующая конвергенция: будущее экономического роста в мире, живущем на разных скоростях / пер. с англ. А. Калинина; под ред. О. Филаточевой. М. : Изд-во Ин-та Гайдара, 2013. 336 с.
242. Список товарів подвійного використання, що можуть бути використані у створенні звичайних видів озброєнь, військової чи спеціальної техніки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/95215884>.

243. Стадницький Ю. І. Просторологія: наука про просторові аспекти ефективності. Науковий вісник Ужгородського університету. 2016. Вип. 1(2). С. 18–22. (Серія : Економіка). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuес_2016_1\(2\)__4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuес_2016_1(2)__4).
244. Тепман Л.Н. Риски в економіке / под ред. проф. В.А. Швандара. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 380 с.
245. Терещенко С. С. Основи ризик-менеджменту в митній справі та зовнішньоекономічній діяльності. Одеса : Пласке, 2012. 504 с.
246. Технічні засоби митного контролю: навч. посіб. / за заг.ред. А. Д. Войцещука. Хмельницький: ПАВФ «ІНТРАДА», 2012. 297 с..
247. Ткаченко Є. В. Щодо деяких історичних аспектів розвитку європейської інтеграції. Форум права. 2012. № 3. С. 742–748. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
248. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
249. Угода про спрощення процедур торгівлі (Trade Facilitation Agreement – TFA). URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/MoreDetails?lang=uk-UA&id=ad955439-d36b-4cc8-8594-7f18bbb19b3e&title=UgodaProSproschenniaProtседurTorgivli-trade>.
250. Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» № 68/2016 від 26.02.2016р. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.
251. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна –2020» №5/2015 від 12.01.2015 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
252. Указ Президента України «Про Міністерство доходів і зборів України» № 141/2013 від 18.03.2013 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/141/2013>.
253. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика: монографія; за заг. ред. І. Г. Бережнюка [Бережнюк І. Г., Брендак А. І., Булана В. В., Войцещук А. Д. та ін.]. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2014. 288 с.
254. Федотов О. П. Митний пост: адміністративно-правовий аналіз діяльності з виконання завдань, покладених на органи доходів і зборів. Митна справа. 2014. № 1. С. 31–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_1_7.

255. Федотов О.П. Орієнтування як підстава для здійснення митного огляду. Проблеми законності. 2016. Вип. 132. С. 124–134.
256. Філіппова С. В., Масленіков Є. І., Іванова К. В. Дослідження розвитку митної справи в Україні. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. 2012. Вип. 20. С. 98–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2012_20_22.
257. Фіскальний простір сталого соціально-економічного розвитку держави: монографія. / Крисоватий А. І. та ін. / за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 332 с. До 50-річчя ТНЕУ.
258. Хапачев Ю. П., Дышеков А. А., Оранова Т. И. Современная естественнонаучная картина мира [Текст] : курс лекций. Нальчик : Каб.-Балк. ун-т, 2013. 101 с.
259. Харрод, Р.Ф. К теории экономической динамики. М.: Изд-во иностранной литературы, 1959. 212 с.
260. Ховард, Р.А. Динамическое программирование и марковские цепи / перевод с англ. В. В. Рыкова; Под ред. Н. П. Бусленко. М.: Сов. радио, 1964. 189 с.
261. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
262. Чекмарев В. В. В поисках новой теории для изменяющегося мира. Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. 2013. № 5. С. 96–107.
263. Членство України в СОТ: огляд зобов'язань. URL: http://www.ier.com.ua/files//publications/Books/WTO_commitments1.pdf.
264. Чужиков В. І. Зона вільної торгівлі України та ЄС: аналіз потенційних наслідків. Стратегічні пріоритети. 2016. № 1. С. 106–111. (Серія : Економіка).
265. Шульц С. Л. Концепція управління розвитком економічного простору регіонів України. Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. 2012. Вип. 9(35), Ч. 2. С. 326–334. (Серія «Регіональна економіка»). URL: ird.gov.ua/vid_1/vid1_2012_s01_Shults.pdf.
266. Шульц С. Л., Максимчук М. В. Економічний простір України: регіоналізація та інтеграція в умовах суспільних трансформацій. Регіональна економіка. 2010. № 4. С. 191–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2010_4_28.

267. Щербина Т. В. Теорії регіональної економічної інтеграції в контексті розвитку міжнародних відносин. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2014. Вип. 38. С. 306–314. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprbsu_2014_38_32.
268. Электронные отходы угрожают Кении. URL: <http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=21699#.WYc8X1EaTcd>.
269. Яворська Г. Проблема обмеження державного суверенітету в умовах інтеграції України до ЄС : Аналіт. зап. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/376>.
270. Ястремський О. І. Моделювання економічного ризику. К. : Либідь, 1992. 176 с.
271. Яу Шинтан, Стив Надис. Теория струн и скрытые измерения Вселенной / пер. с англ. А. Мороз, И. Рузмайкина, В. Семинько. СПб. : Изд. дом «Питер», 2016. 400 с.
272. 17 masterpieces worth eur 20 million were stolen Interpol. URL: http://www.interpol.int/Media/Files/Crime-areas/Works-of-art/Poster/263_WOA_rapina_museo_civico_di_castelvecchio_2015_11-HR.
273. 2016 e-Customs annual progress report. URL: <https://ec.europa.eu/...customs/.../2016-ecustoms-progress-re>.
274. A canonical correlation analysis of carrier financial strategy: The case of airline deregulation / Michael R. et al. Transportation Research Part A: General. Volume 21, Issue 3, May 1987, P. 179-190. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0191260787900124?via%3Dihub>.
275. Africa Regional Integration Index – Report 2016. URL: <http://repository.uneca.org/bitstream/handle/10855/23200/b11561531.pdf?sequence=1>.
276. Agreement on Government Procurement (GPA). Parties, observers and accessions. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/gproc_e/memobs_e.htm.
277. Aldridge, I., Krawciw, S., 2017. Real-Time Risk: What Investors Should Know About Fintech, High-Frequency Trading and Flash Crashes. Hoboken: Wiley.
278. Allais M. La science économique d'aujourd'hui et les faits. THESIS. 1994. № 4. С. 11–19.

279. ASEAN Trade in Goods Agreement. URL: <http://investasean.asean.org/index.php/page/view/asean-free-trade-area-agreements/view/757/newsid/872/asean-trade-in-goods-agreement.html>.
280. Asian Economic Integration in an Era of Global Uncertainty. URL: <http://press-files.anu.edu.au/downloads/press/n4106/html/ch02.xhtml>.
281. Axel Haus. Patent Trolls, Litigation, and the Market for Innovation. URL: <https://brage.bibsys.no/xmlui/.../DiscussionPaper.pdf?...1>.
282. Bali Package and November 2014 decisions. WTO. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc9_e/balipackage_e.htm#baliministerial_declaration.
283. Basic Actions concerning Cultural Objects being offered Sale over the Internet. URL: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/basic-actions-cultural-objects-for-sale_en.pdf.
284. Beck U. World Risk Society. Maiden, 1999
285. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works. URL: http://www.wipo.int/treaties/en/text.jsp?file_id=283698.
286. Cargo Targeting System (CTS) Participant Guidelines. URL: http://www.customs.gov.lk/public/files/cts/WCO_CTS_Participant_Guidelines_V2_5.pdf.
287. CAS Registry and CAS Registry Number FAQs. URL: <https://www.cas.org/content/chemical-substances/faqs>.
288. Chengy W. Regional Variation in Trade Liberalization Outcomes: Evidence from Chinese Manufacturing Industry. 2015. August. URL: <https://www.unige.ch/degit/files/9614/3956/.../Cheng.pdf>.
289. Classification of Non-Tariff Measures. February 2012 Version. UNCTAD/DITC/TAB/2012/2. URL: http://wits.worldbank.org/WITS/docs/Multi-Agency_Classification_of_NTMs.pdf.
290. Cline, Preston B. (3 March 2015). "The Merging of Risk Analysis and Adventure Education" (PDF). *Wilderness Risk Management*. 5 (1): 43–45.
291. Collins, A. The risks that just won't die. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2017/02/global-risks-report-2017/>.
292. Compendium of drug-related statistics concerning GUAM (prepared by GUAM and UNODC). URL: www.guam-organization.org/attach/comp1.pdf.

293. Compilation of a Database for Non-Tariff Measures from the WTO. URL: <http://www.asean.org/wp-content/uploads/images/archive/documents/AEC/customs/DG20-Annex21.pdf>.
294. Integrated Trade Intelligence Portal (WTO I-TIP). URL: https://prontonetwork.org/resources/p3.1_Ghods-Reiter-Stehrer_i-tip%20database%20compilation_v.1.1.1.pdf.
295. Compilation of Key Performance Indicators of Customs Services. URL: <http://www.asean.org/wp-content/uploads/images/archive/documents/AEC/customs/DG20-Annex21.pdf>
296. Convention Establishing the World Intellectual Property Organization. URL: <http://www.wipo.int/treaties/en/convention/>.
297. Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora. URL: <http://www.cites.org/eng/app/appendices.php>.
298. Corruption at the customs: Combating Corruption at the Customs. Belgrade : Center for Liberal-Democratic Studies. – 2002. – 166 p.
299. Corruption Perceptions Index 2016. URL: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016.
300. COUNCIL REGULATION (EC) No 428/2009. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1552324211724&uri=CELEX:32009R0428>.
301. Council Regulation (EC) No 116/2009 of 18 December 2008 on the export of cultural goods. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32009R0116>.
302. Council Regulation (EEC) No 3911/92 of 9 December 1992 on the export of cultural goods. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31992R3911>.
303. Counteraction to Counterfeit and Contraband Pesticides. Methodology. URL: <https://www.osce.org/secretariat/192516?download=true>.
304. Customs blueprints: pathways to better Customs. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/eu-training/customs-blueprints-pathways-better-customs_en.
305. Customs territories. EU customs and fiscal territory. URL: <https://tulli.fi/en/about-us/our-activities/customs-territories>.

306. Dadush U., Neilson J. Governing Global Trade. Finance & Development. 2007. Vol. 44, № 4. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2007/12/dadush.htm>.
307. Dahl A. Robert. Modern Political Analysis. Englewood Cliffs, 1964.
308. Dangerous Goods. URL: <http://www.unece.org/trans/danger/danger.html>.
309. Dangerous goods list and limited quantities exceptions. URL: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/trans/danger/publi/unrec/.../03E_Part3.pdf.
310. Davos 2009. The Risk of a New Protectionism. International Herald Tribune. 2009. 29 January.
311. Doing Business 2017 – Equal Opportunity for All. URL: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2017>.
312. Domestic LPI, Environment and Institutions: Ukraine 2016. URL: https://lpi.worldbank.org/domestic/environment_institutions/2016/C/UKR#chartarea.
313. Domhoff G. William. Who Rules America: power and politics. McGraw-Hill Companies, Inc. 4th ed.: 2002
314. Drzik J. Weaponized AI, digital espionage and other technology risks for 2017. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/technology-risks-amplified-by-global-tensions/>.
315. Dual-use trade controls. URL: <http://ec.europa.eu/trade/import-and-export-rules/export-from-eu/dual-use-controls/>.
316. Dumping and Illegal Transport of Hazardous Waste, Danger of Modern Society / M. Obradovic et al. (2014). URL: <http://hrcak.srce.hr/file/188422>.
317. Easton D. The Analysis of Political Systems. Comparative Politics. Notes and Readings. Ed. R.C. Macridis, B.E. Brown. Homewood, 1961.
318. Eichfelder S., Schorn M. Tax compliance costs: A business-administration perspective. FinanzArchiv. 2012. vol. 68 (2). P. 191–230.
319. Eiteman David K., Stonehill, Arthur I. International Business Finance. MA: Addison-Wesley. 1979
320. Eleventh WTO Ministerial Conference. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc11_e/mc11_e.htm.
321. Elias Victor (2017). The Quest for Ascendant Quality. Sparta, NJ USA: On QUEST. p. 167. ISBN 9780999080115.

322. Emergency Red List of Iraqi Cultural Objects at Risk– 2015 Update. URL: <http://icom.museum/resources/red-lists-database/red-list/iraq-2015/>.
323. EU Customs Union – Facts and figures. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/facts_figures_en.pdf.
324. European Drug Report. Trends and Developments. 2017. URL : www.emcdda.europa.eu/system/files/.../TDAT17001ENN.pdf.
325. Explosive Truths: Monitoring Explosive Violence In 2016. URL: <https://aoav.org.uk/2017/explosive-truths-monitoring-explosive-violence-2016/>.
326. Facilitation Agreement Tfa-Jeffrey E. Garten. Is Protectionism Unavoidable? Yale Global, 2009. 6 February.
327. Fergusson Ian F., Mc Minimy A. Mark, Williams R. Brock. The Trans-Pacific Partnership (TPP). Congressional Research Service. 2016. 9 February. URL: <https://fas.org/sgp/crs/row/R44278.pdf>.
328. Frank A. G. The Development of Underdevelopment. Monthly Review. 1966. Vol. 18, no. 4. P. 17–31. URL: <https://archive.monthlyreview.org/index.php/mr/issue/view/MR-018-04-1966-08/showToc>.
329. Francis Fukuyama. The Future of History. URL: https://files.foreignaffairs.com/legacy/attachments/PC9_The_future_of_history.pdf
330. Fridman, M. The Lag in the Effect of Monetary Policy / M. Fridman // J. of Political Economy. 1961. October. pp. 447-466.
331. General Agreement on Tariffs and Trade 1994. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/analytic_index_e/gatt1994_e.htm.
332. Giddens A. The consequences of modernity. Cambridge, 1990.
333. Global context for achieving the 2030 Agenda for Sustainable Development: International trade Development Issues No. 7. 2017. URL: https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/dsp_policy_07.pdf.
334. Global Customs Risk Management An Examination of Leading Practices. URL: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Global_Customs_Risk_Management:_An_Examination_of_Leading_Practices/\\$FILE/EY-2006-Customs-Symposium-Report.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Global_Customs_Risk_Management:_An_Examination_of_Leading_Practices/$FILE/EY-2006-Customs-Symposium-Report.pdf).

335. Global Sustainable Development Report. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/globalsdreport>.
336. Gray A. What new technologies carry the biggest risks? URL: <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/what-emerging-technologies-have-the-biggest-negative-consequences/>.
337. Guide to the Application of the Paris Convention for the Protection of Industrial Property, as Revised at Stockholm in 1967 / prof. G. H. C. Bodenhausen. URL: [ftp://ftp.wipo.int/pub/library/ebooks/wipopublications/wipo_pub_611\(e\).pdf](ftp://ftp.wipo.int/pub/library/ebooks/wipopublications/wipo_pub_611(e).pdf).
338. Haendel, D., West, G., Meadow, R. Overseas Investment and Political Risk. Philadelphia, 1975
339. Harmonized Commodity Description and Coding Systems (HS). URL: <https://unstats.un.org/unsd/tradekb/Knowledgebase/50018/Harmonized-Commodity-Description-and-Coding-Systems-HS>.
340. Harold Hotelling. Relations between two sets of variates. *Biometrika*. Vol. 28, No. 3/4. 1936. P. 321-377. URL: https://www.jstor.org/stable/2333955?seq=1#page_thumbnails_tab_contents.
341. Hauptman L., Horvat M., Korez-Vide R. Improving tax administration's services as a factor of tax compliance: The case of tax audit. *LexLocalis*. 2014. № 12 (3). P. 481–501.
342. Hazardous Materials Markings labeling and Placarding Guide. URL: https://www.fmcsa.dot.gov/sites/fmcsa.dot.gov/files/docs/Hazardous_Materials_Markings_Labeling_and_Placarding_Guide_508CLN.pdf.
343. Hazardous Waste Generation. URL: <https://unstats.un.org/unsd/environment/hazardous.htm>.
344. Hershbarger, Robert A.; Noerager, John P. "International Risk Management: Some Peculiar Constraints." *Risk Management*. 1976 (April). C. 23-34.
345. HS Convention. URL: http://www.wcoomd.org/en/topics/nomenclature/instrument-and-tools/hs_convention.aspx.
346. Iacobc C., Zaharia S. Risk management – a new priority system customs and its consequences. URL: https://mpira.ub.uni-muenchen.de/39352/1/Risk_management.pdf.
347. ICOM: Red Lists Database. URL: <http://icom.museum/resources/red-lists-database/>.
348. Illicit Trade Report 2015. URL: https://illicittrade.com/reports/downloads/OMD_ITR_Complete_LR_2016_12_04.pdf.

349. International LPI. URL: <https://lpi.worldbank.org/international/global>.
350. International Monetary Fund. Real GDP growth. Annual percent change. International Monetary Fund. URL: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD.
351. Jaworek M., Kuzel M. Transnational Corporations in the World Economy: Formation, Development and Present Position. *Copernican Journal of Finance & Accounting*. 2015. № 4(1). P. 55–70. URL: <http://dx.doi.org/10.12775/CJFA.2015.004>.
352. Jeffrey E. Garten. Is Protectionism Unavoidable? *YaleGlobal*. 2009. 6 February.
353. John O'Brien cited in Sanderson, H. Lewis, J. *A Practical Guide to Delivering Personalisation; Person Centred Practice in Health and Social Care* p. 211
354. Legislation related to the electronic customs initiative. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/general-information-customs/electronic-customs/legislation-related-electronic-customs-initiative_en.
355. Lindblom Ch. *The Policy-Making Process*. Englewood Cliffs, 1993.
356. Luhmann N. *Risk: A Sociological Theory*. N.Y., 1993.
357. Madrid Agreement Concerning the International Registration of Marks. URL: <http://www.wipo.int/treaties/en/registration/madrid/>.
358. Marc Bacchetta, Cosimo Beverelli. Non-tariff measures and the WTO. URL: <https://voxeu.org/article/trade-barriers-beyond-tariffs-facts-and-challenges>.
359. Measuring the Information Society Report 2015. URL: www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/.../publications/misr2015/MISR2015-w5.pdf.
360. Mirus R., Rylska N. Economic integration: Free trade areas vs. Customs unions. URL: https://www.ualberta.ca/business/Centres/WCER/Publications/Other/~/_media/business/Centres/WCER/Documents/Publications/OtherPublications/NAFTA/NAFTArylska.ashx.
361. Miyagiwa K., Vandenbussche H., Huasheng S. Size matters! Who is bashing whom in trade war? *International Review of Economics & Finance*. 2016. № 45. C. 33–45.
362. *Multivariate Analysis for the Biobehavioral and Social Sciences: A Graphical Approach* / Bruce L. Brown et al. 2011. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9781118131626>.
363. Murphy J. *Building Trust in Economic Space*. Graduate School of Geography.

2006. № 4. C. 427–450.

364. New Maddison Project Database. URL: <http://www.ggdcc.net/maddison/maddison-project/data.htm>.

365. Non-Tariff Measures in ASEAN. Economic Research Institute for ASEAN and East Asia and United Nations Conference on Trade and Development, 2016 . URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ERIA-UNCTAD_Non-Tariff_Measures_in_ASEAN_en.pdf.

366. Non-Tariff Measures to Trade: Economic and Policy Issues for Developing Countries. Developing Countries in International Trade Studies. UNCTAD/DITC/TAB/2012/1. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditctab20121_en.pdf.

367. Notification of category commitments under the agreement on trade facilitation. Communication from Ukraine. WTO. URL: https://www.tfadatabase.org/uploads/notification/NUKR1_3.pdf.

368. Paris Convention for the Protection of Industrial Property. URL: <http://www.wipo.int/treaties/en/ip/paris/>.

369. Pavcnik N. For Richer, for Poorer. Finance & Development. 2016. Vol. 53. № 4. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2016/12/pavcnik.htm>.

370. Pawlak K. The evolution of the agricultural protectionism and its measures. K. Pawlak. URL: http://www.wne.sggw.pl/czasopisma/pdf/SJ_POWA_2011_t_11_XXVI_z3_s78.pdf.

371. Perroux F. Economic Space: Theory and Applications. Journal of Economics. 1950. № 64. C. 84.

372. Peter Mazuruse, (2014) Canonical correlation analysis: Macroeconomic variables versus stock returns, Journal of Financial Economic Policy, Vol. 6 Issue: 2, P. 179-196. URL: <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/JFEP-09-2013-0047>.

373. Petri Peter A., Plummer G. The Economic Effects of the Trans-Pacific Partnership: New Estimates. URL: <https://piie.com/publications/wp/wp16-2.pdf>.

374. PICARD Programme. URL: http://www.wcoomd.org/en/topics/capacity-building/activities-and-programmes/cb_picard_overview.aspx.

375. Priyanka Kher. Political economy of Regional Integration in South Asia https://unctad.org/en/.../ecidc2013misc1_bp5.pdf.
376. Project SUN. A study of the illicit cigarette market in the European Union, Norway and Switzerland. 2016. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/06/project-sun-report.pdf>.
377. Recent Developments In Regional Trade Agreements. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/.../rtajan-june17_e.pdf.
378. Red List of Afghanistan Antiquities at Risk. URL: <http://icom.museum/resources/red-lists-database/red-list/afghanistan/>.
379. Regional Intelligence Liaison Offices (RILO). World Customs Organization. URL: <http://www.wcoomd.org/en/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/intelligence-and-risk-management-programme/rilo.aspx>.
380. Regulation (EU) No 608/2013 of the European Parliament and of the Council of 12 June 2013 concerning customs enforcement of intellectual property rights and repealing Council Regulation (EC) No 1383/2003. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32013R0608>.
381. Resis R. H. History of the Patent Troll and Lessons Learned. URL: https://bannerwitcoff.com/_docs/.../HistoryOfPatentTroll.pdf.
382. Risk Assessment/Targeting Centres – Study Report 2011. URL: http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/research/research-paper-series/15_rac_en.pdf.
383. Risk Management and Regulation in Banking. Basel-II, 2006
384. Risk Management guide – World Customs Organization. 2003. URL: <http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/risk-management-compendium.aspx>.
385. Robert W. Staiger. Non-Tariff Measures and the WTO. Stanford, Wisconsin and NBER January 2012. URL: https://www.wto.org/english/res_e/reser_e/ersd201201_e.pdf.
386. Rodriguez, Rita. M; Carter E. Eugene. International Financial Management. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. 1979.
387. Rosińska M., Klima E., Żołądkiewicz K. Transnational Corporations Strategies of Expansion. Meeting Global Challenges. Working Papers Institute of International Business University of Gdańsk 2008. № 25. S. 299–308.

388. Royal Society. Risk: Analysis, Perception and Management. London: Royal Society, 1992. P. 89-90.
389. Ruíz C. Productive Restructuring and Integration: NAFTA, 20 Years Later. *Problemas del Desarrollo*. 2015. Vol. 46 № 180. URL: Probdes.iiec.unam.mx/en/revistas/v45n180/body/v45n180a2_1.php.
390. Sanchita Basu Das. The Trans-Pacific Partnership (TPP) Agreement Holds Strategic Underpinnings. URL: https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ISEAS_Perspective_2016_22.pdf.
391. Slade M. The Role of Economic Space in Decision Making. University of Warwick, Department of Economics. 2004. C. 1–26. URL: http://econ.sites.olt.ubc.ca/files/2013/05/pdf_paper_margaret-slade-role-economicspace.pdf.
392. Smith, Clifford Neal. “Predicting the Political Environment of International Business”. Long Range Planning. 1971 (Sept.). C.9.
393. Smuggling Routes Of The Illegal Wildlife Trade. URL: <https://www.pinterest.co.uk/pin/260082947207568309/>.
394. *STATISTICA* Help. URL: <http://documentation.statsoft.com/>.
395. Tariff quota consultation. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/dds2/taric/quota_consultation.jsp?Lang=en.
396. Territorial status of EU countries and certain territories. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/vat/eu-vat-rules-topic/territorial-status-eu-countries-certain-territories_en.
397. The Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal. Texts and Annexes. URL: <http://www.basel.int/TheConvention/Overview/TextoftheConvention/tabid/1275/Default.aspx>.
398. The Global Risks Report 2018. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GRR18_Report.pdf.

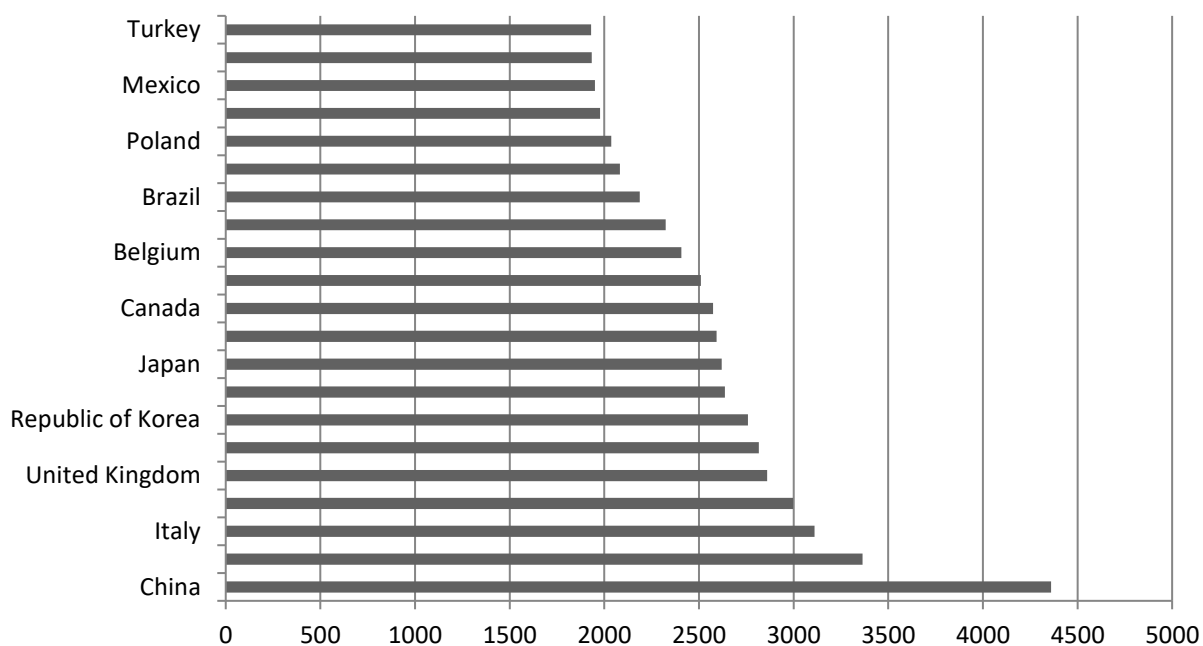
399. The Globally Harmonized System of Classification and Labelling of Chemicals (GHS). URL: <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/trans/.../ghs/ghs.../ST-SG-AC10-30-Rev4e.pdf>.
400. The Green Customs Guide to Multilateral Environmental Agreements. United Nations Environment Programme. URL: [http://www.greencustoms.org/reports/guide/Green_Customs_Guide%20\(low\).pdf](http://www.greencustoms.org/reports/guide/Green_Customs_Guide%20(low).pdf).
401. The Model Export Certificate for Cultural Objects. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139620E.pdf>.
402. The PCT now has 152 Contracting States. URL: http://www.wipo.int/pct/en/pct_contracting_states.html.
403. The Revised Kyoto Convention (International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs procedures (Kyoto Convention)). URL: http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv.aspx.
404. The Special 301 Report. 2017. Office of the United States Trade Representative. URL: [https://ustr.gov/sites/default/files/301/2017%20Special%20301%20Report %](https://ustr.gov/sites/default/files/301/2017%20Special%20301%20Report%20)
405. The Union Customs Code (UCC) (9 October 2013 as Regulation (EU) № 952/2013 of the European Parliament and of the Council). URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/union-customs-code/ucc-legislation_en.
406. The WCO's 2017-2018 Annual Report. URL: http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/media/annual-reports/annual-report-2017_2018.pdf
407. The World Bank In Ukraine. The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine>.
408. This Chart Contains a Few Hidden Surprises About the World Economy. URL: <https://howmuch.net/articles/the-global-economy-by-GDP>.
409. Top 10 operational risks for 2017. URL: <https://www.risk.net/risk-management/operational-risk/2480528/top-10-operational-risks-for-2017#risk2>.
410. Top 10 operational risks for 2018. URL: <https://www.risk.net/risk-management/operational-risk/2480528/top-10-operational-risks-for-2018#risk2>.
411. Topalova P. Factor Immobility and Regional Impacts of Trade Liberalization: Evidence on Poverty from India. 2010. September. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/.../wp10218.pdf>.

412. Tracing the supply of components used in Islamic State IEDs. London, 2016. URL: http://www.conflictarm.com/wp-content/uploads/2016/02/Tracing_The_Supply_of_Components_Used_in_Islamic_State_IEDs.pdf.
413. Trade and Development Report, 2016. URL: unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2016_en.pdf.
414. Trade for Development in Latin America and the Caribbean / David de Ferranti et al. URL: https://www.ictsd.org/sites/default/files/event/2008/08/layout_agi.pdf.
415. Trade Policy Reviews. WTO/ URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tpr_e.htm
416. Trade in Counterfeit and Pirated Goods. Mapping the Economic Impact. URL: https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/Mapping_the_Economic_Impact_study/Mapping_the_Economic_Impact_en.pdf.
417. Trade policy questions and guidelines / Binding Tariffs: Why Do It. – P. 540–547. URL: siteresources.worldbank.org/INTTRADERESESEARCH/.../Part.
418. Trade recovery expected in 2017 and 2018, amid policy uncertainty. URL: https://www.wto.org/english/news_e/pres17_e/pr791_e.htm.
419. Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips_01_e.htm.
420. Ukraine and the WTO. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/ukraine_e.htm.
421. Ukraine. Electronic Reporting System of the Basel Convention (Year: 2013). URL: <http://ers.pops.int/ERS-Extended/FeedbackServer/fsadmin.aspx?fscontrol=respondentReport&surveyid=62&voteid=44986&readonly=1&nomenu=1>
422. Vallero, Daniel A. (2016). "Environmental Biotechnology: A Biosystems Approach." Amsterdam: Academic Press.
423. Van Agtmael, Antoine. "How Business Has Dealt with Political Risk". Financial Executive. 1976 (Jan.). C.28.
424. Voytseshchuk A. D. Contraband of goods and customs offense: the assessment of global challenges and problems for Ukraine. EUREKA: Social and Humanities. 2017. Num. 5. P. 38–47.

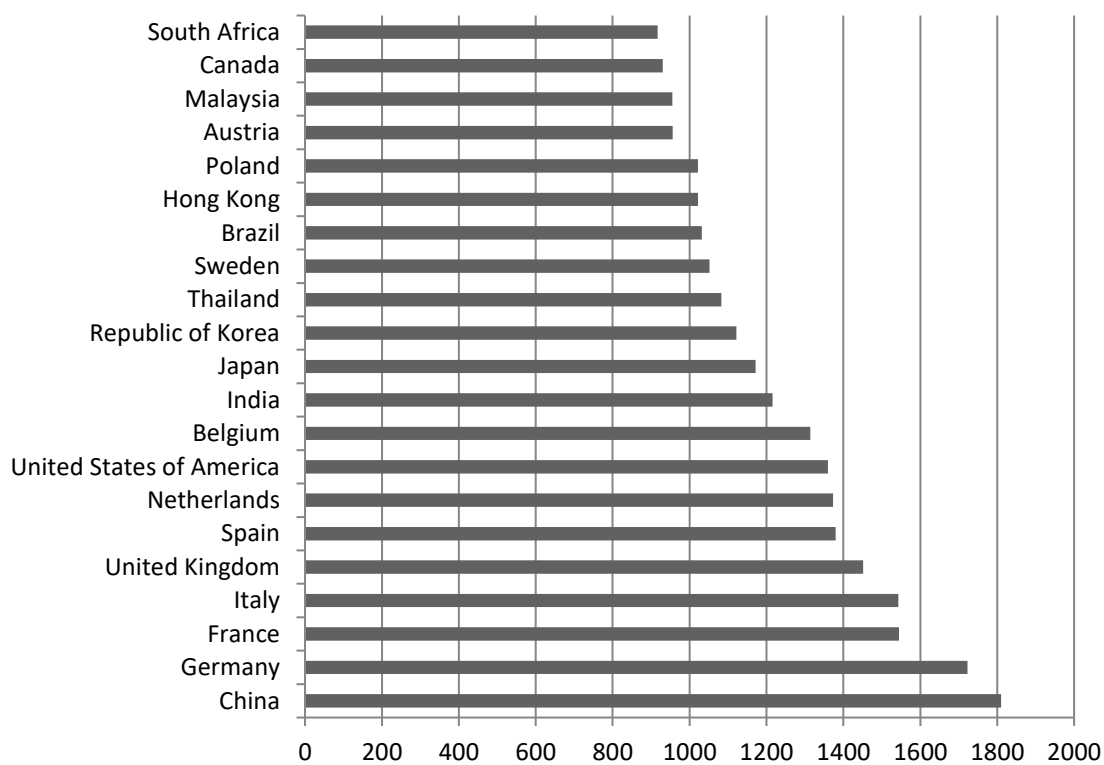
425. Voytseshchuk A. D. Identification of chemical and explosive goods while transferring through customs border: global threats and challenges for countries. *Схід*. 2017. №4 (150). С. 5–11.
426. Voytseshchuk A. Some functional and institutional reform aspects of state customs affairs of Ukraine. Modern determinants of fiscal policy: local and international dimension: monograph. Wroclaw, 2016. – P. 91–97.
427. Voytseshchuk A., Stopenchuk S. Risks of moving cultural property across the customs border: challenges for Ukraine. *Схід*. 2016. № 4 (144). С. 17–22.
428. Waste statistics. European Union (EU). URL: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Waste_statistics.
429. Waste trafficking / GRID-Arenda. URL: <http://www.grida.no/resources/5526>.
430. WCO Customs Risk Management Compendium. Modeo faccess: <http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/risk-management-and-intelligence/risk-management-compendium-common-part.pdf?la=en>.
431. WCO SAFE Package WCO tools to secure and facilitate global trade. URL: http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/~/_media/55F00628A9F94827B58ECA90C0F84F7F.ashx).
432. West, Tracey and Worthington, Andrew C., A Canonical Correlation Analysis of Financial Risk-Taking by Australian Households (2013). Consumer Interests Annual, 2013. URL: <https://www.consumerinterests.org/assets/docs/CIA/CIA2013/OralSess2013/a%20canonical%20correlation%20analysis%20of%20financial%20risk-taking%20by%20australian%20households%20-%20west%20worthington.pdf>.
433. William J. Bernstein A Splendid Exchange: How Trade Shaped the World. Atlantic Monthly Press. 2008. № 1. 467 p.
434. WIPO IP StatisticsData Centerhttps. Intellectual IProperty Statistics. URL: <http://www3.wipo.int/ipstats/index.htm?lang=en>.
435. Works o fart. Legal materials: Interpol. URL: <http://www.interpol.int/Crime-areas/Works-of-art/Legal-materials>.
436. World Drug Report. 2015. United Nations Office on Drugs and Crime. URL: <http://www.unodc.org/wdr2015/>.

437. World Drug Report. 2016. United Nations Office on Drugs and Crime. URL: <http://www.unodc.org/wdr2016/>.
438. World Economic Forum Annual Meeting. URL: <https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2018/sessions/risk-in-the-world>.
439. World Investment Report 2016 Investor Nationality: Policy Challenges. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2016_en.pdf.
440. World Tariff Profiles. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles16_e.pdf.
441. Wulf, L, Sokol, J. Customs Modernization Handbook. N.-Y.: World Bank Publications. 2005. The Revised Kyoto Convention. URL: https://siteresources.worldbank.org/INTEXPCOMNET/Resources/Customs_Modernization_Handbook.pdf.
442. Xiong Y., Zhang Sh. Trade, Factor Endowments and Income Inequality: Evidence from China. URL: <https://www.aeaweb.org/conference/2016/retrieve.php?>
443. Yang Y. The Global Interests in the Process of Globalization. Journal of Politics and Law. 2010. Vol. 3, № 1. P. 121–124.
444. Yinglan J., Xin Zh. International Trade and Income Distribution in China. URL: www.cscanada.net/index.php/ibm/article/viewFile/.../pdf_74.
445. Yue L. Globalization and Inequality in China. URL: hamada.u-shimane.ac.jp/research/.../near/.../18-19_01_li.pdf.

ДОДАТОК А

а) обмежуючі заходи

б) лібералізаційні заходи

Рис. А.1. Позиціонування країн за показниками застосування заходів обмеження та лібералізації міжнародної торгівлі товарами (2009–2017 рр.)

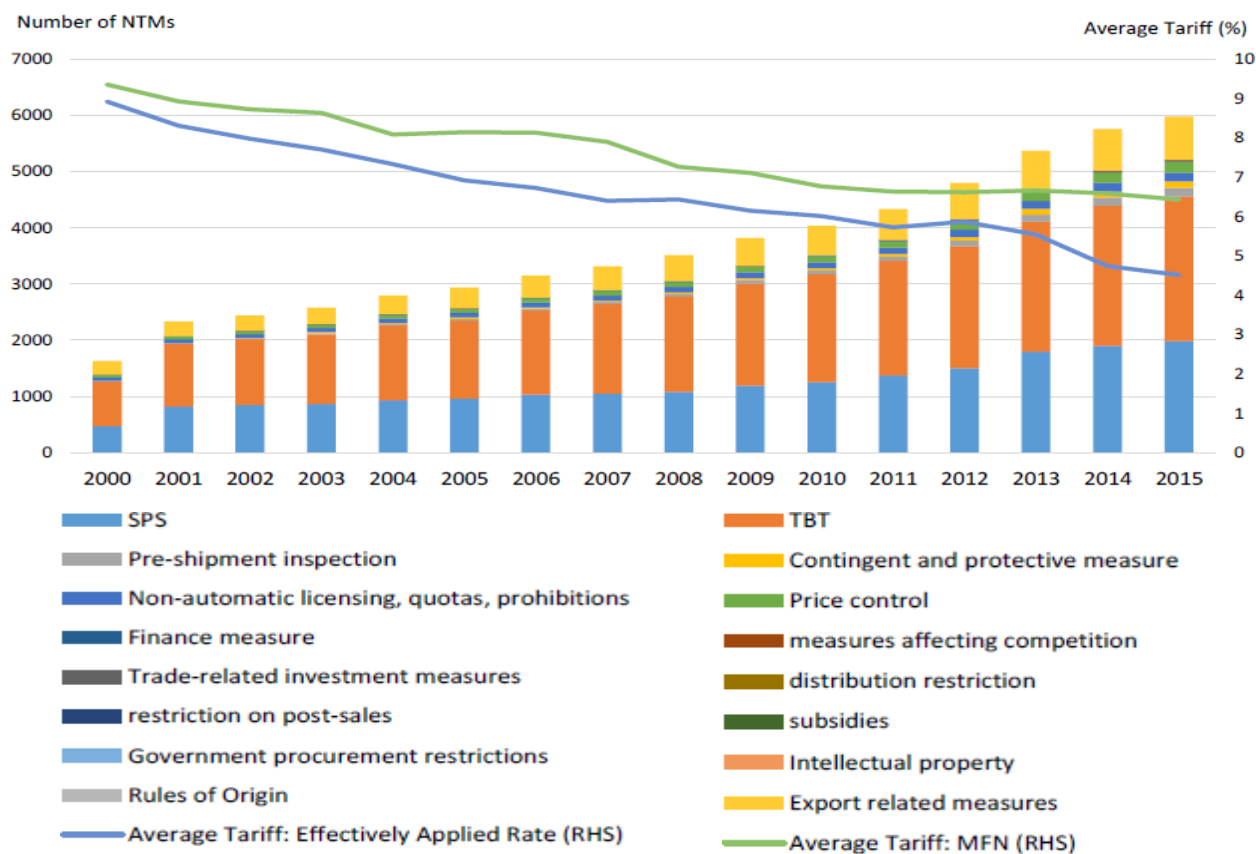
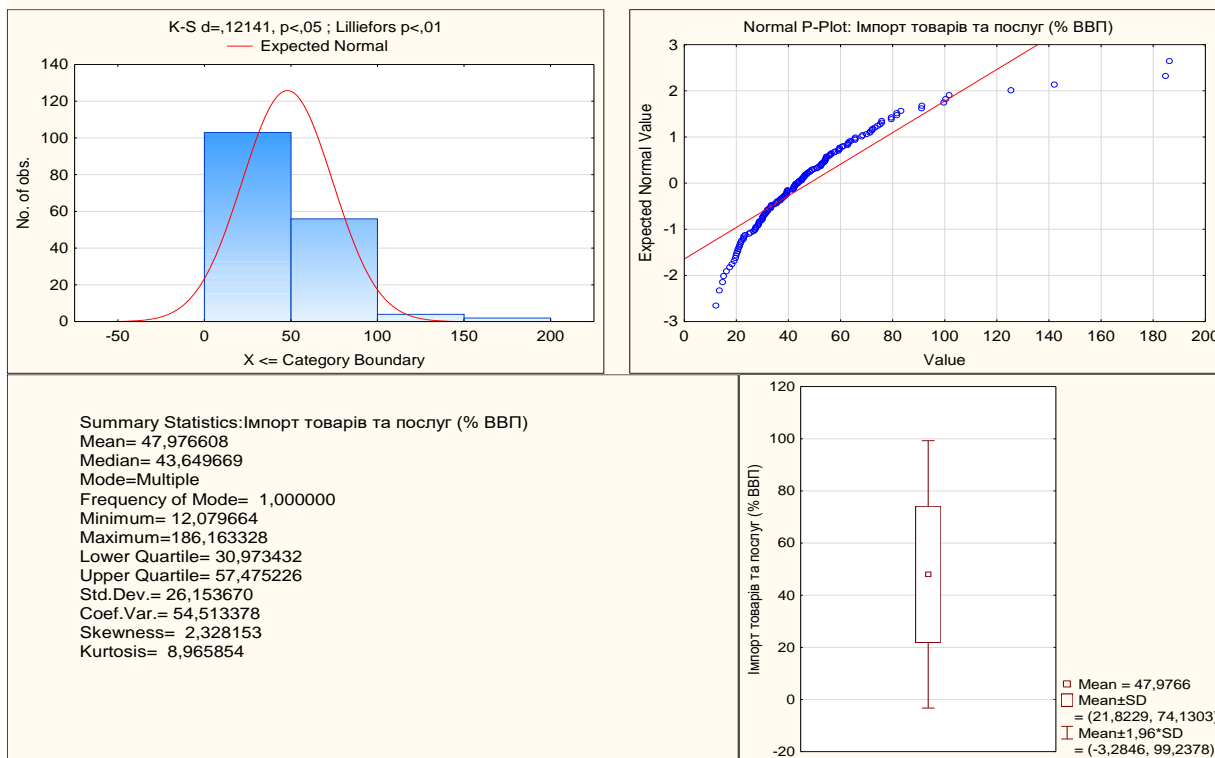

Рис. А.2. Динаміка застосування тарифних і нетарифних заходів у країнах АСЕАН, 2000–2015 рр. [365]

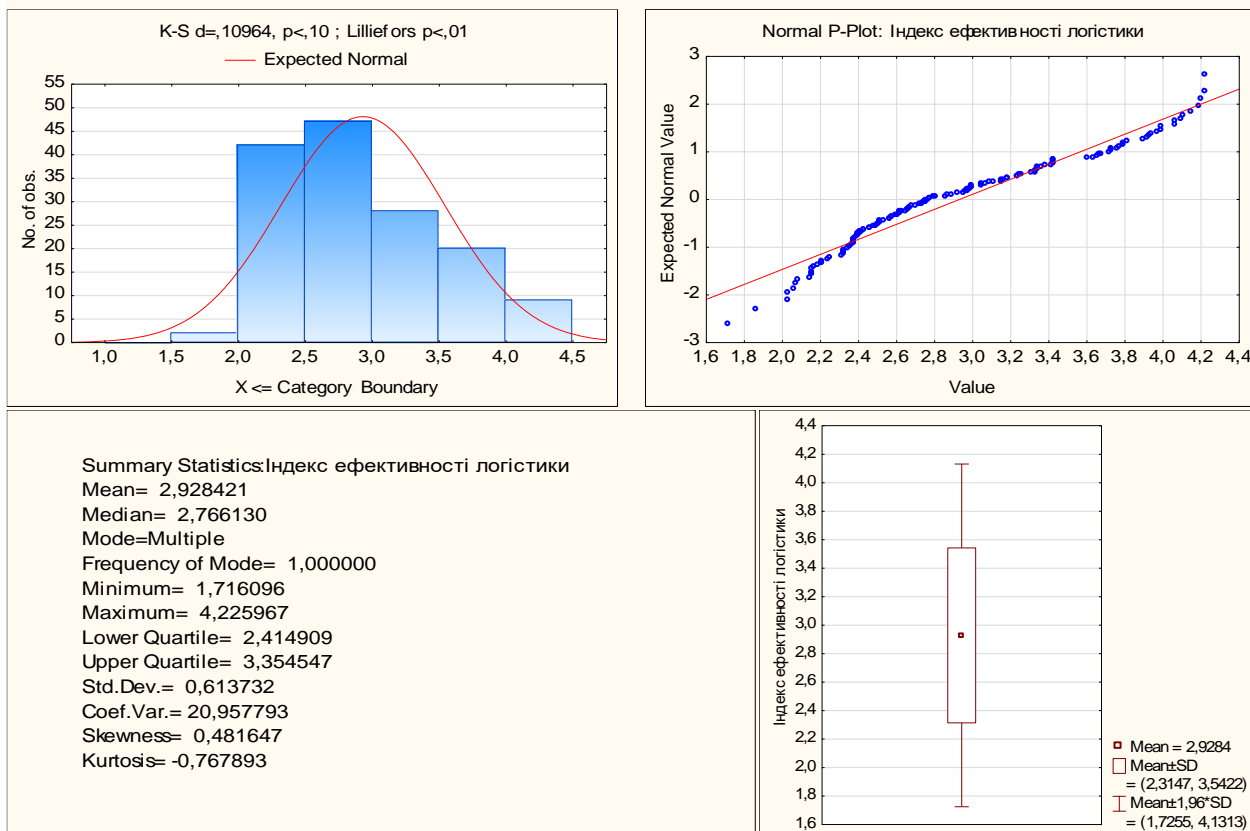
ДОДАТОК Б

Б.1. Розподіл країн у глобальному митному просторі за обраними показниками

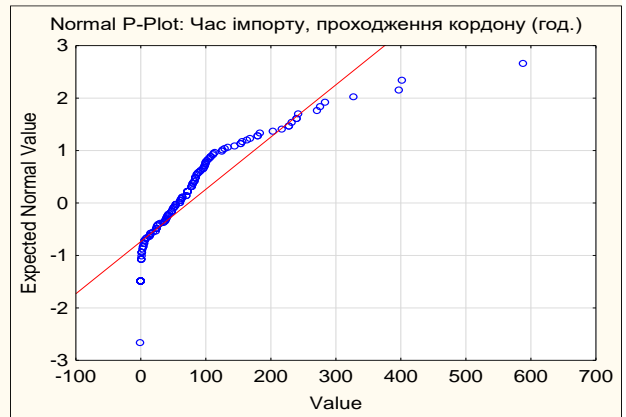
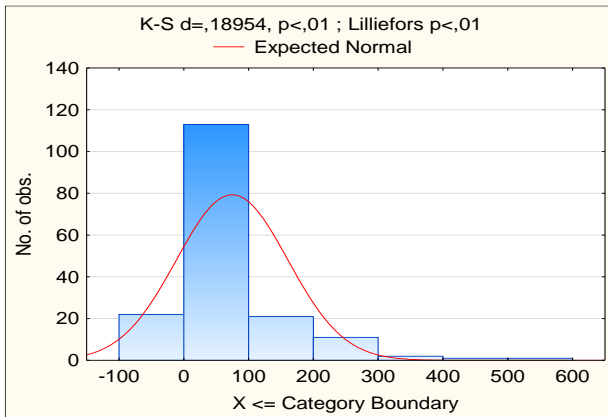
Summary: Імпорт товарів та послуг (% ВВП)

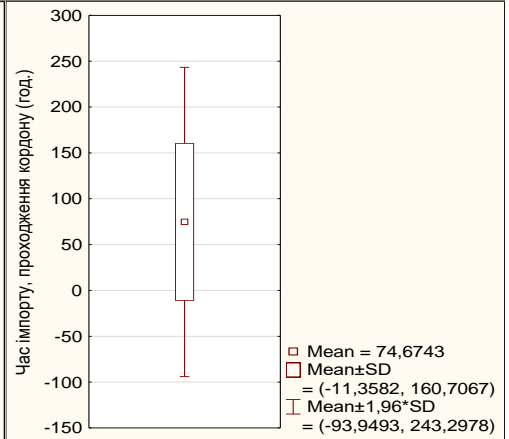
Summary: Індекс ефективності логістики

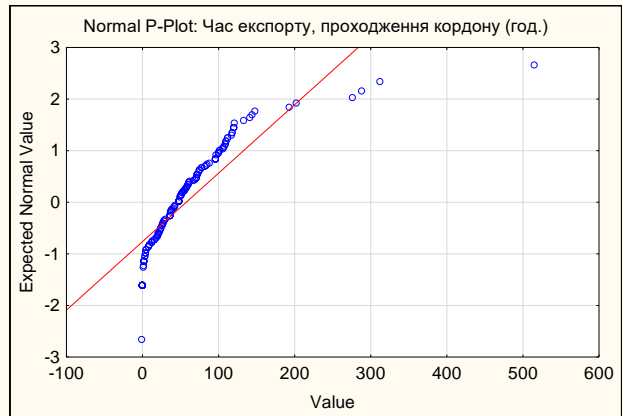
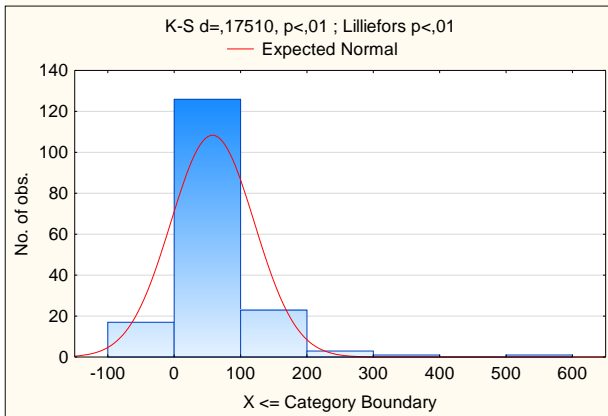
Summary: Час імпорту, проходження кордону (год.)

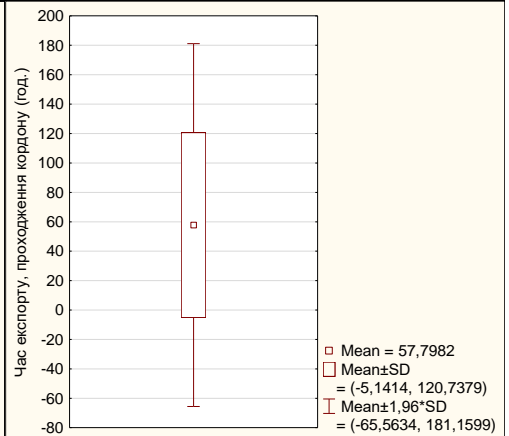
Summary Statistics:Час імпорту, проходження кордону (год.)
 Mean= 74,674269
 Median= 60,000000
 Mode=0,000000
 Frequency of Mode= 21,000000
 Minimum= -1,000000
 Maximum=588,000000
 Lower Quartile= 8,000000
 Upper Quartile= 97,000000
 Std.Dev.= 86,032433
 Coef.Var.=115,210278
 Skewness= 2,451428
 Kurtosis= 8,913335

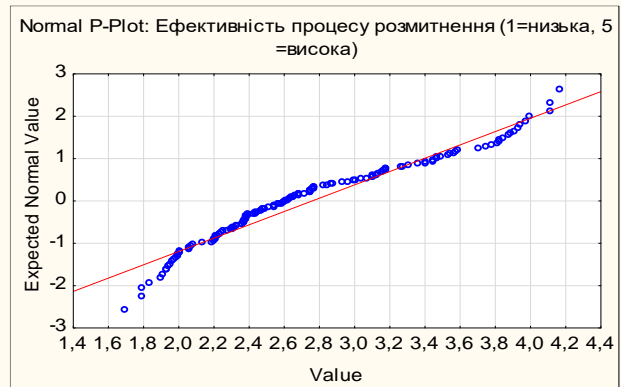
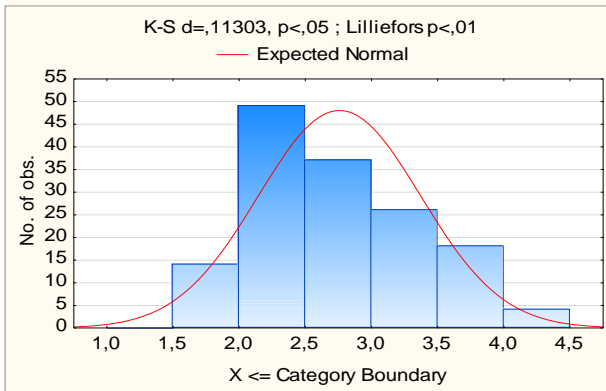
Summary: Час експорту, проходження кордону (год.)

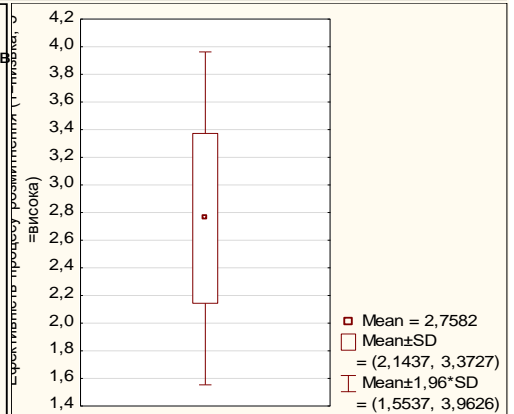
Summary Statistics:Час експорту, проходження кордону (год.)
 Mean= 57,798246
 Median= 48,000000
 Mode=0,000000
 Frequency of Mode= 16,000000
 Minimum= -1,000000
 Maximum=515,000000
 Lower Quartile= 19,000000
 Upper Quartile= 78,000000
 Std.Dev.= 62,939617
 Coef.Var.=108,895376
 Skewness= 3,305015
 Kurtosis= 18,114476

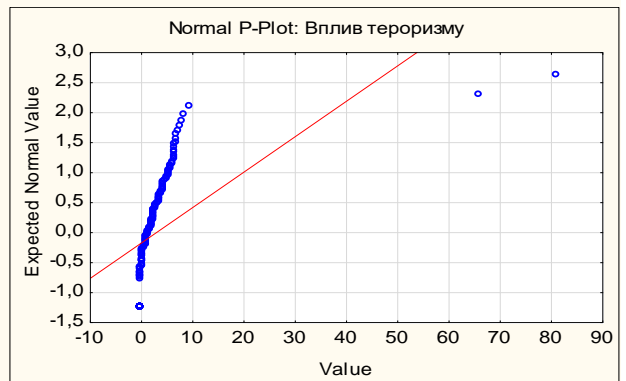
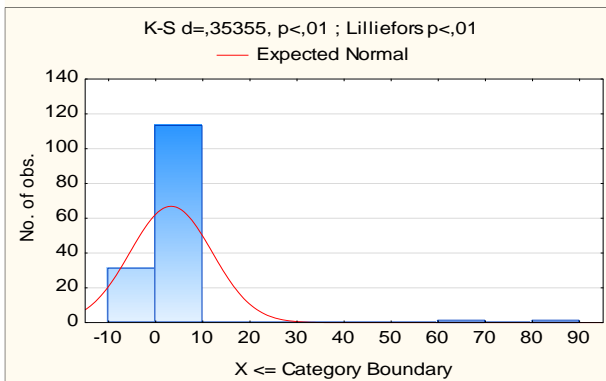
Summary: Ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока)

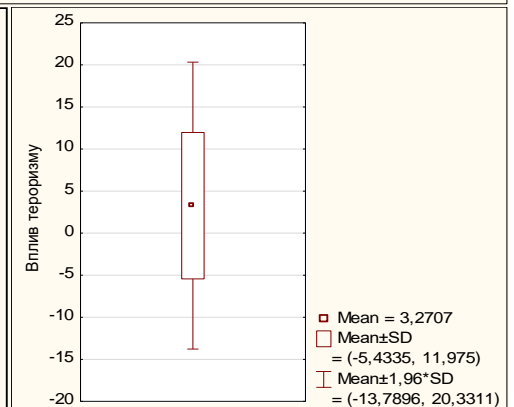
Summary Statistics:Ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока)
 Mean= 2,758163
 Median= 2,630572
 Mode=1,933333
 Frequency of Mode= 2,000000
 Minimum= 1,698904
 Maximum= 4,178941
 Lower Quartile= 2,316859
 Upper Quartile= 3,171521
 Std.Dev.= 0,614509
 Coef.Var.= 22,279629
 Skewness= 0,556252
 Kurtosis= -0,622527

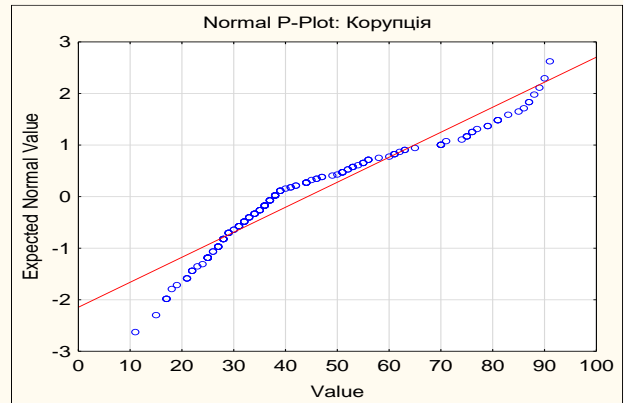
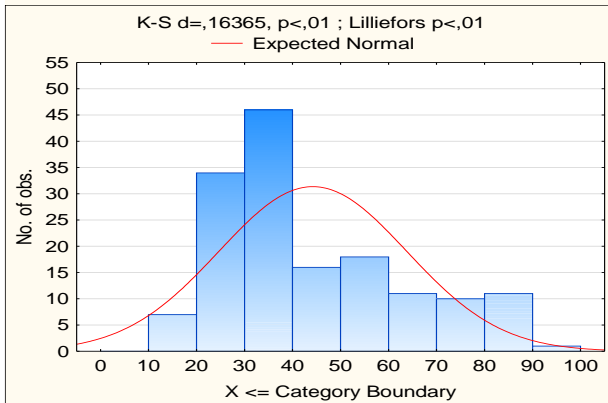
Summary: Вплив тероризму

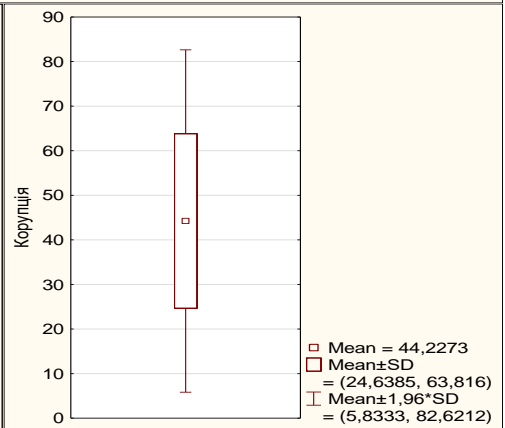
Summary Statistics:Вплив тероризму
 Mean= 3,270726
 Median= 1,503500
 Mode=0,000000
 Frequency of Mode= 31,000000
 Minimum= 0,000000
 Maximum= 81,000000
 Lower Quartile= 0,077000
 Upper Quartile= 4,206000
 Std.Dev.= 8,704260
 Coef.Var.=266,126235
 Skewness= 7,588331
 Kurtosis= 62,051082

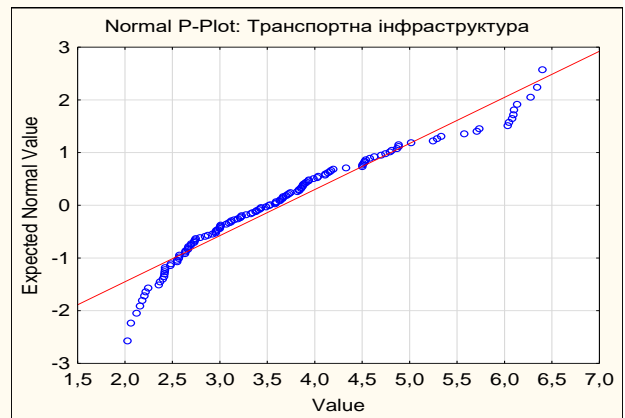
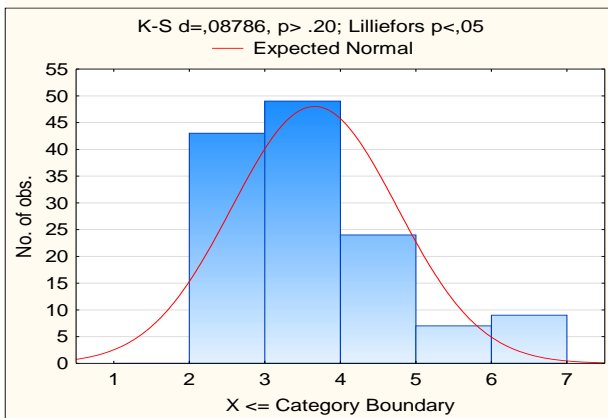
Summary: Корупція

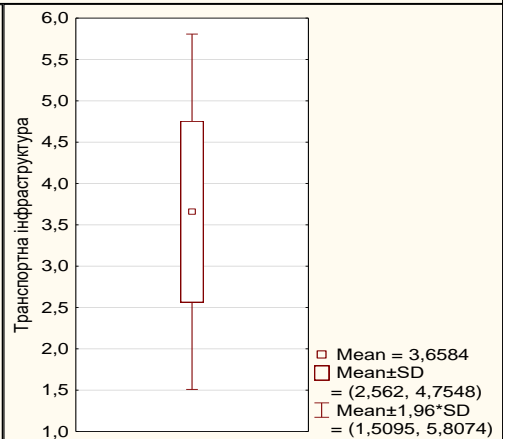
Summary Statistics:Корупція
 Mean= 44,227273
 Median= 38,000000
 Mode=Multiple
 Frequency of Mode= 7,000000
 Minimum= 11,000000
 Maximum= 91,000000
 Lower Quartile= 29,000000
 Upper Quartile= 55,000000
 Std.Dev.= 19,588753
 Coef.Var.= 44,291117
 Skewness= 0,799266
 Kurtosis= -0,328060

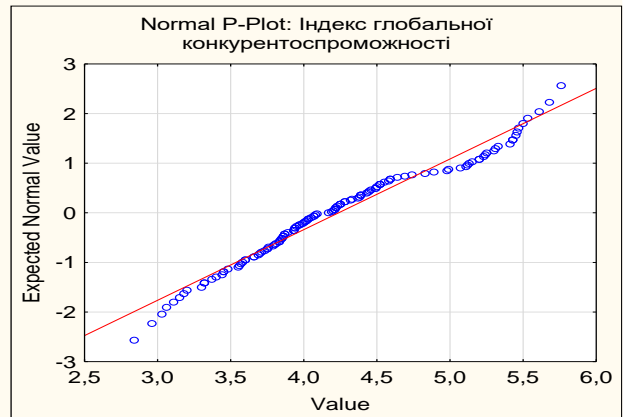
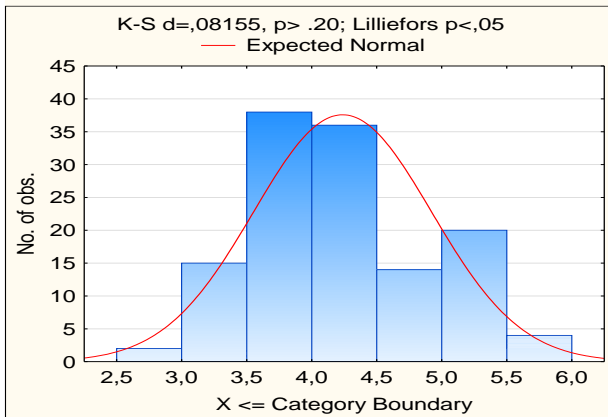
Summary: Транспортна інфраструктура

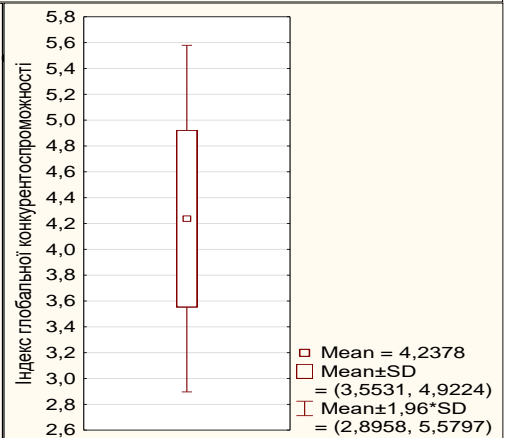
Summary Statistics:Транспортна інфраструктура
 Mean= 3,658428
 Median= 3,523935
 Mode=Multiple
 Frequency of Mode= 1,000000
 Minimum= 2,029528
 Maximum= 6,400021
 Lower Quartile= 2,737083
 Upper Quartile= 4,185358
 Std.Dev.= 1,096399
 Coef.Var.= 29,969113
 Skewness= 0,772354
 Kurtosis= -0,066419

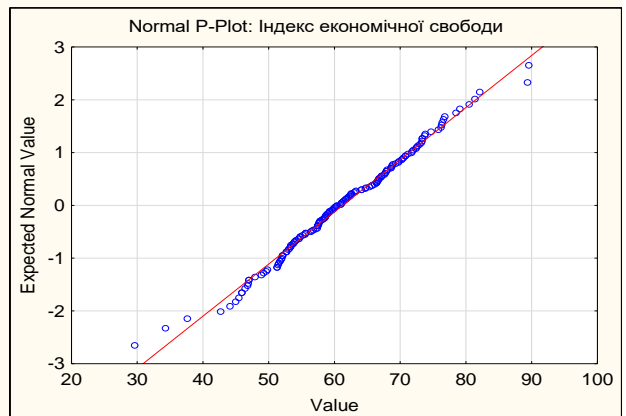
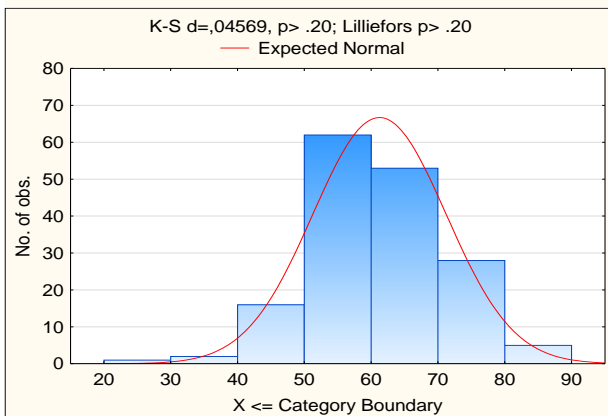
Summary: Індекс глобальної конкурентоспроможності

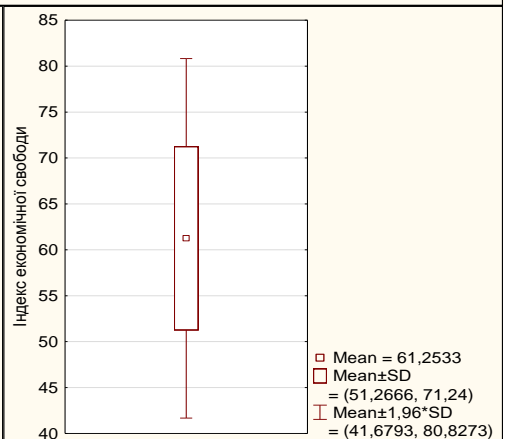
Summary Statistics:Індекс глобальної конкурентоспроможності
 Mean= 4,237752
 Median= 4,170000
 Mode=Multiple
 Frequency of Mode= 3,000000
 Minimum= 2,840000
 Maximum= 5,760000
 Lower Quartile= 3,790000
 Upper Quartile= 4,590000
 Std.Dev.= 0,684685
 Coef.Var.= 16,156807
 Skewness= 0,363056
 Kurtosis= -0,572272

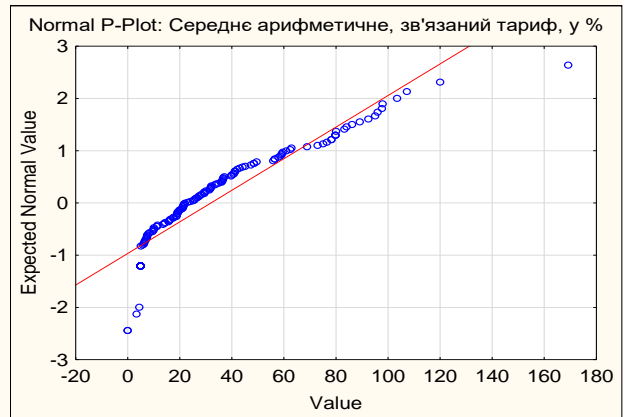
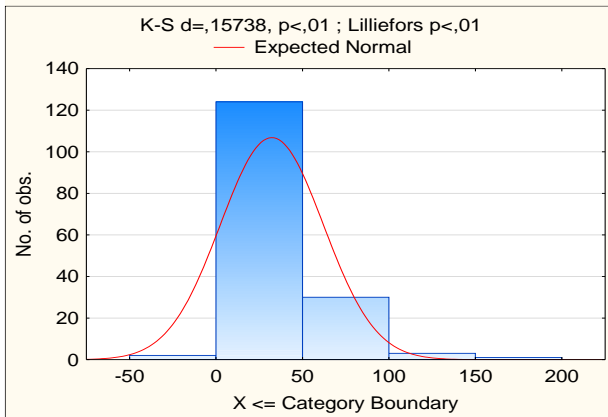
Summary: Індекс економічної свободи

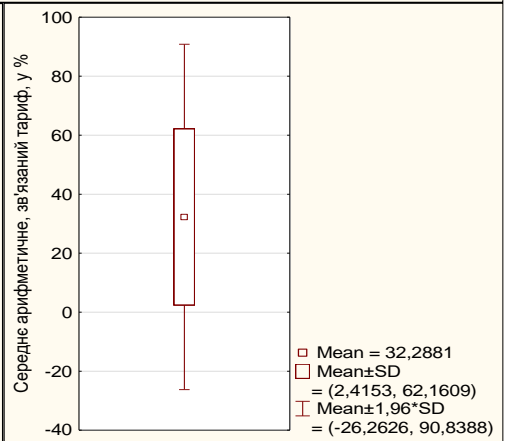
Summary Statistics:Індекс економічної свободи
 Mean= 61,253293
 Median= 60,400000
 Mode=57,50000
 Frequency of Mode= 5,000000
 Minimum= 29,600000
 Maximum= 89,600000
 Lower Quartile= 54,000000
 Upper Quartile= 68,000000
 Std.Dev.= 9,986737
 Coef.Var.= 16,304000
 Skewness= 0,012095
 Kurtosis= 0,346709

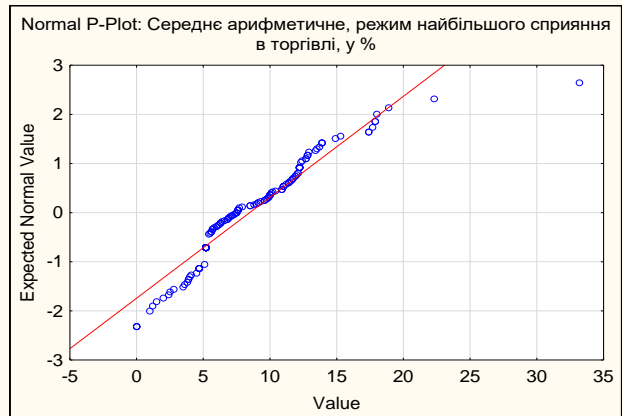
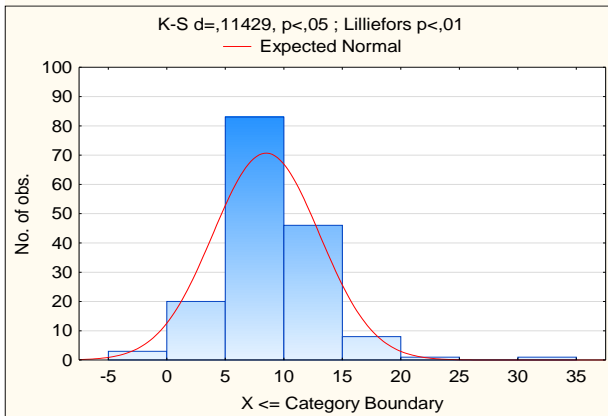
Summary: Середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у %

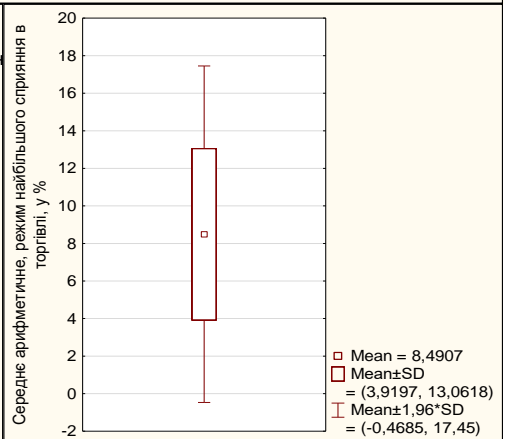
Summary Statistics: Середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у %
 Mean= 32,288125
 Median= 22,450000
 Mode=5,000000
 Frequency of Mode= 28,000000
 Minimum= 0,000000
 Maximum=169,300000
 Lower Quartile= 7,300000
 Upper Quartile= 43,600000
 Std.Dev.= 29,872815
 Coef.Var.= 92,519510
 Skewness= 1,437404
 Kurtosis= 2,350490

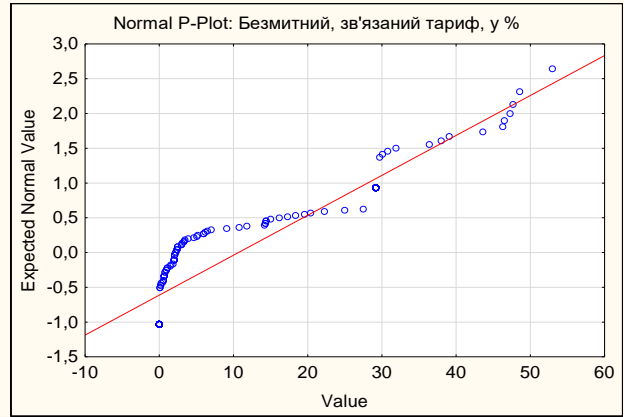
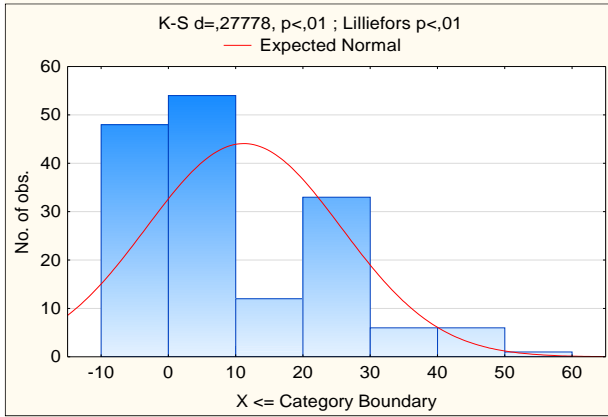
Summary: Середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння в торгівлі, у %

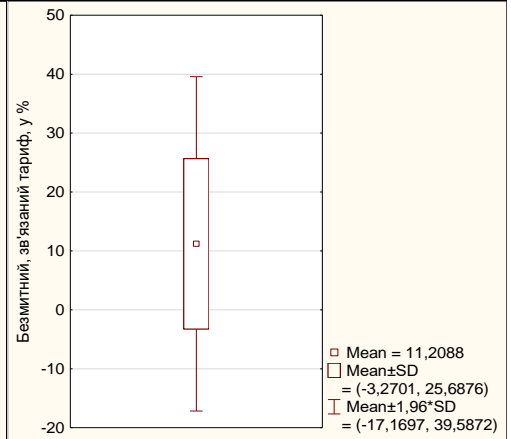
Summary Statistics: Середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння в торгівлі, у %
 Mean= 8,490741
 Median= 7,500000
 Mode=5,200000
 Frequency of Mode= 29,000000
 Minimum= 0,000000
 Maximum= 33,200000
 Lower Quartile= 5,200000
 Upper Quartile= 11,700000
 Std.Dev.= 4,571065
 Coef.Var.= 53,835879
 Skewness= 1,332569
 Kurtosis= 4,580098

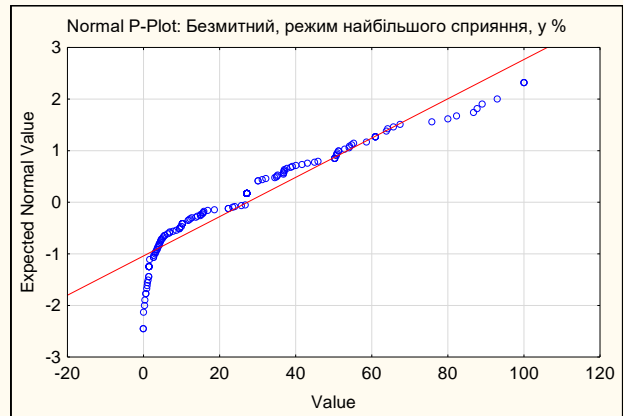
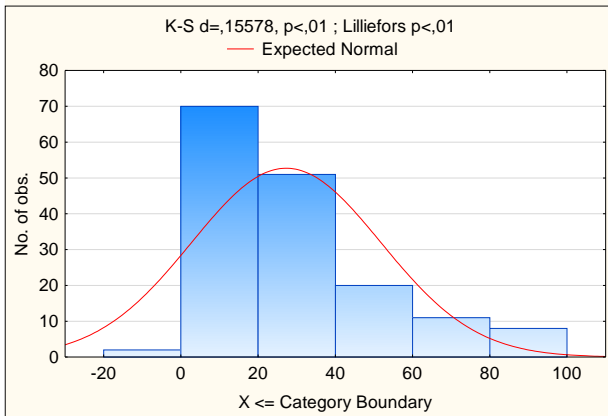
Summary: Безмитний, зв'язаний тариф, у %

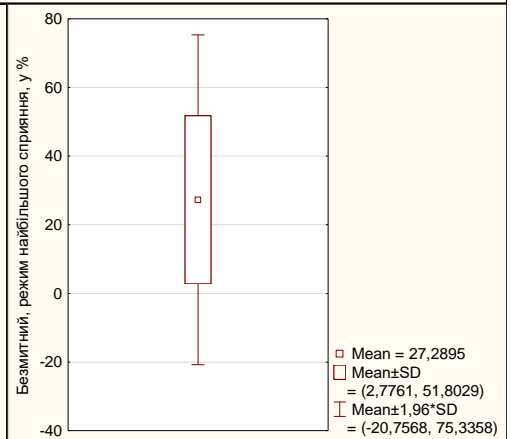
Summary Statistics:Безмитний, зв'язаний тариф, у %
 Mean= 11,208750
 Median= 2,250000
 Mode=0,000000
 Frequency of Mode= 48,000000
 Minimum= 0,000000
 Maximum= 53,000000
 Lower Quartile= 0,000000
 Upper Quartile= 29,200000
 Std.Dev.= 14,478809
 Coef.Var.=129,174159
 Skewness= 1,033878
 Kurtosis= -0,237162

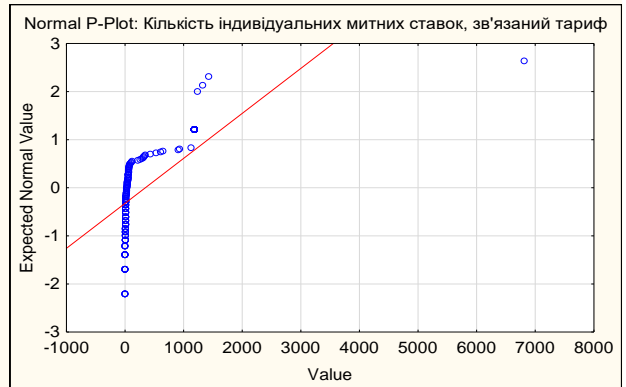
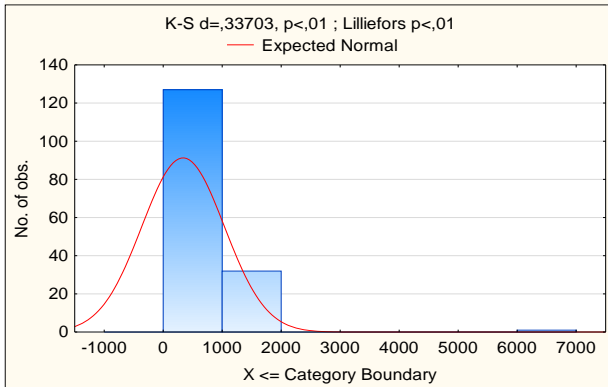
Summary: Безмитний, режим найбільшого сприяння, у %

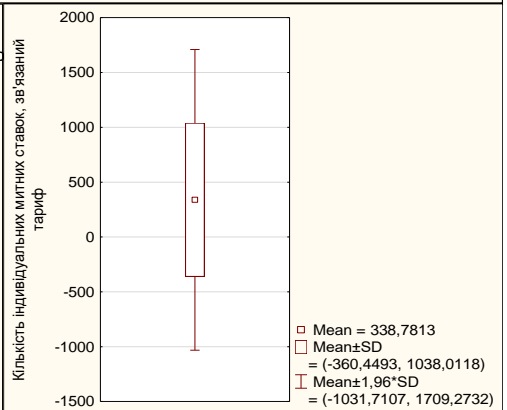
Summary Statistics:Безмитний, режим найбільшого сприяння, у %
 Mean= 27,289506
 Median= 27,200000
 Mode=27,20000
 Frequency of Mode= 28,000000
 Minimum= 0,000000
 Maximum=100,000000
 Lower Quartile= 5,300000
 Upper Quartile= 38,800000
 Std.Dev.= 24,513405
 Coef.Var.= 89,827221
 Skewness= 1,040274
 Kurtosis= 0,617894

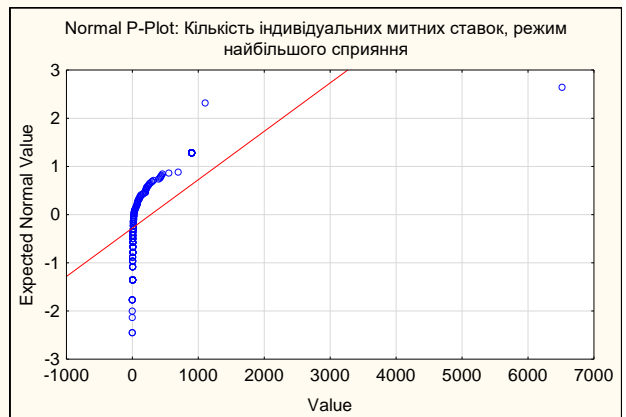
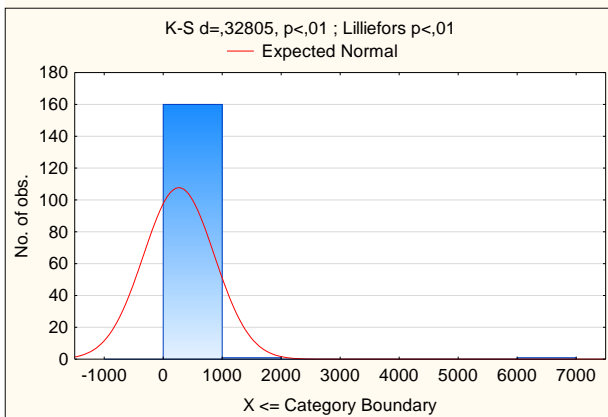
Summary: Кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф

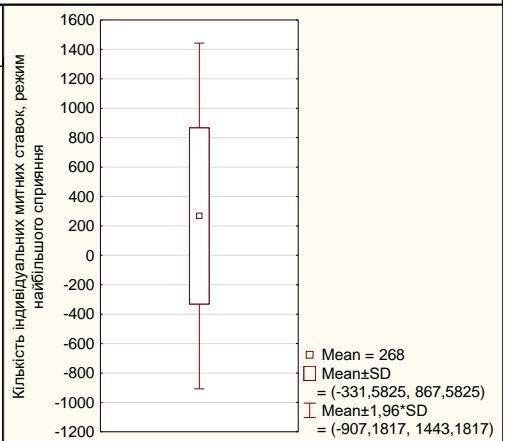
Summary Statistics:Кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф
 Mean=338,781250
 Median= 30,500000
 Mode=1186,000
 Frequency of Mode= 28,000000
 Minimum= 1,000000
 Maximum=6811,000000
 Lower Quartile= 11,000000
 Upper Quartile=340,000000
 Std.Dev.=699,230571
 Coef.Var.=206,395889
 Skewness= 5,374454
 Kurtosis= 45,409698

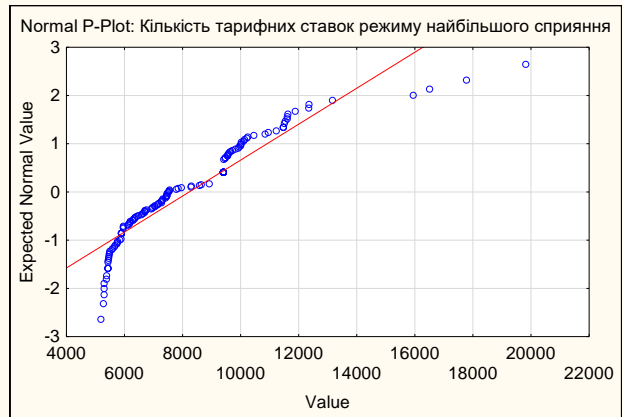
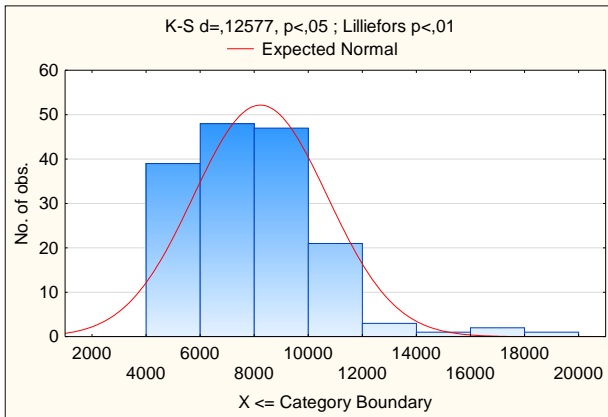
Summary: Кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння

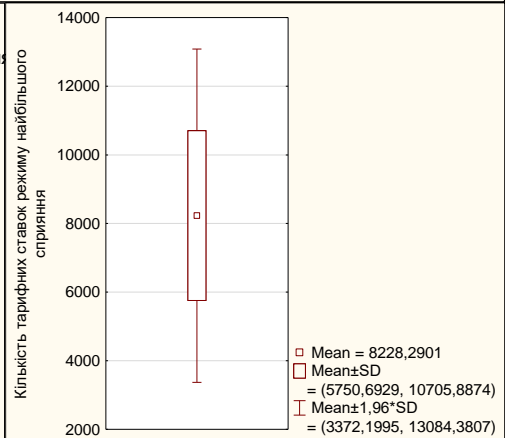
Summary Statistics:Кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільш
 Mean=268,000000
 Median= 26,000000
 Mode=902,0000
 Frequency of Mode= 28,000000
 Minimum= 1,000000
 Maximum=6517,000000
 Lower Quartile= 10,000000
 Upper Quartile=295,000000
 Std.Dev.=599,582494
 Coef.Var.=223,724811
 Skewness= 7,302092
 Kurtosis= 73,284393

Summary: Кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння

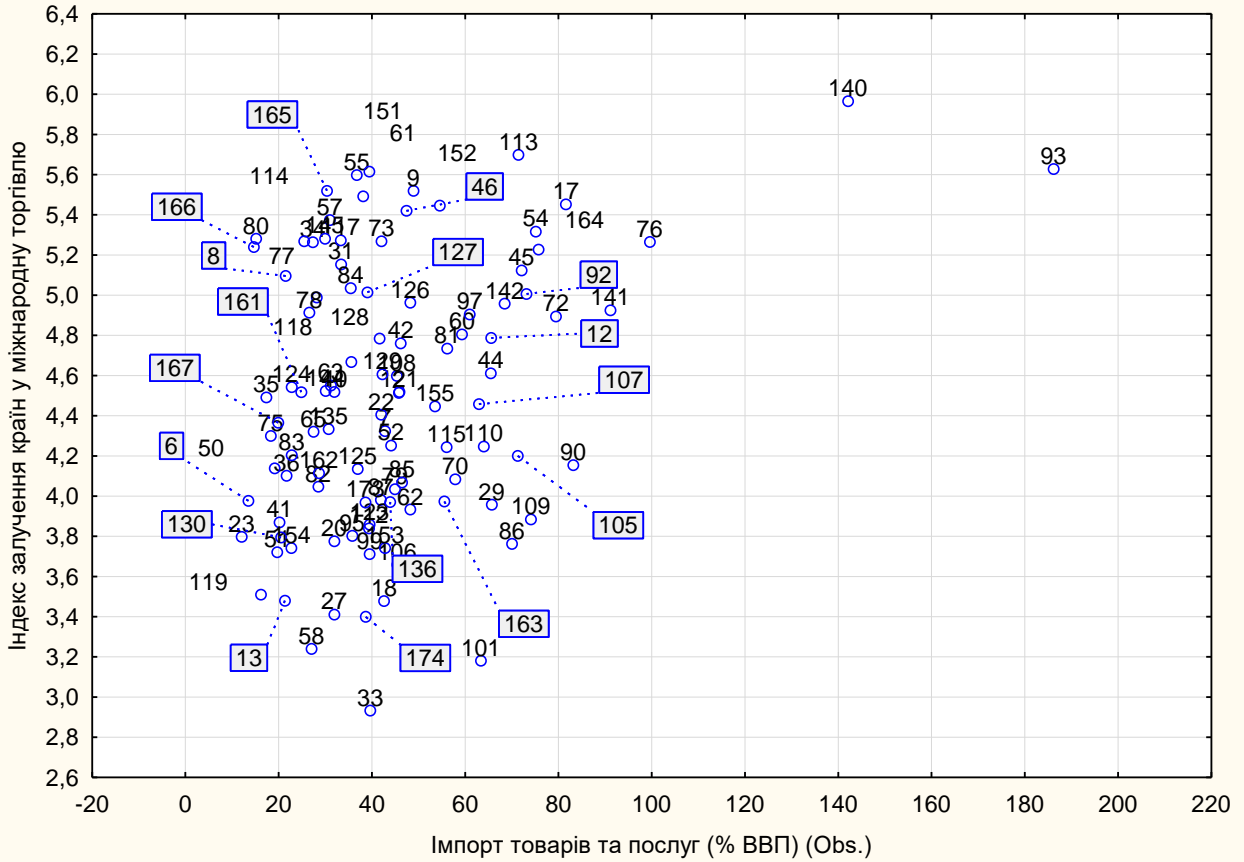

Summary Statistics:Кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння
 Mean=8228,290123
 Median=7521,500000
 Mode=9413,000
 Frequency of Mode= 29,000000
 Minimum=5197,000000
 Maximum=19829,000000
 Lower Quartile=6143,000000
 Upper Quartile=9422,000000
 Std.Dev.=2477,597252
 Coef.Var.= 30,110718
 Skewness= 1,422271
 Kurtosis= 3,707022

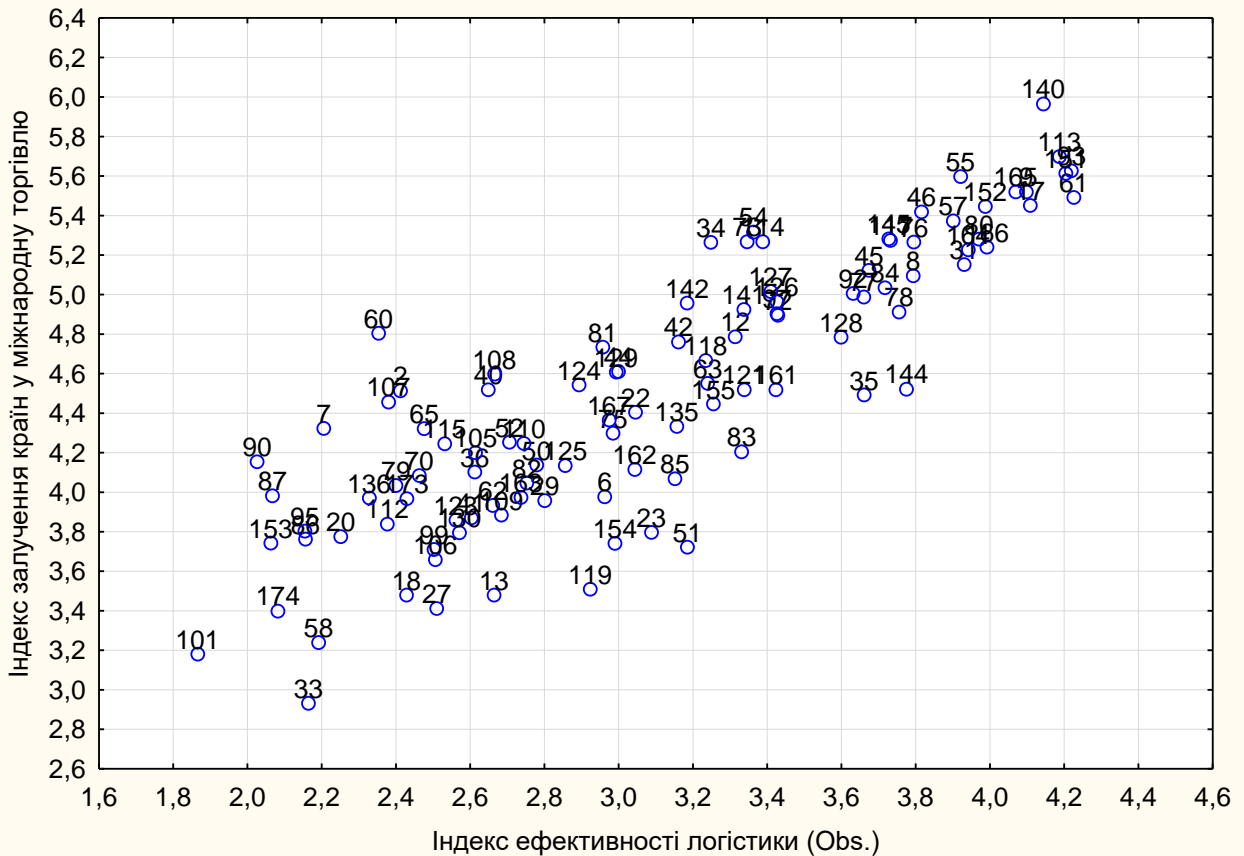

Б.2. Позичонування країн світу за обраними показниками

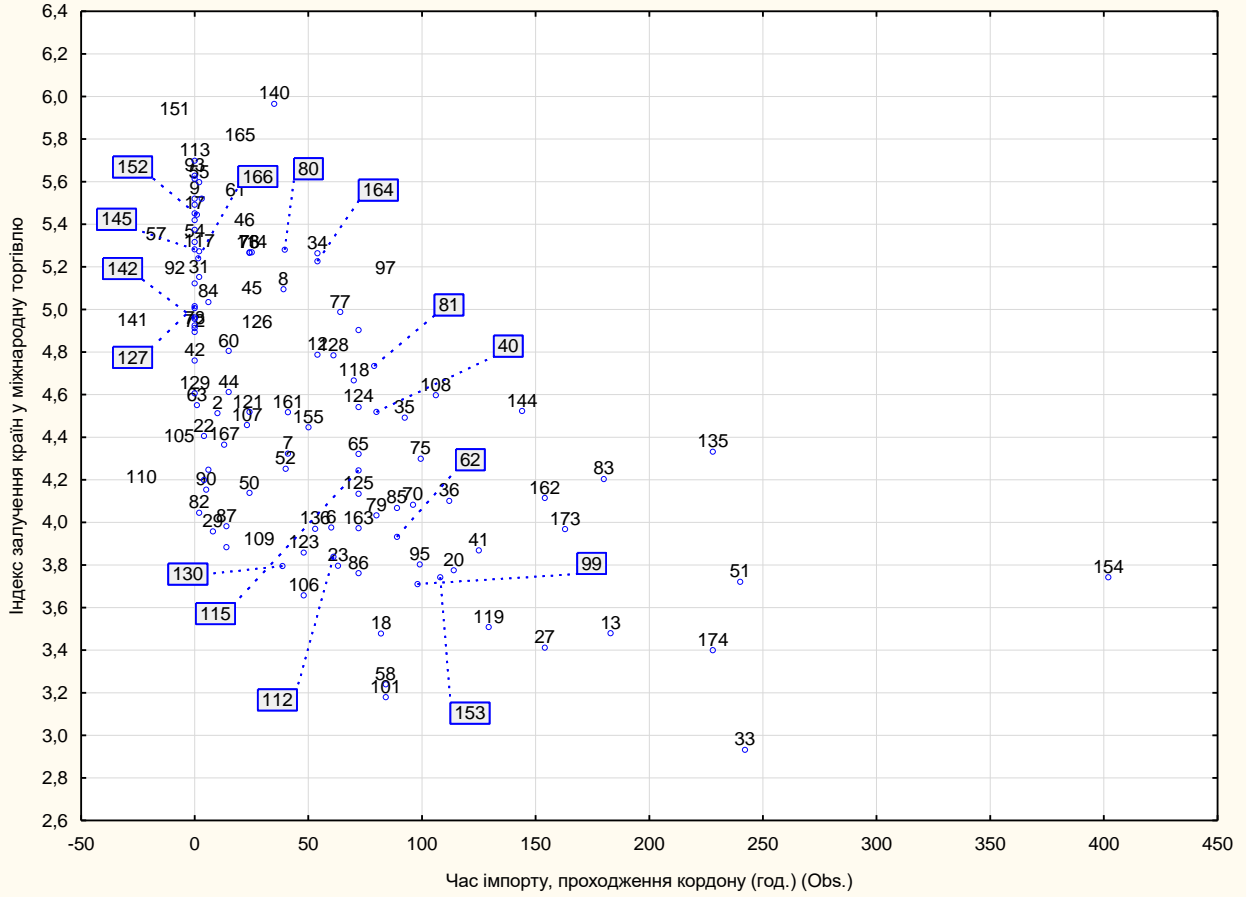
2D Scatter Plot of Імпорт товарів та послуг (% ВВП) (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

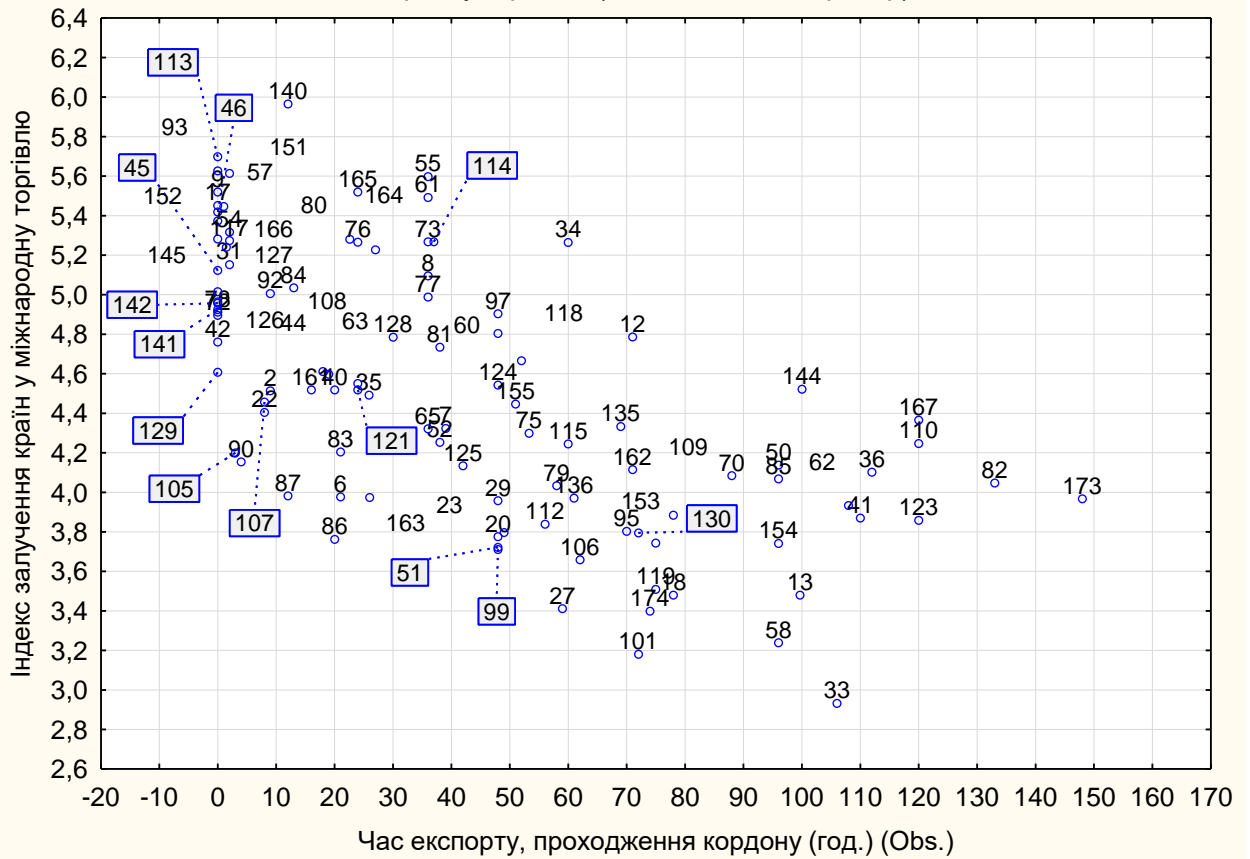
2D Scatter Plot of Індекс ефективності логістики (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

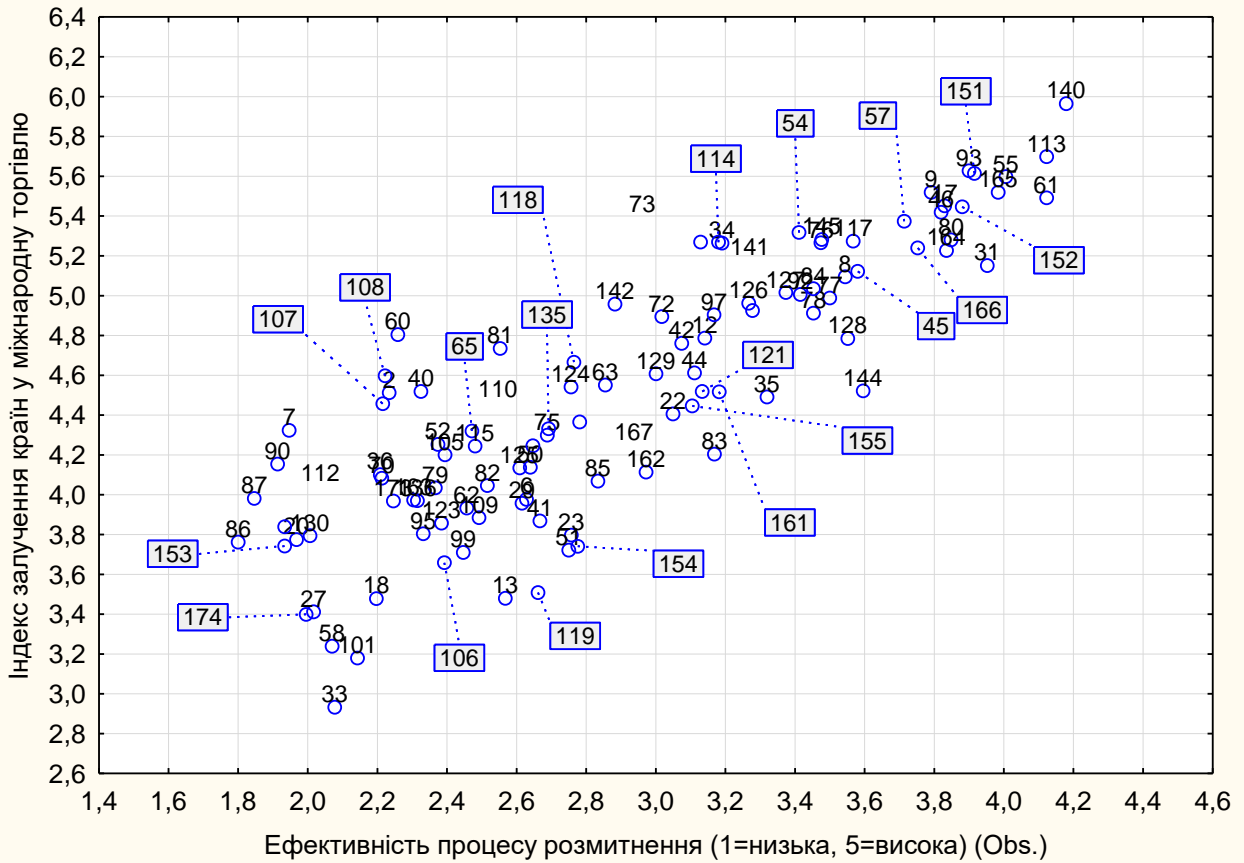
2D Scatter Plot of Час імпорту, проходження кордону (год.) (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

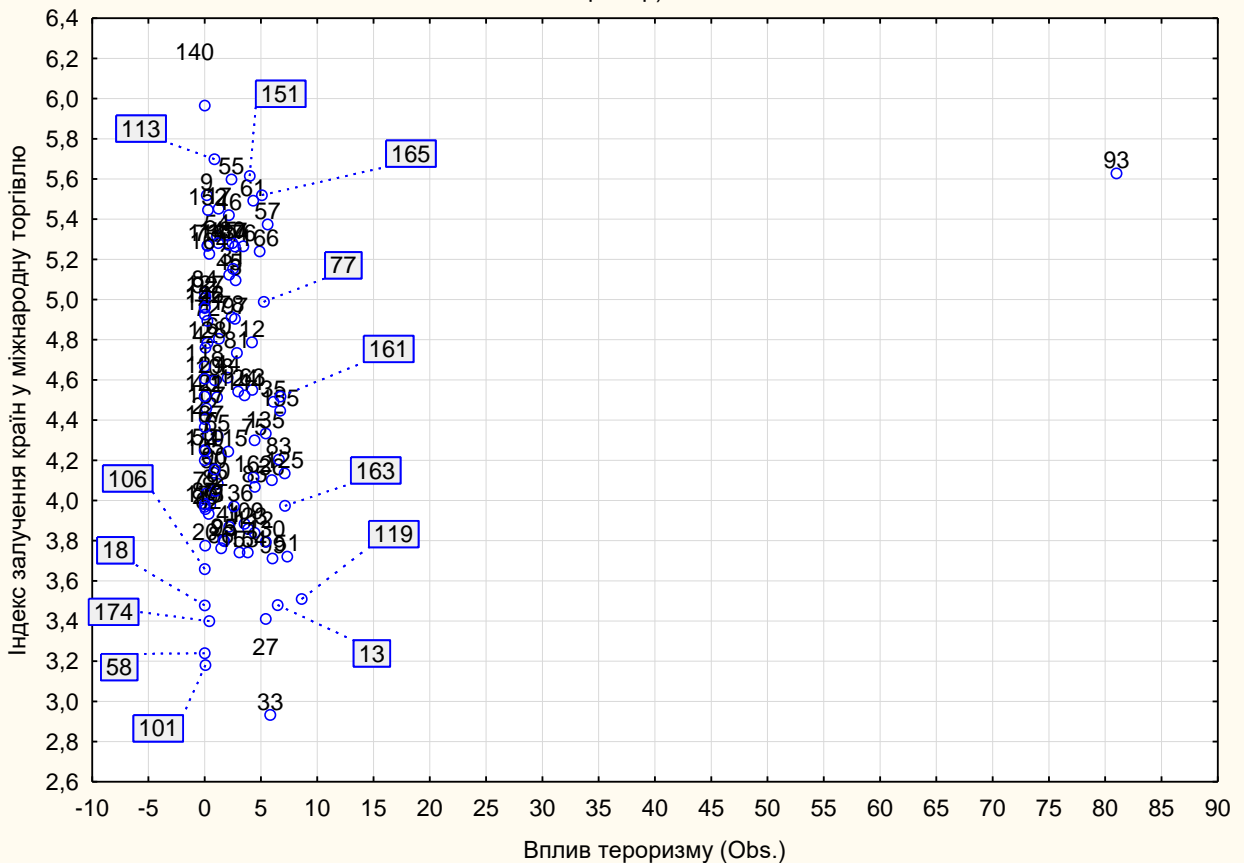
2D Scatter Plot of Час експорту, проходження кордону (год.) (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

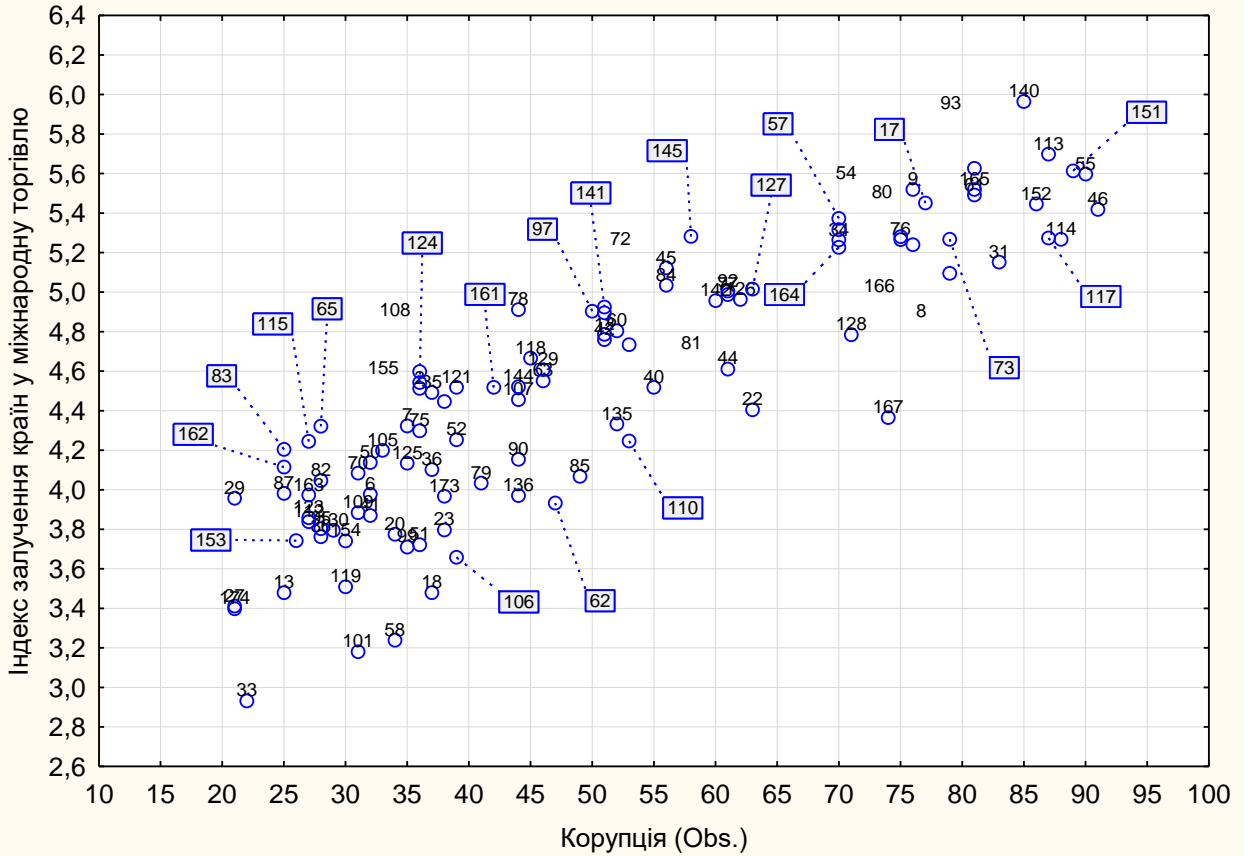
2D Scatter Plot of Ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока) (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

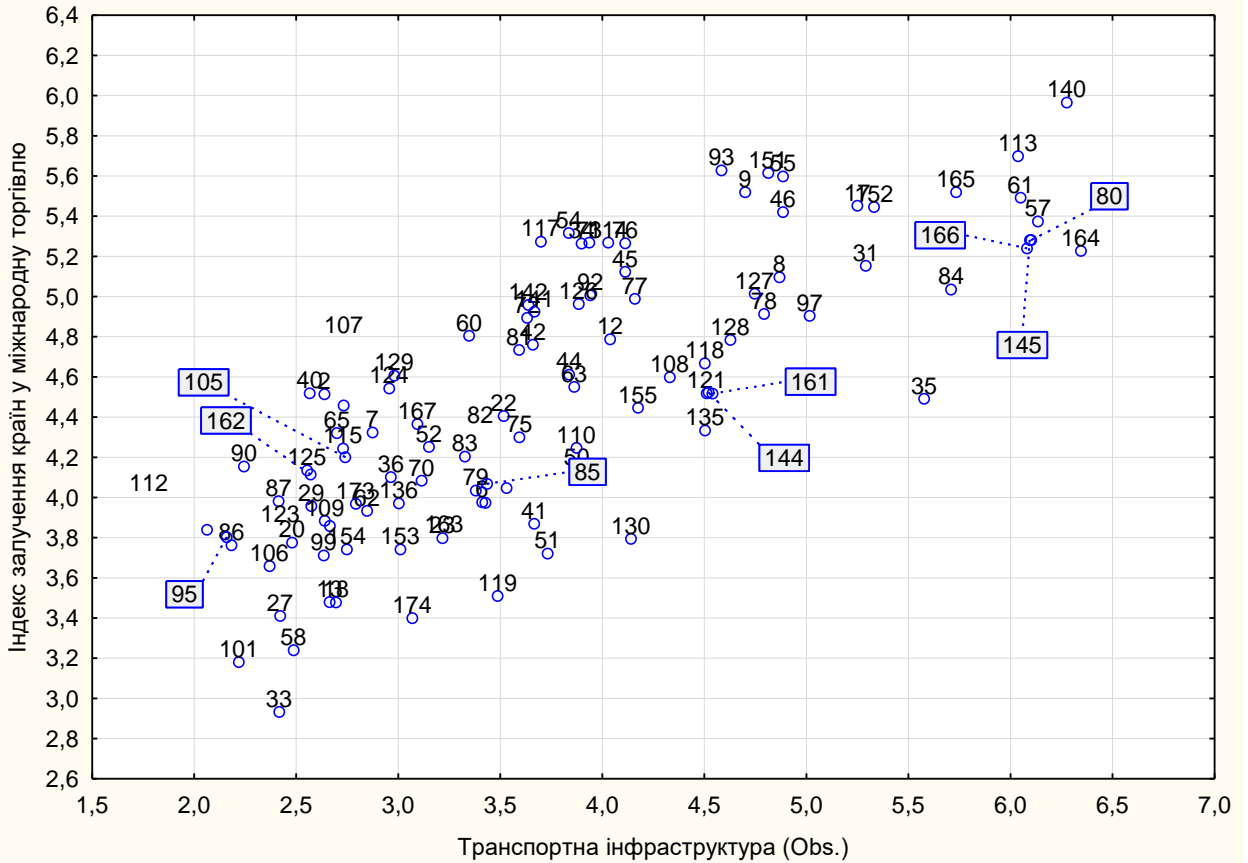
2D Scatter Plot of Вплив тероризму (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

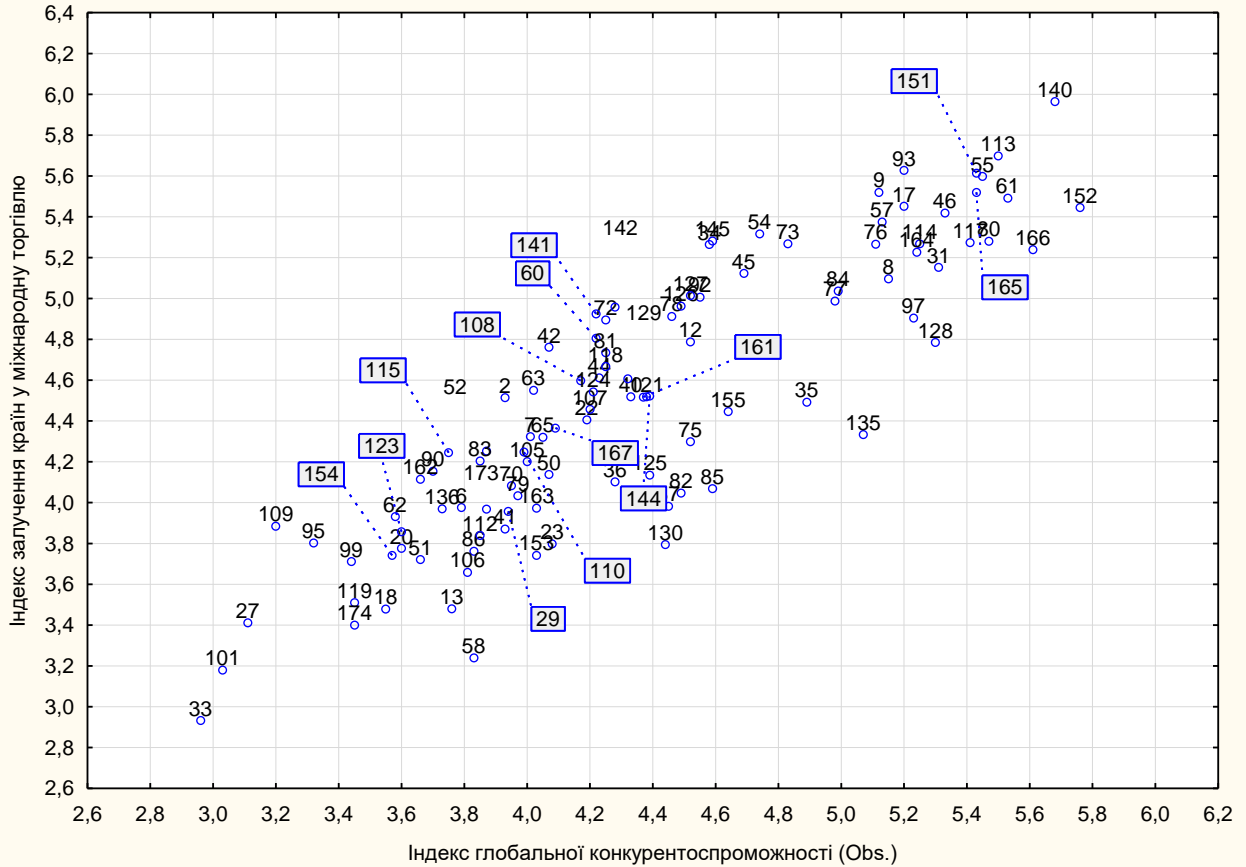
2D Scatter Plot of Корупція (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

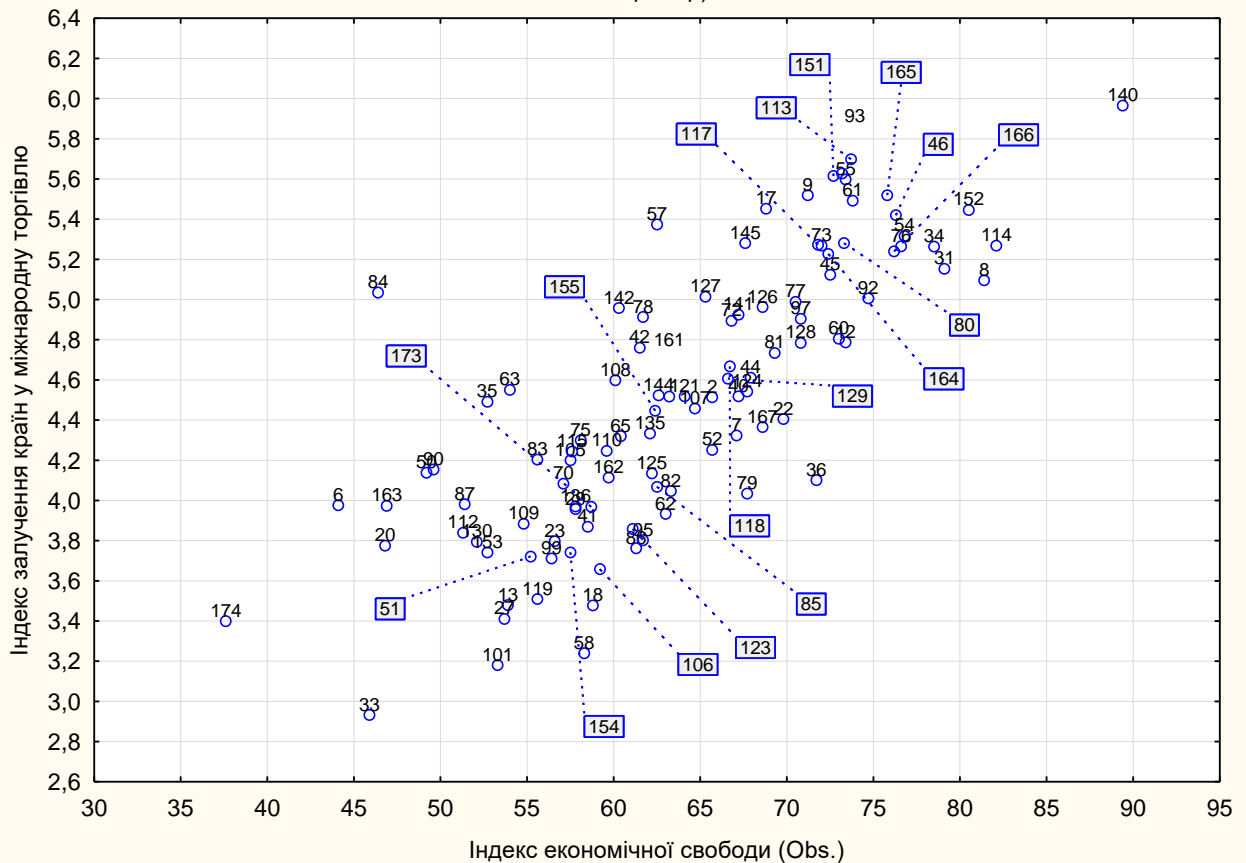
2D Scatter Plot of Транспортна інфраструктура (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

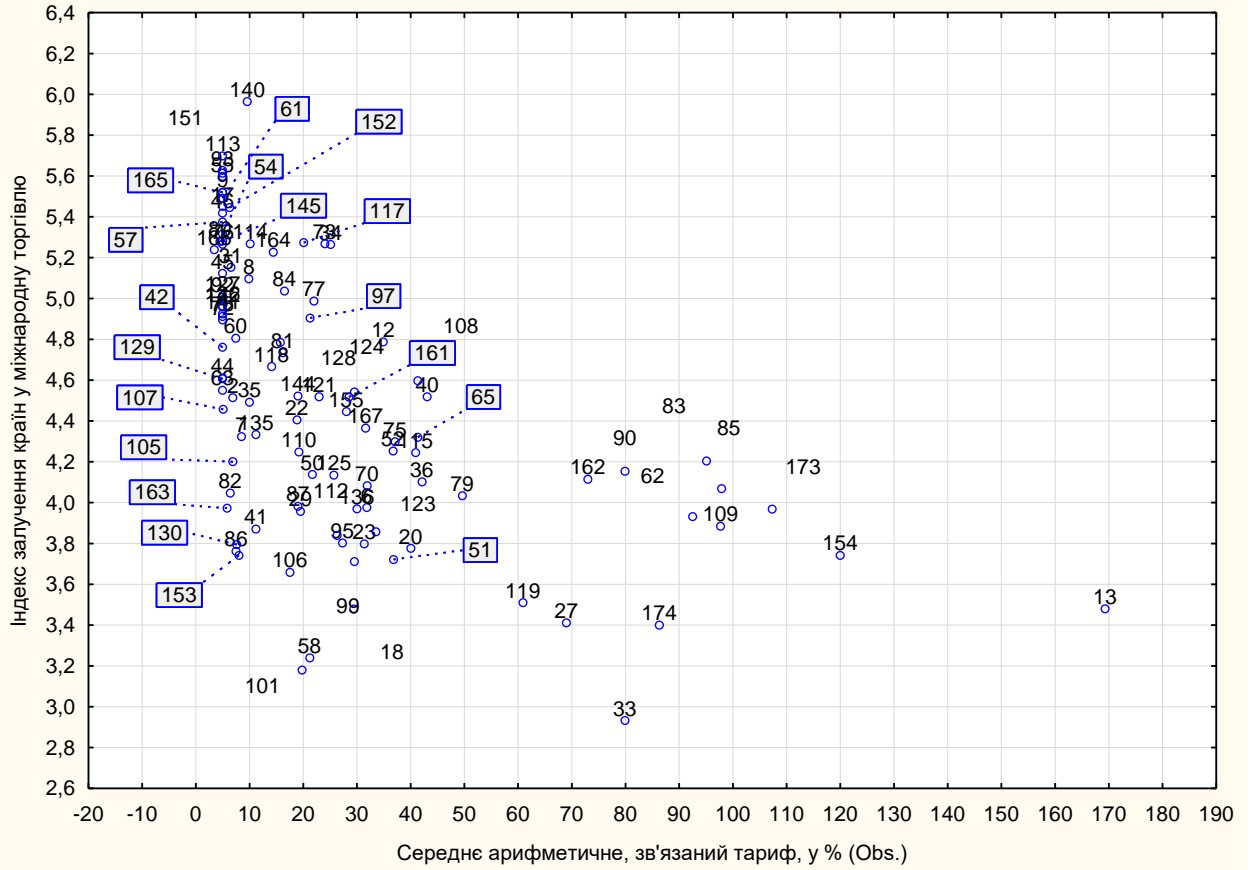
2D Scatter Plot of Індекс глобальної конкурентоспроможності (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

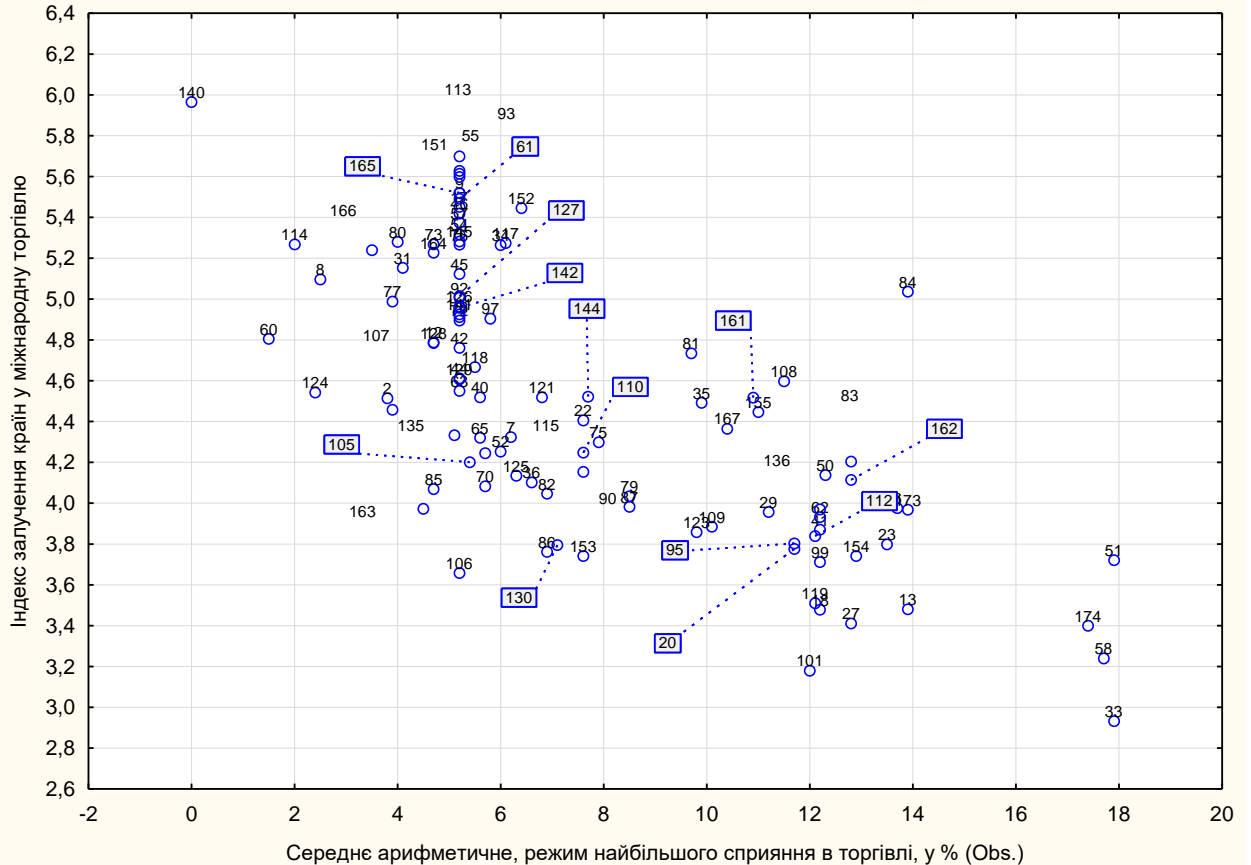
2D Scatter Plot of Індекс економічної свободи (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

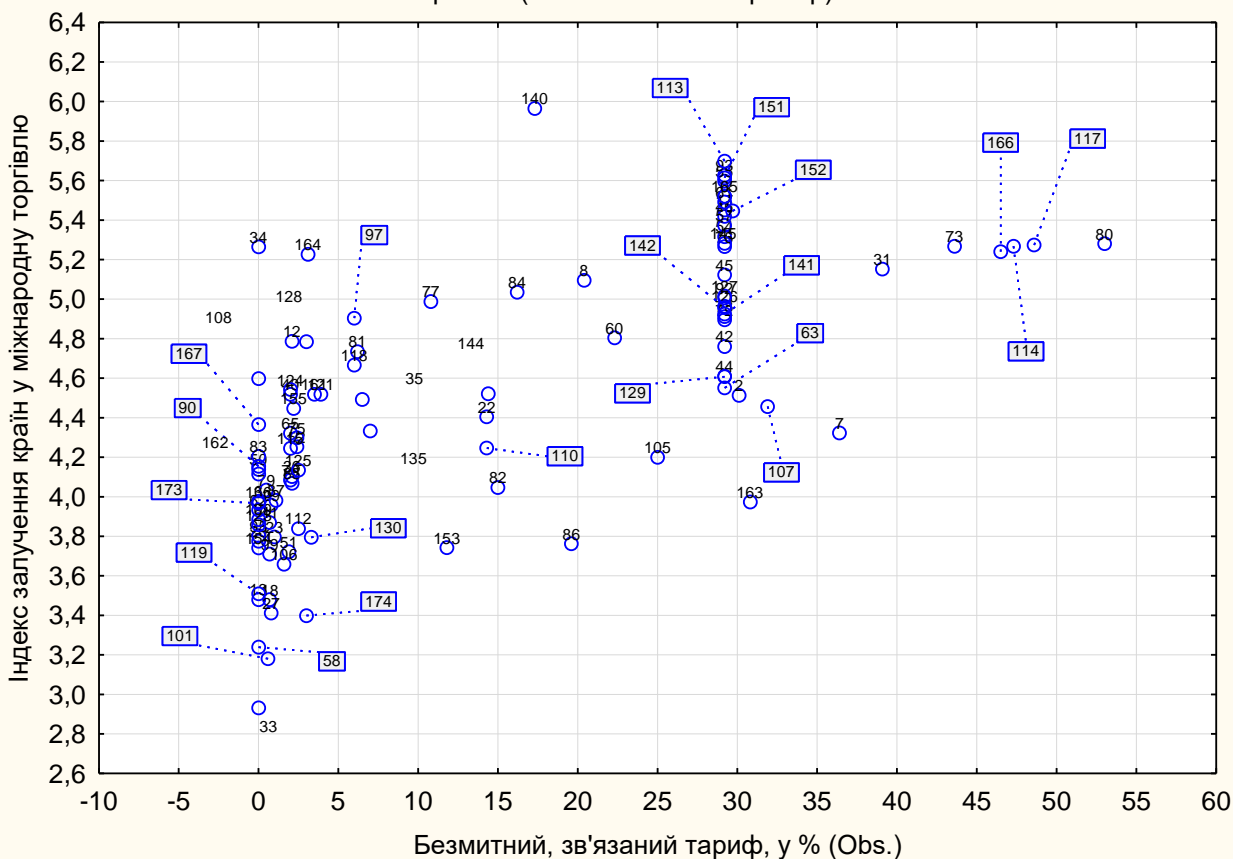
2D Scatter Plot of Середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у % (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data -1 in митний простір)

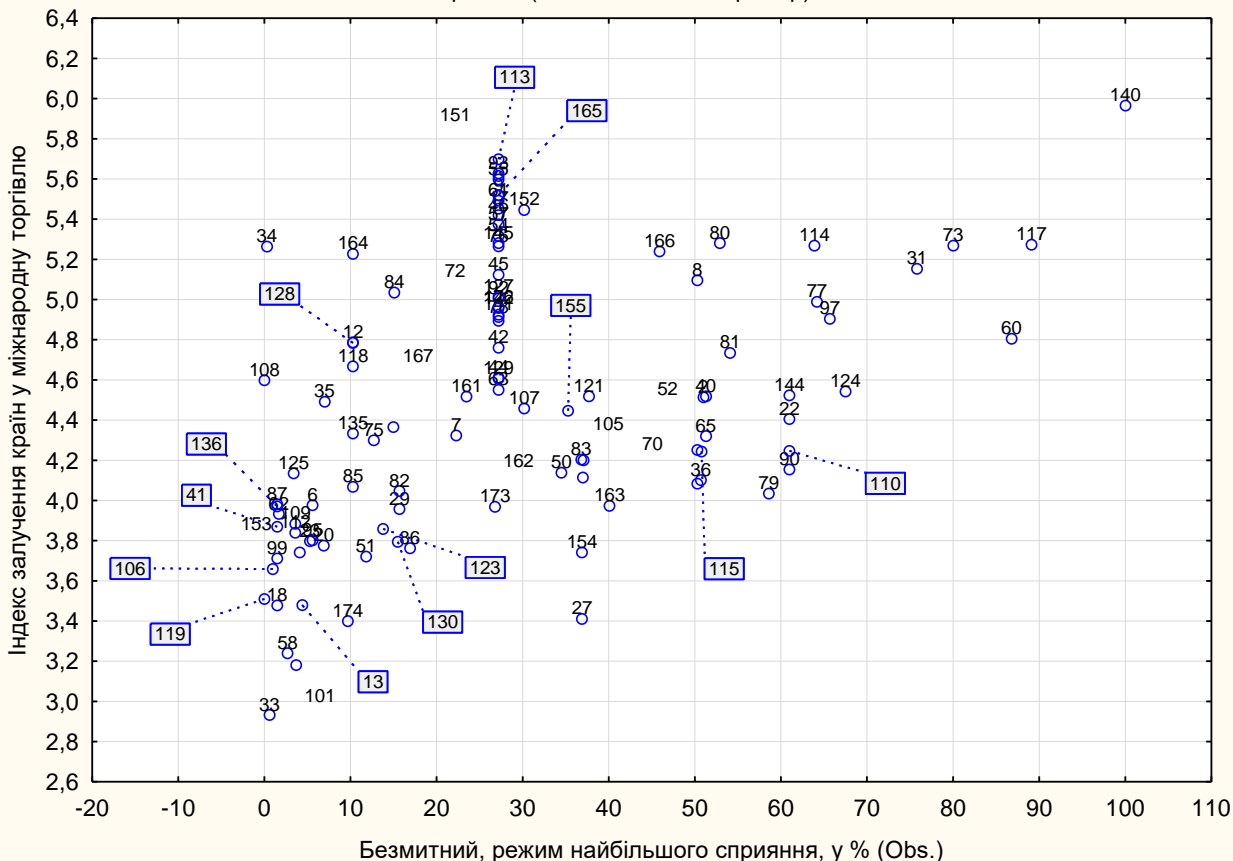
2D Scatter Plot of Середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння в торгівлі, у % (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

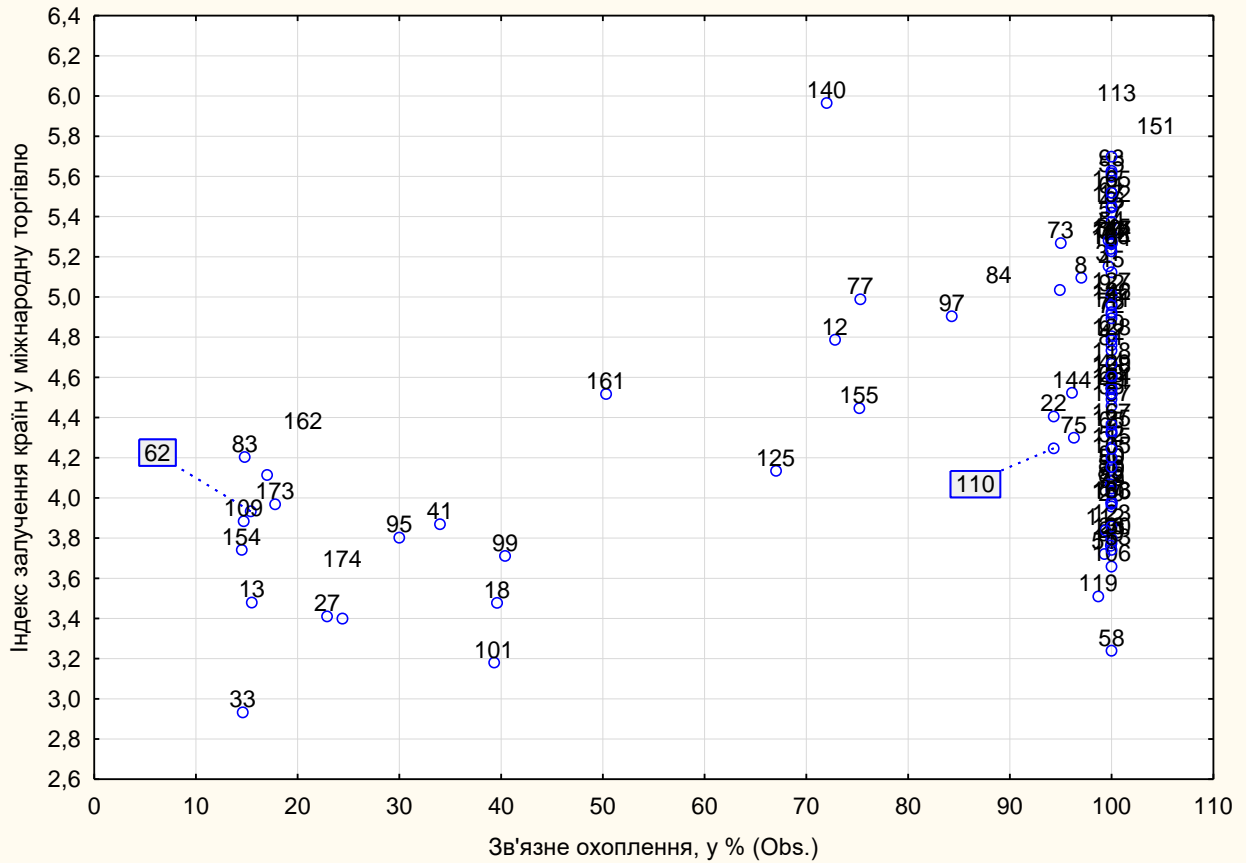
2D Scatter Plot of Безмитний, зв'язаний тариф, у % (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

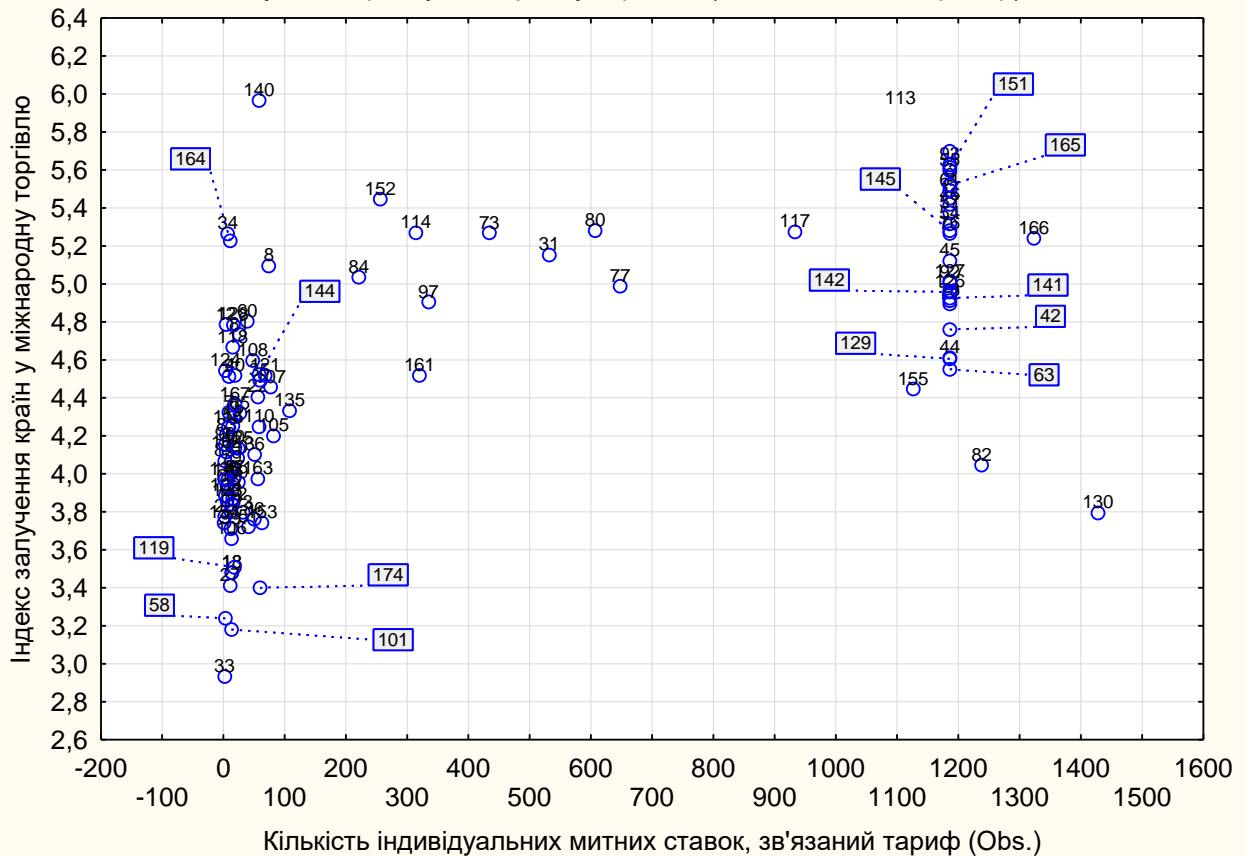
2D Scatter Plot of Безмитний, режим найбільшого сприяння, у % (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

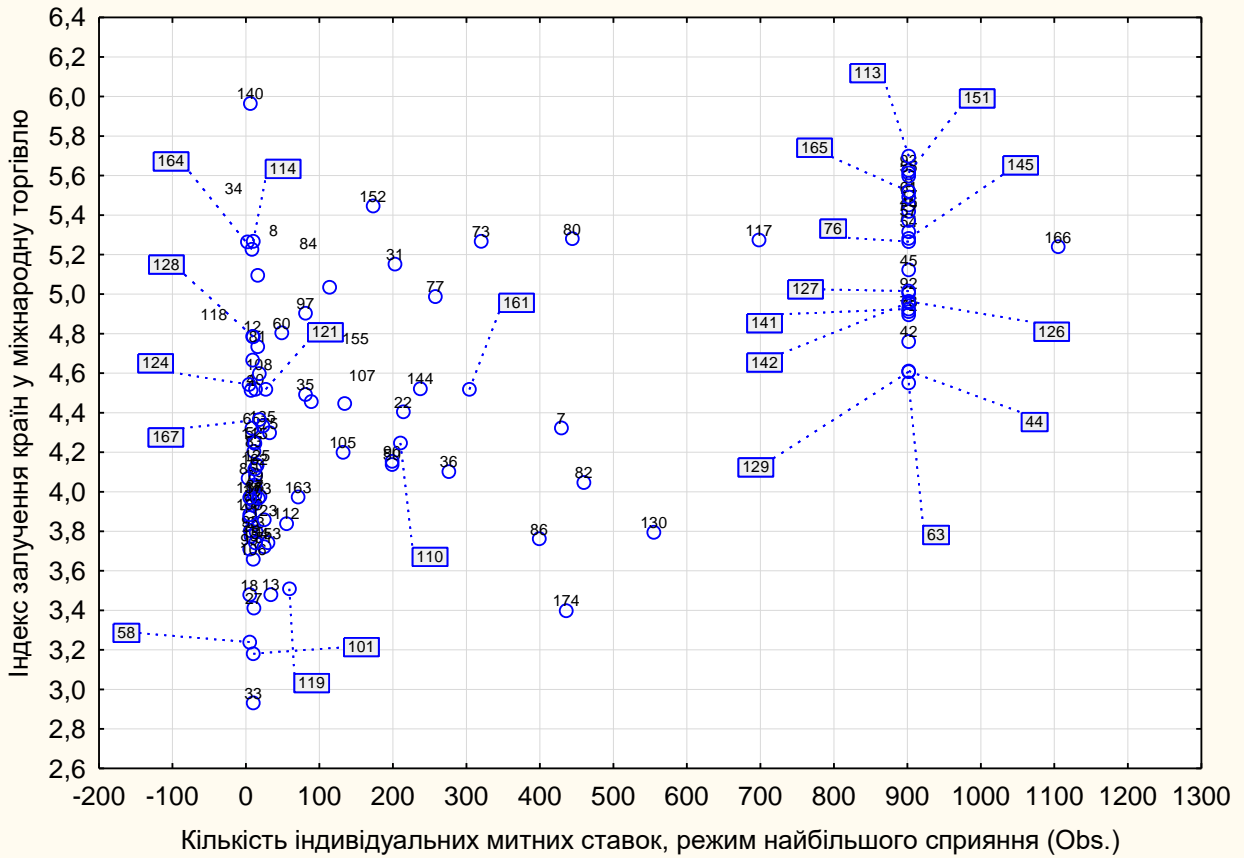
2D Scatter Plot of Зв'язне охоплення, у % (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

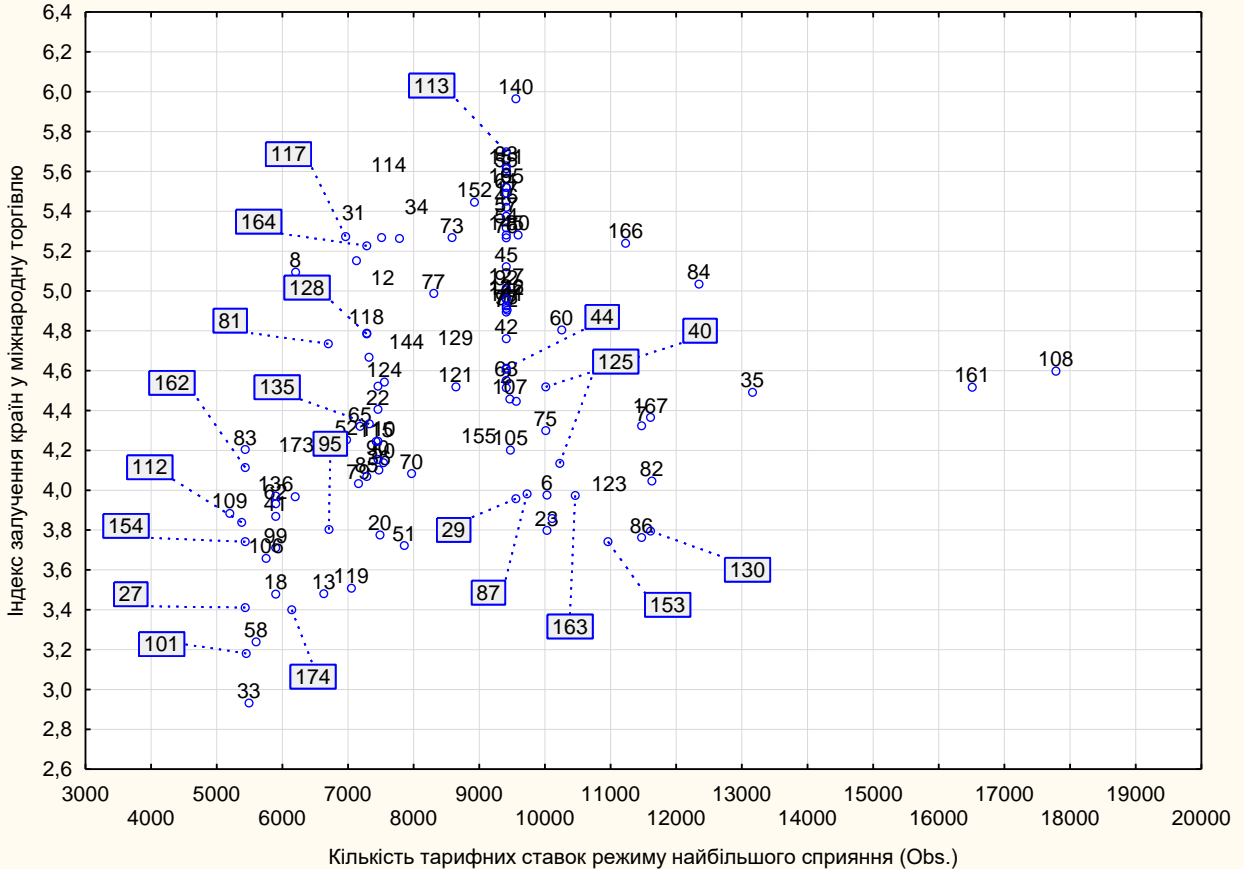
2D Scatter Plot of Кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

2D Scatter Plot of Кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

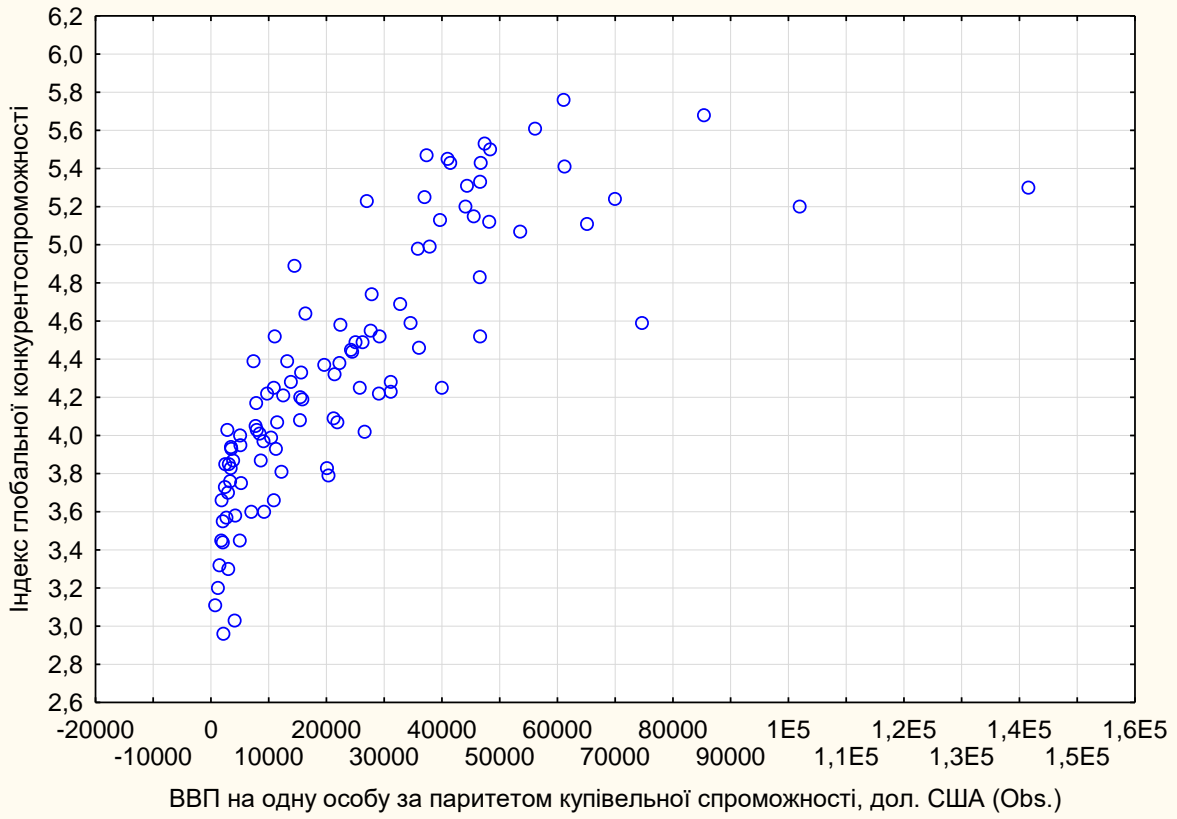
2D Scatter Plot of Кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння (Obs.) vs. Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (data-1 in митний простір)

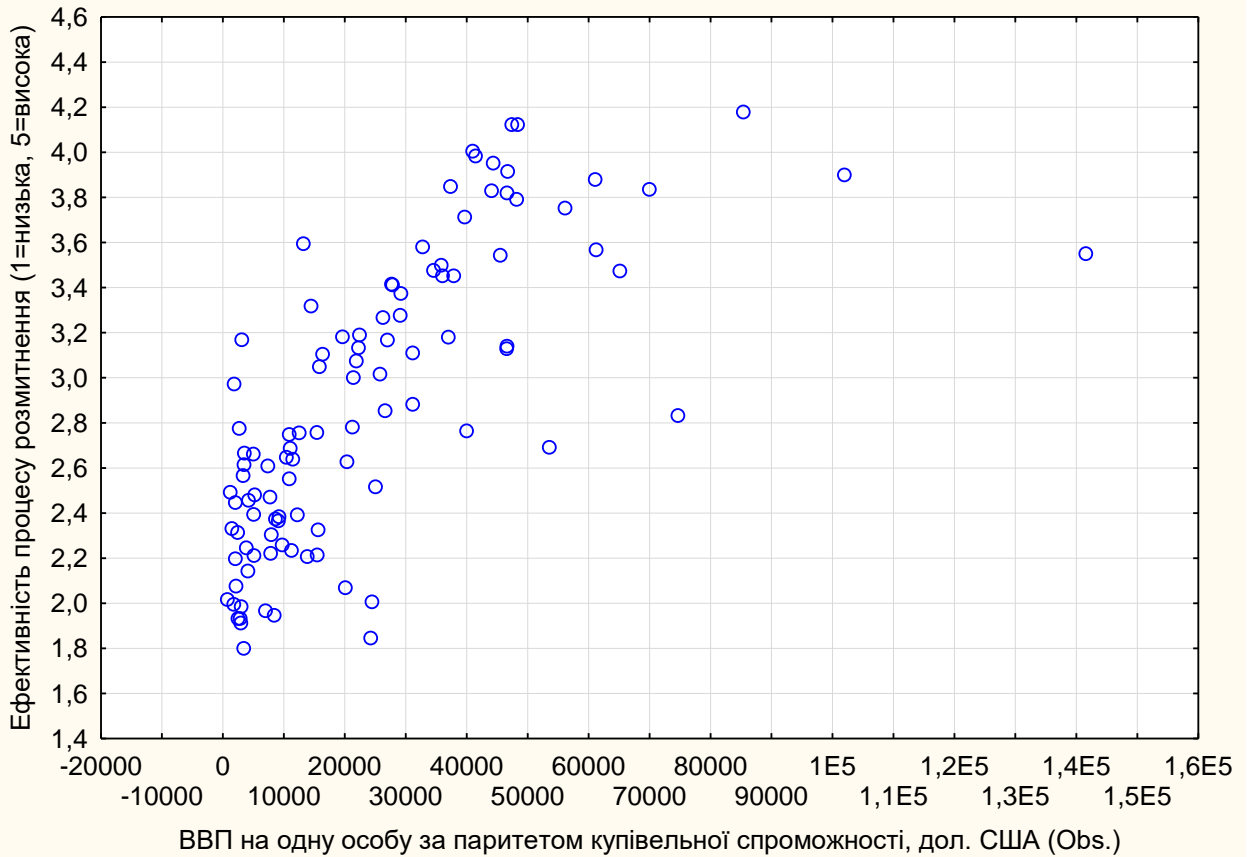
Нумерація країн					
1.	Афганістан	42	Хорватія	83	Кенія
2.	Албанія	43	Куба	84	Південна Корея
3.	Алжир	44	Кіпр	85	Кувейт
4.	Ангола	45	Чеська Республіка	86	Киргизька Республіка
5.	Антигуа і Барбуда	46	Данія	87	Лао PDR
6.	Аргентина	47	Джибуті	88	Латвія
7.	Вірменія	48	Домініка	89	Ліван
8.	Австралія	49	Домініканська республіка	90	Лесото
9.	Австрія	50	Еквадор	91	Ліберія
10.	Азербайджан	51	Єгипет	92	Литва
11.	Багамські острови	52	Сальвадор	93	Люксембург
12.	Бахрейн	53	Ефіопія	94	САР Макао, Китай
13.	Бангладеш	54	Естонія	95	Мадагаскар
14.	Барбадос	55	Фінляндія	96	Малаві
15.	Білорусь	56	Фіджі	97	Малайзія
16.	Беліз	57	Франція	98	Мальдіви
17.	Бельгія	58	Габон	99	Малі
18.	Бенін	59	Гамбія	100	Мальта
19.	Бутан	60	Грузія	101	Мавританія
20.	Болівія	61	Німеччина	102	Маврикій
21.	Боснія і Герцеговина	62	Гана	103	М'янма
22.	Ботсвана	63	Греція	104	Мексика
23.	Бразилія	64	Гренада	105	Молдова
24.	Бруней-Даруссалам	65	Гватемала	106	Монголія
25.	Болгарія	66	Гвінея	107	Чорногорія
26.	Буркіна-Фасо	67	Гвінея-Бісау	108	Марокко
27.	Бурунді	68	Гайана	109	Мозамбік
28.	Кабо-Верде	69	Гаїті	110	Намібія
29.	Камбоджа	70	Гондурас	111	Науру
30.	Камерун	71	Гонконг	112	Непал
31.	Канада	72	Угорщина	113	Нідерланди
32.	ЦАР	73	Ісландія	114	Нова Зеландія
33.	Чад	74	Індія	115	Нікарагуа
34.	Чилі	75	Індонезія	116	Нігер
35.	Китай	76	Ірландія	117	Норвегія
36.	Колумбія	77	Ізраїль	118	Оман
37.	Коморські острови	78	Італія	119	Пакистан
38.	Конго, Дем. Респ.	79	Ямайка	120	Палау
39.	Конго, Респ.	80	Японія	121	Панама
40.	Коста-Ріка	81	Йорданія	122	Папуа-Нова Гвінея
41.	Кот-д'Івуар	82	Казахстан	123	Парагвай

124	Перу	141	Словацька Республіка	158	Тонга
125	Філіппіни	142	Словенія	159	Тринідад і Тобаго
126	Польща	143	Соломонові острови	160	Туніс
127	Португалія	144	Південна Африка	161	Туреччина
128	Катар	145	Іспанія	162	Уганда
129	Румунія	146	Шрі Ланка	163	Україна
130	Російська Федерація	147	Сент-Люсія	164	Об'єднані Арабські Емірати
131	Руанда	148	Сент-Кітс і Невіс	165	Великобританія
132	Самоа	149	Суринам	166	США
133	Сейн Вінсент і Гренадіни	150	Свазіленд	167	Уругвай
134	Сан-Томе і Принсіпі	151	Швеція	168	Узбекистан
135	Саудівська Аравія	152	Швейцарія	169	Вануату
136	Сенегал	153	Таджикистан	170	Венесуела
137	Сербія	154	Танзанія	171	В'єтнам
138	Сейшели	155	Таїланд	172	Ємен
139	Сьєрра-Леоне	156	Тимор-Лешті	173	Замбія
140	Сінгапур	157	Того	174	Зімбабве

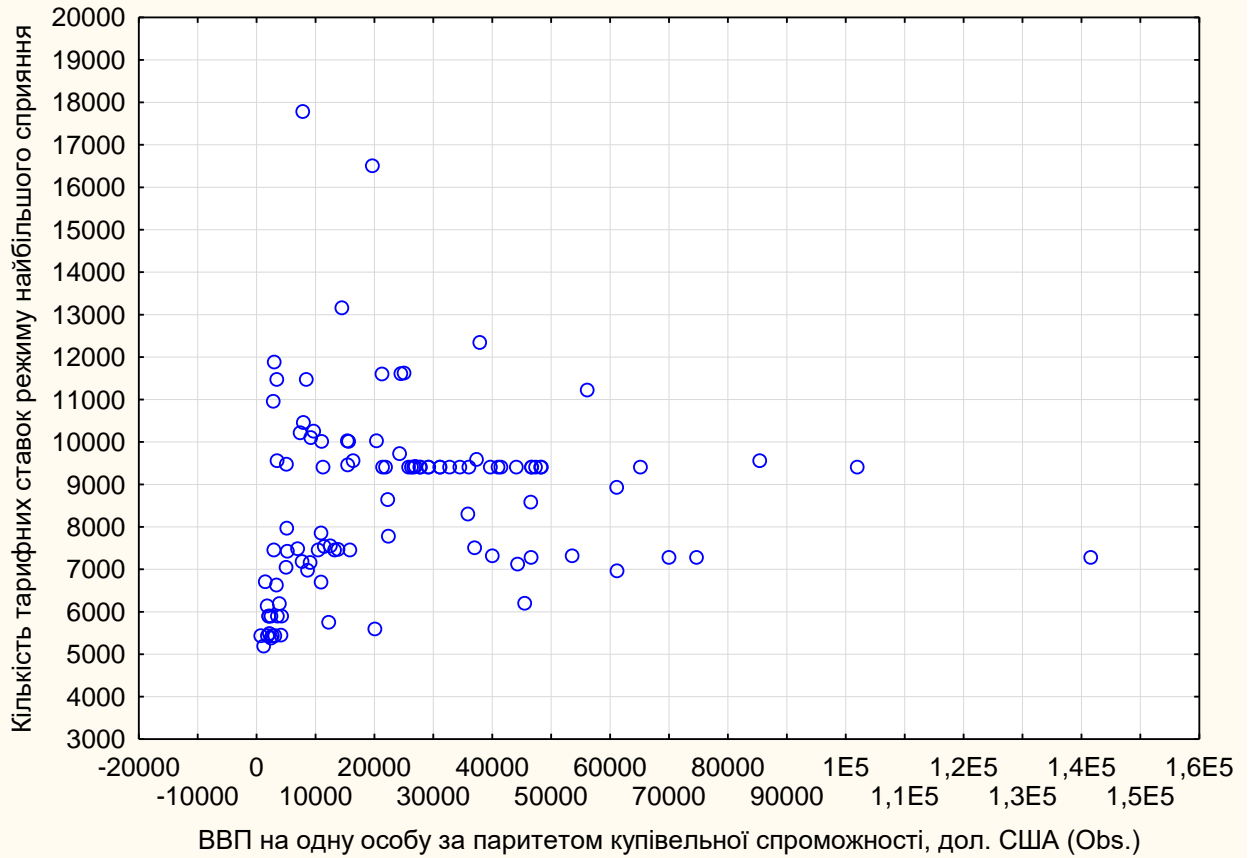
2D Scatter Plot of ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США (Obs.) vs. Індекс глобальної конкурентоспроможності

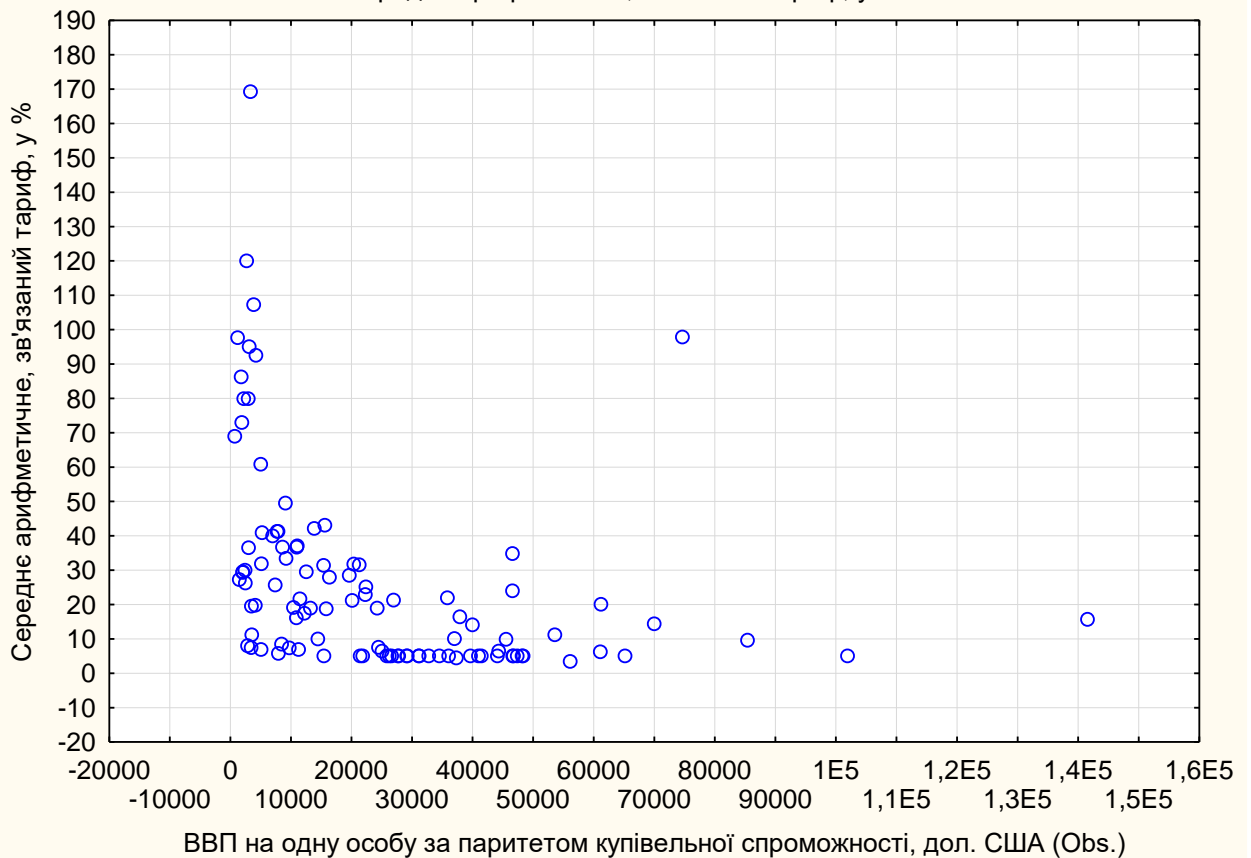
2D Scatter Plot of ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США (Obs.) vs. Ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока)

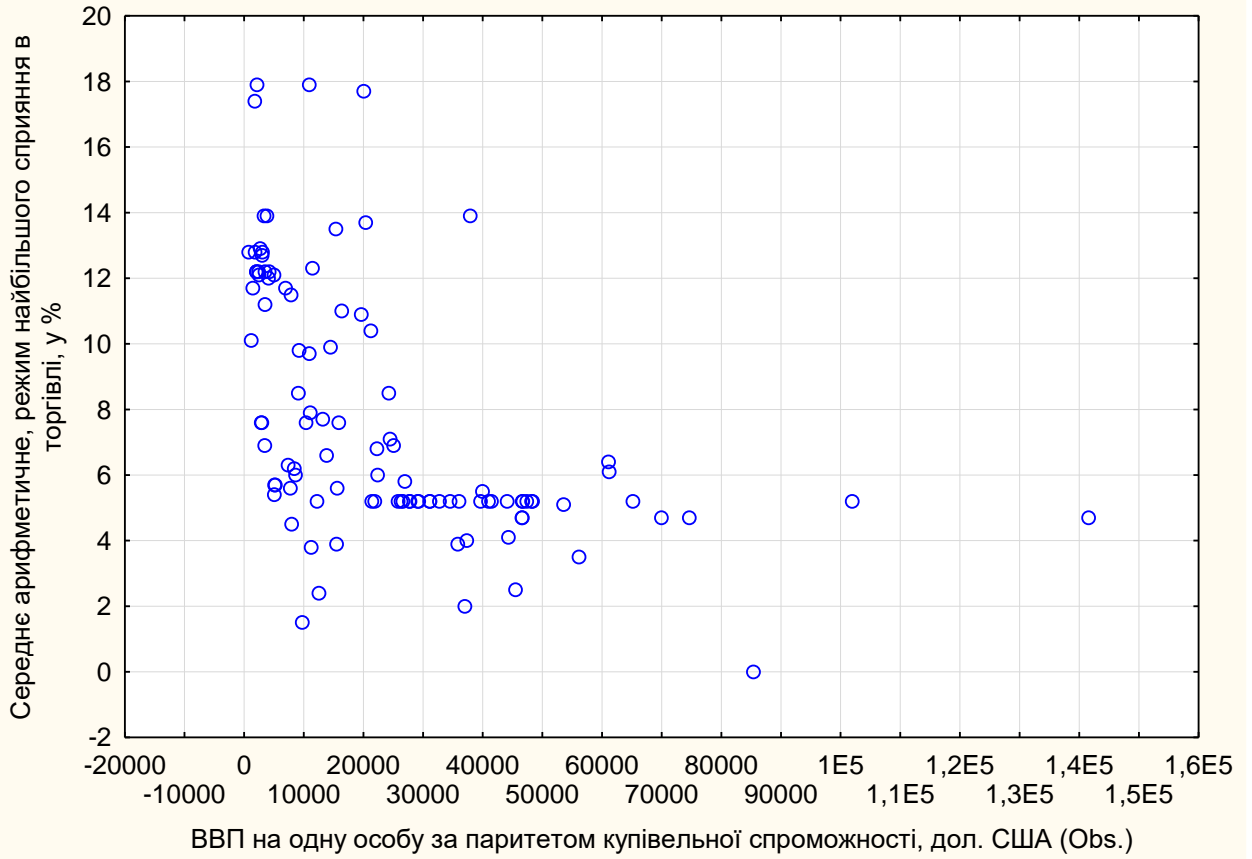
2D Scatter Plot of ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США (Obs.) vs. Кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння

2D Scatter Plot of ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США (Obs.) vs. Середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у %

2D Scatter Plot of ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США (Obs.) vs. Середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння в торгівлі, у %

ДОДАТОК В

Результати кластерного аналізу митного простору

Variable	Analysis of Variance					
	Between SS	df	Within SS	df	F	signif. p
Імпорт товарів та послуг (% ВВП)	10357,0	4	56546,16	98	4,4874	0,002263
Індекс ефективності логістики	13,3	4	27,08	98	12,0270	0,000000
Час імпорту, проходження кордону (год.)	405094,5	4	71052,24	98	139,6833	0,000000
Час експорту, проходження кордону (год.)	83831,7	4	60425,56	98	33,9902	0,000000
Ефект. процесу розмитнення	15,0	4	27,16	98	13,5702	0,000000
Вплив тероризму	76,9	4	6609,64	98	0,2849	0,887133
Корупція	22083,2	4	19998,54	98	27,0539	0,000000
Транспортна інфраструктура	32,5	4	96,12	98	8,2961	0,000008
Індекс глоб. Конкурентоспром.і	18,6	4	26,61	98	17,1415	0,000000
Індекс економічної свободи	3538,6	4	5623,63	98	15,4164	0,000000
Середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у %	47535,4	4	44202,15	98	26,3475	0,000000
Середнє арифметичне, РНС, у %	777,7	4	748,29	98	25,4623	0,000000
Безмитний, зв'язаний тариф, у %	16243,6	4	6419,59	98	61,9926	0,000000
Безмитний, РНС, у %	21644,1	4	31506,75	98	16,8307	0,000000
Індекс залучення країн у міжн. торгівлю	27,4	4	18,57	98	36,1323	0,000000

Variable	Cluster Means				
	Cluster No. 1	Cluster No. 2	Cluster No. 3	Cluster No. 4	Cluster No. 5
Імпорт товарів та послуг (% ВВП)	35,9917	29,2738	41,45876	59,18507	42,89690
Індекс ефективності логістики	2,6028	2,7504	2,90849	3,47128	3,56946
Час імпорту, проходження кордону (год.)	109,2611	233,2500	52,20000	3,37500	18,71000
Час експорту, проходження кордону (год.)	76,5722	82,7125	54,34000	7,03125	20,51000
Ефект. процесу розмитнення	2,4235	2,5339	2,68520	3,30653	3,44600
Вплив тероризму	2,8984	4,4830	2,40191	3,94163	1,63980
Корупція	34,0556	31,1250	41,51429	62,56250	76,70000
Транспортна інфраструктура	3,0353	3,1561	3,54156	4,30235	4,71447
Індекс глоб. Конкурентоспром.і	3,8017	3,7738	4,23286	4,71531	5,11200
Індекс економічної свободи	58,3667	53,3125	62,11714	67,04063	76,81000
Середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у %	41,7278	88,2375	26,16857	8,30000	11,43000
Середнє арифметичне, РНС, у %	10,6278	13,9750	7,81143	5,60938	3,60000
Безмитний, зв'язаний тариф, у %	2,1278	1,4875	5,48571	27,00000	35,24000
Безмитний, РНС, у %	16,0056	17,1625	26,66571	28,31562	70,57000
Індекс залучення країн у міжн. торгівлю	3,8579	3,7225	4,31344	5,04043	5,17547

Members of Cluster Number 1 and Distances from Respective Cluster Center Cluster contains 18 cases	
	Distance
Бенін	8,84514
Болівія	8,52330
Бурунді	15,73446
Колумбія	13,86324
Кот-д'Івуар	13,58394
Габон	10,82632
Гана	17,38563
Гоңдурас	11,82249
Індонезія	8,15881
Кувейт	17,05681
Мадагаскар	5,89435
Малі	9,43326
Мавританія	11,80641
Марокко	15,67860
Пакистан	9,95028
Південна Африка	17,53795
Таджикистан	10,09843
Уганда	15,49462

Members of Cluster Number 2 and Distances from Respective Cluster Center Cluster contains 8 cases	
	Distance
Бангладеш	25,37128
Чад	9,05843
Єгипет	16,46975
Кенія	21,86417
Саудівська Аравія	21,33322
Танзанія	44,80861
Замбія	25,61300
Зімбabwe	6,49158

Members of Cluster Number 3 and Distances from Respective Cluster Center Cluster contains 35 cases	
	Distance
Аргентина	13,93150
Вірменія	10,72465
Бахрейн	9,83075
Бразилія	10,29712
Камбоджа	14,66094
Чилі	11,67914
Китай	15,87194
Коста-Ріка	14,53147
Еквадор	15,10015
Сальвадор	8,68114
Гватемала	11,44632
Ізраїль	13,12094
Ямайка	12,72707
Йорданія	12,22508
Казахстан	25,38369
Киргизька Республіка	14,64601
Малайзія	12,95223
Монголія	7,61866
Мозамбік	24,41130
Намібія	23,66661
Непал	8,07872
Нікарагуа	10,59452
Оман	7,37526
Панама	11,22171
Парагвай	17,89098
Перу	13,06919
Філіппіни	8,88078
Катар	11,59446
Російська Федерація	10,57391
Сенегал	7,18545
Таїланд	4,41851
Туреччина	11,31944
Україна	14,38744
Об'єднані Арабські Емірати	14,78994
Уругвай	22,53758

Members of Cluster Number 4 and Distances from Respective Cluster Center Cluster contains 32 cases	
	Distance
Албанія	9,93029
Австрія	5,14346
Бельгія	7,30981
Хорватія	5,33703
Кіпр	4,61881
Чеська Республіка	4,61745
Данія	8,62542
Естонія	5,57825
Фінляндія	11,99453
Франція	7,98562
Німеччина	10,64957
Греція	10,13432
Угорщина	6,51753
Ірландія	13,18732
Італія	10,06332
Південна Корея	10,06951
Laos PDR	15,55562
Лесото	23,35418
Литва	4,50563
Люксембург	38,74609
Молдова	9,06065
Чорногорія	7,35127
Нідерланди	7,67858
Польща	3,80253
Португалія	5,79434
Румунія	6,62196
Словацька Республіка	9,12105
Словенія	3,94245
Іспанія	8,02445
Швеція	8,85783
Швейцарія	7,41772
Великобританія	10,19665

Members of Cluster Number 5 and Distances from Respective Cluster Center Cluster contains 10 cases	
	Distance
Австралія	10,86578
Ботсвана	9,00691
Канада	7,41893
Грузія	11,89204
Ісландія	6,41814
Японія	11,26904
Нова Зеландія	8,02697
Норвегія	9,83288
Сінгапур	27,82151
США	12,29324

ДОДАТОК Д

Таблиця Д.1.

Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами (млн.дол. США)

	Усього ¹	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
Експорт									
1996	14400,8	7222,0	7178,8	3456,9	3321,2	2894,2	209,3	598,3	20,1
1997	14231,9	5536,3	8695,6	3675,3	3491,0	3878,6	472,4	652,5	16,8
1998	12637,4	4170,8	8438,6	3993,0	3873,0	3028,5	562,0	865,4	17,4
1999	11581,6	3210,1	8371,5	3790,2	3663,7	3225,9	617,1	692,4	45,1
2000	14572,5	4459,7	10112,8	4680,2	4576,3	3475,7	731,5	1217,5	7,0
2001	16264,7	4639,0	11625,7	5720,9	5536,1	4006,6	877,0	1011,9	7,4
2002	17957,1	4320,1	13637,0	6515,8	6384,0	5125,0	1055,2	936,9	4,1
2003	23066,8	5942,0	17124,8	9147,4	8705,9	5503,1	1250,3	1219,2	4,8
2004	32666,1	8409,4	24256,7	11764,3	11061,6	8178,3	1758,0	2544,2	11,7
2005	34228,4	10531,1	23697,3	10881,4	10293,3	8576,9	2393,9	1831,2	13,7
2006	38368,0	12351,1	26016,9	12625,5	12166,3	8446,2	2373,7	2550,9	17,9
2007	49296,1	18087,0	31209,1	14773,8	14021,3	10881,6	2792,0	2686,3	15,7
2008	66967,3	23166,3	43801,0	19732,8	18265,7	15887,0	3902,4	4144,0	64,0
2009	39695,7	13472,9	26222,8	10264,5	9514,3	12131,7	2627,8	1124,2	21,6
2010	51405,2	18740,6	32664,6	13829,6	13085,3	13715,4	3018,7	2000,0	28,4
2011	68394,2	26177,0	42217,2	18442,4	18021,5	17737,8	3344,2	2552,3	29,8
2012	68830,4	25318,6	43511,8	17424,0	17123,7	17681,1	5638,2	2607,7	50,9
2013	63320,7	22077,3	41243,4	17064,2	16758,6	16813,0	5094,7	2163,6	40,1
2014 ²	53901,7	14882,3	39019,4	17122,1	17002,9	15350,9	5098,2	1372,2	23,5
2015 ²	38127,1	7806,1	30321,0	13248,3	13015,2	12378,9	3803,3	785,6	13,6
2016 ²	36361,7	6031,5	30330,2	13790,1	13496,3	11796,3	3865,1	735,2	18,3
2017 ²	43264,7	6916,4	36348,3	17901,9	17533,4	12967,3	4047,7	1207,9	71,9
Імпорт									
1996	17603,4	11172,1	6431,3	4655,6	4500,9	672,6	141,5	931,0	24,3
1997	17128,0	9871,7	7256,3	5451,6	5261,7	844,9	136,8	797,9	22,0
1998	14675,6	7889,2	6786,4	4998,5	4843,0	886,9	118,7	755,5	20,9
1999	11846,1	6737,2	5108,9	3547,4	3460,8	762,7	157,8	588,4	27,2
2000	13956,0	8029,6	5926,4	4311,5	4047,7	842,3	136,4	581,4	54,7
2001	15775,1	8821,0	6954,1	4981,7	4755,0	982,0	198,5	740,9	51,0
2002	16976,8	8952,4	8024,4	5751,1	5516,8	1187,4	177,3	856,7	51,5
2003	23020,1	11468,4	11551,7	8165,6	7883,2	2011,3	248,8	1072,2	53,4
2004	28996,8	15189,2	13807,6	9887,2	9564,8	2592,8	279,7	966,1	81,5
2005	36136,3	16988,3	19148,0	12666,4	12211,3	4685,5	426,2	1265,5	103,9
2006	45038,6	20112,3	24926,3	16804,2	16232,2	6143,7	413,0	1465,3	99,5
2007	60618,0	25469,3	35148,7	23048,9	22274,5	9042,2	673,1	2255,4	128,4
2008	85535,3	33377,8	52157,5	30477,0	28928,6	15497,7	1559,1	4190,6	431,7
2009	45433,1	19692,6	25740,5	16233,8	15438,5	6538,6	617,6	2197,9	149,4
2010	60742,2	26697,4	34044,8	20004,5	19151,4	10023,3	874,4	2879,4	261,4
2011	82608,2	37212,4	45395,8	27065,9	25805,8	13279,9	940,6	3913,9	194,0
2012	84717,6	34497,2	50220,4	27569,6	26237,2	17140,5	851,3	4446,7	195,7
2013	76986,8	27941,6	49045,2	28566,2	27046,5	15237,3	749,8	4339,9	93,7
2014 ²	54428,7	17276,9	37151,8	22383,0	21069,1	10848,3	679,9	3021,5	182,2
2015 ²	37516,4	10485,5	27030,9	16665,3	15330,2	7235,8	601,7	2336,6	169,6
2016 ²	39249,8	8565,4	30684,4	18470,2	17140,8	8920,5	553,9	2594,8	120,6
2017 ²	49607,2	11477,9	38129,3	22922,4	20799,4	10679,4	719,0	3615,6	151,4

Таблиця Д. 2

Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі послугами (1996-2017)
(млн.дол. США)

	Всього	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія	Невизначені країни
Експорт										
1996	4746,6	3474,8	1271,8	660,6	633,5	242,6	29,5	131,0	3,5	204,6
1997	4738,4	3328,7	1409,7	832,5	790,9	303,1	32,0	198,8	2,2	41,1
1998	3819,8	2346,7	1473,1	856,3	811,9	291,4	48,1	216,5	2,2	58,6
1999	3613,9	2248,0	1365,9	781,9	766,9	284,2	38,5	169,0	2,5	89,8
2000	3655,1	2136,8	1350,0	778,2	772,6	267,1	28,4	186,3	1,5	88,5
2001	3731,9	2146,9	1397,5	806,5	803,1	270,1	35,2	177,2	1,8	106,7
2002	4303,8	2421,4	1633,9	984,5	974,2	268,9	36,2	215,3	6,0	123,0
2003	4524,9	2302,7	1945,3	1199,8	1180,7	318,2	51,9	259,5	3,0	112,9
2004	5612,7	2497,3	2810,6	1653,8	1561,2	424,3	51,4	409,3	3,1	268,7
2005	6443,2	2815,5	3319,2	1870,4	1767,9	593,1	72,2	476,8	6,9	299,8
2006	7791,8	3409,9	4095,6	2360,8	2273,7	734,2	94,3	574,8	10,5	321,0
2007	9435,1	3666,3	5372,6	3154,1	2983,0	939,0	125,9	793,1	16,4	344,1
2008	12260,1	4245,5	7495,8	4176,4	4118,8	1380,5	203,1	1247,2	26,4	462,2
2009	10129,7	3826,6	5771,7	2936,1	3024,5	1162,4	164,4	1117,5	31,3	360,0
2010	12324,2	5609,6	6149,8	3298,5	3194,8	1072,2	152,9	1235,7	40,8	349,7
2010*	11936,3	5442,4	5939,0	3245,7	3123,1	1013,3	136,4	1156,7	37,2	349,6
2011*	14180,3	6041,1	7306,6	4037,8	3532,9	1108,4	154,9	1400,0	133,8	471,8
2012*	14096,2	5811,1	7304,9	3945,1	3750,2	1255,6	165,5	1427,7	230,6	280,3
2013*	14233,2	5814,9	8418,3	4883,7	4195,7	1427,0	153,0	1581,9	78,6	294,0
2014*	11520,8	4034,3	7486,5	4431,0	3991,6	1350,7	131,3	1242,8	71,5	258,9
2015*	9736,6	3544,8	6191,8	3521,4	2927,9	1120,3	145,1	1134,7	91,0	179,3
2016*	9868,0	3727,9	6140,1	3499,0	3004,9	1154,5	125,1	1132,9	37,8	190,8
2017*	10714,3	3763,9	6950,4	4019,5	3452,7	1301,9	149,3	1184,8	31,1	263,8
Імпорт										
1996	1204,5	343,8	860,7	267,7	260,6	91,4	6,3	278,7	0,2	216,4
1997	1418,3	397,0	1021,3	388,4	308,5	87,0	33,0	315,2	7,1	190,6
1998	1430,9	364,8	1066,1	465,2	380,6	67,8	6,4	321,6	1,4	203,7
1999	1113,2	234,2	879,0	341,3	323,0	76,0	5,1	285,7	1,7	169,2
2000	1151,0	213,2	937,7	400,9	376,4	68,0	6,1	290,6	1,0	171,1
2001	1147,6	230,6	916,9	391,4	378,3	67,2	5,9	304,0	0,6	147,8
2002	1194,9	292,7	898,9	414,5	394,8	65,2	8,1	243,3	0,5	167,3
2003	1465,3	333,3	1124,7	544,1	518,2	82,2	13,0	268,0	0,5	216,9
2004	2062,9	399,1	1659,5	877,7	897,8	233,3	20,6	283,4	1,1	243,4
2005	2941,8	509,3	2425,7	1220,2	1300,0	462,5	28,7	391,7	1,7	320,9
2006	3730,6	690,4	3029,0	1703,9	1797,9	534,8	50,7	396,1	1,7	341,8
2007	4995,5	799,8	4180,8	2402,1	2604,9	745,5	61,9	574,7	2,7	393,9
2008	6481,5	1058,0	5410,0	3488,9	3854,0	1156,7	87,0	570,4	4,9	102,1
2009	5186,4	787,2	4386,3	2640,2	3049,1	1038,8	43,2	450,4	7,2	206,5
2010	5467,2	939,8	4507,9	2420,9	3029,4	1223,0	45,0	571,0	8,0	240,0
2010*	5421,6	933,6	4468,5	2414,8	3000,3	1197,5	44,8	563,3	8,0	240,0
2011*	6214,2	1166,3	5025,6	2804,2	3372,1	1377,1	36,4	570,3	10,2	227,3
2012*	6650,1	1238,2	5401,0	3038,8	3641,2	1515,7	37,5	505,1	6,7	297,2
2013*	7523,0	1466,5	6056,5	3531,2	4212,0	1585,1	35,1	580,4	3,9	320,9
2014*	6373,1	1204,0	5169,1	3002,6	3148,8	920,8	44,3	694,8	3,6	503,1
2015*	5523,0	839,6	4683,4	2749,1	2750,1	850,9	39,4	609,7	1,6	432,7
2016*	5326,5	672,6	4653,9	2400,7	2421,6	888,8	40,7	773,4	1,3	549,0
2017*	5476,1	650,4	4825,7	2558,6	2532,5	1086,3	80,8	724,9	1,7	373,4

* Інформація за 2010-2013 наведена без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, за 2014-2016 - без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції, за 2017 - без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Таблиця Д.3

Товарна структура зовнішньої торгівлі України у 2016 р.

Назва товарів	Розділ та код УКТЗЕД	Експорт			Імпорт		
		млн.дол. США	у % до 2015	у % до загального обсягу	млн.дол. США	у % до 2015	у % до загального обсягу
Усього		36362,8	95,4	100,0	39248,6	104,6	100,0
у тому числі							
Живі тварини; продукти тваринного походження	I	775,2	94,1	2,1	626,3	114,3	1,6
Продукти рослинного походження	II	8095,3	101,6	22,3	1284,6	112,1	3,3
у тому числі							
зернові культури	10	6075,4	100,3	16,7	148,8	96,2	0,4
Жири та олії тваринного або рослинного походження	III. 15	3963,0	120,1	10,9	246,0	134,9	0,6
Готові харчові продукти	IV	2450,9	99,3	6,7	1733,1	107,8	4,4
Мінеральні продукти	V	2728,4	88,0	7,5	8493,5	72,7	21,6
у тому числі							
палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	27	446,5	91,5	1,2	7850,9	72,1	20,0
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	VI	1557,1	73,1	4,3	5618,2	112,2	14,3
у тому числі							
фармацевтична продукція	30	184,2	118,5	0,5	1606,9	117,5	4,1
добрива	31	328,2	61,4	0,9	822,8	116,2	2,1
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	VII	409,2	99,2	1,1	2867,0	108,3	7,3
Шкури необроблені, шкіра вичищена	VIII	122,0	106,3	0,3	208,9	124,8	0,5
Деревина і вироби з деревини	IX	1131,7	102,2	3,1	196,7	132,7	0,5
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	X	536,9	87,0	1,5	915,2	104,2	2,3
Текстильні матеріали та текстильні вироби	XI	677,4	106,8	1,9	1545,8	109,3	3,9
Взуття, головні убори, парасольки	XII	163,8	108,6	0,5	269,5	108,6	0,7
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	XIII	298,5	90,0	0,8	605,7	118,8	1,5
Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	XIV. 71	52,0	63,3	0,1	67,3	93,7	0,2
Недорогоцінні метали та вироби з них	XV	8338,9	88,0	22,9	2304,9	115,0	5,9

Продовження табл. Д.3

у тому числі							
чорні метали	72	7247,3	89,7	19,9	799,0	116,5	2,0
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	XVI	3638,0	92,3	10,0	7890,4	125,8	20,1
реактори ядерні, котли, машини	84	1561,3	79,6	4,3	4686,3	131,0	11,9
електричні машини	85	2076,7	104,9	5,7	3204,0	118,9	8,2
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	XVII	555,7	81,8	1,5	2962,6	169,9	7,5
у тому числі							
засоби наземного транспорту, крім залізничного	87	132,5	75,4	0,4	2814,2	173,7	7,2
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	XVIII	145,7	91,9	0,4	580,2	125,1	1,5
Різні промислові товари	XX	537,0	102,4	1,5	626,3	122,3	1,6
Твори мистецтва	XXI. 97	0,2	62,9	0,0	1,3	204,6	0,0
Товари, придбані в портах		3,9	96,4	0,0	165,1	90,2	0,4

Примітка. В окремих випадках сума складових може не дорівнювати підсумку у зв'язку з округленням даних.

ДОДАТОК Е

Таблиця Е.1

Перелік державних органів виконавчої влади,
з якими взаємодіють органи доходів і зборів

Державний орган	Законодавча норма	Форма взаємодії
1	2	3
Державна прикордонна служба України	ЗУ «Про державну прикордонну службу України»	Здійснення контрольних функцій у пунктах пропуску через державний кордон
Служба безпеки України Генеральна прокуратура України Національна поліція України Державне бюро розслідування	Кримінальний процесуальний кодекс України	Взаємодія з метою отримання необхідних відомостей у межах кримінальних проваджень
Служба безпеки України Національна поліція України	Митний кодекс України Кримінальний кодекс України Кримінальний процесуальний кодекс України	Взаємодія з питань передачі матеріалів за виявленими ознаками кримінальних правопорушень
Міністерство інфраструктури України	ПКМУ «Про стан виконання рішень Президента України і Уряду з питань додержання вимог прикордонного і митного законодавства»	Взаємодія з питань облаштування пунктів пропуску для авіаційного, морського та залізничного сполучення
Державна служба України з безпеки на транспорті	ЗУ «Про автомобільний транспорт»	Взаємодія в частині контролю за дотриманням законодавства з питань міжнародних автомобільних перевезень
Міністерство фінансів України	Бюджетний кодекс України ЗУ про Державний бюджет України на відповідний рік ПКМУ «Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України»	Доведення розпису Державного бюджету України та контроль за його виконанням Формування податкової та митно-тарифної політики
Міністерство аграрної політики	ЗУ «Про митний тариф»	Адміністрування ставок мит
Державна казначейська служба України	Бюджетний кодекс України	Взаємодія з питань ведення обліку митних платежів
Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками	ЗУ «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори»	Дозвіл на право ввезення (вивезення) чи на право транзиту наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин
Міністерство економічного розвитку і торгівлі України	ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність»	Ліцензія на експорт товарів Ліцензія на імпорт товарів

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України	ЗУ «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» ЗУ «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» ЗУ «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту»	Спеціальна ліцензія на імпорт товарів Дозвіл на імпорт в Україну товарів, щодо яких застосовуються заходи нагляду або регіонального нагляду
Державне агентство лісових ресурсів України	ЗУ «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів»	Сертифікат про походження лісоматеріалів та виготовлених з них пиломатеріалів
Міністерство культури України	ЗУ «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»	Свідоцтво на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей
Державна служба експортного контролю України	ЗУ «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання»	Дозвіл на здійснення міжнародних передач товарів Висновок на здійснення міжнародних передач товарів
Державна інспекція ядерного регулювання України	ЗУ «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»	Дозвіл на здійснення міжнародних перевезень радіоактивних матеріалів
Генеральний штаб Збройних Сил України	ЗУ «Про радіочастотний ресурс України»	Дозвіл на ввезення з-за кордону радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв спеціального призначення
Державний комітет телебачення і радіомовлення України	ЗУ «Про видавничу справу»	Дозвіл на ввезення видавничої продукції, що має походження або виготовлена та/або ввозиться з території держави-агресора, тимчасово окупованої території України
Міністерство соціальної політики України	ЗУ «Про гуманітарну допомогу»	Рішення спеціально уповноваженого державного органу з питань гуманітарної допомоги
Національний банк України	Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» (до 7 лютого 2019 р.)	Ліцензії (інші дозвільні документи) НБУ на переміщення валютних цінностей
Міністерство екології та природних ресурсів України	ЗУ «Про пестициди і агрохімікати»	Дозвіл на ввезення на митну територію України незареєстрованих пестицидів і агрохімікатів, що використ. для державних випробувань і наукових досліджень, а також обробленого ними насінневого (посадкового) матеріалу (або

		відомості про введення товарів до Державного реєстру пестицидів і агрохімікатів)
Міністерство екології та природних ресурсів України	ЗУ «Про відходи» Базельська конвенція про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням ПКМУ № 1120 від 13.07.2000 р.	Письмова згода (повідомлення) на транскордонне перевезення небезпечних відходів
Міністерство екології та природних ресурсів України Державне агентство рибного господарства України	ЗУ «Про рослинний світ» ЗУ «Про тваринний світ» ЗУ «Про Червону книгу України» ПКМУ № 953 від 25.07.2007 р. ПКМУ № 1822 від 13.12.2000 р. Наказ Мінприроди № 107 від 29.02.2012 р.	Дозвіл на імпорт чи експорт зразків видів дикої фауни і флори, які є об'єктами регулювання Конвенції СІТЕS, або сертифікат на реекспорт чи інтродукцію з моря зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції СІТЕS, або сертифікат на пересувну виставку для багаторазового переміщення через митний кордон України зразків, які є частиною цирку, пересувної виставки та об'єктом регулювання Конвенції СІТЕS
Державне агентство рибного господарства України	ЗУ «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів»	Форма реєстрації уловів (реекспорту) антарктичного та патагонського іклачів
Міністерство екології та природних ресурсів України Міністерство охорони здоров'я України Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів	ЗУ «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»	Витяг або посвідчення, або реєстраційний номер з державного реєстру генетично модифікованих організмів або продукції, виробленої із застосуванням генетично модифікованих організмів Дозвіл на ввезення продукції, отриманої з використанням ГМО, призначеної для науково-дослідних цілей Дозвіл на транзитне переміщення незареєстрованих в Україні генетично модифікованих організмів
Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів	ЗУ «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» ЗУ «Про ветеринарну медицину» ЗУ «Про карантин рослин»	Контроль за якістю харчової продукції Фіто-санітарний контроль Ветеринарно-санітарний контроль

Таблиця Е.2

Показники виявлених порушень митних правил при митному оформленні товарів з використанням митної декларації за результатами виконання митних формальностей, сформованих АСАУР

Назва митниці ДФС	Кількість заведених справ про ПМП (за основною статтею МК України)	Сума штрафу за справами, заведеними у звітному періоді, грн	Кількість заведених справ про ПМП (за основною статтею МК України)	Сума штрафу за справами, заведеними у звітному періоді, грн	Кількість заведених справ про ПМП (за основною статтею МК України)	Сума штрафу за справами, заведеними у звітному періоді, грн
	2015		2016		2017	
Київська міська митниця	38	7 390 323,00	57	30 267 993,00	45	23 477 651,00
Житомирська митниця	2	747 080,00	6	180 616,00	3	261 342,00
Чернігівська митниця	68	8 633 233,00	21	4 508 730,00	9	6 459 806,00
Дніпропетровська митниця	8	349 577,00	21	467 196,00	19	927 074,00
Запорізька митниця	13	1 608 507,00	25	4 509 629,00	20	2 719 880,00
Київська митниця	22	263 213,00	55	0,00	28	2 823 442,00
Рівненська митниця	28	16 518 941,00	35	34 505 532,81	103	14 287 065,00
Волинська митниця	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Івано-Франківська митниця	1	3 828,00	0	0,00	0	0,00
Львівська митниця	41	1 969 552,99	2	20 089,33	4	10 036 539,00
Закарпатська митниця	24	421 176,00	10	132 482,00	0	0,00
Хмельницька митниця	1	0,00	6	16 164,00	5	93 690,00
Вінницька митниця	8	2 500,00	3	14 603,00	6	252 524,00
Тернопільська митниця	0	0,00	1	32 017,00	0	0,00
Чернівецька митниця	2	0,00	0	0,00	6	196 967,00

Продовження табл. Е.2

Одеська митниця	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Миколаївська митниця	2	0,00	0	0,00	0	0,00
Херсонська митниця	1	52 195,00	0	0,00	1	10 976,00
Донецька митниця	1	73 828,00	0	0,00	0	0,00
Луганська митниця	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Сумська митниця	11	902 612,00	9	7 325 328,00	25	128 238 651,00
Полтавська митниця	2	16 605,00	9	5 000,00	57	0,00
Харківська митниця	12	85 153,00	0	0,00	11	17 524,00
Кіровоградська митниця	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Черкаська митниця	6	1 672 978,00	5	616 086,00	6	1 311 028,00
Енергетична митниця	1	0,00	0	0,00	0	0,00
	290	40 317 556,99	265	82 601 466,14	348	191 114 159,00

Таблиця Е.3

Результати спрацювання регіонального профілю ризику за напрямком заходів оперативного реагування (на регіональному рівні)

Назва митниці	Кількість МД (переміщень), по яких були спрацювання регіональних профілів ризику	Кількість МД (переміщень), по яких було прийнято рішення щодо коригування контрольованих показників та/або відмовлено у митному оформленні	Що призвело до збільшення митних платежів (на суму, тис. грн.)	Кількість МД (переміщень), по яких виявлені порушення митних правил	Предмети порушень на суму, тис. грн.
Київська міська митниця	4245	196	141,31	2	6,99
Житомирська митниця	776	0	0	0	0
Чернігівська митниця	35	0	0,00	0	0
Дніпропетровська	96	0	0	0	0
Запорізька	0	0	0,00	0	0
Київська митниця	224	0	0	0	0
Рівненська митниця	415	3	128539,56	0	0
Волинська	0	0	0	0	0
Івано-Франківська	82	16	147,00	2	0
Львівська	189	1	0	0	0
Закарпатська	98	0	0,00	0	0
Хмельницька	0	0	0	0	0
Вінницька митниця	202	18	2,00	1	1373
Тернопільська	0	0	0	0	0
Чернівецька митниця	110	0	0,00	0	0

Продовження табл. Е.3⁴⁷³

Одеська митниця	793	1	22	1	24,418
Миколаївська	0	0	0,00	0	0
Херсонська	290	3	0	0	0
Донецька	1755	31	365207,82	0	0
Луганська	44	8	270	0	0
Сумська	299	0	0,00	0	0
Полтавська	223	0	226	0	0
Харківська митниця	40	4	127,11	0	0
Кіровоградська митниця	0	0	0	0	0
Черкаська митниця	255	0	0,00	0	0
Енергетична митниця ДФС	277	2	0	0	0
	10448	283	494682	6	1404,408

ДОДАТОК Ж

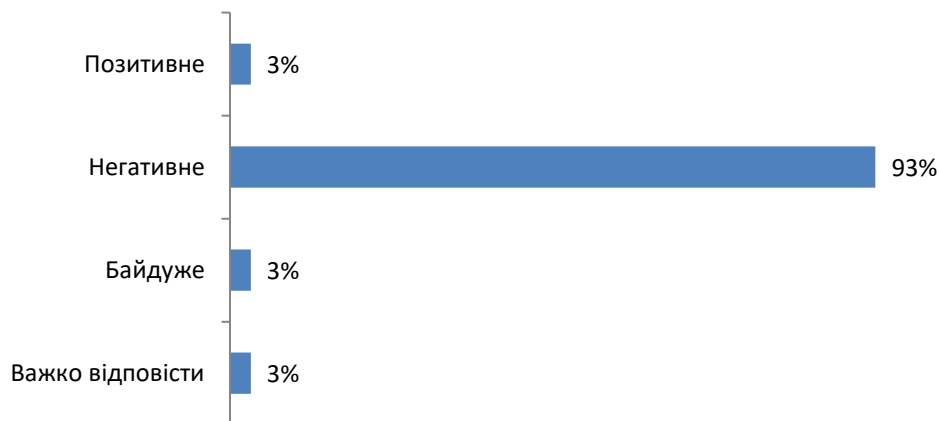
Результати анкетування «Запобігання та протидія корупції: морально-етичні аспекти»

Питання анкети та відповіді респондентів.

1. Яке Ваше ставлення до корупції?

1. Позитивне
2. Негативне
3. Байдуже
4. Важко відповісти.

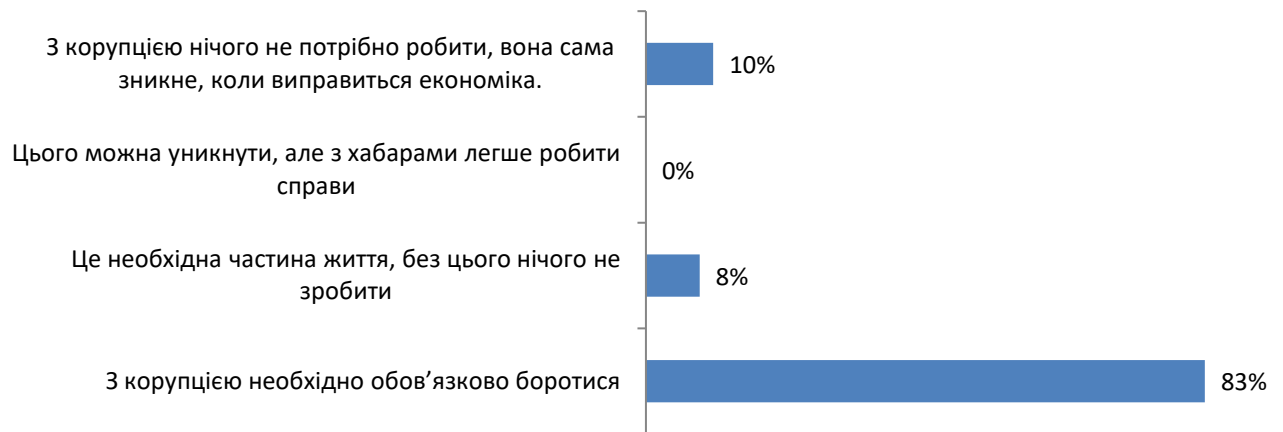
Яке ваше ставлення до корупції?

2. Як ви ставитеся до того, що в нашій країні для вирішення своїх проблем громадянам часто доводиться давати хабарі? Яке з наведених нижче суджень ближче до Вашої точки зору?

1. З корупцією необхідно обов'язково боротися
2. Це необхідна частина життя, без цього нічого не зробити
3. Цього можна уникнути, але з хабарами легше робити справи
4. З корупцією нічого не потрібно робити, вона сама зникне, коли виправиться економіка.

Яке з наведених нижче суджень ближче до Вашої точки зору?

3. Як, на Ваш погляд, виглядає Україна за рівнем корупції у порівнянні з більшістю розвинених країн?

1. Так само
2. Більш корумпована
3. Менш корумпована
4. Важко відповісти.

4. В яких групах працівників, на Вашу думку, більше ризик вчинення корупційних правопорушень?

1. Керівники підрозділів митниць
2. Кадрових підрозділів
3. Оперативних чергових
4. Підрозділів митного оформлення товарів, що переміщуються громадянами
5. Підрозділів митного оформлення товарів, що переміщуються суб'єктами ЗЕД
6. Відділів контролю за переміщенням товарів
7. Відділ контролю за правильністю визначення митної вартості
8. Відділів контролю за класифікацією та кодуванням товарів

9. Оперативних відділів боротьби з контрабандою та митними правопорушеннями

10. Відділів заходів регулювання ЗЕД

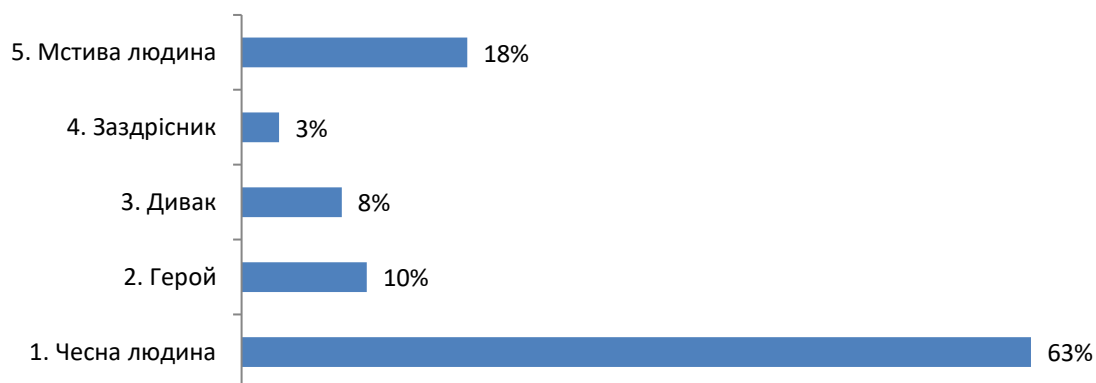
11. Відділів кінологічного забезпечення

В яких групах працівників, на Вашу думку, більше ризик вчинення корупційних правопорушень?

5. Припустимо, що Вам розповіли про одну людину, яка, дізнавшись, що його керівник бере хабарі, написала про нього в прокуратуру. Виберіть одне з наступних слів, яке, на Ваш погляд, найбільш точно характеризує цю людину:

1. Чесна людина
2. Герой
3. Дивак
4. Заздрісник
5. Мстива людина

6. Які з нижче перерахованих методів є найбільш ефективними для попередження корупції?

1. Збільшення заробітної плати
2. Збільшення розміру пенсій
3. Жорсткіше покарання за корупційний вчинок

4. Досконаліший відбір кадрів
5. Більш широке та детальне інформування про розкриті корупційні правопорушення
6. Антикорупційне навчання
7. Відеоспостереження на робочих місцях
8. Ротація посадових осіб
9. Більш активна антикорупційна пропаганда

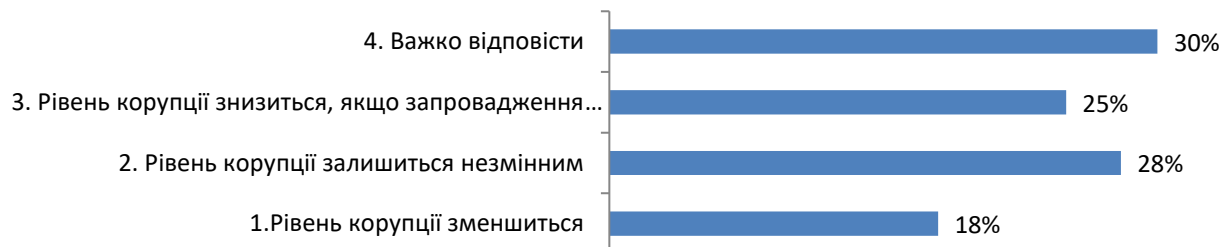
Які з нижче перерахованих методів є найбільш ефективними для попередження корупції?

7. Чи змінить, за Вашою думкою, рівень корупції запровадження нових митних технологій?

1. Рівень корупції зменшиться
2. Рівень корупції залишиться незмінним
3. Рівень корупції знизиться, якщо запровадження нових митних технологій буде поєднуватися з іншими заходами
4. Важко відповісти

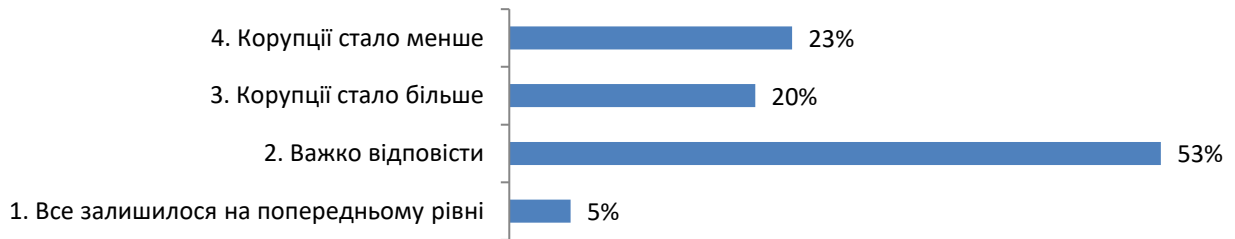
Чи змінить, за Вашою думкою, рівень корупції запровадження нових митних технологій?

8. Чи змінився рівень корупції на митницях за останні 3-4 роки?

1. Все залишилося на попередньому рівні
2. Важко відповісти
3. Корупції стало більше
4. Корупції стало менше

Чи змінився рівень корупції на митницях за останні 3-4 роки?

9. Як Ви вважаєте, чи є прийнятним отримання незаконної винагороди?

1. Є прийнятним, якщо це не матиме ніякої відповідальності
2. Це не є прийнятне у будь-якому випадку
3. Є прийнятним, якщо це не вирішує особисті чи службові проблеми
4. Важко відповісти

Як Ви вважаєте, чи є прийнятним отримання незаконної винагороди?

10. Чи пов'язуєте Ви вирішення проблеми корупції з останніми політичними змінами в країні?

1. Так, повністю
2. Так, частково
3. Не пов'язую
4. Важко відповісти

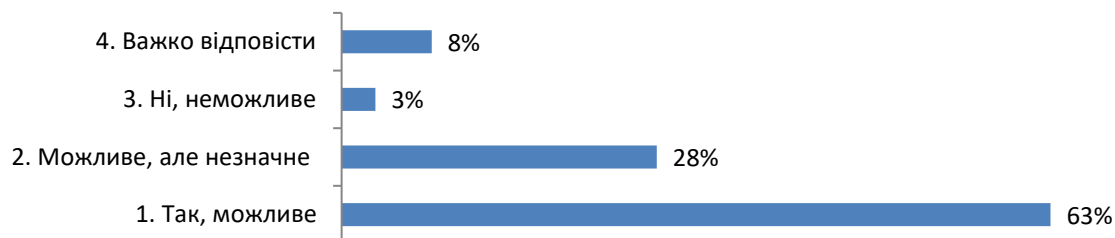

11. Як Ви вважаєте, чи можливе зниження рівня корупції в Україні?

1. Так, можливе
2. Можливе, але незначне

3. Ні, неможливе
4. Важко відповісти

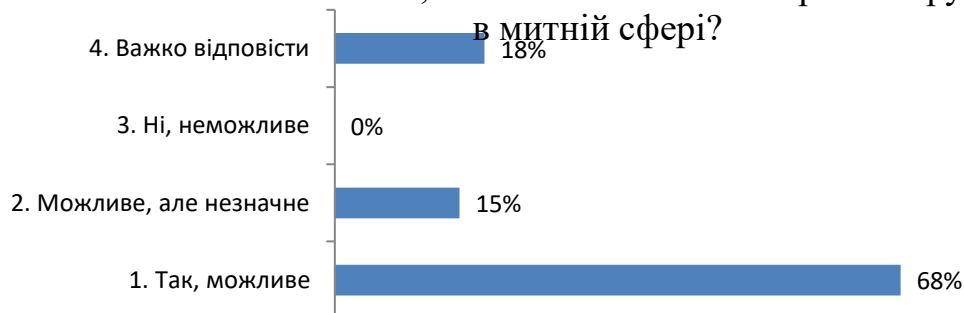
Як Ви вважаєте, чи можливе зниження рівня корупції в Україні?

12. Як Ви вважаєте, чи можливе зниження рівня корупції в митній сфері?

1. Так, можливе
2. Можливе, але незначне
3. Ні, неможливе
4. Важко відповісти

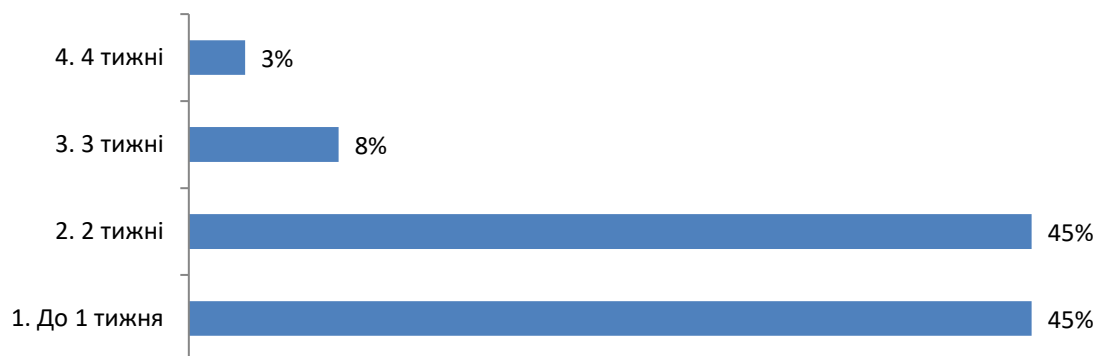
Як Ви вважаєте, чи можливе зниження рівня корупції

13. Який оптимальний термін курсу дистанційного навчання по антикорупційній тематиці?

1. До 1 тижня
2. 2 тижні
3. 3 тижні
4. 4 тижні

Який оптимальний термін курсу дистанційного навчання по антикорупційній тематиці?

14. Що, за Вашою думкою, потребує найбільшого висвітлення в антикорупційному навчанні?

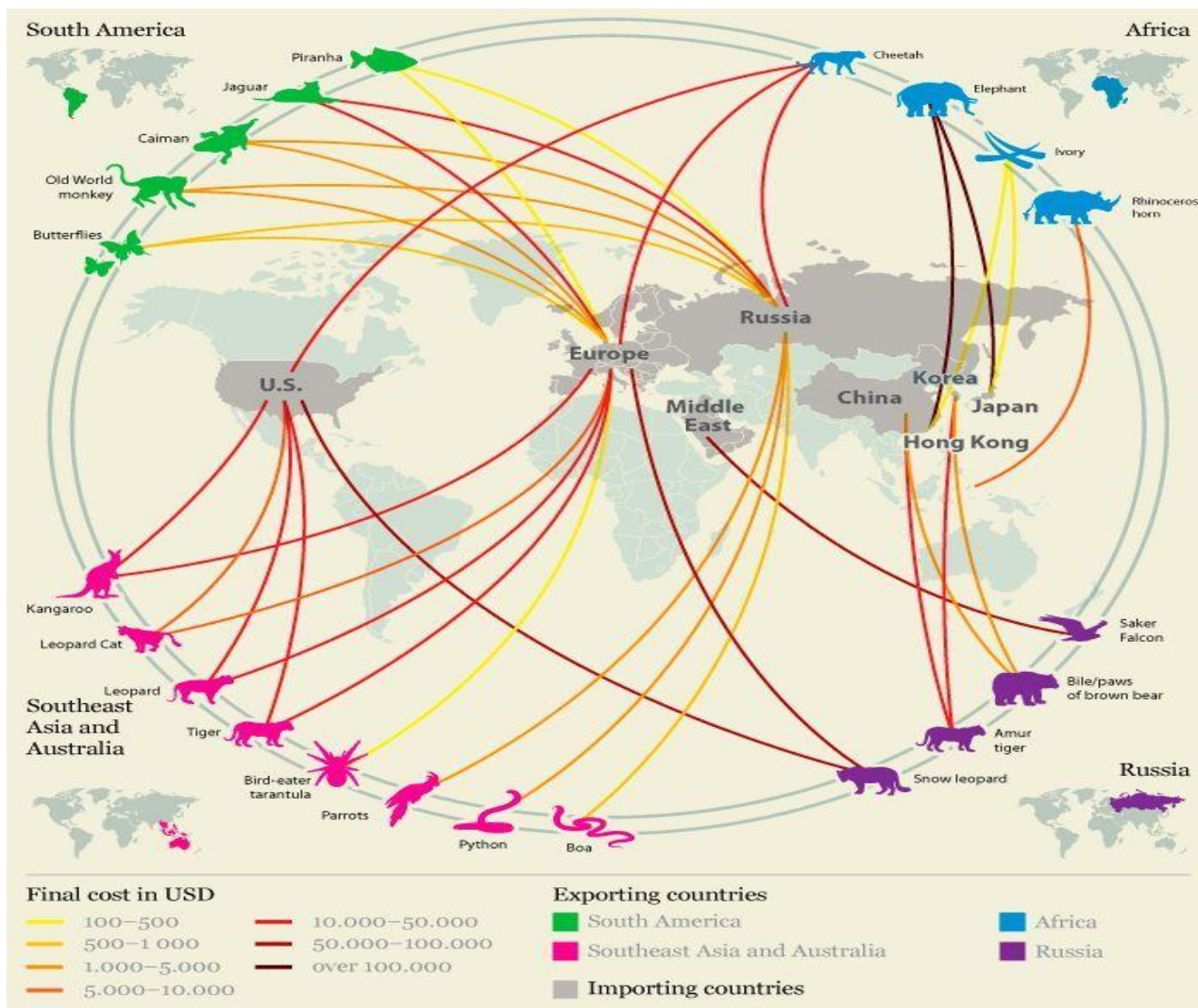
1. Роз'яснення правил етичної поведінки
2. Роз'яснення норм антикорупційного законодавства
3. Пояснення шкідливості явища корупції для суспільного та особистого життя
4. Роз'яснення антикорупційних заходів уряду України
5. Дії в спірних ситуаціях, пов'язаних з корупційними ризиками
6. Роз'яснення антикорупційних заходів, які впроваджуються в Державній фіскальній службі

Що, за Вашою думкою, потребує найбільшого висвітлення в антикорупційному навчанні?

ДОДАТОК И

Контрабандні маршрути нелегальної міжнародної торгівлі рідкісними видами флори і фауни [393]

ДОДАТОК К

Вплив характеристик митного простору на залучення країн у міжнародну торгівлю та економічне зростання

Summary Statistics; DV: Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю	
Statistic	Value
Multiple R	0,969098414
Multiple R ²	0,939151736
Adjusted R ²	0,92712359
F(17,86)	78,0795137
p	0
Std.Err. of Estimate	0,185500896

Variable	Redundancy of Independent Variables; DV: Індекс залучення країн R-square column contains R-square of respective variable with all other independent variables			
	Toleran.	R-square	Partial Cor.	Semipart Cor.
Індекс ефективності логістики	0,036857	0,963143	0,142389	0,035485
Час імпорту, проходження кордону (год.)	0,353709	0,646291	-0,194558	-0,048927
Час експорту, проходження кордону (год.)	0,523895	0,476105	-0,396124	-0,106419
Ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока)	0,035840	0,964160	0,041234	0,010180
Вплив тероризму	0,884119	0,115881	0,025228	0,006225
Корупція	0,135279	0,864721	0,340016	0,089187
Транспортна інфраструктура	0,168109	0,831891	0,134368	0,033449
Індекс глобальної конкурентоспроможності	0,118007	0,881993	0,148568	0,037059
Індекс економічної свободи	0,222311	0,777689	0,204869	0,051631
Зв'язне охоплення, у %	0,337004	0,662996	-0,083533	-0,020678
Середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у %	0,318779	0,681221	0,035118	0,008668
Середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння в торгівлі, у %	0,279312	0,720688	-0,284534	-0,073213
Безмитний, зв'язаний тариф, у %	0,242930	0,757070	-0,135878	-0,033831
Безмитний, режим найбільшого сприяння, у %	0,569344	0,430656	0,254425	0,064896
Кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф	0,096384	0,903616	-0,109440	-0,027159
Кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння	0,085578	0,914422	0,179135	0,044915
Кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння	0,584670	0,415330	0,235736	0,059836

Regression Summary for Dependent Variable: Індекс залучення країн у міжнародну						
R= ,96909841 R ² = ,93915174 Adjusted R ² = ,92712359						
F(17,86)=78,080 p<0,0000 Std.Error of estimate: ,18550						
	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(86)	p-value
N=104						
Intercept			2,271657	0,348658	6,51544	0,000000
Індекс ефективності логістики	0,184838	0,138553	0,201700	0,151193	1,33405	0,185708
Час імпорту, проходження кордону (год.)	-0,082268	0,044725	-0,000804	0,000437	-1,83941	0,069306
Час експорту, проходження кордону (год.)	-0,147027	0,036750	-0,002270	0,000567	-4,00078	0,000133
Ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока)	0,053773	0,140505	0,057177	0,149399	0,38271	0,702878
Вплив тероризму	0,006620	0,028289	0,000565	0,002412	0,23402	0,815522
Корупція	0,242487	0,072320	0,008144	0,002429	3,35295	0,001190
Транспортна інфраструктура	0,081580	0,064875	0,049808	0,039610	1,25748	0,211983
Індекс глобальної конкурентоспроможності	0,107880	0,077432	0,110517	0,079325	1,39322	0,167143
Індекс економічної свободи	0,109504	0,056415	0,007629	0,003930	1,94105	0,055528
Зв'язне охоплення, у %	-0,035619	0,045820	-0,000894	0,001150	-0,77737	0,439073
Середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у %	0,015353	0,047112	0,000353	0,001084	0,32588	0,745310
Середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння в торгівлі, у %	-0,138531	0,050330	-0,024532	0,008913	-2,75243	0,007215
Безмитний, зв'язаний тариф, у %	-0,068640	0,053968	-0,003166	0,002489	-1,27187	0,206847
Безмитний, режим найбільшого сприяння, у %	0,086006	0,035252	0,002588	0,001061	2,43972	0,016752
Кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф	-0,087481	0,085679	-0,000115	0,000113	-1,02103	0,310102
Кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння	0,153534	0,090927	0,000279	0,000165	1,68854	0,094930
Кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння	0,078254	0,034787	0,000025	0,000011	2,24952	0,027033

Variable	Variables currently in the Equation; DV: Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю						
	b* in	Partial Cor.	Semipart Cor.	Tolerance	R-square	t(86)	p-value
Індекс ефективності логістики	0,184838	0,142389	0,035485	0,036857	0,963143	1,33405	0,185708
Час імпорту, проходження кордону (год.)	-0,082268	-0,194558	-0,048927	0,353709	0,646291	-1,83941	0,069306
Час експорту, проходження кордону (год.)	-0,147027	-0,396124	-0,106419	0,523895	0,476105	-4,00078	0,000133
Ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока)	0,053773	0,041234	0,010180	0,035840	0,964160	0,38271	0,702878
Вплив тероризму	0,006620	0,025228	0,006225	0,884119	0,115881	0,23402	0,815522
Корупція	0,242487	0,340016	0,089187	0,135279	0,864721	3,35295	0,001190
Транспортна інфраструктура	0,081580	0,134368	0,033449	0,168109	0,831891	1,25748	0,211983
Індекс глобальної конкурентоспроможності	0,107880	0,148568	0,037059	0,118007	0,881993	1,39322	0,167143
Індекс економічної свободи	0,109504	0,204869	0,051631	0,222311	0,777689	1,94105	0,055528
Зв'язне охоплення, у %	-0,035619	-0,083533	-0,020678	0,337004	0,662996	-0,77737	0,439073
Середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у %	0,015353	0,035118	0,008668	0,318779	0,681221	0,32588	0,745310
Середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння в торгівлі, у %	-0,138531	-0,284534	-0,073213	0,279312	0,720688	-2,75243	0,007215
Безмитний, зв'язаний тариф, у %	-0,068640	-0,135878	-0,033831	0,242930	0,757070	-1,27187	0,206847
Безмитний, режим найбільшого сприяння, у %	0,086006	0,254425	0,064896	0,569344	0,430656	2,43972	0,016752
Кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф	-0,087481	-0,109440	-0,027159	0,096384	0,903616	-1,02103	0,310102
Кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння	0,153534	0,179135	0,044915	0,085578	0,914422	1,68854	0,094930
Кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння	0,078254	0,235736	0,059836	0,584670	0,415330	2,24952	0,027033

Effect	Analysis of Variance; DV: Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю				
	Sums of Squares	df	Mean Squares	F	p-value
Regress.	45,67495	17	2,686762	78,07951	0,00
Residual	2,95931	86	0,034411		
Total	48,63426				

Model Summary (ВВП на одну собу)	
Model specifications	Value
Independents	17
Dependents	1
Number of terms	12
Number of basis functions	11
Order of interactions	1
Penalty	2,000000
Threshold	0,000500
GCV error	16236370
Prune	Yes

Regression statistics	
ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США	
Regression statistics	
Mean (observed)	24476,65
Standard deviation (observed)	23724,94
Mean (predicted)	24476,65
Standard deviation (predicted)	21527,34
Mean (residual)	0,00
Standard deviation (residual)	9972,27
R-square	0,82
R-square adjusted	0,80

		Number of References to Each Predictor Number of times each predictor is referenced (used)
		References (to Basis Functions)
Dependents		
Індекс ефективності логістики		1
Час імпорту, проходження кордону (год.)		0
Час експорту, проходження кордону (год.)		0
Ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока)		0
Вплив тероризму		2
Корупція		1
Транспортна інфраструктура		1
Індекс глобальної конкурентоспроможності		2
Індекс економічної свободи		0
Зв'язне охоплення, у %		0
Середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у %		0
Середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння в торгівлі, у %		1
Безмитний, зв'язаний тариф, у %		0
Безмитний, режим найбільшого сприяння, у %		2
Кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф		1
Кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння		0
Кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння		0

Descriptive statistics		
	ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США Pred.	ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США Res.
Mean	24476,65	0,000
Standard deviation	21527,34	9972,274

Model coefficients (ВВП на одну особу)																	
NOTE: Highlighted cells indicate basis functions of type max(0, independent-knot), otherwise max(0, knot-independent)																	
Coefficients	Knots	Knots	Knots	Knots	Knots	Knots	Knots	Knots	Knots	Knots	Knots	Knots	Knots	Knots	Knots	Knots	Knots
ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США	Індекс ефективності логістики	Час імпорту, проходження кордону (год.)	Час експорту, проходження кордону (год.)	Ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока)	Вплив тероризму	Корупція	Транспортна інфраструктура	Індекс глобальної конкурентоспроможності	Індекс економічної свободи	Зв'язне охоплення, у %	Середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у %	Середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння в торгівлі, у %	Безмитний, зв'язаний тариф, у %	Безмитний, режим найбільшого сприяння, у %	Кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф	Кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння	Кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння
Intercept	9016,2																
Term.1	17427,3							3,790000									
Term.2	670,0				2,447000												
Term.3	3720,8					2,447000											
Term.4	25,7															335,0000	
Term.5	-14885,0	3,599232															
Term.6	2218,9											11,00000					
Term.7	760,8													50,70000			
Term.8	47981,1							4,740000									
Term.9	-1443,4							71,00000									
Term.10	-13344,6								4,503629								
Term.11	-476,8													15,00000			

Coefficients, I and basis fun

ДОДАТОК Л

Результати кластерного аналізу збалансування митного простору України за торговельними партнерами

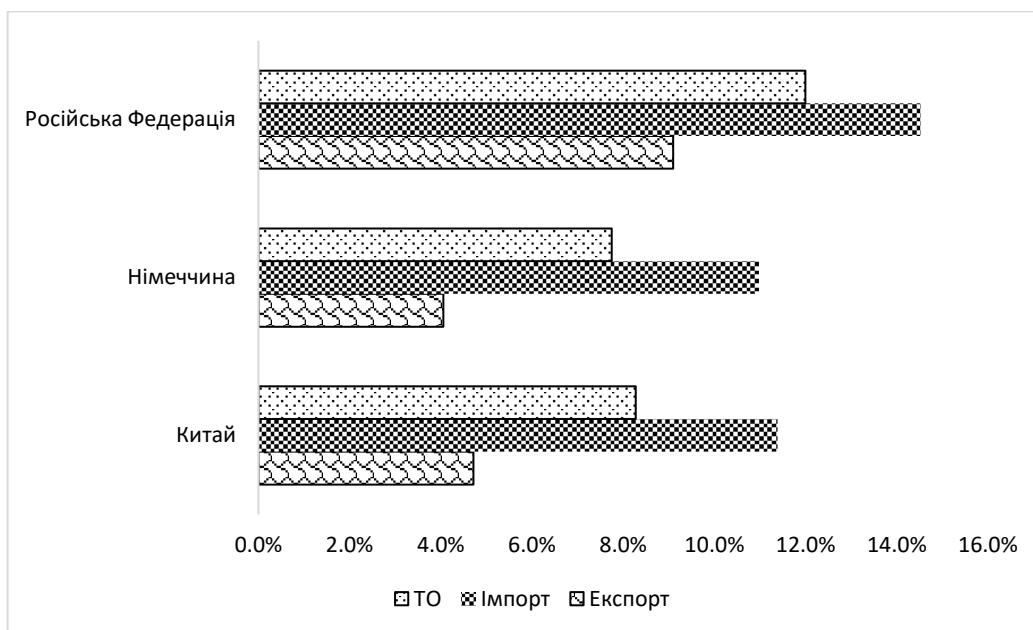

Рис. Л.1. Частки експорту, імпорту та торгового обороту країн Кластеру 1 в загальних обсягах.

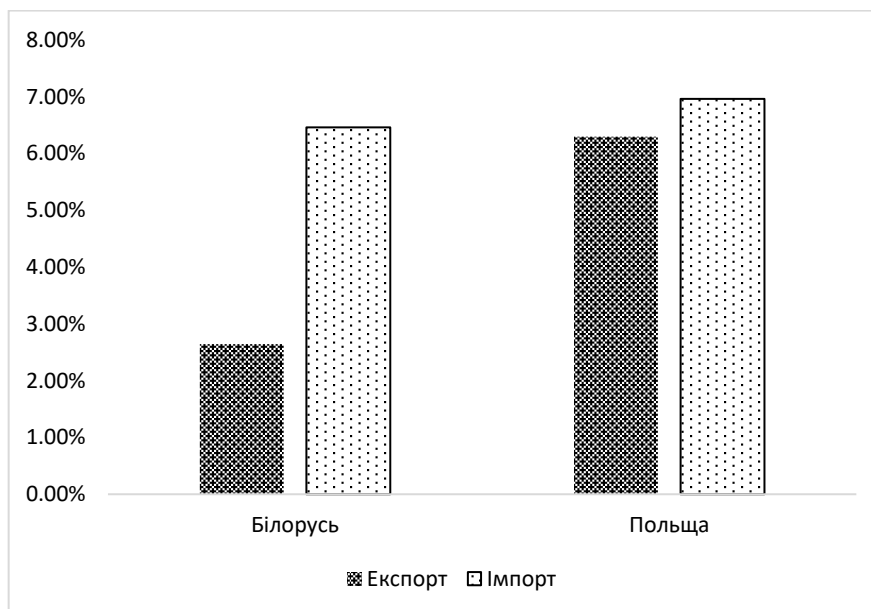

Рис. Л.2. Частки експорту, імпорту та торгового обороту країн Кластеру 2 в загальних обсягах.

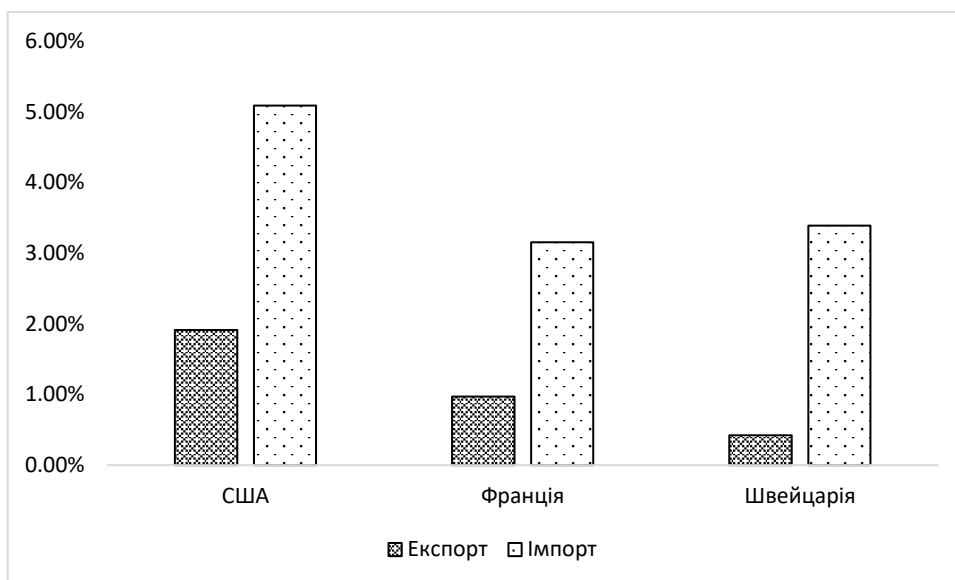

Рис. Л.3. Частки експорту, імпорту та торгового обороту країн Кластеру 3 в загальних обсягах.

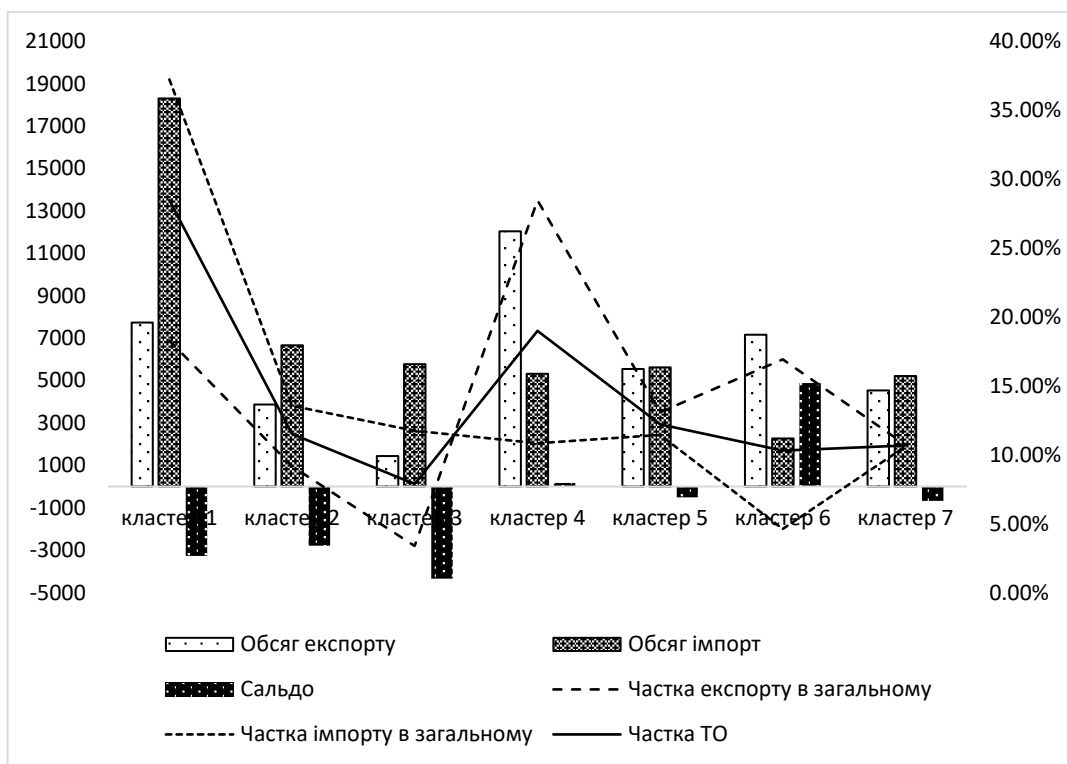

Рис. Л. 4. Графічне представлення кластерів і їх структури.

ДОДАТОК М

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Войцещук А. Д. Митний простір України: глобальні виклики та ризики: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 438 с. (25,5 д. а.).
2. Актуальні питання теорії та практики митної справи: монографія; за заг. ред. І. Г. Бережнюка [Бережнюк І. Г., Пашко П. В., Войцещук А. Д. та ін.]. Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2013. 428 с. (особистий внесок автора: обґрунтовано напрями зниження ризиків в митній справі) (0,3 д. а.).
3. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика: монографія; за заг. ред. І. Г. Бережнюка [Бережнюк І. Г., Брендак А. І., Булана В. В., Войцещук А. Д. та ін.]. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2014. 288 с. (0,27 д. а.).
4. Voytseshchuk A. Some functional and institutional reform aspects of state customs affairs of Ukraine. Modern determinants of fiscal policy: local and international dimension: monograph. Wroclaw, 2016. – P. 91–97 (0,36 д. а.).
5. Войцещук А. Д., Іващук І. О. Тарифне регулювання зовнішньої торгівлі в Україні. Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. 2005. Вип. 210, Т. IV. С. 930–936 (0,13 д.а.).
6. Войцещук А. Д., Іващук І. О. Митна політика: фіскально-регулюючий аспект. Київ : Мануфактура, 2005. 160 с. (3,4 д. а.).
7. Войцещук А. Д. Підвищення кваліфікації працівників митних органів України – елемент системи управління освітньою діяльністю відомчого навчального закладу. Вісник Академії митної служби України. 2006. №4 (32). С. 124–127 (0,28 д. а.).
8. Войцещук А. Д., Бережнюк І. Г. Сутність, структура та управлінський зміст митних правил і процедур. Вісник Академії митної служби України. 2007. №4 (36). С. 8–13 (0,18 д. а.).

9. Войцещук А. Д., Бережнюк І. Г. Організаційна структура митної служби та митного органу: шляхи оптимізації. Вісник Академії митної служби України. 2008. №4 (40). С. 23–31 (0,18 д. а.).

10. Войцещук А. Д. Митна вартість як інструмент захисту економічної безпеки держави. Економіка і держава. 2009. № 11. С. 95–96 (0,39 д. а.).

11. Войцещук А. Д. Реформирование структуры и управления государственной таможенной службы Украины: проблемные вопросы. Налоги и финансовое право. 2010. № 4. С. 291–296 (0,48 д. а.).

12. Войцещук А. Д. Запровадження професійно-психологічного добору кадрів на службу до митних органів України як один з заходів удосконалення системи розвитку персоналу. Університетські наукові записки. 2010. №4 (36). С.351–354 (0,31 д. а.).

13. Войцещук А. Д., Фесько Д. Л. Митне регулювання в умовах глобалізації. Вісник Академії митної служби України. Державне управління. 2010. № 3 (3). С. 57–61 (0,20 д. а.).

14. Войцещук А. Д. Проблеми визначення правового статусу посадових осіб митної служби України. Вісник Державної служби України. 2011. №1. С. 47–49 (0, 22 д. а.).

15. Войцещук А., Бережнюк І., Джумурат О. Система управління ризиками у міжнародних стандартах та митному кодексі України. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2012. №5–2. С. 9–15 (0,18 д. а.).

16. Войцещук А. Д. Захист інформації в комплексній системі «Електронна митниця» як одна зі складових економічної безпеки держави. Вісник Академії митної служби України. Технічні науки. 2013. № 1. С. 18–24 (0,53 д. а.).

17. Войцещук А., Крисоватий А., Гуцул І. Диверсифікація векторів підготовки фахівців для митно-податкової сфери. Економіст. 2015. №7. С. 19–22(0,31 д. а.).

18. Войцещук А. Д. Детермінанти розвитку митного простору країни як складової економічного простору під впливом глобалізації. Інноваційна економіка. 2016. №11–12. С.18–24 (0,62 д. а.).

19. Войцещук А. Д. Інституційні зміни управління митними ризиками в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2016. Вип. 3. С. 15–21 (0,77 д. а.).

20. Войцещук А. Д., Вірковська А. А. Митні аспекти захисту національних економічних інтересів країн. Економічний аналіз. 2016. Т. 24. № 1. С. 106–113 (0,58 д. а.).

21. Voytseshchuk A., Stopenchuk S. Risks of moving cultural property across the customs border: challenges for Ukraine. Схід. 2016. № 4 (144). С. 17–22 (0,51 д. а.).

22. Войцещук А. Д. Залучення кінологічних команд та скануючих систем до процедур митного контролю для попередження ризиків митного простору країни. Інфраструктура ринку. 2017. Вип. 11. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/11-2017>. С. 3–10 (0,82 д. а.).

23. Войцещук А. Д. Процеси економічної інтеграції в збалансуванні глобального митного простору. Сталий розвиток економіки. 2017. №3 (36). С. 37–45 (0,50 д. а.).

24. Войцещук А. Д. Інформаційні технології у забезпеченні безпеки митного простору України. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка. 2017. №5 (33). С. 84–89 (0,58 д. а.).

25. Войцещук А. Д. Ефективність інституційно-організаційного забезпечення управління ризиками митного простору України в контексті світових тенденцій. Інноваційна економіка. 2017. №7–8. С. 5–12 (0,64 д. а.).

26. Войцещук А. Д., Вірковська А. А. Сучасні тенденції спільної зовнішньоторговельної політики ЄС у контексті захисту митного простору. Науковий журнал «Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка. 2017. №6 (34). С. 35–41 (0,43 д. а.).

27. Войцещук А. Д. Ризики транскордонного переміщення небезпечних відходів для митного простору країни. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 19. С. 5–12 (0,75 д. а.).

28. Войцещук А., Пархоменко В. Інспекційно-доглядові комплекси в системі управління митними ризиками. Економічний дискурс. 2017. Вип. 1. С. 7–14(0,48 д. а.).

29. Войцещук А. Д. Фіскальні та нефіскальні ризики митного простору України в умовах лібералізації торгівлі й спрощення митних процедур. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2017. Вип. 5. С. 64–69 (0,56 д. а.).

30. Voytseshchuk A. D. Identification of chemical and explosive goods while transferring through customs border: global threats and challenges for countries. Схід. 2017. №4 (150). С. 5–11 (0,60 д. а.).

31. Voytseshchuk A. D. Contraband of goods and customs offense: the assessment of global challenges and problems for Ukraine. EUREKA: Social and Humanities. 2017. Num. 5. P. 38–47 (0,86 д. а.).

32. Войцещук А. Д., Іващук І. О., Запущляк В. З. Просторові асиметрії регіональної економічної інтеграції. Економічний аналіз. 2017. Т. 27. №3. С. 266–275 (особистий внесок автора: аргументовано роль інтеграції у лібералізації торгівлі через зниження тарифних бар'єрів) (0,33 д. а.).

33. Войцещук А. Д. Світовий досвід та вітчизняна практика захисту об'єктів права інтелектуальної власності: митний аспект. Економіка і управління. 2018. №1 (77). С. 35–41 (0,55 д. а.).

34. Войцещук А. Д. Оцінка впливу митного простору країн на збалансований розвиток в глобальному середовищі. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 3 (131). С. 126–133 (0,48 д. а.).

Наукові праці апробаційного характеру:

35. Войцещук А. Д., Іващук І. О. Світова організація торгівлі та перспективи вступу до неї України. Митна політика України в умовах інтеграції до світової спільноти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. курс., студ. та молодих наук. (Дніпропетровськ, 14 квіт. 2006 р.). Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2006. С. 20–22 (0,14 д. а.).

36. Войцещук А. Д., Иващук И. О. Определения и контроль таможенной стоимости в условиях глобального пространства. Ломоносов 2006: сб. тезисов Междунар. конф. студ., асп. и молодых учен. по фундаментальным наукам. (Москва 12–15 апр. 2006 г.). Москва: КДУ, 2006. С. 208–210 (0,07 д. а.).

37. Войцещук А. Д. Актуальні питання порушення митного законодавства та економічна контрабанда у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Актуальні питання реформування правової системи України: зб. наук. статей VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 29–30 травня 2009 р.). Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. С. 151–152 (0,08 д. а.).

38. Войцещук А. Д. Професійна підготовка працівників митних органів складова частина ефективного державного управління. Розвиток публічного адміністрування на засадах менеджменту: європейський контекст: матеріали Міжнар. наук. практ. конф. (Дніпропетровськ, 15–16 трав. 2009 р.). Дніпропетровськ : НАДУ, 2009. С. 235–237 (0,09 д. а.).

39. Войцещук А. Д. Правовий режим зовнішньоекономічної діяльності. Формування і ефективне використання ресурсного потенціалу територій, галузей і підприємств національної економіки: матеріали Міжнар. наук. практ. інтернет-конф. (Хмельницький, 29–30 верес. 2011 р.). Хмельницький, 2011. С. 32–36 (0,10 д. а.).

40. Войцещук А. Д. Особенности повышения квалификации персонала таможенных органов Украины. Модернизация таможенного дела – актуальная задача современного развития ФТС России: матер. Межд. науч.–практ. конф. (Москва, 22 окт. 2010 г.). Москва : Изд-во РТА, 2011, С. 226–229 (0,18 д. а.).

41. Войцещук А. Д. Основні форми міжнародного економічного співробітництва України. Основні напрямки і механізми ресурсозбереження в системі антикризового управління виробництвом: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 13–14 жовт. 2011 р.). Хмельницький, 2011. С. 44–46 (0,16 д. а.).

42. Войцещук А. Д. Участие Украины в евразийском диалоге: тенденции и перспективы. Таможенный союз Республики Беларусь, Республики Казахстан

и Российской Федерации: современность и перспективы развития в контексте формирования Единого экономического пространства: сб. докладов III Междунар. науч.-практ. конф. (Минск, Беларусь, 20–21 сент. 2012 г.). Минск, 2013. С. 79–82 (0,20 д. а.).

43. Войцещук А. Д. Участь України в євроазійському діалозі: перспективи і ризики. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ 25 квіт. 2013р.). Київ : НАДУ, 2013. С. 349–350 (0,08 д. а.).

44. Войцещук А. Д. Упровадження ІТ-технологій у митній службі України та пов'язані з цим ризики. Інтегроване управління кордоном: Теорія та практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький 21–22 трав. 2013 р.). Хмельницький : в-во Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 2013. С. 111–112 (0,08 д. а.).

45. Войцещук А. Д. Фіскальна ефективність митних органів: шляхи підвищення. Світовий досвід упровадження індикаторів результативності діяльності органів державної податкової служби: зб. наук. праць за матер. наук.-практ. круглого столу (Київ, 29 берез. 2013 р.). Київ : АЛЕРТА, 2013. С.20–21 (0,10 д. а.).

46. Войцещук А. Д. Ротація у державних структурах як один з ризиків: міжнародний досвід. Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України: IV Наук.-практ. семінар з міжнародною участю (Тернопіль, 19–20 черв. 2013 р.). Тернопіль, 2013. С. 73–76 (0,13 д. а.).

47. Войцещук А. Д., Бережнюк І. Г. Ризикологія в митній сфері. Зовнішньоекономічна політика держави та актуальні проблеми митної справи: економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 30 листоп. 2012 р.). Дніпропетровськ, 2012. С. 45–46 (0,08 д. а.).

48. Войцещук А. Д. Вплив інституційних реформ системи митного регулювання на ефективність діяльності митних органів. Дослідження теоретичних аспектів та розробка системи оцінювання ефективності митних

процедур: збірник тез Наук.-практ.конф. (Хмельницький, 25 верес. 2014 р.). Хмельницький : Державний науково-дослідний інститут митної справи, 2014. С. 26–30 (0,18 д. а.).

49. Войцещук А. Д. Актуальні питання зменшення ризиковості та забезпечення безпеки митного простору України в умовах глобалізації. Напрямки та тенденції розвитку економіки України: матеріали Міжнар. наук.–практ. інтернет-конф. економічного спрямування (Тернопіль, 20 груд. 2017 р.). Тернопіль, 2017. С. 79–81(0,15 д. а.).

50. Войцещук А. Д. Контрафакт пестицидів та контрабанда прекурсорів: ризику та заходи протидії. Актуальні виклики сучасної науки: матеріали Міжнарод. науч.конф. (Переяслав-Хмельницький, 26–27 дек. 2017 г.). Переяслав-Хмельницький, 2017. Вып. 12 (20), ч. 2. С. 153-155 (0,18 д. а.).

51. Войцещук А. Д. Освітні технології підготовки та підвищення рівня професійної компетентності фахівців у митній сфері. Проблеми сучасної Європи та України: матеріали Міжнар.наук.-практ. інтернет-конф. студ. та молодих вчен. (Тернопіль, 25–26 трав. 2018 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2018. С. 20–21 (0,11 д. а.).

52. Войцещук А. Д., Ксенжук О. С. Проблеми залучення індустрії дорогоцінного каміння та дорогоцінних металів до міжнародного злочинного бізнесу. Двадцять дев'яти економіко-правові дискусії: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Львів, 19 лип. 2018 р.). Львів, 2018.URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-2497/> (0,08 д.а.)

53. Войцещук А. Д. Вплив характеристик митного простору на глобальний збалансований розвиток. Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права в сучасних умовах: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 10 верес. 2018 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2018. С. 10–11 (0,12 д. а.).

ДОДАТОК Н

Таблиця 1

Відомості про апробацію результатів дисертації

	Назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи	Місце проведення	Дата проведення	Форма участі
	2	3	4	5
	Міжнародна науково-практична конференція курсантів, студентів та молодих науковців «Митна політика України в умовах інтеграції до світової спільноти: матеріали»	м. Дніпропетровськ	14 квітня 2006 р.	очна
	Международная конференция студентов, аспирантов и молодых ученых по фундаментальным наукам	г. Москва	12-15 апреля 2006 г.	очна
	VI Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання реформування правової системи України»	м. Луцьк	29-30 травня 2009 р.	очна
	Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток публічного адміністрування на засадах менеджменту: європейський контекст»	м. Дніпропетровськ	15-16 травня 2009 р.	очна
	Международная научно-практическая конференция	г. Москва	22 октября 2010 г.	очна

	«Модернизация таможенного дела – актуальная задача современного развития ФТС России»			
	Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Формування і ефективне використання ресурсного потенціалу територій, галузей і підприємств національної економіки»	м. Хмельницький	29-30 вересня 2011 р.	заочн а
	Міжнародна науково-практична конференція «Основні напрямки і механізми ресурсозбереження в системі антикризового управління виробництвом»	м. Хмельницький	13-14 жовтня 2011 р.	очна
	III Международная научно-практическая конференция «Таможенный союз Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации: современность и перспективы развития в контексте формирования Единого экономического пространства»	м. Минск (Беларусь)	20-21 сентября 2012 г.	очна
	Міжнародна науково-практична конференція	м. Дніпропетровськ	30 листопада	очна

	«Зовнішньоекономічна політика держави та актуальні проблеми митної справи: економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти»		2012 р.	
	Матеріали науково-практичного круглого столу «Світовий досвід упровадження індикаторів результативності діяльності органів державної податкової служби»	м. Київ	29 березня 2013 р.	очна
	Всеукраїнська науково-практична конференція «Модернізація державного управління та європейська інтеграція України»	м. Київ	25 квітня 2013 р.	очна
	Міжнародна науково-практична конференція «Інтегроване управління кордоном: Теорія та практика»	м. Хмельницький	21-22 травня 2013 р.	очна
	IV Науково-практичний семінар з міжнародною участю «Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України»	м. Тернопіль	19-20 червня 2013 р.	очна
	Науково-практична конференція «Дослідження теоретичних аспектів та	м. Хмельницький	25 вересня 2014 р.	очна

	розробка системи оцінювання ефективності митних процедур»			
	Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Напрямки та тенденції розвитку економіки України»	м. Тернопіль	20 грудня 2017 р.	заочна
	Международная научная конференция «Актуальные вызовы современной науки»	м. Переяслав-Хмельницький	26-27 декабря 2017 г.	очна
	Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми сучасної Європи та України»	м. Тернопіль	25-26 травня 2018 р.	заочна
	Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Двадцять дев'яти економіко-правові дискусії»	м. Львів	19 липня 2018 р.	заочна
	Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права в сучасних умовах»	м. Полтава	10 вересня 2018 р.	очна

ДОДАТОК П

**НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ
КРИШИН ОЛЕГ ЮРІЙОВИЧ**

01008, м. Київ, вул. Грушевського, 5

№ 34/20-Н/2018-1« 20 » 11 2018 р.**Спеціалізованій вченій раді
по захисту дисертацій****ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Войцещука Андрія Дмитровича**

Комітет з питань податкової та митної політики Верховної Ради України інформує, що окремі висновки та пропозиції Войцещука Андрія Дмитровича щодо застосування основних принципів ризикології в митній справі та застосування системи аналізу і управління ризиками як ефективних сучасних механізмів реалізації митної політики України, що сформульовані за результатами дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему «Ризикоорієнтована парадигма збалансування митного простору України в глобальному середовищі» та які спрямовані на розвиток інституційного базису збалансування митного простору України із врахуванням існуючих ризиків та глобальних викликів, беруться до уваги та використовуються при розробці законодавчих актів в сфері формування державної митної політики України та реалізації митної справи в контексті необхідності гармонізації митного законодавства із світовими та європейськими стандартами.

**Народний депутат України
Секретар Комітету Верховної Ради України
з питань податкової та митної політики**

О.Кришин

ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
(ДФС)

Львівська пл., 8, м. Київ-53, МСП 04655, тел.: (044) 272-51-59, факс: (044) 272-08-41
www.sfs.gov.ua; e-mail: kabmin_doc@sfs.gov.ua, gromada@sfs.gov.ua Код ЄДРПОУ 39292197

02.10.2018 № 32112/6/99-99-18-15

На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Войцещука Андрія Дмитровича

Державною фіскальною службою України розглянуто та прийнято до впровадження пропозиції й рекомендації Войцещука Андрія Дмитровича, отримані у рамках виконання дисертаційної роботи на тему «Ризикоорієнтована парадигма збалансування митного простору України в глобальному середовищі» (дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук).

Подані Войцещуком А. Д. пропозиції мають новаторський характер та практичне значення. Зокрема, пропозиції методичного характеру щодо оцінювання залежності між показниками, які характеризують митний простір, та збалансованим розвитком; запропоновані механізми та інструментарій виявлення і мінімізації ризиків при переміщенні через митний кордон України небезпечних відходів, вибухонебезпечних речовин, зброї, наркотичних речовин, культурних цінностей тощо; рекомендації щодо запровадження заходів запобігання патентному тролінгу та порушенню прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України; розроблені адаптивні освітні технології підготовки та підвищення рівня професійної компетентності фахівців митної справи використані у діяльності органів ДФС України.

Довідка видана для подання у вчену раду за місцем захисту дисертації.

В.о. заступника Голови

В. КРИВИЦЬКИЙ

№ 434/1
 " 6 " 12 20 18

Спеціалізованій вченій раді Д 58.082.01
 Тернопільського національного
 економічного університету

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Войцещука Андрія Дмитровича
 на тему «Ризикоорієнтована парадигма збалансування митного простору
 України в глобальному середовищі»

Результати наукового дослідження Войцещука А. Д. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини є особливо актуальними для України в контексті формування національного митного простору із врахуванням зовнішніх та внутрішніх ризиків, викликів глобального середовища для національної економіки. Подані пропозиції Войцещука А. Д. у вигляді аналітичної записки отримали схвалення Українським національним комітетом Міжнародної Торгової Палати.

Довідка підтверджує, що рекомендації та пропозиції Войцещука А. Д. щодо удосконалення умов та правил міжнародної торгівлі, запропоновані заходи протидії торгівлі товарами із порушенням прав інтелектуальної власності, проведений SWOT-аналіз митного простору України мають практичне спрямування та враховані у роботі ICC Ukraine при підготовці аналітичних матеріалів щодо формування глобальних стратегій ведення бізнесу, розробці ефективних напрямів інтеграції українського бізнесу у глобальний простір, у програмі заходів міжнародного співробітництва ICC Ukraine на 2019 р.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду Д 58.082.01 Тернопільського національного економічного університету.

**Генеральний Секретар,
 Член Світової ради ICC**

В. Ю. Михайлов

вик. Юрій Макаганчук
 тел. +380442342627

«16» листопада 2018 № 20-11/3

ДОВІДКА**про впровадження результатів дисертаційної роботи****Войцещука Андрія Дмитровича****«Ризикоорієнтована парадигма збалансування митного простору України в
глобальному середовищі»**

Висновки та пропозиції, сформульовані у дисертаційній роботі Войцещука Андрія Дмитровича за темою «Ризикоорієнтована парадигма збалансування митного простору України в глобальному середовищі» на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини, мають практичне значення та спрямовані на формування митного простору України, який дасть змогу реалізувати інтереси усім суб'єктам ЗЕД та враховуватиме загрози глобального середовища.

Особливий інтерес у роботі представляють ті пропозиції, реалізація яких сприятиме активізації економічної діяльності представників вітчизняного бізнесу. У практичній роботі ТОВ «Рімексон» використані рекомендації Войцещука А. Д. щодо імплементації новітніх інноваційно-інформаційних технологій мінімізації ризиковості митного простору у вітчизняну практику; пропозиції щодо формування логістичних систем для зменшення ризиковості митного простору України та удосконалення посередницької діяльності у митній сфері.

Довідку видано для представлення у спеціалізовану вчену раду Д 58.082.01 Тернопільського національного економічного університету.

Директор
ТОВ «Рімексон»

Н.М. Савіцький

ТОВ "РІМЕКСОН"
митно-брокерські послуги
Україна, 46020, Тернопільська обл., м. Тернопіль,
вул. Текстильна 38, офіс 605

тел.: +38 (050) 938-41-33, +38 (097) 960-57-64 e-mail: office@rimexon.com.ua www.rimexon.com.ua

РЕГИОНАЛЬНЫЙ ЦЕНТР ПО ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОМУ
РАЗВИТИЮ ЕВРОПЕЙСКОГО РЕГИОНА
ВСЕМИРНОЙ ТАМОЖЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

ул. Натиг Алиева, 4а
AZE 1025 – Баку,
Азербайджан

roger.hermann@rocb-europe.org

тел: (+994 12) 464-31-34

тел: (+994 12) 464-31-35

факс: (+994 12) 464-31-36

Директор

Per. № 2018-he

ДОВІДКА
про впровадження результатів наукового дослідження
Войцещука Андрія Дмитровича
на тему:
«Ризикоорієнтована парадигма збалансування митного простору
України в глобальному середовищі»

Наукові результати дисертаційного дослідження Войцещука Андрія Дмитровича на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему: «Ризикоорієнтована парадигма збалансування митного простору України в глобальному середовищі» використовуються у діяльності РЦІР Європейського регіону Всесвітньої митної організації.

Зокрема, практичного застосування знайшла проведена автором просторова оцінка ефективності діяльності митних інституцій держави та запропонований алгоритм оцінки ризиків митного середовища; підхід до систематизації та ідентифікації ризиків, які при цьому виникають для митного простору країни; пропозиції щодо активізації впровадження інспекційно-доглядових комплексів для підвищення ефективності управління митними ризиками; рекомендації щодо удосконалення кінологічного забезпечення фіскальних органів.

Запропоновані рекомендації є важливими для забезпечення митної складової економічного розвитку України в умовах глобалізаційних викликів.

Роджер Германн

Директор РЦІР
Європейського регіону ВТамО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020; тел./факс +380 (352) 475051;
www.tneu.edu.ua; rektor@tneu.edu.ua; код ЄДРПОУ 33680120

№ _____

« _____ » _____ 20__ р.

На № _____

Затверджую:

Перший проректор Тернопільського
національного економічного університету
фіз.-мат. наук, доцент

М. І. Шинкарик

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес результатів дисертаційної роботи Войцешука Андрія Дмитровича на тему «Ризикоорієнтована парадигма збалансування митного простору України в глобальному середовищі»

Основні теоретичні положення, розробки та рекомендації Войцешука Андрія Дмитровича за темою дисертації «Ризикоорієнтована парадигма збалансування митного простору України в глобальному середовищі», поданої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини, щодо теоретичної концептуалізації ризиковості митного простору, ідентифікації ризиків митного простору країн, удосконалення інституційного забезпечення збалансування митного простору України з врахуванням глобальних викликів, використовуються в навчальному процесі університету при викладанні дисциплін кафедри податків та фіскальної політики: «Митне адміністрування», «Митний контроль», «Митні розрахунки і звітність», «Селекція митних ризиків», «Митна справа» та кафедри міжнародної економіки: «Міжнародна економіка», «Процедури СОТ», «Зовнішня торгівля України». Окремі положення дисертаційної роботи апробовані при підготовці навчально-методичного забезпечення з даних дисциплін.

Матеріали дисертаційної роботи включені до лекційних занять, використовуються при проведенні практичних занять, виконанні індивідуальних завдань, підготовці курсових та магістерських робіт.

Довідка видана для подання у спеціалізовану вчену раду Д58.082.01 Тернопільського національного економічного університету.

В. о. завідувача кафедри
податків та фіскальної політики,
к.е.н., доцент

А. І. Луцик

Завідувач кафедри
міжнародної економіки,
д.е.н., професор

В. С. Куріляк

TNEU
№ 126-34/762 від 02.05.2018

